

Universiteit
Leiden

The Netherlands

In naam van God: elke dag een aanslag

Cliteur, P.B.; Verhofstadt, D.

Citation

Cliteur, P. B., & Verhofstadt, D. (2018). *In naam van God: elke dag een aanslag*. Antwerpen/Amsterdam: Houtekiet. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3303397>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3303397>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

IN NAAM VAN GOD

IN
**PAUL CLITEUR &
DIRK VERHOFSTADT**
NAAM
VAN
GOD

Houtekiet

Antwerpen/Amsterdam

Opgedragen aan Aitzaz Hasan en Katia Bengana

Inhoud

Inleiding	7
1 Abraham en zijn actuele betekenis	11
2 Theoterrorisme in Bijbel en Koran	27
3 Moorden in naam van God	61
4 Dagboek van de terreuraanslagen 2017	115
5 Verlichtingswaarden onder druk	251
6 Lichtpunten in tijden van duisternis	291
Epiloog	349
Dankwoord	357
Noten	359
Personenregister	415

“Theoretische Atheïsten zijn die ongelukkige Mensen die, al te verzot op Kennis of Redenatie, eerst tot Scepticisme verleid worden, zich vervolgens niet meer kunnen losmaken uit de Doolhoven van de Filosofie, tot ze ten slotte tot Ongeloof gebracht worden aan Alles wat ze niet begrijpen, en daarmee de meest sprekende Bewijzen worden van de Oppervlakkigheid van het Menselijke Inzicht. Hun Aantal is altijd zeer gering geweest; en aangezien zij gewoonlijk studieuze, vreedzame Mensen zijn, is de schade die zij aan de Samenleving toebrengen onbetekenend.”¹

BERNARD MANDEVILLE

Inleiding

*“Ik sterf liever rechtop dan dat ik
moet leven op mijn knieën.”²*

STÉPHANE CHARBONNIER

Elke dag worden er wereldwijd meer dan 1400 mensen vermoord, oorlogsslachtoffers niet meegerekend. Vaak gaat het om roofmoorden, drugsmoorden, passionele moorden en politieke moorden. Maar een steeds groter aantal mensen werd de voorbije jaren vermoord om religieuze redenen. De slachtoffers zijn mensen die er een ander geloof op nahouden, die hun geloof afzweren of gewoon ongelovig zijn. Juist om die reden worden ze vermoord door de ‘ware gelovigen’. Dit boek handelt over dergelijke moorden die begaan werden en worden door mensen die beweren dat ze handelen in naam van God en die hun aanslagen verantwoorden op basis van ‘heilige teksten’ zoals de Bijbel en de Koran. Dergelijke moorden omschrijven we in dit boek als vormen van theoterrorisme.

We beseffen dat de teksten in dit boek confronterend kunnen zijn voor heel wat gelovigen en dat sommige ons zullen bestempelen als vijanden van religies. Niets is echter minder waar. We weten dat de meerderheid van de gelovigen in de wereld vooral het goede nastreeft. Veel gelovigen halen inspiratie, hoop en kracht uit hun geloof en passen het in de praktijk ook op een positieve manier toe. Ze streven naar vrede, harmonie en wederzijds respect. Ze laten zich leiden door datgene in hun geloof dat hen aanzet tot naastenliefde, rechtvaardig-

heid en geweldloosheid. We erkennen ook dat talloze mensen oprecht denken dat een bovennatuurlijke kracht hun en ons leven bestuurt en dat we zijn overgeleverd aan zijn almacht. Een dergelijk geloof is volgens religieuzen geen manco maar juist, zoals ze zelf zeggen, een verrijking van het leven.

Helaas bestaat er naast deze groep van vreedzame gelovigen, die in de meerderheid zijn, ook een toenemende groep van intolerante gelovigen die in de 'heilige teksten' inspiratie vinden om afvalligen, andersgelovigen en ongelovigen te vervolgen en zelfs te vermoorden. Dat was het geval in het christendom vanaf de derde eeuw na onze tijdrekening tot de 18de-19de eeuw, en zelfs tot diep in de 20ste eeuw, denk aan de Holocaust. De geschiedenis van het christendom is er een van intolerantie, geweld en doodslag. Complete bevolkingsgroepen werden onder haar impuls vervolgd en vernietigd. Denk aan de vervolging van heidenen, ketteren, joden en moslims. Het christendom heeft een spoor van dood en vernieling nagelaten in de geschiedenis. Vandaag gaat het echter vooral, maar niet uitsluitend, over fundamentalistische moslimgelovigen die aanslagen plegen en andersdenkenden vermoorden omdat ze menen dat die handelen tegen de wil van Allah.

Religieus geïnspireerd geweld heeft altijd bestaan en is zo oud als het bestaan van godsdiensten zelf. Velen dachten dat ze als vanzelf zouden verdwijnen naarmate de algemene kennis, het rationalisme en het secularisme toenamen. Maar de voorbije decennia zien we juist een comeback van religies en tegelijk van hun fundamentalistische varianten. En die laatsten verantwoorden zich door te verwijzen naar oeroude verhalen. Een daarvan is dat van Abraham die op bevel van God zijn zoon Izaak wilde doden. Hij was dat ook echt van plan, legde zijn zoon op het offerblok en trok een mes om hem te kelen. Op het laatste moment werd hij tegengehouden door een engel. Hij had immers bewezen dat hij God blindelings gehoorzaamde en werd daarvoor als het ware beloond. Abraham werd om die reden door velen geëerd en voorgesteld als een na te volgen voorbeeld. Ook vandaag doden mensen anderen op bevel van God, maar er is geen engel meer die ze tegenhoudt.

Dit boek bevat zes delen. In het eerste deel gaan we in op het verhaal van Abraham dat zowel in de Bijbel als in de Koran een sleutelrol vervult. Was Abraham een toonbeeld en een na te volgen voorbeeld of was hij een onverschillige vader die zelfs zijn zoon wilde offeren

voor zijn persoonlijke heil? In het tweede deel gaan we op zoek naar de bronnen van het theoterrorisme. Op basis van welke passages in de heilige teksten werden mensen aangezet om te moorden? In het derde deel bespreken we enkele van de bekendste religieus geïnspireerde moorden zoals die op Mahatma Gandhi, Anwar Sadat, Yitzhak Rabin, Theo van Gogh en George Tillier. Elk van de moordenaars beriep zich op de wil van God om hun daden te verantwoorden. Het vierde deel is een dagboek van de moordaanslagen die in 2017 elke dag in naam van God werden gepleegd. We beseffen dat dit deel taai is en lezers zal afschrikken, maar juist dit deel toont aan hoezeer moorden in naam van God dagelijks worden gepleegd. In het vijfde deel brengen we enkele lichtpunten in de enorme poel van ellende waarin het theoterrorisme grote delen van de wereld gestort heeft. Ten slotte volgt een korte epiloog over de weg die we zouden moeten inslaan om te komen tot meer harmonie in een wereld van religieuze verscheidenheid.

Met dit boek willen we ingaan tegen de gangbare gedachte dat religie een belangrijke verbindende kracht is voor de samenleving en dat het steeds het beste uit de mens naar boven haalt. Sommigen beweren zelfs dat religie de grondslag vormt voor onze moraal en dat ethisch handelen zonder de door het geloof opgelegde normen en waarden, onmogelijk is. Dat klopt natuurlijk niet. Het zijn juist seculiere normen en waarden, zoals de bepalingen in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, die mensen uit diverse landen, culturen en religies in staat stellen om menswaardig en harmonieus samen te leven. Religies hebben immers een bijzonder donkere kant die mensen aanzet om zich te keren tegen de ander, de andersgelovige en de ongelovige. Daarnaast willen we aantonen dat het theoterrorisme vandaag de grootste bedreiging voor de liberale democratie en de open samenleving vormt en dat het dringend tijd wordt om het met alle kracht te bestrijden.

Het heeft geen zin en het is zelfs contraproductief om de kop in het zand te steken en religieus fanatisme of theoterrorisme te ontzien. We moeten juist het hoofd heffen. We moeten durven erkennen dat tal van gewelddaden, zoals blijkt uit het dagboek over 2017, hun oorsprong vinden in de afstotelijke teksten die in de Bijbel en de Koran voorkomen. Wie dat niet erkent, wie de kop in het zand steekt, wie beweert dat de terreuraanslagen van de voorbije jaren niets te maken hebben met religie, miskent de realiteit en draagt een verpletterende

verantwoordelijkheid. Vandaar dit boek. Wij gaan geen enkele oorzaak voor de terreurdaden die we tegenwoordig kennen, uit de weg. Wij benoemen de problemen en reiken oplossingen aan. Religies houden mensen dom. Wij willen hen juist kennis aanreiken. En een deel van die kennis staat in dit boek met de provocerende maar correcte titel *In naam van God*.

Paul Cliteur
Dirk Verhofstadt

I

Abraham en zijn actuele betekenis

“Zelfs een goddelijke stem kan het doden van een onschuldig kind niet rechtvaardigen.”³

ALAN DERSHOWITZ

Jodendom, christendom en islam noemt men de ‘abrahamitische godsdiensten’. Dat is niet zonder grond. Jezus Christus speelt een belangrijke rol in het christendom. De profeet Mohammed speelt een belangrijke rol in de islam. Mozes, de leider van het volk van Israël, speelt een belangrijke rol in het jodendom. Maar Abraham is belangrijk voor *alle drie* de abrahamitische godsdiensten. Hij is de aartsvader van het monotheïsme. Volgens de overlevering brak hij met het veelgodendom dat aan het monotheïsme voorafging en oriënteerde hij zich op de ene god die geschiedenis zou maken als basis voor de drie monotheïsmes.

Wanneer men dat zou willen vertalen in numerieke termen kan men zeggen dat Abraham de spirituele vader is van ongeveer de helft van de wereldbevolking. Immers grofweg kan men zeggen dat zowat de helft van de wereldbevolking zich bekent tot een van de monotheïstische godsdiensten. Het jodendom is natuurlijk heel klein (ongeveer 0,25 procent van de wereldbevolking), maar christendom en islam zijn heel groot (christendom 32 procent aanhangers, de islam 21 procent, samen ruim de helft van de wereldbevolking dus).⁴

Het is verleidelijk om nog een beetje verder te filosoferen. Zou men, wanneer men zich alleen op de aantallen supporters richt, Abraham niet belangrijker moeten achten dan Jezus of Mohammed? Het

soort van denken dat Abraham introduceerde is tenslotte voor vijftig procent van de wereldbevolking richtinggevend, terwijl Jezus en Mohammed die vijftig procent moeten 'delen'. Maar misschien brengt dit numerieke gefilosoferen ons ook weer niet heel veel verder, want waarschijnlijk zullen weinigen zich wat kunnen voorstellen bij de voorbeeldfunctie die Abraham heeft, terwijl velen zich wel iets kunnen voorstellen bij de voorbeeldfunctie van Jezus of Mohammed.

Hoe het ook zij, wij zullen hier ingaan op één specifiek verhaal over Abraham dat van een enorme betekenis is voor het monotheïsme. Het is misschien wel het belangrijkste uit de drie heilige geschriften. Het is een gruwelijk verhaal voor de één, een inspirerend verhaal voor de ander, maar het is in ieder geval een verhaal dat enorm belangrijk is, zoals we hopen duidelijk te maken.

Het offeren van Izaak

Het verhaal, zoals verteld in Genesis 22: 1-13, gaat over de onvoorwaardelijke gehoorzaamheid van Abraham aan het bevel van de monotheïstische god.⁵ Die onvoorwaardelijke gehoorzaamheid aan Gods bevel wordt *als norm gesteld*. Het wordt dus niet alleen beschreven. Het wordt ons als norm voorgehouden. Immers die 'god' (een soortnaam) is God (de specifieke god die zich tot Abraham richt en waarvan de kenmerken worden beschreven in de heilige boeken). We spreken dus van de Griekse en Romeinse 'goden' (met een kleine letter) en van God (met hoofdletter) als de god waartoe Abraham zich bekennt.

Hoe kan men zijn onvoorwaardelijke gehoorzaamheid aan God bewijzen? Want dat is wat God eist. Antwoord: door de bereidheid een daad te voltrekken die door iedereen als afgrijselijk zal worden ervaren. En wat is afgrijselijker dan het doden van je eigen kind? Dat kan je eigen zoon of je eigen dochter zijn, maar omdat in sommige premoderne culturen zonen nog meer waard zijn dan dochters, is het bevel tot het doden van je zoon extra gruwelijk.⁶ Het is een soort zelfmoord. In het bijzonder wanneer het je enige zoon is, want dan wordt met de dood van je zoon ook je nageslacht vernietigd. Niettemin, Abraham was bereid om zijn enige zoon te offeren. Hij demonstreerde daarmee zijn onvoorwaardelijke gehoorzaamheid aan God.

Het verhaal wordt verteld in zowel de Bijbel als ook in de Koran, maar in de Bijbel iets uitvoeriger zodat we ons daarop zullen richten.

De Heer zei tot Abraham: "Ga met Izaak, uw zoon, uw enige, die gij liefhebt, naar het land van de Moria, en draag hem daar, op de berg die Ik u zal aanwijzen, als brandoffer op." Abraham protesteerde niet, maar bleek bereid dat te doen. Hij bouwde een altaar, stapelde het hout daarop, bond zijn zoon daarop vast en toen hij op het punt stond zijn zoon de keel door te snijden riep de engel van Jahweh hem vanuit de hemel toe dat de jongen niet gedood mocht worden. Jahweh (God) zei: "Raak de jongen met geen vinger aan en doe hem niets! Ik weet nu dat gij God vreest, want gij hebt mij uw zoon, uw enige, niet willen onthouden."

Daarin komen twee dingen naar voren.

Eén: het offer behoeft niet te worden gebracht.

Maar ook twee: Abraham wordt *geprezen* omdat hij wel *bereid* was zijn zoon te doden.

Wat moeten we hier nu van denken?

Abraham moreel beoordeeld

Het is een aangrijpend verhaal.⁷ Het heeft vele schrijvers geïnspireerd en kunstenaars en theologen hebben hun 'uitlegkunde' daarop beproefd.⁸ Maar het is, naar ons idee, ook relevant voor een goed begrip van het hedendaags religieus terrorisme; voor de vraag welk geweld wordt begaan 'in naam van God'.

Het verhaal roept op zijn minst twee morele vragen op.

De eerste vraag is: had God een dergelijk 'bewijs' van Abrahams loyaliteit mogen vragen? Is dat moreel verantwoord? Men kan zeggen: God staat boven de moraal. God mag alles doen en alles vragen. Wat hij vraagt, is *per definitie* goed. Immers 'goed' is niets anders dan wat God beveelt en als hij dus beveelt om te stelen, dan is stelen moreel verantwoord. Beveelt hij om de vrouw van je buurman te begeeren, dan is dat soort begeerte daarmee geoorloofd. Beveelt hij polytheïsme te respecteren, dan is daarmee het veelgodendom gelegaliseerd. Een tweede vraag is: had Abraham zijn bereidheid mogen tonen? Is dit niet in flagrante tegenspraak met wat men van een mens, van een vader, mag verwachten?

Vele grote filosofen hebben met het verhaal van Abraham geworsteld. Augustinus (354-430) schrijft in *De stad van God* (413-426) dat Abraham "op de proef werd gesteld door het bevel zijn welbeminde

zoon, Izaak, te offeren.”⁹ Augustinus realiseert zich dat het verhaal vele vragen oproept. Als God alles weet, waarom moet dan nog een ‘proef’ worden afgelegd? Is niet van tevoren al duidelijk wie voor die proef zal slagen en wie niet? Maar Augustinus interpreteert het verhaal als een soort demonstratie die moest worden gegeven, niet ten overstaan van *God*, maar ten overstaan van de *wereld*. Hij zegt: “Dat was om zijn vrome gehoorzaamheid te bewijzen die niet aan God, maar aan de eeuwen bekend moest worden gemaakt.”¹⁰ Augustinus denkt ook: “Abraham zou zeker nooit geloofd hebben dat God behagen vond in mensenoffers, maar toch, als het goddelijk bevel weerklinkt, moet men gehoorzamen en niet discussiëren.”¹¹

Morele heteronomie

Dat zijn significante woorden: ‘toch’, ‘gehoorzamen’ en ‘niet discussiëren’. Dit lijkt een goede samenvatting van het beginsel dat men in de ethiek aanduidt als *morele heteronomie*: “als het goddelijk bevel weerklinkt, moet men gehoorzamen en niet discussiëren.” De morele heteronomie is precies het tegenovergestelde van de morele autonomie. Morele autonomie wil zeggen: men kan nooit morele verantwoordelijkheid afschuiven op een externe instantie.¹² Elk bevel, of het nu van God komt of van een politieke leider, dient moreel te worden gewogen.

Vanuit het perspectief van de moreel verantwoord opererende eenkeling (kortom iemand die zich op het standpunt stelt van de morele autonomie), handelt Abraham volkomen onverantwoord. Het icoon van de helft van de wereldbevolking, de persoon die als het morele voorbeeld moet gelden voor alle drie de monotheïstische godsdiensten, legt als het op de moraal aankomt een verklaring af die indruist tegen moreel verantwoordelijk gedrag. En juist *daarvoor* wordt hij geprezen. Men kan ook zeggen: het offer dat gebracht wordt door Abraham is zijn morele waardigheid. Hij pleegt moreel gezien ‘zelfmoord’, omdat hij dat wat de mens onderscheidt van een dier (zijn vermogen zelfstandig morele beslissingen te nemen) inlevert.

Het offer van Abraham (1635) door Rembrandt

De consequenties van dit verhaal zijn verstrekkend. De principiële vraag is misschien wel: kan men een 'god' als 'God' blijven vereren wanneer hij eisen stelt zoals in het verhaal van Abraham die het bevel krijgt zijn zoon te offeren? De Amerikaanse filosoof James Rachels (1941-2003) geeft daarop een ondubbelzinnig antwoord: 'nee'.¹³

Twee typen religieuze gelovigen

Het verhaal van Abraham is interessant, omdat het ons op het spoor zet van een onderscheid dat men kan maken tussen twee typen gelovigen. Het eerste type kan men de 'vrijzinnige gelovige' noemen. De vrijzinnige gelovige gelooft, maar hij leeft ook als moreel verantwoordelijk mens. Dat wil zeggen dat hij van elk religieus bevel zich afvraagt: is dit ook moreel verantwoord? De vrijzinnige gelovige zal geen immorele daden verrichten, ook niet wanneer het geloof daartoe oproept.

Een tweede type gelovige is de orthodoxe, ook wel genoemd 'fundamentalistische' gelovige. Bij een conflict tussen de godsdienst en de moraal, kiest de orthodoxe gelovige voor de godsdienst. Bij datzelfde conflict kiest de vrijzinnige voor de moraal. Men kan het ook zo formuleren: de vrijzinnige hanteert moraal als een *selectie criterium* voor wat hij godsdienstig aanvaardbaar acht.

In zijn uiterste consequenties kan het orthodoxe standpunt leiden tot de bereidheid om je eigen kinderen te vermoorden, zoals bij Abraham het geval is. Augustinus accepteert die consequentie, zoals we hebben gezien, maar de meeste orthodoxen hebben toch altijd hun vrijzinnige trekjes. Men kan zich bijvoorbeeld heel rigide vastklampen aan spijsvoorschriften (daarin dus orthodox zijn), maar men zal bevelen om ongelovigen te doden, of je eigen kind te offeren, vrijzinnig interpreteren (en daarin dus vrijzinnig zijn).

De Bijbel, en ook de Koran, bevat talloze verhalen waarin de orthodoxe interpretatie van het geloof als model wordt voorgehouden. Er worden ook figuren en situaties beschreven waarin die orthodoxie niet wordt gevolgd. Job bijvoorbeeld stelt kritische vragen aan God. Ook Abraham protesteert tegen de voorgenomen vernietiging van Sodom en Gomorra (we komen hier nog op terug). Maar door de figuur die in de Bijbel en in de Koran als 'God' wordt opgevoerd, wordt een dergelijk opstandig gedrag nooit goedgekeurd. Volgens God zelf

blijft morele heteronomie de norm en morele autonomie de zonde. Men kan dan ook zeggen: "God houdt niet van vrijzinnigheid."¹⁴

De meest vergaande acceptatie van morele heteronomie vinden we in het martelaarschap. De meest afschrikwekkende voorbeelden van martelaarschap vinden we in het apocriefe bijbelboek 1 Makkabeeën.¹⁵ Vandaar dat we nu iets langer bij dit bijbelboek zullen stilstaan.

1 Makkabeeën

De bijbelboeken 1 en 2 Makkabeeën zijn genoemd naar Judas Makkabeüs. In die boeken gaat het om de geschiedenis van de Makkabeeën, een soort van priester-vorsten van Judea. Die Makkabeeën hadden een conflict met de Griekse overheersers van hun tijd. Beslissend voor de geschiedenis van het Midden-Oosten was Alexander de Grote overwinning op de Perzische koning Darius III bij Issus (in 333 v.o.j.). Alexander had de Grieken weten te verenigen en hij trok ten strijde tegen een oude vijand van Griekenland, de Perzen. Het leidde tot de totale overwinning van Alexander en verbreiding van het hellenisme: de verbreiding van de Griekse cultuur in delen van de wereld die voorheen aan andere invloeden onderhevig waren.¹⁶

Het boek 1 Makkabeeën bestrijkt de periode van 168 v.o.j. tot 134 v.o.j. toen Judea werd geregeerd door de volgelingen van Alexander de Grote waartegen de Makkabeeën in verzet kwamen. Makkabeër betekent 'strijdhamer' en verwijst dus naar het militante of heldhaftige van het optreden van de verzetslieden. Wie boek 1 Makkabeeën geschreven heeft, is onbekend.

De leiders van de opstand tegen de Griekse overheersing worden door de bijbelboeken op een positieve manier getypeerd. Dat is ook niet zo vreemd. De Grieken waren de onderdrukkers van die tijd. Zij vormden de bezettingsmacht. Men kan boek 1 Makkabeeën dan ook zien als een propagandageschrift.¹⁷ De schrijver van het bijbelboek beschrijft in positieve termen het verzet tegen Antiochus Epifanes (c. 215 v.o.j. – 164 v.o.j.), de zoon van koning Antiochus, die als een 'schurk' wordt aangeduid. Wat de koning verweten werd door de Makkabeërs, is dat hij probeerde om zijn hele rijk tot één volk te vormen. In hedendaagse termen geformuleerd: hij wilde werken aan de integratie van religieuze minderheden in zijn rijk. Dat bracht met zich

mee dat de joden hun eigen gebruiken moesten opgeven (1 Makkabeeën 1:42). Alle volken voegden zich naar het woord van de koning, meldt de Bijbel. “Zelfs veel Israëlieten gingen over tot zijn godsdienst, offerden aan afgodsbeelden en ontwijdden de sabbat” (1 Makkabeeën 1:48). In de tempel mochten geen brandoffers, graanoffers en wijnoffers meer worden gebracht en de sabbat en feestdagen moesten worden afgeschaft. Er werden zelfs altaren ingericht voor wat de Bijbel ‘afgodsbeelden’ noemt (1 Makkabeeën 1:47).

Ook onreine dieren als varkens werden geofferd en de joden mochten hun zonen niet meer laten besnijden (1 Makkabeeën 1:48). De Bijbel zegt:

Zo zouden de wetten vergeten worden en alle voorschriften in onbruik raken (1 Makkabeeën 1:49).

We worden nu geconfronteerd met een centrale verhaallijn in de gehele Hebreeuwse Bijbel of wat de christenen het Oude Testament noemen. Het Oude Testament is geobsedeerd door de gedachte van het verbond dat één God, Jahweh, sluit met een bepaald volk. De gruwelijke discipline die Abraham aan de dag legt ten aanzien van de bereidheid van het offeren van zijn zoon moeten we tegen die achtergrond begrijpen. Het volk van Israël wordt geacht zich aan de voorschriften van die ene God te houden. Ook wanneer dat wordt ontmoedigd door vreemde heersers over het volk van Israël, zoals de Grieken, de Egyptenaren of de Romeinen die allemaal, in een bepaalde fase van hun ontwikkeling, hebben geheerst over het volk van Israël. Telkens verheerlijkt de Bijbel trouw aan die ene God van Israël, zelfs wanneer dat zware offers vraagt.

Dat trouw blijven lukt maar heel moeilijk. Niet alleen omdat vreemde heersers hun eisen stellen, maar ook omdat het volk van Israël, en zelfs hun leiders, vallen voor allerlei interne verleidingen. Koningen als Salomon vervallen in ontrouw aan die God.¹⁸ Maar ook het volk van Israël zelf wordt regelmatig verleid het rechte pad te verlaten en geeft zich over aan wat genoemd wordt ‘afgodendienst’.¹⁹ Afgodendienst is volgens hedendaagse maatstaven natuurlijk gewoon het *gebruikmaken van de vrijheid van godsdienst*, zoals die in Europese grondwetten en mensenrechtenverklaringen (bijvoorbeeld het *Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden*) aan burgers van Europese natiestaten

gegarandeerd wordt.²⁰ De God van Israël is echter gewikkeld in een voortdurende propagandaoorlog tégen die vrijheid van godsdienst. Het kiezen voor de aanbidding van een andere god dan de god van Israël wordt aangeduid als 'afgodendienst', als 'apostasie', als 'ketterij' of een ander ernstig vergrijp. Het wordt dienovereenkomstig bestraft met de dood.²¹ In de wereld van het Oude Testament bestaat geen reële godsdienstvrijheid en de mentaliteit die daaruit spreekt, wordt voortgezet in het christendom en de islam.

Anti-integratiediscours

Het is dan ook niet overdreven om te stellen dat de ideologie uit de oudste verhalen van de monotheïstische overlevering één lang *anti-integratiediscours* is. Integratie wordt gezien als collaboratie met de vijand. Varkensvlees eten? Dat is ontrouw en collaboratie met de vijand! Het opgeven van besnijdenis? Ontrouw aan de eigen godsdienst en collaboratie met de vijand! Met anti-integratiediscours bedoelen we dat in de ogen van de schrijvers van de bijbelboeken het zo ongeveer de zwaarste zonde is zich te vermengen met andere volkeren, het opgaan in andere volkeren. Daarom heeft ook het trouwen en seks hebben buiten de eigen groep zo'n slechte reputatie in de Bijbel. Omdat de mannen van het volk van Israël regelmatig verleid worden tot religieuze ontrouw door vrouwen van buurvölkeren (Moabieten en Ammonieten, een verleiding waartegen zelfs de wijze koning Salomon niet bestand was), is geloofsafval een voortdurende dreiging die bestreden moet worden, vaak met draconische maatregelen (dat wil zeggen: gruwelijk wrede straffen voor de afvalligen, zoals steniging).²²

De bedoeling van het boek 1 Makkabeeën is te laten zien hoe het Israëlitische volk weerstand bood tegenover vreemde overheersers die probeerden de specifieke eigenaardigheden van het volk van Israël te doen verdwijnen. Een van de dingen die de vreemde overheersers probeerden te verhinderen, was de jongensbesnijdenis. Degenen die de besnijdenis hadden verricht, werden gedood, schrijft de Bijbel (1 Makkabeeën 1:61). Ook werd geprobeerd het joodse volk varkensvlees op te dringen. Maar dat lukte moeilijk en de martelaren, zij die niet afweken van de gewoonten en voorschriften van het geloof van het volk van Israël, worden in de Bijbel verheerlijkt. "Zij stierven nog

liever dan dat zij zich door voedsel zouden verontreinigen en het heilige verbond zouden schenden, en ze werden dan ook ter dood gebracht." (1 Makkabeeën 1:63)

Het gelijk en ongelijk van de martelaren

Het behoeft nauwelijks betoog dat de martelaren in sommige opzichten in hun recht stonden. Natuurlijk was het een zinloos repressieve maatregel van de Grieks-Helleense onderdrukkers hun joodse onderdanen varkensvlees op te dringen. De maatregel jongetjesbesnijdenis terug te dringen, zal wellicht op meer sympathie kunnen rekenen. Waarom hebben immers ouders het recht hun kinderen te verminken op religieuze gronden?²³ En helemaal duidelijk wordt de zaak wanneer het gaat om het brengen van kinderooffers. Geen staat kan accepteren dat ouders hun kinderen offeren, ook niet wanneer hun godsdienst dat voorschrijft.

De theoloog Sam Janse schrijft in zijn *Inleiding op de deuterocanonieke boeken* (2009) over de Makkabeeën:

“Hun religieuze ijver roept bij ons veelal bevreemding op. We begrijpen hun strijd voor zover het hun ging om de vrijheid om hun geloof te beleven en te belijden, we verstaan hen moeilijker als ze ijveren voor de ordening van het openbare leven volgens de geboden van God en dus bijvoorbeeld onder dwang besnijdenissen uitvoeren. Ik denk dat de praktijk in veel islamitische landen ons hier een goed model aanreikt om er meer van te begrijpen.”²⁴

In deze zin wordt omfloerst uitgesproken dat de mentaliteit die de Makkabeeën propageren, en zelf praktiseren, onaangename kanten heeft waar we tegenwoordig mee geconfronteerd worden. De Makkabeeën voeren een strijd. Maar het was niet zozeer een strijd voor de vrijheid van godsdienst (waarmee we hun strijd gemakkelijk zouden kunnen verwarren). De Makkabeeën waren niet een soort vroege John Lockes, Thomas Jeffersons of Spinoza's. Immers als dat het geval zou zijn, dan zouden zij het ook hebben moeten goedkeuren dat sommige leden van het Joodse volk (hun eigen volk dus) zich zouden bekeren tot een andere god dan de God van Israël. Hun strijd is niet een strijd

voor geloofsvrijheid, voor het recht van individuele keuze in geloofszaken, maar een strijd voor die ene ware God: de God van Israël die men moet dienen ook al heeft dat tot gevolg dat men zal moeten doden of zal moeten sterven. Wat we bij de Makkabeeën aantreffen, is een martelaarsmentaliteit: men is *zo overtuigd* van het gelijk van de eigen God dat men nog liever sterft dan dat men zelfs de kleinste concessie doet aan de omringende omgeving (bijvoorbeeld door te dulden dat ook een andere god wordt vereerd dan de God van Israël).

Men kan op goede gronden betogen dat Janse gelijk heeft wanneer hij schrijft: "Ik denk dat de praktijk in veel islamitische landen ons hier een goed model aanreikt om er meer van te begrijpen."²⁵ Inderdaad, precies zoals de Makkabeeën zich met groot fanatisme en ook gewelddadigheid verzetten tegen de vergrieksing van het Midden-Oosten, zo kunnen we tegenwoordig zien dat Europese jongeren zich verzetten tegen wat zij de europeanisering of de veramerikanisering van de wereld noemen. Het monotheïsme, het geloof in die ene god die compromisloos loyaliteit eist van zijn gelovigen, is voor hedendaagse jihadisten net zo'n effectief strijdmiddel als het voor de Makkabeeën was in de tijd van het verzet tegen de volgelingen van Alexander de Grote.

Trouw en ontrouw aan die ene God van Israël, ziedaar het grote thema van de Bijbel. Trouw is goed, ontrouw fout. Helden zijn diegenen die de uiterste consequenties trekken uit de trouw, verraders diegenen die daarvoor wegvluchten. Abraham was het oerbeeld van een geslaagde martelaar.

Verzoenende interpretaties

Nu weten wij ook wel dat vele commentatoren het verhaal van Abraham en Izaak anders lezen dan wij hier doen. Het zal niet verbazen dat ook in de theologische literatuur concurrerende interpretaties opgeld maken. Dan legt men niet de nadruk op het goddelijk bevel, maar op het vertrouwen dat Abraham had op de goede afloop van de hele exercitie. We vinden dat al bij Augustinus. Abraham is dan iemand die vertrouwen in God blijft houden, ook al lijkt veel erop te wijzen dat dit vertrouwen niet gerechtvaardigd is. Maar toch, hij houdt vertrouwen. En ziedaar: dat vertrouwen wordt niet beschaamd, want op het laatste moment behoeft het offer niet te worden gebracht.

Het offer van Izaak (1602) door Caravaggio

Deze lezing wordt ook wel ondersteund door antropologische informatie dat we het verhaal van Abraham moeten begrijpen tegen de achtergrond van kinderoffers die daadwerkelijk werden gebracht in antieke culturen. Wat we hier zien, zegt men dan, is dat Jahweh daar geen prijs op stelt. Kortom, hij is niet iemand die kinderoffers *vraagt*, maar iemand die kinderoffers *afwijst*. Men heeft wel gezegd: "God wil Abraham hier (typisch oosters) aanschouwelijk onderwijs geven om hem te leren dat Hij, in tegenstelling tot de andere goden, *geen* kinderoffers wil."²⁶

Het probleem met deze interpretatie is dat hiermee het verhaal van Abraham, zoals verteld in de Bijbel, geheel uit de context wordt gehaald. Men gaat de heilige schrift opvatten als een soort commentaar op hedendaags historisch en antropologisch onderzoek.²⁷ En bovendien: als God bezwaar heeft tegen mensenoffers of kinderoffers, waarom zegt hij dat niet gewoon? Hij wordt sprekend opgevoerd in het verhaal. Waarom laten de Bijbelschrijvers God dan niet zeggen:

Het offer van Izaak (1603) door Caravaggio

“Abraham ik wil helemaal geen kinderooffers. Door jouw bereidheid heb je mij ernstig geschoffeerd! Je hebt mij kennelijk verward met een god die kinderooffers vraagt, een ernstige misvatting.” Maar zo luidt de tekst van de Bijbel dus niet en ook de Koran zegt het niet zo. Integendeel, Abraham wordt geprezen vanwege de gedemonstreerde morele heteronomie. Morele autonomie wordt expliciet afgewezen. Niet alleen in dit verhaal maar in talloze andere verhalen in de Bijbel.

Caravaggio (1571-1610) heeft zijn artistieke krachten maar liefst twee keer beproefd op dit dramatische thema. Het schilderij linksboven (dat ook verwerkt is in de letters op de kaft van dit boek) toont ons een Izaak tot wie het afgrijselijke van de gebeurtenis lijkt door te dringen. In een ander schilderij van Caravaggio over hetzelfde thema zien we een wat dromerige Izaak. Hij lijkt wel gedrogeerd. De engel kijkt Abraham indringend aan: *“Is dit werkelijk wat je wil? Heb je wel goed naar God geluisterd?”* Izaak wacht het allemaal af. Verlamd, lijkt het wel. Verlamd door angst?

Alan Dershowitz

Hoe hebben hedendaagse interpreten aangekeken tegen het verhaal van Abraham en Izaak? Zoals men kan verwachten, de interpretaties buitelen over elkaar heen. Al duizenden jaren. Wij gaan daar geen uitvoerig overzicht van geven, maar voor één interpretatie maken we een uitzondering omdat deze bijzonder inzichtelijk maakt wat de grote relevantie is van het verhaal. De Amerikaanse jurist, advocaat en hoogleraar Alan Dershowitz (geb. 1938) heeft in zijn boek *The Genesis of Justice* (2000) een interessante analyse gepresenteerd van het verhaal van Abraham en Izaak.²⁸ Er is geen bevel dat dramatischer is en tevens verwarrender dan het bevel van God tot Abraham om zijn zoon te offeren. Welke god zou zoiets aan een vader vragen? Wat voor vader zou zoiets serieus in overweging nemen? Waarom neemt Abraham dit serieus, terwijl hij in Genesis ook nog met God *discussieert* over de vernietiging van Sodom en Gomorra? Sodom en Gomorra waren volgens Genesis 18-19 twee steden waarvan de verwoesting door God bevolen werd. De mensen zouden daar in zonde leven. Maar is het wel verantwoord een hele stad te vernietigen terwijl niet *alle inwoners* in die stad hebben gezondigd tegen Gods geboden? Je kan toch geen onschuldigen straffen voor iets wat alleen de schuldigen hebben begaan?

Dat zijn goede vragen voor God. En zij worden door Abraham, en niemand anders, gesteld. Maar nu, wanneer het nota bene zijn eigen zoon betreft, gaat Abraham bij de eerste suggestie zonder morren over tot het treffen van voorbereidingen om deze verschrikkelijke daad te verrichten. Wat was de schuld van Izaak precies? Dershowitz analyseert het allemaal haarscherp. "Why did God praise Abraham for his willingness to engage in an act of ritual murder? And what are we to learn from a patriarch who follows, without question, immoral superior orders to murder an innocent child?"²⁹

Dershowitz is afgezien van hoogleraar rechtswetenschap aan de universiteit van Harvard ook praktiserend advocaat betrokken bij de meest ophefmakende zaken uit de recente Amerikaanse geschiedenis zoals de O.J. Simpson casus. In *The Genesis of Justice* behandelt hij, zelf van Joodse afkomst overigens, in kritische zin de verhalen uit het Oude Testament. Zoals Jerry Falwell (1933-2007), de beruchte televisiedominee, zei over de opvattingen van Dershowitz: "*This is heresy at its best.*"³⁰ Wij beschouwen dit commentaar als een aanbeveling.

Dershowitz analyseert het verhaal van Abraham en Izaak als een *defense lawyer*. Dat wil zeggen: hij stelt de vraag wat kan worden opgevoerd *ter verdediging* van Abraham? Valt er iets aan te voeren? Dershowitz gaat alle mogelijkheden langs. Kan het misschien zijn dat Abraham wist dat God alleen maar probeerde hem op de proef te stellen en wist hij misschien dat het offer niet gebracht zou moeten worden? Maar als dat het geval is, hoe kan men dan spreken van een test? Dan was het helemaal geen test.³¹ Bovendien, zegt Dershowitz, is het ook niet verantwoord ervan uit te gaan dat God Abraham wel zou sparen. Op grond van de andere verhalen uit Genesis weten we dat God best bereid is hele groepen onschuldigen op te offeren wanneer dat past in zijn heilsplan. Denk aan Sodom en Gomorra, maar ook aan de zondvloed waarmee de hele aarde werd vernietigd, het verhaal van Noach.

Dershowitz stelt terecht dat de kern van het verhaal niet zit in het feit dat Izaak gespaard blijft, maar in het feit dat (i) God zoiets vraagt van een vader, (ii) die vader bereid blijkt de moord te voltrekken, (iii) die vader *geprezen wordt* voor die bereidheid door niemand minder dan God zelf. Het mag zo zijn dat Abraham geslaagd is voor de goddelijke test voor rechtvaardigheid, een test die eruit bestaat om klakkeloos te willen doen wat God beveelt, maar hij faalt wel in het licht van onze eigen test van rechtvaardigheid.³²

Verhelderend is ook Dershowitz' nuchtere kijk op het verhaal die met zich meebrengt dat hij stelt dat iemand die *tegenwoordig* bereid zou zijn een kind te vermoorden op basis van een vermeend goddelijk bevel, krankzinnig zou worden verklaard. Alleen in religieuze gemeenschappen wordt deze waanzin als een vorm van vroomheid geïnterpreteerd. Hij wijst op de Inca's die nog geen vijfhonderd jaar geleden het offeren van kinderen aan de goden als een religieuze plicht beschouwden. Dershowitz zegt echter: "*Even a heavenly voice cannot make the killing of an innocent child right.*"³³ Het behoeft geen betoog dat Dershowitz zich op het standpunt van de morele autonomie stelt, niet dat van de heteronomie.

Ondanks al deze terechte bedenkingen, stipt Dershowitz alleen maar het centrale thema van het verhaal aan. Hij zegt *en passant* dat het een verhaal is, waarbij het intellect wordt geslachttofferd op het altaar van blinde gehoorzaamheid aan charismatische rabbi's. En dan schetst hij wat de consequentie kan zijn van die blinde gehoorzaamheid. Dat is, dat ook een religieuze fundamentalist op basis van een

vermeend goddelijk bevel kan besluiten om bijvoorbeeld Yitzhak Rabin te vermoorden, zoals gebeurde in 1995.³⁴

Daarmee zijn we, naar ons oordeel, aangekomen bij de centrale betekenis van het verhaal over het offer van Izaak. Dershowitz stipt het aan, maar hij werkt het niet uit. De centrale betekenis is dat in de monotheïstische religies (jodendom, christendom en islam dus) een idee besloten ligt dat gevaarlijke consequenties kan hebben: het idee dat men op goddelijk bevel (of vermeend goddelijk bevel) bereid moet zijn te moorden. In Gods naam kan men geweld rechtvaardigen. Dat betekent natuurlijk niet dat elke individuele christen, jood of moslim een moordenaar is. Het betekent ook niet dat in jodendom, christendom en islam geen verhalen te vinden zijn die wijzen op naastenliefde, hulpvaardigheid, gerechtigheid en vele andere deugden. Maar wat men wel kan zeggen, is dat fundamentalisten, of radicalen, altijd een aanknopingspunt in het Abraham en Izaak-verhaal hebben ter legitimatie van morele *heteronomie* en dus de verwerping van morele *autonomie*. Dat wil zeggen, zij kunnen altijd volhouden dat Gods wetten hoger zijn dan onze wetten (wetten gemaakt door gewone stervelingen) en dat deze dus voorgaan in een geval van conflict.

Op basis van die gedachte konden de kruistochten worden georganiseerd, de ketterverbrandingen plaatsvinden, de afvalligen worden verstoten enzovoorts, enzovoorts. Dat zijn geen gebeurtenissen die door *kwade mensen* worden gepraktiseerd en die alleen maar worden begaan in naam van de religie, maar zij zijn direct gebaseerd op de mentaliteit van de monotheïstische fundamentalist die Gods wil boven de moraal stelt. Met die gedachte werd iets geïntroduceerd in de Europese cultuurgeschiedenis dat verstrekkende gevolgen zou hebben.

In de jaren zestig en zeventig van de twintigste eeuw meenden we ons daarvan te hebben bevrijd. Religieuze orthodoxie leek op de terugtocht. Morele heteronomie was verdwenen uit de monotheïstische tradities. Maar met de herleving van het islamfundamentalisme aan het einde van het vorige en het begin van het nieuwe millennium, plaatst het de wereld opnieuw voor problemen, problemen die door onze politieke leiders worden miskend omdat men daarvoor geen oplossingen heeft. In *In naam van God* zullen wij proberen die problemen onbevangen te analyseren en – wie weet – enkele nuttige aanbevelingen te doen die bijdragen aan een oplossing.

2

Theoterrorisme in de bijbelse en koranische bronnen

“U moet hem met stenen stenigen zodat hij sterft.”

DEUTERONOMIUM 13:10

In hoofdstuk 1 hebben we reeds verschillende keren gezinspeeld op het gevaar van het Abraham en Izaak-verhaal dat het een legitimatie bevat voor religieus gemotiveerd geweld. We moeten dit punt nog uitvoeriger behandelen, maar we willen dit hoofdstuk beginnen met een voor de hand liggende tegenwerping. Die tegenwerping is dat weliswaar religieus geweld bestaat in deze wereld, maar ook *atheïstisch geweld*. Diegenen die dit argument hanteren, brengen dat doorgaans in het geding tegen vertegenwoordigers van *the New Atheism*. Dat zijn Richard Dawkins, Christopher Hitchens, Sam Harris, Daniël Dennett en anderen.³⁵ Die reactie is begrijpelijk. Het nieuwe atheïsme vraagt aandacht voor de gewelddadige kant van godsdienst (overigens met name de monotheïstische godsdiensten) en dat roept dan de reactie op van: “Maar er is toch ook atheïstisch geweld? Wat te denken van Stalin?”

We vinden dit bijvoorbeeld bij de Britse auteur Alistair McGrath (geb. 1953). Zijn *The Twilight of Atheism: The Rise and Fall of Disbelief in the Modern World* (2004) is zelfs voor een groot deel gebaseerd op dit argument. McGrath, een *born-again Christian*, is niet blind voor het geweld dat is begaan door het christendom, door zijn eigen godsdienst dus, maar datzelfde geweld ziet hij ook in het atheïs-

me en vervolgens weidt hij uit over de gewelddadige onderdrukking van het geloof in de Sovjet-Unie.³⁶

Is dit een overtuigend argument?

In de theorie van de drogredenen staat deze manier van redeneren bekend als de *tu quoque*-drogreden.³⁷ Je bestrijdt de stelling van iemand door erop te wijzen dat deze persoon zichzelf ook bezondigt aan het bekritiseerde gedrag. Men leidt de aandacht af van het argument naar de persoon die het argument hanteert. Het is dus in feite een *ad hominem* argument. En bij nadere overweging is het helemaal niet zo'n sterk argument. (Hoewel zorgwekkend effectief in een context waarin de retoriek triomfeert over de logica, in de politiek bijvoorbeeld.)

Ook de Nederlandse theoloog en historicus Leen Den Besten (geb. 1946) brengt, net als McGrath, dit argument tegen atheïsten in stelling. Hij maakt dit punt in een bijdrage aan het boek *Keulen: Kalifaat Light* (2016):

*“Het misbruik van een religie diskwalificeert deze nog niet, evenmin als het misbruik van een ideologie deze diskwalificeert. Als moderne atheïsten mogen stellen dat het gewelddadige atheïsme van totalitaire ideologieën niet het atheïsme als levensbeschouwing diskwalificeert, dan moeten ze ook van christenen, moslims en andere gelovigen aanvaarden dat ze geweld in naam van religie als ten diepste wezensvreemd aan hun geloof beschouwen en als misbruik van religie kwalificeren.”*³⁸

De eerste zin van dit citaat maakt ons al licht achterdochtig. Zou een ‘misbruik’ van een ideologie deze niet diskwalificeren? Als het nationaalsocialisme zich in zijn praktische consequenties ontpopt als afschrikwekkend, zegt ons dat dan niets over de aard van die ideologie? Als het marxisme-leninisme zich bewijst als een onderdrukkend regime, geeft ons dat dan geen relevante informatie over de aard van die leer?

Volgens de *misbruik-theorie* kan je zeggen: dat was het *misbruik* dat van deze ideologieën is gemaakt. Maar dan worden we weer met verdere vragen geconfronteerd: wat is dat eigenlijk, misbruik van een ideologie? Heeft Stalin het socialisme misbruikt? Heeft Hitler het nationaalsocialisme misbruikt? Is die notie van ‘misbruik van ideologie’ wel hanteerbaar?

De tweede zin in het citaat van Den Besten versterkt het aanvankelijke gevoel van argwaan. Het eerste dat opvalt aan deze zin, is dat het een soort uitruil lijkt voor te stellen. De schrijver lijkt niet op zoek naar de wetenschappelijke waarheid, maar naar een soort politiek compromis. De ene groep verklaart de andere groep niet te zullen kritiseren en *in ruil daarvoor* verlangt men het recht om zelf niet bekritiseerd te worden. Maar in de wetenschap zit het zo niet in elkaar. Iets is waar of niet waar, los van de consequenties. Het is heel goed denkbaar dat religieus geweld wel bestaat, maar atheïstisch geweld niet. Ook het omgekeerde is mogelijk. Het is ook mogelijk dat atheïstisch geweld bestaat, maar religieus geweld juist niet. Wat er precies aan de hand is, zal in elk geval afzonderlijk moeten worden uitgezocht, maar de stelling dat we alleen van religieus geweld kunnen spreken *op voorwaarde dat* we ook van atheïstisch geweld spreken, is onjuist.

Toch wordt het punt zo vaak gemaakt dat het verantwoord is daar iets langer bij stil te staan. Diegenen die alleen van religieus geweld willen spreken *op voorwaarde dat* men ook van atheïstisch geweld spreekt, lijken de volgende redenering te hanteren.³⁹

Men constateert eerst dat, grofweg, in de periode dat de Europese cultuur religieus (meer in het bijzonder christelijk) was georiënteerd, toen geweld voorkwam. Dat is dan het religieuze geweld. Dan constateert men dat in een bepaalde fase, in de Sovjetperiode (tussen 1917 en 1989), in een bepaald deel van de wereld, de politieke leiders expliciet atheïstisch waren en dat *ook daar* of *toen* geweld voorkwam. Is dat geweld in de Sovjetperiode geconstateerd, dan meent men het punt te hebben gemaakt: er bestaat dus kennelijk ook atheïstisch geweld. En vervolgens wil men dan een soort intellectuele wapenvrede sluiten die inhoudt dat *óf* beide partijen (religieuzen en atheïsten) zich boetvaardig betonen en zeggen dat hun wereldbeschouwing kenmerken van gewelddadigheid in zich draagt, *óf* ze hoeven dat allebei *niet* te doen.

Waarom er geen atheïstisch geweld bestaat

Het eerste dat we ons moeten realiseren ter beoordeling van dit punt, is dat de redenen om van religieus geweld te spreken niet zijn dat geweld voorkomt in een overwegend religieuze, bijvoorbeeld de chris-

telijke cultuur. Uit het feit dat in een christelijke cultuur geweld voorkomt kan je op zichzelf nog niet zo heel veel afleiden, althans zeker geen causale relatie. Het geweld kan voorkomen *dankzij* het christendom, maar ook *ondanks* het christendom.

Het is belangrijk dat weer even te zeggen, omdat dit punt regelmatig naar voren komt in de hedendaagse discussie waarin vergelijking van culturen een rol speelt. Een veelgehoord punt is dit. In Europa zijn rechtsstaat, democratie en mensenrechten tot ontwikkeling gekomen. Europa is een – overwegend – christelijk continent. *Derhalve* hebben we rechtsstaat, democratie en mensenrechten te danken aan het christendom.⁴⁰

Eenzelfde argument wordt vaak gemaakt ten aanzien van de ontwikkeling van wetenschap. In Europa is wetenschap tot ontwikkeling gekomen. Europa is christelijk. *Dus* is de wetenschap een project van het christendom.⁴¹

De vraag die je altijd moet stellen, wanneer dit argument gebruikt wordt, is: hebben we Galileo *dankzij* het katholicisme of *ondanks* het katholicisme?

Maar laten we weer terugkeren naar ons thema van het geweld. Waarom spreken we eigenlijk van religieus geweld? Daarvoor zijn verschillende redenen, maar één daarvan is dat *religieuze geschriften oproepen* tot geweld. Meer specifiek: er zijn in de Bijbel en in de Koran passages te vinden waarin onmiskenbaar tot geweld wordt opgeroepen tegen de niet-gelovigen, de polytheïsten, de atheïsten, de afvalligen, de godslasteraars of anderen die de religieuze boodschap niet aanvaardden.

Een voorbeeld uit het Oude Testament

Een goed voorbeeld van een gewelddadige tekst uit het Oude Testament is Deuteronomium 13:6-11. Het is een tekst die godslastering strafbaar stelt. Er zijn overigens talloze teksten in de Bijbel die godslastering strafbaar stellen. Een andere beruchte tekst is te vinden in Numeri 25.⁴² Maar we zullen nu inzoomen op Deuteronomium 13:6-11. Dit is een geschikte tekst, omdat hier zo'n overduidelijke oproep wordt gedaan om iedereen te doden die zich aan godslastering overgeeft dat welke vorm van interpretatie men ook maar mag bedenken, het gewelddadig karakter van de tekst niet weg-te-interpreteren valt.

Ook wanneer dat je broer is of zus, je vader of moeder: je hebt de religieuze en morele verplichting om *iedereen* te doden die zich daaraan overgeeft. Althans volgens de Bijbel dan.

Nu kan men zeggen (en terecht) dat het overgrote deel van de gelovigen (zowel joden als christenen voor wie allebei het Oude Testament gezaghebbend is) die tekst niet meer serieus zullen nemen, laat staan toepassen. Dat is juist en we zullen daar nog op terugkomen. Maar *als* men het Oude Testament wil beschouwen als een boek dat onderdeel uitmaakt van de joodse en christelijke religieuze traditie, dan betekent het dat in ieder geval in deze tekst wordt opgeroepen tot geweld jegens godslasteraars. Men zou het kunnen vergelijken met een tekst uit *On Liberty* (1859) van John Stuart Mill (als die zou bestaan) dat socialisten moeten worden gedood.⁴³ Of met een tekst in *Das Kapital* (1867) van Karl Marx dat het geboden zou zijn om kapitalisten te doden. De kans dat dergelijke teksten (als zij zouden bestaan) geen enkele invloed hebben op de opvattingen en het gedrag van liberalen of socialisten, is betrekkelijk klein. En zo mag men ook verwachten dat opvattingen die worden geventileerd in heilige geschriften enige invloed hebben op het gedrag van gelovigen. Wel blijft natuurlijk van belang dat er een verschil in invloed bestaat tussen de vrijzinnige gelovigen en de orthodoxe gelovigen. Vrijzinnigen zullen minder geneigd zijn een bezwaarlijke tekst normgevend te achten dan orthodoxen. Daar zijn het vrijzinnigen voor. Voor alle duidelijkheid: met vrijzinnig zijn wordt bedoeld dat men vrij en onafhankelijk denkt en duidelijk afstand neemt van de religieuze dogma's. In België associeert men vrijzinnigheid vaak met atheïsme of op zijn minst met een houding die zich keert tegen gelijk welke vorm van religieus denken. In Nederland gaat het eerder over mensen die vaak wel gelovig zijn maar niet blijven vasthouden aan de orthodoxe religieuze tradities en interpretaties.

Interpretatie en vertaling

Omdat vaak wordt gezegd dat vertaling en interpretatie geweldadige teksten kunnen verzachten, geven we eerst wat vertalingen weer om te zien of daar significante verschillen uit naar voren komen.⁴⁴ Hierna volgt de integrale tekst van Deuteronomium 13:6-11 in de verschillende gangbare Nederlandstalige vertalingen.

Uit: Herziene Statenvertaling © 2010 Stichting HSV	Uit: Statenvertaling (Jongbloed-editie)	Uit: NBG-vertaling 1951 © 1951 Nederlands Bijbelgenootschap
6 Wanneer uw 7 broer, de zoon van uw moeder, of uw zoon, of uw dochter, of uw innig geliefde vrouw, of uw boezemvriend u in het geheim aanspoort door te zeggen: Laten we andere goden gaan dienen, die u niet kent, u niet en <i>ook</i> uw vaderen niet,	6 Wanneer uw broeder, 7 de zoon uwer moeder, of uw zoon, of uw dochter, of de vrouw van uw schoot, of uw vriend, die als uw ziel is, u zal aanporren in het heimelijke, zeggende: Laat ons gaan, en dienen andere goden, die gij niet gekend hebt, gij noch uw vaderen;	6 Wanneer uw broeder, de zoon van uw moeder, of uw zoon, uw dochter, uw eigen vrouw of uw boezemvriend u in het geheim wil verleiden en zegt: laten wij andere goden gaan dienen, goden die noch gij noch uw vaderen gekend hebben,
7 uit de goden van de volken die rondom u zijn, dicht bij u of ver bij u vandaan, van het <i>ene</i> einde van de aarde tot het <i>andere</i> einde van de aarde,	7 Van de goden der volken, die rondom u zijn, nabij u, of verre van u, van het ene einde der aarde tot aan het andere einde der aarde;	7 behorende tot de goden der volken rondom u, dichtbij of veraf, van het ene einde der aarde tot het andere –
8 bewillig er dan niet in en luister niet naar hem! Laat uw oog hem niet ontzien, heb geen medelijden en houd hem niet verborgen.	8 Zo zult gij hem niet ter wille zijn, en naar hem niet horen; ook zal uw oog hem niet verschonen, en gij zult u niet ontfermen, noch hem verbergen;	8 dan zult gij hem niet ter wille zijn noch naar hem luisteren; gij zult hem niet ontzien, noch hem sparen en zijn schuld bedekken,
9 Integendeel, u moet hem zeker doden. 7 Eerst moet uw <i>eigen</i> hand zich tegen hem keren om hem ter dood te brengen, daarna de hand van heel het volk.	9 Maar gij zult hem zekerlijk doodslaan; uw 7 hand zal eerst tegen hem zijn, om hem te doden, en daarna de hand des gansen volks.	9 maar hem zeker doden; het eerst zal uw hand zich tegen hem keren om hem ter dood te brengen en daarna de hand van het gehele volk.

Uit: Herziene Statenvertaling © 2010 Stichting Hsv	Uit: Statenvertaling (Jongbloed-editie)	Uit: NBG-vertaling 1951 © 1951 Nederlands Bijbelgenootschap
10 U moet hem met stenen stenigen zodat hij sterft, omdat hij heeft geprobeerd u af te brengen van de HEERE, uw God, Die u uit het land Egypte, uit het slavenhuis, heeft geleid.	10 En gij zult hem met stenen stenigen, dat hij sterve; want hij heeft u gezocht af te drijven van den HEERE, uw God, Die u uit Egypteland, uit het diensthuis, uitgevoerd heeft.	10 Gij zult hem stenigen, zodat hij sterft, omdat hij getracht heeft u af te trekken van de HERE, uw God, die u uit het land Egypte, uit het diensthuis, geleid heeft.
11 7 Heel Israël zal het horen en bevreesd zijn, en een dergelijke wandaad niet meer in uw midden verrichten.	11 Opdat gans 7 Israël het hore en vreze, en niet voortvare te doen naar dit boze stuk in het midden van u.	11 Dan zal geheel Israël het horen en vrezen en men zal niet opnieuw zulk een wandaad in uw midden doen.

Daar is geen woord Spaans bij. Je kunt erover van mening verschillen wat hier nu precies wordt gecriminaliseerd. Is het een verbod op godslastering? Of op apostasie (afvalligheid)? Of op ketterij? Maar vast staat het volgende:

- (1) in ieder geval staat er de doodstraf op;
- (2) op een wrede manier voltrokken (steniging);
- (3) door iedereen die tot het volk behoort (lynchjustitie);
- (4) jegens iedereen ten uitvoer te leggen (ook je naaste familie);
- (5) en dat met het oogmerk van wat we tegenwoordig 'generale preventie' noemen ("heel Israël zal het horen").

Dit is maar één duidelijke en ondubbelzinnige tekst in het Oude Testament die aanzet tot geweld ten aanzien van blasfemie, apostasie en ongelovigheid. Er bestaan er nog verschillende andere.

Tot zover de Bijbel, het Oude Testament, laten we ons nu richten op het tweede heilige boek, de Koran.

Een voorbeeld uit de Koran

De vrouwelijke imam Seyran Ateş (we komen later in dit boek nog uitgebreid over haar werk te spreken) gaat in haar boek *Selam, Frau Imamin: Wie ich in Berlin eine liberale Moschee gründete* (2017) in op de gewelddadige kanten van de islam, haar eigen godsdienst.⁴⁵ Zo wijst zij op soera 9:5.

“Wanneer de heilige maanden dan voorbij zijn, dood de veelgodenaanbidders dan waar jullie hen ook maar vinden. En grijp hen en beleger hen, en bereid voor hen elke hinderlaag voor. Maar als zij berouw tonen, het gebed onderhouden en de Zakaat afdragen, laat hen dan met rust. Voorwaar, Allah is Meest Vergevingsgezind, Meest Genadevol.”⁴⁶

Net zoals men kan zeggen dat hedendaagse joden en christenen niet meer op basis van Deuteronomium 13 godslasteraars behoeven te doden, zo kan men ook stellen dat op basis van soera 9:5 moslims van de verplichting zijn ontslagen om polytheïsten te doden. Deze teksten worden dan geacht een zekere normatieve kracht te hebben in een specifieke context, maar niet in onze eigen tijd.

Dat kan. Maar toch, die teksten zijn niet prettig, want ze geven radicalen een mogelijkheid zich te beroepen op schriftgezag ter legitimatie van hun handelen.

Ook kan men erop wijzen dat dit zogenaamde ‘zwaardvers’ in soera 9:5 positief eindigt. Er wordt toch gezegd dat als men zich als berouwvol bekent, God vergevend en barmhartig zal zijn.

Dat kan. Anderzijds, dit is hetzelfde soort barmhartigheid als God betoont wanneer hij stelt dat Izaak *niet* geofferd hoeft te worden, zodra de bereidheid daartoe wordt gedemonstreerd door Abraham. Men blijft zitten met het idee *dat het een onredelijke eis is dat iemand bereidheid moet tonen zijn zoon te vermoorden*. En zo is het ook een onredelijke eis dat men zijn polytheïsme (geïnterpreteerd als godslasterlijk door de monotheïstische god) laat varen, alvorens op barmhartigheid te mogen rekenen.

Wij achten daarom gewelddadige teksten in heilige boeken een probleem. Als men dus de vergelijking met het atheïstisch geweld zou willen maken, dan zou men – als het goed is – ook in expliciet atheïstische geschriften moeten kunnen wijzen op passages waarbij

geweld wordt aanbevolen als een noodzakelijke actie tegenover de gelovigen. Men zou dus bij Mill of bij Marx of bij een andere expliciet atheïstische auteur, iets moeten vinden in de trant van: “de religieus gelovige positie is verwerpelijk en de ware atheïst heeft dus als taak de religieus gelovige medemens te vermoorden”. Het behoeft geen betoog, dat soort passages vindt men niet bij Mill of bij Marx. In atheïstische geschriften wordt het religieuze geloof bestreden, satirisch bejegend, beschimpt eventueel, maar er wordt beslist niet opgeroepen tot geweld tegenover de gelovigen.

Dit was de eerste reden waarom het redelijk is te spreken van religieus geweld, maar niet van atheïstisch geweld: *religieuze geschriften* roepen daartoe op, atheïstische geschriften niet.

Het voorbeeld van de religieuze leiders

Een tweede reden waarom vaak van religieus geweld wordt gesproken, is omdat religieuze leiders *oproepen* tot dat geweld. Laten we als voorbeeld de kruistochten nemen.

Reeds de grote kerkvader Augustinus (354-430) relativeerde het christelijk geweldsverbod met de woorden dat wanneer men op grond van een goddelijk bevel zou worden opgeroepen tot het plegen van geweld, dit niet kan worden gecompenseerd met een algemeen verbod op het gebruik van geweld.⁴⁷ Deze kwestie werd bijzonder actueel ten tijde van de kruistochten. In 1095 werd door paus Urbanus II (c. 1042–1099) de eerste kruistocht georganiseerd.⁴⁸ Zijn oproep om de wapens op te pakken, werd gedaan tijdens het Concilie van Clermont. Na de toespraak van de paus zou de bisschop van Le Puy naar voren moeten komen om het kruis op te nemen terwijl de massa die daar aanwezig was, werd aangespoord om te schreeuwen: “God wil het!”⁴⁹ De ridders van Frankrijk werden opgeroepen om Jeruzalem te bevrijden uit de handen van de moslims. Als zij zouden terugkeren zouden zij een spirituele beloning krijgen.⁵⁰

Er is niet veel voor nodig om te begrijpen dat dit tot spanningen tussen het christendom en de islam zou leiden en die spanningen bestaan tot op de dag van vandaag.⁵¹ In het bijzonder na de terroristische aanslagen van 2001 is de conflictueuze relatie tussen christendom en islam opnieuw op de voorgrond gekomen.⁵²

Het doel van de kruisvaarders was de verspreiding van de islam een

halt toe te roepen en het heilige land opnieuw te veroveren op de moslims. Vanuit religieus gezichtspunt bekeken, konden zij door deelname aan een kruistocht ook boete doen voor begane zonden en zich daarmee vrijkopen van bestraffing in een hiernamaals. Het pausdom voedde deze gedachte en pas tijdens de reformatie werden vraagtekens geplaatst bij de kruistochten, met name de louterende invloed die deze zouden hebben op het individu. Zoals een hedendaags deskundige op het terrein van de kruistochten schrijft:

“From a modern-day western perspective, extreme religious fervor is often synonymous with the fanaticism of minorities, but in the Europe of the central Middle Ages, crusading was regarded as virtuous and positive.”⁵³

De samenleving was diep doordrongen van religieus geloof en het religieus geloof was bepalend voor bijna alle morele en religieuze vraagstukken. De strijd tegen Gods vijanden verschaftte mensen een gelegenheid om aan de kwellingen van de hel te ontsnappen en dat was een van de redenen waarom het op kruisvaart gaan zo’n belangrijk onderdeel werd van het middeleeuwse leven.⁵⁴

De religieuze verplichting om een bijdrage aan de kruistochten te leveren, gold overigens niet alleen voor ridders, maar ook voor keizers, koningen en koninginnen, bisschoppen en hertogen. Zelfs boeren en prostituees werden geacht hun steentje bij te dragen aan het welslagen van deze onderneming.⁵⁵

Nu is het altijd zo dat menselijk gedrag zelden afdoende verklaard kan worden vanuit slechts één motief. Zo speelde ook bij de kruistochten *niet alleen* religieuze motieven. De paus liet zich ook leiden door wat wij tegenwoordig zouden aanduiden als overwegingen van ‘humanitaire interventie’. Humanitaire interventie wil zeggen dat geweld wordt gebruikt om de mensenrechten in een ander land te waarborgen.⁵⁶ Natuurlijk hanteert de paus hiervoor niet de term ‘mensenrechten’. Die term was hem onbekend. Toch, als we lezen wat zijn overwegingen waren om een interventie in het heilig land te organiseren, dan lijkt dat op het soort overwegingen die tegenwoordig de Verenigde Naties of een coalitie van staten kan hebben om militair actief te worden ter bescherming van de mensenrechtensituatie.⁵⁷ In zijn toespraak heeft de paus het over ‘de Perzen’. Dat waren dus de moslims.⁵⁸ Die Perzen zouden naar het oordeel van de paus talloze

wreedheden begaan jegens de christenen. Zo zouden hun ingewanden worden uitgetrokken. Christenen moesten hun nek naar voren houden, zodat hun hoofden afgehakt konden worden met één enkele klap van het zwaard. Ook werden christenen aan palen vastgebonden om te kunnen worden beschoten door boogschutters en wat met de vrouwen gebeurde tartte helemaal elke beschrijving, aldus Urbanus II.⁵⁹

Het politieke en het religieuze

Wie het bovenstaande op zich laat inwerken, kan zeggen: de motieven van de paus tot interventie waren voornamelijk *politiek* van aard. Maar hij had ook religieuze motieven. Het religieuze motief komt naar voren wanneer we zien dat de paus spreekt over een 'vervloekt ras', een ras dat helemaal 'door God verlaten is'. De suggestie is dat de moslims zich zo slecht gedragen omdat zij de verkeerde *godsdiens*t aanhangen. Het land van de christenen wordt aangevallen en hulp is derhalve geboden. Daarbij stelt de paus dat niet alleen hulp geboden is omdat de christenen worden aangevallen, maar ook de christelijke symbolen. En als belangrijkste natuurlijk: het heilige graf moet worden beschermd.⁶⁰ De paus toont begrip voor het feit dat de kruisvaarders gewetensbezwaren zouden kunnen hebben door zomaar een ander land binnen te vallen, maar over die bezwaren hoopt hij hen heen te helpen door hen te verwijzen naar teksten in het heilige boek die een interventie rechtvaardigen. Heeft niet Jezus Christus zelf gezegd dat wie zijn vader of zijn moeder meer lief heeft dan hem, Christus, onwaardig is om zijn volgeling te zijn? (Mattheus 10:37).⁶¹ De paus benadrukt verder dat het de plicht is van elke christen om aan deze exercitie mee te doen. Er is veel eer en glorie te behalen aan deze kruistocht. Het gaat tenslotte om een stuk land dat door God zelf aan de kinderen van Israël was gegeven, dus, nogmaals, alle gewetensbezwaren snijden geen hout. Ook houdt de paus hun voor wat de strijdkreet zou kunnen zijn. "Het is de wil van God! Het is de wil van God!" Verder zegt de paus tot zijn gehoor: niet *ik*, maar God roept jullie op. En hemelse beloningen zullen diegenen die gevolg geven aan de oproep ten deel vallen.⁶²

De religieuze opvattingen van de paus werden ook geschraagd door steun van andere theologische autoriteiten. Een belangrijke was de heilige Sint-Bernard van Clairvaux (1090-1153) die in *De Laudibus*

Novae Militiae (1129), de kruistochten had aanbevolen als een activiteit waaraan elke rechtgeaarde christen een bijdrage zou moeten leveren.⁶³ Mis die kans niet, had Bernard de ridders aangeraden.⁶⁴

Een van de eerste koningen die zich liet overtuigen door zijn geestelijke leider was de Franse koning Lodewijk VII (1120-1180).⁶⁵ Hij werd over de streep getrokken door de volgende tekst in Mattheus 16:24-28:

“24 Toen zeide Jezus tot Zijn discipelen: Zo iemand achter Mij wil komen, die verloochene zichzelf, en neme zijn kruis op, en volg Mij. 25 Want zo wie zijn leven zal willen behouden, die zal hetzelfde verliezen; maar zo wie zijn leven verliezen zal, om Mijnentwil, die zal hetzelfde vinden. 26 Want wat baat het een mens, zo hij de gehele wereld gewint, en lijdt schade zijner ziel? Of wat zal een mens geven, tot lossing van zijn ziel? 27 Want de Zoon des mensen zal komen in de heerlijkheid Zijns Vaders, met Zijn engelen, en alsdan zal Hij een iegelijk vergelden naar zijn doen. 28 Voorwaar zeg Ik u: Er zijn sommigen van die hier staan, dewelke den dood niet smaken zullen, totdat zij den Zoon des mensen zullen hebben zien komen in Zijn Koninkrijk.”

Men moest het kruis van Christus opnemen. Dat kon de eigen dood betekenen, maar had niet Christus laten zien dat men een dergelijk offer zou moeten brengen? Als Izaak en als Christus zou men zijn eigen bijdrage moeten leveren aan het dienen van God in deze wereld.

Tot zover enkele teksten uit het heilige boek en een interpretatie die daaraan gegeven wordt door de paus. Het zal duidelijk zijn dat het op basis van de letterlijke tekst uit Mattheus iets minder voor de hand ligt dat men deelneemt aan een kruistocht, dan dat men op basis van Deuteronomium 13 een stening organiseert voor de eigen echtgenoot.⁶⁶ Men kan ook zeggen dat

Kroning van de zeer vrome Lodewijk VII die deelnam aan de tweede kruistocht in 1145.

de tekst uit Mattheus *polyinterpretabel* is en de tekst uit Deuteronomium veel minder. Lang niet alle teksten in de Bijbel zijn zo eenduidig als Deuteronomium. Vrijzinnige gelovigen concluderen op basis hiervan tot de stelling dat *alles* wat in de Bijbel staat voor meerdere uitleg vatbaar is. Dat is echter een overdrijving. Sommige teksten zijn duidelijk. Wie beweert dat Deuteronomium kan worden uitgelegd, zodanig dat het gunstig uitpakt voor de godslasteraars en apostaten (afvalligen) is een dromer.

Er is ander geweld dan religieus geweld

Niettemin die dromers zijn met velen. Kampioen van de dromers is de Britse ex-non Karen Armstrong (geb. 1944) die een hele serie boeken heeft geschreven over religie waarbij religie wordt schoongewassen van elke vorm van kritiek en dus ook van een relatie tussen religie en geweld.⁶⁷ Volgens Armstrong zijn religies per definitie goed. Niet alleen haar eigen religie (als men daar nog van kan spreken), maar alle religies. Elke problematische kant aan religie wordt door haar aangemerkt als 'fundamentalisme' en fundamentalisme heeft niets met ware religiositeit te maken. Zij beschermt religie *definitorisch*, dat wil zeggen door een zodanige definitie van religie te hanteren dat kwade religie gewoon als niet-religieus wordt aangemerkt. Zij zou ook de kruistochten door de paus beschouwen als een politieke exercitie van de paus. Als de paus Mattheus gebruikt ter legitimatie van de kruistochten, dan is dat een misbruik van het heilige boek.

Het boek van Armstrong over geweld en religie is in het Nederlands vertaald als, net als dit boek, *In naam van God*, met als ondertitel *Religie en geweld*. Nergens in haar werk vinden we bij Armstrong een kritische methodologische reflectie op haar vooronderstellingen. De hierboven gepresenteerde kritiek dat haar opvattingen over religie en geweld teruggaan op haar *definitorische* of *semantische* uitsluiting van gewelddadige religie uit het concept religie, is bij Armstrong onbekend. Op de website van haar uitgever staan alleen kritische opmerkingen over atheïsme, opmerkingen waaruit blijkt dat Armstrong geen serieuze studie heeft gemaakt van het atheïsme. Zo staat daar: "Religies en hun volgelingen zijn altijd gewelddadig – zo luidt een populaire atheïstische claim."⁶⁸

Is dat zo? Is het een populaire atheïstische claim dat religies *altijd* gewelddadig zijn? Dat zou natuurlijk een absurde claim zijn en geen weldenkende atheïst zal dat voor zijn rekening nemen. Sam Harris (geb. 1967), een van de meest prominente atheïsten van het Nieuwe Atheïsme, is zich ervan bewust dat *sommige* religies betrekkelijk vreedzaam zijn. Als voorbeeld noemt hij de Jains.⁶⁹ Ook Dawkins (geb. 1941) constateert in zijn roemruchte boek *The God Delusion* (2006) dat vormen van religieus geloof denkbaar zijn die geen enkele relatie hebben met geweld.⁷⁰ Hij verwijst ter illustratie naar het gods-begrip van Spinoza en dat van Einstein. Deze zogenaamd pantheïstische conceptie van God (God valt samen met het universum) leidt niet tot geweld en ook niet tot gewelddadige oproepen om ketters, blasfemisten en apostaten te vermoorden.

De stelling van Armstrong dat atheïsten zouden beweren dat religies altijd gewelddadig zijn, is dus een beetje voorbarig. Wat kenmerkend is voor het werk van de nieuwe atheïsten (maar ook voor oudere atheïsten, zoals Bertrand Russell)⁷¹ is dat men laat zien dat de *monotheïstische* god, de god uit de heilige geschriften van jodendom, christendom en islam (Bijbel en Koran dus), een gedragspatroon aan de dag legt dat gemakkelijk aanleiding kan geven tot geweld.⁷² Wanneer Bijbel en Koran in het verhaal van Abraham en Izaak een glorificatie presenteren van volgzzaamheid ten aanzien van zelfs het meest afschrikwekkend goddelijk bevel om je eigen zoon te vermoorden, dan geeft dit – om een understatement te gebruiken – een verkeerd signaal af. Dat betekent natuurlijk niet (moet dit nog vermeld worden?) dat na lezing van dit verhaal elke gelovige onmiddellijk begint met het vermoorden van zijn eigen kinderen. Maar het feit dat dit niet categorisch wordt uitgesloten in de Bijbel, is zorgwekkend. Alleen al *begrip* voor Abraham dat hij ‘in deze specifieke situatie’ voor een dilemma stond, is problematisch. Die morele heteronomie, in combinatie met andere bedenkelijke voorschriften, zoals het negatieve beeld van polytheïsme, godslastering of apostasie, geeft een slecht voorbeeld.

Karen Armstrong, “prominent deskundige op het gebied van wereldreligies, laat echter zien dat de ware redenen voor oorlog en geweld in onze historie meestal weinig met religie van doen hadden, maar veelal sociaal, economisch of politiek van aard waren”, lezen we op de website van haar uitgever.⁷³ Maar of zij dat in haar werken werkelijk laat zien, is zeer de vraag. Het is meer in overeenstemming

met de waarheid dat Armstrong als *uitgangspunt* heeft dat zij telkens als een religieus leider zich beroept op religie om iets te doen wat wij tegenwoordig als moreel *slecht* ervaren, zij eenvoudigweg religie als motief ontkent en daar iets anders voor in de plaats zet.

Zij doet dat consistent *inconsistent*. Als goede dingen met een beroep op religie worden gedaan, wordt de religie door Armstrong geprezen als de ware basis voor het moreel goede gedrag. Dus als Martin Luther King in zijn speeches rassendiscriminatie bestrijdt met een beroep op religie, dan stelt Armstrong dat daaruit blijkt hoe mooi en civiliserend religie kan werken.⁷⁴ Maar als de paus de kruistochten legitimeert met een verwijzing naar religie, dan is dat ineens geen 'echte religie'. De boeken van Armstrong zijn gebaseerd op een soort onbezorgde willekeur. Martin Luther King wordt op zijn woord geloofd, de paus niet.

Soms brengt zij haar religie-apologie op een wat voorzichtiger manier tot uitdrukking en presenteert zij religie als iets dat een januskop heeft: soms slecht, soms goed. "In een reis van de prehistorie tot het heden maakt Armstrong duidelijk dat er naast de kruisvaarder die in de middeleeuwen dood en verderf zaaide en de hedendaagse jihadist, ook altijd een Jezus of een Boeddha is geweest, pleitend voor een rechtvaardige en vredige samenleving," staat op de website van haar uitgever. Maar ook dat laatste is weer een merkwaardig argument. Hier lijkt te worden gesuggereerd dat Boeddha en Jezus die voor een rechtvaardige samenleving zouden pleiten, de kruisvaarders en jihadisten kunnen compenseren. "Daarmee corrigeert ze het wijdverbreide beeld dat religies schuldig zijn aan het grote bloedvergieten in de geschiedenis." Werkelijk?

Nu kan een religie natuurlijk niet schuldig zijn aan iets, want schuld treft alleen mensen. Om dezelfde redenen kan ook het nationaalsocialisme niet schuldig zijn aan het moorddadig expansiestreven van Hitler en zijn trawanten. Maar het nationaalsocialisme kan wel kwalijke kanten hebben die de oorzaak vormen voor het excessieve gedrag van de Duitsers gedurende een bepaalde tragische periode uit de Duitse geschiedenis. Voor religie geldt dat ook. Het is belangrijk alle ideologieën, maar ook alle religies te onderzoeken op problematische kanten die het gewelddadig gedrag van sommige gelovigen verklaren. In onze *In naam van God*, proberen wij kruisvaarders en jihadisten te begrijpen vanuit de motieven die zij *zelf* opgeven en niet vanuit de motieven die dromers hen toedichten. De kruisvaarders en

jihaadisten, om even bij de voorbeelden uit de reclametekst van Armstrongs uitgever te blijven, kunnen niet worden gecompenseerd door Jezus en Boeddha. Religieus geweld is reëel, althans wanneer men dit realistisch interpreteert.

Met realistisch bedoelen we dan, dat het aangeeft dat een deel van het geweld in deze wereld daadwerkelijk religieus geïnspireerd is. Daarmee bedoelen we niet (moet dit nog worden gezegd?) dat religieus geweld het belangrijkste geweld in deze wereld is. Quod non. We zeggen ook niet dat in heilige geschriften geen aansporingen tot vreedzaamheid en mensenliefde voorkomen. Ook zullen we niet ontkennen dat in de twintigste eeuw vormen van grootschalig geweld voorkwamen die niet te maken hebben met religie. Denk aan de twee wereldoorlogen. De twee wereldoorlogen in de twintigste eeuw gingen niet over religie. Wie dus zou beweren dat alle oorlogen religieus zijn gemotiveerd, heeft een hele zware taak. Geen atheïst zal die bewijslast op zijn schouders nemen, ook Dawkins niet. We zullen het hierna nog uitvoeriger toelichten, maar dit is wat de meeste atheïsten verdedigen: dat je (1) voor moraal geen religie nodig hebt en (2) dat wanneer religie tot grondslag voor de moraal wordt verklaard, dit vaak zeer negatieve consequenties heeft.

Wat in de Schrift wordt aanbevolen is niet de oorzaak van geweld

Het onderwerp religie en geweld, is zeer weerbarstig. Dat de notie religieus geweld bij gelovigen op niet veel steun kan rekenen, is begrijpelijk. Socialisten formuleren doorgaans niet de sterkste argumenten tegen het socialisme, liberalen niet tegen het liberalisme. Waarom zou het met gelovigen anders zijn? Moeilijker te begrijpen is waarom *niet-gelovigen* zich vaak als critici van de notie van religieus geweld opwerpen. Toch gebeurt dat vaak. Ongelovigen argumenteren vaak dat zij zich überhaupt niet kunnen voorstellen dat geloof *voor wat dan ook* een serieus motiverende factor vormt. Zij zien religieus geloof als *quantité négligeable*. Leen Den Besten zegt het zo: "In de 'heilige' geschriften van joden, christenen en moslims staan tal van teksten die kunnen aanzetten tot intolerantie en geweld."⁷⁵ Kunnen, volgens Den Besten. Het woord 'kunnen' geeft aan dat men volgens de schrijver van deze zin verschillende kanten uit kan. Men kan de

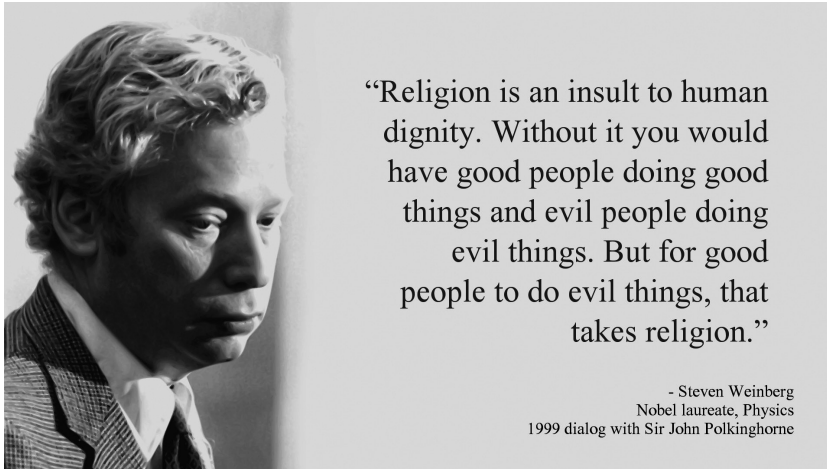
aansporing tot gewelddadigheid volgen, maar men kan die ook niet volgen. Op het moment dat de gelovige de tekst volgt, dan is dat gebaseerd op een persoonlijke beslissing. Zo zal een goed mens de gewelddadige tekst niet volgen. Een slecht mens zal dat wel doen. Dat betekent dat niet de *tekst* goed of kwaad is, maar de *mens*. Het gaat om de goede of kwade inborst van de mens, niet om de tekst.

Wat moeten we hiervan denken? Het idee dat een tekst op zichzelf niet voldoende is om tot kwaadaardig gedrag over te gaan, is duidelijk. Een tekst is alleen maar gevaarlijk omdat er een mens is, een lezer, die aan die tekst consequenties verbindt. Een tekst kan niet doden, een moordenaar wel. Maar een moordenaar kan ook lezen. Het is niet uitgesloten dat een tekst effect heeft op een lezer. Wie *Mein Kampf* leest, kan daardoor radicaliseren in de nationaalsocialistische leer. Wie kennisneemt van de rassentheorie van Arthur de Gobineau (1816-1882) of Houston Stewart Chamberlain (1855-1927) kan racistische opvattingen gaan koesteren.⁷⁶ *Ideas have consequences.*⁷⁷

Het is dan ook niet onbegrijpelijk dat politieke heersers bevreesd zijn voor de vrije uitwisseling van ideeën, voor teksten die hun machtspositie ter discussie stellen. Vanuit een liberale optiek vinden wij, net als andere liberalen, het geen goed idee om censuur te hanteren in het onderdrukken van ideeën, omdat de beste manier om ideeën te bestrijden niet is die ideeën te verbieden, maar andere ideeën daartegenover te plaatsen. Karel van het Reve verwoordde het perfect: "Ik geloof niet dat de beste manier om een mening te bestrijden is de uiting daarvan te verbieden."⁷⁸ Dat is mooi gesproken. Dat betekent niet dat we de vrijheid van expressie tot een absoluut principe moeten verklaren. Er zijn omstandigheden denkbaar waaronder deze moet worden beperkt. Maar het is een goed liberaal principe die beperkingen zo minimaal mogelijk te houden.

Maar dat alles laat onverlet dat we ons realiseren dat ideeën invloed kunnen hebben. Ook religieuze ideeën en opvattingen uit zogenaamd heilige geschriften. Omdat de heilige geschriften zich aandienen als enorm gezaghebbend, absoluut gezaghebbend zelfs, is de kans groot dat mensen daarop hun gedrag afstemmen. Er is een enorm interessant citaat van de Amerikaanse fysicus Steven Weinberg (geb. 1933) dat in dit verband onze aandacht vraagt. In 2004 kreeg Weinberg de Benjamin Franklin Medal van de American Philosophical Society. Hij zei het volgende:

Religie volgens Weinberg

Het citaat van Weinberg is bekend geworden door Richard Dawkins, maar men vindt het ook aangehaald bij vele andere critici van godsdienst. Op internet is het een van de meest aangehaalde uitspraken op sites over godsdienst en godsdienstkritiek. Weinberg maakt een fout wellicht door van godsdienst in zijn algemeenheid te spreken terwijl wat hij beweert beter van toepassing is op de monotheïstische godsdiensten. Niettemin, dat mag ons niet blind maken voor een paar interessante punten die hij maakt en we zullen in deze paragraaf proberen die te belichten.

Nu gaat het ons hier niet om het eerste deel van het citaat. Dat is wel bekend. Religie, of monotheïstische godsdienst, beschouwen als iets dat strijdig is met de menselijke waardigheid is sinds Ludwig Feuerbach (1804-1872) een veelvuldig gemaakt punt. De mens verarmt zichzelf, verlaagt zichzelf, door zijn beste eigenschappen aan een mensvormig maar volkomen perfect wezen toe te schrijven.⁷⁹ Interessanter is wat op Feuerbachs kritiek volgt. Dat is zo kernachtig geformuleerd dat mensen doorgaans in de lach schieten. Maar nadeel van een prachtig geformuleerde zin is dat de literaire schoonheid afleidt van de inhoud. Je kan denken "Oh, wat is dat mooi geformuleerd", terwijl je nalaat te reflecteren op de inhoud van die zin. Dat gevaar lopen we met Weinberg. Maar nu naar de inhoud dus.

Weinberg zegt eerst dat goede mensen goede dingen doen en kwade mensen kwade dingen. Dat lijkt, zoals we al hebben besproken, te wijzen in de richting van de *menselijke natuur* als het meest geschikte verklaringskader voor gedrag van mensen. Mensen doen geen kwade dingen omdat ze deze kwade dingen in een (heilig) boek aanbevolen hebben gezien, maar omdat het kwade mensen zijn.

Iedereen die een beetje ervaring heeft in discussies over de vraag of godsdienst een heilzame werking heeft op menselijk gedrag kent het argument.⁸⁰ De atheïst of vrijdenker presenteert kritiek op een heilige tekst, de cultuurchristen antwoordt: "Maar die teksten hebben helemaal geen betekenis meer, slechte mensen doen slechte dingen omdat het slechte mensen zijn." Goede mensen doen goede dingen, slechte mensen doen slechte dingen. De cultuurchristen begrijpt dan ook niet waarom de atheïst zo tegen religie is. "Wat heb jij toch tegen die religie?"

Weinbergs citaat is zo sterk omdat het deze antropologische theorie (de menselijke natuur bepaalt zijn gedrag) als uitgangspunt neemt, alleen, hij geeft daaraan een verrassende draai. Als het om goede mensen gaat, zegt Weinberg, dan kunnen ze toch slechte dingen gaan doen. Hoe? Zijn antwoord is: door de invloed van religie.

Religie heeft de eigenschap dat het mensen die op zichzelf tot het goede geneigd zijn (omdat het goede mensen zijn) toch de slechte dingen kan laten doen.

Waarom goede mensen slechte dingen doen

Het aardige aan dat standpunt van Weinberg is dat het precies het tegenovergestelde verwoordt van wat vele mensen denken. Vele mensen denken dat de mens van nature slecht is, maar dat er hoop is voor beterschap. Deze beterschap is mogelijk door het aannemen van, en het volgen van, een religie. Velen denken dat om de goede dingen te doen we hulp nodig hebben en die verwacht men van een buitenaardse, bovenaardse, meer chic 'transcendente', macht. Een auteur die vanwege dit standpunt bekend is geworden, is de katholieke romancier Evelyn Waugh (1903-1966). Waugh had een diep pessimistisch mensbeeld. De mens is tot niet veel goeds geneigd.⁸¹ Maar godsdienst kan uitkomst bieden. Het kan de mensen redelijk op het spoor krijgen. Maar als dat dan zo is, hielden vrienden van Waugh hem dan

voor, waarom ben jij dan verre van een verheven moreel mens geworden? Daarop luidde het antwoord van Waugh dat zij zich eens moesten voorstellen hoe slecht hij zou zijn *zonder* zijn godsdienst.

Dit pessimisme (de mens is slecht), gecombineerd met een zekere vorm van optimisme (de religie kan een slecht mens beter maken), is wijdverbreid. Niet alleen bij religieuze mensen, maar zelfs bij ongelovigen. Het is de, uiteindelijk op Plato terug te voeren, theorie dat we religie nodig hebben om gewone mensen op het spoor te houden. Zelfs Voltaire onderschreef die theorie.⁸² Als God niet zou bestaan, dan zouden we hem moeten uitvinden, want een kosmische politieagent is nodig omdat de echte politieagenten anders het werk niet aan zouden kunnen.

Deze 'kosmische politieagent-theorie' is zo wijdverbreid en zo algemeen geaccepteerd dat men bijna van een religieus geloof kan spreken. Het maakt van vele atheïstische en sceptisch ingestelde mensen toch in zekere zin gelovigen en ook supporters van het geloof. Zij denken eenvoudig dat de chaos uitbreekt bij een algemene verbreiding van de secularisatie. Zij maken zich zorgen over een wereld zonder God. Vreemd is dat zij zich geen zorgen maken over hun *eigen gedrag*, hoewel ze niet in God geloven. Kennelijk kunnen zij de autonomie aan. Maar anderen, daarover heeft men twijfels. Men zou dit 'geseculariseerd calvinisme' kunnen noemen.

Autonome goedheid

Weinberg breekt dus met dat geseculariseerd calvinisme als hij zegt dat goede mensen slechte dingen gaan doen door religie. Dat betekent dat Weinberg een aanhanger is van de opvatting die sinds Plato's dialoog de *Euthyphro* bekendstaat als morele autonomie.⁸³ Morele autonomie betekent, zoals we hiervoor al hebben gezien, dat moraal losstaat van religie in die zin dat voor de morele geldigheid van een uitspraak geen religieuze basis nodig is. Het kan zijn dat moraal en religie in dezelfde richting wijzen. Dat is dan meegenomen. Het kan ook zijn dat moraal en religie in een *verschillende* richting wijzen. Eigenlijk wordt het dan pas interessant. Vanuit het standpunt van de morele autonomie is het duidelijk wat dan het primaat heeft; dat is de moraal. Bij een botsing tussen moraal en religie heeft moraal voorrang.

Er zijn zeer optimistische mensen die denken dat deze situatie zich niet voor zal of kan doen. Als dat niet zou kunnen, dan zou dat werkelijk een wonder zijn. Maar het is ook in strijd met wat de werkelijkheid om ons heen ons leert. We kunnen in heilige geschriften voorbeelden geven van geboden die overeenkomen met hedendaagse morele opvattingen. Dat je niet mag moorden en roven, niet mag stelen en bedriegen, zijn allemaal zaken die we moreel veroordelen, en we kunnen ook in heilige geschriften passages vinden die deze zaken afwijzen. Nogmaals, interessant wordt het pas wanneer moraal en religie uit elkaar lopen, want dan komt de kwestie aan de orde wat voorgaat.

Theoretisch theoterrorisme

Een van de belangrijkste uitgangspunten van dit boek *In naam van God* is dat het geweld dat door terroristen en andere geweldplegers wordt verricht, gebeurt in naam van God. Maar in die woorden ligt een zekere dubbelzinnigheid besloten. Sommige apologeten van de religie gebruiken die woorden 'in naam van God' om aan te geven dat het geweld niet *werkelijk* door religie wordt veroorzaakt. Het is niet werkelijk God die de opdracht geeft tot het geweld. Het geweld wordt verricht *in naam van God*, maar de geweldplegers hebben volkomen *ongelijk* door God erbij te slepen (Karen Armstrong zegt dat bijvoorbeeld). Wie op zoek gaat naar de ware of de diepere oorzaken van het geweld, zou dan zien dat dit niets met religie te maken heeft.

Dit veelgehoord standpunt wordt niet alleen vaak verdedigd door gelovigen maar ook door diegenen die, hoewel zelf niet religieus, denken dat religie noodzakelijk is als sociaal disciplineringsmiddel. Ook door het overgrote deel van de *terrorismeonderzoekers* die, vaak in opdracht van overheden, onderzoek doen naar terrorisme of adviseren over deradicalisering. De meest recente en men mag wel zeggen bizarre affaire is die rond het geheime deradicaliseringsprogramma van de gemeente Amsterdam.

De Amsterdamse burgemeester Ebenhard van der Laan (1955-2017) worstelde, net als alle voorgaande burgemeesters van Amsterdam en waarschijnlijk alle burgemeesters in Europese grote steden, met de problematiek van de 'radicalisering'.⁸⁴ Na het overlijden van de burgemeester kwam uit dat hij in het diepste geheim een geheel

eigen antiradicaliseringsproject had georganiseerd. Het project, met als codenaam Grijze Campagne, werd met veel geheimzinnigheid omkleed en was aan het zicht van de controle onttrokken, schrijft *Elsevier*. Wethouders en de gemeenteraad werden niet geïnformeerd en ook op het stadhuis wisten maar weinig mensen van het bestaan. De campagne mocht op geen enkele wijze te relateren zijn aan de gemeente Amsterdam. De Grijze Campagne omvatte een serie van 25 filmpjes die, na goedkeuring van de burgemeester, op YouTube zouden worden gedeeld.

Het tekent de wanhoop van bestuurders dat dit project in het geheim moest worden uitgevoerd. Het woord 'radicalisering' is een algemene term voor een verschijnsel dat zich op dit moment in geheel Europa voordoet ten aanzien van één specifieke godsdienst: de islam. Nu bestaat er ook wel degelijk hindoeïstische radicalisering, zoals de moord op Mahatma Gandhi uitwijst. Er is ook joodse radicalisering, zoals we kunnen afleiden uit de moord op Yitzhak Rabin. En christelijke radicalisering zoals bij de moord op George Tillier. Maar van dit soort radicalisering hebben westerlingen op dit moment veel minder last dan van de radicalisering binnen de islam. Om maar iets te noemen: er zijn geen groepen joodse jongeren die door middel van terroristische aanslagen proberen aandacht te vragen voor het behoud van de staat Israël. Er zijn ook geen joodse groepen jongeren die aanslagen plegen in Europa om Europese overheden te intimideren. Hetzelfde geldt voor hindoeïstische, boeddhistische, christelijke of anderszins niet-islamitische radicalisering. Op dit moment is in het bijzonder de *islamitische* radicalisering een probleem. En nee, daarmee is niet gezegd dat *alle moslims* een probleem vormen. Nee, ook zeggen we niet dat *de gehele islam* een probleem vormt, want men kan wijzen op de vrijzinnige alevieten of soefi's. Maar men kan wel constateren dat het equivalent voor de Yigal Amirs in Europa voorname-lijk gerekruteerd wordt onder moslims.

Om *niet* de gehele moslimbevolking tot probleemfactor te verklaren en ook niet *alle* stromingen binnen de islam, gebruikt men voor de ideologie die de terroristen bezielt een specifieke naam. Sommigen spreken van 'politieke islam', anderen van 'islamisme'. Weer anderen spreken van de 'radicale islam'.

Wat ook voorkomt, is dat men bepaalde sektarische vormen van de islam aanwijst als probleemfactor, zoals de salafisten of de wahhabisten.⁸⁵

Dat salafisme, wahhabisme, islamisme of hoe men het ook maar noemen wil, is vooral van belang geworden omdat jongeren zich aangetrokken voelen tot de gewapende strijd in Syrië of voornemens zijn aanslagen te plegen in hun land van geboorte (België, Nederland, Frankrijk of een ander Europees land). Toen in 2004 de Amsterdamse jihadist Mohammed Bouyeri de filmmaker Theo van Gogh vermoordde, was dat een relatief nieuw verschijnsel. De toenmalige regering had dan ook geen idee hoe men hierop moest reageren. In december 2004 hield koningin Beatrix een kersttoespraak waarin zij in één zin een diagnose gaf die in regeringskringen de courante werd: "Extremisme, in woord en daad, splijt de gemeenschap."⁸⁶

Nu was de koningin, de regering en waarschijnlijk geheel Nederland in verwarring. Men kan het de koningin dan ook nauwelijks euvel duiden dat zij een gevaarlijk onjuiste diagnose gaf van het verschijnsel waarmee we te maken hebben. Wie was niet in verwarring? Een politieke moord in 2002 (Pim Fortuyn). Een jihadistische moord in 2004 (Theo van Gogh). Heel de multiculturele droom van een land met mensen in *wooden shoes* die in kleurige tulpenvelden rondlopen, vrijelijk blowen, een land met blote dames achter etalages en waar je ook nog met een hoofddoek achter het loket en een boerka op straat mag, lag die utopie niet aan diggelen?

Amerikanen waren gewoon naar Nederland te kijken met de blik van Candides huisleraar Pangloss: daar, in dat grappige landje bij de zee was het "*tout pour le mieux dans le meilleur des mondes possibles*"?⁸⁷ Het geslaagde multiculturele experiment. Amerikanen komen naar Europa zoals Margaret Mead (1901-1978) naar Samoa ging: om een onschuldig volkje te ontmoeten dat nog in harmonie met de natuur leeft. Maar die droom lag in duigen.

Waar de koningin eerst met opgeheven hoofd in het buitenland kon rondlopen als een staatshoofd van een land waar het multiculturele raadsel was opgelost, leek zij nu te worden aangestaard door mensen die op het punt stonden haar te condoleren. Nu kreeg zij vragen wie toch die "Pim Fortoen" was en "Girt Woelders". En hoe zat het eigenlijk met die zwarte mevrouw die zo bedreigd werd, "Ayan Hursi Ali"? Toch ook een beetje vreemd, een genitaal verminkte en uitgehuwelijkte vrouw die, komend uit Somalië, haar toevlucht had gezocht in het tolerante paradijs, maar het ook min of meer moest ontvluchten zoals de verlichtingsfilosofen uit Frankrijk naar het autoritaire Pruisen van Frederik de Grote waren uit-

geweken.⁸⁸ Was er toch niet “*something rotten in the Kingdom of the Netherlands*”?

Alle reden voor verwarring dus. De koningin deed toen wat een schooljuffrouw doet die twee vechtersbaasjes van het schoolplein moet toespreken: zij zegt dat zij *allebei* een beetje schuld hebben. Zij onderscheidt een extremisme van de daad. Dat was duidelijk, dat verwees naar de moordenaar. Geen staat kan dulden dat burgers het recht in eigen handen nemen, zoals de zeloot Pinechas deed toen hij de godslasteraars strafte in eigen gelederen (Numeri 25). Maar dat extremisme van de daad werd door de koningin geplaatst naast het extremisme van het woord. Kan het zijn dat zij daarmee naar het verbaal hooliganisme verwees van het slachtoffer van de moordenaar?

Voor velen was dat een heel begrijpelijke, zelfs subtiële en juiste diagnose van onze malaise. De toenmalige premier, Jan Peter Balkenende, vertelde dat ook de columnisten niet vrijuit gingen. Op 6 november 2004 pleitte de minister van Justitie, Piet Hein Donner, voor het voortvarender toepassen van artikel 147 van het Wetboek van Strafrecht, het artikel waarin toen de godslastering nog strafbaar was gesteld. En zo kon dus een, nu achteraf beschouwd, fataal beleid grond onder de voeten krijgen dat zich richtte op het polariseringsprobleem. Columnisten als Van Gogh hadden te veel gepolariseerd en daardoor met hun extremisme van het woord een extremisme van de daad (van de theoterrorist) opgeroepen.

Daarmee leek ook iets (hoe vaag ook) van een onuitgesproken theorie over de wortels van het religieus terrorisme te ontstaan: dát terrorisme was een *gevolg* van het ventileren van opinies die louter tot doel leken te hebben mensen tot in het diepst van hun ziel te kwetsen. Een gevaarlijk soort meelevendheid met de zinloos bekritiseerde extremisten was het gevolg. Dat er een kolossaal verschil bestaat tussen strijd met de pen en strijd met het mes, werd óf ontkend óf slechts schoorvoetend (binnenskamers) toegegeven. En zo raakte Nederland (net als andere landen trouwens, Groot-Brittannië voorop) in de ban van een verkeerde diagnose van het terrorismeprobleem.⁸⁹ Verkeerd, omdat iedereen toch kan zien dat in landen waarin de strijd met de pen helemaal niet kan en mag worden gevoerd, omdat daar censuur bestaat, het religieus terrorisme soms even hard toesloeg. Bedenk in hoeveel landen men terroristische aanslagen aantreft en vraag je dan af hoeveel Theo van Goghs daar rondlopen.

Deze strijd duurt tot op de dag van vandaag voort. Het is een strijd tussen twee soorten diagnoses met daarbij behorende scenario's om het radicalisme het hoofd te bieden.

Diagnose 1: theoterrorisme is een zelfstandig door religieuze overtuigingen gedreven verschijnsel en het dient te worden bekritiseerd.

Diagnose 2: theoterrorisme is slechts een reactie op racisme, haat en marginalisering van achtergestelde groepen in de samenleving en elke kritiek op theoterrorisme leidt ertoe dat de hakken alleen maar verder in het zand gaan.

Europese politici modderen over het algemeen heen en weer tussen deze twee diagnoses. Wij denken dat diagnose 1 de beste papieren in handen heeft en we zullen dit hoofdstuk besluiten met een analyse van vier centrale elementen van het theoterrorisme. We noemen het de bouwstenen van het theoterrorisme.

De vier bouwstenen van het theoterrorisme

Een realistisch antiterrorismebeleid begint met een goede diagnose van de oorzaken van het theoterrorisme. Daarbij is het van belang dat men luistert naar de terroristen zelf. Want net als de politici volledig eensgezind zijn over de oorzaken van het terrorisme, geldt dat ook voor de terroristen zelf. Die hebben ook een opvatting over wat hen motiveert. En het opmerkelijke is: *die is precies tegengesteld aan die van de politici*. De Kouachi-broers die de redactie van *Charlie Hebdo* uitmoordden. Mohammed Bouyeri die Theo van Gogh om het leven bracht. De man die met een bijl gewapend het huis van de Deense cartoonist Kurt Westergaard binnendrong. Mohammed Sidique Kahn, de leider achter de aanslagen in de Londense metro. De moordenaars van Lee Rigby, de Britse militair die in Londen werd doodgehakt. *Al deze mensen hebben uitvoerige verklaringen afgelegd over wat hen motiveert*. En zij zeggen allemaal hetzelfde: het was een opdracht van God. Of het was een opdracht van de organisatie die God op aarde vertegenwoordigt, dat wil zeggen: Al-Nusra. Of Al-Qaeda-Jemen, in naam waarvan de Kouachi-broers hun Parijse missie uitvoerden. Of is, de jongste spruit aan de boom van het internationaal theoterrorisme. Terrorismen wordt gezien als een legitieme tactiek om 'theo' te behagen (om alle misverstand te voorkomen: 'theo' van 'theos', niet verwijzend naar Theo van Gogh).

Dan kan Hillary Clinton (geb. 1947) of Barack Obama (geb. 1961) wel beweren dat zij beter weten wat de Kouachi-broers beweegt dan wat die broers *zelf zeggen* wat hun motieven zijn, maar vanwege het uiterst geringe succes van Hillary Clinton, van Barack Obama, van George W. Bush en van Tony Blair of David Cameron gaan we ervan uit dat Saïd en Chérif Kouachi beter weten wat hen beweegt dan de politici.

Het minste wat we kunnen doen, is te *proberen* een reconstructie te maken van de contouren van de ideologie, de theorie, de overtuiging, of, zoals men het ook kan noemen, de theologie van de theoterroristen.⁹⁰ Dan blijken daarin telkens vier elementen een rol in te spelen.

Morele heteronomie

Het eerste is het punt waarmee we dit hoofdstuk begonnen zijn: het probleem van de morele heteronomie. Theoterroristen zijn heteronomen. Dat wil zeggen dat zij uitgaan van de theorie dat moraal op zichzelf geen betekenis heeft dan alleen wanneer gefundeerd in religie. We willen niet nodeloos provocerend zijn, maar het is voor de helderheid van de diagnose, zoals ontwikkeld in dit boek, wellicht onvermijdelijk het zo te stellen: de theoterroristen zijn allemaal volgelingen van Abraham. Zij menen te handelen in opdracht van God en een daad te moeten verrichten die weliswaar in strijd is met alledaagse morele opvattingen, maar die niettemin *moet* worden verricht omdat religie het primaat heeft over de moraal. Wat hen motiveert is de stellige overtuiging dat zij, net als Abraham, dan wel door de wereld zullen worden veracht, maar door God zullen worden beloond. Mohammed Bouyeri zei dat overigens ook expliciet tijdens zijn proces. Hij gaf aan dat wanneer hij zich ten opzichte van zijn eigen familieleden zou moeten gedragen als hij had gedaan tegenover Theo van Gogh, hij dat ook zou hebben gedaan. Hij was dus een trouwe volgeling van de moraal die we uiteen hebben gezet aan de hand van Deuteronomium 13.

Wij zeggen dit beslist niet om te provoceren, maar men kan niet anders dan constateren dat Abraham, met zijn adoptie van morele heteronomie, iets heeft geïntroduceerd in de wereldgeschiedenis dat verstrekkende consequentie heeft gehad. Abraham heeft de grondslag gelegd voor het religieus geweld.⁹¹ Hij heeft de argumentatie aan-

gedragen op grond waarvan hedendaagse strijders voor God hun geweld kunnen legitimeren. Zijn godsvertrouwen, zo uitvoerig geprezen in de geschiedenis van het religieuze denken, is niet anders dan het vertrouwen van de jihadist dat hij met 72 maagden in het leven na dit leven zal worden beloond voor zijn afschrikwekkende daden in dit leven.

Anarchie

Met morele heteronomie hebben we de eerste bouwsteen van het theoterrorisme in handen. Maar het verhaal gaat verder. Wat kenmerkend is voor theoterrorisme is verder de afwijzende houding die de theoterrorist inneemt ten opzichte van de staat. Dat is overigens niet iets dat specifiek is voor de *religieuze* variant van het terrorisme, maar voor terrorisme in zijn algemeenheid. Terroristen hebben als ambitie het staatsgezag omver te werpen. Die afwijzende houding tegenover het staatsgezag zijn we impliciet al tegengekomen in het citaat uit Deuteronomium 13. De gedachte was daar niet dat wanneer men met een godslasteraar wordt geconfronteerd, men deze moet aangeven bij de wereldlijke autoriteiten zodat deze gepaste maatregelen kunnen nemen. De gedachte was dat men desnoods zelf in actie moest komen. Steniging als spontaan volksengagement. Maar we kunnen zeggen dat het antistatelijke karakter van deze actie impliciet blijft, omdat van een overheid geen sprake is in het geciteerde fragment.

Dat is anders in een tekst uit Numeri 25. Daar komt het 'anarchieke' (antistatelijke) karakter van het terroristisch argument beter tot uitdrukking omdat we daar met een theoterrorist worden geconfronteerd die zich expliciet keert tegen het staatsgezag en daarvoor, net als Abraham in het uitvoerig geanalyseerde fragment, expliciet door God geprezen wordt.

In het verhaal uit Numeri laten de Israëlitische mannen zich in met vrouwen van een buurvolk, waarbij zij ook de God van het buurvolk aanbidden: Baäl, de concurrent van Jahweh. Nu is het niet Abraham die een ingeving uit de andere wereld ontvangt over wat dient te gebeuren, maar een zekere Pinechas. Pinechas pakt zijn speer en doodt een Israëlitische man en een vrouw van het buurvolk waarmee de Israëlitische mannen zich hadden ingelaten. Opnieuw is er lof van de zijde van de Heer: "Dankzij Pinechas (...) heb ik mijn woede tegen de Israëlieten laten varen," zegt de Heer (Numeri 25: 11).

In het Bijbelse verhaal verteld in Numeri 25 doodt een Israëlitische man, Pinechas, een Moabitische vrouw en een Israëlitische man, omdat zij seks met elkaar hadden en daarmee ingingen tegen Gods geboden. De Heer beloont Pinechas voor zijn godvruchtigheid.

Men kan dat 'anarchie' noemen, omdat Pinechas niet de wetten van de staat als uitgangspunt neemt, maar zijn eigen interpretatie van goddelijke geboden. Het is een soort religieus gemotiveerde eigenrichting.

Opnieuw, men hoeft niet heel helderziend te zijn om hierin een element te onderkennen dat we ook aantreffen bij hedendaagse Syrië-gangers. Men heeft geen vertrouwen in de eigen rechtsorde. Men is van die nationale rechtsorde vervreemd. Maar men heeft wel een ideaal: een nieuwe rechtsorde, een transcendente rechtsorde, de wereld van het heilige recht. Met de ogen op het heilige recht gericht, acht men het volkomen verantwoord de bestaande rechtsorde te mis-kennen. Voor Fouad Belkacem, de voormalige leider van terreur-beweging Sharia4Belgium, is niet de Belgische rechtsorde bepalend, maar die van het heilig recht. Hij wil sharia for Belgium, dat wil zeg-gen: de invoering van de sharia in België.

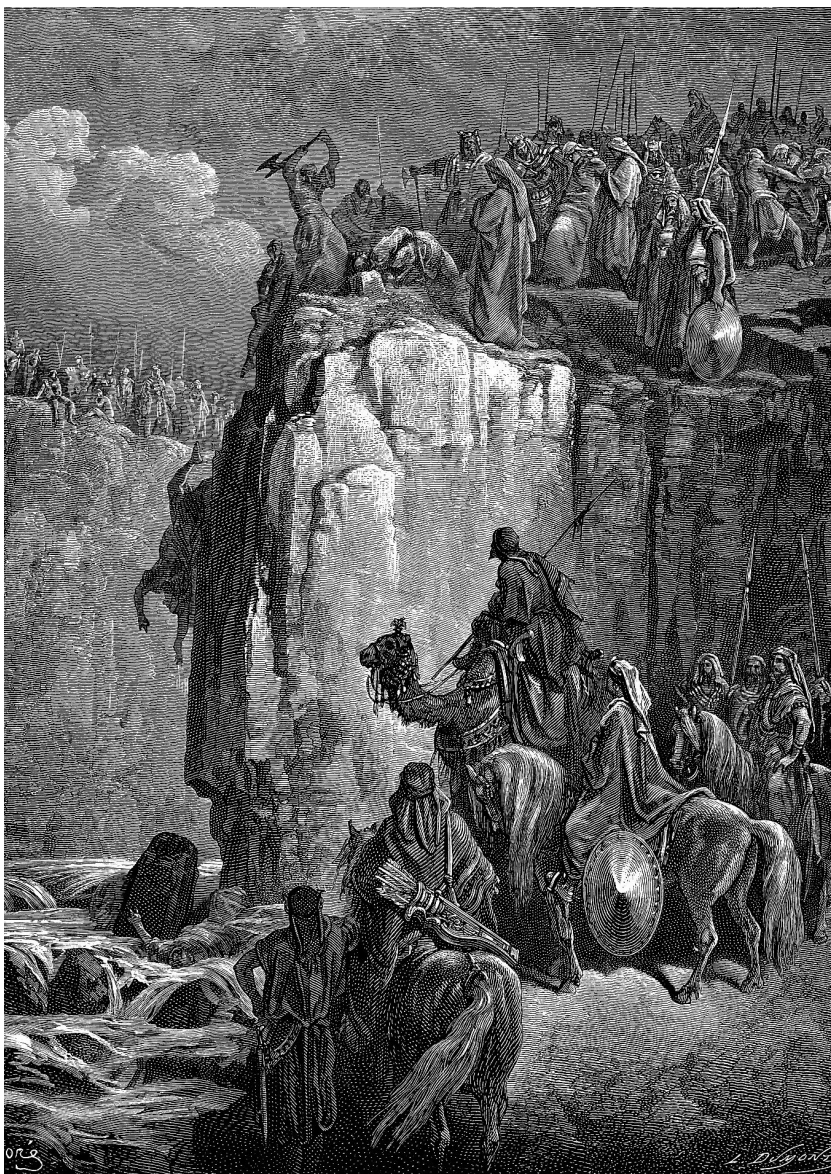
Theocratie

We hebben nu twee bouwstenen van het theoterrorisme omlijnd: morele heteronomie en religieus anarchisme. Dat brengt ons op een derde punt. Pinechas en Abraham handelen op basis van ingevingen die zij menen te ontvangen uit een andere werkelijkheid. Zij denken niet na over moraal, zij legitimeren moraal niet met redelijke overwegingen, maar alleen door te verwijzen naar wat zij menen te hebben begrepen van God. Vaak ziet men echter in de monotheïstische traditie dat zich tussen God en mens middelaars aandienen: interpreteren die menen nog net iets beter te weten wat God van ons wil dan gewone stervelingen. Zo ontstaan de priesters, imams, profeten, pausen en ayatollahs.

Een belangrijk onderdeel van de theoterroristische mentaliteit is de centrale rol van die middelaars. In het Bijbelse verhaal uit 1 Koningen 18 zien we hoe dat vertrouwen op die middelaars vaak dodelijke gevolgen kan hebben voor diegenen over wie geweld wordt afgeroepen. In dat verhaal gaat het wederom (namelijk net als in Numeri 25) om afgodendienst. En opnieuw is het de god Baäl die als concurrent van Jahweh optreedt. Maar nu staat niet de individuele geweldpleger centraal (Pinechas), maar de figuur die tot dat geweld oproept. Dat is de profeet Elia. Nadat die profeet Elia heeft 'bewezen' dat zijn god (Jahweh) de ware God is, roept hij op tot het vermoorden van de profeten van de concurrerende godsdienst. Elia zegt: "Grijp de profeten van Baäl." En nadat dit was gebeurd, liet hij die allemaal ter dood brengen (1 Koningen 18:40). Op de hiernavolgende ets van de Franse beeldend kunstenaar Paul Gustave Doré, die illustraties maakte voor een nieuwe Engelse Bijbel, zien we hoe de profeten van Baäl door de Israëlieten onthoofd worden en van een rots gegooit.

Elia is dus een religieuze leider die op basis van een vermeende godskennis opdracht geeft tot moord en doodslag. Hij doet dat omdat hij vindt dat de profeten van de concurrerende godsdienst het volk verleiden tot aanbidding van de pseudogod. Zijn god, Jahweh, zou moeten regeren (theocratie) met Elia als een middenlaar tussen God en mens. Elke theocratie is *de facto* een regering van mensen die menen met het gezag van God te kunnen spreken, een regering door de Elia's. Het woord 'theocratie' is dus strikt genomen misleidend. God, theos, regeert nooit direct. God regeert alleen middels diegenen die zich op zijn wil beroepen. Dat waren in de katholieke traditie de pau-

De Bijbel vermeldt wat moet gebeuren nadat de profeet Elia heeft 'bewezen' dat de god van Israël de ware god is en niet de god van Baäl: *"En Elia zeide tot hen: Grijpt de profeten van Baäl, dat niemand van hen ontkome. En zij grepen ze; en Elia voerde hen af naar de beek Kison, en slachtte hen aldaar."* (1 Koningen 18:40)

Afbeelding van Paul Gustave Doré.

sen en kardinalen en op een lager niveau de priesters en monniken. In de protestantse traditie is men kritisch ten aanzien van die middeleeuwen en wil men de mens tot zijn eigen priester verklaren.

Ook in de islam speelt deze kwestie. De soennitische variant van de islam is meer protestants dan de sjiitische, in de zin dat bij de soennieten onduidelijk is wie namens de islam kan spreken. Dat is altijd een lastig punt voor Europese overheden die een aanspreekpunt willen hebben binnen de islamitische gemeenschap voor overleg. Het is niet duidelijk wie voor de islam kan spreken. De sjiiten hebben een meer hiërarchische structuur en daar zijn imams belangrijker als de interpreten van de goddelijke boodschap voor deze wereld. De meest beruchte sjiitische interpretatie van wat zou moeten gebeuren met een afvallige godslasteraar stamt van de Iraanse geestelijke en politieke leider ayatollah Khomeini (1902-1989). In 1989 velde hij een Deuteronomium-achtig oordeel over Salman Rushdie op grond van diens boek *The Satanic Verses*.⁹² Met dat oordeel eindigde de Koude Oorlog tussen het Westen en Rusland en brak een geheel nieuw tijdperk van internationale spanningen aan, een tijdperk waar we nu middenin zitten, hoewel weinigen een adequate analyse hebben gegeven van wat dat precies betekent.⁹³

Martelaarschap

Het vierde element van het monotheïstisch dilemma is wat men zou kunnen noemen het martelaarschap, dat we hier geanalyseerd hebben aan de hand van de Makkabeeën maar dat in feite in de gehele Bijbel een belangrijke rol speelt. Een martelaar is iemand die wil sterven voor een heilige opdracht. Izaak, de zoon van Abraham, was een martelaar. In zekere zin ook Abraham zelf, want hij wil zijn zoon afstaan voor een goddelijke opdracht. Maar ook Pinechas is een martelaar in de zin dat als zijn moordactie verkeerd uitpakt en hij zou worden gestraft door Mozes (de officiële leider van het Israëlitische volk op dat moment) hij naar alle waarschijnlijkheid wel bereid zou zijn te sterven voor de heilige zaak.

Het meest bekende voorbeeld van martelaarschap (naast dat van Jezus Christus zelf, waarop het christendom in feite gebaseerd is) is echter het verhaal, zoals dat beschreven wordt in boek 2 Makkabeeën 7 over een moeder die nog liever haar zeven zoons laat doodmar-

telen door de dictator van die tijd, dan dat zij hen en zichzelf varkensvlees laat opdringen.

De bedoeling van het boek 1 Makkabeeën is te laten zien hoe het Israëlitische volk weerstand bood tegenover vreemde overheersers die probeerden de specifieke gewoonten van het volk van Israël te doen verdwijnen. Een van de dingen die de vreemde overheersers probeerden te verhinderen, was de jongensbesnijdenis. Degenen die de besnijdenis hadden verricht werden gedood, schrijft de Bijbel (1 Makkabeeën 1:61). Ook werd geprobeerd het joodse volk varkensvlees op te dringen. Maar dat lukte moeilijk en de 'martelaren', zij die niet afweken van de gewoonten en voorschriften van het geloof van het volk van Israël, worden in de Bijbel verheerlijkt. "Zij stierven nog liever dan dat zij zich door voedsel zouden verontreinigen en het heilige verbond zouden schenden, en ze werden dan ook ter dood gebracht." (1 Makkabeeën 1:63)

Dit is dus een ander martelaarschap dan dat van Abraham en Izaak en ook dat van Pinechas. Immers de moeder en haar zoons vermoorden zelf niemand, maar zij *laten* zich nog liever martelen en vermoorden dan dat zij toegeven aan de 'onredelijke' eisen van de dictator. Toch is er een relatie tussen Abraham en de moeder die haar zoons laat doodmartelen. Abraham is bereid zelf het mes te hanteren omdat hij denkt dat God dat van hem vraagt. De moeder die haar zoons laat doodmartelen door een wrede tiran handelt minder laakbaar dan Abraham. Maar geheel vrijuit gaat zij ook niet. Zij zou moeten inzien dat de spijsvoorschriften minder belangrijk zijn dan het leven van haar zoons. Ook in de moeder schuilt iets van de religieuze fanaticus die niet de juiste prioriteiten stelt in het leven.

Het martelaarschap zal later in het christendom een belangrijke rol spelen, vooral in de periode dat het nog in verdrukking verkeerde. Alhoewel die verdrukking door de Romeinen, in de eerste drie eeuwen van de nieuwe religie, door de kerk tot enorme proporties werd opgeblazen, waren heel wat gelovigen inderdaad bereid de dood in te stappen in 'navolging van Christus'. Zij waren overtuigd van de teksten en uitspraken van de bisschoppen en andere christelijke voor mannen dat een martelaar een bijzonder aantrekkelijke beloning wachtte. "Als je bereid was om in de arena een gruwelijke dood te sterven, ging je rechtstreeks naar de hemel, hoe wankelmoedig je geloof daarvoor ook was geweest: het martelaarschap wiste alle zonden uit die je tot aan je dood had begaan."⁹⁴ De christelijke gelovigen

werden aangespoord door dergelijke verleidelijke beloftes. Wie voor zijn geloof stierf, kwam terecht in de hoogste regionen van de hemel en verdiende de martelaarskroon of de 'kroon des Levens'. Zo staat het trouwens in de Bijbel, bij Jacobus 1:12 en in Openbaring 2:10.

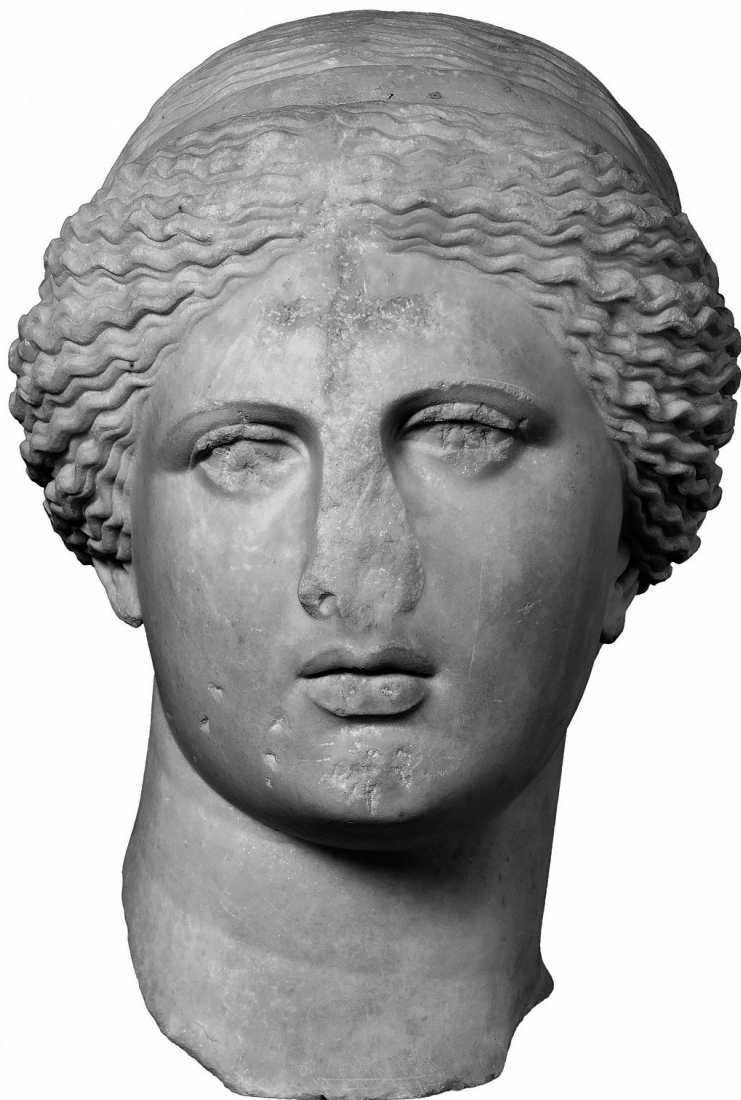
Deze visie komt sterk overeen met de hedendaagse islamitische zelfmoordenaars die ervan overtuigd zijn dat ze rechtstreeks naar het paradijs zouden gaan. Tal van islamitische geleerden stellen zelfs dat de martelaren in het paradijs de beschikking zouden krijgen over 72 maagden, een bijzonder ruime interpretatie van enkele Koran-teksten, maar die door heel wat moslimterroristen geloofd wordt. Ook zij stellen zich voor als martelaars voor de goede zaak (de islam).

Besluit

Theoterrorisme is geen academische term die uitgevonden is om religies aan te vallen of te belasteren. Maar de term geeft heel duidelijk aan waar het hier om gaat: terreur in naam van een God, afgeleid van het Griekse woord *Theos* (Θεός). Wie ontkent dat er geweld gebruikt wordt in naam van God (of van een zogenaamde heilige tekst) is naïef of te kwader trouw. Uit tal van teksten uit de Bijbel blijkt immers dat God er genoeg in stelt dat de mens zijn lasteraars het zwijgen oplegt of doodt. Andere Bijbelteksten moedigen gelovigen aan om mensen met een ander geloof of omwille van hun ongeloof te doden. Daar bestaat geen enkele ondubbelzinnigheid over. Dergelijke teksten staan ook in de Koran en in de Hadith, en die hebben tot vandaag nog steeds veel impact op fundamentalistische moslims. Wie volgens deze 'heilige' teksten het ware geloof beledigt, aanvalt of verwerpt moet vernietigd worden. Het zijn die teksten die mensen aanzetten om aanvallen uit te voeren, gewelddaden te plegen of zichzelf op te blazen tot eer en glorie van de almachtige God die ze vereren.

Het theoterrorisme vormt een cruciaal onderdeel van de abrahamitische godsdiensten zoals het jodendom, het christendom en de islam, maar ook van andere godsdiensten zoals het hindoeïsme. Van daar de zovele moorden en geweldplegingen 'in naam van God' zoals die beschreven staan in het volgende hoofdstuk.

Beeld van Aphrodite, de godin van de liefde, door christenen verminkt.
De neus werd afgeslagen en een kruis op het voorhoofd gekerfd.
© Nationaal Archeologisch Museum, Athene.

Moorden in naam van God

“Maar al te vaak heeft godsdienst geleid tot misdadige en goddeloze handelingen.”⁹⁵

LUCRETIVS

In dit hoofdstuk bespreken we een aantal ophefmakende moorden die gebeurden in naam van God. Uiteraard is dit maar een hele kleine selectie uit de massa's doodslagen die doorheen de geschiedenis gemotiveerd en verantwoord werden op basis van heilige teksten en oproepen van religieuze leiders. Dergelijke moorden zijn waarschijnlijk zo oud als de godsdiensten zelf. Bij de oude Egyptenaren werden bijvoorbeeld dienaars van de farao gedood die dan samen met hun overleden meester, met zijn goddelijke status, werden begraven om hem na de dood verder te dienen. Een ander voorbeeld is dat van Socrates in de Griekse oudheid. Hij werd beschuldigd van een gebrek aan vroomheid en van het misleiden van de jeugd met zijn ideeën over andere goden.⁹⁶ Hij werd ter dood veroordeeld en dronk de gifbeker. Dit is een van de eerste gekende straffen omwille van een afwijkende geloofsovertuiging. Toch stond het polytheïsme meestal veel toleranter tegenover andersgelovigen en ongelovigen dan het monotheïsme.⁹⁷

De eerste systematische moorden in naam van God, begonnen met de opkomst van het christendom. In eerste instantie werd deze nieuwe godsdienst binnen het redelijk tolerante Romeinse Rijk aanvaard naast de vele andere religies. Alleen waren de christenen zelf niet zo tolerant en weigerden ze zich neer te leggen bij de burgerlijke

wetgeving. Dit zorgde voor onrust binnen het Rijk waarop een aantal Romeinse keizers de christenen begonnen te vervolgen, al gebeurde dat niet op de grote schaal zoals de kerk dat later voorstelde. Dat veranderde in de vierde eeuw. Op het oecumenisch Concilie van Constantinopel in 381 werd onder impuls van keizer Theodosius het christendom tot staatsgodsdienst verheven en werden alle ketterse bewegingen veroordeeld. Vanaf dan begon de vernietiging van de klassieke cultuur en de jacht op andersgelovigen en ongelovigen. Zo werden heidense tempels en woningen kort en klein geslagen. Standbeelden van geliefde goden en godinnen werden door christelijke vandalen verminkt door de neuzen van de gezichten te slaan en kruisen op het voorhoofd te kerven.

Beroemde bibliotheken, zoals die van Alexandrië, werden in brand gestoken waardoor honderdduizenden boekrollen van de klassieke dichters, filosofen en natuurkundigen definitief verloren gingen. De letters op de perkamenten van boekenrollen uit de oudheid, die het hadden overleefd, werden later in kloosters weggeschraapt (palimpsesten) om plaats te maken voor kopies van de Bijbel. Zo verdwenen talloze werken van Vergilius, Ovidius, Cicero, Seneca, Lucretius en andere oude meesters.⁹⁸ Op die manier beroofden de christenen de westerse beschaving van talloze meesterwerken die deel uitmaakten van onze kunstgeschiedenis en cultuur.

De Bijbel leverde hiertoe de nodige munitie, zoals in Deuteronomium 12:2-3: "U moet hun gewijde plaatsen met de grond gelijk maken, u moet hun altaren slopen en hun gewijde stenen verbrijzelen, hun Asjerapalen moet u verbranden en hun godenbeelden in stukken hakken. Er mag niets overblijven dat aan die goden herinnert." Maar ook de heidenen zelf waren niet veilig. De christelijke keizers verbooden mensen om de oude Griekse en Romeinse goden nog langer te aanbidden. Wie dat toch deed verdiende de doodstraf. Polytheïsten en atheïsten werden door de christenen op een systematische manier (gedwongen) bekeerd, vervolgd en vermoord. En dat alles gebeurde in naam van God. Al in de tweede eeuw schreef de kerkvader Ireneüs van Lyon over het gevaar van ketterij en de gnostiek. In zijn boek *Adversus Haereses* (*Tegen de kettters*) van rond 180 heeft hij het over de noodzaak van de ontmaskering en omverwerping van valse leerstellingen. De kerkvader Augustinus stelde dat alle bijgeloof moest worden vernietigd: "Dat is wat God wil, God gebiedt, God proclameert."⁹⁹ Ook hier vond men argumenten in de Bijbel, zoals in Exo-

dus 22:19: "Wie aan andere goden offers brengt, en niet uitsluitend aan de Here, moet onder de ban worden geplaatst en gedood worden." En in Mattheus 10:34: "Meent niet, dat ik gekomen ben om vrede te brengen op aarde; Ik ben niet gekomen om vrede te brengen, maar het zwaard." Voor de christelijke gelovigen was het duidelijk: alleen Christus was de weg, de waarheid en het licht, en wie dat betwijfelde of in de weg stond moest uitgeschakeld worden.

Enkele eeuwen later ontstond de islam en werden soortgelijke heilige teksten in de Koran en de Hadith neergeschreven. En ook daarin worden de gelovigen opgeroepen om de afvalligen, de anders-gelovigen en de ongelovigen te doden, zoals in soera 2:192: "En doodt hen [de ongelovigen], waar gij hen ook ontmoet en drijft hen uit, vanwaar zij u hebben uitgedreven." Verder ook in soera 9:123: "O, jullie die geloven, bevecht de ongelovigen." Het is op basis hiervan dat het moorden in naam van God of Allah werd en wordt gelegitimeerd.

Hypatia en bisschop Cyrillus van Alexandrië

Een van de heidenen die in de vijfde eeuw door de christenen werd vermoord, was Hypatia van Alexandrië. Over haar leven, werk en dood werd vaak gespeculeerd, maar aan de hand van teksten van haar tijdgenoten, de kerkhistoricus Socrates Scholasticus, de dichter Palladas, de bisschop Synesios van Kyrene en later de koptische bisschop Johannes van Nikiu, weten we dat ze een vooraanstaande filosofe en wiskundige was die als geleerde werkte in de wereldberoemde bibliotheek van Alexandrië. Daar kon ze vrij denken, discussiëren en onderzoeken. Scholasticus schreef over haar het volgende: "Er was in Alexandrië een vrouw met de naam Hypatia, dochter van de filosoof Theoon, die in de literatuur en wetenschap zo succesvol was, dat zij alle filosofen van haar tijd overtrof. Toegelaten tot de School van Plato en Plotinus *hield zij voordrachten over de grondbeginselen van de filosofie. Veel toehoorders kwamen van ver weg om door haar onderwezen te worden.*"¹⁰⁰

Maar net zoals in de rest van het Romeinse Rijk namen ook hier de spanningen tussen christenen en niet-christenen toe. Tempels werden beroofd en heidense beelden vernield. In naam bestond er nog de burgerlijke wet, maar met de komst van de oerconservatieve bisschop Cyrillus van Alexandrië en zijn beruchte parabolani liepen

niet-christenen een groot gevaar. De parabolani waren een soort lijfwachten van de bisschop die heel fanatiek in hun geloof waren en hun leven in dienst stelden van God. Ze waren jong, arm en ongeletterd en traden heel gewelddadig op. Hun eerste slachtoffers waren de joden. Ze vielen hun synagoges en huizen aan en roofden ze leeg. Tal van joden werden toen afgeslacht. Daarna keerden de parabolani zich tegen de heidenen, in het bijzonder tegen de filosofen die ze ervan verdachten werktuigen van de duivel te zijn. Zo zou Hypatia volgens hen sluwe adviezen geven aan de Romeinse prefect Orestes en daarmee bisschop Cyrillus tegenwerken.

Dit leidde uiteindelijk tot een bloedige confrontatie in het voorjaar 415. Volgens de christelijke chroniqueur Socrates Scholasticus was ze met een draagstoel op weg naar huis toen ze plots omringd werd door een bende parabolani, onder leiding van de christelijke voorman Petrus, die haar uit de wagen trokken. Ze sleepten Hypatia door de straten naar het Caesarion, een klassieke tempel die tot kerk was gewijd. Daar scheurden ze haar de kleren van haar lichaam en bewerkten het met potscherven zodat haar huid loskwam. Ze rukten haar ledematen uit die nadien met de rest van haar lichaam werden verbrand. Over de manier waarop de filosofe vermoord werd, bestaan er nog andere versies. Sommigen beweren dat ze levend gevild werd, anderen dat men haar ogen uitstak en nog anderen dat haar lichaam in stukken werd gehakt. Ondanks deze verschillen is het duidelijk dat Hypatia vermoord werd door fanatieke christenen omwille van haar heidense opvattingen, haar interesse in de wetenschap en, heel waarschijnlijk ook, omdat ze een verstandige vrouw was.

Zo beschreef de koptisch christelijke bisschop Iohannes van Nikiu in zijn kroniek de dood van Hypatia als volgt: "Een aantal gelovigen verhief zich onder leiderschap van de raadsheer Peter – deze Peter was een volledig rechtzinnig aanhanger van Jezus Christus – en zij trokken eropuit, om de heiden [Hypatia] te zoeken, die het volk en de prefect met haar hekserij betoverd had. En toen ze erachter kwamen waar zij was, drongen zij zich voor haar en vonden haar in een draagstoel zittend; en ze dwongen haar uit te stappen en sleepten haar mee en brachten haar naar de grote kerk van Caesarion. Het was vastentijd. Ze scheurden haar de kleren van het lijf en sleepten haar door de straten, tot ze dood was. Toen brachten ze haar naar een plaats die Cinaron heette, en verbrandden haar lichaam met vuur. En het hele volk verzamelde zich om de patriarch Cyrillus en noemden hem de

nieuwe Theophilus, omdat hij de laatste resten van de afgodenverering in de stad vernietigd had."¹⁰¹

Met de dood van Hypatia en de vernietiging van de bibliotheek van Alexandrië kwam een einde aan dit internationaal studiecentrum en daarmee ook aan het vrij beoefenen van de filosofie en de wereldse literatuur, maar ook aan allerlei andere wetenschappen zoals de wiskunde, de natuurkunde, de sterrenkunde, de anatomie, de geneeskunde enzovoort.

Urbanus II en de eerste kruistocht

Een sterk voorbeeld van een moordpartij in naam van God, was de eerste kruistocht. Vaak wordt die voorgesteld als het gevolg van een reeks zware conflicten tussen de twee geopenbaarde godsdiensten: het christendom en de islam. Uit historisch onderzoek blijkt dat niet te kloppen. Zo leefden moslims en christenen in die periode betrekkelijk vreedzaam naast elkaar. Christelijke bedevaarders konden relatief veilig naar het Heilig Land trekken en er de gewijde plaatsen in Jeruzalem bezoeken. De toenmalige paus Urbanus II wilde echter de Latijnse christelijke invloed in Klein-Azië, Syrië en Palestina vergroten als "een gewichtige stap op weg naar een oppermachtige rol voor de paus in de hele christelijke wereld".¹⁰² Het was dus eerder de persoonlijke ambitie en het machtsstreven van de paus dat aan de oorzaak lag van een van de meest invloedrijke conflicten in de wereldgeschiedenis.

Om zijn oproep tot strijd tegen de moslims te verantwoorden, zocht de paus naar goedkeuring in de Bijbel en in de geschriften van de grote kerkvaders. Zo kwam men uit bij Mattheus (10:34): "Ik ben niet gekomen om vrede te brengen, maar het zwaard" en bij Lucas (19:27): "Alleen: mijn vijanden, die niet wilden dat ik koning over hen werd, brengt die hier en slacht ze voor mijn aanschijn af!" De kerkvader Augustinus concretiseerde de theorie van de rechtvaardige oorlog waarbij het toegelaten is om geweld te gebruiken voor een rechtvaardige zaak, zoals het heroveren van verloren gebied. Ook hij beval doodslag op de ongelovigen toen hij stelde "dat men ze moest uitroeien overeenkomstig de wil van God". En de kerkvader Hiëronymus beweerde dan weer dat er geen wreedheid bestaat "als het om Gods eer gaat".¹⁰³ Het is op basis van deze ideeën dat Urbanus II de

morele grondslag vond voor de christelijke legitimatie van geweld tegen de “bestrijders van het ware geloof”.

Op 27 november 1095 hield paus Urbanus II een toespraak tijdens het Concilie van Clermont ten aanzien van zo'n drie- tot vierhonderd aanwezigen. Onder hen twaalf aartsbisschoppen, tachtig bisschoppen en negentig abten.¹⁰⁴ Een letterlijke tekst daarvan bestaat niet, maar wel het verslag van enkele ooggetuigen. In een vurig betoog riep hij zijn toehoorders op om met een verenigd christelijk leger naar het Oosten te trekken om het Heilig Land terug te veroveren op de Saracenen, de moslims. Hij zou het hebben voorgesteld als een christelijke plicht van alle Latijnse ridders voor een gerechtvaardigd doel. Volgens de paus was hem ter ore gekomen dat de moslims barbaarse daden begingen tegen de christenen. “Een vreemd volk, een door God verstoten volk, is het gebied van de christenen binnengedrongen, heeft het verwoest en heeft de plaatselijke bevolking geplunderd. [...] Ze werpen altaren omver na ze te hebben bezoedeld, ze besnijden christenen en vergieten het daaruit voortkomende bloed op de altaren of in de doopvonten.”¹⁰⁵ Daarna volgde een hele reeks van gruweligheden die de moslims ten aanzien van de christenen zouden begaan hebben.

Deze woorden veroorzaakten ontsteltenis bij de aanwezigen maar om de christelijke edellieden ook echt aan boord te krijgen, maakte Urbanus II duidelijk dat de kruistocht naar het Heilig Land een rechtstreekse opdracht van God zelf was. Volgens de biograaf Foucher van Chartres zei de paus toen het volgende: “Niet ik maar God roept jullie op, als herauten van Christus, om mannen van welke rang of stand ook – zowel voetvolk als ridders, arm en rijk – te vragen zo snel mogelijk dat verfoeilijke volk in onze gebieden uit te roeien en de christelijke bewoners bij te staan.”¹⁰⁶ Hij riep ook op om de onderlinge twisten, die vaak met veel geweld werden uitgevochten, opzij te schuiven en samen op te treden tegen de gemeenschappelijke vijand in het Heilig Land. Ten slotte voegde hij er een waarschuwing en een aanmoediging aan toe. Wie niet zou meedoen, zou door God beoordeeld worden op zijn zonden in het heden en terecht komen in de hel of, in het beste geval, (voor lange tijd) in het vagevuur. Daarom sprak de paus van een plicht en spiegelde hij de deelnemers aan de kruistocht een beloning en een schitterende toekomst voor.

Deze strategie werkte. De christelijke edellieden wilden verlost worden van hun zonden en van de gruwelijke gevolgen ervan in het

hiernamaals, zoals de kerk hun dat voortdurend had ingeprent. Anders gezegd: deelname aan de kruistocht betekende verlossing. De paus beloofde, als vertegenwoordiger van God op aarde, de vergeving van alle zonden van diegenen die zouden meedoen. Het kwam neer op een volledige aflaat of kwijschelding van de zonden. En wie tijdens de strijd stierf, zou vergiffenis krijgen en het eeuwige leven in het aanschijn van God. Daarmee moedigde hij ook gewone mensen, boeren, en zelfs criminelen en dieven aan om mee te doen en het zwaard op te nemen tegen de moslims. Hun werd voorgehouden dat ze niet-christenen mochten en moesten doden in naam van God en verder dat ze in het Heilig Land een aanzienlijke buit zouden kunnen maken. Nadat de paus zijn toespraak had afgerond, barstte er in het publiek een luid gejuich los. De massa hief de leus "*Deus lo vult*" ("*God wil het*") aan.

De paus trok verder doorheen Frankrijk en Italië van stad tot stad en hield er opzweepende toespraken. De inhoud ervan werd dan verder mondeling en via brieven verspreid. Dit alles had een groot effect en steeds meer edellieden sloten zich bij de oproep aan. Onder hen de belangrijkste ridders van die tijd zoals Adhémar Le Puy, Raymond van Toulouse, Godfried van Bouillon, Robert van Normandië, Stefanus van Blois en Hugo van Vermandois, de broer van de Franse koning. En hun deelname zette dan weer hun onderdanen aan om mee te doen. Daarnaast riep ook Peter de Kluizenaar in Noord-Frankrijk de gewone mensen op om de wapens op te nemen wat leidde tot de zogenaamde volkskruistocht. Op die manier vatten tienduizenden edellieden, soldaten en boeren de reis aan naar het Heilig Land om er Jeruzalem te bevrijden. Als gemeenschappelijk kenteken droegen ze op hun kledij een kruis als symbool van hun overgave aan Christus en de Kerk omdat ze ervan overtuigd waren dat ze handelden overeenkomstig de wil van God.

Vanaf begin 1096 kwam de volkskruistocht op gang vanuit het Rijnland. In hun ijver om de vijanden van het christelijk geloof uit te schakelen werden in verschillende Duitse steden de joden opgejaagd en op een gruwelijke manier vermoord. Nadien baande het weinig geordende vorstenleger van edellieden en soldaten zich al vechtend en plunderend een weg naar Jeruzalem. Op 15 juli 1099 werd de stad veroverd en begonnen de christenen de ongelovigen, joden en moslims, op een gruwelijke manier uit te moorden. "Sommige heidenen werden genadevol onthoofd, andere werden met pijlen doorboord en

stortten van torens naar beneden, en weer andere werden langdurig gemarteld en vervolgens verbrand in verzengende vlammen. Hoofden, handen en voeten lagen opeengehoopt in de huizen en straten, en soldaten en ridders renden letterlijk over de lijken heen."¹⁰⁷ Groepjes kruisvaarders bezochten nadien het Heilig Graf, de plaats waar Jezus zou gekruisigd en begraven zijn, het geestelijke centrum van het christendom, om er te bidden voor God die hen gezonden had.

Volgens historici was de eerste kruistocht een van de grootste religieus geïnspireerde slachtingen in de middeleeuwse geschiedenis. Het markeerde tevens een keerpunt in de relatie tussen het christendom en de islam dat tot de dag van vandaag voelbaar is.

Michael Servet en Johannes Calvijn

Michael Servet (1511-1553) was een Spaanse theoloog en rechtsgeleerde die werkzaam was als lijfarts van de aartsbisschop van Vienne in de Rhônevlakte dicht bij Lyon. Al op vroege leeftijd nam hij een voor de kerk controversieel standpunt in rond de triniteit of 'Drie-eenheid' in het christendom. In 1531 schreef hij hierover het controversiële boek *De trinitatis erroribus*. Voor hem was Jezus een gewone, voorbeeldige mens en was de Heilige Geest enkel een soort kracht in het geloof. Volgens Servet bestond er dus maar één God en geen drie goddelijke personen die samen God vormen. In het laatste jaar van zijn leven publiceerde hij anoniem de tekst *Christianismi Restitutio* (*Herstel van het christendom*) waarin hij nogmaals kerkelijke dogma's onderuithaalde. Volgens hem was God onbegrijpelijk, onvoorstelbaar en onaanspreekbaar. Servet verzette zich ook tegen de kinderdoop omdat hij niet kon aanvaarden dat die onschuldige wezens al bij de geboorte de erfzonde bezaten. En hij keerde zich opnieuw tegen de christelijke opvatting van de Drievuldigheid. Daarmee haalde de auteur, die al snel ontmaskerd werd als Michael Servet, zich de woede van zowel de protestantse als de katholieke geestelijke leiders op de hals.

Servet werd in 1553 door de inquisitie opgepakt en na verhoor opgesloten in de gevangenis van Lyon. Hij kon evenwel ontvluchten en week uit naar Genève waar Johannes Calvijn toen de geestelijke leider was. Servet dacht dat hij meer begrip zou krijgen bij de hervormers van zijn tijd, de protestanten, omdat die zich met klem afkeerden van de manipulaties door de katholieken, zoals bijvoorbeeld het

betalen voor aflaten om zonden af te kopen, waarmee de katholieke kerk haar machtspositie probeerde uit te breiden. Maar dat was zonder Calvijn zelf gerekend. Ook hij tilde heel zwaar aan het ketterse standpunt van Servet over de 'triniteit'. Al in 1546 had Calvijn aan de kerkhervormer Guillaume Farel het volgende geschreven: "Wanneer hij hier komt, als mijn gezag ook maar iets waard is, zal ik niet toestaan dat hij levend vertrekt."¹⁰⁸

In feite verdroeg Calvijn geen enkele vorm van kennis die hijzelf als gezagsondermijndend beschouwde. De belangrijkste vorm van kennis die kerkleiders en zelfverklaarde profeten als Calvijn verafschuwden, was de verspreiding van de heilige teksten zelf. Door de in lokale talen vertaalde bijbels en de verspreiding ervan via de boekdrukkunst konden gelovigen plots vaststellen dat de heilige teksten niets vertelden over zaken die door de kerk in de loop van de eeuwen waren opgelegd als een dogma. "In de Bijbel kon niets worden aangetroffen over de kinderdoop, de drievoudigheid van Gods persoon, het bestaan van een vagevuur, de goddelijke status van Maria, de halfgoddelijke status van de heilige, de heilzame werking van relikwieën, en zelfs met de Bijbel in de hand worden betwijfeld of Jezus een kerk heeft willen stichten," schrijft Guus Kuijer.¹⁰⁹ Maar het zijn natuurlijk die dogma's die belangrijk zijn voor geestelijke leiders om hun macht over de gelovigen te behouden en te versterken.

De houding van Calvijn tegenover kritische stemmen over de grondslagen van het christelijk geloof was eenvoudig. Men diende blindelings Gods woord te volgen. Maar aangezien de heilige teksten vaak vatbaar bleken voor allerlei interpretaties, betekende dat in de praktijk dat men de interpretatie van Calvijn diende te volgen. Hij beschouwde zich immers als een vertegenwoordiger van God op aarde. Al in 1537 had hij de inwoners van Genève voor de keuze gesteld om ofwel een eed af te leggen op de door hem opgestelde geloofsbelijdenis ofwel de stad te verlaten. "Door een bijzondere genade bezat hij de enige ware interpretatie van de Schrift. Wie met hem van mening verschilde was dus een vijand van God en daardoor een gevaar voor de stad."¹¹⁰ Oorspronkelijk volgde het wereldlijk bestuur van Genève deze visie niet omdat alle macht daarmee in Calvijns hand zou komen te liggen, waarop de kerkhervormer de stad verliet. In 1541 riep de stad hem echter terug, al deed Calvijn dat pas nadat men akkoord ging met zijn voorwaarden. Vanaf dan was hij de onbetwiste leider die kon beschikken over leven en dood.

Raar genoeg begon Servet net in die periode met een persoonlijke briefwisseling met Calvijn om hem te overtuigen van zijn gelijk met betrekking tot de triniteit, al deed hij dat onder een schuilnaam. Maar juist die brieven sterkten Calvijn in de overtuiging dat hij te maken had met een gevaarlijk sujet, van wie hij de ware identiteit snel te weten kwam, die wou raken aan de fundamenteën van het christelijk geloof en om die reden in naam van God mocht uitgeschakeld worden. Toen Servet op zondag 13 augustus 1553 in de Madeleinekerk in Genève zat, werd hij door omstaanders herkend en aangehouden door de lokale wachters. Het was Calvijn die bij het stadsbestuur had aangedrongen op zijn arrestatie en veroordeling. Na een rechtszaak bij de wereldlijke Raad van Genève werd hij als ketter veroordeeld tot de doodstraf. Twee maanden lang zat hij nog in de gevangenis in mensonwaardige omstandigheden tot de dag van de executie. Servet vroeg om onthoofd te worden, maar Calvijn eiste de dood door levende verbranding. Uiteindelijk werd Servet op 25 oktober 1553 levend verbrand waarbij een exemplaar van zijn boek *Christianismi Restitutio* eveneens op de brandstapel belandde.

Enkele kerkgeleerden hadden kritiek op de terechtstelling van Servet en wezen Calvijn daarvoor met de vinger, zo onder meer de Franse humanist Sebastian Castellio die het doden van personen omwille van ketterij afwees als strijdig met de goddelijke geboden. Calvijn repliceerde hier scherp op: "Er is een andere fanaticus uit zijn hol tevoorschijn gekomen, die Servet zijn beste broeder noemt. Hij zegt, dat men de ketters niet mag straffen, omdat ieder aan de Heilige Schrift de betekenis mag hechten, die hem goeddunkt, waardoor de vaste waarheid als in wolken gehuld verborgen blijft. Zo wil die mooie uitlegger liever het geloof uit de harten der mensen uitroeien dan hen doen straffen, die het aan het wankelen brengen. Wat voor religie zal er dan nog blijven bestaan, door welke kenmerken zal de ware kerk dan nog kunnen worden onderscheiden, wat zal tenslotte Christus zelf zijn als de leer der vroomheid onzeker en twijfelachtig is?"¹¹¹ De kerkhervormer repliceerde met teksten uit het Oude en het Nieuwe Testament om te bewijzen dat een dergelijke bestraffing van ketters gerechtvaardigd is. Dit is een heel concreet voorbeeld hoe de gruwelijke doding van een mens in naam van God verantwoord werd.

Op de plaats van de brandstapel, in de wijk Champel in Genève, werd in de twintigste eeuw een gedenkteken opgericht ter ere van Michael Servet. Daarop staat dat het een fout was om hem te veroor-

delen. Volgens Kuijer was het geen fout maar een misdaad. Calvin lag aan de basis van de terdoodveroordeling van nog 58 andere mensen, onder wie een twintigtal vrouwen die beschuldigd werden van hekserij. Hij was dus geen heilige maar een ordinaire moordenaar.

De indianen en Diego de Landa

De toenmalige paus Benedictus xvi zei op een vergadering van Latijns-Amerikaanse bisschoppen in 2007 dat de indianen lang onwetend waren maar uiteindelijk Christus als hun verlosser zagen "naar wie zij in stilte hunkerden".¹¹² Daarmee negeerde de paus een van de meest gruwelijke drama's in de geschiedenis waarbij miljoenen indianen in naam van het christendom werden afgemaakt en andere onder bedreiging werden bekeerd. In het zog van Christoffel Colombus en de ontdekking van de nieuwe wereld trokken Spaanse conquistadores en religieuzen naar Amerika om er de bevolking te onderwerpen en te kerstenen. Zo veroverde de conquistador Diego Velázquez in 1511 Cuba, Hernán Cortés in 1519 Mexico, Sebastián de Belalcázar in 1524 Honduras en Franciscus Pizarro in 1532 Peru.

Zij kwamen er in contact met de cultuur van de Maya's, de Azteken en de Inca's die er eigen religieuze rituelen en tradities op nahielden. Na de conquistadores kwamen de missionarissen en inquisiteurs die zich tot doel stelden de indianen tot het 'ware' geloof te brengen. Dat gebeurde op een bijzonder gewelddadige manier waarbij grote aantallen mannen, vrouwen en kinderen die niet spontaan het christendom omarmden, werden uitgemoord. Anderen werden onder dwang tot het christendom bekeerd. Wie een bezoek brengt aan het *Museo dell Tortura* in Lima (Peru) kan vaststellen hoe vreselijk de inquisitie heeft huisgehouden in dat deel van de wereld. Hiermee volgden de missionarissen en inquisiteurs de oproep van de kerkvader Augustinus *Compelle intrare* of "dwing ze (in de Kerk) binnen te komen" en dit op basis van het evangelie van Lucas (14:23). Volgens deze tekst wilde een heer een feestmaal aanbieden, maar bleken zijn gasten plots allemaal verhinderd te zijn om te komen. Daarop stuurde de heer zijn slaven naar buiten met de opdracht om arme mensen naar het feestmaal te brengen. Dit verhaal werd door kerkvaders en christelijke leiders vaak aangehaald om geloofsdwang te verantwoorden, zoals in de nieuwe wereld op grote schaal gebeurde met de indianen.

De indianen moesten niet alleen bekeerd worden, of indien ze dat weigerden vermoord, de kerk wilde ook de hele religie en cultuur van de indianen vernietigen. Zo liet de franciscaan en eerste bisschop van Mexico Juan de Zumárraga in 1521 op het centrale marktplein van Tlaltelolco, publiekelijk de boeken van de Azteken verbranden, wegens te heidens. De laatste Azteekse leider Cuauhtemoc werd in 1525 door de christenen gemarteld, niet zozeer om zijn zieleheil te redden, maar wel omdat de Spanjaarden wilden weten waar de befaamde Azteekse goudschatten zich bevonden. Later werd hij op bevel van Cortés opgehangen. Intussen ontzegden de christenen aan de indianen alle vrijheid.

De laatste Incaleider, Túpac Amaru, werd door de Spanjaarden onder leiding van Francisco van Toledo in 1527 onthoofd in de Peruaanse stad Cuzco. Inquisiteur Diego de Landa, die vanaf 1572 aartsbisschop was van Yucatan in Mexico, zorgde er dan weer voor dat zowat de hele Mayacultuur verloren ging. Hun geschriften werden verbrand, bibliotheken in de as gelegd, beelden vernietigd en religieuze gebruiken verboden. "We vonden een grote hoeveelheid boeken met deze karakters, en aangezien ze niets bevatten dat niet als bijgeloof en leugens van de duivel gezien dient te worden, verbranden we ze allemaal, wat hun [de Maya's] buitengewoon bedroefde, en wat hun veel kwelling veroorzaakte," aldus De Landa.¹¹³ De inquisitie roeide op die manier de hele Mayacultuur uit.

Ook de Noord-Amerikaanse indianen kregen te maken met de gewelddadige bekeringsijver van de christenen. In bepaalde gevallen werden ze gewoon uitgeroeid. In november 1864 vielen Amerikaanse soldaten onder leiding van de streng christelijke kolonel John Chivington (hij was voordien een methodistische priester geweest) een groep vredelievende en ongewapende Arapho-indianen aan, later bekend als de *Sand Creek Massacre*, waarbij meer dan honderdvijftig mensen werden afgemaakt. Twee derde onder hen waren vrouwen en kinderen. Toen men Chivington vroeg waarom die kinderen vermoord moesten worden, verwees de kolonel naar het Oude Testament.¹¹⁴ De slachting was zo gruwelijk dat de Amerikaanse leger-top die veroordeelde, maar christelijke medestanders bleven hem verdedigen en verwezen hiervoor naar de strijd van Paulus in de Bijbelse Tweede Brief aan Timotheus 4:7: "Ik heb de goede strijd gestreden. Ik heb de loop tot een einde gebracht. Ik heb het geloof behouden."

Columbus verklaarde reeds dat de lokale bevolking in naam van Christus zou worden gedood of tot slavernij gebracht. Volgens schattingen werden na de ontdekking van de nieuwe wereld door de christenen, tussen 50 en 60 miljoen indianen gedood.

Heksen en Heinrich Institoris

Dat vrouwen veel geleden hebben onder de door mannen opgestelde 'heilige' teksten werd onder meer duidelijk in de strijd van de Kerk tegen de hekserij. Paus Innocentius VIII (1484-1492) schreef de beruchte bul *Summis desiderantes affectibus* (Omdat we ten zeerste verlangen) waarmee hij zijn goedkeuring gaf aan de vervolging van magiërs en heksen. De belangrijkste rechtvaardiging was een uitspraak uit Deuteronomium (18:10): "Onder u zal niet gevonden worden, die zijn zoon of zijn dochter door het vuur doet doorgaan, die met waarzeggerijen omgaat, een huichelaar, of die op vogelgeschrei acht geeft, of tovenaar" en een spreuk uit Exodus (22:18): "Een tovenaars zult gij niet laten leven." Heksen werden verantwoordelijk geacht voor het mislukken van de oogst, misgeboortes bij het vee of de geboorte van een misvormd kind. Ze deden aan tovenarij, hadden vrijwillig geslachtsgemeenschap met de duivel, kwamen samen op heksensabbats, moordden met behulp van magie en vergiftigden voedsel en waterbronnen.

Op basis van het boek *Malleus Maleficarum*, dat geschreven werd door de dominicanen Heinrich Institoris en Jacob Sprenger, werden meer dan 60.000 vrouwen door de inquisitie ontmaskerd als heks, gefolterd, gewurgd, en levend verbrand of verdronken.¹¹⁵ Het boek staat vol van de meest absurde, gefantaseerde en gruwelijke verhalen over het doen en laten van heksen en hoe men ze kan herkennen. Het bevat ook een handleiding voor rechters hoe ze heksen moeten laten martelen, hoe men ze moet ondervragen, bekentenissen afdwingen, welke straffen van toepassing waren en tenslotte hoe men ze moest vermoorden.

Niet alleen katholieke geestelijken riepen op tot heksenvervolging, ook Luther, Calvijn, Zwingli en tal van andere protestantse leiders.¹¹⁶ Het waren verlichte geesten en niet-religieuze leiders, die zich keerden tegen deze barbaarse gebruiken. Zo bestreden Balthasar Bekker, Anton van Dale en Girolamo Tartarotti vanaf het einde van

De verbranding van heksen in Guernsey rond 1555.

de zeventiende eeuw elke vorm van heksenwaan en kwakzalverij.¹¹⁷ Het bleef een hardnekkige praktijk die pas in de negentiende eeuw verboden werd, maar niet overal. In 1944 werd in Engeland nog Jane Rebecca Yorke veroordeeld op grond van de zogenaamde *Witchcraft Act*.¹¹⁸ De gezaghebbende theoloog Hans Küng omschrijft de ketter- en heksenvervolgung als de "grootste, niet door oorlog bepaalde massamoord op mensen door mensen in Europa", na de vervolgingen van de joden.¹¹⁹ De onderdrukking van vrouwen gebeurde (en gebeurt) niet alleen in het christendom. De ondergeschikte positie van vrouwen in joods-orthodoxe geloofsgemeenschappen, onder radicale moslims en in de lagere kasten in India zijn daar trieste voorbeelden van.

Vanaf de achttiende eeuw gingen er stemmen op om de ongelijke behandeling van mannen en vrouwen aan de kaak te stellen zoals blijkt uit de geschriften van Mary Astell, Olympe de Gouges, Condorcet, Thomas Paine en Mary Wollstonecraft. In de negentiende eeuw voerde John Stuart Mill een hardnekkige strijd voor de gelijk-

waardigheid tussen de beide geslachten. In 1867 stelde hij in het Britse parlement als eerste voor om vrouwen stemrecht te verlenen. Hij haalde daarbij één derde van de stemmen. De meerderheid stemde tegen, hoofdzakelijk onder invloed van de kerk. Het zijn religies die, zelfs tot vandaag, dwars blijven liggen als het gaat over de gelijkheid van man en vrouw. Even opmerkelijk is dat veel kerken, onder wie de katholieke kerk, nog steeds geloven dat mensen, vaak vrouwen, bezeten zijn door de duivel en dat men dit alleen kan bestrijden door exorcisme.

Duivelsuitdrijving wordt in kerkelijke geschriften nog steeds vermeld als een middel om het kwade uit de mens en de samenleving te verdrijven. Christelijke theologen verwijzen naar Jezus die zelf een duivel uit een man zou hebben uitgedreven. "Er was in de synagoge ook een man die bezeten was door een onreine geest, en hij schreeuwde: 'Wat hebben wij met jou te maken, Jezus van Nazaret? Ben je gekomen om ons te vernietigen? Ik weet wel wie je bent, de heilige van God.' Jezus sprak hem streng toe en zei: 'Zwijg en ga uit hem weg!' De onreine geest deed de man stuip trekken en verliet hem met een luide schreeuw. Iedereen was zo verbijsterd dat ze tegen elkaar zeiden: 'Wat is dit allemaal? Een nieuwe leer met groot gezag! Zelfs als hij onreine geesten een bevel geeft, wordt hij gehoorzaamd.'" (Marcus 1,23-27) Volgens Marcus zou Jezus ook het volgende gezegd hebben: "Hij stelde twaalf van hen aan als apostel; ze moesten hem vergezellen, en hij wilde hen ook uitzenden om het goede nieuws bekend te maken. Ze kregen de macht om demonen uit te drijven." (Marcus 3,14-15).

Tegenwoordig mag elke priester, mits toestemming van de bisschop, in naam van Christus duivels uitdrijven. Er bestaat volgens de kerk zelfs de mogelijkheid om exorcisme op afstand uit te voeren. Dat zou bijvoorbeeld paus Pius XII gedaan hebben ten aanzien van Hitler.¹²⁰ Zuster Pascalina Lehnert, die de paus veertig jaar als assistente had gediend, en zuster Maria Konrada Grabmair, die voor zijn eten zorgde, verklaarden beiden onder ede dat ze Pius XII op een avond bezig zagen toen hij gebeden voor een exorcisme op afstand uitsprak. Het heeft alvast niet geholpen om Hitler minder moorddadig te maken. In de islam wordt exorcisme bedreven door middel van het uitspreken van leuzen uit de Koran. Dit gebeurt door zogenaamde chkhigs, islamitische gebedsgenezers die dan djinns verdrijven. Ook bij exorcisme verloren al verschillende mensen het leven.¹²¹

Karel IX en de Bartholomeusnacht

De reformatie die in 1517 op gang kwam door de aanklachten van Maarten Luther tegen de vele wanpraktijken in het Vaticaan, leidde tot het grootste schisma binnen het westerse christendom. Massa's christenen keerden al snel de katholieke kerk de rug toe en bekeerden zich tot het protestantisme. Als reactie hierop lanceerde Rome, onder impuls van de jezuïeten en de inquisitie, de contrareformatie. Het Concilie van Trente van 1545 tot 1563 veroordeelde scherp de standpunten van het protestantisme als dwalingen die bestraft moesten worden. Het doel van de katholieke kerk was het terugwinnen van de gelovigen die van het 'ware' geloof waren afgedwaald, via prediking als het kon, maar via geweld als het moest.

In het noorden en westen van Europa kreeg het protestantisme de overhand en werden katholieken als tweederangsburgers behandeld. In de andere landen behield de katholieke kerk haar machtspositie en werden de protestanten onderdrukt. Dat laatste was onder meer het geval in Frankrijk waar de katholieke meerderheid zich regelmatig tegen de hugenoten (protestanten) keerde, wat leidde tot een aantal moordpartijen. Zo werden in 1567 in Nîmes tientallen priesters en monniken vermoord door de hugenoten. Tijdens de Bartholomeusnacht van 23 augustus 1572 in Parijs werd de hele protestantse adel die aanwezig was op het huwelijksfeest tussen de hugenoot Hendrik van Navarra en de katholieke Margaretha, vermoord. Dat gebeurde onder impuls van de katholieke adel en nadat de katholieke Franse koning Karel IX zijn zegen daartoe gaf met de opdracht om ze allemaal uit te schakelen zodat er geen enkele meer levend zou overblijven.

Een dag later barstte het religieus geweld uit in de overwegend katholieke stad Parijs. Daarbij werden duizenden hugenoten over de kling gejaagd. Daarop verspreidde het geweld zich over de rest van het land waarbij zowat 20.000 hugenoten werden afgemaakt in naam van God. De toenmalige paus Gregorius XIII was verheugd en liet een Te Deum zingen, een hymne gebaseerd op de Bijbel met als eerste woorden: "Wij loven U, O God. U, Heer, loven wij." De paus liet ook een speciale triomfpenning slaan en gaf opdracht aan de kunstenaar Giorgio Vasari om wandschilderijen te maken waarop de overwinning op de hugenoten zou worden afgebeeld. De massamoord zorgde voor een schok en zette de spanningen tussen protestanten en

katholieken verder op scherp, met als dieptepunt de Dertigjarige Oorlog die begon in 1618 en die het leven kostte aan honderdduizenden mensen. Meer dan de helft van de Duitse bevolking vond de dood.

Pas met de Vrede van Westfalen in 1648 kwam er een einde aan deze religieuze strijd en werd het principe 'Cuius regio, illius religio' ('Wiens gebied, diens gebed') algemeen aanvaard, al betekende dit niet het einde van de interchristelijke conflicten.

Willem van Oranje en Balthasar Gerards

Wat weten Amerikanen van Nederland? Het heeft een koning en een koningin. Als zij nog iets beter geïnformeerd zijn, weten zij dat de vorige koningin 'Beatrix' heet, want die genoot aanzien in het buitenland. Maar Amerikanen brengen Nederland ook steevast in verband met een andere naam: Van Gogh. De schilder Van Gogh is net zo bekend als Rembrandt. De laatste tijd doet de naam van een andere Van Gogh nog een belletje rinkelen: de "guy" die werd vermoord omdat hij een film had gemaakt met "Ayan Hursi Ali" (zoals Amerikanen haar naam uitspreken) en die tegenwoordig een Amerikaans staatsburger is.

Het is een ironische samenloop van omstandigheden. De grondlegger van het huis van Oranje vermoord door een fanatieke katholiek. Die andere bekende naam, Van Gogh, verbonden aan een religieuze moord, maar dan gepleegd door een fanatieke moslim. Op Van Gogh komen we later terug, maar nu eerst Willem van Oranje.

Op 10 juli 1584 in de middag stond Willem van Oranje op van de eettafel in de Prinsenhof in Delft. Hij maakte zich klaar om zich terug te trekken in zijn private vertrekken. Nadat hij de eetkamer had verlaten, bleef hij nog even in de hal staan praten met enkele van zijn getrouwen. Toen hij zich klaarmaakte om de trap op te gaan kwam Balthasar Gerards (1557-1584) naar voren. Gerards richtte een pistool op de borst van Willem en vuurde drie kogels af op de prins. Twee daarvan doorboorden het lichaam van zijn slachtoffer, een derde bleef steken onder in de borst. De prins viel. Hij werd op een draagbaar naar een andere kamer gedragen en stierf enkele minuten later.

De schutter liet zijn wapen vallen en probeerde te vluchten maar hij werd al snel gegrepen. Op de plaats van de aanslag werd hij onderzocht. Net zoals bij processen van hedendaagse zelfmoordterroristen

en martelaren die zich opofferen voor het in hun ogen enig ware geloof, gaf Gerards aan dat wat hij gedaan had, hij op elk ander moment opnieuw zou doen. Ook bij Bouyeri, de moordenaar van Van Gogh, was dat zo. Hij verklaarde tijdens zijn proces dat hij ook zijn broer of zijn vader zou hebben vermoord wanneer die zouden hebben gedaan wat Theo van Gogh had gedaan. Op de vraag wat zijn motieven waren, antwoordde Gerards: "Ik heb het gedaan voor mijn koning en voor mijn land." Meer viel niet uit hem te krijgen op dat moment.

De motivatie van Gerards is daarmee niet alléén een religieuze (de ketter moet vermoord worden), maar ook ingegeven door een naar Eichmann riekende kadaverdiscipline (trouw aan de katholieke koning).¹²² Gerards zei toen hij werd opgepakt: "Ik ben geen snoodaard, ik heb slechts uitgevoerd wat mijn koning mij gelast had."¹²³

Die avond werd Gerards opnieuw ondervraagd. Toen vertelde hij dat hij de moord had gepleegd op expliciet bevel van de Prins van Parma en de katholieke edelen van zijn land. Hij verwachtte ook voor zijn daad rijkelijk te zullen worden beloond met vijfentwintigduizend kronen, zoals die in het vooruitzicht waren gesteld in een speciaal edict van Filips II waarin tot het vermoorden van de prins werd opgeroepen. Willem van Oranje zou moeten worden vermoord als een 'smerige ketter'.¹²⁴

Net als het geval was in de commentaren over de moordenaar van Theo van Gogh wordt ook Balthasar Gerards wel voorgesteld als een 'malloot', een 'eenzame gek'. De Britse historica Lisa Jardine schrijft over de moord door Balthasar: "Deze moord was, zo bleek, de daad van een geïsoleerde fanaticus, een eenzame man met een enorme loyaliteit aan de katholieke kerk en een trouwe pleitbezorger van de legitieme heerschappij van Filips II in Nederland."¹²⁵

De vraag is: is de kwalificatie 'eenzame man' ('loner') goed gekozen? Gerards handelde in overeenstemming met de aansporing van de koning van Spanje. Kan je zo iemand 'geïsoleerd' noemen? Hij maakte deel uit van een geloofsgemeenschap, de katholieke, waarvan een deel begrip had voor zijn daden. Niet bepaald 'geïsoleerd'. Natuurlijk: een groot deel van zijn medegelovigen zou hebben gearzeld bij het plegen van die daad, of deze moord zelfs gepassioneerd hebben verworpen. Maar Gerards was geestelijk niet volslagen geïsoleerd. Er was voor zijn daad wel degelijk bijval.

De terechtstelling van Gerards was, zoals gebruikelijk in die tijd, gruwelijk. Maar tijdens zijn marteling nam hij geen afstand van zijn

daad. Zijn moord op de prins was volkomen gerechtvaardigd, hield hij vol. Hij verweet het de prins dat die niet was teruggekeerd in de schoot van de moederkerk. In een patroon dat ons vertrouwd is geworden uit de verslagen van hedendaagse martelaren spreidde Gerards zijn armen uit naar het publiek, wees daarna op zijn eigen lichaam en zei: "Ecce homo". Vlak voordat hij zijn laatste adem uitblies, vroeg men hem nog of hij vergeving wilde vragen. Gerards weigerde. "Laat mij met rust om mijn gebeden af te maken," zei hij.

Enige tijd na de moord werd de familie van Gerards nog wel beloond met het in het vooruitzicht gestelde. Gerards was dan omgekomen, maar hij had een moedige daad verricht; iets dat eigenlijk de religieuze plicht was van elke trouwe katholiek. De daad was bovendien gesanctioneerd door de koning van Spanje. Wie zou daar nog iets op kunnen afdingen?

Gerards had ook na zijn dood bewonderaars. De Nederlandse historicus Robert Fruin vermeldt Sasbout Vosmeer, later vicaris apostoliek, die de nagedachtenis van de moordenaar zijn hele leven lang is blijven verheerlijken.¹²⁶ Vosmeer had het hoofd van Gerards gestolen om dat in Rome aan de kerkelijke instanties te tonen. Hij probeerde de martelaar heilig te laten verklaren. Maar dat streven had geen succes.

Toch wordt Gerards in de streek waar hij vandaan komt vereerd. Sommige katholieken uit de geboortestreek van Gerards, de Franche-Comté, beschouwen hem als een held en een martelaar. Had Willem van Oranje niet de eenwording van het grote katholieke Spaanse rijk in de weg gestaan? Het geboortehuis van Gerards in het dorpje Vuillafans is een trekpleister voor toeristen geworden. De straat waar Gerards in 1557 werd geboren, heet nu Rue Gérard.

Mahatma Gandhi en Nathuram Godse

Mahatma Gandhi (1869-1948) was een jurist die leider werd van de Indiase onafhankelijkheidsbeweging. Hij pleitte voor geweldloosheid als een vorm van revolutie om de Britse bezetters te verjagen. Maar tegelijk laaiden de spanningen tussen moslims en hindoes hoog op. De tegenstellingen groeiden zienderogen en de oproepen tot geweldloosheid van Gandhi verloren steeds meer kracht. De eerste gewelddadige rellen begonnen in augustus 1946 en werden hoofdzakelijk aangestoot door de Moslimliga die aanstuurde op een onafhankelijke is-

lamitische staat. Dit leidde tot een geweldspiraal die begon in Calcutta en zich verspreidde tot de Punjab-provincie in het noordwesten van India waar de moordpartijen voortdurend toenamen. Gandhi probeerde de religieuze spanningen te overbruggen en verzette zich lang tegen de door de moslims geëiste opdeling, maar de politici in het Congres besloten er anders over. De hindoes hoopten dat Gandhi daartegen in hongerstaking zou gaan, zoals hij voordien al diverse keren had gedaan om zijn zin door te drijven. Maar dit keer deed hij dat niet en hij verklaarde zich uiteindelijk akkoord met de splitsing van het land in een hindoeïstisch en een islamitisch gedeelte, de voorbode van Pakistan dat werd opgericht op 14 november 1947.

Het resultaat van de opsplitsing was een nooit geziene volksverhuizing. Ruim vier miljoen moslims trokken vanuit India noordwaarts naar het 'land van de zuiveren' zoals Pakistan genoemd werd. Omgekeerd sloegen meer dan zeven miljoen hindoes en sikhs vanuit Pakistan op de vlucht naar het zuiden. Deze bevolkingswissel ging gepaard met buitensporig interreligieus geweld waarbij meer dan een miljoen doden vielen. De hindoes en sikhs die in Pakistan woonden, werden op een gruwelijke manier aangepakt. Hun heiligdommen werden kapotgeslagen en velen werden vermoord. De overlevenden moesten er alles achterlaten en kregen in India nauwelijks hulp van de overheid. "Ze zaten vol met wraakgevoelens, die Gandhi in toom probeerde te houden omdat hij bang was voor vergeldingsacties tegen de moslims die ervoor hadden gekozen in India te blijven."¹²⁷ Die vergelding kwam er evenwel toch. Zo werden tal van moslims in het grensgebied tussen India en Pakistan, maar ook in India zelf, weggejaagd en vermoord. Ook tal van moskeeën en huizen van moslims werden in brand gestoken en vernield.

Gandhi bleef verzoening prediken en riep de hindoes en sikhs op om met geen vinger te raken aan de moslimeigendommen. Tevens eiste hij van de Indiase regering dat het aan Pakistan een rechtmatig deel van het geld van de Britten voor de bijdrage van India aan de oorlog, een bedrag van 550 miljoen roepi, zou overmaken. Heel wat militante hindoe- en sikhsvluchtelingen vonden dit toen onbegrijpelijk en begonnen zich tegen hem te keren. Ze waren ontgoocheld in Gandhi. "Zij hadden al hun hoop op hem gesteld en hij had hun vertrouwen beschaamd. Zij hadden in de Sindh en West-Punjab [twee gebieden in Pakistan grenzend aan India] op hem gerekend om heel concreet te verhinderen dat zij van de ene dag op de andere

vreemdelingen in hun eigen woonplaats zouden worden. En hij had niets gedaan," aldus Koenraad Elst in zijn biografie over de grote Indiase leider.¹²⁸ Uiteindelijk betaalde India onder druk van Gandhi de 550 miljoen roepi aan Pakistan, maar wel tegen de zin van zijn landgenoten die dit onaanvaardbaar vonden. Steeds meer extreme hindoes scandeerden toen slogans als: "Laat Gandhi doodgaan."¹²⁹ De combinatie van nationalisme en religieus fanatisme zorgde voor een dodelijke sfeer waarin geen plaats meer was voor de oproepen tot geweldloosheid.

Op 20 januari 1948 werd een eerste aanslag gepleegd door een hindoevluchteling uit de Punjab die een bom gooide naar het huis waar Gandhi op dat moment verbleef. Tien dagen later volgde een tweede aanslag. Tijdens een gebedsbijeenkomst werd de grote Indiase leider met drie revolverschoten vermoord door de hindoenationalist Nathuram Godse. Elst ziet de moord dan ook niet zozeer als een religieuze maar eerder als een nationalistische moord. Godse had immers banden met de extreemrechtse hindoe-organisatie Mahasabha die werd opgericht in 1909 als tegenhanger van de toen bestaande Moslimliga. Volgens Godse had Gandhi de hindoes in de steek gelaten en de moslims al te vaak in bescherming genomen. In zijn opvallende requisitoir voor de rechtbank stelde de moordenaar dat de Mahatma de moslims voortdurend had voorgetrokken en dat hij daarom moest verdwijnen. "Gandhi uitte niet één woord van sympathie of troost voor de miljoenen verjaagde hindoes; hij had maar één oog voor de mensheid en dat was de moslimmensheid," aldus Godse.¹³⁰ En hij vervolgde: "Verre van de onafhankelijkheid te bereiken, heeft Gandhi India laten openscheuren en bloeden uit duizend wonden."

Ongeacht het feit dat de moord op Gandhi kan worden geïnterpreteerd als een gevolg van hindoenationalisme, zoals Elst heeft aangetoond, kan echter niet ontkend worden dat ze gebeurde in een tijd van toenemend religieus fanatisme tussen moslims enerzijds en hindoes en sikhs anderzijds. De oorsprong daarvan ligt bij de heersers over het Mogolrijk (van 1526 tot 1858) dat zich concentreerde rond de Indus-Gangesvlakte, maar op een bepaald ogenblik bijna geheel India omvatte. Bepalend was de Mogolleider Aurangzeb in de zeventiende eeuw, die een orthodoxe versie van de islam volgde overeenkomstig de sharia. Mensen met een ander geloof, in het bijzonder de diverse groepen hindoes in de Indusvallei met hun Vedische religie en religieuze praktijken, moesten een speciale belasting betalen en

mochten geen tempels of mandirs bouwen om hun goden te eren. Na zijn dood verschrompelde het rijk tot het in 1858 in handen kwam van de Britten. Die stelden de moslims dan weer achter wat leidde tot verzet tegen de Britten en tegen de hindoes. Dit mondde in de jaren voor en tijdens het begin van de onafhankelijkheid uit in bloedige confrontaties en massamoorden.

Onder impuls van islam- en hindoeifundamentalisten werden talloze mensen in India en Pakistan gereduceerd tot één enkele identiteit, namelijk hun religieuze afhankelijkheid. Amartya Sen (geb. 1933) beschrijft in zijn boek *Identity and Violence* hoe gevaarlijk dit is. In 1944, op elfjarige leeftijd, was hij persoonlijk getuige van moordpartijen tussen moslims en hindoes. Een man kwam zwaargewond in de tuin van Sens ouders en smeekte om hulp. Amartya riep zijn vader die hem naar het ziekenhuis bracht waar hij aan zijn verwondingen overleed. Het slachtoffer was Kader Mia, een arme islamitische dagloner die van zijn vrouw de raad kreeg zich niet op straat te bewegen maar dat toch deed omdat zijn familie niets te eten had. Hij werd met mesen afgeslacht door hindoes die hem helemaal niet kenden. Hij werd vermoord omdat hij een moslim was, terwijl hij evengoed en net als veel van zijn moordenaars ook een arbeider was. Maar blijkbaar werd het aspect 'arbeider' van die man niet langer erkend door de anderen en werd hij herleid tot de identiteit 'religie'. Dit overkwam ongeveer één miljoen mensen die werden verdreven en vermoord omdat ze gerekend werden tot de verkeerde religieuze groep.

Anwar Sadat en Khalid Islambouli

Toen de charismatische Egyptische leider Gamal Abdel Nasser op 28 september 1970 overleed, werd zijn vicepresident Anwar Sadat de nieuwe politieke en militaire leider van het land. Sadat lanceerde in 1973 de Yom Kippuroorlog tegen Israël met als voornaamste doel de herovering van de Sinaï die sinds de Zesdaagse Oorlog van 1967 bezet werd door Israël. De aanval door het Egyptische leger leek eerst een groot succes, in die mate dat de Israëlische regering een complete nederlaag verwachtte en op 13 oktober 1973 zelfs een wapenstilstand voorstelde. Sadat werd toen algemeen geroemd als een bekwame leider. Nadien keerden evenwel de krijgskansen. De oorlog werd uiteindelijk gewonnen door Israël na spectaculaire aanvallen op Egyptische

bodem, al kregen de Israëlische regering en legerleiding nadien veel kritiek omdat ze de verrassingsaanval van de Egyptenaren niet hadden voorzien en niet hadden kunnen voorkomen. Veel Egyptenaren en andere Arabieren beschouwden deze 'overwinningsnederlaag' dan ook als een succes. De faam van Sadat steeg zienderogen.

Oorspronkelijk kreeg Sadat de steun van de Moslimbroeders. Deze beweging, die in 1928 werd opgericht, streed tegen de westerse oriëntering van Egypte, maar werd door Nasser onderdrukt. Sadat probeerde de radicale gelovigen aan zijn kant te krijgen door hun leiders uit de gevangenis te halen, door het verbod op het bestaan van politieke partijen op religieuze gronden in te trekken, nieuwe moskeeën te laten bouwen, een verbod op het gebruik van alcohol uit te vaardigden en de doodstraf in te voeren voor moslims die van hun geloof afvielen.¹³¹ Zo poogde hij de radicale gelovigen te vriend te houden en ze mee in te zetten in zijn politieke strijd tegen de linkse en nationalistische partijen in zijn land. Wat hij echter onderschatte, was dat hij door die steun aan de Moslimbroeders het islamisme bevorderde en daarmee de islamisering in zijn land mee in de hand werkte. Vooral studenten voelden zich aangetrokken door de radicale moslims en sloten zich aan bij de Moslimbroederschap en later bij de nog fanatiekere religieuze groepen.

De Egyptische president nam intussen steeds meer afstand van de Sovjet-Unie en haalde de banden met de Verenigde Staten aan. En hij veranderde onverwacht zijn houding tegenover Israël. Op 19 november 1977 bracht hij een officieel bezoek aan de aartsvijand waar hij een toespraak hield in de Knesset, het Israëlische parlement. Sadat deed daarin een reeks voorstellen om het geweld van de Arabische wereld tegen Israël te stoppen. Het vormde het begin van een reeks moeizame onderhandelingen tussen beide landen die in 1978 resulteerden in de Camp David-akkoorden. Op 26 maart 1979 ondertekenden Anwar Sadat en Menachem Begin (1913-1992) in aanwezigheid van de Amerikaanse president Jimmy Carter (geb. 1924) uiteindelijk het vredesakkoord tussen de twee voormalige vijanden. Egypte erkende het bestaansrecht van de Joodse staat, terwijl de Sinaï, die sinds 1967 bezet werd door Israël, aan Egypte werd teruggegeven. Het akkoord voorzag ook in een oplossing van de Palestijnse kwestie, maar die kwam er niet. In elk geval was dit het eerste vredesakkoord tussen een Arabisch land en Israël, waarvoor Sadat veel waardering kreeg vanuit de westerse wereld.

In 1978 kregen de Egyptische president en zijn Israëlische ambtsgeenoot zelfs de Nobelprijs voor de Vrede voor hun cruciale bijdrage in de akkoorden tussen Egypte en Israël. Binnen de Arabische wereld daarentegen, raakte Sadat steeds meer geïsoleerd. Zowat alle Arabi-

President Anwar Sadat enkele minuten voor de moordaanslag. © Bill Foley

sche leiders keurden het vredesakkoord af. Vooral de erkenning van het bestaansrecht van Israël vonden ze compleet onaanvaardbaar en er gebeurde niets voor de Palestijnen. Egypte werd uit de Arabische Liga gezet en tal van Arabische landen verbraken hun diplomatieke betrekkingen met Caïro. Sadat ging echter door en legde in 1979 het akkoord bij referendum voor aan de bevolking. Zowat 99,9% van de bevolking keurde het goed, nauwelijks 10.000 Egyptenaren stemden tegen. De uitslag was gevleid voor de Egyptische regering maar weerspiegelde niet de realiteit. Vooral de Moslimbroederschap keerde er zich tegen. Het akkoord met Israël en het

aanhalen van de banden met de Verenigde Staten was voor hen des duivels. Al in 1954 hadden ze gepoogd Nasser te vermoorden, omdat die in hun ogen een secularistische koers volgde. Nu keerden ze zich tegen de zogenaamd 'zionistische' Sadat.

Voor de meeste fundamentalistische moslims had de president met de erkenning van de Joodse staat een onvergefelijke zonde gepleegd. Een deel van de Moslimbroeders beloofde geen geweld te zullen gebruiken, maar een aanzienlijk aantal onder hen verenigde zich in 1979 in de Egyptische Islamitische Al-Jihad. De leden van Al-Jihad waren beïnvloed door de ideoloog Sayyid Qutb die eerst studeerde aan een Amerikaanse universiteit, maar die zich daarna steeds meer afkeerde van de westerse cultuur en tradities. Zo verwierp hij de gelijke behandeling van mannen en vrouwen, de scheiding van geloof en staat, de vrijheid van meningsuiting en het recht op zelfbeschikking. Qutb keerde zich tegen ongelovigen en afvalligen. Overeen-

komstig de Koran moesten die volgens hem gedood worden. In zijn boek *Ma'alim fi'l Tariq* riep Qutb ook op tot een gewapende strijd tegen heersers die niet langer de zuivere islam volgden. Qutb werd in augustus 1966 opgehangen wegens zijn vermeende betrokkenheid bij een moordaanslag op Nasser, maar zijn ideeën bleven talloze gelovigen, vooral jongeren, sterk beïnvloeden.

Sadat volgde volgens de Moslimbroeders de zuivere islam niet. Zo beklemtoonde hij in 1979 nogmaals de strikte scheiding van geloof en staat in zijn land: "Zij die de islam willen praktiseren kunnen naar de moskee gaan, en zij die aan politiek willen doen moeten dat doen via de wettelijke instellingen."¹³² De radicale islamisten van Al-Jihad interpreteerden de uitspraken van Qutb als een plicht of minstens als een vrijeleide om Sadat te vermoorden. Die had immers akkoorden gesloten met ongelovigen en hield vast aan het secularisme in plaats van de weg te kiezen van de zuivere islam. De radicale moslims streefden naar de omverwerping van de seculiere staatsstructuur in Egypte om die te vervangen door een islamitisch systeem waarin de sharia de grondslag voor het recht zou zijn. Al-Jihad volgde daarbij het oorspronkelijke motto van de Moslimbroederschap: "Allah is ons doel, de Koran is onze grondwet, de Profeet onze leider, strijd onze weg, en dood voor Allah onze hoogste aspiratie." Vanaf dan was Sadat aangeschoten wild, temeer omdat hij honderden moslimbroeders liet oppakken en de bevolking publiekelijk opriep om de Moslimbroederschap te bestrijden.

Tijdens een militaire parade in Caïro op 6 oktober 1981, ter herdenking van de overwinningsnederlaag tijdens de Yom Kippuroorlog met Israël, zat president Sadat op de presidentiële tribune. Hij schouwde er de troepen in aanwezigheid van vier hoge rechters en acht lijfwachten. De Egyptische luchtmacht scheerde over het terrein en duizenden soldaten hielden er een indrukwekkende parade. Ze trokken met legervoertuigen voorbij de tribunes. Plots stopte een van de vrachtwagens ter hoogte van Sadat die nog naar de vliegtuigen keek, waarop de radicaal islamistische luitenant Khalid Islambouli en vier anderen al schietend naar de president liepen en handgranaten gooiden. Islambouli vuurde van dichtbij op het lichaam van de president die zwaar getroffen neerviel. Hij werd naar een militair ziekenhuis vervoerd waar dokters hem probeerden te redden, maar twee uur later stierf Sadat. Elf omstaanders onder wie de Cubaanse ambassadeur en de koptisch orthodoxe bisschop werden eveneens gedood en 28 an-

deren gewond onder wie vicepresident Hosni Mubarak. De begrafenis van Sadat verliep in Egypte zonder veel publiek verdriet. Op de ceremonie waren vooral westerse leiders aanwezig. Opvallend was ook dat men in de Iraanse hoofdstad Teheran de dader eerde, een straat naar hem noemde en hem tot een martelaar verklaarde.

Tijdens zijn proces verklaarde de dader Khalid Islambouli het volgende: "Ik doodde hem, maar ik ben niet schuldig. Ik deed wat ik moest doen voor mijn religie en voor mijn land. Ik doodde de farao."¹³³ Een van zijn medestanders voegde daar het volgende aan toe: "Ik ben tot het besluit gekomen dat de man het verdiende om gedood te worden en ik bad tot God dat ik diegene mocht zijn die de tiran deed betalen voor zijn zonden."¹³⁴ Het denken en handelen van de moordenaars was volkomen consistent met de radicale moslimideeën. Er werd voordien zelfs een fatwa tegen Sadat uitgesproken door de religieuze leider Omar-Abdel-Rahman (1938-2017) die verklaarde dat het goed was om iemand die de goddelijke geboden niet volgde, te doden. Het was dus in naam van God dat Islambouli en zijn medestanders de Egyptische president hebben vermoord. In hun ogen deden ze niets verkeerd, maar luisterden ze juist naar het gebod van God om ongelovigen en afvalligen te doden. Islambouli heeft in elk geval nooit spijt betuigd over zijn daad. Meer nog, hij was en bleef er fier op. De ideologie van "het bevechten van de interne vijand die was uitverkocht aan de ongelovigen" was daarmee geboren.¹³⁵

Salman Rushdie en Rudi Carrell

In 1989 schreef een ex-moslim een ophef veroorzakende roman die de geestelijke leider van Iran, ayatollah Khomeini, ertoe bracht een heel nieuw instrument in te zetten in de cultuurstrijd tegenover de westerse democratieën: een fatwa.¹³⁶ Een fatwa is een juridisch oordeel, uitgevaardigd door een daartoe bevoegde islamitische geestelijke. Niet elke fatwa is een doodsvonniss, maar in dit geval was het dat wel. Het was een oordeel waarin Khomeini de Britse schrijver Salman Rushdie ter dood veroordeelde. Rushdie leeft nog steeds maar deze kwestie past wel degelijk in dit hoofdstuk. Zo werd zijn Japanse vertaler vermoord. Maar ook en vooral omdat de gewenste dood van Rushdie zo invloedrijk is geweest in de dossiers die we bespreken in ons boek, is het onvermijdelijk aan zijn geval aandacht te beste-

den. We doen dat in combinatie met een Nederlands incident dat van groot belang is en dat direct aan de fatwa over Rushdie voorafging: de Rudi Carrell-affaire. Rudi Carrell (1934-2006) was een Nederlandse zanger, acteur en vooral tv-presentator die met zijn satirische programma's op de Duitse televisie bijzonder populair was in de jaren 70, 80 en 90.

De Rushdie-affaire

Wat Rudi Carrell te maken heeft met Salman Rushdie is volkomen onbekend in de internationale literatuur over dit onderwerp maar naar ons idee onontbeerlijk voor een goed begrip van onze tijd. Maar eerst de Rushdie-affaire. Die begon zo:

“Ik verklaar hierbij aan alle vrome moslims ter wereld dat de auteur van het boek De duivelsverzen – dat samengesteld, gedrukt en uitgegeven is in strijd met de islam, de profeet, en de Koran – en alle andere bij de publicatie betrokkenen die zich bewust waren van de inhoud ervan, tot de dood zijn veroordeeld. Ik roep alle vrome moslims op om hen, waar ze zich ook bevinden, snel te executeren, zodat niemand de islamitische heiligdommen meer zal durven beledigen. Als God het wil, iedereen die hierbij om het leven komt is een martelaar. Eenieder die toegang heeft tot de auteur van dit boek maar niet bij machte is hem te executeren dient hem aan te geven, zodat hij kan worden gestraft voor zijn daden.”¹³⁷

Aan het woord is ayatollah Khomeini in een persverklaring op 14 februari 1989. Het schrijven en uitgeven van een roman ‘in strijd met’ de islam, de profeet en de Koran, is een fundamenteel mensenrecht onder de *Universele Verklaring van de Rechten van de Mens* van de Verenigde Naties uit 1948. Artikel 18 bepaalt:

“Eenieder heeft recht op vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst; dit recht omvat tevens de vrijheid om van godsdienst of overtuiging te veranderen, alsmede de vrijheid hetzij alleen, hetzij met anderen zowel in het openbaar als in zijn particuliere leven zijn godsdienst of overtuiging te belijden door het onderwijzen ervan, door de praktische toepassing,

door eredienst en de inachtneming van de geboden en voorschriften.”

Dit is wat Rushdie had gedaan: hij was veranderd van godsdienst. Hij was een ‘afvallige’ geworden, iets waartoe iedereen die leeft onder een regime dat mensenrechten respecteert het recht heeft.¹³⁸ Dit was echter niet het geval in Iran.

De fatwa van ayatollah Khomeini bevat een tweede opmerkelijk element. Een vergelijking met Galileo kan verhelderend zijn. In het jaar 1632 publiceerde Galileo een boek met dialogen over de copernicaanse en ptolemeïsche systemen, waarin hij, in de woorden van Bertrand Russell, “de stoutmoedigheid had een karakter dat Simplicio heette een aantal uitspraken van de paus in de mond te leggen”.¹³⁹ De paus was furieus. Galileo woonde op dat moment in Florence en stond op goede voet met de groothertog. Maar de inquisitie droeg hem op naar Rome te komen om te worden berecht. De groothertog ontving dreigementen die zouden aanhouden zolang hij Galileo bescherming bood. Galileo maakte uiteraard bezwaren. Hij stelde dat hij te oud (zeventig jaar) was om te reizen. Bovendien was hij ziek en werd hij blind. De inquisitie liet zich zoals verwacht niet zo snel afschudden (ze hadden wel eerder te maken gehad met onwillige kandidaten) en beval Galileo naar Rome te komen van zodra hij was hersteld.¹⁴⁰ De rest is geschiedenis: Galileo gehoorzaamde en zwoer zijn dwaling openlijk af.

Khomeini was geen paus. En Rushdie bevond zich in een andere situatie dan Galileo. Rushdies ‘groothertog’, Margaret Thatcher, zou haar ketter, haar godslasteraar of afvallige niet aan de leider van de islam uitleveren.¹⁴¹ Maar Khomeini was een te vindingrijk man om in deze situatie te berusten. Hij nam zijn toevlucht tot een heel nieuw instrument om het Westen te intimideren. Hoewel, *geheel* nieuw was het natuurlijk niet zoals we hiervoor al hebben gezien. Filips II liet Willem van Oranje vogelvrij verklaren en het instituut van de vogelvrijverklaring, zo bekend in de Europese geschiedenis, werd hier in een gemoderniseerde variant gepresenteerd.

Vanaf het moment dat deze fatwa werd uitgesproken “voegden zelfs niet-moslims een nieuw woord toe aan hun vocabulaire, welke taal ze zelf ook spraken – dat woord was fatwa,” zo schrijft Mohamed Arshad Ahmedi in *Rushdie: Haunted by His Unholy Ghosts* (1997).¹⁴² Twee jaar later, in 1991, werd de Japanse vertaler van *De*

duivelsverzen vermoord aangetroffen op zijn universiteit in het noordoosten van Tokyo.¹⁴³ De vertaler, Hitoshi Igarashi (1947-1991), was naast vertaler een geleerde in Arabische en Perzische literatuur. De moordenaar, die nooit werd gepakt, voerde waarschijnlijk de orders uit van de religieuze geleerde wiens reputatie vurig door de Iraanse regering werd verdedigd: ayatollah Khomeini. Moorden zoals deze getuigen niet alleen van een enorme vroomheid (iets waar Khomeini in zijn verklaring naar verwijst: hij spoort "alle vrome moslims" aan om wat Hitchens zijn 'bribed assassination scheme'¹⁴⁴ noemt uit te voeren), maar ook van een overweldigend respect voor de interpretatie van een religie door religieuze leiders. Vanuit een modernistisch perspectief zou de interpretatie van een heilig schrift door een religieus geleerde nooit zomaar door gelovigen worden aangenomen als gezaghebbend. In die zin zijn we tegenwoordig allemaal protestanten, zelfs de katholieken onder ons. Vanuit een premodern perspectief daarentegen, een perspectief dat herleeft in het theoterrorisme, is het volgen van religieuze leiders een absoluut gebod, onmisbaar voor persoonlijke verlossing.

Er is één aspect in Khomeini's verklaring dat velen gemist hebben, en in zekere zin is dit wat ook de Nederlandse Theo van Gogh in 2004 noodlottig werd. Khomeini riep, toen hij verwees naar het boek *De duivelsverzen*, niet alleen op tot het vermoorden van de *auteur* van het boek, maar ook van "alle bij de publicatie betrokkenen die zich bewust waren van de inhoud ervan". De Italiaanse *vertaler* Ettore Capriolo (1926-2013) werd op 3 juli 1991 in Milaan aangevallen met een mes. De Noorse *uitgever* William Nygaard (geb. 1943) werd op 11 oktober 1993 in Oslo geraakt door pistoolschoten. Ramine Kamrane merkt over de uitgever en vertaler terecht op: "zij waren geen moslims."¹⁴⁵ Alleen Rushdie was dit. Of, tenminste, hij werd tot de islam gerekend omdat de orthodoxe islam van Khomeini geen apostasie (geloofsafval) als mensenrecht erkent (zoals in de *Universele Verklaring* wel het geval is).

Wat over het algemeen in de literatuur over de Rushdie-affaire ontbreekt is enige aandacht voor de voorgeschiedenis van de fatwa uit 1989. Hoe kwam Khomeini op het idee? Was dit de eerste keer dat hij zich met het instrument van intimatie tot een Europees staatsburger richtte? Naar ons idee is het interessant deze in verband te brengen met een voorval dat twee jaar eerder plaatsvond.

Op oudejaarsavond in 1987 (*Sylvester* in het Duits) zond de Duit-

se televisie een aantal hoogtepunten van de 'comedyshow'¹⁴⁶ van de van oorsprong Nederlandse showmaster Rudi Carrell (1934-2006) uit. Na succes in zijn thuisland besloot Carrell nieuwe uitdagingen te zoeken. In 1965 verhuisde hij naar Duitsland. De *Rudi Carrell Show* (1965-1972) en *Rudi's Tagesshow* (1981-1987) waren een enorm succes. Carrells publiek bestond uit twee derde van televisiekijkend Duitsland. Op tenminste één moment, in 1987, trok zijn programma 24 miljoen kijkers.¹⁴⁷ Maar dit specifieke item dat door zo veel mensen werd bekeken, was ook de oorzaak van een diplomatieke controverse met grote gevolgen: een parodie, uitgezonden op zondag 15 februari 1987, en bekeken door 20,5 miljoen kijkers,¹⁴⁸ waarin Carrell het met behulp van cinematografische trucs liet lijken alsof vrouwen hun ondergoed (slipjes) aan de voeten van de Iraanse ayatollah Ruhollah Khomeini gooiden.¹⁴⁹

Enkele seconden nadat Carrells show werd uitgezonden, ontving Reinhard Schlagintweit (geb. 1928), de Duitse ambtenaar die verantwoordelijk was voor de relaties met het Midden-Oosten, een telefoontje.¹⁵⁰ Aan de andere kant van de lijn bevond zich Mohammad Javad Salari (geb. 1951), de Iraanse ambassadeur in Bonn sinds 1984. Hij was kwaad of liever *hij was woedend*. Was Schlagintweit zich ervan bewust dat de "hoogste leidinggevende van alle Muslims" ("*dass geistliche Oberhaupt aller Muslime*") zojuist was beledigd? Niet alleen de religieuze gevoelens van de Iraanse bevolking waren volgens de ambassadeur gekwetst, maar die van moslims over de hele wereld.¹⁵¹

Deze uitspraak van Salari moeten we nauwgezet bestuderen, omdat de redenering representatief is voor een manier van denken die wijdverbreid is en de grondslag vormt voor het fenomeen dat we in deze paragraaf bespreken. Wat beweert Salari? Hij claimt dat kritiek op Khomeini (een gerespecteerde geestelijke in *zijn* ogen, een wrede dictator vanuit een ander perspectief) niet slechts kritiek is op een specifieke dictator, maar een belediging van een heel land. En zelfs van de burgers van dat land. En niet alleen van de burgers van dat land, maar ook van de religie die deze burgers zouden delen: de islam. En niet alleen van de specifieke fundamentalistische interpretatie van de islam binnen de Iraanse theocratie, maar van de islam *tout court*. Met een simpele goocheltruc is kritiek op een specifieke dictator dus geworden tot kritiek op een vijfde van de wereldbevolking. In de Iraanse cultuur was het 'ondenkbaar' om de spot te drijven met

ayatollah Khomeini, gaf Salari aan.¹⁵² En, belangrijker nog, hij kondigde aan dat er gevolgen zouden zijn, die hij echter niet specificeerde.

Van Carrell naar Rushdie en verder

Een van deze consequenties bleek de sluiting van de Iraanse consulates in West-Berlijn en Hamburg te zijn. Dit leverde geen grote problemen op. Een tweede consequentie was de vertraging van een vlucht van Iran Air van Frankfurt naar Teheran met zes en een half uur, vanwege een staking van het personeel van Iran Air als protest tegen de show.¹⁵³ Ook dit was geen groot probleem. Teheran had tot de staking opgedragen, zo liet Saeed Kamyak, de directeur van de West-Duitse tak van de luchtvaartmaatschappij, weten. Een volgende consequentie van Carrells zogenaamde belediging werd ondervonden door twee West-Duitse diplomaten, die op 18 februari werden opgeroepen Iran te verlaten, als vergelding voor de parodie.¹⁵⁴ Een ongemak misschien, maar niet iets wat de manier waarop de wereld is georganiseerd doet wankelen. Voorts werd de Duitse ambassadeur, Armin Freitag, gesommeerd door het Iraanse ministerie van Buitenlandse Zaken, waar hem een “in sterke bewoording opgestelde protestbrief tegen het beledigende programma” werd overhandigd.¹⁵⁵

Ook organiseerden Iraanse studenten op 18 februari een protest bij de West-Duitse ambassade, alwaar ze anti-vs en anti-West-Duitsland leuzen scandeerden. De studenten eisten een officiële verontschuldiging van Bonn voor Carrells parodie.¹⁵⁶ Daarnaast werd het Goethe Cultural Institute in Iran gesloten als reactie op de uitzending van de *Tagesschau*.¹⁵⁷ Carrell zelf, ten slotte, werd bedreigd en ontving hierop politiebescherming van de Duitse regering.¹⁵⁸ *Dat fenomeen*, zo is de afgelopen decennia steeds duidelijker geworden, was iets nieuws en uiterst verontrustend: een Duitse burger werd bedreigd op Duitse bodem, door een buitenlandse dictator.

Zoals te verwachten viel, had Nederland veel interesse in de (tot dan toe) *Duitse* Carrell-affaire. De omroep VARA wilde het veertien seconden durende filmpje dat voor alle commotie had gezorgd, uitzenden in zijn programma *Achter het nieuws*. Dit is het ABC van journalistiek, toch? Mensen zelf laten beslissen wat ze vinden van de veertien seconden durende parodie die in een buurland voor zoveel opschudding had gezorgd, moet de journalist van de VARA hebben gedacht.

Er werd aangekondigd dat het beeldmateriaal op 23 februari 1987, acht dagen na de Duitse uitzending, zou worden uitgezonden. Maar toen gebeurde er iets ongebruikelijks: de Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken, Hans van den Broek (geb. 1936), telefoneerde hoogstpersoonlijk naar de omroep. Tijdens dit telefoongesprek op 23 februari, een paar seconden voordat de uitzending zou beginnen, probeerde de minister de gastheer van het programma, Paul Witteman, ervan te overtuigen het item *niet* uit te zenden. Dit zou "te gevaarlijk" zijn voor de Nederlandse staatsburgers die in Iran woonden. De presentator, die begrijpelijkerwijs verbaasd was de minister van Buitenlandse Zaken aan de telefoon te hebben, koos voor een opmerkelijke benadering van dit dilemma: hij nodigde de minister uit een aantal minuten later terug te bellen en live op televisie uit te leggen waarom hij het programma vroeg zichzelf te censureren. Wellicht tot verrassing van velen stemde de minister met dit voorstel in. Alle overwegingen om toe te geven aan de druk die vanuit Iran werd uitgeoefend (of niet) werden toen openlijk op de Nederlandse televisie uitgezonden. Gevoelige discussies over de juiste handelswijze in dergelijke dilemma's, die normaal gesproken achter gesloten deuren plaatsvonden, werden voor ieders ogen gepresenteerd. Met de kennis van nu kunnen we ons afvragen: was dit niet een van de meest noodlottige in het openbaar uitgezonden dialogen van onze tijd?

Waarom noodlottig? Omdat het, zoveel is zeker, voor iedereen zichtbaar was: de veertien seconden durende satire werd uiteindelijk *niet* uitgezonden op de Nederlandse televisie (want dat was het resultaat van de openlijke discussie tussen de journalist Witteman en de minister Van den Broek) uit vrees voor een onduidelijke bedreiging van een dictator uit het buitenland.

Nederland had zich niet alleen laten intimideren, maar had dat bovendien in het openbaar toegegeven. Een minister, een lid van het kabinet, gaf op de televisie toe (hoe openbaar wil je het hebben?) dat hij een uitzending wilde censureren uit vrees ongenoegen op te wekken bij een buitenlandse dictator. In Iran werd een grote overwinning geboekt op die gedenkwaardige avond van 23 februari 1987: een Iraanse dictator was geslaagd in de intimidatie van een klein land in Europa, een land dat streefde naar democratie en rechtsstatelijkheid. Maar, kennelijk ook een land dat deze waarden snel prijs gaf wanneer het werd geconfronteerd met een tegengesteld perspectief: de theocratie, geleid door de enige echte vertegenwoordiger van God op aar-

de. Een grotere aanmoediging voor dictaturen op deze wereld kan men zich moeilijk voorstellen.

Op 26 februari 1987 verdedigde de minister van Buitenlandse Zaken, een lid van de coalitie Lubbers II, bestaande uit de vvd en het cda, de stappen die hij had genomen tegenover het Nederlandse parlement.¹⁵⁹ Tijdens deze sessie herhaalde de minister van Buitenlandse Zaken wat hij in de conversatie met Witteman had gezegd, en stelde hij dat hij de omroep slechts had gewezen op de mogelijke consequenties van de uitzending. Hij legde uit dat hij door de Nederlandse ambassade in Teheran was gewaarschuwd dat het uitzenden van de clip op de Nederlandse televisie in Iran zou worden ervaren als een "zwarte belediging van Khomeini."¹⁶⁰ De belediging zou een uitbarsting van "woede" onder de "Iraanse bevolking" veroorzaken. De veiligheid van mensen die op de ambassade werkten zou niet gegarandeerd kunnen worden. Diplomatieke banden zouden kunnen worden geschaad. (Men kan zich voorstellen dat dit voor een diplomaat het ergste is wat een land kan overkomen.) Deze overwegingen, zo legde Van den Broek uit, hadden hem ertoe bewogen "contact op te nemen" met de omroep. Voorts stelde de minister dat hij de beslissing, en de verantwoordelijkheid voor de beslissing, aan de omroep had gelaten (waarmee hij impliceerde dat de omroep in zijn ogen verantwoordelijk zou zijn voor de consequenties; niet het ministerie van Buitenlandse Zaken; niet het ministerie van Buitenlandse Zaken van de Iraanse regering). De Nederlandse minister verklaarde zelfs dat hij "de gang van zaken niet had ervaren als druk van Iraanse zijde". Alles overwegende, zo zei hij, "kon hij zich de houding van de Iraanse regering indenken".¹⁶¹

Het Nederlandse parlement keurde het telefoontje van de minister naar de Nederlandse omroep niet sterk af. De PvdA gaf aan "begrip te hebben" voor wat de minister had gedaan.¹⁶² Een cda-lid stelde dat "een kleine satire niet de betrekkingen tussen twee landen in gevaar moest brengen."¹⁶³ Ook Bolkestein (van de vvd, onderdeel van de coalitie met het cda) steunde de minister van Buitenlandse Zaken, omdat de veiligheid van Nederlanders in het buitenland moest worden gewaarborgd.¹⁶⁴ Toch gaf hij aan dat de hele affaire "een nare smaak" bij hem achterliet. Hij vreesde dat het voorval weleens een "gevaarlijk precedent" kon zijn.¹⁶⁵ Het enige parlamentslid dat zich duidelijk kritisch opstelde tegenover de interventie van de minister was Andrée van Es van de socialistische partij (de psp). Zij was van

mening dat er wel degelijk sprake was geweest van druk van Iraanse zijde en waarschuwde dat een dreigende uitbarsting van de Iraanse bevolking beschouwd moest worden als chantagemiddel.¹⁶⁶

De Carrell-affaire werd snel vergeten. De kwestie werd in de geschiedenis van de Nederlandse media zelfs beschouwd als een leuk voorval. Het voorstel van de journalist aan de minister om het morele dilemma voor een televisiepubliek te bespreken, werd gehouden voor een goede grap. Witteman had een lid van de regering ertoe gebracht een concreet geval van persvrijheid te bespreken, in een setting die iets weghad van een volksraadpleging. Was dit niet het toonbeeld van democratie? Of was met het niet uitzenden van het filmpje iets ernstigers gebeurd in de wereld? Was misschien op fatale wijze duidelijk geworden dat theoterrorisme werkt? Khomeini was door de Carrell-affaire duidelijk geworden dat hij helemaal geen moeilijkheden op zijn pad vindt wanneer hij ook burgers van andere staten wil intimideren. Het is waarschijnlijk dat hij toen heeft gedacht dat hij ook nog wel een stap verder kon gaan. Zo moet het idee van de fatwa over Rushdie zijn gerezen die twee jaar later plaatsvond. En via de Rushdie-affaire rolden we in vele andere kwesties waarin theoterroristen telkens een stap verdergingen: in het intimideren van de Deense cartoonisten in 2005 en het liquideren van de Franse cartoonisten in 2015.

Yitzhak Rabin en Yigal Amir

Religieuze moorden of religieus-politieke moorden worden tegenwoordig vooral geassocieerd met de islam. Maar zoals uit verschillende voorbeelden in dit boek al is gebleken, is dat iets te eenvoudig. Ook het jodendom en christendom verschaffen moordenaars een legitimatie te handelen in naam van God. Een kras voorbeeld van een door het jodendom geïnspireerde gewetensdader is Yigal Amir.

In 1995 vermoordde Yigal Amir (geb. 1970) de Israëlische politicus en staatsman Yitzhak Rabin (vijfde minister-president van Israël). Ook hier treffen we weer de combinatie aan van religieuze en politieke motieven. Het politieke motief was Rabins betrokkenheid bij de totstandkoming van de Oslo-akkoorden. Eén jaar eerder had Rabin daarvoor de Nobelprijs voor de vrede gekregen. Laten we die moord op Rabin iets nader bekijken.

Terrorisme-expert Amos Guiora (geb. 1957) gaat in zijn boek *Freedom from Religion* (2009) uitvoerig in op die moord.¹⁶⁷ Deze gebeurtenis, door sommigen aangeduid als “een van de meest verschrikkelijke tragedies die hebben plaatsgevonden in de geschiedenis van de staat Israël”¹⁶⁸ legde een diepgaand conflict bloot in de Israëlische samenleving. Rabin stond met Yasser Arafat (1929-2004) en de Amerikaanse president Bill Clinton (geb. 1946) aan de wieg van de Oslo-akkoorden. Rabin was van mening dat de Israëlische bezetting van de West Bank en de Gazastrook Israël grote morele en strategische schade had opgeleverd. Daarmee werd de relatie tussen Rabin en de joodse kolonisten uitermate gespannen. De sfeer werd zelfs bijzonder grimmig toen in 1995 demonstraties plaatsvonden waarin Rabin in een nazi-uniform werd afgebeeld. Toen Rabin was vermoord, werd dat door sommigen aangeduid als “hemelse vergelding”.

Het zijn de joodse rabbi's die een bijzondere bijdrage hebben geleverd aan deze tragische omstandigheid. Zoals Guiora schrijft: “Het gewelddadige sentiment was duidelijk voelbaar en de belangrijkste agitatoren waren de rabbi's.”¹⁶⁹ Guiora verwijst naar Rabbi Shmuel Dvir, een onderwijzer in de Har Etzion Yeshiva, die zijn studenten enkele jaren voor de moord voorhield dat het moreel verantwoord zou zijn Rabin te vermoorden onder verwijzing naar de *din rodef*. De *din rodef* is de religieuze verplichting om een jood te doden wanneer deze de eigendommen of het leven van andere joden in gevaar brengt. Dvir zei zelfs tegen zijn studenten dat wanneer Rabin het zou wagen Gush Etzion te bezoeken (een groep dorpen ten zuiden van Jerusalem) hij zelf op een dak zou klimmen om hem vanaf daar met een geweer dood te schieten.

Rabin werd ook officieel *rodef* verklaard door de *International Rabbinical Coalition for Israel*, een organisatie van orthodoxe rabbi's.

Een bizar ritueel dat aan de moord voorafging, was de *pulsa de-nura*: een oproep tot het doden van Rabin bij een religieuze bijeenkomst. Op de avond van Yom Kippur in 1995 vergaderden rabbi's bij de oprijlaan van het huis van Rabin en reciteerden daar formules die bij de *pulsa de-nura* horen. Avigdor Eskin (geb. 1960), de leider van de groep, verklaarde bij die gelegenheid:

“Ik lever hem aan u uit, engel der wraak en woede, Yitzhak, de zoon van Rosa Rabin, opdat u hem en zijn geest moge verstikken, en hem bedlegerig zult maken en zijn rijkdom op zult

laten drogen en zijn gedachten zult bezoedelen en zijn geest zult vernietigen zodat hij snel achteruitgaat totdat hij zijn dood vindt.”¹⁷⁰

Het ging hier om het uitspreken van een soort van ‘vloek’. Daarbij zijn twee dingen van belang. Allereerst vragen diegenen die betrokken zijn bij het ritueel aan de ‘beschermengel’ van degene over wie de vloek wordt uitgeroepen hun bescherming te staken. Als tweede vragen zij aan goddelijke wraakengelen een wraak te voltrekken over degene over wie de vloek wordt afgeroepen.¹⁷¹ Daartoe zou een quorum van tien speciaal geselecteerde figuren ’s nachts bij een synagoge bijeen moeten komen nadat men drie achtereenvolgende dagen heeft gevast. Er wordt dan bij kaarslicht op een *shofar* (de hoorn van een ram) geblazen onder het uitspreken van bezweringsformules uit het boek Deuteronomium (Deuteronomium 11:26-29).¹⁷²

“Besef goed, vandaag stel ik u voor de keuze tussen zegen en vloek. Zegen, als u gehoorzaam bent aan de geboden van de Heer, uw God, zoals ik ze u vandaag voorhoud. Vloek, als u zijn geboden niet gehoorzaamt en afwijkt van de weg die ik u vandaag wijs en achter andere goden aanloopt die u eerst niet kende.”

“Achter andere goden aanlopen” – dat is een thema dat nog regelmatig zal terugkomen in *In naam van God*. Zodra de vervloekingen zijn uitgesproken worden de kaarsen uitgeblazen als een teken dat het licht van de hemel over de vervloekte gedoofd is. Het ritueel bevat overigens ook een risico voor degenen die het verrichten, want als de engelen het niet eens zijn met de vloek kan het betekenen dat de uitgeroepen vloek zich ook kan keren tegen degenen die de vloek voltrekken.

Waar de geleerden over van mening verschillen, is waar het ritueel precies vandaan komt. Volgens sommigen is het afkomstig uit *The Book of Zohar*, een belangrijk boek uit de joodse mystiek. Anderen betwisten dat en menen dat de oorsprong van het ritueel in andere bronnen moet worden gezocht.¹⁷³

Net als we dat hebben geconstateerd bij Balthasar Gerards was Amir een fanaticus die ook na zijn moord geen afstand nam van zijn daden. Negen jaar na de moord, in 2004, verklaarde hij:

“Alles wat ik in 1995 heb gezegd is uitgekomen. Ik wist dat het hele Oslo-proces één grote leugen was (...). Iedereen weet dat, maar men gaat door alsof men blind is.”¹⁷⁴

Hij verklaarde ook dat hij ten onrechte voor ‘moord’ was veroordeeld, want zijn intenties waren goed (opnieuw, een parallel met Gerards), want hij had dit gedaan om het joodse volk te redden.

Hoewel Amir opgesloten zit in de gevangenis, blijft hij de geïnteresseerden bezighouden in Israël. Direct na zijn opsluiting bleek hij op de steun van een aanzienlijke schare aanhangers te kunnen rekenen. Dat bleek onder andere toen in 1997 ongeregelde ontstonden voor de Beersheba-gevangenis waar Amir wordt vastgehouden.¹⁷⁵ Extremisten onder leiding van Avigdor Eskin wilden voor de gevangenis de 27ste verjaardag vieren van hun held. Daarvoor hadden zij champagne, chocolade en bloemen meegenomen die zij via de bewakers aan de martelaar voor hun zaak wilden laten overhandigen. Een supporter van Amir, Yosef Ben-Zvi, had een zilveren medaille bij zich waarop de tekst was aangebracht: “Alle eer voor de rechtvaardige Yigal Amir, van alle trotse joden.” Maar zij raakten slaags met andere demonstranten tegen Amir en de gevangenisautoriteiten wilden niet ingaan op het verzoek om de verjaardagscadeaus aan Amir te geven.

De aanhang die Amir kennelijk twee jaar na de moord nog steeds genoot bij extremistische groeperingen verontrustte Israëlische politici. Premier Benjamin Netanyahu verklaarde te walgen van de mensen die Amir verheerlijkten. Ran Cohen diende een klacht in bij de politie omdat hij het vieren van de verjaardag van Amir voor diens gevangenis beschouwde als het aanzetten tot geweld. Het zou een aansporing zijn voor andere geweldplegers om door te gaan op de weg die Amir was ingeslagen.

In december 2001 keurde het Israëlische parlement een wet goed die het moeilijker zou moeten maken voor een president om pardon te verlenen of de gevangenisstraf te verminderen voor iemand die de premier van het land had vermoord. Om begrijpelijke redenen kwam de wet al snel bekend te staan als de ‘Yigal Amir-wet’.¹⁷⁶

Een andere kwestie was die van de rechten van de veroordeelde. De Israëlische gevangenisautoriteiten gaven in maart 2006 toestemming aan Yigal Amir om via kunstmatige inseminatie een kind te laten verwekken bij zijn vrouw Larissa Trimbovler, een Russisch-

Joodse immigrante met wie hij in 2004 getrouwd was.¹⁷⁷ Met een beroep op veiligheidsoverwegingen werd natuurlijke bevruchting afgewezen door de gevangenisautoriteiten. Het huwelijk kon dus niet 'geconsumeerd' worden.

Katia Bengana en de FIS

Heel wat moslimvrouwen dragen vandaag de hoofddoek, niet alleen in islamitische landen maar ook in zowat alle westerse steden en gemeenten. Het lijkt of dit altijd zo geweest is, maar dat klopt niet. Vanaf de jaren 20 van de twintigste eeuw werden moslimvrouwen zich bewust van hun rechten en vrijheden en verdwenen de hijabs, chadors, nikaabs en boerka's stilaan uit het islamitische straatbeeld. In de lente van 1923 namen de Egyptische feministes Huda Shaarawi en Saiza Nabarawi deel aan de *International Woman Suffrage Alliance Congress* in Rome. Toen ze met de trein naar Cairo terugkeerden, werden ze opgewacht door een groep gesluierde vrouwen die, zoals in die tijd gebruikelijk was, gekleed waren in lange zwarte kledij. De twee feministes trokken in het station de sluiers van hun gezichten waarop de vele aanwezige vrouwen begonnen te juichen en ook hun chador aflegden.¹⁷⁸

Het afleggen van de sluier werd het symbool van de pas veroverde vrijheid van steeds meer vrouwen. Onder impuls van Mustafa Kemal Atatürk (1881-1938) werden in Turkije tal van liberale hervormingen doorgevoerd zoals de scheiding van geloof en staat, de afschaffing van discriminatie tussen moslims en andersgelovigen, de sluiting van religieuze scholen, stemrecht voor vrouwen, de invoering van een seculiere grondwet en de afschaffing van traditionele hoofddekseels zoals de sluier en de fez. Afghanistan kende vanaf 1953 onder president Muhammed Daoed Khan een seculier bewind, onder meer gericht op vrouwenemancipatie, dat inging tegen de orthodoxe moslimleiders van die tijd. Vanaf 1959 werd de sluierplicht afgeschaft en mochten vrouwen onderwijs volgen. Tot in de jaren 80 droegen meisjes en vrouwen in Kabul geen hoofddoek meer.

In Marokko hield prinses Lalla Aicha op 11 april 1947 op het *Grand Socco*-plein in Tanger een toespraak zonder sluier. Ze verdedigde toen onderwijs voor vrouwen. Daarop begonnen steeds meer vrouwen de hoofddoek af te leggen. In 1957 werd de Republiek Tune-

sië uitgeroepen met Habib Bourguiba (1903-2000) als president. Hij zorgde voor een verbod op polygamie, de legalisering van echtscheiding, gratis onderwijs voor jongens en meisjes, gezinsplanning en gelijke rechten voor mannen en vrouwen. In Iran regeerden de sjah Reza Pahlavi en zijn zoon Mohammed Reza Pahlavi als dictators. Toch kenden ook zij aan vrouwen dezelfde rechten toe als aan mannen. Vrouwen kregen in 1962 stemrecht, de minimumleeftijd om te trouwen werd verhoogd tot 19 jaar, vrouwen konden uit de echt scheiden, polygamie werd verboden en erfenissen werden gelijkgeschakeld voor mannen en vrouwen. De hoofddoeken verdwenen er als vanzelf uit het straatbeeld.

Dat gebeurde ook op 13 mei 1958 op de *Place du Gouvernement* in Algiers, de hoofdstad van Algerije. Toen wierpen tientallen vrouwen hun hoofddoek af, een voorbeeld dat massaal gevolgd werd. Tot de jaren 90 droeg de meerderheid van de vrouwen in Algerije geen hoofddoek meer. Dat veranderde echter met de opgang van het islamitische Front Islamique du Salut (FIS) in 1989 dat zich verzette tegen de seculiere grondwet en streefde naar de invoering van de sharia in het land. De radicale vleugel van het FIS, de Groupe Islamique Armée (GIA), begon met gewelddaden tegen de regering maar ook tegen de gewone burgers. Vooral vrouwen waren daar het slachtoffer van. Ze werden gedwongen om zich opnieuw te sluieren in het publieke domein en zich volledig te onderwerpen aan de man. Het gevolg was dat steeds meer vrouwen opnieuw een hijab begonnen te dragen, net zoals in de andere moslimlanden waar orthodoxe islamieten het sinds de jaren 80 voor het zeggen kregen.

Toch waren er in Algerije nog heel wat vrouwen die zich bleven verzetten tegen deze ultraconservatieve praktijk die van vrouwen tweederangsburgers maakte. Onder hen de 17-jarige scholiere Katia Bengana uit het kleine stadje Meftah. Ze was op school en op straat al verschillende keren door mannen gewaarschuwd dat ze zich moest sluieren, alhoewel de wet haar toestond om dat niet te doen. Bengana gaf niet toe. Ze weigerde te gehoorzamen en vertoonde een sterke vastberadenheid tegenover de radicale islamisten die haar met de dood bedreigden, maar ook tegenover haar vrienden die haar waarschuwden dat het voor haar veiligheid beter was om een hoofddoek te dragen. Ook haar vader wilde dit maar Katia repliceerde dat ze het recht had om ongesluierd buiten te komen. Op 28 februari 1994 liep ze samen met een vriendin die de hijab droeg van haar school naar

huis. Plots werd ze tegengehouden door een man die haar vriendin vroeg om opzij te gaan staan. Daarop schoot hij het meisje dood.¹⁷⁹

Enkele weken later werd Algerije letterlijk wakker met teksten van GIA op de muren waarin werd aangekondigd dat men alle meis-

Katia Bengana (1977-1994)

jes en vrouwen die zich op straat bewogen zonder een hoofddoek zou executeren. Het effect ervan was enorm. Slechts heel weinig meisjes en vrouwen durfden zich nog ongesluierd buitenhuis te bewegen. Ze wisten van de moord op Bengana dat hun leven in gevaar was als ze hun haren lieten wapperen in de wind. Vanaf dan leert elke moeder aan haar dochters aan om zich te bedekken. En die dochters geven dit door aan hun dochters. En de uitsluitend mannelijke imams leerden de meisjes in scholen en moskeeën aan dat het een religieuze plicht was om zich te bedekken. Zo komt het dat vanaf het midden van de jaren negentig

zowat elke Algerijnse vrouw met een hijab door het leven gaat. Dat gebeurde ook in de andere islamitische landen en later in veel moslimgemeenschappen in het Westen. De hoofddoek wordt er niet alleen gedragen in naam van God, maar ook en vooral uit angst voor de mannen, de religieuze politie en de religieuze leiders.

De moord op Bengana is niet vergeten. Elk jaar, op 28 februari, herdenkt men in Meftah de aanslag op de jonge vrouw en daarmee ook op de vrijheid van de Algerijnse vrouw. De plechtigheid krijgt nauwelijks aandacht in de pers, ook niet in de westerse (vooral Franse) landen. Het lijkt alsof de Franse feministes beschaamd zijn. Want terwijl Bangana stierf, steunden talloze westerse, zogenaamd progressieve feministes de machtsgreep van de islamisten, zowel in Teheran, Kabul als Algiers. En ook vandaag nog verdedigen ze de keuze voor het dragen van een hoofddoek als een vorm van vrijheid. En dit terwijl iedereen goed weet dat dit stuk textiel hen werd opgedrongen door fanaticke mannen die de vrouw minderwaardig achten.

George Tiller en Scott Roeder

Zwangerschapsafbreking is een gevoelig onderwerp in de Verenigde Staten. De wet die abortus toelaat kwam er in 1973 onder impuls van Norma McGorvey die ongewenst zwanger was geraakt maar geen abortus mocht plegen. Daarop vocht ze de Texaanse abortuswet aan en won de zaak 'Roe (haar schuilnaam) versus Wade' voor het Amerikaanse Hooggerechtshof. Volgens het hof was het verbod op abortus ongrondwettelijk. Merkwaardig is dat McGorvey later een *born again* christen werd en zich vanaf dan fel keerde tegen abortus, maar ook tegen euthanasie en homoseksualiteit. Haar ambivalente houding droeg bij tot de bitse strijd tussen de zogenaamde pro-lifebewegingen en de pro-choicebewegingen die tot vandaag de gemoederen beroert in de vs. Zo hoopt de huidige Amerikaanse president Donald Trump om abortus opnieuw strafbaar te maken.

Abortus is in de Verenigde Staten sinds 1973 wettelijk toegestaan, tegen de zin van de radicale christelijke pro-lifeactivisten. Zij hebben het vooral gemunt op dokters die zwangerschappen in een laat stadium helpen te onderbreken. Een van hen was de 67-jarige George Tiller, een prominente abortusarts en directeur van de Women's Health Care Services-kliniek in de stad Wichita, in het zuiden van Texas. In publicaties van de pro-lifebeweging werd hij vergeleken met de nazidokter Josef Mengele die in de concentratiekampen proefnemingen had laten uitvoeren op levende kinderen. In 1983 werd de afdeling van zijn hospitaal door een brandbom van de antiabortusliga getroffen. Het was een waarschuwing om op te houden met praktijken die in tegenspraak stonden met de heilige schrift. Tien jaar later werd Tiller het slachtoffer van een aanslag door Shelley Shannon die hem, in zijn wagen aan de uitgang van zijn abortuskliniek, in beide armen beschoot. Tijdens de rechtszaak verklaarde Shannon op basis van de Bijbel dat er niets immoreel was aan het vermoorden van dokter Tiller.

George Tiller, die sinds enkele jaren bewaakt werd, was een gelovig man en woonde wekelijks de mis bij in de Reformation Lutheran Church in Wichita bij waar hij graag een praatje maakte met zijn medekerkgangers. Op 31 mei 2009 werd Tiller van heel dichtbij doodgeschoten door de 52-jarige Scott Roeder. In een verklaring aan de pers zei de dader dat hij geen enkele spijt betoonde over de moord en verwees daarbij naar diverse passages uit de Bijbel. Hij stelde dat hij met de dood van Tiller al verschillende levens had gered en dat er

geen sprake was van een moord. "Als je onschuldig leven beschermt, dan is dat geen moord."¹⁸⁰ Roeder kreeg onmiddellijk de steun van andere antiabortusactivisten die in een verklaring stelden dat "wij, ondergetekenden, verklaren dat goddelijke acties toegelaten zijn om onschuldig menselijk leven te verdedigen, inclusief het gebruik van geweld". Roeder had een week voor de moord een wapen gekocht en er de dag voordien mee geoefend. Hij erkende voor de rechtbank dat hij de moord pleegde met voorbedachten rade maar bezwoer de rechter hem vrij te spreken omdat Gods wet boven de menselijke wetten staat. "Je hebt de macht om me vrij te spreken, en als je de hogere macht zou gehoorzamen, God zelf, zou je me vrijspreken," aldus Roeder.¹⁸¹ De rechter veroordeelde hem echter tot 50 jaar gevangenis.

In de jaren negentig en in het jaar 2001 werden al verschillende andere abortusartsen en hun medewerkers aangevallen, gewond of vermoord door Bijbelvaste daders. In totaal werden 41 bomaanslagen gepleegd op abortusklinieken waarbij elf abortusdokters werden vermoord en 173 gewonden vielen.

Theo van Gogh en Mohammed Bouyeri

Nederland heeft tot nu toe maar één terroristische aanslag meegemaakt: de aanslag op Theo van Gogh door de radicale moslim Mohammed Bouyeri. Maar die aanslag in 2004, met 1 dader en 1 slachtoffer, had wel een immense invloed op de discussie over de spanning tussen vrijheid van expressie en theoterrorisme. Niet alleen in Nederland, maar in geheel Europa. Theo van Gogh wordt steeds meer gezien als een symbolische figuur. Met hem stierf ook de vrijheid die door het Europees Hof van de Rechten van de Mens in de *Handyside-zaak* (1976) was geformuleerd als de vrijheid om opvattingen te formuleren "*that offend, shock or disturb the State or any sector of the population*".

Theo van Gogh (1957-2004) werd geboren in Den Haag. De laatste jaren van zijn leven bracht hij door in Amsterdam, waar hij, op klaarlichte dag, op straat werd vermoord. Hij was de zoon van Johan van Gogh, die voor de Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD) werkte. Theo's oom, die ook Theo heette, was een verzetsstrijder die tijdens de bezetting in de Tweede Wereldoorlog door de nazi's werd

geëxecuteerd. In de polemieken van de vermoorde filmmaker was de Tweede Wereldoorlog nooit ver weg. Theo was gegrepen door het idee dat je de principes waarvoor je staat moet verdedigen. Hij deed dit genadeloos en maakte al doende talloze vijanden.

Maar tegelijkertijd valt het moeilijk te ontkennen dat Van Gogh aan het einde van zijn leven een strijd streed die sindsdien niet uit de wereld is verdwenen. Eén dag na de moord op Van Gogh schreef de Nederlandse schrijver Remco Campert in *de Volkskrant* dat Van Gogh “niet als een held van de vrije meningsuiting de geschiedenis in mag gaan”.¹⁸² Die opmerking getuigde van weinig goede smaak. Maar toch kan men één ding aan Campert niet ontzeggen: hij voelde onmiddellijk aan dat deze aanslag een symbolische betekenis had. Campert heeft gelijk gekregen. Van Gogh is een symbool geworden.

Een andere vijand van Theo van Gogh van het eerste uur was de populaire geschiedschrijver Geert Mak. In een pamflet *Gedoemd tot kwetsbaarheid* (2005) vergeleek hij de feministische film *Submission* van Van Gogh en Hirsi Ali met de oorlogspropaganda van Joseph Goebbels. Het was, opnieuw, smakeloos vanuit het oogpunt van ethiek en etiquette, maar ook in dit geval gaf het weer aan dat Mak een goed gevoel had voor de historische betekenis van de situatie. Door de moord op Van Gogh dreigde een omslag plaats te vinden in het publieke debat. Jarenlang wegkijken voor de gevaren van de radicale islam stonden ter discussie. Mak was dat onwelgevallig. Mak kwam met zijn pamflet de zittende politieke klasse te hulp. Van Gogh was niet gestorven doordat de opeenvolgende kabinetten het gevaar van radicalisme hadden miskend, maar door zijn eigen schuld. Wie kaatst moet de bal verwachten. Van Gogh was een extremist van het vrije woord die nu tegen een extremist van de daad was aangelopen. Koningin Beatrix zei in de kerstrede van 2004: “Extremisme, in woord en daad, splijt de gemeenschap.” Wat staat hier nu precies? Horen we de koningin zeggen dat Van Gogh een extremist was van het woord, Bouyeri een extremist van de daad, en dat onze problemen zouden verdwijnen wanneer we beide ‘extremismen’ afwijzen?

Wie de gevallen beschreven in *In naam van God* tot zich neemt, kan moeilijk om de conclusie heen dat Theo van Gogh, de dorpsgek, zoals hij zichzelf noemde, een scherpere diagnose van de problemen van deze tijd gaf dan Campert, Mak en de koningin. De dorpsgek was ook wel een beetje profetisch. Het probleem dat de wereld heeft met het soort ideologie dat Van Gogh in zijn laatste jaren obsedeerde (en

dat, in zekere zin, een einde aan zijn leven maakte) tekent zich steeds duidelijker af.¹⁸³

Van Gogh was het eerste tragische slachtoffer van het conflict tussen islamitisch extremisme en de vrijheid van meningsuiting op Europees grondgebied, en zal in menig geschiedenisboek voor de komende generaties zo worden opgevoerd. Zijn naam zal helpen. Van Goghs overgrootvader, die ook Theo heette, was de bekende kunsthandelaar en jongere broer van de wereldberoemde schilder Vincent van Gogh.

Zoals gezegd was Theo van Goghs leven vol persoonlijke disputen en stevige intellectuele botsingen met mensen die hij als simpelweg politiek correct of anderszins onoprecht bestempelde. In de laatste jaren van zijn leven raakte Theo onder de indruk van de ideeën en het werk van twee andere notoire Nederlandse opiniemakers: Pim Fortuyn en Ayaan Hirsi Ali. Fortuyn was een Nederlandse politicus die werd vermoord door de linkse activist Volkert van der Graaf. Van der Graaf beschouwde Fortuyn als een 'gevaar' dat gestopt moest worden.

Een van Fortuyns politieke speerpunten betrof de bekritisering van de islam vanwege de anti-Verlichtingsopvattingen die hij daarin aantrof. Fortuyn zei dat de islam nog door de "wasmachine van de Verlichting" zou moeten gaan. Fortuyn was ook een ostentatieve homoseksueel en hij vreesde dat de emancipatie van homoseksuelen, die in de jaren zeventig van de vorige eeuw was gerealiseerd, door een conservatief religieuze interpretatie van de islam zou worden teruggedrongen. Fortuyns meest controversiële uitspraak hierover betrof wat hij noemde het "achterlijke karakter" van de islam.¹⁸⁴

Hirsi Ali (geb. 1969) is een schrijfster, politica, sociaalactivist en feministe van Somalische afkomst, die, nadat ze atheïst was geworden,¹⁸⁵ haar voormalige religie, de islam, bekritiseerde vanwege de antifeministische neigingen van de religie.¹⁸⁶ Samen met Van Gogh maakte ze een film over deze kwestie, die op 29 augustus 2004 op de Nederlandse televisie werd uitgezonden.¹⁸⁷ De titel van de film, *Submission*, verwijst naar de letterlijke vertaling van het woord 'islam'. Maar de titel verwijst ook naar de onderdanige houding die aanhangers tentoonspreiden met betrekking tot de centrale ideeën van hun geloofssysteem, en die vooruitgang moeilijk, zo niet onmogelijk, maakt. Voor Van Gogh, Hirsi Ali en Fortuyn was vooruitgang in de zin van Verlichting alleen mogelijk door afstand te doen van religie

Theo van Gogh (1957-2004), de horzel van de politiek-bestuurlijke en culturele elite van Nederland tijdens een signeersessie.

of, iets milder, door radicale religie onder controle van de rede te brengen.¹⁸⁸

Er zijn commentatoren die stellen dat Hirsi Ali haar positie enigszins heeft gewijzigd en zichzelf tegenwoordig presenteert als 'ketter'.¹⁸⁹ Ze is nog steeds een atheïst, maar positioneert zichzelf binnen een kring van mensen die zich bezighouden met de hervorming van de islam.¹⁹⁰ "Hervorming van de islam" betekent volgens Hirsi Ali dat de islam op vijf punten moet veranderen.

1. Mohammeds semigoddelijke en onaantastbare status, tezamen met de letterlijke lezing van de Koran, met name van de gedeelten die in Medina werden onthuld;
2. De gerichtheid op het leven na de dood in plaats van het leven voor de dood;
3. De sharia, een verzameling wetten die afgeleid zijn van de Koran, de Hadith en overige islamitische jurisprudentie;

4. De praktijk van de machtiging van individuen om de islamitische wetten te handhaven door het goede te bevelen en het kwade te verbieden;
5. De verplichting tot het voeren van jihad of heilige oorlog.¹⁹¹

Maar laten we terugkeren naar Van Gogh. Vanaf het moment van de terroristische aanslagen van 9/11 maakte Van Gogh islamkritiek tot een belangrijk onderdeel van zijn polemieken. Zijn laatste film, (06/05) was gewijd aan het leven van, en de moord op, Pim Fortuyn. In 2003 schreef hij een boek, getiteld *Allah weet het beter*.¹⁹²

In artiesten- en schrijverskringen was Van Gogh een uitzondering, omdat hij geen aanhanger was van de onder collega's gangbare linkse opvattingen. Hij werd hierom, en om zijn persoonlijke aanvallen, die vaak obsessieve vormen konden aannemen, ook gehaat.¹⁹³

Ironisch is dat Van Gogh met zijn dood en zeker de wijze waarop deze zich voltrok, voor veel mensen het daadwerkelijke bewijs leverde van hetgeen hij gedurende zijn leven en in zijn columns en polemieken had proberen over te brengen: dat de radicale islam levensgevaarlijk was voor de sociale cohesie van de Nederlandse samenleving (en, eerlijk gezegd, voor alle democratische en liberale samenlevingen). Ironisch en cynisch: met zijn dood haalde hij het gelijk binnen dat hem via zijn columns niet was gelukt.

De moord

Op 2 november 2004 werd Van Gogh vermoord door de in Nederland opgegroeide jihadist Mohammed Bouyeri.¹⁹⁴ Van Gogh was, zoals elke morgen, op de fiets onderweg naar zijn werk. De moordenaar loste acht schoten op de filmmaker met een pistool en probeerde hem daarna te onthoofden met een mes. Ook stak hij twee messen in de borst van zijn slachtoffer, met een brief waarin hij zijn extremistische boodschap aan de wereld, meer specifiek aan de westerse democratieën, de joden en Ayaan Hirsi Ali formuleerde. Hirsi Ali bleek onbereikbaar te zijn voor de moordenaar; Van Gogh was een gemakkelijk doelwit.

Er zijn twee redenen waarom Van Gogh makkelijk te vermoorden was. Op de eerste plaats had hij geen politiebescherming, in tegenstelling tot Hirsi Ali. Van Gogh dreef graag de spot met de Amsterdamse politie, die hem alleen bescherming aanbood tijdens en na publieke

optredens. "Ik hoop dat Al-Qaeda de kantooruren respecteert," zei hij dan. De tweede reden die de moord makkelijk maakte was het feit dat Van Gogh zelf niet geloofde dat hij een doelwit vormde voor terroristische aanslagen op dezelfde manier als Hirsi Ali, omdat *zij* een afvallige moslim was en *hij* een Nederlandse schrijver zonder banden met de islam. Van 'afvalligheid' was dus geen sprake.¹⁹⁵

Volgens zijn begrip van de islamistische ideologie zou er geen reden zijn om hem kwaad te doen, laat staan om hem te doden. Hij was immers 'de dorpsgek'. Dit uitgangspunt bleek een fatale misvatting, zowel (i) van Van Gogh zelf als (ii) van de Amsterdamse politie en (iii) van de Nederlandse autoriteiten die zich met veiligheid van de burgers bezighouden. Dat je geen moslim hoefde te zijn om door een jihadist vermoord te worden was al bewezen met de moord op Rushdies Japanse vertaler Hitoshi Igarashi op 11 juli 1991 en ook de aanslagen op zijn Italiaanse vertaler Ettore Capriolo in juli 1991 en op zijn Noorse uitgever William Nygaard in oktober 1993 wezen al in die richting. Deze slachtoffers waren geen moslims. Het is dus niet de identiteit van het slachtoffer (moslim of niet moslim) die telt, maar de ernst van de begane overtreding (godslastering, ketterij en afvalligheid worden door de radicale gelovigen als zeer ernstige overtredingen beschouwd).

In 2004 werden de meeste mensen 'overvallen' door de moord op Van Gogh. Vooral de politieke elite leek enigszins beschaamd, hoewel niet veel mensen hun opvattingen openlijk bijstelden. Voor de Nederlandse samenleving daarentegen was de moord een keerpunt. De anti-islampartij van Geert Wilders behaalde een enorme electorale winst.¹⁹⁶ Het is moeilijk voor te stellen dat dit zonder de moord gebeurd zou zijn.

De moordenaar, Bouyeri, werd op heterdaad aangehouden en op 26 juli 2005 veroordeeld tot levenslange gevangenisstraf zonder kans op voorwaardelijke invrijheidstelling.¹⁹⁷ De zware straf was het resultaat van het feit dat de moordenaar geen enkel berouw toonde. Integendeel, hij gebruikte het openbare proces om te vertellen over de jihadistische ideologie, op een manier die schokkend geweest moet zijn voor de velen die hadden ontkend dat er sprake was van enig gevaar. Tot dan beweerden heel wat cultuurrelativisten dat terroristische daden te wijten waren aan sociale achteruitstelling of andere vormen van marginalisering. Maar Bouyeri maakte in de rechtszaal duidelijk dat het een louter religieuze kwestie betrof. Van Gogh was

volgens hem een vijand van de islam die Allah had beledigd. Bouyeri handelde geheel in de geest van Numeri 25 zoals we in het vorige hoofdstuk bespraken. De moordenaar zag het als zijn plicht de godslasteraar te vermoorden en nam daarom net als Pinechas het recht in eigen handen. "Ik heb me laten leiden door de wet die mij opdraagt om iedereen die Allah en de profeet beledigt zijn kop eraf te hakken," zo sprak Bouyeri in de rechtbank.¹⁹⁸

Na de moord brak een verwarrend en verhit debat los over de 'oorzaken' van de moord. Een diepe kloof in de Nederlandse samenleving kwam aan de oppervlakte, een kloof die zich tot op de dag van vandaag niet heeft gedicht. Aan de ene kant was er de multiculturele en politiek correcte Nederlandse elite, die wees naar Van Goghs brute en buitensporige kritiek op kwetsbare minderheden binnen de Nederlandse samenleving.¹⁹⁹ Dat was de positie van de koningin, van Campert, van Mak, van J.A.A. van Doorn en van vele leden van het toenmalige kabinet. Aan de andere kant stonden de mensen die wezen op het gewelddadig karakter van de jihadistische ideologie: Afshin Ellian, Sylvain Ephimenco, Leon de Winter, Hans Jansen – en dan noemen we nu alleen nog maar de meest zichtbare figuren. De twee groepen konden het niet eens worden over de oorzaken van het nieuwe religieuze terrorisme dat zich voor hun ogen ontvouwde. Nochtans was Bouyeri hier zelf heel duidelijk over. Het ging hem niet om "brute en buitensporige kritiek op minderheden", het ging hem om de eer van Allah. Op de laatste procesdag zei de beschuldigde het volgende: "Ik kan hem [Van Gogh] niet verdenken van enige hypocrisie, want hij was niet hypocriet. Dat was hij niet en ik weet dat hij uit overtuiging dingen zei... Dus het hele verhaal van dat ik mij beledigd zou voelen als Marokkaan of omdat hij mij geitenneuker zou hebben genoemd, dat is allemaal niet waar. Ik heb gehandeld uit geloof. En ik heb zelfs aangegeven dat als het mijn vader was geweest of broertje had ik precies hetzelfde gedaan."

Deze fundamentele discussie over wat de motieven zijn van de daders van theoterroristische aanslagen manifesteerde zich op min of meer dezelfde manier in Frankrijk, Groot-Brittannië, Duitsland, de Verenigde Staten en in andere landen waar aanslagen plaatsvonden zoals die op Van Gogh. Het debat in Frankrijk na de moord op *Charlie Hebdo* in januari 2015 verliep volgens dezelfde scheidslijnen als het debat in Nederland in 2005.

Charlie Hebdo en de gebroeders Kouachi

Tien jaar later vond in Frankrijk een gebeurtenis plaats die op bepaalde punten gelijkenis vertoonde met de moord op Van Gogh. Op 7 januari 2015 drongen twee theoterroristen, Said en Chérif Kouachi, een vergadering van de redacteurs van het Franse satirische tijdschrift *Charlie Hebdo* binnen en vermoordden de aanwezigen: Charb, Cabu, Wolinski, Tignous, Honoré, Esla Cayat, Mustapha Qurrad, Bernard Maris, Michel Renaud, Frédéric Bousseau en Frack Brinsolaro.²⁰⁰ Na de moorden liepen de gebroeders Kouachi naar buiten naar hun wagen en beschoten een agent, Ahmed Merabet. Die viel op de grond en hief zijn arm op om zich te beschermen of als een vraag om medelijden. Een van de broers stapte kalm op hem toe en joeg een kogel door zijn hoofd. Ze riepen "Allah Akbar! We hebben de Profeet gewroken" en sloegen op de vlucht.

In zijn boek *Een jaar na Charlie Hebdo* (2016) gaf Willy Laes een antwoord op de vraag waarom het satirische weekblad gevisieerd werd. Ook hier had dat niets te maken met sociaaleconomische of maatschappelijke aspecten, maar wel met religieuze redenen. Omdat de redactie volgens de daders, maar ook volgens veel linkse intellectuelen, beledigend zou zijn geweest ten aanzien van de islam. Tariq Ramadan sprak een dag na de aanslag zelfs over een islamofob blad en van laffe cartoonisten die Allah en de Profeet hadden beledigd. In realiteit hadden maar zeven van de 523 covers van het weekblad iets te maken met de islam. Het gros ging over Franse politici.

Het voornaamste doelwit van de gebroeders Kouachi was hoofdredacteur Stéphane Charbonnier. Charb tekende vooral cartoons waarin hij tal van geestelijke en wereldlijke leiders op de korrel nam. Hij tekende onder meer enkele spotprenten van de profeet Mohammed, waardoor hij op de dodenlijst van de islamitische terreurgroep Al-Qaeda terecht kwam en regelmatig bedreigd werd. In 2006 herpubliceerde *Charlie Hebdo* de Deense Mohammed-cartoons die op 30 september 2005 verschenen in het dagblad *Jyllands-Posten* en die geleid hadden tot gewelddadige protesten in de moslimwereld. Het weekblad werd daarvoor gerechtelijk aangeklaagd door de Union des organisations islamiques de France en door de Islamitische Wereldliga, maar het Hoogerechtshof van Parijs oordeelde de klacht als ongegrond.

Een eerste aanslag op de kantoren van het weekblad gebeurde op 2 november 2011. Daarop verklaarde Charb dat hij geen schrik had

om gedood te worden. "Ik heb geen kinderen, geen vrouw, geen auto, geen schuld. Wat ik nu ga zeggen klinkt misschien een beetje hoogdravend, maar ik sterf liever rechtop dan dat ik moet leven op mijn knieën," aldus Charb.²⁰¹ Hij verdedigde de vrijheid van meningsuiting en eigende zich daarom het recht toe te mogen spotten met wie dan ook. In eerste instantie was er bijzonder veel sympathie en vooral medeleven met de gedode cartoonisten. Miljoenen Fransen kwamen enkele dagen na het bloedbad op straat en betoogden met de slogan "Je suis Charlie". Maar Willy Laes beschrijft hoe in de dagen na de aanslagen op *Charlie Hebdo* duizenden leerlingen in Franse scholen weigerden deel te nemen aan herdenkingsmomenten voor de slachtoffers. "Velen zeggen hardop dat de tekenaars hun lot verdienen, acht-, negen-, tienjarigen herhalen wat ze thuis en op straat horen: de Profeet is beledigd. Dat moet bestraft worden."²⁰²

Op 11 januari 2015 stapten tientallen staats- en regeringsleiders mee op in een demonstratie tegen de moordpartijen waaronder ook vertegenwoordigers van verschillende moslimlanden. Ook zij voelden zich naar eigen zeggen *Charlie*. Nauwelijks enkele dagen later verkondigden diezelfde vertegenwoordigers evenwel dat een spottende cartoon zoals die verscheen in de volgende uitgave van *Charlie Hebdo*, een afbeelding van een bedroefde profeet die het bordje "Je suis Charlie" droeg, onaanvaardbaar was. Terwijl het Westen prat gaat op de vrijheid van meningsuiting en om die reden zowat overal blasfemie-wetten in de loop van de tijd werden opgedoekt, zien we dat onder impuls van salafistische organisaties radicale islamisten worden aanzet om te moorden omwille van zogenaamd blasfemische uitspraken, geschriften of cartoons. Daardoor is het ook in het verlichte Westen gevaarlijk geworden om nog een karikatuur te tekenen of een kritisch stuk te schrijven over een religieus onderwerp. Denk ook aan de reacties op het verschijnen van de Deense cartoons die geleid hebben tot gewelddadige demonstraties in tal van moslimlanden en bijna het leven hebben gekost aan de cartoonisten Kurt Westergaard en Lars Vilks die elk aanslagen op hun leven door radicale islamisten overleefden.²⁰³

De impact van de aanslag op *Charlie Hebdo* kan niet onderschat worden. De moorden gebeurde in het centrum van Parijs, de hoofdstad van het land dat de vrijheid van meningsuiting, als een van de Verlichtingswaarden, zo hoog in het vaandel draagt.

Amerikaanse cartoonaanslagen

Ieder die contacten heeft gehad met Amerikanen over de Europese cartoonaanslagen (zowel de Deense als de Franse) weet dat Amerikanen de neiging hebben dit te zien als een 'Europees probleem'. Zij weten vaak helemaal niet dat ook in hun eigen land theoterroristen aanslagen (proberen te) plegen vanwege Mohammedcartoons. Op 3 mei 2015, dus drie maanden na de liquidatie van de redactie van *Charlie Hebdo* door de Kouachi-broers, werden in Texas twee theoterroristen door lokale beveiligingsbeambten doodgeschoten, omdat zij een aanslag wilden plegen op de bezoekers van een cartoonwedstrijd. De gebeurtenis vond plaats rond het Curtis Culwell Center in de Amerikaanse stad Garland (Texas). Daar was een cartoonwedstrijd georganiseerd waarbij ook cartoons van de islamitische profeet Mohammed werden getoond. Het evenement was georganiseerd door een organisatie die zich *Stop Islamization of America* (SIOA) noemt en ook wel *American Freedom Defense Initiative* (AFDI). Daar werd een prijs uitgereikt van \$10.000 voor een cartoon die uit driehonderdvijftig inzendingen was geselecteerd. Winnaar van de prijs was Bosch Fawstin, een blogger, striptekenaar, maar ook een ex-moslim en tegenwoordig scherp criticus van de islam.²⁰⁴ Tijdens de bijeenkomst werd een toespraak gehouden door de voorzitter van AFDI, Pamela Geller.

Een reden om het evenement te organiseren, was het betonen van solidariteit met de Franse cartoonisten die drie maanden tevoren om het leven waren gebracht. De Fransen waren overigens niet gediend van deze solidariteitsverklaring, want de Amerikaanse organisatie wordt gezien als rechts, terwijl de '*Charlie Hebdoïsten*' zichzelf zien als links. De hoofdredacteur van *Charlie Hebdo*, Gérard Biard, verklaarde niets te maken te hebben met Pamela Geller (geb. 1958) die naar zijn smaak was "geobsedeerd door de islam", terwijl *Charlie Hebdo* alleen maar aandacht aan het onderwerp besteedde wanneer de islam in het nieuws was. Ook verklaarde de hoofdredacteur van *Charlie Hebdo* dat het Franse tijdschrift zich op het standpunt stelde dat alle religies dienden te worden bekritiseerd en niet alleen de islam.

In de Verenigde Staten is Geller omstreden. Haar boek *Fatwa: Hunted in America* (2017) bevat 'aanbevelingen' die er niet om liegen.²⁰⁵ "*The most dangerous woman in America*", zegt een recensent

Bewaking door een politieagent van een tentoonstelling van cartoons in het Curtis Culwell Center in de Amerikaanse stad Garland (Texas). © EPA

van *The Review*. Een ander schrijft: *“Far-right hate queen.”* The Southern Poverty Law Center zegt over Geller: *“The anti-muslim movement’s most visible and flamboyant figurehead.”* En natuurlijk ook: *“One of America’s preeminent Islamophobes”* (*Village voice*) of *“Shrieking bigot... lunatic racist”* (*The Atlantic*). Een zekere Gerardo Rivera schrijft *“Every time I see her on television, I want to take a shower.”* *The New York Times* spreekt van *“A lightning rod for anti-Islamic fervor.”* Maar Geller lijkt deze kritiek niet te deren, want zij zet het allemaal op de cover van haar boek, kennelijk erop vertrouwend dat dit juist *aanbevelingen* zullen zijn voor wie *The New York Times* ervaart als *fake news*.

Geller wijst erop dat het American Freedom Defense Initiative door haarzelf en door Robert Spencer in 2010 werd opgericht als een ‘mensenrechtenorganisatie’ die gewijd is aan de “vrijheid van meningsuiting, de godsdienstvrijheid en de vrijheid van het individu”.²⁰⁶

Voordat de tentoonstelling kon beginnen stapten Elton Simpson (toen 30 jaar oud) en Nadir Soofi (toen 34 jaar oud) uit hun auto, ge-

wapend met aanvalsgeweren, en openden het vuur op een politie-voertuig, waarbij ze een ongewapende beveiligiger in de auto raakten. Simpson en Soofi waren inwoners van Phoenix (Arizona) en dus *home grown* terroristen. Beiden werden uitgeschakeld door private bewakers. Eén dag na de aanslag werd deze opgeëist door de Islamitische Staat.

Het is nu meer dan drie jaar geleden dat twaalf mensen van *Charlie Hebdo* werden vermoord, inclusief de hoofdredacteur Stéphane Charbonnier (en dertien jaar geleden dat de Deense cartoons werden gepubliceerd).²⁰⁷ Drie jaar geleden werd massaal steun betuigd aan het weekblad met de hashtag #JeSuisCharlie. De oplage van het blad liep op van tienduizenden per week naar miljoenen.

Nu, drie jaar later, is het blad bijna failliet. Er gaat 1,5 miljoen euro per jaar uit naar beveiliging. De oplage is teruggezakt naar enkele tienduizenden per week. *We waren even Charlie, maar kennelijk niet meer.*²⁰⁸

Het probleem voor het theoterroristisch geweld dat wordt aangewend om de vrijheid van satirische religiekritiek te elimineren, is verre van opgelost, niet in Denemarken, niet in Frankrijk, niet in de Verenigde Staten. Extremisme in woord en daad splijt de gemeenschap, om koningin Beatrix uit 2004 te citeren, en onze regeringen weten niet veel beters te bedenken dan het vermeend extremisme van het woord te laten vervolgen door de eigen openbaar ministeries. Wie de terroristen voor de voeten loopt, is volgens cultuurrelativisten tenslotte zelf een provocateur.

4

Dagboek van de terreuraanslagen in 2017

*“Omdat God bestaat, is alles toegestaan.”*²⁰⁹

MICHEL ONFRAY

Dit hoofdstuk bevat een dagboek van de in 2017 gepleegde aanslagen en moorden in naam van God. We willen vooraf duidelijk maken dat de hierin vermelde gebeurtenissen maar een beperkt deel vormen van het totaal aantal aanslagen en moorden die in het voorbije jaar gepleegd werden om religieuze redenen. Dit overzicht vormt dus maar een selectie, maar is wel degelijk representatief. We hebben er zorg voor gedragen dat zoveel mogelijk landen, getroffen groepen en soorten aanslagen aan bod kwamen. Het dagboek leert ons alvast dat er aanslagen gebeuren in naam van zowat alle religies, maar dat het merendeel komt uit radicaal islamistische hoek.

De aanslagen en moorden die radicaal islamitische organisaties zoals Islamitische Staat, Taliban, Al-Qaeda, Boko Haram en Al-Shabaab pleegden en plegen, gaan uit van soennieten die zich met alle mogelijke middelen keren tegen andersgelovigen, ongelovigen en zogenaamde afvalligen. Zij maken de hoofdmoot uit van dit hoofdstuk. Daarnaast waren er ook gewelddaden tegen moslims zelf. Geen enkele religie is vrij van geweld, ook het christendom, het hindoeïsme en het boeddhisme niet. Telkens als men het woord van God interpreteert als de absolute waarheid, worden anderen beschouwd als vijanden die een gevaar vormen en uitgeschakeld moeten worden.

De haat tegenover de ander is in al deze gevallen religieus geïnspireerd.

De meeste aanslagen die in naam van God plaatsvinden, hebben ook te maken met de grote afkeer van de daders voor de liberale democratie, de Verlichtingswaarden en de rechten en vrijheden van het individu. Zo verwerpen alle orthodoxe religies de gelijkheid van man en vrouw. Uit het dagboek blijkt dat dit een vaak voorkomende reden is om geweld te gebruiken en zo terug te keren naar *Die Göttliche Ordnung*. Tal van andere aanslagplegers hebben het niet begrepen op de scheiding van geloof en staat. Ze verwerpen de burgerlijke wetgeving en stellen de goddelijke wet daarboven. Vooral radicale islamisten eisen om die reden de invoering van de sharia en hebben het niet begrepen op de uitspraak van een burgerlijke rechtbank. Een ander probleem is volgens hen de vrijheid van meningsuiting. Die aanvaardden radicale islamisten alleen voor zover de standpunten niet indruisen tegen hun goddelijke code. En deze radicale gelovigen verwerpen ook het recht op zelfbeschikking van elke mens, want daardoor zouden mensen zich kunnen onttrekken aan de goddelijke geboden en zouden vrouwen bijvoorbeeld zeggenschap krijgen. Dat laatste is voor de meeste godsdiensten onaanvaardbaar. De man staat boven de vrouw en dat moet volgens deze radicale gelovigen behouden worden.

Kenmerkend voor radicale gelovigen is dat ze geen enkel ander geloof aanvaarden. Hun God heeft immers opgedragen om enkel en alleen de ware God te aanbidden en alle andere religies te verwerpen en zonodig te vernietigen. Dat is de centrale drijfveer van zowat alle daders die in dit dagboek worden vermeld. Dit is een belangrijke vaststelling want dit betekent dat ze zichzelf niet als daders zien, maar als uitvoerders van de goddelijke regels. Ze moorden dus in naam van hun God en zijn ervan overtuigd dat ze daarmee het goede doen. Daar komt bij heel wat daders nog iets anders bij, namelijk de goddelijke beloning voor hun daad. Velen zijn ervan overtuigd dat ze door hun daad een plaats verdienen in de hemel of in het paradijs. Volgens radicale christenen komen ze zo direct in de hemel waar ze een plaats krijgen naast God. Volgens radicale islamisten krijgen ze in het paradijs de beschikking over 72 maagden en een eeuwig leven in overvloed. De beloning na de daad is een van de sterkste drijfveren voor radicale gelovigen om anderen te doden.

Velen zullen de irrationaliteit van de daders absurd vinden of afdoen als een vorm van irreligieus gedrag. Maar dat klopt niet. De

moordaanslagen van de daders zijn vanuit hun oogpunt heel rationeel en volkomen religieus. Wie gelooft dat het uitschakelen van een mens strookt met een heilig bevel, handelt volkomen logisch en overeenkomstig Gods wil. Juist daarom vinden religieuze fanatici die andere mensen doden of zichzelf opblazen om zoveel mogelijk slachtoffers te maken, zichzelf niet wereldvreemd maar juist standvastig of geloofsvast. Dit dagboek bevat tal van voorbeelden van mensen die zichzelf opbliezen om dichterbij God te komen, wat dit ook moge betekenen.

Hierna volgen gewelddaden en moorden in naam van God die dag na dag gepleegd werden in het jaar 2017. De meeste van deze terreurdaden kwamen nauwelijks of niet aan bod in onze media. Het dagboek toont aan dat religie een prominente rol speelt in het hedendaagse geweld.

1 januari 2017 – Istanboel, Turkije

In de populaire nachtclub Reina, aan de oever van de Bosporus in Istanboel, vieren 700 mensen de overgang van 2016 naar 2017. Om één minuut voor middernacht beginnen ze af te tellen, en klokslag middernacht joelen, juichen en zingen de feestvierders. Alle koppeltjes knuffelen en zoenen elkaar en dansen op het ritme van de muziek. Het vreselijke jaar 2016, met zijn vele terreuraanslagen, ligt eindelijk achter de rug. Een dag eerder werden bij een dubbele aanslag op de markt van Al-Sinek in het centrum van Bagdad nog 27 mensen gedood.²¹⁰ Die aanslag werd gepleegd door twee zelfmoordterroristen die handelden in opdracht van de radicale islamgroepering Islamitische Staat. Maar dat is nu allemaal voorbij. Een nieuw jaar van vrede en voorspoed is begonnen, maar dat duurt slechts 75 minuten. Om kwart over één schiet een gewapende man een politieagent voor de ingang van de nachtclub neer, dringt het gebouw binnen, vuurt gedurende een kwartier met een AK-47 kalasjnikov en doodt daarbij 39 mensen en verwondt nog 69 andere.²¹¹ Naast 24 Turkse doden komen ook 15 buitenlandse toeristen om het leven. Onder hen slachtoffers uit Saoedi-Arabië, Marokko, Libanon, Libië, Israël en een Belg van Turkse afkomst. De dader kan ontsnappen. is eist de aanslag op met de volgende verklaring: "In het verlengde van de gezegende operaties die Islamitische Staat voert tegen de beschermer van het kruis, Turkije, heeft een heldhaftige soldaat van het kalifaat toegeslagen in

een van de meest beroemde nachtclubs waar de christenen hun afval-
lige vakantie vieren.”²¹²

1 januari 2017 – Najaf, Irak

Rond acht uur hebben soennitische militanten van de Islamitische Staat in Qadisiya, vlak bij de stad Najaf in Zuid-Irak, een politie-checkpoint aangevallen met een autobom en met vier andere gewapende mannen die eerst schoten en zich nadien opbliezen. Daarbij werden 7 politieagenten gedood en 17 gewone burgers gewond.²¹³ Najaf is voor de sjiitische moslims een heilige stad. In de Imam Ali-moskee zou Ali, de schoonzoon van de profeet Mohammed, begraven liggen. Sjiieten zijn ervan overtuigd dat de profeet zijn schoonzoon Ali als zijn opvolger had aangewezen, maar dat wordt betwist door de soennieten die Abu Bakr, een bondgenoot en goede vriend van de profeet, als zijn opvolger beschouwen. Na de dood van Mohammed in 632 werd Abu Bakr gekozen tot eerste kalief, en dus tot feitelijke opvolger van de profeet Mohammed. De aanhangers van Ali konden zich hiermee niet verzoenen omdat volgens hen de kalief een rechtstreekse bloedband met Mohammed zou moeten hebben. Sindsdien bestaat er een conflict tussen sjiieten en soennieten. Het sjiisme wordt beleden door een kleine 10% van de moslims en komt vooral voor in Iran, maar ook in Irak, Bahrein en Azerbeidzjan. Het soennisme is de grootste stroming in de Arabische wereld en wordt beleden door zo-wat 90% van de moslims. Binnen beide stromingen bestaan er nog tal van substromingen.

2 januari 2017 – Bagdad, Irak

Het leven in Bagdad neemt opnieuw zijn gewone gang. Dagarbeiders wachten vroeg in de ochtend op een job op een kruispunt in Sadr City, een dichtbevolkte sjiitische wijk in het noordoosten van de Irakese hoofdstad. Plots ontploft een autobom waarbij 35 doden en meer dan 60 gewonden vallen.²¹⁴ Het is een zelfmoordactie uitgevoerd door een soennitische moslim in opdracht van Islamitische Staat. Het nieuws-agentschap Amaq zegt dat het een doelbewuste aanval op sjiieten is omdat zij, in de ogen van het soennitische IS, beschouwd worden als afvalligen. Irak telt 65% sjiieten en 32% soennieten, de rest zijn christenen en Jezedi's. Na de verdrijving van Saddam Hoessein tijdens de

tweede Irakoorklog in 2003 is het land verzeild geraakt in een stroom van religieus geïnspireerd geweld en terreur. Bij de verkiezingen in 2005 werd de sjiitische politicus Nouri al-Maliki premier en kwamen veel sjiieten op sleutelfuncties terecht. Radicale soennieten aanvaardden dat niet en plegen regelmatig aanslagen tegen de sjiieten.

2 januari 2017 – Mogadishu, Somalië

Een zelfmoordterrorist laat een autobom ontploffen bij een basis van de vredesmacht AMISON, van de Afrikaanse Unie, dicht bij de internationale luchthaven van de Somalische hoofdstad Mogadishu. Daarbij vallen 3 doden. De aanslag gebeurde in opdracht van de islamitische organisatie Al-Shabaab.²¹⁵ Deze terreurgroep, die banden heeft met Al-Qaeda, heeft tot doel een islamitische staat op te richten in Somalië. Ze willen er de islamitische wetgeving, de sharia, invoeren. Op 22 november 2014 kaapt strijders van Al-Shabaab een Keniaanse bus die op weg was naar Nairobi en reden ermee naar Somalië. Daar stopte de bus. Alle inzittenden moesten een stukje uit de Koran lezen, wie dat niet kon, doorgaans christenen, werd doodgeschoten. 28 van de 60 passagiers werden gedood omdat ze geen moslim waren. In 2015 en 2016 viel Al-Shabaab ook verschillende luxehotels aan in het centrum en langs de kust van Mogadishu waarbij tientallen doden vielen.

2 januari 2017 – Samarra, Irak

Twee gewapende mannen die een zelfmoordvest dragen, plegen in het centrum van de stad Samarra in Irak een aanval op twee politiestations. Daarbij worden 7 politiemensen gedood. De aanvallers zijn soennitische fundamentalisten verbonden aan de terreurgroep IS.²¹⁶ Samarra is een oude Mesopotamische stad en telt vandaag heel wat sjiitische heiligdommen zoals de Grote Moskee uit 847 ten tijde van het kalifaat van de Abbassiden. Ook de tombes van de tiende en elfde sjiitische imam bevinden zich in de moskee. Verder staat in Samarra de tempel voor Mohammed al-Mahdi, de laatste imam van de alevitische en van de meeste sjiitische moslims. In 2006 bliezen soennieten de koepel van de Grote Moskee op, wat leidde tot religieus geweld tussen soennieten en sjiieten in de stad waarbij 15.000 mensen om het leven kwamen.

3 januari 2017 – Alexandrië, Egypte

In de stad Alexandrië in Egypte wordt een christelijke zakenman vermoord door een radicale moslim omdat die in zijn winkel alcohol verkocht.²¹⁷ De dader snijdt het slachtoffer de keel over. Het is een vorm van *hisbah*, een islamitische plicht van de heerser of de overheid om mensen die iets fout doen met dwang aan te sporen om het goede te doen, en dit overeenkomstig de sharia.²¹⁸ Anders gezegd: het betreft een doding in naam van God. In verschillende Arabische landen zoals Saoedi-Arabië, Soedan, Iran en sommige delen van Indonesië werd een religieuze politie opgericht die verantwoordelijk is voor de *hisbah*. Zo worden vrouwen die op straat geen hoofddoek dragen of zich onvoldoende bedekken door de religieuze politie opgepakt en bestraft. Salafisten vinden echter dat de *hisbah* een heilige plicht van alle moslims is, en niet alleen van de heerser of overheid. In Egypte werden al verschillende mensen vermoord door salafisten omdat ze alcohol kochten, dronken of verkochten.

3 januari 2017 – Abyan, Jemen

Twee soldaten van het Jemenitische leger worden in de stad Abyan in Jemen in een hinderlaag gelokt en vermoord door militanten van de Al-Qaeda-organisatie Ansar al-Sharia, de 'Groep van de Helpers van de Sharia'.²¹⁹ Dit is een salafistisch soennitisch islamitische beweging die actief is in Jemen en Saoedi-Arabië. Jemen telt 53 % soennitische en 47 % sjiiitische moslims. Dat leidt heel vaak tot religieus geweld tussen beide groepen. Op 21 mei 2012 pleegde Ansar al-Sharia een zelfmoordactie tegen het Jemenitische leger tijdens een militaire parade in de stad Sana. Daarbij vielen meer dan 100 doden. De gebroeders Chérif en Saïd Kouachi, die op 7 januari 2015 in Parijs de redactieleden van het satirische weekblad *Charlie Hebdo* hebben vermoord, waren leden van Ansar al-Sharia.²²⁰

3 januari 2017 – Bria, Centraal-Afrikaanse Republiek

De Centraal-Afrikaanse Republiek, een van de armste landen in de wereld, kent al jarenlang een burgeroorlog. De Verenigde Naties hebben er militairen naartoe gestuurd die er waken over een wankel vredesakkoord. Vandaag worden Marokkaanse VN-vredehandhavers in

de stad Bria in een hinderlaag gelokt door leden van de christelijke terreurgroep Anti-Balaka, toen ze een konvooi vrachtwagens met brandstof escorteerden.²²¹ De bevolking van de Centraal-Afrikaanse Republiek is voor 50% christen en voor 15% moslim. Het land kampt al lange tijd met religieus geweld tussen de Muslim Séléka, een coalitie van moslimmilities enerzijds, en de Anti-Balaka, een coalitie van christelijke militieën anderzijds. In september 2013 pleegden leden van Séléka massale slachtpartijen onder de christelijke bevolking. In februari 2014 hebben Anti-Balaka-militieën op grote schaal moslims vermoord, en hun huizen en moskeeën platgebrand. Tienduizenden moslims sloegen daarbij op de vlucht.²²² Op 28 mei 2014 beschoten Séléka-rebellen de Kerk van Fatima in de hoofdstad Bangui en doodden daarbij 11 christenen. In september 2015 sneden radicale christenen de keel over van moslims in Bangui. Op 9 november 2015 sneden radicale moslims de keel over van 10 christenen in Ndassima. Op 30 november 2015 bezocht paus Franciscus de Centraal-Afrikaanse Republiek en riep er op tot vrede. Maar ook nadien bleef het religieus geweld er voortduren. De christelijke strijders van Anti-Balaka weigeren de wapens neer te leggen omdat ze uit zijn op wraak en vinden dat ze, overeenkomstig de heilige teksten, de andersgelovigen moeten doden.

4 januari 2017 – Quetta, Pakistan

Een lid van Lashkar-e-Jhangvi schiet twee functionarissen dood in de stad Quetta in Pakistan.²²³ Lashkar-e-Jhangvi is een salafistisch jihadistische terreurorganisatie die vooral optreedt in Pakistan en soms in Afghanistan. Het wil de sharia invoeren in beide landen en is verantwoordelijk voor grootschalige aanvallen tegen de sjiitische Hazara-gemeenschap. Op 6 januari 2014 stuurde Lashkar-e-Jhangvi een zelfmoordterrorist naar de Ibrahimzai Government High School in de stad Hangu in Noord-Pakistan. Daar waren ongeveer 2000 studenten aanwezig. De 15-jarige Pakistaanse scholier Aitzaz Hasan verhinderde de terrorist binnen te gaan, hield hem met beide armen vast en offerde daarmee zijn leven om dat van honderden van zijn klasgenoten te redden.²²⁴ In 2016 werd een bioscoopfilm gemaakt over dit gebeuren onder de titel *Salute*.

4 januari 2017 – Kidapawan, Filipijnen

Ongeveer honderd gewapende militieleden van de *Bangsamora Islamic Freedom Fighters* (BIFF) vallen in de stad Kidapawan in de Filipijnen een gevangenis aan en bevrijden 158 medestanders die waren opgesloten.²²⁵ Daarbij schieten ze twee politiemensen dood. De BIFF is een salafistische moslimgroep die streeft naar een onafhankelijke islamitische staat op het eiland Mindanao, waar de sharia zou moeten worden ingevoerd. De Filipijnen tellen 82% katholieken, 6% protestanten, 5% moslims en de andere zijn boeddhistisch of ongelovig. De strijd tussen het Filipijnse leger en de moslimseparatisten heeft de voorbije 40 jaar al meer dan 100.000 mensenlevens gekost.

4 januari 2017 – Madagali, Nigeria

In Madagali, in het noordoosten van Nigeria, proberen drie meisjes die een vest dragen met explosieven, hun lading te laten ontploffen op een lokale markt. De bommen ontploffen echter te vroeg en de drie meisjes sterven zonder andere personen te verwonden.²²⁶ Bij een vorige zelfmoordaanslag in Madagali in december 2016 werden 57 mensen gedood. De aanslagen zijn het werk van de islamitische terreurorganisatie Boko Haram die streeft naar de invoering van het kalifaat in West-Afrika, de invoering van de sharia en een verbod op westerse invloeden. De volledige benaming van de terreurgroep is *Jama'atu ahlis sunna lidda'awati wal-jihad* dat vertaald kan worden als *Mensen die toegewijd zijn aan de verbreiding van het woord van de profeet en de jihad*. In 2014 ontvoerde Boko Haram in de stad Chibok 276 schoolmeisjes.²²⁷ Veel van die meisjes zijn nog steeds niet teruggevonden. De terreurgroep pleegde eerder ook aanslagen in Kameroen en Tsjaad. Algemeen wordt aangenomen dat de terreurgroep tot nu toe 24.000 slachtoffers heeft gemaakt. Boko Haram heeft zich in 2014 verbonden met de Islamitische Staat. Het religieus geweld tussen christenen en moslims dateert al van lang voordien. In 2004 vond het bloedbad van Yelwa plaats waarbij islamitische en christelijke militieën elkaar met kapmessen en geweren uitmoordden. Daarbij vielen meer dan duizend slachtoffers. Sinds het uitbreken van het geweld zijn meer dan twee miljoen mensen in Noord-Nigeria op de vlucht geslagen.

5 januari 2017 – Bagdad, Irak

Soennitische strijders van IS laten twee autobommen ontploffen bij een marktplaats en bij een veiligheidspost in Bagdad, de hoofdstad van Irak. Ook op andere plaatsen in de stad zijn er aanvallen. In totaal worden 27 mensen gedood en vele tientallen gewond.²²⁸ Bagdad wordt regelmatig getroffen door aanslagen. In juli 2016 liet IS een zware bom ontploffen in een drukke straat in een sjiitische wijk van Irak. In totaal werden daarbij 213 mensen gedood en meer dan 200 andere gewond. Ook de sjiieten hebben terreurgroepen zoals Asa'ib Ahl al-Haq en Liwa Abu al-Fadhal al-Abbas die vechten tegen salafistische milities maar die ook gruweldaden begaan tegen soennitische burgers.

5 januari 2017 – Jableh, Syrië

Vlak bij het gemeentelijk stadion van de Syrische kuststad Jableh ontploft een autobom waarbij 16 doden en meer dan 30 gewonden vallen. De aanval is waarschijnlijk gepleegd door soennitische strijders van Islamitische Staat en gericht tegen de alawieten waartoe ook president Bashar al-Assad en zijn familieleden behoren. Dergelijke aanslagen gebeuren regelmatig in Syrië waar sinds 2012 een sektarische oorlog wordt uitgevochten tussen enerzijds de regeringstroepen van Assad, alawieten, seculiere soennieten, de sjiitische Hezbollah, de sjiitische Ansar Allah, de sjiitische militie van Abu Fadl al-Abbas, sjiitische Hazara's uit Afghanistan, het Volksfront voor de Bevrijding van Palestina, druzen en christenen, en anderzijds salafistische strijders van Jabhat al-Nusra, het Islamitisch Front gesteund door het wahhabistische Saoedi-Arabië, het soennitische Vrij Syrisch Leger, de salafisten van Fatah al-Islam, en Syrische Turkmenen. In 2014 kwam Islamitische Staat erbij als derde oorlogsvoerende partij.

6 januari 2017 – Ad Dawr, Irak

Een politiecontrolepost in het Iraakse Ad Dawr, vlak bij de stad Tikrit, wordt aangevallen door zelfmoordterroristen in een autobom. Daarbij worden vier politieofficieren en de twee aanvallers gedood, en 12 anderen zwaargewond. De aanslag is het werk van IS. Op 11 juni 2014 had IS de stad Tikrit ingenomen en er een bloedbad aangericht. Op 25 september van dat jaar vernietigden IS-leden de bekende As-

syrian Green Church, een van de oudste Syrische christelijke kerken in de wereld die dateert van het jaar 700. Eind maart 2015 kon het Iraakse leger de stad Tikrit heroveren.

6 januari 2017 – Tala wa Barfak, Afghanistan

Leden van de Taliban schieten in het district Tala wa Barfak in Afghanistan minstens negen mensen dood die behoren tot de Perzisch sprekende Hazara-minderheid.²²⁹ De Haraza's zijn doorgaans sjiiitische moslims die fel vervolgd worden door soennitische Taliban omwille van hun geloof. Tala wa Bafak is de hoofdstad van de provincie Bamyan. In 2001 vernietigden de Taliban de wereldberoemde Boeddha's van Bamyan, twee reusachtige standbeelden van respectievelijk 53 en 35 meter hoog die dateren uit de zesde eeuw, omdat ze niet islamitisch zijn. "We vereren God door ze (de beelden) te vernielen," zo verklaarde Mohammed Omar, de toenmalige leider van de Taliban. De Taliban minister van Buitenlandse Zaken Wakil Ahmad Muttawakil stelde toen dat de vernietiging niets te maken had met politiek of economie. "We vernietigen de boeddhistische beelden in overeenkomst met de islamitische wet en het is puur een religieuze actie."²³⁰

7 januari 2017 – Azaz, Syrië

Minstens 60 personen worden gedood en 50 andere gewond door de ontploffing van een autobom op een markt in de stad Azaz in Syrië. De daders zijn leden van rs.²³¹ Tijdens de burgeroorlog in Syrië wordt voortdurend gestreden om de stad tussen de regeringstroepen van president Assad (sjiieten), het Vrije Syrische Leger (soennieten) en de moslims van Jabhat al-Nusra (salafisten). Die laatste groep streeft naar de oprichting van een kalifaat waarin de sharia heerst. De gevechten tussen de verschillende partijen gaan vooral ten koste van de gewone bevolking in de stad, overwegend soennitische moslims.

7 januari 2017 – Yobe State, Nigeria

Een grote groep rebellen van de islamitische terreurgroep Boko Haram valt een Nigeriaanse legerbasis in Buni Yadi in Nigeria aan. Minstens vijf soldaten en vijftien aanvallers komen daarbij om het leven.²³² Boko Haram probeert al zeven jaar een islamitische staat te

stichten in het noordoosten van Afrika en heeft daarbij meer dan 20.000 mensen gedood en 2,6 miljoen vluchtelingen veroorzaakt. Eind december 2016 verklaarde de Nigeriaanse president Muhammadu Buhari dat zijn leger Boko Haram verpletterd had, maar dit is al de tweede grote aanslag van de terreurbeweging in 2017.

8 januari 2017 – Oost-Jeruzalem, Israël

Een radicale Palestijn rijdt met een vrachtwagen in op een groep Israëliische soldaten. Daarbij komen vier mensen om het leven en worden zeventien anderen gewond.²³³ De wijk waar de aanslag plaatsvindt, werd in 1967 door Israël veroverd op de Palestijnen. Die laatste eisen de wijk sindsdien terug op. Deze zoveelste aanslag betreft een onderdeel van het langdurige conflict tussen Palestijnse moslims en Israëliische joden. Beide partijen, maar ook de christenen, beschouwen Jeruzalem als hun hoofdstad. De Tempelberg in het oostelijk deel van de door Israël geannexeerde oude stad Jeruzalem, is volgens de overlevering de plaats waar Abraham zijn zoon ging offeren in opdracht van God. Dat staat zowel in de Bijbel als (omfloerst) in de Koran. Op de Tempelberg bevinden zich de Rotskoepelmoskee, de Al-Aqsamoskee, de Joodse Klaagmuur, en wat verder de Heilig Grafkerk. Momenteel leven in de stad 520.000 joden, 300.000 moslims en 15.000 christenen.

8 januari 2017 – Jourian, India

In de Indische stad Jourian, in de provincie Jammu en Kashmir, vermoorden radicale islamisten drie arbeiders. Het gebied wordt al decennialang betwist tussen India en Pakistan. Het betreft vooral een religieus conflict tussen hindoes en moslims. Brits-India werd in 1947 opgesplitst in twee onafhankelijke staten, India en Pakistan, en dit op grond van religieuze redenen. De spanningen tussen hindoes en moslims liepen zo hoog op dat 14 miljoen mensen op de vlucht sloegen en ongeveer 1 miljoen mensen werden gedood. Tot op vandaag zijn er religieuze spanningen in India die de voorbije jaren weer heviger worden. De strijd om Kashmir is een gevaarlijke strijd want zowel India als Pakistan beschikken over atoomwapens.

9 januari 2017 – El Arish, Egypte

Bij een controlepost vlak bij El Arish in de Sinaïprovincie in Egypte brengen leden van IS een autobom tot ontploffing, waarbij zeven Egyptische politieofficieren en één burger worden gedood. De regeringstroepen reageerden en konden de vijf aanvallers doodschietsen.²³⁴ Sinds 2012 vinden er regelmatig aanslagen plaats in de Sinaïwoestijn. Op 24 oktober 2014 werden bij Rafah 34 Egyptische militairen gedood. Op 20 maart 2016 gebeurde dat opnieuw met 13 dodelijke slachtoffers. Op 31 oktober 2015 ontplofte een Russisch vliegtuig na vertrek uit Sharm el-Sheikh en stortte neer in de Sinaïwoestijn, waarbij de 224 inzittenden om het leven kwamen. Een passagier zou een bom in de vliegtuigcabine hebben gesmokkeld. De aanslag werd toen onmiddellijk opgeëist door IS.

10 januari 2017 – Kabul, Afghanistan

Een lid van de Taliban blaast zichzelf op, onmiddellijk gevolgd door een autobom in het centrum van Kabul rechtover het Nationaal Parlement van Afghanistan.²³⁵ Daarbij worden minstens 46 personen gedood en 70 andere gewond. Er ontploft ook een autobom in het huis van de gouverneur van de provincie Kandahar waarbij elf personen worden gedood waaronder vijf diplomaten van de Verenigde Arabische Emiraten. De aanslag wordt niet opgeëist door de Taliban en is waarschijnlijk gepleegd door IS. Nog een menselijke zelfmoordbom ontploft vandaag in de stad Lashkar Gah waarbij zeven burgers om het leven komen. Daarmee komt een einde aan de relatieve rust in Kabul. In juli 2016 vond een dubbele zelfmoordaanslag plaats tijdens een vreedzame demonstratie van Hazara's, die behoren tot een sjiitische minderheid in Afghanistan.²³⁶ Daarbij kwamen meer dan 80 mensen om het leven en werden er 240 gewond. De soennitische IS heeft de aanslag opgeëist.

10 januari 2017 – Hargeisa, Somalië

De terreurgroep Al-Shabaab schiet een tiener en een volwassene dood in de stad Hargesia in Somalië omwille van hun vermeend homoseksueel gedrag.²³⁷ Het vermoorden van homoseksuelen gebeurt door zowel radicale christenen als radicale moslims, op basis van een let-

terlijke interpretatie van teksten uit de Bijbel (Genesis 19:23, Romeinen 1:27) en de Koran (Soera 27:54-58). In 2011 werd de Oegandese activist voor homorechten, David Kato, vermoord in de stad Mukone, vlak bij de hoofdstad Kampala. Steven Anderson, een christelijke pastoor in Arizona in de vs riep in december 2014 op om homoseksuelen te doden. Kevin Swanson, een evangelische christen, zei eind 2015 dat homo's de dood verdienen. Op 12 juni 2016 schoot de radicale moslim Omar Mateen in een nachtclub voor homo's en lesbiennes in Orlando in de vs, 50 mensen dood. Enkele weken voordien had de imam Sheikh Farrokh Sekaleshfar in Orlando nog gezegd dat homo's gedood moesten worden "uit compassie".²³⁸ Militanten van Islamitische Staat gooiden in 2014 en 2015 homoseksuelen van hoge gebouwen, en als ze nog leefden, werden ze verder dood gestenigd. Onder de sharia is homoseksualiteit immers een zwaar misdrijf dat met de dood moet worden bestraft.

11 januari 2017 – Bagdad, Irak

In het al-Bayaa-district van Bagdad ontploft een autobom en doodt daarbij één persoon en verwondt drie anderen.²³⁹ De aanslag is gepleegd door is. Bomauto's zijn een geliefd wapen van salafistische terroristen tegen de sjiiitische bevolking in de stad. De zwaarste aanslag werd gepleegd op 3 juli 2016 in de wijk Karrada in Bagdad. Daarbij werden minstens 324 mensen gedood en meer dan 300 gewond.

12 januari 2017 – Damascus, Syrië

Een zelfmoordterrorist brengt zichzelf tot ontploffing in het nochtans streng beveiligde district Kafr Sousa in Damascus, de hoofdstad van Syrië. Daarbij worden minstens acht personen gedood.²⁴⁰ Vermoedelijk is de dader lid van Al-Qaeda. Dergelijke aanslagen komen zelden voor in Damascus dat stevig in handen is van Bashar al-Assad. Hij volgde in 2000 zijn vader op als president van Syrië. Toen de Arabische Lente in 2010 ook Syrië bereikte en zijn positie in het gedrang kwam, begon al-Assad een nietsontziende oorlog tegen zijn opposanten. Daarbij liet hij ook burgerdoelen aanvallen zoals in Daraa en Hama, waarbij duizenden slachtoffers vielen. Dit leidde al snel tot de Syrische burgeroorlog waarin alawietische regeringstroepen vochten tegen salafistische rebellen.

13 januari 2017 – Margada, Syrië

Leden van 15 kruisigen in de stad Margada in het noordoosten van Syrië twee Syrische mannen, Muhammead al-Kankoul en Mazin al-Hussein, omdat ze ervan verdacht worden Koerdische tegenstanders te steunen.²⁴¹ Een shariarechtbank in Margada veroordeelde hen tot de dood wegens afvalligheid en verraad. De twee worden in het centrum geëxecuteerd in aanwezigheid van een menigte toeschouwers. Hun dode lichamen worden vervolgens gekruisigd opgehangen aan elektriciteitspalen. Margada is het laatste bolwerk in het Al-Hasakah Gouvernement dat (op datum van 13 januari 2017) in handen is van Islamitische Staat.

13 januari 2017 – Madagali, Nigeria

Zelfmoordterroristen van de radicaal islamitische terreurgroep Boko Haram maken vlak bij een overvolle markt in de stad Madagali in Nigeria minstens zes dodelijke slachtoffers.²⁴² Het is de tweede grote aanslag in deze stad in de eerste twee weken van 2017 (zie 4 januari). Volgens ooggetuigen zouden drie vrouwen, waarvan twee een baby op de rug droegen, bij een politiepost voor de markt hun bommen tot ontploffing hebben gebracht. Daarbij zouden de drie vrouwen, de twee baby's en twee burgers die op de wacht stonden en de vrouwen tegenhielden, gedood zijn. Boko Haram gebruikt steeds meer vrouwen, en zelfs jonge meisjes vanaf zeven jaar, om zelfmoordaanslagen te plegen. Sommigen onder hen geloven dat ze door hun daad rechtstreeks naar het paradijs gaan zoals sommige imams beweren. Anderen blijken ontvoerde vrouwen en meisjes te zijn die niet handelen uit vrije wil, maar een bomlading moeten dragen die vanop afstand tot ontploffing kan worden gebracht.

13 januari 2017 – Belfast, Noord-Ierland

In Belfast, de hoofdstad van Noord-Ierland, worden een man en een vrouw neergeschoten terwijl ze hun zoon willen beschermen tegen drie gemaskerde paramilitairen van de terreurgroep Óglaigh na hÉireann (Strijders voor Ierland).²⁴³ Dit is een splinterorganisatie van het vroegere Iers Republikeins Leger (IRA) dat in de jaren 70, 80 en 90 van vorige eeuw heel wat aanslagen pleegde. Het IRA verdedigde de ka-

tholieke minderheid van 40% in Noord-Ierland tegen de protestantse meerderheid van 60%, en streefde naar aansluiting bij de republiek Ierland dat hoofdzakelijk katholiek is. Als reactie op het katholieke geweld ontstonden protestantse milities zoals de Ulster Defense Association. Het kwam tot zware conflicten tussen katholieken en protestanten, met ontvoeringen, vuurgevechten en bomaanslagen. Op 10 april 1998 werd een vredesakkoord gesloten dat door de meerderheid van de Noord-Ierse bevolking werd goedgekeurd. Nu en dan laait het geweld in Belfast weer op door kleine splintergroepen die de strijd van het voormalige IRA verderzetten.

14 januari 2017 – Hawija, Irak

In de stad Hawija in het noorden van Irak hebben leden van IS een moeder en haar vier kinderen, drie meisjes en een jongen van 9 maanden, publiekelijk verbrand.²⁴⁴ De moeder wordt ervan beschuldigd dat ze met haar kinderen het kalifaat wou ontvluchten om naar Kirkuk te gaan. De salafisten hebben de moeder en haar kinderen vastgebonden, met ruwe olie overgoten en levend in brand gestoken terwijl een groep burgers toekeek. Het district Hawija ten zuiden van Kirkuk is (op deze dag) nog in handen van IS en gebruikt afschrikingsmethodes om de bevolking in het kalifaat te houden. Volgens hun leider Abu Bakr al-Baghdadi, die beweert af te stammen van de profeet Mohammed, moeten alle moslims zich onderwerpen aan zijn regels en zich tot de dood verzetten tegen hun vijanden. Wie uit het kalifaat vlucht is een afvallige en moet volgens de islamitische wet gedood worden. Het is niet de eerste keer dat IS dergelijke vergeldingsmaatregel neemt. Op 12 mei 2016 werd in al-Riyad een complete familie – een vader, een moeder en hun drie kinderen – die het kalifaat wilde ontvluchten, opgepakt, met ruwe olie overgoten en publiekelijk verbrand.²⁴⁵

15 januari 2017 – Bargholi, Afghanistan

Minstens zeven burgers worden bij een bomexplosie gedood in de provincie Nangarhar in het oosten van Afghanistan.²⁴⁶ De daders zijn vermoedelijk leden van IS. Op hetzelfde ogenblik bestormen drie IS-leden in dezelfde provincie de religieuze school Mesher Mullah Sahib Madrassa en kidnappen veertien islamitische geestelijken die er les

gaven.²⁴⁷ Enkele dagen voordien had is ook al 60 woningen in brand gestoken. Het lijkt erop dat is snel groeit in Afghanistan dat al wordt geteisterd door het geweld van de Taliban.

16 januari 2017 – Maiduguri, Nigeria

Twee meisjes met bomvesten plegen een aanslag in de universiteit van Maiduguri in Nigeria. Het eerste meisje is twaalf jaar oud en wordt door de politie neergeschoten voor ze het gebouw kan binnengaan. Het tweede meisje van veertien jaar raakt wel in het gebouw en brengt zichzelf tot ontploffing. Daarbij komen twee studenten en een professor om het leven, en worden vijftien anderen gewond.²⁴⁸ De aanslag gaat uit van Boko Haram die zich verzet tegen elke vorm van onderwijs dat niet gebaseerd is op de islam. Westers onderwijs is voor hen dan ook haram (verboden). In een verklaring roept Abubakar Shekau, de leider van de radicale moslimgroep Boko Haram, al zijn medestanders op om de Nigeriaanse bevolking zo hard mogelijk te treffen met bommen, vuurwapens, machetes en brandstichtingen. Boko Haram wil van Nigeria een islamitische staat maken waar de sharia als wet geldt.

16 januari 2017 – Al Wadi al Jadid, Egypte

In de zuidelijke provincie Nieuwe Vallei in Egypte hebben leden van is een aanslag gepleegd bij een politiepost in Nacq op zo'n 70 kilometer van de stad Kharga, een oase in de woestijn. Daarbij worden acht Egyptische politieofficieren gedood en drie anderen verwond.²⁴⁹ Aanslagen van is tegen Egyptische doelwitten komen vaak voor op het Sinaïschiereiland aan de grens tussen Israël en Gaza. In het woestijngebied van de Nieuwe Vallei vormen ze eerder een uitzondering. In juli 2014 werden wel 22 soldaten gedood bij een aanval vlak bij de oase van Farafra ten noordwesten van Kharga. Het gebied van de Nieuwe Vallei paalt aan Libië waar na de val van Khadafi een strijd losbarstte tussen het Libische leger enerzijds en radicale islamitische groepen anderzijds. Is voert vanuit Libië regelmatig raids uit in Egypte.

Ontvoerde mensen door de terreurgroep Boko Haram. © Punch

17 januari 2017 – Mogadishu, Somalië

Leden van de radicaal islamitische groep Al-Shabaab executeren in Mogadishu, de hoofdstad van Somalië, de Oegandese soldaat Masassa.²⁵⁰ Die werd in september 2015 gevangengenomen. Hij maakte deel uit van een Oegandese legergroep die de Somalische regering kwam bijstaan in haar strijd tegen de terreurgroep. Al-Shabaab heeft van de executie een video gemaakt. Eerst werd de soldaat gedwongen om te zeggen dat de Oegandese soldaten alleen maar naar Somalië kwamen voor het geld en dat ze beter in Oeganda zouden blijven. Daarna zie je hoe hij met twee kogels in het hoofd wordt afgemaakt. Net zoals is en Boko Haram ontvoert Al-Shabaab regelmatig mensen die dan gebruikt worden voor propagandadoeleinden en afschrikkingsmiddel.

18 januari 2017 – Gao, Mali

Een zelfmoordenaar van de jihadistische terreurgroep Al-Mourabitoun die gelieerd is met Al-Qaeda heeft in de stad Gao in het noordoosten van Mali, een autobom tot ontploffing gebracht. De aanslag gebeurt vlak bij een kamp van een VN-vredesmacht, waarbij minstens 60 men-

sen worden gedood en meer dan 100 gewond.²⁵¹ In het noorden van Mali wordt al jaren een strijd geleverd door zwaarbewapende Toearegs en radicale islamistische rebellen die streven naar de onafhankelijkheid van het gebied Azawad. Dit leidde in 2012 en 2013 tot een ware burgeroorlog. De islamitische krijgers van Asar Dine (Verdedigers van het Geloof) slaagden er in 2012 in om de steden Gao en Timboektoe te veroveren. Ze verklaarden de sharia van kracht, vrouwen mochten nog enkel gesluierd op straat, hotels mochten niet langer alcohol serveren en radiostations mochten geen westerse muziek meer spelen. Leden van Ansar Dine vernietigden het mausoleum van Sidi Mahmud Ben Amar en verschillende historische graven van aanhangers van het soefisme. Heel wat christenen sloegen op de vlucht. Het Franse leger stuurde in januari 2013 troepen om de hoofdstad Bamako te beschermen, zette een tegenaanval in en heroverde Gao en Timboektoe. Sindsdien is het onrustig in deze regio. In 2015 en 2016 was Al-Mourabitoun heel actief en pleegde aanslagen in Bamako in Mali, in Ouagadougou in Burkina Faso, en in Gand-Bassam in Ivoorkust waarbij een honderdtal doden vielen.

19 januari 2017 – Palmyra, Syrië

Strijders van de Islamitische Staat vermoorden in de stad Palmyra, in het centrum van Syrië, twaalf mensen. Ze onthoofden 4 ambtenaren en leerkrachten die ervan beschuldigd worden dat ze de geloofspunten van IS niet delen, en dus omwille van afvalligheid de doodstraf krijgen. Acht andere personen, enkele soldaten en tegenstanders van IS, worden brutaal doodgeschoten. De massamoorden gebeuren in het oude Romeinse theater dat voordien al werd gebruikt als executieplaats. Palmyra is een oude stad met tal van historische monumenten zoals de 2000 jaar oude Leeuw van Al-Lat, de tempel van Bel, de tempel van Baal-Shamin, de Colonnades, het Tetrapylon, de Necropolis, de Romeinse triomfboog, en het Romeinse theater. Toen IS in 2015 de stad voor de eerste keer in handen kreeg, werden al verschillende archeologische gebouwen, monumenten en zogenaamde afgoderijbeelden vernietigd. In maart 2016 heroverde het Syrische leger de stad, maar in december 2016 viel ze weer in handen van IS die opnieuw vernielingen aanbracht. Nu dynamiteerden ze het Tetrapylon en de façade van het Romeins theater. In naam van het ware geloof hebben de fanatici van IS ook Khales Asaad onthoofd, de archeoloog

die al meer dan 50 jaar waakte over de historische monumenten in Palmyra.

20 januari 2017 – Mosul, Irak

Een zeventigjarige grootvader en zijn kleinzoon worden in het westen van de stad Mosul, in het noorden van Irak, gedood door een bom die met een drone van IS werd gedropt. Het Iraakse leger heeft een groot deel van de stad heroverd, maar IS houdt nog steeds een groot deel van het westen in handen. Mosul kwam in juni 2014 in handen van IS en beval de onmiddellijke invoering van de sharia. Ze vernietigden de christelijke dorpen in de omgeving, en de christelijke, sjiiitische en soefistische heiligdommen in de stad. De inwoners werden verplicht om zich te bekeren en trouw te zweren aan het kalifaat, zo niet zouden ze geëxecuteerd worden. Christelijke, sjiiitische en Turkmeense dorpen in de buurt werden compleet uitgemoord. Heel wat historische manuscripten en boeken uit de bibliotheek van Mosul werden vernietigd. In februari 2015 sloopten leden van IS in de stad Nineveh, in de buurt van Mosul, tal van historische standbeelden en andere kunstschaten. In een video legde een IS-strijder uit waarom ze zo handelden in Nineveh: "Eeuwenoude volkeren aanbaden hier standbeelden in plaats van God. Ze maakten zich schuldig aan afgoderij."²⁵²

21 januari 2017 – Rakban, Syrië

Leden van IS hebben een autobom tot ontploffing gebracht in een vluchtelingenkamp in Rakban in Syrië, vlak bij de Jordaanse grens. Daarbij komen vier burgers om het leven en worden tientallen andere gewond.²⁵³ Sinds het begin van de burgeroorlog in Syrië sloegen miljoenen mensen, waaronder ouderen, vrouwen en kinderen, op de vlucht. Meer dan 80.000 onder hen leven in geïmproviseerde tenten in het kamp in Rakban en wachten op toestemming om het Jordaanse grondgebied te mogen betreden.

21 januari 2017 – Jeddah, Saoedi-Arabië

Twee zelfmoordenaars brengen in de stad Jeddah in Saoedi-Arabië hun bomvesten tot ontploffing tijdens een vuurgevecht met de Saoedische veiligheidstroepen.²⁵⁴ De aanslagen zijn het werk van IS. Sinds

2014 pleegt de radicaal islamitische terreurgroep daar regelmatig aanslagen, vooral in het noordoosten waar een minderheid sjiieten woont. Jeddah ligt in het westen en telt verhoudingsgewijze ook veel sjiitische moslims. Het is de tweede grootste stad van het land en de grootste havenstad aan de Rode Zee. Jeddah is dan ook enorm belangrijk voor de Saoedische economie die veel zaken doet met westerse staten en bedrijven. Saoedi-Arabië is ook bevriend met de vs en stelt haar luchtmachtbasissen ter beschikking van de westerse coalitie tegen is. Zowel Al-Qaeda als is vinden dat Saoedi-Arabië, dat op zijn grondgebied de twee belangrijkste heilige plaatsen van de islam heeft (Mekka en Medina), geen zaken mag doen met de westerse 'kruisvaarders'. In juli 2016 bracht een zelfmoordterrorist nog een wagen tot ontploffing bij het consulaat van de vs in Jeddah.

22 januari 2017 – Jeruzalem, Israël

De Israëlische regering stemt in met de bouw van 566 nieuwe woningen voor kolonisten in het door Israël bezette Oost-Jeruzalem.²⁵⁵ Deze beslissing komt er na de inauguratie van Donald Trump als nieuwe president van de Verenigde Staten. "We zijn niet langer met handen en voeten gebonden zoals in de tijd van Barack Obama om te kunnen bouwen," zo verklaarde Meir Turjeman, de burgemeester van Jeruzalem. Er bestaan zelfs plannen voor nog 11.000 andere nederzettingen. Het bouwen van dergelijke nederzettingen wordt volgens het internationaal recht als illegaal beschouwd. Zo werd op 23 december 2016 nog de VN-resolutie 2334 goedgekeurd waarin staat dat Israël moet stoppen met de kolonisatie van Palestijnse gebieden. In tegenstelling tot voordien had de vs ditmaal niet tegengestemd, maar zich onthouden, tot grote woede van de Israëlische premier Benjamin Netanyahu. Hij hoopt dat onder Trump de vs dergelijke VN-resoluties weer zal blokkeren. De bouw van nieuwe nederzettingen wordt gesteund door de nationalistische partij *Het Joodse Huis*, de ultraorthodoxe sefardisch-charedische partij *Shas*, en de ultraorthodoxe charedisch-joodse partij *Verenigd Thora-Jodendom* die alle deel uitmaken van de regering. Deze beslissing zorgt voor bijkomende spanning in het conflict tussen Joden en Palestijnen over wie aanspraak kan maken op de, in hun ogen, heilige grond van Oost-Jeruzalem.

23 januari 2017 – Sinai, Egypte

Minstens vijf soldaten van het Egyptische leger zijn op het Sinai-schiereiland dat grenst aan Israël en Palestina, vermoord door radicale moslims.²⁵⁶ Het Egyptische leger heeft geen details gegeven over de exacte locatie van de terreurdaad maar stelde in een verklaring dat de daders fundamentalisten zijn die in strijd met het ware geloof handelen. De radicale islamisten, die sinds de val van president Morsi in 2013 regelmatig aanslagen plegen in de Sinai, zeggen dan weer dat het Egyptische leger het ware geloof niet volgt. Aan beide kanten zijn er moslimgeleerden die de andere partij afvalligheid verwijten.

23 januari 2017 – Borno, Nigeria

Strijders van Boko Haram hebben in de regio Borno in het noorden van Nigeria het dorp Dzaku aangevallen en daarbij acht burgers gedood. Daarnaast hebben ze tientallen vrouwen en kinderen ontvoerd.²⁵⁷ De voorbije jaren heeft Boko Haram al honderden vrouwen en meisjes gekidnapt. Zij worden vaak gebruikt als seksslavinnen of als ruilmiddel voor hun door het Nigeriaanse leger opgepakte medestanders. Twee dagen later, op 25 januari, zal Boko Haram opnieuw een aanslag met zelfmoordenaars plegen in Maiduguri in Nigeria waarbij zeven mensen om het leven komen.²⁵⁸

24 januari 2017 – Aleppo en Idlib, Syrië

De salafistische terreurgroep Jabhat Fateh al-Sham pleegt in de steden Aleppo en Idlib verschillende zelfmoordacties met bomauto's. Daarbij vallen dozijnen doden, onder wie soldaten van het Vrije Syrische Leger.²⁵⁹ De aanslag gebeurt op de dag van de vredesonderhandelingen en afspraken rond een staakt-het-vuren in Kazachstan. Jabhat Fateh al-Sham telt ongeveer 10.000 strijders en is berucht om haar wreedheid. De groepering heeft net als is tot doel om een kalifaat te stichten waarin de zuivere islam wordt beleden met de sharia als rechtssysteem en waarin geen plaats is voor ongelovigen. Het is geen toeval dat Idlib een doelwit is want daar leven overwegend sjiitische moslims en een omvangrijke groep christenen.

25 januari 2017 – Mogadishu, Somalië

Bij een aanslag door leden van Al-Shabaab op het populaire hotel Dayah, vlak bij het Somalische parlement in de hoofdstad Mogadishu, worden 28 mensen gedood en meer dan 50 gewond, waaronder veiligheidsagenten, journalisten en gewone burgers.²⁶⁰ Eerst ontploft een bomauto aan de ingang van het hotel, nadien lopen zwaarbewapende *moedjahedien* het gebouw binnen en beginnen wild in het rond te schieten. Op het moment dat ambulanciers en journalisten toekomen, ontploft een tweede autobom die heel wat gewonden maakt. Volgens ooggetuigen zijn heel wat gebouwen zwaar beschadigd. Op 26 juni 2016 gebeurde een soortgelijke aanslag op het hotel Nasa Hablod in Mogadishu. Al-Shabaab heeft tot doel om de Somalische regering te verjagen en van het land een islamitische natie te maken die de sharia strikt zou moeten toepassen.

26 januari 2017 – Mosul, Irak

Een drone van IS laat bommen vallen op een huis in het centrum van de Iraakse stad Mosul. Daarbij worden drie mensen van eenzelfde familie, waaronder een kindje van drie jaar, zwaargewond.²⁶¹ De voorbije weken werden al verschillende bommen met drones gegooid op huizen in wijken die recent door het Iraakse leger bevrijd zijn.

27 januari 2017 – Kulbiyow, Somalië

Al-Shabaab voert in de zuidelijke Somalische stad Kulbiyow een grootscheepse aanval uit op een afgelegen basis van het Keniaanse leger. Daarbij vallen minstens 66 doden en een onbekend aantal gewonden.²⁶² De aanvallers gebruiken daarbij twee auto's vol explosieven waarmee ze het kamp binnenrijden en tot ontploffing brengen. Heel wat Keniaanse soldaten vluchten het bos in en worden nagezet door de radicale islamisten. Het doel van Al-Shabaab is om de internationale vredesmacht met troepen uit Kenia, Djibouti, Oeganda, Ethiopië en andere Afrikaanse landen uit Somalië te verdrijven en er een kalifaat te stichten. Al-Shabaab had gisteren ook al een andere basis van de Afrikaanse Unie in Lego in Somalië aangevallen en er bommen tot ontploffing gebracht. Daarbij verloren negen mensen het leven.²⁶³

28 januari 2017 – Fallujah, Irak

In de stad Fallujah brengt een is-strijder zichzelf tot ontploffing waarbij twee politiemensen worden gedood en twee anderen gewond.²⁶⁴ De *United Nations Assistance Mission* in Irak verklaart dat het geweld in het land 19.000 slachtoffers heeft gemaakt in de laatste negen maanden van 2016. Volgens waarnemers drijft is het aantal aanslagen in Irak op als reactie op het mogelijke verlies van de stad Mosul. De val van deze stad zou dus niet het einde van is betekenen, maar het begin van een soort guerrilla in het land. Vandaag was er ook een bomaanslag in Bagdad die het leven kostte aan één persoon en vier anderen verwondde.²⁶⁵

28 januari 2017 – Texas, Verenigde Staten

Enkele uren nadat president Donald Trump heeft aangekondigd dat hij geen moslims meer zou toelaten, wordt in de stad Texas in de vs de moskee van het Victoria Islamic Centre in brand gestoken. Ondanks de tussenkomst van de brandweer brandt het gebouw compleet uit.²⁶⁶ Het religieus centrum was in 2013 al het doelwit van haatgraffiti en een week voor de brand werd er nog ingebroken. De daders zijn nog onbekend, maar de politie vermoedt dat het om extreemrechtse christenen gaat die zich steeds feller afzetten tegen moslims en hun gebedshuizen. Enkele weken voordien, op 7 januari 2017, werd ook al een moskee in aanbouw van het Islamic Center of Lake Travis in Texas in brand gestoken.²⁶⁷

29 januari 2017 – Quebec, Canada

Verschillende schutters vallen de moskee in het Islamitisch Cultureel Centrum van Quebec in Canada binnen en doden er zes mensen. Acht anderen worden zwaar verwond. De aanslag gebeurt tijdens het avondgebed waaraan meer dan vijftig moslims deelnemen.²⁶⁸ De dader, Alexandre Bissonette, blijkt extreemrechtse ideeën te hebben en sympathie te hebben voor de Franse anti-immigratiepartij Front National van Marine Le Pen. In juni 2016 hadden onbekenden al een varkenskop op de stoep van de moskee gelegd met de melding 'Bon appétit' op een briefje, terwijl het voor moslims verboden is om varkensvlees te eten. Algemeen wordt aangenomen dat het toen ging

om extreemrechtse Canadese christenen die zich verzetten tegen de aanwezigheid van moslims in Quebec.

30 januari 2017 – Bida, Nigeria

Vandaag raakt bekend dat de Nigeriaanse superpolygamist en gewezen moslimpredikant Mohammed Bello Abubakar op 93-jarige leeftijd is overleden in de stad Bida in Centraal-Nigeria. Hij trouwde met 97 vrouwen bij wie hij samen meer dan 200 kinderen verwekte.²⁶⁹ Lokale geestelijke leiders keerden zich tegen deze extreme vorm van polygamie en verwezen daarbij naar de Koran die stelt dat een man maar met vier vrouwen mag huwen. Hij werd in 2008 gearresteerd maar kwam vrij op borgtocht. Bello ging door met het huwen van vrouwen want volgens hem liet de Koran toe dat een man zoveel vrouwen mag hebben voor zover hij in staat is hen te onderhouden. Daarbij zag hij het ook als zijn 'goddelijke missie' om baby's te maken bij zoveel mogelijk vrouwen. Tijdens zijn leven scheidde hij van een tiental vrouwen die daarop in armoede terechtkwamen. Polygamie is in een groot deel van Nigeria, maar ook in tal van andere islamitische landen, toegestaan. Sommige moslims in Europese landen passen deze praktijk ook toe en hebben meerdere vrouwen. Uit onderzoek blijkt dat er in het Verenigd Koninkrijk minstens 20.000 polygame huwelijken zijn afgesloten door moslims, alhoewel dat wettelijk verboden is.²⁷⁰ Ook orthodoxe christenen eisen het recht op polygamie op. Dat is het geval in de Verenigde Staten. Uit onderzoek blijkt dat er zowat 38.000 polygame huwelijken bestaan in de vs, in het bijzonder in de staat Utah waar heel wat mormonen leven.²⁷¹ Veel mormonen wijzen erop dat hun grondlegger, Joseph Smith, een openbaring van God had ontvangen waarin hem werd opgedragen om polygaam te leven. Volgens Assita Kanko, wier vader in Burkina Faso een tweede vrouw nam, is polygamie "niet alleen een schending van de rechten van vrouwen, ze is ook een ernstige schade van hun waardigheid en ondermijnt zowel de sociale cohesie als het ontwikkelingsproces van de kinderen die haar moeten ondergaan".²⁷²

30 januari 2017 – Shali, Rusland

Drie leden van de islamitische terreurgroep Kaukasisch Emiraat hebben twee politieofficiërs vermoord in de stad Shali in Tsjetsjenië,

een deelrepubliek van Rusland.²⁷³ De islamisten streven er naar de afscheiding van Rusland en de installatie van een islamitische staat in de Kaukasus, waar dan de sharia zou gelden en ongelovigen verbannen zouden worden.

31 januari 2017 – Dalori, Nigeria

Bij een zelfmoordaanslag in het dorp Dalori vlak bij Maiduguri in het noordoosten van Nigeria worden twee personen gedood.²⁷⁴ De dader bestormt vroeg in de ochtend de lokale moskee waar het ochtendgebed begonnen was en blaast zichzelf vervolgens op. De aanslag wordt opgeëist door de islamitische terreurgroep Boko Haram. Een jaar voordien, op 30 januari 2016, werden bij een aanslag door Boko Haram op het dorp Dalori 86 mensen gedood. Daarbij staken de terroristen huizen, waarin vrouwen en kinderen zaten, in brand.²⁷⁵

31 januari 2017 – Noord-Carolina, Verenigde Staten

Will Quigg, de leider van de Ku Klux Klan in Noord-Carolina, heeft zich in een telefonisch interview met *Business Times* heel positief uitgelaten over de plannen van president Trump om de migratiestromen te stoppen, een muur aan Mexico te bouwen, en het weren van moslims die een gevaar betekenen voor de vs. Volgens Quigg was de natie opgericht voor blanke christenen en niet voor andere huidskleuren en religies. De politiek van Trump heeft alvast geleid tot een stijging van het aantal afdelingen en leden van de kkk.²⁷⁶ Ook andere voormalige leiders van de kkk spraken al voor zijn verkiezing hun steun uit aan Trump. De Ku Klux Klan is de overkoepelende benaming van een groot aantal geheime blanke christelijke groeperingen die zich keren tegen zwarten, kleurlingen, joden, homoseksuelen, moslims en communisten. Het kenteken van de kkk bestaat uit een christelijk kruis met in het midden de afbeelding van een druppel bloed dat Jezus zou geofferd hebben “om het blanke ras te behoeden voor het Kwaad”. In het verleden waren ze verantwoordelijk voor lynchpartijen en moorden op zwarten. In 2005 staken ze in de staat Ohio nog het huis van een hispanic in brand.

1 februari 2017 – Jakarta, Indonesië

Het Satara Instituut in Jakarta, de hoofdstad van Indonesië, maakt een rapport bekend over de toenemende onverdraagzaamheid, bedreigingen en acties door moslims tegen religieuze minderheden in Indonesië in 2016.²⁷⁷ Meer dan 130 incidenten werden veroorzaakt door de Indonesian Ulema Council, een overkoepelende organisatie van islamitische groeperingen, en door het Islam Defenders Front, een radicale islamgroep die ijvert voor de invoering van de sharia in het hele land. Slachtoffers zijn christenen, hindoes, boeddhisten en de uit de islam getreden groep Gafatar. Indonesië stond lang bekend als een democratisch islamitisch land, maar raakt steeds meer onder invloed van de radicale islam. De overheid treedt nauwelijks op tegen de toepassing van de sharia, het publiekelijk geselen van homoseksuelen en het in brand steken van kerken. In de provincie Atjeh werd de sharia zelfs officieel ingevoerd. Blasfemie is in Indonesië wettelijk verboden waardoor islamitische knokploegen zich door de wet gesteund voelen om afvalligen aan te pakken.

1 februari 2017 – Qandala, Somalië

In de steden Qandala en Boosaasa in het noorden van Somalië plegen leden van Al-Shabaab en IS terreuraanslagen. In Qandala worden drie burgers en drie soldaten geëxecuteerd, in Boosaaso werden twee soldaten gedood en zes anderen verwond.²⁷⁸ Op hetzelfde moment worden in de stad Mandera in Kenia twee politiemensen en een vijftienjarige jongen vermoord door leden van Al-Shabaab.

2 februari 2017 – Bagdad, Irak

Leden van de IS brengen op een markt in het zuiden van de Iraakse hoofdstad Bagdad een autobom tot ontploffing waarbij één politiemann gedood wordt en vijf anderen zwaargewond. Elders in de stad ontploft een tweede bom die twee burgers verwondt.²⁷⁹ Bijna dagelijks gebeuren er aanslagen in Bagdad door radicale soennieten tegen de sjiiitische bevolking. Dit leidt op zijn beurt tot gewelddaden van de sjiieten tegen soennitische burgers en maakt van Bagdad de gevaarlijkste stad ter wereld om in te leven.

2 februari 2017 – Kontcha, Kameroen

In het dorp Kontcha op de grens van Kameroen en Nigeria hebben leden van Boko Haram een onafhankelijke VN-contractant en vier andere burgers gedood.²⁸⁰ Eind 2015 verklaarde de Nigeriaanse president Muhammadu Buhari dat het Nigeriaanse leger de terreurgroep zo goed als verslagen had. Maar Boko Haram blijkt zijn actiedomein vanuit Nigeria juist uit te breiden naar de omliggende landen Tsjaad, Niger, Benin en Kameroen. In september 2016 werden vijf dorpelingen in het zuidoosten van Niger vermoord. In januari en juni 2016 werden bomaanslagen gepleegd tegen moskeeën in Kameroen waarbij 21 doden vielen.

3 februari 2017 – Parijs, Frankrijk

Rond 10 uur valt de 29-jarige Egyptenaar Abdallah El H. enkele soldaten aan in het Louvre-museum in Parijs. De man wordt tegengehouden aan de ingang van het gebouw. Hij bedreigt vier militairen, roept "Allahu Akbar" (God is groot), haalt twee machetes uit zijn rugzak en slaat op hen in. Hij verwondt twee personen en wordt neergeschoten door de andere militairen. De dader wordt zwaargewond opgenomen in een ziekenhuis waar hij in levensgevaar verkeert.²⁸¹ Voordat hij zijn aanval uitvoerde, verstuurde hij verschillende Twitterberichten die over religie gingen. Zijn laatste Tweet bevatte het volgende bericht: "Er is geen onderhandeling mogelijk, geen compromis, geen medelijden, en zeker geen weg terug. Er bestaat geen vrede in de oorlog." Dagelijks bewaken naast de lokale politie ongeveer 3500 militairen de straten van Parijs.

4 februari 2017 – Ménaka, Mali

Bij een aanval door leden van een islamitische terreurgroep op een militaire bewakingspost in het dorp Ménaka in het oosten van Mali, worden vier soldaten gedood en acht anderen gewond.²⁸² Ook de dagen voordien werden aanvallen gepleegd in de Malinese dorpen Tenenkou en Somadougou. De daders zijn vermoedelijk leden van Ansar Dine, dat kan vertaald worden als "Verdedigers van het (islamitische) geloof". Het betreft een jihadistisch salafistische groep die gelieerd is aan Al-Qaeda in de Maghreb, en die aanslagen pleegt in

Mali, Senegal en Mauretanië. Hun doel is de omvorming van het land tot een theocratie en de invoering van de sharia in de Islamitische Republiek Azawad, een niet-erkende staat die een groot deel van Mali omvat. Op 3 april 2012 verkondigde Ansar Dine dat hun strijders Timboektoe in handen hadden en er de sharia hadden ingevoerd. Het leidde tot een exodus van de christelijke bevolking uit de stad. Op 4 mei 2012 vernietigden de salafisten een soefiheiligdom dat op de lijst stond van UNESCO Werelderfgoed.²⁸³ Volgens salafisten zijn soefi's afvalligen die mogen gedood worden omdat ze afwijken van de zuivere islamitische leer. In de stad Gao die ook in handen viel van Ansar Dine werden onmiddellijk videospelletjes, westerse muziek, alcohol en het spelen van voetbal verboden.

5 februari 2017 – Kidal, Mali

De islamitische terreurgroep Al-Qaeda van de Maghreb pleegt in de stad Kidal in het noordoosten van Mali een bomaanslag waarbij vier Canadese blauwhelmen worden gedood.²⁸⁴ De blauwhelmen maken deel uit van de UN Multidimensional Integrated Stabilization Mission in Mali (MINUSMA) die moet zorgen voor stabiliteit in de regio. De MINUSMA is de meest risicovolle missie van de Verenigde Naties met meer dan 75 doden sinds 2013. De blauwhelmen zijn regelmatig het doelwit van zelfmoordaanslagen, beschietingen met raketten en landmijnen.

5 februari 2017 – Kismayo, Somalië

In Kismayo, een havenstad in het zuiden van Somalië, executeren leden van Al-Shabaab vier mensen.²⁸⁵ Ze werden ervan verdacht spionnen te zijn voor de Somalische regering en de vs. Ze verschenen voor een shariarechtbank die hen na een kort proces schuldig bevond, waarna ze op rituele wijze zijn onthoofd met een zwaard. In de regio's die onder controle staan van Al-Shabaab werden al heel wat mensen wegens spionage, het niet naleven van de islamitische tradities of diefstal veroordeeld op basis van de sharia, en nadien geëxecuteerd, geamputeerd of geëxecuteerd. Het doel van de terreurgroep is om van Somalië een islamitische staat te vormen op basis van de sharia.

6 februari 2017 – Wereldwijd

Vandaag is het de Internationale Dag tegen Vrouwelijke Genitale Verminking (*Female Genetical Mutilation of FGM*). Volgens UNICEF werden in 2016 ongeveer 200 miljoen vrouwen uit dertig landen – waarvan 27 Afrikaanse landen, Indonesië, Jemen en Iraaks Koerdistan – het slachtoffer van een of andere vorm van genitale vermindering.²⁸⁶ FGM wordt algemeen beschouwd als een pre-islamitische traditie, maar de praktijk wordt geassocieerd met de islam die bijzonder gefixeerd is op de kuisheid en afzondering van de vrouw. In Mali, Mauretanië, Guinee en Egypte wordt FGM beschouwd als een religieuze verplichting.²⁸⁷ Besnijdenis staat niet in de Koran, maar het wordt wel geprezen in sommige Hadith, dus uitspraken die worden toegeschreven aan de profeet Mohammed.²⁸⁸ FGM komt ook voor in Afrikaanse landen met een grote christelijke bevolking, zoals Ethiopië, Kenia en Nigeria. Genitale verminkingen gebeuren ook binnen islamitische gemeenschappen in Europa. Volgens de studiedienst van het Europees Parlement lopen 180.000 vrouwen en meisjes het risico om besneden te worden, vooral tijdens vakanties naar het land van herkomst. In België alleen al zijn er 4000 potentiële slachtoffers.²⁸⁹

7 februari 2017 – Kabul, Afghanistan

Een zelfmoordterrorist van de Taliban blaast zichzelf op vlak bij het Hooggerechtshof in de Afghaanse hoofdstad. Daarbij worden 21 burgers gedood en meer dan 40 anderen verwond.²⁹⁰ Ook in de stad Ferah komt een hooggeplaatste politicus om het leven door een bembom. Na de terugtrekking van de Sovjets uit Afghanistan in 1989 kregen radicale moslims het land steeds meer in handen. De Taliban overnamen Kabul in 1996 en ook steeds grotere delen van Afghanistan. Tussen 1996 en 2001 stichtten ze het Islamitisch Emiraat met een streng islamitisch regime. Vrouwen moesten een boerka dragen en mochten niet langer onderwijs volgen. Televisies, foto's, video's en zelfs vliegen werd verboden. De sharia werd ingevoerd waarbij men overtredingen bestraftte met amputaties, zweepslagen en stenigingen. Na de aanslagen van 9/11 verdreven Amerikaanse en Britse troepen de Taliban uit de hoofdstad, die zich terugtrokken in de bergen. Sinds de zomer van 2016 heroveren de Taliban opnieuw terrein en plegen ze steeds meer aanslagen, zelfs tot in het hart van de hoofdstad Kabul.

Hun doel is om van Afghanistan opnieuw een zuivere islamitische staat te maken.

8 februari 2017 – Jwozjan, Afghanistan

is-strijders vermoorden in de provincie Jowzjan, in het noorden van Afghanistan, zes lokale medewerkers van het Rode Kruis.²⁹¹ De hulpverleners reden met drie voertuigen door de woestijn van Dasht-e Leili naar een afgelegen plaats om humanitaire hulp te verlenen toen ze in een hinderlaag liepen. De voertuigen van het Internationale Rode Kruis waren duidelijk gemarkeerd maar dat weerhield de islamisten niet om de hulpverleners dood te schieten. In 2016 waren er meer dan 200 gewelddaden, kidnappings en moorden op medewerkers van humanitaire organisaties.

8 februari 2017 – Wadi Hajar, Irak

In Wadi Hajar, ten zuiden van de stad Mosul in Irak, hebben leden van de terreurgroep Islamitische Staat twintig burgers levend verbrand wegens collaboratie met de Iraakse veiligheidsdiensten. Ze zouden met hun mobiele telefoons posities hebben doorgegeven. De executie wordt verricht voor een grote menige toeschouwers en dient duidelijk als een afschrikking. Daarnaast worden zeven is-strijders geëxecuteerd wegens desertie.²⁹² In het oosten van Mosul werden vandaag ook één burger en negentien anderen gewond bij een aanval met een drone door is.²⁹³ En vanuit Egypte vuurde is vier raketten af op de Israëlische stad Eilat waarbij 4 gewonden vielen.²⁹⁴

9 februari 2017 – Petah Tikva, Israël

Bij een schietpartij op een markt in het centrum van de Israëlische stad Petah Tikva worden zes mensen gewond.²⁹⁵ De aanvaller opent het vuur op een bus en vlucht nadien weg maar wordt tegengehouden door andere burgers zodat de politie hem kan arresteren. De dader is de Palestijnse tiener Sadeq Abu Mazen die afkomstig is uit een dorp nabij Nablus. Volgens rapporten had hij op zijn Facebookpagina meermaals terreuraanslagen op Israël geprezen. Deze aanslag is het zoveelste incident als gevolg van confrontaties tussen Palestijnen en Israëlieten.

10 februari 2017 – Bagdad, Irak

Minstens 10 burgers worden gedood en meer dan 30 gewond bij een reeks bomaanslagen door is-strijders in de Iraakse hoofdstad Bagdad.²⁹⁶ Daarbij gebruiken de daders autobommen die op drukke plaatsen tot ontploffing worden gebracht. Op hetzelfde ogenblik blaast een zelfmoordterrorist van is zich op in een populair restaurant in het oostelijk deel van Mosul waarbij vijf doden vallen en een dozijn gekwetsten. De Iraakse autoriteiten verklaarden al weken geleden dat hun troepen het oostelijk deel van Mosul in handen hebben en dat het normale leven opnieuw op gang is gekomen. Zo kunnen de inwoners opnieuw voetbal spelen, iets wat onder is verboden was. is heeft nog steeds het westelijk deel van Mosul in handen en past daar nog steeds de sharia toe.

11 februari 2017 – Sinäi, Egypte

Strijders van is executeren vijf mensen op het Sinaïschiereiland in Egypte dat grenst aan Israël en de Gazastrook. De slachtoffers worden ervan beschuldigd het Egyptische leger te helpen.²⁹⁷ is publiceert nadien een aantal gruwelijke foto's van de executie waarop de slachtoffers te zien zijn die op hun buik liggen en een kogel door het hoofd krijgen. Sinds de afzetting van de islamitische president Morsi hebben de jihadisten van is al honderden soldaten, politieagenten en medewerkers van het leger vermoord.

11 februari 2017 – Lashkar Gah, Afghanistan

Minstens vier burgers en drie soldaten worden gedood en tientallen anderen gewond bij een bomaanslag door een zelfmoordterrorist van de Taliban in de stad Lashkar Gah in het zuiden van Afghanistan.²⁹⁸ Qari Yusuf Ahmadi, een woordvoerder van de Taliban prijst op Twitter de dader die hij een *shahied* noemt. Volgens de islam is een *shahied* een martelaar die sterft tijdens een jihadistische actie. Deze martelaars gaan volgens islamgeleerden rechtstreeks naar het paradijs waar zij overvloedig eten en drinken zullen krijgen en waar 72 hoeri's of maagden hen opwachten. Er bestaat betwisting of dit laatste wel overeenstemt met de oorspronkelijke teksten in de Koran en de Hadith. In de traditieliteratuur van verschillende vooraanstaande islam-

geleerden zou de profeet het volgende hebben gezegd: "Een martelaar heeft zes verdiensten bij God: hem wordt vergiffenis geschonken bij de eerste gulp bloed, hem wordt zijn plek in het paradijs getoond, hij wordt beschermd voor de kwelling in het graf, hij is veilig voor de allergrootste schrik, op zijn hoofd wordt de kroon der waardigheid geplaatst waarvan de robijn beter is dan deze wereld en wat daarin is, hem worden 72 echtgenotes uit de grootogige hoeri's gegeven en hij wordt tot voorspraak gemaakt voor zeventig familieleden."²⁹⁹ Enkele uren na de aanslag in Lashkar Gah laat een zelfmoordterrorist van de Taliban vlak bij een bank een bom ontploffen in de provincie Helmand in het zuiden van Afghanistan. Daarbij vallen 12 doden en meer dan 20 gewonden.³⁰⁰

12 februari 2017 – Hawija, Irak

IS-strijders hebben in Hawija, ten zuidwesten van de stad Kirkuk in het noorden van Irak, vijftien burgers waaronder een aantal kinderen, levend verbrand omdat ze van plan waren het door IS gecontroleerde gebied te ontvluchten.³⁰¹ Mensen die het kalifaat willen ontvluchten, zijn afvalligen en mogen gedood worden, zo luidt het. De slachtoffers worden ondergedompeld in teer en vervolgens in brand gestoken, terwijl een menigte toekijkt. De terreurgroep probeert met dergelijke vreselijke straffen anderen af te schrikken en te verhinderen dat er een ware uittocht zou gebeuren uit het door IS gecontroleerde gebied. Heel wat mensen zitten op die manier in de tang tussen IS en het Iraakse leger.

13 februari 2017 – Waziristan, Pakistan

Vandaag worden in Pakistan op zes verschillende plaatsen bomaanslagen gepleegd door leden van de Pakistaanse Taliban, Jamaat-ul-Ahrar en Lashkar-e-Jhangvi, soennitische terreurgroepen die zich met geweld keren tegen de sjiitische moslims. In het berggebied Waziristan worden bij een bomaanslag drie soldaten en drie burgers gedood.³⁰² In de stad Farah in het noordwesten van het land wordt een man gedood en een andere gewond. In de stad Orangi Town, in het noordwesten van het land worden twee mensen vermoord en een derde gewond. In de stad Lahore in het noordoosten van Pakistan ontploft een zware bom waarbij achttien doden en meer dan negentig

gewonden vallen. In de stad Quetta worden 2 politiemensen gedood en 6 anderen gewond bij een bomaanslag. Al deze aanslagen hebben te maken met een strijd tussen soennieten en sjiieten. Daarnaast doodt het Indische leger drie Pakistaanse soldaten. Hier gaat het om een conflict tussen de twee landen dat zijn oorsprong vindt in de spanningen tussen moslims en hindoes die al 70 jaar tal van slachtoffers hebben gemaakt.

13 februari 2017 – Mosul, Irak

In het noorden van de belegerde Iraakse stad Mosul worden vijf scholen beschoten. Daarbij worden drie studenten en een onderwijzer gedood en 24 anderen gewond.³⁰³ IS vindt dat op die scholen zaken worden aangeleerd die ingaan tegen de zuivere islam. Sinds IS de stad in 2014 in handen kreeg, werd een nieuw onderwijscurriculum opgesteld voor de schoolgaande jeugd. Vakken zoals geschiedenis, aardrijkskunde, literatuur, kunst en muziek werden afgeschaft. In de plaats kwamen lessen over de sharia, lichamelijke opvoeding en 'ji-hadi-onderwijs' voor oudere kinderen. Dat laatste is een vorm van hersenspoeling om die kinderen later te kunnen inzetten aan het front. Het gaat om training in het hanteren van wapens, explosieven en guerrillatechnieken. Sommige kinderen worden ook gelokt met geld om zich aan te sluiten in trainingskampen. Ook de handboeken voor kinderen van 6 tot 12 jaar zijn gericht op het bevorderen van de ideologie van het kalifaat en het religieus extremisme. In de boeken staan afbeeldingen van kinderen in militair uniform die wapens dragen. Geschiedenisboeken zijn vervangen door hagiografieën over IS-leiders. Nog een bijzonder detail: het plusteken (+) in studieboeken is verboden omdat het verwijst naar het kruis van de christenen.³⁰⁴

14 februari 2017 – Pishan, China

Drie leden van de terreurgroep Turkistan Islamic Party vermoorden in de stad Pishan in China vijf burgers met messen. Een tiental anderen zijn zwaargewond. De politie heeft de drie aanvallers doodgeschoten. Deze aanval is de zoveelste in een reeks dodelijke incidenten in de provincie Xinjiang waar separatistische militanten van de Turkistan Islamic Party ijveren voor een onafhankelijk Oost-Turkestan. Hun doel is de oprichting van een zuivere islamitische staat met de sharia.

15 februari 2017 – Ghalanai, Pakistan

Drie zelfmoordenaars van de terreurgroep Jamaat-ul-Ahrar plegen een aanslag in een administratief gebouw in de stad Ghalanai in het noorden van Pakistan. De eerste dader doodt drie politiemensen en verwondt twee burgers. De tweede dader wordt neergeschoten net voor hij het gebouw ingaat. Het zelfmoordvest van de derde dader ontploft te vroeg. Enkele uren later brengt een zelfmoordterrorist van de Pakistaanse Taliban zichzelf tot ontploffing in de stad Peshawar in Pakistan. Daarbij worden zes mensen gedood en vijf anderen gewond.³⁰⁵ De Jamaat-ul-Ahrar is een radicaal soennitische groep die zich in 2014 afscheurde van de Pakistaanse Taliban, maar er sinds 2015 wel weer mee samenwerkt. Ze ijvert voor de omvorming van Pakistan tot een streng islamitisch land met de sharia als basis voor de rechtspraak. De volgende dag, 16 februari, slaat Jamaat-ul-Ahrar ook toe in de steden Awaran en Nowshera waarbij tien mensen worden gedood.

16 februari 2017 – Bagdad, Iran

In de Iraakse hoofdstad Bagdad worden minstens 55 burgers gedood en meer dan 60 andere gewond bij een terreuraanval met een autobom door leden van de IS.³⁰⁶ De aanslag vindt plaats in een drukke straat in de zuidwestelijke wijk al-Bayaa waar heel wat sjiieten wonen. Twee dagen geleden werden ook al 24 mensen gedood bij soortgelijke acties. Bagdad kreeg in de eerste weken van 2017 een golf van dodelijke zelfmoordaanslagen over zich heen. IS voert het aantal aanvallen op omdat het Iraakse leger met de steun van de westerse coalitie haar uit het bolwerk van Mosul tracht te verjagen. IS heeft gezworen dat het tot het bittere einde zal vechten tegen ongelovigen en afvalligen.

16 februari 2017 – Sehwan Sharif, Pakistan

Een zelfmoordterrorist van IS blaast zichzelf op vlak bij het populair heiligdom van Lal Shahbaz Qalandar in de Pakistaanse stad Sehwan Sharif. Daarbij vallen meer dan 100 doden en ruim 250 gewonden.³⁰⁷ Onder de doden bevinden zich 30 vrouwen en 30 kinderen. Het is een van de meest dodelijke acties in de reeks bomaanslagen die de voorbije weken in Pakistan door IS plaatsvonden. De Lal Shahbaz Qalandar is een religieus schrijn waar soefi's bijeenkomen. Soefi's vormen een

mystieke stroming in de islam die haar oorsprong vindt in de tijd van de profeet Mohammed. De soefibeweging legt de nadruk op het universele in alle religies en stelt dat alle godsdiensten een gemeenschappelijke kern hebben. De godsdiensten worden opgevat als verschillende wegen die alle tot hetzelfde doel leiden: de bewustwording van onze goddelijke afkomst en bestemming. De soefi's zoeken hun kennis meestal niet alleen in de Koran en de Hadith, maar in meer of mindere mate ook in de klassieke Griekse filosofie en andere godsdiensten. Ze volgen eigen rituelen en keren zich doorgaans tegen gewelddaden. De radicale soennieten van is beschouwen soefi's als afvalligen die in naam van God moeten uitgeroeid worden.

16 februari 2017 – Rafah, Egypte

De koptisch christelijke onderwijzer, Gamal Tawfiq, is doodgeschoten door leden van is in de stad Rafah in het noorden van de Sinaiwoestijn in Egypte.³⁰⁸ De onderwijzer was op weg naar zijn school toen twee mannen op een bromfiets naast hem reden, en hem in het hoofd schoten. Dit is de tweede moord op een christen in één week tijd. Egypte is de thuisbasis voor de kopten, een van de oudste christelijke gemeenschappen in de wereld. Ongeveer tien procent van de bevolking zijn kopten. Zij krijgen regelmatig af te rekenen met gewelddaden door leden van de Moslimbroederschap en salafisten die de christenen haten. Toen in juni 2012 de islamist Mohammed Morsi verkozen werd tot Egyptisch president riepen de Moslimbroeders in de straten van Caïro: "Morsi heeft gewonnen! Kopten weg!" Kerken en scholen werden in brand gestoken en heel wat christenen werden geslagen en vermoord. Op 11 december 2016 ontplofte een bom in de koptisch orthodoxe kathedraal van Sint-Marcus in Caïro waarbij 25 mensen om het leven kwamen. De dader was een 22-jarige Egyptenaar die gelieerd was aan is en met een bomgordel om zijn lijf de kathedraal binnenliep en zichzelf opblies. In andere delen van het land worden regelmatig christelijke gezinnen aangevallen. De daders worden daarbij opgejaagd door extremistische imams die in hun vrijdagpreken aanzetten tot haat en geweld. Ook buiten Egypte worden kopten door radicale moslims vervolgd en gedood. Op 15 februari 2015 werden in Libië 21 koptische christenen onthoofd door leden van is. Deze gruweldaad werd opgenomen op video met de mededeling dat ze "Rome zullen veroveren, met Allah's steun".

Honderden nieuw getrainde Al-Shabaab strijders oefenen in Lafoe, op 18 kilometer ten zuiden van de Somalische hoofdstad Mogadishu. © Reuters

17 februari 2017 – Mogadishu, Somalië

De terreurgroep Al-Shabaab vuurt mortieren af op het presidentieel paleis van Somalië. De raketten slaan in op een woning in de buurt en doodt twee kinderen. Hun ouders raken zwaargewond. De aanslag gebeurt tijdens de ceremonie van de overdracht van de macht aan de nieuwe president Mohamed Abdullahi Farmajo in het paleis.³⁰⁹ De nieuwe president werd op 8 februari verkozen. Hij is een verdediger van een seculiere grondwet, gelijke rechten voor vrouwen en pleit voor respect voor religieuze minderheden. Dit is een doorn in het oog van Al-Shabaab dat de sharia wil invoeren en andersgelovigen wil verjagen.

18 februari 2017 – Mogadishu, Somalië

Een campagnevoerder voor de nieuw gekozen president van Somalië en een gewezen medewerker van de Somalische inlichtingendienst zijn gedood door leden van Al-Shabaab.³¹⁰ De daders vuurden een regen van kogels in de auto van de campagnevoerder. Enkele minuten voordien werd een andere persoon vermoord. De milities van Al-

Shabaab hebben aangekondigd dat ze hun aanvallen op ambtenaren zullen verhogen.

19 februari 2017 – Mogadishu, Somalië

Bij een bomaanslag door een zelfmoordterrorist van Al-Shabaab in de buurt van een drukke markt in de Somalische hoofdstad Mogadishu, worden minstens 39 mensen gedood en meer dan 50 anderen gewond.³¹¹ Somalië is een van de belangrijkste *failed states* in de wereld. De nieuw verkozen president verklaart dat hij alle steun nodig heeft van de Somalische bevolking om het land er weer bovenop te helpen en beklemtoont dat het zijn doel is om opnieuw stappen te zetten in de richting van een volwaardige democratie. De islamitische terroristen blijven er dan weer bij dat ze doorgaan met hun aanvallen tot het land de sharia heeft aangenomen. Al-Shabaab wordt vooral gesteund door Saoedi-Arabië.

20 februari 2017 – Mosul, Irak

IS gebruikt steeds meer drones om aanslagen te plegen. Vandaag wordt zo'n drone ingezet om een bom te droppen boven het Iraakse leger, maar de onbemande helikopter crasht en zorgt voor een explosie in een woonwijk in het westen van Mosul. Daarbij sterven een jonge man en een kind en vallen vijf gewonden waaronder twee vrouwen.³¹² In Bagdad ontploft op hetzelfde moment een bom op een markt in Abu Gharib, in het westen van de stad. Daarbij vallen een dode en vier gewonden. Ook deze aanslag is het werk van IS.³¹³ Deze laatste aanslag toont aan dat de terreurgroep nog lang niet verslagen is.

21 februari 2017 – Charsadda, Pakistan

In de rechtbank van de stad Charsadda in het noorden van Pakistan worden zeven burgers gedood en meer dan 20 andere gewond bij een reeks moordaanslagen door leden van de Jamaat-ul-Ahrar.³¹⁴ De daders dragen elk een vest met zeven tot acht kilogram explosieven, komen de rechtbank binnen via de hoofdingang, openen vuur en gooien met handgranaten. Enkel onder hen blazen zichzelf op, anderen worden doodgeschoten door de politie. Deze aanslag maakt volgens Jamaat-ul-Ahrar deel uit van de zogenaamde Ghazi-operatie

genoemd naar Abdul Rashid Ghazi, een vooraanstaande islamitische fundamentalist, die in 2007 door Pakistaanse politiediensten was gedood in de Lal Masjid moskee in Islamabad. De Ghazi-operatie keert zich tegen allerlei overheidsgebouwen, ngo's en andere organisaties die opkomen voor mensenrechten en de rechten van vrouwen, liberale schrijvers, onderwijzers en anderen. Volgens de terreurgroep handelen al deze instanties en organisaties in tegenspraak met de sharia. Vooral rechtbanken die het seculier recht toepassen, zijn daarbij het doelwit.

22 februari 2017 – El Arish, Egypte

is-strijders vermoorden in de stad El Arish in het noorden van de Sinaï twee koptische christenen. Saad Hana, 65 jaar, wordt doodgeschoten, zijn zoon Medhat Hana, 45 jaar, wordt ontvoerd en levend verbrand.³¹⁵ Hun lichamen worden nadien gedumpt op de weg naar El Arish. In een videoboodschap eerder deze week verklaarde is dat de koptische christenen bondgenoten zijn van het Westen en dus moeten uitgeroeid worden. De situatie van de koptische christenen, die tien procent uitmaken van de totale Egyptische bevolking, wordt sinds 2013 steeds beroerder.

22 februari 2017 – Benghazi, Libië

De Benghazi Shura Council heeft een moordaanslag gepleegd op de veiligheidschef in Benghazi. Een autobom ontplofte toen zijn konvooi langs de weg passeerde. De veiligheidschef werd daarbij zwaargewond.³¹⁶ De Shura Council of Benghazi Revolutionaries is een coalitie van jihadisalafisten waaronder de Ansar al-Sharia die de sharia wil invoeren in Libië, de groep Libya Shield 1 die een zuiver islamitische staat nastreeft, en andere radicaal islamitische groepen. Deze aanslag doet vermoeden dat er een nieuwe reeks aanslagen gaat gebeuren. In 2014 werden in Benghazi niet minder dan 231 aanslagen gepleegd.

22 februari 2017 – Tiloa, Niger

Strijders van Al-Qaeda in de Islamitische Maghreb hebben een legerpatrouille in een hinderlaag gelokt even buiten de stad Tiloa in Niger

vlak bij de grens met Mali. Daarbij worden vijftien soldaten gedood en negentien anderen gewond.³¹⁷ In Mali worden zelden aanslagen gepleegd, maar nu lanceren de radicale islamisten steeds meer aanvallen in de hele regio zoals in Mali, Niger en Burkina Faso. Hun doel is de hele regio te islamiseren en er de sharia te implementeren.

23 februari 2017 – Kansas City, Verenigde Staten

De 51-jarige extreemrechtse Adam Purinton uit Kansas City in de Verenigde Staten schiet een man dood en verwondt twee anderen. De schutter verklaart dat hij dacht dat het om moslims uit het Midden-Oosten ging, maar het bleken twee Indische ingenieurs en een andere persoon te zijn die tussenbeide wou komen.³¹⁸ De aanslag gebeurde in een bar waar mensen naar een basketballmatch aan het kijken waren. Volgens de politie trok Purinton een pistool en opende het vuur op de twee mannen. Daarbij riep hij volgens getuigen "*get out of my country*". Volgens de Amerikaans-Islamitische Raad gaat het om een haatmisdaad. De vader van het dodelijke slachtoffer zegt dat de retoriek van president Trump heeft bijgedragen tot heel wat negatieve gevoelens in het land en smeekt Indische ouders om hun kinderen niet naar de vs te sturen. "Er is iets veranderd in de vs, er heerst een soort hysterie."

24 februari 2017 – Sousiyan, Syrië

is heeft bij een controlepost in het dorpje Sousiyan, vlak bij de stad al-Bab in Syrië, een autobom doen ontploffen. Daarbij vallen 60 doden en meer dan 100 gewonden.³¹⁹ Al-Bab was door Syrische rebellen de dag voordien heroverd op is. Bij een controlepost had een menigte burgers zich verzameld om terug te keren naar hun huizen toen de explosie zich voordeed. Een tweede autobom ontploft op twee kilometer ten zuiden van het dorp. Daarbij worden acht mensen gedood. Op deze dag laat is ook bommen ontploffen in de stad Zinjibar in Jemen waarbij negen doden vallen en in de stad Rutba in Irak worden vijftien mensen gedood. Een lid van is heeft in de stad El Arish in Egypte een koptische christen doodgeschoten in aanwezigheid van zijn vrouw en kinderen.

25 februari 2017 – Homs, Syrië

Bij een gecoördineerde zelfmoordaanslag hebben zes leden van Jabhat Fateh al-Sham in de stad Homs in Syrië minstens 32 personen gedood en tientallen anderen gewond.³²⁰ Deze jihadistisch-salafistische terreurgroep baseert zich op de teksten uit de Koran en de Hadith, en krijgt de steun van heel wat radicale imams die meestal hun opleiding kregen in Saoedi-Arabië. Hun doel is de stichting van een kalifaat waarin de sharia wordt toegepast. Om die reden proberen ze de ala-wietische, sjiitische, Koerdische en christelijke Syrische burgers te verjagen of te vermoorden. Ze zijn verantwoordelijk voor massale verkrachtingen, massale onthoofdingen, martelingen en ontvoeringen.

25 februari 2017 – Sardar, Afghanistan

Een groep politieagenten wordt na het gebed in de moskee beschoten. Tien van hen en de vrouw van een commandant, zijn gedood.³²¹ De aanslag vindt plaats in het dorp Sardar, in de provincie Jowzjan in het noorden van Afghanistan. Volgens de overheid zijn de daders is-leden, maar in de loop van de dag heeft een woordvoerder van de Taliban de aanslag opgeëist. Eerder deze maand heeft is zes Afghaanse medewerkers van het Internationale Rode Kruis gedood toen ze humanitaire steun gingen verlenen aan mensen die getroffen waren door zware sneeuwstormen.

26 februari 2017 – Mosul, Irak

Een commandant van een sjiitische militie trapt op een boobytrap die was geplaatst door Islamitische Staat in de Iraakse stad Mosul. Shifa Gardi, een journaliste van het Koerdische *Rudaw Media Network* en vijf leden van een sjiitische militie worden daarbij gedood. Cameraman Younis Mustafa en zeven andere sjiitische strijders worden gewond. Gardi was bezig met het maken van een reportage over een massagraf in de zogenaamde Valley of Death in het zuiden van Mosul waar is al meerdere duizenden lijken zou hebben gedumpt.³²² De Amerikaanse vertegenwoordiger in Irak noemde Gardi "alles waar is bang voor is: een vrouwelijke journaliste die hun leugens onthult". Ze stond bekend als een van de moedigste verslaggevers.

Sinds het begin van het conflict verloren al vijftien journalisten het leven.

27 februari 2017 – Soum, Burkina Faso

Twee politiestations in de steden Tongomayel en Baraboulé in de provincie Soum in het noorden van Burkina Faso, worden aangeval-
len door de islamitische terreurgroep Ansaru. Ze schieten op een
aantal officiële gebouwen, waarbij een vrouw ernstig wordt ge-
wond.³²³ De terreurgroep streeft naar een islamitisch kalifaat in heel
Afrika waarin de sharia wordt toegepast. Ze roepen onderwijzers ook
op om te stoppen met het geven van lessen Frans, geschiedenis en
wetenschap. De onderwijzers zouden alleen maar de Koran in het
Arabisch mogen aanleren. Het motto van Ansaru is “Jihad Fi Sabilil-
lah” of “Strijden voor de zaak van Allah”. Ansaru is verantwoordelijk
voor verschillende moorden en ontvoeringen in Nigeria, maar lijkt
haar actiedomein uit te breiden naar andere landen.

28 februari 2017 – Shuhada, Irak

IS-strijders laten een bom ontploffen bij een populair voetbalveld in
de plaats Shuhaka in het zuiden van Bagdad. Daarbij wordt een bur-
ger gedood en raken vier anderen gewond.³²⁴ Er vonden in het ver-
leden al verschillende aanslagen plaats op en naast voetbalstadia.
Voor IS is voetbal, net zoals andere sporten, in strijd met de zuivere
islam. Op 25 maart 2016 blies een IS-strijder met een bommengordel
op zijn lichaam, zichzelf op op de tribunes van het voetbalstadium
tijdens een voetbalmatch in de stad Iskanderiyah, dicht bij Bagdad.
Toen werden 29 mensen gedood en 60 anderen gewond.³²⁵

1 maart 2017 – onbekend, Syrië

Twee nieuwsagentschappen melden dat IS-leider Abu Bakr al-Bagh-
dadi een afscheidsspeech zou gegeven hebben waarin hij de nederlaag
van zijn organisatie in Irak toegeeft.³²⁶ De speech zou verspreid zijn
onder de geestelijken en predikers van de terreurorganisatie. Het kop-
stuk zou de Arabische strijders opgedragen hebben om de bergen in
te vluchten en van daaruit de strijd voort te zetten. Aan de niet-
Arabische strijders zou hij de opdracht gegeven hebben om naar hun

thuisland terug te keren en er zelfmoordaanslagen te plegen door zichzelf op te blazen waarbij hij 72 maagden in het paradijs beloofde. Is heeft na de val van Mosul nog enkel de steden Hawijah en Al-Qam onder controle in Irak. De laatste grote stad in Syrië die ze bezetten is Raqqa.

1 maart 2017 – Kabul, Afghanistan

Rond het middaguur ontploffen twee bomauto's in het centrum van de Afghaanse hoofdstad Kabul. De auto's staan bij een inlichtingendienst en bij een politiekantoor. Daarbij worden minstens 16 mensen gedood en 44 anderen gewond.³²⁷ De aanslagen maken deel uit van het lenteoffensief van de Taliban. Opvallend is wel dat de radicale islamisten erin slagen om tot in het hart van Kabul toe te slaan. De strijd tegen de Taliban onder de benaming *Enduring Freedom* begon in 2001 na de aanslagen van 9/11. Het Talibanregime werd toen snel verslagen door een coalitie van landen onder leiding van de vs. Op 12 november 2001 verlieten de Talibanstrijders de hoofdstad, verborgen zich op het platteland en hergroepeerden in het Shahi-Kotgebergte in de provincie Paktia in het oosten van het land, en later in Waziristan in Pakistan. Van daaruit voerden ze een guerrillaoorlog. In 2011 trokken de Amerikaanse troepen zich langzaam terug en voerden de Taliban een aanval uit op Kandahar. In 2015 volgde een hevige strijd om de stad Kunduz en pleegden de radicale islamisten de eerste aanslagen in de hoofdstad Kabul. De hele operatie *Enduring Freedom* kostte het leven aan 3.284 militairen van het bevrijdingsleger, maar heeft uiteindelijk weinig of niets opgeleverd. De Taliban zijn terug.

2 maart 2017 – Aleppo, Syrië

Bana Alabed, een meisje van zeven jaar uit de belegerde stad Aleppo, stuurt via een tweet een videoboodschap naar de Amerikaanse president Donald Trump met de vraag om het verbod op te heffen om Syrische vluchtelingen niet langer toe te laten in de vs.³²⁸ In de video zegt het meisje het volgende: "Mr. Trump, heb je ooit geen voedsel en water gehad gedurende 24 uur? Denk maar aan de vluchtelingen en de kinderen van Syrië." Donald Trump verdedigt zijn plan om de toegang van mensen uit zeven belangrijke islamstaten, waaronder Syrië, tot de vs te verbieden. Het is voor hem cruciaal voor de be-

scherming van de vrijheid van godsdienst in zijn land. Trump wil op die manier de vs beschermen tegen terreuraanslagen.³²⁹

3 maart 2017 – Soum, Burkina Faso

Vijf dagen na de aanslag door de terreurgroep Ansaru in de provincie Soum in Burkina Faso pleegt de islamitische militie Ansar-ul-Islam een nieuwe aanslag in hetzelfde gebied, dicht bij de grens met Mali. Twee daders rijden op een motorfiets en schieten twee burgers dood, waaronder een schooldirecteur.³³⁰ Na de aanslag rijden de daders terug naar Mali. Onderwijzers worden regelmatig bedreigd door jihadisten. Ze willen niet dat er nog langer les wordt gegeven in het Frans, wel in het Arabisch. Ze verwerpen ook het aanleren van geschiedenis en wetenschap. In de plaats zou men enkel de Koran mogen lezen en bestuderen.

4 maart 2017 – Lanta Buro, Somalië

Strijders van Al-Shabaab brengen in de omgeving van Lanta Buro, op 40 kilometer van de hoofdstad Mogadishu, een bom tot ontploffing. Daarbij worden vier soldaten van de Afrikaanse Veiligheidsmissie AMISOM (African Union Mission in Somalia) gedood.³³¹

4 maart 2017 – Sulu-archipel, Filipijnen

Op een eiland in de Sulu-archipel op de Filipijnen hebben militairen het dode lichaam van de Duitser Jürgen Kantner teruggevonden. De man werd vorig jaar ontvoerd van zijn zeilschip door leden van de islamitische terreurgroep Abu Sayyaf.³³² Omdat het gevraagde losgeld niet tijdig werd betaald, werd de Duitser onthoofd. Zijn vrouw werd al tijdens de ontvoering doodgeschoten. Abu Sayyaf streeft naar een onafhankelijke islamitische staat op de Sulu-eilanden en in het westen van Mindanao, en steunt is. Leden van Abu Sayyaf krijgen een opleiding in Saoedi-Arabië en volgen een militaire training in Afghanistan. De terreurgroep is verantwoordelijk voor tientallen gijzelingen en moordaanslagen die gepleegd werden sinds de jaren negentig. Hun doelwitten zijn vaak christenen. Zo werd in 1993 al de kathedraal van Davao getroffen door een bomaanslag. De voorbije jaren ontvoerden ze regelmatig toeristen en journalisten en eisten

ze van de betrokken regeringen losgeld en stopzetting van hun strijd tegen is.

5 maart 2017 – Kent, Verenigde Staten

Een 39-jarige sikh is neergeschoten in de stad Kent in de Verenigde Staten. De man is aan het werken aan zijn auto tot een man met een masker naar hem toekomt. Er ontstaat een woordenwisseling waarop de gemaskerde man zegt “Ga terug naar uw eigen land,” en hij de sikh van nabij neerschiet.³³³ De dader slaat op de vlucht en wordt nu opgespoord door de politie. Volgens de autoriteiten betreft het een haatmisdrijf. Rajdeep Singh Jolly, een leider van de sikh-gemeenschap in de vs, verklaart dat er meer moet gedaan worden om haat-gerelateerd geweld te bestrijden. “Hoewel we de inspanningen van de staat en van de lokale autoriteiten waarderen, moeten onze nationale leiders van haatmisdaden een prioriteit maken.” Veel sikhs zijn bang dat ze vanwege hun religieuze hoofdbedekking het doelwit worden van extreme christenen.

6 maart 2017 – Mosul, Irak

is-strijders gebruiken in de door het Iraakse leger belegerde stad Mosul chemische wapens. Daarbij vallen vier doden en 25 gewonden.³³⁴ De daders schieten raketten af die gevuld zijn met chemische stoffen. De slachtoffers stikken als gevolg van de giftige gassen. Het gebruik van biologische en chemische wapens is overeenkomstig de Chemical Weapons Convention van 1997 internationaal verboden. Intussen hebben alle lidstaten van de Verenigde Naties het verdrag aanvaard en zijn toegetreden tot de Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons, op vier landen na: Egypte, Israël, Noord-Korea en Zuid-Soedan. Er zijn ernstige aanwijzingen dat ook het alawietisch Syrisch leger chemische wapens inzet tegen de soennitische rebellen. Zo werd in 2014 en 2015 chloorgas gebruikt tegen drie dorpen in het noorden van Syrië. Is van zijn kant gebruikte reeds bij een aanval in augustus 2015 mosterdgas. Dit gas tast de ogen en de longen aan en leidt tot intense pijn waardoor de slachtoffers verkrampen en in shock geraken. De eerste slachtoffers zijn kinderen en oudere mensen met minder weerstandsvermogen.

7 maart 2017 – Madhya Pradesh, India

is-strijders brengen in een trein in de provincie Madhya Pradesh in het centrum van India, een bom tot ontploffing waarbij tien burgers gewond raken.³³⁵ Het is volgens de autoriteiten de eerste terroristische aanslag van is in India. De politie heeft een reeks verdachten opgepakt waaronder de bendeleider Saifullah. Het gaat om een groep soennitische moslims die geradicaliseerd zijn door de jihadistische propaganda van is. De Indische autoriteiten zijn bevreesd dat deze aanslag het begin betekent van nog meer geweld door radicale moslims die in het noorden van India ijveren voor een islamitische staat waar de sharia van toepassing is.

8 maart 2017 – Kabul, Afghanistan

Vlak bij een militair ziekenhuis in het centrum van de Afghaanse hoofdstad Kabul hebben vijf leden van is een bom tot ontploffing gebracht en met vuurwapens geschoten. Daarbij vallen 49 doden en meer dan 63 gewonden.³³⁶ De daders dragen witte laboratoriumkledij en bestormen het ziekenhuis. De Taliban ontkennen onmiddellijk alle verantwoordelijkheid. Islamitische Staat eist wat later de aanslag op. Het lijkt erop dat is nog harder kan toeslaan dan de Taliban. Volgens de top van het Amerikaanse leger in Afghanistan zijn er dringend meer troepen nodig om de stad te kunnen beschermen tegen het radicaal islamitisch geweld.

8 maart 2017 – Riyad, Saoedi-Arabië

Een is-strijder schiet in de Saoedische hoofdstad Riyad een politie-officier dood. Daarop wordt de dader door andere politiemensen gedood.³³⁷ Is heeft sinds eind 2014 al verschillende dodelijke schietpartijen en bomaanslagen gepleegd in Saoedi-Arabië. De meeste aanvallen zijn gericht op de sjiitische minderheid. De soennieten van is vinden dat sjiieten afvalligen zijn en om die reden gedood moeten worden. Ze volgen hiermee de oproepen van radicale geestelijke leiders die streven naar de zuivere islam zoals verkondigd door Mohammed en zijn volgelingen.

8 maart 2017 – Wereldwijd

Vandaag is het Internationale Vrouwendag. Het aantal vrouwen dat wereldwijd in naam van God wordt onderdrukt, is ontelbaar. In alle fundamentalistische godsdienstige kringen worden vrouwen nog steeds minderwaardiger geacht dan de man. In de islamwereld worden meisjes vaak op jonge leeftijd uitgehuwelijkt, verplicht zich te sluieren, de man te dienen, binnenshuis gehouden, eventueel verstoten of zelfs geëremoord. Vrouwen hebben er minder rechten, krijgen maar de helft van het erfdeel van de mannelijke afstammelingen en mogen niet trouwen met een niet-moslim. Binnen het jodendom bestaat de Misjna, een toelichting bij de geboden en verboden die in de Thora staan. De vrouw moet zich onderwerpen aan de man en heeft als voornaamste plicht kinderen te baren, liefst jongens. Vrouwen worden net als dieren beschouwd als eigendom van de man. Tijdens haar menstruatie en tot zeven dagen nadien wordt de vrouw beschouwd als een onrein wezen en mag ze geen seks hebben. Binnen verschillende orthodoxe christelijke gemeenschappen worden vrouwen ondergeschikt geacht aan de man. Volgens Joseph Smith, de stichter van de mormoonse gemeenschap is het mannen toegestaan te huwen met meerdere vrouwen, iets wat in de praktijk, binnen fundamentalistische groepen, nog steeds gebeurt. In het hindoeïsme zouden vrouwen geëerd worden als goddelijke moeders, maar in de praktijk worden ze vaak onderdrukt, mishandeld en verkracht. Vrouwen worden er geacht kinderen te baren en worden als eigendom van de man beschouwd. Er is, anno 2017, nog heel wat werk aan de winkel om werkelijk de Internationale Vrouwendag te kunnen vieren.

9 maart 2017 – Tikrit, Irak

Bij een zelfmoordaanslag door is op een trouwfeest in de stad Tikrit in Irak worden 30 burgers gedood en 26 anderen gewond.³³⁸ Kort daarna volgen nog twee andere ontploffingen. De veiligheidstroepen en de terreurgroep blijven nog uren na de aanval in een strijd gewikkeld met de radicale islamisten. Het toont opnieuw aan dat is nog niet is uitgeteld en kan blijven toeslaan in het hart van Irak.

Talibanstrijders aan het begin van het lenteoffensief in 2017.

10 maart 2017 – Zabul, Afghanistan

Acht leden van de veiligheidstroepen zijn in de zuidelijke provincie Zabul in Afghanistan vermoord door leden van de Taliban.³³⁹ De daders zijn twee politieagenten die waren overgelopen naar de terreurgroep en die acht van hun collega's hebben doodgeschoten. Deze aanslag gebeurt net voor het begin van het nieuwe lenteoffensief van de Taliban. Die hebben bijna de helft van het Afghaanse grondgebied onder controle en slagen erin om steeds meer aanslagen te plegen in steden en dorpen die onder controle staan van de regering. De Amerikaanse generaal Joseph Votel heeft om versterking gevraagd.

11 maart 2017 – Damascus, Syrië

In de Syrische hoofdstad Damascus laten radicale soennieten twee bommen ontploffen in de buurt van de begraafplaats van Bab al-Saghir in het oude stadsdeel. Daarbij worden minstens 74 burgers gedood en meer dan 120 anderen gewond. De meeste slachtoffers zijn Iraakse sjiitische pelgrims die de begraafplaats bezochten.³⁴⁰ De daders zijn leden van de salafistische terreurgroep Tahrir-al-Sham die streeft

naar een islamitisch Syrië waar de sharia geldt. De aanslag is een van de meest dodelijke die ooit plaatsgevonden heeft in Damascus. Een soortgelijke aanval gebeurde een jaar voordien en was toen ook gericht op een van de meest gerespecteerde sjiitische heiligdommen.

12 maart 2017 – Kebili, Tunesië

Een politieofficier wordt door vier militanten van Al-Qaeda in de islamitische Maghreb gedood en een andere gewond in de stad Kebili in Tunesië.³⁴¹ Deze salafistisch jihadistische terreurgroep wil de Algerijnse regering verjagen en er een islamitische staat creëren en de sharia invoeren. Ze voeren aanvallen uit op Europese en Amerikaanse doelwitten, gebouwen en personen. Deze tak van Al-Qaeda is een van de rijkste en best bewapende terreurgroepen. Ze kidnappen vaak mensen en laten zich dan betalen voor hun vrijlating. Sinds 2013 plegen ze ook aanslagen in andere landen zoals in Burkina Faso, Mali, de Ivoorkust, Libië en Tunesië.

13 maart 2017 – Mogadishu, Somalië

Bij een explosie in de buurt van het Weheliye Hotel in de Somalische hoofdstad Mogadishu worden dertien burgers gedood en zestien anderen zwaargewond. Enkele uren voordien bracht een zelfmoordterrorist in een minibus zichzelf tot ontploffing vlak bij een controlepost waarbij hijzelf werd gedood, twee omstanders werden gewond.³⁴² De aanslagen zijn gepleegd door Al-Shabaab.

14 maart 2017 – Dinajpur, Bangladesh

Een religieuze leider van de soefigemeenschap en zijn geadopteerde dochter worden in de noordelijke stad Dinajpur in Bangladesh doodgeschoten en nadien in stukken gehakt door radicale soennieten.³⁴³ De lichamen zijn later gevonden in een soefiheiligdom.

15 maart 2017 – Damascus, Syrië

Vier dagen na de zware aanslag op een sjiitisch heiligdom in de Syrische hoofdstad Damascus plegen leden van de salafistische terreurgroep Tahrir-al-Sham een nieuwe aanslag. Een zelfmoordenaar laat

zijn vest vol explosieven net buiten het justitiepaleis ontploffen. Daarbij worden meer dan 30 burgers gedood en meer dan honderd anderen gewond. Onder de slachtoffers zijn er heel wat advocaten en rechters. Een tweede bomaanslag vindt plaats in een restaurant in de wijk Rabweh in Damascus waarbij een voorlopig onbekend aantal doden en gewonden vallen.³⁴⁴ Het lijkt erop dat de burgeroorlog in Syrië steeds meer een guerrillastrijd wordt tussen soennieten en sjiieten.

16 maart 2017 – Herstal, België

De correctionele rechtbank van Luik veroordeelt twee Irakezen van 24 en 29 jaar wegens een agressie op 9 oktober 2016 in Herstal. De mannen hebben toen een vrouw die ongesluierd op straat liep in een auto geduwd en bedreigd met verkrachting omdat ze geen hoofddoek droeg. Een van de daders zei haar dat dit bij vrouwen in Irak niet zou gebeuren omdat ze daar een hijab dragen.³⁴⁵

17 maart 2017 – Parijs, Frankrijk

In een flatgebouw in de Rue Montreuil in het elfde arrondissement van Parijs snijdt een islamitische terrorist de keel over van zijn vader en zijn broer. Daarbij schreeuwt de dader "Allahu Akbar" en begint te bidden naast de dode lichamen tot de politie hem arresteert.³⁴⁶

17 maart 2017 – Ma'rib, Jemen

Bij een raketaanval op een moskee in de stad Ma'rib in Jemen worden minstens 34 mensen gedood tijdens het vrijdaggebed.³⁴⁷

18 maart 2017 – Stains en Orly, Frankrijk

De jihadist Ziyeb Ben Belgacem schiet in Stains, een voorstad van Parijs, drie politieagenten neer. Later verwondt hij een vrouwelijke soldaat in de luchthaven van Orly, ten zuiden van Parijs. Hij plaatst een pistool tegen haar hoofd en zegt haar dat hij wil sterven voor Allah. De man wordt doodgeschoten door veiligheidsagenten.³⁴⁸

19 maart 2017 – Maiduguri, Nigeria

Drie zelfmoordterroristen van Boko Haram doden in de stad Maiduguri in het noordoosten van Nigeria minstens vier mensen en verwonden er acht anderen.³⁴⁹ De daders zijn een man en twee tienermeisjes die explosieven op hun lichamen hebben gebonden. Bij de doden zijn een politiemann, een vrouw en haar twee kinderen. Boko Haram ontvoert regelmatig tienermeisjes die dan worden gedwongen om mee te vechten tegen het burgerlijk regime. Het einddoel is de stichting van een islamitische staat waar overal de sharia geldt. De volgende dag werd een soldaat van het Nigeriaanse leger door Boko Haram gedood bij een schietpartij in de stad Magumeri in de Borno Staat in het noorden van het land. In die staat is de sharia al officieel erkend en van toepassing. Radicale moslims vernietigen er systematisch christelijke kerken en gebouwen. En in het noorden van Kameroen heeft Boko Haram twee mensen doodgeschoten.

20 maart 2017 – Bagdad, Irak

IS-strijders hebben een auto vol explosieven laten ontploffen in een sjiietische commerciële wijk in het zuidwesten van de Irakese hoofdstad. Daarbij worden 23 mensen gedood en 45 anderen verwond.³⁵⁰ Intussen is het Irakese leger tot op 500 meter van de Al-Nusrimoskee in Mosul genaderd. In juli 2014 kondigde IS-leider Abu Bakr al-Baghdadi in die moskee de oprichting van het kalifaat aan.

21 maart 2017 – Helmand Province, Afghanistan

Een zelfmoordautobom van de Taliban wordt tot ontploffing gebracht bij een controlepost in de Afghaanse provincie Helmand.³⁵¹ Daarbij worden zes leden van de veiligheidsdienst gedood. Bij een andere aanval raken zeven andere leden van de veiligheidsdienst gewond in de buurt van de provinciale hoofdstad Lashkar Gah. In de oostelijke provincie Wardak worden drie Afghaanse soldaten gedood wanneer hun voertuig een berm bom raakt. De dag voordien had de Taliban ook nog eens vijf mensen gedood bij een vuurgevecht. Het ziet er naar uit dat het lenteoffensief van de Taliban dit jaar bijzonder bloedig zal zijn. Daarnaast waren er vandaag terreuraanslagen in Kameroen, Somalië en de Filipijnen.

22 maart 2017 – Londen, Groot-Brittannië

De 52-jarige Khalid Masood, een militant van IS, rijdt met zijn 4x4 voertuig in op de wandelaars op de Westminsterbrug in Londen die leidt naar het Britse parlement. Daarbij vallen vijf doden en 49 gewonden waarvan zeven in kritieke toestand. De dader crasht met zijn wagen tegen de omheining van het parlement, vlucht te voet weg in de richting van het parlement en steekt een van de aanwezige agenten neer met zijn mes. De politieman sterft later aan zijn verwondingen. Daarop wordt de dader doodgeschoten door een lijfwacht van de minister van Defensie die in de buurt was.³⁵² Vandaag gebeurt ook een zelfmoordaanslag in Maiduguri in Nigeria waarbij acht doden vallen en bij een schietpartij in Orakzai in Pakistan vallen drie doden.

23 maart 2017 – Sinai, Egypte

Tien leden van de Egyptische veiligheidsdiensten worden in de Sinaiwoestijn gedood met autobommen door militanten van IS.³⁵³

24 maart 2017 – Naurskaya, Rusland

Een groep van acht jihadististen van de Islamitische Staat valt een militaire basis van de Nationale Garde van Rusland aan vlak bij Grozny in Tsjetsjenië. In totaal worden zes Russische soldaten en zes terroristen gedood.³⁵⁴ Op dezelfde dag is er ook een zelfmoordaanslag met een bomauto in Mogadishu, de hoofdstad van Somalië, en blaast een zelfmoordterrorist zich op in Shahjalal International Airport in Dhaka in Bangladesh.

25 maart 2017 – Sylhet, Bangladesh

Verschillende islamitische terroristen hebben zichzelf in Bangladesh met zelfmoordbommen om het leven gebracht en daarbij zeven doden en meer dan veertig gewonden gemaakt.³⁵⁵ De aanslagen worden opgeëist door zowel Islamitische Staat als Al-Qaeda. Bangladesh telt 160 miljoen moslims. De terroristen hebben het vooral gemunt op buitenlanders, liberalen en leden van religieuze minderheden.

26 maart 2017 – Sulu, Filipijnen

Bij een granaataanval in de provincie Sulu in de Filipijnen zijn vier mensen gedood en 23 anderen gewond. De aanval is uitgevoerd door strijders van Abu Sayyaf, een afscheidingsbeweging van radicale islamisten in het zuiden van het land. Hun doel is de oprichting van een onafhankelijke islamitische staat in het westen van Mindanao en de Sulu-eilanden.³⁵⁶ De terroristen kregen hun opleiding in Afghanistan en hebben ook banden met Jemaah Islamiyah die een kalifaat wil oprichten in zuidoost-Azië en terreurdaden verricht in Indonesië, Singapore, Brunei, Maleisië, Thailand en de Filipijnen.

27 maart 2017 – Lahj, Jemen

In de zuidelijke provincie Lahj in Jemen doodt een strijder van Al-Qaeda met een bomauto zes veiligheidsmensen en vier burgers.³⁵⁷ De dader is Abu Amer al-Hadrami en is actief binnen de Al-Qaeda-cel van Ansar al-Sharia. Die terreurcel is actief in minstens negen landen waaronder Jemen, Pakistan, Libië, Tunesië, Mali, Egypte, Mauretanië, Marokko en Syrië. De leden streven naar de oprichting van een grote islamitische staat waar de sharia geldt.

28 maart 2017 – Sinaï, Egypte

Is heeft vandaag een video gepost op haar website waarin te zien is hoe twee oudere mannen worden onthoofd.³⁵⁸ De video toont hoe de twee ouderen in een oranje pak uit een zwarte bestelwagen worden geduwd en opgesteld in de woestijn. Een shariarechtbank heeft hen veroordeeld voor afvalligheid, tovenarij, toekomstvoorspellingen en omdat ze mensen naar het polytheïsme leiden. Hun doodvonnis wordt voorgelezen door een andere man: "Dank aan God die de soldaten van Islamitische Staat in Sinaï heeft toegestaan om zijn wet toe te passen en de juiste religie in te voeren, tegen alle ongelovigen, afvalligen en jaloerse joden." De video toont verder ook IS-strijders die vrachtwagens vernietigen vol met alcohol, sigaretten, televisietoestellen, satellietschotels, grafstenen en soefiheiligdommen. Is voert steeds meer aanvallen uit op koptische christenen en soefimoslims in Egypte.

29 maart 2017 – Bagdad, Irak

Een zelfmoordterrorist van is rijdt met een bomtruck tot bij een politiepost in het zuiden van Bagdad en brengt hem tot ontploffing. Daarbij vallen 17 doden en meer dan 60 gewonden.³⁵⁹ is beschouwt dit als een wraakneming omdat de Iraakse troepen het oosten van Mosul hebben veroverd. Volgens de politie bevinden er zich meer dan honderd is-strijders in de Iraakse hoofdstad die van plan zijn een zelfmoordactie te ondernemen. Bij verschillende acties kon de Iraakse politie de terreurplegers tijdig uitschakelen, maar dat lukt niet altijd. Vandaag ontploft ook een bom van is in de Syrische stad Homs waarbij 5 doden en 6 gewonden vallen.

30 maart 2017 – Damboa, Nigeria

Bij een aanval door Boko Haram in de stad Damboa in Nigeria, worden vier burgers gedood en tientallen gewond.³⁶⁰ Terwijl de overlevende dorpelingen de vermoorde mensen begraven, blaast een vrouw haar springstoflading op in het midden van de rouwenden op het kerkhof van Wumyeduga waarbij nogmaals zes doden en verschillende gewonden vallen.

31 maart 2017 – Parachinar, Pakistan

Leden van de islamitische terreurgroep Jamaat-ul-Ahrar hebben in de stad Parachinar in het noordoosten van Pakistan een bomauto doen ontploffen vlak bij de ingang van een moskee. Daarbij worden 24 mensen gedood en meer dan 70 anderen gewond.³⁶¹ De terreurgroep wil de oprichting van een islamitische staat waarin de sharia de basis van het rechtssysteem vormt.

1 april 2017 – Jeruzalem, Israël

Twee burgers en een politieagent worden in de oude, toeristische stad Jeruzalem gewond door een radicale moslim.³⁶² De aanvaller wordt doodgeschoten. Daarop beginnen Palestijnen met stenen te gooien naar de politie. Dit is het tweede incident in het oude centrum van Jeruzalem op één week tijd. Vorige woensdag had een Palestijnse vrouw een Israëliische politieman aangevallen met een schaar. Ook

zij werd toen doodgeschoten. De vrouw werd geïdentificeerd als de 49-jarige Rateb Nimir, de moeder van de 27-jarige Mustafa Nimir die door de Israëlische politie voordien werd gedood.

2 april 2017 – Nowhatta, India

Bij een granaataanval door de jihadistische groepering Jaish-e-Mohammed wordt in de Indische stad Nowhatta een politieofficier gedood en elf anderen gewond.³⁶³ De Jaish-e-Mohammed of Het leger van Mohammed streeft naar de aansluiting van de provincie Kashmir bij Pakistan. Ze willen alle westerse invloeden in de moslimwereld uitroeien, de sharia invoeren en een wereldwijd kalifaat stichten. Ongelovigen en afvalligen moeten in naam van de Profeet gedood worden.

3 april 2017 – Yala, Thailand

De islamitische terreurgroep Runda Kumpulan Kecil heeft in de provincie Yala in het zuiden van Thailand een aanval uitgevoerd op een politiepost waarbij 12 personen worden gewond.³⁶⁴ De groep werd in het jaar 2000 opgericht door jonge salafisten en telt momenteel ongeveer drieduizend aanhangers. Ze krijgen een militaire opleiding in Indonesië en voeren regelmatig aanvallen uit in commandostijl ten einde het bestaande gezag in Thailand te ondermijnen. De voorbije tien jaar vielen er al meer dan 7.000 doden in het door boeddhisten gedomineerde land.

3 april 2017 – Sint-Petersburg, Rusland

Een lid van de radicale islamitische organisatie Imam Shamil Battalion blaast zich in de metro van Sint-Petersburg in Rusland op met een bom.³⁶⁵ Daarbij vallen 16 doden en worden meer dan 60 anderen gewond. De aanslag gebeurt op de dag dat president Poetin van plan was de stad te bezoeken. De dader reisde in 2004 naar Syrië waar hij een opleiding kreeg. Imam Shamil Battalion is een jihadistisch-salafistische organisatie die vooral actief is in het noorden van de Kaukasus en wordt beschouwd als de Russische arm van Al-Qaeda. De aanslag in Sint-Petersburg is een wraakneming tegen de Russische inmenging in de strijd in Syrië.

4 april 2017 – Zuhur, Irak

Tijdens de nacht bestormen tien zwaarbewapende is-strijders het dorp Zuhur, vlak bij de stad Tikrit in Irak. Ze vermoorden 35 bewoners waaronder 14 veiligheidsmensen. Meer dan 40 anderen zijn gewond.³⁶⁶ Naarmate Irak terrein wint op Islamitische Staat, neemt het aantal aanslagen in het land toe. Volgens is hebben de slachtoffers de straf van God ondergaan.

5 april 2017 – Lahore, Pakistan

Een zelfmoordenaar van Tehreek-i-Taliban blaast zichzelf op in de stad Lahore in Pakistan. Er vallen acht doden en negentien gewonden.³⁶⁷ De terreurgroep is nauw verbonden met Al-Qaeda en streeft naar een groot kalifaat waarin de sharia de basis van het recht zou worden. Wie het daar niet mee eens is, moet volgens de terreurgroep uitgeroeid worden. Op dezelfde dag vermoorden ze vier werklieden in het Kharan District in Pakistan. Daarnaast zijn er ook aanslagen van fundamentalistische moslingroepen in Mogadishu in Somalië, in Karachi in Pakistan, en in Bagdad en Baquba in Irak. In totaal worden daarbij 68 mensen gedood.

6 april 2017 – Highway 55, Israël

De 22-jarige Palestijn Malek Hamed rijdt met zijn wagen in op twee Israëliische politiemensen. De ene sterft ter plaatse, de tweede raakt zwaargewond. De terreurgroep Hamas en de Islamic Jihad juichen de aanslag toe. De bestuurder wordt gearresteerd en opgesloten.³⁶⁸ Vandaag worden ook dodelijke aanslagen gepleegd door de islamitische terreurgroepen Jaish-e-Mohammed in India, Jama'at Nasr al-Islam wal Muslimin in Mali, Islamitische Staat in Irak en Al-Shabaab in Somalië. Bij die laatste aanslag komen 19 mensen om het leven en worden tientallen anderen gewond.

7 april 2017 – Stockholm, Zweden

Een vrachtwagen die bestuurd wordt door een Oezbeek rijdt in op voetgangers in een winkelstraat in het centrum van de Zweedse hoofdstad Stockholm.³⁶⁹ Daarbij worden vijf personen gedood en vijf-

tien anderen gewond. De vrachtwagen crasht uiteindelijk tegen de ingang van een warenhuis. De dader, de 39-jarige asielzoeker Rakhmat Akilov, wordt opgepakt en bekent dat hij geïnspireerd is door Islamitische Staat. "Ik ben tevreden met wat ik heb bereikt," zo verklaart hij aan de speurders.³⁷⁰ Hij ziet zijn aanslag als een wraakneming op de ongelovigen die is in Syrië bombardeerden.

8 april 2017 – Malgobek, Rusland

Militanten van de islamitische terreurgroep Vilayat Dagestan, voorheen bekend als Shariat Jamaat, vermoorden twee verkeerspolitieagenten in de stad Malgobek in het noorden van de Kaukasus.³⁷¹ De terreurgroep heeft tot doel een onafhankelijke staat op te richten in Dagestan waar dan de sharia zou gelden. Vilayat Dagestan is verantwoordelijk voor de dood van honderden Russische burgers waaronder politiemensen, geestelijken van de Russische orthodoxe kerk en moslims die meewerken met het Russische regime.

9 april 2017 – Tanta, Egypte

is-strijders doden op Palmzondag 30 personen en verwonden er 70 anderen door zich met hun bommengordel op te blazen in de koptisch-orthodoxe kerk in Tanta in Egypte. Op hetzelfde moment wordt ook een politiekantoor onder vuur genomen. Op hetzelfde moment blaast een zelfmoordterrorist zichzelf op in de Saint-Markkerk in Alexandrië waarbij zestien koptische christenen worden gedood en 66 anderen gewond.³⁷² De koptische christenen maken tien procent uit van de totale Egyptische bevolking maar worden steeds meer belaagd door radicale moslims die aansturen op een zuivere islamitische staat waarin geen plaats is voor andersgelovigen. In Mali komen intussen vijf mensen om het leven door aanvallen van Jama'at Nasr al-Islam wal Muslimin en in Mogadishu sterven vijftien mensen door aanvallen van Al-Shabaab.

10 april 2017 – Kabul, Afghanistan

In de Afghaanse hoofdstad Kabul schieten leden van het Mullah Da-dullah Front twee mensen van het Anti-Corruption Justice Centre dood.³⁷³ Het Front vormt een onderdeel van de Taliban en is genoemd

naar de Talibancommandant Mullah Dadullah Akhund die in 2007 werd gedood bij gevechten met het regeringsleger. Het Front was in 2012 ook verantwoordelijk voor de moord op de Afghaanse minister Mullah Abdul Qayoum Zakir die probeerde vrede te brengen in de regio, en op andere ambtenaren die probeerden om tot een akkoord te komen tussen de Taliban en de regering van Karzai. Het toont aan dat de islamisten geen vrede willen maar strijden tot ze het land veroverd hebben om er een islamitische staat van te maken. Op deze dag zijn er ook religieus geïnspireerde aanslagen in Moghadisu in Somalië, in Kirkuk in Irak, in Moskou Oblast in Rusland, en in Taji in Irak.

11 april 2017 – Inabanga, Filipijnen

In de stad Inabanga in de Filipijnen zijn zes personen vermoord door leden van de soennitische terreurgroep Abu Sayyaf die streeft naar een onafhankelijke islamitische staat.³⁷⁴ De politie kan vier van de daders neerschieten. De terreurgroep is verantwoordelijk voor kidnappings, verkrachtingen en andere vormen van seksueel geweld en is gelieerd met Al-Qaeda. Vandaag worden ook moorden gepleegd in centraal Java in Indonesië, in de Zabul-provincie in Afghanistan, in Homs in Syrië en in Mosul in Irak. In die laatste stad vermoorden IS-strijders zeven burgers en verwonden er dertien anderen. IS gebruikt steeds meer gewone burgers als een levend schild.

12 april 2017 – Kabul, Afghanistan

Een zelfmoordterrorist van Islamitische Staat blaast zichzelf op bij een regeringsgebouw in het hart van de Afghaanse hoofdstad Kabul en daarbij zijn vijf burgers gedood en meer dan 10 anderen gewond.³⁷⁵ Het ziet ernaar uit dat de regeringstroepen de situatie niet onder controle krijgen en dat de strijders van IS en de Taliban steeds drierster te werk gaan.

13 april 2017 – Diyala, Irak

De strijd tussen Islamitische Staat en het Iraakse leger wordt steeds gruwelijker. Zowat elke dag worden er bomaanslagen gepleegd. Volgens de United Nations Assistance Mission in Iraq (UNAMI) zijn er

Aanval door salafistische terreurgroep Khalid ibn al-Walid Army
op een sjiitisch buskonvooi. © Eyevine

in de maand maart 1115 burgers gedood. Vooral politiemensen zijn het doelwit van IS. Vandaag beschiet een moslimterrorist twee politiemensen in de stad Diyala in het oosten van Irak.³⁷⁶ Op hetzelfde moment gebeurt een bomaanslag in de Iraakse stad Yusufiyah, waarbij twee doden en vier gewonden vallen.³⁷⁷

14 april 2017 – Jerusaleem, Israël

Een Palestijnse terrorist heeft, op Goede Vrijdag in een tram in Jeruzalem, de 21-jarige Britse studente archeologie Hannah Bladon doodgestoken en twee andere personen, waaronder een zwangere vrouw, verwond.³⁷⁸ De dader, de 57-jarige Jami Tamimi, kan overmeesterd worden door een politieagent en zal worden berecht wegens moord en poging tot moord.

15 april 2017 – Aleppo, Syrië

De salafistische terreurgroep Khalid ibn al-Walid Army die vooral actief is in het zuiden van Syrië brengt een zware autobom tot ont-

ploffing op een sjiitisch buskonvooi net buiten Aleppo.³⁷⁹ Minstens 126 burgers, waaronder 60 kinderen, worden daarbij gedood. Het is een van de dodelijkste aanslagen in Syrië op burgerdoelwitten.

16 april 2017 – Patikul Sulu – Filipijnen

De terreurgroep Abu Sayyaf die streeft naar een islamitische staat in de provincie Sulu in het zuiden van de Filipijnen, kidnapert regelmatig ‘ongelovigen’ in ruil voor losgeld. Vandaag heeft ze in de stad Patikul de gekidnapte man Noel Besconde onthoofd omdat de overheid weigert een losgeld van 3 miljoen pesos te betalen voor zijn vrijlating.³⁸⁰ Abu Sayyaf maakte een video van de onthoofding en verspreidt die via de sociale media. Een jaar geleden werden ook de Canadezen John Ridsdel en Robert Hall en de Duitser Jürgen Kantner onthoofd.

17 april 2017 – Tel Aviv, Israël

Tientallen mensen in Tel Aviv herdenken de aanslag van vorig jaar, op 17 april 2016. Toen blies een Palestijnse zelfmoordterrorist zich op in een populair restaurant in Tel Aviv. Daarbij vielen negen doden en een zestigtal gewonden. De aanslag werd toen opgeëist door de terreurgroep Hamas.³⁸¹ Een woordvoerder van het Palestijnse ministerie van Binnenlandse Zaken noemde de terreurdaad een legitieme actie op wat men de Israëlische agressie noemde. In een vooraf opgenomen video verklaarde de dader, de 21-jarige Sami Hammad, dat hij Allah dankte en zijn actie opdroeg aan de duizenden Palestijnse gevangenen die door Israël opgesloten zijn.

18 april 2017 – Mosul, Irak

De strijd rond Mosul in Irak gaat in alle hevigheid door. Een zelfmoordterrorist van IS brengt zijn wagen tot ontploffing in de wijk al-Thawra in het westen van Mosul en doodt daarbij zestien burgers. Zijn doel was een militaire eenheid, maar die kon hij door veiligheidsmaatregelen niet bereiken. Daarom reed hij een zijstraat in en bracht de bom daar tot ontploffing.³⁸² Onder de slachtoffers bevinden zich zeven volkomen onschuldige mannen, vijf vrouwen en vier kinderen.

19 april 2017 – Den Haag, Nederland

De Organisatie voor het Verbod op Chemische Wapens maakt bekend dat bij een luchtaanval op 4 april laatstleden op de stad Khan Sheikhoun in de Syrische provincie Idlib chemische wapens werden gebruikt. Het betreft het gebruik van sarin of een vergelijkbaar gif dat 74 burgers heeft gedood en honderden anderen heeft verwond.³⁸³ Volgens de vs en Turkije is de Syrische president Bashar al-Assad verantwoordelijk voor deze luchtaanvallen die erop gericht zijn de soennitische bevolking uit te roeien. De Syrische en Russische overheden beweren dan weer dat een Syrische piloot een depot vol chemische wapens van de soennitische rebellen heeft geraakt.

20 april 2017 – Parijs, Frankrijk

De 39-jarige moslimterrorist Karim Cheufri schiet met een kalasjnikov op een politiebus op de Champs-Élysées in Parijs. Daarbij komt één agent om het leven en worden twee andere agenten en een toerist gewond. De dader probeert weg te vluchten maar wordt doodgeschoten. De aanslag wordt opgeëist door Islamitische Staat.³⁸⁴ De dader stond bij de politie gekend als een extremist. In zijn wagen vonden de speurders een Koran, andere wapens en een handgeschreven briefje waarin hij zijn steun betuigt aan de strijd van is.

21 april 2017 – Mazar-i-Sharif, Afghanistan

Tien zwaarbewapende Talibanstrijders vallen een militair kamp van het Afghaanse leger aan vlak bij de stad Mazar-i-Sharif. Er volgt een schietpartij in het kamp en in de moskee waar militairen bijeen zijn voor het middaggebed.³⁸⁵ In totaal worden 256 Afghaanse soldaten gedood en meer dan 160 anderen gewond. Ook de tien strijders van de Taliban komen daarbij om het leven.³⁸⁶ Vanuit verschillende landen worden telegrammen en boodschappen met woorden van deelneming gestuurd naar de families van de getroffen slachtoffers bij de aanslag van gisteren in Mazir-i-Sharif. Opvallend is dat verschillende landen Gods of Allah's steun inroepen in de strijd tegen de islamitische terroristen, terwijl de Taliban en Islamitische Staat, die de aanslagen in Afghanistan plegen, hetzelfde doen in hun strijd tegen wat zij de ongelovigen, afvalligen en andersgelovigen noemen. Het lijkt

eenzelfde ritueel als dat van twee voetbalploegen met spelers die aan de start van de wedstrijd God aanroepen om hen de overwinning te schenken. Wat moet God dan doen? Moet Allah in het conflict in Afghanistan de moslims die de door de Amerikaanse troepen gesteunde regering van Karzaï volgen, helpen? Of moet hij de kant kiezen van de radicale islamisten die veel hechter in de leer zijn en zelfs bereid zijn zich op te offeren voor hun Heer, zoals trouwens wordt aangemoedigd in de teksten van de Koran? Ook islamgeleerden zijn het over deze kwestie niet eens en herhalen voortdurend dat de islam een godsdienst voor vrede is, terwijl intussen tal van slachtoffers in naam van Allah vallen. Even opvallend is dat na elke terreuraanslag God of Allah door de gelovigen aangeroepen wordt uit dank voor het feit dat ze het overleefd hebben, terwijl tal van anderen stierven.

22 april 2017 – Mosul, Irak

Het Iraakse leger bevrijdt drie Jezedi-meisjes die in handen waren van IS.³⁸⁷ Men schat dat er nog ongeveer 3.000 Jezedi's gevangengehouden worden door de radicale islamisten. Die hadden op 15 augustus 2015 de stad veroverd en er een waar terreurregime gevoerd. Jezedi's worden met hun bijzondere religie, die zowel christelijke, islamitische als heidense invloeden kent, al eeuwenlang onderdrukt door fundamentalistische moslims.

23 april 2017 – Galgala, Somalië

In de stad Galgala in de semiautonome staat Puntland in het noordoosten van Somalië wordt een wagen getroffen door een berm bom die is geplaatst door leden van Islamitische Staat in Somalië. Daarbij vallen acht doden en drie gewonden.³⁸⁸ Deze IS-groep is een kleine terreurbeweging onder leiding van sjeik Abdul Qadir Mimin, die nauwelijks 300 strijders kent, maar verantwoordelijk is voor een hele reeks aanslagen in de regio.

24 april 2017 – Khost, Afghanistan

Een zelfmoordaanslag in de stad Khost in Afghanistan, vlak bij een vs-basis in het oosten van Afghanistan, doodt vier soldaten van het Afghaanse leger en verwondt zes anderen. De bom is bijzonder krach-

tig en verwondt ook twee meisjes in de omgeving. Tal van ramen in de stad Khost gaan aan diggelen en daken vallen in. De Taliban eisen de aanslag op uit wraak voor het feit dat op die vs-basis mensen van de CIA werken die jacht maken op leden van Al-Qaeda en andere jihadisten in de regio.³⁸⁹

25 april 2017 – Shuwari, Nigeria

In het dorp Shuwari in de provincie Borno, in het noordoosten van Nigeria, brengen drie vrouwelijke zelfmoordenaars van Boko Haram hun lading tot ontploffing. Daarbij worden vier burgers gedood en dertien anderen gewond.³⁹⁰ Boko Haram blijft ijveren voor een islamitisch kalifaat in geheel West-Afrika en voerde haar aantal aanslagen de voorbije weken op. Een mensenleven is voor hen waardeloos omdat het Allah is die uiteindelijk zal oordelen over het al dan niet eeuwige leven in het hiernamaals.

26 april 2017 – Mirjaveh, Iran

Negen Iraanse grenswachters worden gedood en twee anderen gewond bij een schietpartij met de islamitische terreurgroep Jaish ul-Adl.³⁹¹ Deze soennitisch salafistische organisatie is verantwoordelijk voor tal van aanslagen in het grensgebied tussen Iran en Pakistan. Jaish ul-Adl vecht tegen de sjiieten in Iran die in hun ogen ongelovigen zijn. Beide groepen, soennieten en sjiieten, beweren het ware geloof van de profeet Mohammed te volgen. In de praktijk staan sommige groepen lijnrecht tegenover elkaar. Ze roepen op basis van teksten in de Koran en de Hadith (overleveringen) op om de anderen te vermoorden.

27 april 2017 – Rafah, Egypte

Een zelfmoordterrorist van is heeft zichzelf opgeblazen in de Egyptische stad Rafah in het uiterste noorden van de Sinaïwoestijn die grenst met de Palestijnse Gazastrook. Vier bedoeïenen van de plaatselijke Tarabin-stam worden daarbij gedood.³⁹² De bedoeïenen zijn ook moslims maar houden zich niet aan alle regels van de Koran. Velen onder hen drinken alcohol en roken sigaretten. Dat wordt door is streng verboden en bestraft.

28 april 2017 – Kano, Nigeria

Minstens vijf Nigeriaanse soldaten worden gedood en veertig anderen gewond bij een aanval door een commando van Boko Haram dat zichzelf heeft opgeblazen.³⁹³ De terreuraanslagen van en gevechten met Boko Haram hebben al aan 20.000 Nigerianen het leven gekost. Daarnaast zijn ook meer dan twee miljoen mensen uit Kameroen, Tsjad en Nigeria op de vlucht voor het geweld.

29 april 2017 – Prien am Chiemsee, Duitsland

Een 29-jarige Afghaanse asielzoeker steekt in de stad Prien am Chiemsee in het zuiden van Duitsland een 38-jarige vrouw dood omdat ze zich had bekeerd tot het christendom. De doodslag op de vrouw vindt plaats aan de uitgang van een supermarkt in het zicht van haar twee kinderen die vijf en elf jaar oud zijn.³⁹⁴ Radicale islamisten aanvaardden niet dat men afvalt van het moslimgeloof en dat men een andere godsdienst aanneemt. Heel wat imams verwijzen naar de sharia en stellen dat de doodstraf hiervoor de wil van Allah is.

30 april 2017 – Srinagar, India

Radicale islamisten gooien een granaat naar een bijeenkomst van politiemensen in de grensstad Srinagar in het uiterste noorden van India. Daarbij wordt één persoon gedood en vijf anderen zwaargewond.³⁹⁵

1 mei 2017 – Rafah, Egypte

In de hoofdstad Cairo beschieten leden van de islamitische terreurgroep Hasm Movement, een militante tak van de Moslimbroederschap, een politiekonvooi waarbij drie agenten om het leven komen en vijf anderen gewond.³⁹⁶ De Hasm Movement was in 2016 verantwoordelijk voor een moordpoging op Ali Gooma, de voormalige grootmoefti van Egypte, vanwege diens felle kritiek op is. Ze probeerden ook de rechter Ahmed Aboul Fotouh te doden omdat hij als een van de drie rechters de voormalige president Mohamed Morsi had veroordeeld tot 20 jaar cel. De terreurgroep vermoordde ook zes politieagenten bij een checkpoint op de weg naar de piramiden van Giza. In de stad Rafah hebben leden van de jihadistische terreurgroep ISIL-Sinaï

Province, die gelieerd is aan Islamitische Staat, dan weer een vrouw geëxecuteerd en haar man en drie kinderen gekidnapt.³⁹⁷

2 mei 2017 – Rafah, Egypte

IS-strijders vermoorden 37 Iraakse vluchtelingen en verwonden meer dan 100 anderen in het kamp Al-Houl in de Syrische stad Al-Hasakah, aan de grens met Irak.³⁹⁸ Vijf daders bliezen zichzelf op en anderen begonnen in het wild te schieten. Onder de slachtoffers bevonden zich tal van vrouwen en kinderen. Sinds de confrontaties tussen IS en het Iraakse leger in 2014 zijn al meer dan 600.000 Irakezen op de vlucht geslagen. Ze leven in vluchtelingenkampen op de grens van Syrië en Irak.

3 mei 2017 – Timboektoe, Mali

Strijders van Al-Qaeda in de Islamitische Maghreb (AQIM) vermoorden in de stad Timboektoe in Mali een lid van een vredesmacht en verwonden negen anderen bij een raketaanval op het hoofdkamp van de Mission Multidimensionnelle Intégrée des Nations Unies pour la Stabilisation au Mali (MINUSMA).³⁹⁹ MINUSMA is een vredesmissie van de Verenigde Naties in Mali met als doel het land te stabiliseren en de veiligheid van de bevolking te waarborgen tegen de strijdende partijen in het land. De terreurgroep is de opvolger van de Groupe Salafiste pour la Prédication et le Combat (GSPC) die oorspronkelijk tot doel had het Algerijnse regime omver te werpen en er een islamitische staat van te maken. Nu hebben ze hun actieterrein uitgebreid naar Tunesië, Marokko, Mali, Mauretanië, Niger en Libië, en willen in al die landen de sharia invoeren.

4 mei 2017 – Konduga, Nigeria

Twee vrouwelijke strijders van Boko Haram blazen zichzelf op bij een overheidsgebouw in de stad Konduga in Nigeria. Daarbij vallen zeven doden en worden zes anderen gewond. Boko Haram maakt steeds meer gebruik van meisjes en vrouwen die al dan niet vrijwillig gedwongen worden om zichzelf op te blazen. Opvallend is dat de terreurgroep vaak meisjes kindnapt om ze te indoctrineren en in te zetten bij terreuraanslagen.⁴⁰⁰

5 mei 2017 – Tsjaadmeer, Tsjaad

Tientallen jihadisten van Boko Haram vallen vlak bij het Tsjaadmeer een Tsjaadse legerpost aan en doden negen soldaten.⁴⁰¹ De voorbije zeven jaar heeft Boko Haram 15.000 mensen vermoord en meer dan twee miljoen anderen op de vlucht gedreven. Zij willen van het gebied van Kameroen, Nigeria, Niger en Tsjaad een kalifaat maken. De strijd om het Tsjaadmeer is ook strategisch heel belangrijk. Rond het meer wonen meer dan 20.000 mensen die in grote mate afhankelijk zijn van het water van het meer.

6 mei 2017 – Narathiwat, Thailand

In de zuidelijke Thaise provincie Narathiwat brengen leden van de islamitische terreurgroep Runda Kumpulan Kecil (RKK) een bom tot ontploffing vlak bij de rivier Sungai Kolok. Daarbij wordt een politie-officier zwaargewond.⁴⁰² De RKK is een radicale moslimgroep die streeft naar de afscheiding van het zuidelijk deel van Thailand en de oprichting van een islamitische staat. De groep werd opgericht door salafisten die een militaire opleiding kregen in moslimscholen in de stad Bandung in Indonesië.

7 mei 2017 – El Arish, Egypte

Een christelijke man wordt in de stad El Arish doodgeschoten door militanten van IS.⁴⁰³ De stad ligt in het uiterste noorden van de Sinaiwoestijn waar heel wat IS-leden actief zijn tegen anders- en ongelovigen. Regelmatig worden er mensen gekidnapt of gedood omdat ze zich in de ogen van IS niet onderwerpen aan het ware geloof. Om die reden mogen ze, zoals in de Koran ook letterlijk staat, gedood worden.

8 mei 2017 – Mogadishu, Somalië

Minstens acht mensen, waaronder een Somalische generaal, worden gedood en tien anderen gewond door een autobom die ontploft vlak bij een koffiehuis in de hoofdstad Mogadishu.⁴⁰⁴ De aanslag wordt opgeëist door Al-Shabaab die zich keert tegen iedereen die er een andere mening op nahoudt.

9 mei 2017 – Hawija, Irak

In de Iraakse stad Hawija, ten zuidwesten van Kirkuk, executeren is-strijders 47 mensen waaronder twaalf van hun eigen kameraden die het waagden om het kalifaat te ontvluchten.⁴⁰⁵ Is maakte beelden van de executie van twee onder hen als waarschuwing naar al hun mensen dat ze trouw moesten blijven aan het kalifaat. Is staat onder druk van het Iraakse leger dat met de steun van de Verenigde Staten opnieuw terrein wint en executeert ongehoorzame soldaten als voorbeeld voor de anderen.

10 mei 2017 – Hadhramaut provincie, Jemen

Een Jemenitische soldaat wordt gedood door een is-militant die zichzelf opblaast. De aanslag is gepleegd door een lid van Al-Qaeda in the Arabian Peninsula of de Groep van de helpers van de sharia.⁴⁰⁶ Deze salafistisch soennitische groepering richt zich niet alleen tegen anders- en ongelovigen, maar ook tegen de sjiieten en andere moslims die er afwijkende religieuze ideeën op nahouden.

11 mei 2017 – Adraskan, Afghanistan

Zeven leden van een familie, waaronder twee vrouwen en drie kinderen, zijn vermoord door de Taliban in de provincie Herat in Afghanistan.⁴⁰⁷ Het blijkt om een vergissing te gaan. De Taliban wilden in naam van God een aantal Afghaanse militairen doden, maar de familie kwam op het verkeerde tijdstip langs en werd het doelwit.

12 mei 2017 – Mastung, Pakistan

Bij een bomaanslag van Islamitische Staat worden in de noordelijke stad Mastung in Pakistan 28 mensen gedood en 37 anderen gewond.⁴⁰⁸ Onder de gewonden is de voorzitter van de senaat, Maulana Abdul Ghafoor Haideri, die gewond raakt aan de benen, de armen en een oor. Hij is het eigenlijke doelwit van de aanslag. Een journalist, een jonge vrouw en een kind die toevallig in de buurt zijn, overleven de aanslag niet.

13 mei 2017 – Jemen

Het Soedanese leger bevestigt dat twee van haar soldaten gedood zijn en tweeëntwintig anderen gewond bij een clash met de sjiiitische Huthi's, bijgenaamd de "supporters van God".⁴⁰⁹ De Soedanese soldaten maken deel uit van een door Saoedi-Arabië geleide coalitie van soennieten tegen de Huthi-rebellen die de steun krijgen van Iran en de militante Libanese terreurgroep Hezbollah (Partij van God). Zowel de Huthi's als de Saoedi's claimen dat ze de ware godsdienst belijden en dat de anderen moeten worden uitgeroeid. Intussen is meer dan tien procent van de bevolking van Jemen het land ontvlucht.

14 mei 2017 – Ténenkou, Mali

Vier medewerkers van het Rode Kruis zijn in de stad Ténenkou, centraal gelegen in Mali, gekidnapt door militanten van de jihadistische terreurgroep Jama'at Nasr al-Islam wal Muslimin. Deze vier mensen helpen bij het verbeteren van de levensomstandigheden van de bevolking in de centrale regio van Mali.⁴¹⁰ Het Rode Kruis is onmiddellijk gestart met onderhandelingen om haar medewerkers vrij te krijgen. De terreurgroep probeert op die manier veel losgeld te krijgen voor de aankoop van wapens. Daarbij keren de jihadisten zich tegen al wie het christelijke kruis op zijn of haar kledij draagt. Vandaag zijn er ook bomaanslagen in Afghanistan, Pakistan, Irak en Egypte uitgevoerd door de Taliban en is waarbij elf doden en tientallen gewonden vielen.

15 mei 2017 – Amarwa, Nigeria

Leden van Boko Haram komen met motorfietsen plots aan in Amarwa, een voorstad van Maiduguri in het noordoosten van Nigeria. Ze trekken de velden in en slaan met machetes elf lokale boeren dood.⁴¹¹ Daarmee willen ze het signaal geven dat ze overal in de regio kunnen toeslaan. Militairen bewaken in Amarwa de Alau dam die drinkbaar water levert aan Maiduguri uit vrees dat de islamisten het water zouden vergiftigen. Vandaag laten leden van is ook een autobom ontploffen in een vluchtelingenkamp in de stad Rukban in het noordoosten van Syrië vlak bij de Jordaanse grens. Daarbij vallen tien doden en meer dan twintig gewonden.⁴¹²

16 mei 2017 – Qatif, Saoedi-Arabië

Een sjiitische militie voert in Qatif, in het oosten van Saoedi-Arabië, een raketaanval uit op soennitische Saoedische soldaten. Daarbij worden één soldaat gedood en vijf anderen zwaargewond.⁴¹³ In Qatif woont een grote sjiitische gemeenschap die zich gediscrimineerd voelt door de soennitische meerderheid. Het geweld laaide op nadat de sjiitische geestelijk Nimr al-Nimr een jaar voordien veroordeeld en geëxecuteerd werd wegens het aanzetten tot geweld.

16 mei 2017 – Borno, Nigeria

Drie vrouwelijke zelfmoordenaars van Boko Haram blazen zichzelf op in Borno in het oosten van Nigeria. Daarbij worden twee burgers gedood en zeven anderen gewond.⁴¹⁴ Boko Haram dwingt steeds meer vrouwen en meisjes om aanslagen te plegen in scholen en busstations, op markten en zelfs in moskeeën.

17 mei 2017 – Jalalabad, Afghanistan

Vier is-strijders bestormen een televisiestation in Jalalabad in Afghanistan. Een van hen blaast zichzelf in het gebouw op terwijl de drie anderen vuren en een aantal personeelsleden in gijzeling nemen. De daders worden later door de politie gedood. In totaal vallen er tien doden en zeventien gewonden.⁴¹⁵ De situatie in Afghanistan wordt steeds onzekerder. Vandaag vallen er ook drie doden bij een autobom-aanslag door Al-Shabaab in de Somalische hoofdstad Mogadishu.⁴¹⁶

18 mei 2017 – Hama, Syrië

Islamitisch Staat voert een aanval uit op een aantal Syrische dorpen in de provincie Hama die onder controle staan van de regeringstroepen. Daarbij worden 52 mensen gedood en meer dan honderd gewond.⁴¹⁷ Het soennitische is wil Syrië veroveren en er de alawieten en sjiieten verdrijven. In de ogen van is zijn dat immers ongelovigen die moeten uitgeroeid worden. Verder waren er vandaag ook verschillende aanslagen in Irak en Afghanistan.

18 mei 2017 – Milaan, Italië

Een radicale islamiet steekt in het station van Milaan twee soldaten en een politieofficier met een mes. De dader wordt neergeschoten. Na onderzoek bleek dat hij op zijn Facebookpagina de lof zong over IS.⁴¹⁸

19 mei 2017 – Bagdad, Irak

Op een markt in het zuiden van de Iraakse hoofdstad Bagdad ontploft een bom waarbij één dode en drie gewonden vallen. De aanslag wordt niet opgeëist maar alle verdenkingen gaan in de richting van IS die er, ondanks alle veiligheidsmaatregelen, nog steeds in slaagt om in het centrum van Bagdad aanslagen te plegen.⁴¹⁹ Tijdens de voorbije maand april vielen op die manier 317 Iraakse doden en meer dan 400 gewonden, in hoofdzaak burgers.

20 mei 2017 – Brak al-Shati, Libië

Bij een aanval van het islamitische Libische Nationale Leger op de militaire vliegtuigbasis van Brak al-Shati in het zuiden van Libië, dat in handen is van de seculiere generaal Khalifa Haftar, worden 103 soldaten en 38 burgers gedood. Bij 75 van de lichamen wordt duidelijk dat het om executies gaat met een schot in het hoofd, ook bij twee 15-jarige jongens. Een overlevende verklaart dat de aanvallers riepen: "Jullie zijn afvalligen, jullie zijn vijanden van God."⁴²⁰ Na de dood van Khadafi in 2011 brak een chaotische periode aan in Libië waarbij drie verschillende regeringen strijden om de macht. Deze massamoord wordt opgeëist door Bataljon 13 uit Misrata dat deel uitmaakt van het leger van de islamitische regering en geholpen wordt door de Shura Council of Benghazi Revolutionaries. Die laatste groep bestaat uit jihadisten die de sharia volgen en anders- en ongelovigen willen doden.

20 mei 2017 – Bagdad, Basra, Irak

Bij een zelfmoordaanslag door de Islamitische Staat in Bagdad en Basra vallen 43 doden en 86 gewonden. Verder worden er vandaag aanslagen gepleegd in Afghanistan door de Taliban, in Pakistan door IS en in Nigeria door Boko Haram waarbij nog eens 14 mensen om het leven komen en meer dan 80 gewond raken.

Een Syrische hulpverlener brengt een getroffen kind in veiligheid. © Reuters

21 mei 2017 – Deir ez-Zor, Syrië

De oorlog in Syrië maakt steeds meer burgerslachtoffers. IS-strijders hebben in de stad Deir ez-Zor vijftien burgers doodgeschoten en 63 anderen gewond. De meeste slachtoffers zijn vrouwen en kinderen.⁴²¹ Intussen bombardeert de Syrische luchtmacht de IS-strijders in het zuiden van de stad en ook zij maken heel wat burgerslachtoffers. IS heeft vandaag ook een zelfmoordactie gepleegd in het Idlid-gebied in Syrië waarbij 16 doden en 40 gewonden vielen en in de stad Mosul in Irak met 17 doden en 13 gewonden.

22 mei 2017 – Manchester, Groot-Brittannië

Na afloop van het muziekoptreden van de Amerikaanse zangeres Ariana Grande in de Manchester Arena waar 21.000 fans het concert bijwonen, blaast een islamitische terrorist zich op in de hal tussen de Arena en het Victoria Station. Daarbij worden 22 mensen gedood en ruim 120 gewond. Het jongste slachtoffer is een meisje van acht jaar.⁴²² Na de aanslag beslissen alle Britse politieke partijen om hun campagne voor de verkiezingen van 8 juni te onderbreken. De ver-

moedelijke dader is de 22-jarige Salman Abedi. Islamitische Staat eist alvast de aanslag op.

23 mei 2017 – Homs, Syrië

Twee dagen nadat de stad Homs door de Syrische regeringstroepen veroverd is op IS, ontploft in het centrum een autobom. Er vallen volgens de staatstelevisie vier doden en meer dan veertig gewonden.⁴²³ Het Syrische leger onderschept en vernietigt ook een andere wagen vol explosieven bestuurd door twee soennitische daders die een sjiietisch moslimschijn in het zuiden van Damascus wilden opblazen. IS claimt beide aanslagen.

24 mei 2017 – Jakarta, Indonesië

Twee militanten van de islamitische terreurgroep Jamaah Ansharut Daulah (JAD), die gelinkt is aan IS, blazen zichzelf op aan een busstation in de Indonesische hoofdstad Jakarta. Daarbij vallen drie doden en tien gewonden onder wie vijf burgers.⁴²⁴ Zowat 500 jongeren zijn vanuit Indonesië naar Syrië getrokken om er te vechten voor IS-leider Abu Bakr al-Baghdadi maar anderen sluiten aan bij de JAD. Zij streven naar de oprichting van een islamitische staat in zuidoost-Azië met de sharia als bron van het recht.

25 mei 2017 – Liboi, Kenia

Al-Shabaab slaat hard toe in Kenia. In de stad Liboi, op de grens met Somalië, rijdt een politiewagen op een landmijn.⁴²⁵ Daarbij worden vijf politiemensen gedood en een andere gewond. Een andere politiewagen wordt door Al-Shabaab opgeblazen in een ander deel van Liboi.⁴²⁶ Daar vallen drie doden en acht gewonden. In de streek van Garissa in het oosten van Kenia rijdt nog een politiekonvooi op een landmijn waarbij twee doden en een onbekend aantal gewonden vallen. De jihadistten van Al-Shabaab keren zich tegen alle vijanden van de islam en rekruteren vooral onder jonge mannen in Somalië, vaak onder dwang. Ze controleren een groot deel van het zuiden van Somalië waar ze in de dorpen de sharia invoeren. Om de radicale islamisten tegemoet te komen, keurde de toenmalige president, Sharif Sheikh Ahmed, in 2009 een wet goed tot invoering van de sharia in het hele

land, maar voor de terreurgroep is dit niet voldoende, zij willen een complete islamitische staat.

26 mei 2017 – Minya, Egypte

Een bus die koptische christenen vervoert in de stad Minya, in centraal Egypte, is onder vuur genomen door is-strijders. Daarbij worden 28 mensen gedood en 25 anderen gewond.⁴²⁷ De bus was onderweg naar een klooster op 135 kilometer ten zuiden van Caïro. Radicale moslims willen de kopten verdrijven omdat er volgens hen, in Egypte en de hele islamitische wereld, geen plaats is voor anders- en ongelovigen.

27 mei 2017 – Khost, Afghanistan

Radicale islamisten brengen in het centrum van de stad Khost in het oosten van Afghanistan een autobom tot ontploffing vlak bij politievoertuigen. De aanslag kost het leven aan dertien mensen, twee kinderen raken gewond. De lichamen zijn dermate toegetakeld dat het moeilijk te zeggen is of het burgers of veiligheidsmensen zijn. De aanslag wordt niet opgeëist maar is vermoedelijk het werk van de Taliban of van is.⁴²⁸

27 mei 2017 – Portland, Verenigde Staten

Op een trein in Portland in de staat Oregon in de vs schreeuwt een racistische man tegen twee moslimvrouwen waarvan er één een hoofddoek draagt. Omstaanders die het opnemen voor de vrouwen worden door de man aangevallen met een mes en in de keel gestoken. Twee van hen overlijden in het ziekenhuis aan hun verwondingen. Een derde persoon raakt gewond. De 35-jarige dader, Jeremy Joseph Christian, is een aanhanger van de *alt-right* en is actief in neonazistische kringen. Op zijn Facebook hemelde hij het nazisme op en keerde hij zich tegen joden en moslims omdat hun geloofspunten niet overeenkomen met de christelijke waarden. Sinds de verkiezing van Donald Trump als president van de vs is het aantal aanslagen door radicale christenen op moslims er gevoelig toegenomen.

28 mei 2017 – Mosul, Irak

IS-strijders steken in de Iraakse stad Mosul een hospitaal in brand. Twaalf jonge medewerkers worden door hen vermoord.⁴²⁹ Intussen gaan de vijandigheden tussen IS en het Iraakse leger om de macht over Mosul te krijgen door.

29 mei 2017 – Nguro, Nigeria

Strijders van Boko Haram onthoofden in de stad Nguro in Nigeria vijf burgers die op de vlucht waren voor het geweld. Een andere dader draagt een bommengordel en wil zich opblazen in een lokaal vluchtelingenkamp. Hij wordt evenwel doodgeschoten.⁴³⁰

30 mei 2017 – Bagdad, Irak

IS-strijders brengen in Bagdad twee autobommen tot ontploffing in het Karrada-district in het centrum van de stad waar heel wat sjiieten wonen. De aanslag gebeurde net na middernacht toen er nog heel wat volk op straat was voor de voorbereiding van de ramadan. De eerste autobom ontploft bij een ijssalon, een tweede enkele uren later vlak bij een overheidsgebouw. In totaal worden meer dan dertig burgers gedood en tientallen anderen gewond, onder wie heel wat vrouwen en kinderen.⁴³¹ IS heeft de aanslag onmiddellijk opgeëist via haar nieuwsagentschap Amaq.

31 mei 2017 – Kabul, Afghanistan

Het Haqqani-netwerk, een militaire groep die aanleunt bij de Taliban, brengt een bijzonder zware autobom tot ontploffing in de diplomatieke wijk van de Afghaanse hoofdstad Kabul. Er vallen daarbij meer dan 150 doden en meer dan 400 gewonden, onder wie heel wat gewone burgers.⁴³² Tal van auto's worden vernield en verschillende gebouwen, waaronder de Duitse, Turkse, Canadese en Franse ambassade, worden zwaar beschadigd. Het is onbegrijpelijk dat een dergelijk voertuig met explosieven kon doordringen tot in deze bijzonder streng bewaakte wijk. Normaal wordt elk voertuig gestopt en onderzocht. Het vermoeden is groot dat de radicale islamisten hulp kregen van binnen de Afghaanse veiligheidsdiensten. Een van de doelstellingen

van het Haqqini-netwerk is het verdrijven van alle, doorgaans Amerikaanse troepen in Afghanistan omdat ze 'goddeloos' zijn.

1 juni 2017 – Bawiti, Egypte

Vandaag zijn er op acht verschillende plaatsen islamitisch terroristische aanslagen gepleegd. In Jalalabad in Afghanistan worden één persoon gedood en vijf anderen gewond bij een bomaanslag. In Larbaa in Algerije vallen vier gewonden. In Hit in Irak worden twee burgers gedood. In Tillabéri in Niger komen zes politiemensen om het leven. In Diyala in Irak worden zestien burgers gedood door verschillende bomaanslagen door IS.⁴³³ In Timboektoe in Mali worden vier Franse soldaten gewond. In Al-Qatif Saoedie-Arabië verliezen twee mensen het leven na een bomaanslag. En in Bawiti in Egypte worden vier soldaten gedood. De aanslagen werden gepleegd door Islamitische Staat en andere radicale moslimgroepen.

2 juni 2017 – Kolofata, Kameroen

Twee meisjes blazen zich op in het dorp Kolofata in het noorden van Kameroen. Daarbij worden elf personen gedood en meer dan dertig anderen gewond.⁴³⁴ Volgens de gouverneur vond de aanslag plaats in een kamp met Nigeriaanse vluchtelingen. Die waren aan het bidden terwijl de twee meisjes om voedsel vroegen. "Niemand vermoedde iets, want dit is de vastenmaand voor moslims, en dan moeten we genereus zijn," aldus de gouverneur. "Zodra ze tussen de biddende moslims waren, lieten ze hun lading ontploffen." De aanslag wordt opgeëist door de terreurgroep Boko Haram die regelmatig meisjes kidnapt, indoctrineert en ze verplicht om zich op te blazen.

3 juni 2017 – Kabul, Afghanistan

Na een hele reeks aanslagen door de Taliban in de Afghaanse hoofdstad Kabul, worden vandaag overal de lijken begraven. Tijdens de begrafenis van de zoon van een Afghaanse senator blazen drie personen die zich tussen de menigte hadden gemengd, zichzelf op. Minstens 20 personen worden daarbij gedood en bijna honderd anderen gewond.⁴³⁵

3 juni 2017 – Londen, Groot-Brittannië

Drie sympathisanten van *is* rijden met een bestelwagen in op voetgangers op de Londen Bridge. Daarna springen ze uit de wagen en beginnen omstaanders met messen te steken terwijl ze “Allahu Akbar, Allahu Akbar” roepen. Een politieteam kan de daders doodschietsen. In totaal worden acht mensen vermoord en 48 anderen gewond.⁴³⁶ Een van de slachtoffers die het overleeft, is de Australische Candice Hedge. Zij zat in een bar toen plots een van de daders haar langs achter vastnam en de keel oversneed. Als bij toeval werd haar halsslagader of luchtpijp niet geraakt, al kan ze niet meer praten.

4 juni 2017 – Quetta, Pakistan

Talibanstrijders vermoorden in de Pakistaanse stad Quetta twee Hazari's, een man en een vrouw.⁴³⁷ De Hazara is een volk dat leeft in het centrale berggebied van Pakistan. Hazari's zijn doorgaans sjiitische moslims en worden dan ook hardnekkig bestreden door de soennitische Islamitische Staat en de Taliban. In de ogen van de Hazari's zijn de soennieten juist de goddelozen. Er vechten duizenden van hen in Syrië mee aan de kant van president Bashar al-Assad tegen de soennitische rebellen.

5 juni 2017 – Melbourne, Australië

Een militant van *is* vermoordt in een appartement in de Australische stad Melbourne een man en gijzelt een vrouw. Politieagenten vallen het gebouw binnen en kunnen de vrouw redden. Drie agenten raken daarbij gewond. De dader Yacqub Khayre, die bij de politie bekendstond omwille van zijn extremistische islamitische opvattingen, werd neergeschoten. *is* heeft de aanslag opgeëist.⁴³⁸

6 juni 2017 – Parijs, Frankrijk

Op de trappen van de Notre-Damekathedraal in Parijs slaat een man een politieagent neer met een hamer terwijl hij roept: “Dit is voor Syrië.” De honderden toeristen in de kathedraal mogen het gebouw niet verlaten.⁴³⁹ Vandaag zijn er ook nog religieus geïnspireerde aanslagen in Afghanistan, Egypte, Kenia en India.

7 juni 2017 – Teheran, Iran

Het Iraanse parlamentsgebouw en het mausoleum van Ruhollah Khomeini in Teheran worden aangevallen door zeven is-strijders die gewapend zijn met pistolen en kalasjnikovs. Daarbij vallen achttien doden en meer dan vijftig gewonden.⁴⁴⁰ De gevechten tussen de daders en de veiligheidsdiensten duren uren. Bijzonder is dat de daders opnames maken van hun acties die later door is worden verspreid. Daarop hoor je een soennitische aanvaller tegen hun slachtoffers zeggen: “Dank je God” en “Wij gaan hier blijven, het is de wil van God.” Uiteindelijk worden de aanvallers doodgeschoten. De aanval veroorzaakt een schok doorheen het sjiitische Iran dat voor het eerst geconfronteerd werd met een dergelijke grote terreurdaad van is.

8 juni 2017 – Maiduguri, Nigeria

Minstens 14 personen zijn gedood en 24 anderen gewond bij vier zelfmoordaanslagen van Boko Haram in Maiduguri in Nigeria. De daders, drie mannen en een vrouw, laten hun bommen ontploffen in en rond moskeeën waar moslims op dat moment de nachtgebeden voor de ramadan opzeggen.⁴⁴¹ Verder zijn er vandaag terreuraanslagen in Irak, Somalië, Tunesië, Pakistan en Zuid-Soedan.

9 juni 2017 – Kerbala, Irak

Een militante van is blaast zichzelf op midden een drukke markt in het oosten van de sjiitische stad Kerbala in het centrum van Irak. Daarbij komen 30 burgers om het leven en worden er 35 anderen gewond.⁴⁴² Naarmate is terrein verliest in Mosul drijft het zijn aanslagen in het centrum van Irak verder op.

10 juni 2017 – Hambagba, Nigeria

Tien jihadisten van Boko Haram snijden in het dorp Hambagba in het noordoosten van Nigeria vier mensen de keel over en kidnappen zes anderen als represaille voor de arrestatie van een commandant van de terreurgroep.⁴⁴³ In april werden al eens elf vrouwen in hetzelfde dorp gekidnapt.

11 juni 2017 – Al-Awamiyah, Saoedi-Arabië

Radicale sjiieten vermoorden in de stad Al-Awamiyah in het oosten van Saoedi-Arabië een soldaat en verwonden er twee anderen met een bomaanslag.⁴⁴⁴ Het interreligieus geweld tussen sjiieten en soennieten begint nu ook toe te slaan in het grootste Arabische land waar de soennieten een grote meerderheid vormen. Maar sinds juni van dit jaar worden steeds meer aanslagen gepleegd door sjiitische milities die zich keren tegen de soennitische onderdrukkers van hun geloof. Er heerst grote spanning in de stad nu de Saoedische regering 400 werkmensen heeft gestuurd om er een 400 jaar oude ommuurde sjiitische wijk te slopen waardoor honderden gezinnen hun huis zullen verliezen. VN-deskundigen hebben Saoedi-Arabië gevraagd om de sloop te stoppen omdat dit het historische en culturele erfgoed van de stad bedreigt. Verwacht wordt dat er nu nog meer aanslagen zullen volgen in dit land dat zolang terreurvrij was.

12 juni 2017 – Hadhramaut, Jemen

De salafistisch jihadistische moslimgroep Ansar al-Sharia in Jemen (Groep van de Helpers van de Sharia) brengt in de olierijke provincie Hadhramaut in Jemen een autobom tot ontploffing en valt daarop een legerkamp aan met vuurwapens. Daarbij worden twaalf soldaten gedood.⁴⁴⁵

13 juni 2017 – Kashmir, India

Leden van de terreurgroep Jaish-e-Mohammed doden met een granaataanval tien Indische politiemensen.⁴⁴⁶ Zij weigeren om samen te leven met hindoes en andere religies en streven naar de afscheuring van de provincie Kashmir van India om er een uitsluitend en integraal islamitisch land van te maken. Jaish-e-Mohammed heeft nauwe banden met de Taliban en Al-Qaeda en pleegt sinds enkele maanden steeds meer aanslagen.

14 juni 2017 – Mogadishu, Somalië

In de Somalische hoofdstad Mogadishu plegen vijf leden van Al-Shabaab een aanslag waarbij tientallen doden vallen. Een zelfmoordenaar

Een Somalische moeder huilt omwille van de dood
van haar dochter in het restaurant. © AP

laat zijn auto vol explosieven ontploffen aan de ingang van het Posh Hotel. Daarop dringen andere strijders de populaire pizzeria naast het hotel binnen en nemen er verschillende mensen in gijzeling. Daarna ontstaat een vuurgevecht met de politie waarbij meer dan dertig gijzelaars en de vijf daders worden gedood en meer dan twintig anderen ernstig gewond. Onder de doden zijn heel wat jongeren, onder wie vijf meisjes die door de terroristen worden afgemaakt omdat ze niet thuis zouden horen in een huis van vertier, zoals een restaurant.

15 juni 2017 – Kabul, Afghanistan

Een is-zelfmoordenaar blaast zichzelf op in de drukbezochte sjiitische al-Zahramoskee in de Afghaanse hoofdstad Kabul. Zes mensen worden gedood en tien anderen gewond.⁴⁴⁷ Het doel van de aanvallers is het land te zuiveren van de sjiieten en er een zuivere soennitische staat van te maken. Deze aanslag toont aan dat de Afghaanse politie- en veiligheidsdiensten zelfs geen volledige controle hebben over de hoofdstad en dat is en de Taliban steeds kunnen toeslaan.

16 juni 2017 – Anantnag, India

Strijders van Lashkar-e-Taiba lokken in de stad Anantnag in het zuiden van Kashmir in India zes soldaten in een hinderlaag en schieten ze dood.⁴⁴⁸ De terreurorganisatie is een van de grootste en meest actieve islamitische groeperingen die haar opleiding krijgt in Pakistaanse militaire kampen. Haar doel is de moslims in Kashmir te bevrijden van de “ongelovige Indische staat”. Lashkar-e-Taiba is van mening dat de jihad een heilige plicht is voor alle moslims, dat de islam de dominante levenswijze moet worden in de wereld, dat niet-moslims een belasting moeten betalen, dat men wraak moet nemen voor elke gedode moslim en dat men alle bezette moslimgebieden moet bevrijden, desnoods met geweld. Ze verwijt de Pakistaanse regering hypocriet te zijn omdat ze te weinig steun geeft aan de jihad. De groep werd vooral actief na de verwoesting van de 16de-eeuwse Babri Moskee in december 1992 in de stad Ayodhya in India, door hindoenationalisten die vonden dat de moskee op een heiligdom van Rama was gebouwd, alhoewel daar nauwelijks historisch bewijs voor bestaat. Rama is volgens hindoes de zevende van de negen belangrijkste reïncarnaties van de god Vishnu. Radicale hindoes stellen dat Rama op die plek geboren is en dat moslims daar niet thuishoren. Bij de onlusten die volgden op de verwoesting van de Babri Moskee vielen meer dan 2000 doden.

17 juni 2017 – Timboektoe, Mali

In de oude stad Timboektoe in Mali vallen leden van Al-Qaeda in de Islamitische Maghreb een legerpost aan, doden daarbij vijf soldaten en verwonden acht anderen bij een aanval op een nabij gelegen militaire basis.⁴⁴⁹ Volgens een overlevende riepen de aanvallers “Allahu Akbar, Allahu Akbar”. De soldaten werden op rituele wijze vermoord door ze met een mes de keel over te snijden.

18 juni 2017 – Borno State, Nigeria

Vijf vrouwen met bommen op hun lichaam brengen zich in Borno in Nigeria tot ontploffing. Daarbij worden zeventien mensen gedood en tientallen anderen gewond.⁴⁵⁰ De eerste vrouw gaat naar een moskee en blaast zich daar op, waardoor ze zeven mensen doodt. Een tweede gaat een huis binnen en doodt er vijf mensen. De politie heeft weinig

aanwijzingen, maar vermoedt dat de vrouwen onder druk stonden van Boko Haram om zich op te blazen.

19 juni 2017 – Londen, Groot-Brittannië

In de wijk Finsbury Park in Londen rijdt de bestuurder van een bestelwagen in op mensen die uit een moskee komen. Daarbij worden één persoon gedood en tien anderen gewond.⁴⁵¹ De omstaanders kunnen de bestuurder stoppen en neutraliseren tot de politie aankomt. Volgens de politie ging het duidelijk om een aanslag op moslims. De dader zou verklaard hebben dat hij alle moslims wilde doden.

19 juni 2017 – Parijs, Frankrijk

Op de Champs-Élysées in de Franse hoofdstad Parijs rijdt een man met zijn auto in op een politiebusje. De wagen van de dader vliegt in brand en hij komt daarbij om het leven.⁴⁵² De politie vindt in de wagen een kalasjnikov, handwapens en gasflessen. Islamitische Staat eist de mislukte aanslag op.

20 juni 2017 – Brussel, België

Een islamitische terrorist laat een bom ontploffen in het Centraal Station van Brussel maar veroorzaakt geen slachtoffers. De dader loopt dan met een bomgordel op zijn lichaam naar een ander deel van het station en roept "Allahu Akbar" naar patrouillerende militairen die hem doodschieten.⁴⁵³ IS eist de mislukte aanslag op.

21 juni 2017 – Lashkar Gah, Afghanistan

Bij een aanslag door de Taliban met een autobom op de New Kabul Bank in de Afghaanse stad Lashkar Gah vallen 34 doden en meer dan 60 gewonden.⁴⁵⁴ Onder de doden vallen naast politiemensen ook heel wat gewone burgers.

22 juni 2017 – Kolofata, Kameroen

Twee strijders van Boko Haram brengen in de stad Kolofata in het noorden van Kameroen zichzelf tot ontploffing en doden zo zes bur-

gers.⁴⁵⁵ De aanslag komt er na een relatieve periode van rust. Het toont aan dat de islamitische terreurgroep opnieuw actief is in het grensgebied van Kameroen en er willekeurig mensen afmaakt.

23 juni 2017 – Parachinar, Pakistan

Leden van de salafistisch jihadistische terreurgroep Lashkar-e-Jhangvi al-Alami brengen op een drukbezochte markt in de stad Parachinar in het noordwesten van Pakistan twee zware bommen tot ontploffing. Daarbij vallen 78 doden en meer dan 200 gewonden.⁴⁵⁶ Een eerste bom ontploft tussen de winkelende burgers. Een tweede bom gaat korte tijd nadien af met als doel zoveel mogelijk hulpverleners te raken. Op hetzelfde ogenblik laat de terreurgroep een autobom ontploffen in de nabijgelegen stad Quetta. Daar vallen 13 doden en 20 gewonden. De Lashkar-e-Jhangvi wil de sjiiitische bevolking in Pakistan uitroeien omdat die zou ingaan tegen de, in hun ogen, zuivere versie van de islam.

24 juni 2017 – Srinagar, India

Een soldaat wordt doodgeschoten en vier anderen gewond nadat ze in de stad Srinagar in Kashmir in een hinderlaag liepen van de islamitische terreurgroep Lashkar-e-Taiba. Bij een ander incident worden twee personeelsleden van een school gewond. Na een lang vuurgevecht met de politie worden twee terroristen gedood.⁴⁵⁷

25 juni 2017 – Al-Dana, Syrië

Militanten van de salafistisch jihadistische terreurgroep Ahrar al-Sham brengen op een drukbezochte markt in de stad Al-Dana in het noordwesten van Syrië, een autobom tot ontploffing. Daarbij vallen tien doden en dertig gewonden. De terreurgroep bestaat uit een coalitie van diverse salafistische eenheden die vechten tegen het Syrische leger van de alawiet Bashar al-Assad. Ze heeft tot doel om van Syrië een monoreligieuze islamitische staat te maken die valt onder de sharia.

26 juni 2017 – Maiduguri, Nigeria

Bij een aanval door Boko Haram in het noordoosten van de Nigeriaanse stad Maiduguri worden negen mensen gedood en dertien anderen

gewond.⁴⁵⁸ Eerst blaast een mannelijke terrorist zichzelf op aan de ingang van de universiteit van Maiduguri waarbij een veiligheidsagent sterft. Een uur later blazen vier vrouwen zich op waarbij acht doden vallen. Nog eens twee andere vrouwen blazen zich in de universiteit op zonder evenwel slachtoffers te maken. Plannen om zelfmoord-aanslagen te plegen tijdens de feesten, om het einde van de heilige ramadanmaand te vieren in vier verschillende steden, worden door de politiediensten verijdeld.

27 juni 2017 – Lamu County, Kenia

Vier politieofficieren en vier burgers sterven als hun vrachtwagen over een landmijn rijdt in de regio Lama vlak bij de grens tussen Kenia en Somalië. De landmijnen werden gelegd door leden van Al-Shaaba.⁴⁵⁹ De terreurgroep verklaart dat het zal doorgaan met aanslagen in Kenia tot het land zich terugtrekt uit de vredeshandhavingsmissie in Somalië van de Afrikaanse Unie.

28 juni 2017 – Badakhshan, Afghanistan

De Taliban vermoorden in de provincie Badakhshan in het noordoosten van Afghanistan twee vrouwelijke politieagenten.⁴⁶⁰ De terreurgroep kant zich radicaal tegen vrouwen die buitenhuis werken en tegen onderwijs voor meisjes. Vrouwen mogen volgens de Taliban enkel in het publieke domein komen mits goedkeuring van hun man en mits het dragen van een boerka. Wie deze regels overtreedt, verdient zweepslagen of wordt gedood.

29 juni 2017 – Diffa, Niger

Twee vrouwen van Boko Haram blazen zichzelf op in een vluchtelingenkamp in de stad Diffa in het zuidoosten van Niger. Daarbij jagen ze twee burgers de dood in en raken een tiental anderen gewond.⁴⁶¹

30 juni 2017 – Aarsal, Libanon

Vier is-strijders blazen zichzelf op bij een patrouille van Libanese soldaten langs twee Syrische vluchtelingenkampen. Minstens zeven soldaten worden daarbij zwaargewond. Een vijfde is-strijder gaat tus-

sen een gevluchte familie staan, blaast zichzelf op en doodt daarbij een klein meisje.⁴⁶² Libanon vangt momenteel meer dan een miljoen Syrische vluchtelingen op. De overheid is bang dat heel wat is-strijders via deze weg het land binnenkomen en aanslagen beramen op Libanese doelwitten.

1 juli 2017 – Mora, Kameroen

In de stad Mora in het uiterste noorden van Kameroen blazen vier strijders van Boko Haram zichzelf op. Daarbij wordt slechts (sic) één burger gedood.⁴⁶³ Het was op dat ogenblik de drukke zondagse marktdag in de stad. Inwoners hadden de vier mannen zien aankomen en verwittigden onmiddellijk een legerdetachement dat zich ter verdediging opstelde en de mannen onder vuur nam. Twee kamikazes blazen zich daarop op. Een derde vlucht in een huis waar hij zich opblaast en een zestigjarige man mee doodt. De vierde houdt zich verborgen maar blaast zichzelf op als hij ontdekt wordt. Hierdoor wordt een groter bloedbad vermeden.

2 juli 2017 – Qala-a-Naw, Afghanistan

In de stad Qala-a-Naw in het noordwesten van Afghanistan schiet een man zijn dochter van veertien jaar en haar achttienjarige vriend dood. Het betreft een geval van eremoord. Volgens de lokale overheid sloot de man zich nadien aan bij de Taliban.⁴⁶⁴ Dergelijke eremoorden komen ook voor als gewapende mannen jonge meisjes verkrachten. Die meisjes worden niet langer gezien als reine wezens en worden ter bescherming van de eer van de familie vermoord. Volgens een onafhankelijke commissie voor de mensenrechten werden in 2016 meer dan 3.000 gevallen van geweld tegen vrouwen gemeld waaronder verkrachtingen, gedwongen huwelijken, kindbruiden en eremoorden.

3 juli 2017 – Diffa, Niger

Leden van Boko Haram schieten in Diffa in het zuiden van Niger negen mensen dood en kidnappen veertig vrouwen en kinderen.⁴⁶⁵ Diffa ligt in het grensgebied tussen Niger en Nigeria waar de terreurgroep haar basis heeft. De vrouwen zullen dienen als seksslavinnen en worden eventueel gedwongen om later zelfmoordacties te plegen

tegen moslims die in de ogen van Boko Haram niet de zuivere leer volgen.

4 juli 2017 – Mogadishu, Somalië

Minstens twee soldaten van het Somalische leger sterven bij een mortieraanval door leden van Al-Shabaab vlak bij het presidentieel paleis in Mogadishu.⁴⁶⁶ De aanval gebeurt een dag voor de Somalische regering en regionale leiders bijeenkomen om te praten over de nationale veiligheid. Al-Shabaab wil met deze aanval aantonen dat het gelijk wanneer en gelijk waar kan toeslaan, zelfs in de directe omgeving van de president en de regeringsleiders.

5 juli 2017 – Basilan, Filipijnen

De islamitische terreurgroep Abu Sayyaf heeft op het eiland Basilan in de Filipijnen twee Vietnamese zeelieden die ze hadden gegijzeld, onthoofd.⁴⁶⁷ De terreurgroep kidnapte regelmatig ongelovigen en vraagt dan losgeld om wapens te kunnen kopen. Verschillende leden van Abu Sayyaf studeerden in Saoedi-Arabië en kregen een militaire opleiding in Afghanistan. Ze hebben banden met is en Al-Qaeda. Hun doel is het zuiden van de Filipijnen af te scheiden en er een islamitische staat te vestigen met de sharia als basis van het recht.

6 juli 2017 – Al-Awamiyah, Saoedi-Arabië

In de stad Al-Awamiyah in het oosten van Saoedi-Arabië doden sjii-tische strijders een politieman en verwonden zes anderen bij een bomaanslag vlak bij een politiepost.⁴⁶⁸ Het is de tweede aanslag hier in een week tijd. De spanningen tussen soennieten en sjiieten in deze regio nemen voortdurend toe. Vandaag worden ook verschillende aanslagen gepleegd in het centrum van Irak door leden van is.

7 juli 2017 – Rafah, Egypte

is-strijders laten in Rafah in de Sinaïwoestijn (in het noordoosten van Egypte) een bom ontploffen vlak bij een politiepost. Daarop volgt een hevig vuurgevecht in het dorp el-Barth, vlak bij Rafah. In totaal worden 26 mensen gedood en nog eens 26 gewond.⁴⁶⁹ De voorbije maand

heeft is verschillende aanvallen uitgevoerd op de Egyptische christelijke minderheid in het land. Die hebben volgens de radicale islamisten geen plaats in Egypte en moeten uitgeroeid worden.

8 juli 2017 – Binnish, Syrië

In de stad Binnish in het oosten van Syrië brengen strijders van de salafistisch jihadistische terreurgroep Tahrir-al-Sham een zware bom tot ontploffing. Twee soldaten van een andere islamitische groep, de Harakat Ahrar Al-Sham, worden daarbij gedood en veel anderen gewond.⁴⁷⁰ Het lijkt erop dat de diverse jihadistische groepen een onderlinge strijd om het leiderschap voeren. Ze beweren immers allemaal de enige juiste interpretatie van de islam te volgen. Volgens Iran zouden de salafisten van Tahrir-al-Sham gefinancierd worden door Saoedi-Arabië en Qatar.⁴⁷¹

9 juli 2017 – Hiran, Somalië

Twee soldaten van het Somalische leger worden gedood en drie anderen gewond nadat ze in de regio Hiran in het centrum van Somalië in een hinderlaag van Al-Shabaab vallen.⁴⁷² Het is een teken aan de wand dat de terreurgroep in staat is om zo diep in Somalië aanvallen uit te voeren tegen het officiële Somalische leger en de vredesmacht van de Afrikaanse Unie.

10 juli 2017 – Tal Afar, Irak

In de stad Tal Afar in het noorden van Irak executeren strijders van Islamitische Staat zeven kleine kinderen als bestraffing voor hun families die het kalifaat probeerden te ontvluchten. Het is voor burgers verboden om het kalifaat te verlaten. De dode lichamen van de kinderen worden als afschrikking aan lantaarnpalen opgehangen in de stad.⁴⁷³ Tal Afar is nog een van de weinige bastions waar IS standhoudt.

10 juli 2017 – Anantnag, India

In het district Anantnag in het centrum van Kashmir in India, vallen islamitische rebellen van Lashkar-e-Taiba een politiepost aan. Een

bus, die hindoeipelgrims naar de Amarnathtempel voert, komt terecht in het vuurgevecht tussen politie en rebellen, waardoor zeven pelgrims werden gedood en negentien anderen gewond.⁴⁷⁴

11 juli 2017 – Maiduguri, Nigeria

Vier strijders van Boko Haram blazen zich op in de stad Maiduguri in het noordoosten van Nigeria en doden daarbij negentien burgers terwijl drieëntwintig anderen gewond raken.⁴⁷⁵ Twaalf van de doden behoorden tot een burgerwacht die gevormd werd om terreurdaden op te sporen en zo mogelijk tegen te gaan. Een van de daders was een jonge tienervrouw die zich mengde tussen een aantal jongens en zich toen opblies. Boko Haram gebruikt steeds meer meisjes en jonge vrouwen om aanvallen op markten, scholen en controleposten uit te voeren. Volgens vrouwen die gekidnapt waren maar konden ontvluchten, worden die meisjes en jonge vrouwen gedrogeerd en gedwongen om dan zelfmoordopdrachten uit te voeren in naam van God.

12 juli 2017 – Farah, Afghanistan

Leden van de Taliban houden in de provincie Farah in het westen van Afghanistan een lijnbus van Farah naar de stad Herat tegen. Zestien passagiers moeten uitstappen. Zeven onder hen worden onmiddellijk doodgeschoten, waarvan zes burgers en een politiemann.⁴⁷⁶ De andere negen personen worden ontvoerd. De snelwegen doorheen Afghanistan zijn bijzonder gevaarlijk geworden omdat de kans op beroving en kidnapping groot is en de Afghaanse politie niet alles kan bewaken. De Taliban lijken weer meer grondgebied onder hun controle te hebben.

13 juli 2017 – Al-Karmah, Irak

In de stad Al-Karmah in het centrum van Irak vallen 15-strijders een hoofdkwartier van een paramilitaire organisatie in de provincie Anbar aan. Twee daders met bommengordels blazen zichzelf op waarbij ze zeventien soldaten doden en negen anderen verwonden.⁴⁷⁷ De twee daders droegen Irakese politieuniformen en konden daardoor tot aan de toegang van het hoofdkwartier geraken. Volgens een rapport van de United Nations Assistance Mission in Iraq (UNAMI) zijn vorige maand 700 Irakezen gedood en gewond door aanslagen van IS.

14 juli 2017 – Jeruzalem, Israël

Drie Arabisch-Israëlische burgers openen het vuur op politieagenten op de Tempelberg in Jeruzalem. Twee agenten sterven aan hun verwondingen, twee anderen worden zwaargewond. De aanvallers slaan op de vlucht naar de moskee op de berg maar worden door de politie doodgeschoten.⁴⁷⁸ De drie daders behoren tot de Beweging van de Islamitische Jihad in Palestina, een terreurorganisatie die tot doel heeft Israël te vernietigen en de vestiging van de soevereine islamitische staat Palestina. De terreurgroep Hamas heeft de aanval geprezen als heroïsch.

14 juli 2017 – Hurghada, Egypte

Een Egyptische student vermoordt in de toeristische badplaats Hurghada aan de Rode Zee in het oosten van Egypte twee Duitse en een Tsjechische toerist met een mes. Drie anderen worden door hem zwaargewond. De student stond via het internet in contact met Islamitische Staat en had de opdracht gekregen om alle niet-Egyptenaren in de badplaats te doden.⁴⁷⁹ Toen hij de toeristen messteken gaf, riep hij: "Jullie zijn ongelovigen." De jongeman studeerde aan de Al-Azhar Universiteit in Caïro die wordt beschuldigd van politiek extremisme. De afdeling theologie leert de studenten aan dat sjiieten ongelovigen zijn.

15 juli 2017 – Bagdad, Irak

IS-strijders brengen in de Iraakse hoofdstad twee bomauto's tot ontplofing op twee verschillende locaties in de stad. Daarbij vallen twee doden en zeven gewonden.⁴⁸⁰ De overheid spreekt van een al bij al "rustige dag".

16 juli 2017 – Shabwah, Jemen

Bij een aanval van een terreurgroep die gelinkt is aan Al-Qaeda in de stad Shabwah in Jemen worden vijf Jemenitische soldaten doodgeschoten en drie anderen gewond.⁴⁸¹ De groep Al-Qaeda in the Arabian Peninsula wordt beschouwd als de meest gevaarlijke terreurorganisatie in de regio. Volgens de Wereldgezondheidsorganisatie zijn er sinds het begin van het conflict in Jemen al meer dan 8.000 mensen omgekomen.

Vernietiging van de Grote Moskee van al-Nuri in Mosul.
De inwoners slaan op de vlucht. © Tasnim News

17 juli 2017 – Peshawar, Pakistan

De Taliban en de Tehrik-i-Taliban Pakistan zetten een nieuw offensief in. In de Pakistaanse stad Peshawar wordt een autobom tot ontploffing gebracht die twee veiligheidsmensen doodt en drie anderen verwondt. In de Pakistaanse stad Chaman in het noorden van het land bracht de terreurgroep een bom tot ontploffing die het leven kost aan een politieagent en vier anderen verwondde. In de Afghaanse provincie Logar wordt een politieman gedood en drie anderen gewond door een landmijn. En in de Afghaanse provincie Herat worden drie grenswachters, waaronder een vrouw, doodgeschoten. Verder zijn er vandaag ook bomaanslagen, vuurgevechten en kidnappings in Irak, Jemen, Nigeria en Egypte.

18 juli 2017 – Mosul, Irak

In Mosul wordt hevig gevochten. Grote delen van de stad liggen in puin. Ook moskeën worden vernield. Islamitische Staat heeft het op alle fronten moeilijk maar blijft terreuraanslagen plegen tegen de

Irakese bevolking. In een dorp in het noordwesten van Kirkuk schieten IS-strijders vijf burgers dood en ontvoeren vijf anderen.⁴⁸²

19 juli 2017 – Nangarhar, Afghanistan

De islamitische terreurgroep Lashkar al-Zil bestaat uit leden van de Taliban die actief zijn in de provincie Nangarhar in het oosten van Afghanistan. Zij plegen regelmatig aanslagen tegen de Afghaanse politie maar ook tegen burgers omdat die niet de zuivere islam zouden volgen. Bij een bomexplosie vandaag verliest een tienjarig Afghaans meisje, dat samen met andere kinderen hout aan het verzamelen is, haar beide benen.⁴⁸³ Volgens een rapport van UNAMA werden het voorbije halfjaar al 596 burgers gedood en 1.483 gewond.

20 juli 2017 – Kandahar, Afghanistan

De Taliban zijn bijzonder actief in Afghanistan. In de provincie Kandahar vallen ze een veiligheidspost van de Afghaanse politie aan. Daarbij worden zestien personen doodgeschoten en zeven anderen gewond.⁴⁸⁴ In de provincie Helmand blazen Talibanstrijders drie auto's op bij een veiligheidspost waarbij zes politiemensen om het leven komen en vijf anderen gewond raken.

21 juli 2017 – Halamish, Westbank

Een 19-jarige Palestijn heeft in de Joodse nederzetting Halamish op de Westbank drie Israëliërs met een mes gedood en een vierde zwaargewond. De dader werd door een buurman neergeschoten.⁴⁸⁵ De familie Salomon zat aan de eettafel toen een Palestijn plots het huis binnendrong en op de familieleden begon in te slaan. Vader Yosef, 70 jaar, en zijn twee kinderen Elad, 36 jaar, en Chaya, 46 jaar, kwamen om het leven. De moeder Tovah, 68 jaar, werd zwaargewond afgevoerd naar het ziekenhuis. De Palestijn liep van zijn dorp Kobar drie kilometer verder naar Halamish gewapend met een mes dat hij enkele dagen voordien had aangekocht. Hij droeg een Koran bij zich en een fles water waarmee hij zich eerst ritueel zuiverde alvorens het huis binnen te dringen. Volgens de woordvoerder van de politie wordt de situatie gevaarlijker omdat de focus steeds meer op religie komt te liggen. De terreurgroep Hamas heeft de aanval bestempeld als held-

haftig. Als reactie hebben Israëlische soldaten het huis van de Palestijnse dader verwoest.

22 juli 2017 – Shah Wali Kot, Afghanistan

De Taliban staan heel sterk in het zuidoosten van Afghanistan. Burgers die de regering volgen en zich niet plooiën naar hun streng religieuze geboden worden bedreigd of vermoord. Vandaag vermoorden Talibanstrijders in het Shah Wali Kot District zeven mensen en ontvoeren ze 63 anderen.⁴⁸⁶ Later worden 43 onder hen vrijgelaten maar over het lot van de 20 andere gegijzelden is niets bekend.

23 juli 2017 – Taywara, Afghanistan

In het district Taywara in de Ghorprovincie in centraal Afghanistan brengen de Taliban een autobom tot ontploffing vlak bij een hospitaal. Daarbij worden meer dan 60 burgers, patiënten en artsen, vrouwen en kinderen, gedood.⁴⁸⁷ Buiten worden nog eens 12 mensen doodgeschoten onder wie twee kinderen. De Afghaanse regeringstroepen hebben zich de voorbije dagen teruggetrokken uit Taywara dat opnieuw in handen valt van de Taliban. Ook in het district Kohistan is de terreurgroep in opmars. Volgens deskundigen is nog maar zestig procent van het Afghaanse grondgebied in handen van de regering.

24 juli 2017 – Lahore, Pakistan

In de stad Lahore in Pakistan brengt een militant van de Tehrik-i-Taliban Pakistan zichzelf tot ontploffing. Daarbij vallen minstens 26 doden en 54 gewonden.⁴⁸⁸ Er gebeuren regelmatig bomaanslagen in het grensgebied tussen Afghanistan en Pakistan, maar nu slaan de Taliban toe in het centrum van de tweede grootste stad van het land. Verder zijn er vandaag ook zware bomaanslagen in Kabul in Afghanistan, op verschillende plaatsen in Irak en in Egypte. In Burkina Faso worden vijf mensen doodgeschoten door radicale islamisten.

25 juli 2017 – Melilla, Spanje

In de Spaanse stad Melilla, een enclave in Marokko, steekt een Noord-Afrikaanse man een Spaanse politieagent neer terwijl hij "Allahu

Akbar" roept. De politie kan de dader oppakken.⁴⁸⁹ Intussen executeert IS in de Iraakse stad Mosul tien van haar eigen leden omdat ze van plan waren om uit het kalifaat weg te vluchten.

26 juli 2017 – Bangassou, Centraal-Afrikaanse Republiek

De christelijke terreurgroep Anti-Balaka schiet twee Marokkaanse blauwhelmen dood in de stad Bangassou in het zuiden van de Centraal-Afrikaanse Republiek.⁴⁹⁰ De VN-vredeshandhavers vielen in een hinderlaag van de prochristelijke militie die het gemunt heeft op moslims. De VN-missie kwam er in 2014 nadat het land in een godsdienstoorlog terecht kwam tussen de islamitische rebellenbeweging Séléka en de prochristelijke Anti-Balakamilities en er op grote schaal mensenrechtenschendingen werden gepleegd. De islamisten vielen christelijke dorpen aan waarop de christenen de moslims begonnen aan te vallen. Het leidde toen bijna tot een genocide.

27 juli 2017 – Takeo, Burkina Faso

Strijders van de salafistische terreurgroep Nusrat-al-Islam vermoorden in het dorp Takeo in het noorden van Burkina Faso een gemeenteraadslid, zijn broer en zijn zoon.⁴⁹¹

28 juli 2017 – Hamburg, Duitsland

Een 26-jarige afgewezen Palestijnse asielzoeker steekt in een warenhuis in de Duitse stad Hamburg met een groot mes een persoon dood en verwondt ook zes anderen terwijl hij "Allahu Akbar" roept. De dader stond bij de politie gesignaleerd als een zeer religieuze moslim die in salafistische kringen verkeerde.⁴⁹² Volgens een vriend begon hij zowat een maand geleden te radicaliseren. Hij verweet het Westen moslims over de hele wereld te vermoorden.

29 juli 2017 – Dikwa, Nigeria

Twee strijders van Boko Haram blazen zich op in een vluchtelingen-kamp in de stad Dikwa in het noordoosten van Nigeria en maken daarbij veertien doden en vijftien gewonden.⁴⁹³ Deze aanslag komt er na een bloedige week van geweld en terreur. Zo werden drie dagen

geleden nog 69 arbeiders van de Nigerian National Petroleum Corporation vermoord.⁴⁹⁴

30 juli 2017 – Bulamareer, Somalië

Een konvooi van Oegandese vredeshandhavers van de Afrikaanse Unie (AMISOM) en Somalische soldaten zijn in een hinderlaag gelopen van de terreurgroep Al-Shabaab. Daarbij komen 39 mensen om het leven en raken 7 anderen gewond.⁴⁹⁵ De aanslag vindt plaats in het district Bulamareer, ongeveer 140 kilometer ten zuidwesten van de Somalische hoofdstad Mogadishu.

31 juli 2017 – Kabul, Afghanistan

Vier IS-strijders vallen de Iraakse ambassade in de Afghaanse hoofdstad Kabul aan. Een van hen blaast zichzelf op aan de ingang van de ambassade, de drie anderen stormen het gebouw binnen. Twee Afghaanse bewakers worden gedood en drie anderen gewond.⁴⁹⁶ Er volgt een urenlang vuurgevecht. Uiteindelijk worden de daders doodgeschoten.

1 augustus 2017 – Herat, Afghanistan

In de stad Herat in het noordwesten van Afghanistan slagen twee strijders van Islamitische Staat erin om met geweren, granaten en bomgordels op hun lichaam de sjiitische moskee van Herat binnen te dringen. Een van hen schiet op de biddende moslims, de andere gooit handgranaten. Daarna brengen ze zichzelf tot ontploffing. In totaal vallen er 32 doden en meer dan 60 gewonden.⁴⁹⁷ Twee maanden geleden was er reeds een aanval op een andere sjiitische moskee in Herat, een gebouw uit de twaalfde eeuw.

2 augustus 2017 – Yavneh, Israël

Een 19-jarige Palestijn steekt in een supermarkt in de stad Yavneh in Israël een 43-jarige man neer met een mes. Het slachtoffer wordt met zware verwondingen overgebracht naar een ziekenhuis waar hij vecht voor zijn leven. De dader verwondt nog enkele andere mensen maar wordt overmeesterd door omstanders en gearresteerd door de politie.

De sjiiitische moskee van Herat waar 32 doden vielen na de aanslag door IS-strijders. © Reuters

Hij kwam net terug van een pelgrimstocht naar Mekka en beweerde te handelen in naam van Allah.⁴⁹⁸

3 augustus 2017 – Rakhine, Myanmar

Strijders van het islamitische Arakan Rohingya Salvation Army vermoorden in Rakhine in het westen van Myanmar zes leden van een boeddhistische minderheid met machetes en vuurschoten. Als reactie heeft het leger tal van dorpen van de Rohingyamoslims verwoest, huizen afgebrand, vrouwen verkracht en andere misdaden tegen de menselijkheid gepleegd. Volgens de VN zijn zowat 75.000 moslims gevlucht naar het naburige Bangladesh. Opmerkelijk is dat de Nobelprijswinnares voor de Vrede Aung San Suu Kyi weigert mee te werken aan een VN-onderzoek naar de misdrijven in Rakhine.⁴⁹⁹ Verder waren er vandaag religieus gerelateerde aanslagen in Kenia, Nigeria, Afghanistan, Jemen, Irak, Saoedi-Arabië, Egypte, India en Indonesië.

4 augustus 2017 – Mogadishu, Somalië

De gouverneur van het district Galgaduud in Somalië en zijn broer zijn doodgeschoten door leden van Al-Shabaab.⁵⁰⁰ De twee mannen waren op bezoek bij familieleden in het centrum van de Somalische hoofdstad. De aanslag wordt opgeëist door Al-Shabaab dat steeds meer controle krijgt over het land. Zo hebben ze vandaag de stad Leego op 120 kilometer van Mogadishu veroverd op het leger.

5 augustus 2017 – Bloomington Minnesota, Verenigde Staten

In de stad Bloomington in de staat Minnesota in de vs plegen extreem-rechtse activisten een bomaanslag op de plaatselijke moskee. De ramen worden vernield en een kamer van de moskee verwoest.⁵⁰¹ Volgens de gouverneur betreft het een criminele daad van terrorisme. In Minnesota leeft een grote gemeenschap van Somaliërs, tot ergernis van de evangelische christenen in de staat.

5 augustus 2017 – Parijs, Frankrijk

De Franse politie houdt een man aan die met een mes de Eiffeltoren wilde beklimmen en “Allahu Akbar” riep. De dader verklaart dat hij in contact staat met Islamitische Staat en dat hij van plan was een Franse soldaat te doden.⁵⁰² De Eiffeltoren wordt een tijdlang afgezet en de politie in de hoogste staat van paraatheid gebracht.

6 augustus 2017 – Amchide, Kameroen

Een zelfmoordterrorist van Boko Haram blaast zichzelf op in een dorp vlak bij Amchide in Kameroen. Daarbij worden zeven mensen gedood.⁵⁰³ De terreurgroep gaat steeds drierster te werk nu ze wordt belaagd door de legers van Nigeria, Kameroen en Mali.

7 augustus 2017 – Anbar, Irak

is-strijders hebben dicht bij de grens met Syrië in de provincie Anbar in het westen van Irak op drie plaatsen aanvallen uitgevoerd tegen de Iraakse sjiietische troepen. Een aantal onder hen blazen zichzelf op in de nabijheid van Iraakse soldaten.⁵⁰⁴ Volgens is zijn 68 Iraakse

soldaten gedood en heeft het de militaire basis van Al-Jamounah veroverd.

8 augustus 2017 – Caïro, Egypte

Een groep gewapende mannen van de Hasm-beweging doodt in een dorp ten noorden van Caïro twee politieagenten en verwondt een derde agent.⁵⁰⁵ Sinds de afzetting van Morsi als president van Egypte pleegt de gewapende arm van de Moslimbroederschap steeds meer aanvallen op politie- en veiligheidsdiensten.

9 augustus 2017 – Levallois-Perret, Frankrijk

Aan een kazerne in Lavallois-Perret, een deelgemeente van Parijs, rijdt een 37-jarige man met zijn BMW in op een groep soldaten. Zes onder hen raken daarbij gewond, waarvan drie ernstig. De aanvaller vlucht weg achternagezeten door de soldaten. Na een klopjacht wordt de dader op de snelweg naar Boulogne-sur-Mer door de politie beschoten, gewond en gearresteerd.⁵⁰⁶ Het vermoeden bestaat dat de dader sympathiseert met Islamitische Staat.

10 augustus 2017 – Mosul, Irak

In Irak plegen IS-strijders opnieuw meerdere aanslagen. In Mosul worden twee burgers doodgeschoten en drie anderen gewond.⁵⁰⁷ In Bagdad worden met twee bomaanslagen een burger gedood en zeven anderen gewond. En in Anbar worden bij een aanval negen leden van een sjiitische militie gedood en zes anderen gewond.

11 augustus 2017 – Mogadishu, Somalië

Een zelfmoordterrorist van Al-Shabaab blaast zich op aan de centrale gevangenis van de Somalische hoofdstad Mogadishu. Hij doodt daarbij twee personen en verwondt verschillende anderen.⁵⁰⁸ Verschillende strijders van Al-Shabaab zitten in die gevangenis opgesloten maar niemand is kunnen ontsnappen.

12 augustus 2017 – Charlottesville, Verenigde Staten

In de stad Charlottesville in Virginia in de vs rijdt een man met zijn wagen in op een groep betogers. Daarbij vallen één dode en negentien gewonden. De 20-jarige dader, Alex Fields, had al op jongere leeftijd neonazisympathieën.⁵⁰⁹ Op foto's en op zijn Facebookpagina is te zien hoe hij symbolen draagt van de groep Vanguard America, een extreemrechtse nationalistische organisatie die opkomt voor de suprematie van het blanke ras en de christelijke waarden (sic), en zich keert tegen migranten, in het bijzonder tegen moslims. Het valt op dat president Trump zich niet nadrukkelijk wenst uit te spreken tegen het optreden van de neonazi's en andere extreemrechtse groepen in Charlottesville.

13 augustus 2017 – Istanboel, Turkije

Een persoon die verdacht wordt van sympathie voor Islamitische Staat is door de Turkse politie opgepakt omdat men vreest dat hij een zelfmoordaanslag gaat plegen. Op weg naar het politiestation valt hij plots een politiemans aan met een mes, die later sterft in het ziekenhuis. De dader wordt neergeschoten.⁵¹⁰

14 augustus 2017 – Ouagadougou, Burkina Faso

Strijders van Al-Qaeda in de Maghreb doden in een restaurant in Ouagadougou, de hoofdstad van Burkina Faso, negentien mensen, waaronder een aantal kinderen en verwonden tweeëntwintig anderen. Na een urenlange schietpartij kan de veiligheidspolitie de daders uitschakelen.⁵¹¹ Het restaurant ligt in de betere buurt van de hoofdstad waar heel wat buitenlanders komen eten. Burkina Faso telt een meerderheid islamieten maar ook een christelijke en animistische minderheid die vreedzaam samenleven. Het doel van de salafistische jihadisten is de moslingemeenschap te radicaliseren en op te zetten tegen de anders- en ongelovigen.

15 augustus 2017 – Konduga, Nigeria

Een vrouw blaast zichzelf op op een drukbezochte markt in het dorp Konduga vlak bij Maiduguri in het noordoosten van Nigeria. Ze werd

gestuurd door de terreurgroep Boko Haram en droeg een grote springlading op haar lichaam. In totaal worden 27 burgers gedood en 83 anderen gewond.⁵¹² Het is onduidelijk of de vrouw het uit eigen wil deed of dat ze hiertoe gedrogeerd en gedwongen werd. Twee andere zelfmoordenaars blazen zichzelf op aan de ingang van een nabijgelegen vluchtelingenkamp. Daar komt niemand om het leven, maar er zijn heel wat gewonden.

16 augustus 2017 – Songkhla, Thailand

De Barisan Revlusi Nasional (Nationaal Revolutionair Front) is een salafistische terreurgroep die streeft naar onafhankelijkheid in het zuiden van Thailand.⁵¹³ Drie provincies, Pattani, Yala en Narathiwat op de grens met Maleisië maakten voor 1909 deel uit van een onafhankelijk Maleisisch moslimsultanaat. Dat wil de terreurgroep herstellen. Ze stelen auto's en plaatsen er bommen in om zoveel mogelijk schade aan te richten. Een eigenaar van de wagens wordt doodgeschoten. De wagens ontploffen op wegen zonder nog meer slachtoffers te maken.

17 augustus 2017 – Barcelona, Spanje

Een Catalaanse cel van de terreurgroepering Islamitische Staat slaat zwaar toe in Barcelona. Een busje rijdt met hoge snelheid in op de voetgangerszone van de Ramblas waar duizenden mensen flaneren. Zestien mensen worden gedood en meer dan 120 anderen gewond. Niemand wordt gespaard: mannen, vrouwen, kinderen, senioren, mensen uit 34 verschillende landen worden getroffen. De bestuurder weet te ontkomen maar wordt enkele dagen later ontdekt en doodgeschoten door de Spaanse politie.

18 augustus 2017 – Cambrils, Spanje

Vijf terroristen rijden met hun auto in op toeristen in de Spaanse badplaats Cambrils in de buurt van Salou in Spanje. Ze stappen uit en beginnen de mensen met messen neer te steken waarna de politie hen doodschiet. In totaal worden zes burgers en twee politieagenten gewond.⁵¹⁴ Het doel van de daders was zoveel mogelijk mensen te doden. In elk geval is het duidelijk dat terroristen steeds meer gebruik

maken van voertuigen om zoveel mogelijk mensen op straat te doden, zoals voordien in Nice, Berlijn, Stockholm en Londen.

18 augustus 2017 – Turku, Finland

In de stad Turku in het zuidwesten van Finland doodt een 22-jarige Marokkaan twee burgers en verwondt er acht anderen. Volgens de autoriteiten gaat het om een IS-sympathisant.⁵¹⁵

19 augustus 2017 – Surgut, Rusland

Een 23-jarige man valt in de Russische stad Surgut voetgangers op straat aan met een mes. Zeven mensen worden daarbij gewond waarvan drie ernstig. De dader, Masa'ud al Surghuti, wordt doodgeschoten door de politie.⁵¹⁶ Hij had banden met Islamitische Staat. De Russische arm van IS verspreidt een video waarin de man het gebruik van primitieve wapens propageert om aanslagen te plegen.⁵¹⁷

20 augustus 2017 – Damascus, Syrië

De Internationale Jaarbeurs in de Syrische hoofdstad Damascus, een zakelijke bijeenkomst die na vijf jaar opnieuw wordt georganiseerd, wordt plots getroffen door een raket. Zes mensen worden daarbij gedood en meer dan tien anderen gewond.⁵¹⁸ De aanval is vermoedelijk het werk van de salafistische terreurgroep Tahrir al-Sham.

21 augustus 2017 – Tubigan, Filipijnen

Meer dan honderd strijders van de salafistisch jihadistische beweging Abu Sayyaf vermoorden negen mensen en verwonden er zestien anderen in het dorp Tubigan in de provincie Basilan op de Filipijnen.⁵¹⁹ Ze steken huizen en het plaatselijke ziekenhuis in brand. De terreurgroep staat erom bekend dat ze, net zoals Islamitische Staat, mensen onthooft. Zo werden in het verleden al christelijke schoolkinderen en onderwijzers, een katholieke priester en Jehova's getuigen onthooft, volgens Abu Sayyaf als straf omdat ze niet geloofden in Allah. Bekend werd ook hun kidnapping van twee Duitse toeristen, Jürgen Kantner en Sabine Merz in november 2016. Merz werd later teruggevonden met een kogel in het hoofd. Voor Kantner werd een losgeld

Onthoofding van Jürgen Kantner door de salafistische terreurgroep
Abu Sayyaf in de Filipijnen.

gevraagd van 600.000 dollar. Toen de deadline afliep op 26 februari 2017 werd Kantner onthoofd.⁵²⁰

22 augustus 2017 – Amchide, Kameroen

Een kind met een bommengordel om blaast zichzelf op in de stad Amchide in het noorden van Kameroen. Vier leden van een lokale zelfverdedigingsgroep komen daarbij om het leven. Het kind werd gestuurd door Boko Haram. Sinds het begin van het jaar zijn al 83 kinderen gebruikt om dergelijke zelfmoordaanslagen te plegen.⁵²¹

23 augustus 2017 – Nganzai, Nigeria

Strijders van Boko Haram vermoorden minstens 27 burgers in verschillende dorpen in de regio Nganzai in de provincie Borno in het noordoosten van Nigeria. Ze worden doodgeschoten of hun keel overgesneden.⁵²² Daarnaast worden nog zes andere burgers zwaargewond. De provincie Borno is zowat de thuisbasis van de terreurgroep die ernaar streeft om in het westen van Afrika een grote islamitische staat te vestigen met de sharia als rechtssysteem.

24 augustus 2017 – Warschau, Polen

Een politieagent krijgt messteken in het gezicht van een 23-jarige Arabisch-Israëlische man die “Allahu Akbar” roept.⁵²³ De dader wordt gearresteerd. De aanslag doet zich voor vlak bij de zaal waar de Amerikaanse band Allah-Las optreedt. De week voordien was nog een optreden van de band in Rotterdam afgelast omdat er gevaar bestond voor een aanslag. Nogal wat moslims nemen aanstoot aan het feit dat de band de naam Allah gebruikt. De dader is vermoedelijk lid van de Islamitische Beweging in Israël, een streng islamitische groep die banden heeft met Hamas en de Moslimbroederschap.

25 augustus 2017 – Kabul, Afghanistan

Aan de toegang van een sjiitische moskee in de Afghaanse hoofdstad Kabul blaast een is-sympathisant zichzelf op. Nadien bestormen vier andere is-leden de moskee en beginnen te schieten op de aanwezigen. In totaal worden 40 mensen gedood en 90 gewond.⁵²⁴ Daarop volgt een vuurgevecht tussen de daders en de Afghaanse politie dat vijf uren duurt en waarbij de is-leden worden gedood. De persdient vraagt aan de religieuze leiders om hun stem te verheffen tegen dergelijke gewelddadige acties van soennieten die zoveel mogelijk sjieten willen vermoorden.

26 augustus 2017 – Brussel, België

Een man met een machete valt twee patrouillerende soldaten aan in de Belgische hoofdstad Brussel. De soldaten raken lichtgewond. De 30-jarige Somalische dader die “Allahu Akbar” schreeuwt, wordt door een andere patrouille doodgeschoten.⁵²⁵

26 augustus 2017 – Pulwama, India

Twee strijders van de radicaal islamitische Jaish-e-Mohammed doden acht veiligheidsmensen en verwonden er vijf anderen in de regio Pullwama in Kashmir. De twee daders worden in een vuurgevecht gedood. De spanningen tussen Pakistan en India nemen voortdurend toe. Radicale moslims en radicale hindoes gaan elkaar steeds meer te lijf en voeren wederzijds terreuraanslagen.⁵²⁶

27 augustus 2017 – Helmand, Afghanistan

Een Talibanstrijder blaast zichzelf op naast een militair voertuig in het Nawadistrict in de provincie Helmand in Afghanistan. Daarbij worden dertien soldaten en burgers gedood en negentien anderen gewond.⁵²⁷

28 augustus 2017 – Bagdad, Irak

Een lid van Islamitische Staat brengt zijn wagen tot ontploffing vlak bij de drukbezochte Jamilamarkt in een sjiitische wijk in de Iraakse hoofdstad Bagdad. Daarbij vallen 12 doden en worden minstens 28 personen gewond.⁵²⁸ Aansluitend explodeert een bom in het zuiden van de hoofdstad die het leven kost aan vier mensen en acht anderen verwondt. Een andere bom ontploft in het noorden van de hoofdstad waarbij nogmaals twee burgers worden gewond. Is heeft de aanslagen opgeëist en dat op een ogenblik dat de stad Tal Afar op 15 wordt heroverd door het Iraakse leger.

29 augustus 2017 – Talipao, Filipijnen

In de Sulu-provincie op de Filipijnen vallen strijders van Abu Sayyaf het moslimdorp Talipao aan. Drie dorpelingen en vier aanvallers worden daarbij gedood.⁵²⁹

30 augustus 2017 – Al-Midan, Syrië

De salafistisch jihadistische Tahrir al-Sham voert een raketaanval uit op het dorp Al-Midan op 25 kilometer ten noorden van de stad Hama in Syrië. Deze aanval heeft geen enkele militair strategische betekenis. Er worden verschillende huizen getroffen, zes burgers raken gewond en een kind van zes jaar komt om het leven.⁵³⁰

31 augustus 2017 – Stockholm, Zweden

Tijdens een protestbetoging tegen de uitwijzing van Afghaanse asielzoekers steekt een 17-jarige migrant een politieagent langs achter in de nek met een mes.⁵³¹ De dader wordt onmiddellijk gearresteerd. Vermoedelijk heeft de man sympathieën voor IS.

1 september 2017 – Af Urur

Strijders van Al-Shabaab laten een bom ontploffen op een markt in de stad Af Urur in het noorden van Somalië. Minstens twaalf mensen komen om het leven, onder wie vijf Somalische soldaten en tien anderen raken gewond.⁵³² Af Urur ligt in de provincie Puntland dat op heel wat plaatsen gecontroleerd wordt door de terreurgroep en daar de sharia oplegt aan de lokale bevolking. Hun streven is evenwel het verbreiden van de meest strikte versie van de islam in Somalië en de andere Oost-Afrikaanse landen.

2 september 2017 – Karachi, Pakistan

Twee strijders van de islamitische terreurgroep Ansar al-Sharia Pakistan schieten een jongen van tien jaar en een lijfwacht dood in de stad Karachi in het zuidwesten van Pakistan. Vier anderen raken gewond in hun poging om de politicus Khawaja Izharul Hassan te vermoorden.⁵³³ Hassan is een leider van de seculiere Muttahida Qaumi Beweging die heel sterk staat in Karachi en daarmee een doorn in het oog is van islamisten. Een van de schutters is door een andere lijfwacht van Hassan doodgeschoten.

3 september 2017 – Kismayo, Somalië

Strijders van Al-Shabaab vallen een militaire basis van het Somalische leger aan in de havenstad Kismayo in het zuiden van Somalië. Een aantal strijders blazen zich met een autobom op, anderen beginnen te schieten. In totaal worden 22 Somalische soldaten en 20 leden van Al-Shabaab gedood en 24 anderen gewond.⁵³⁴ De terreurgroep voert haar aanvallen op het Somalische leger en de vredesmacht van de Afrikaanse Unie steeds verder op.

4 september 2017 – Qazigund, India

De Lashkar-e-Taiba, dat letterlijk het 'Leger van de Zuiveren' betekent, voert in de stad Qazigund in de Indiase staat Jammu en Kashmir een aanval uit met granaten op een lokaal van de Central Reserve Police Force. Daarbij worden vier agenten zwaargewond.⁵³⁵

5 september 2017 – Najaf, Irak

Islamitische Staat probeert zonder succes om een bekende sjiitische moslimgeestelijke te vermoorden in de stad Najaf in het centrum van Irak.⁵³⁶ Sjeik Fadl al-Badery was in zijn kantoor aan het bidden toen aanvallers drie handgranaten gooiden. De eerste granaat doodt drie medestanders van de geestelijke, de tweede en derde granaat verwonden de geestelijke zelf. Hij wordt zwaargewond afgevoerd naar het hospitaal. De sjeik staat bekend als een man die de verschillende moslimgroepen probeert te verzoenen.

6 september 2017 – Hindi, Kenia

Strijders van Al-Shabaab trekken gewapend van huis tot huis in twee dorpen vlak bij Hindi in het oosten van Kenia. Ze bevelen de inwoners om naar buiten te komen. Vier mannen worden uit de groep gehaald, moeten knielen en worden onthoofd. Na de aanslagen komen honderden burgers in Hindi op straat om te protesteren tegen de onveiligheid en de onmacht van de regering om het geweld van Al-Shabaab te stoppen.⁵³⁷

7 september 2017 – Bagdad, Irak

Ondanks alle veiligheidsvoorzieningen in Bagdad slaagt Islamitische Staat erin om met de regelmaat van een klok aanslagen te plegen in de Iraakse hoofdstad. In de maand augustus verloren 45 burgers het leven en werden er 135 gewond. Vandaag ontploft een autobom naast een aantal winkels in de wijk Diyala Bridge waarbij twee burgers gewond raken.⁵³⁸ Enkele uren later ontploft een tweede autobom bij een winkel in de Youssefian waarbij één burger gedood wordt en vier anderen gewond.⁵³⁹

8 september 2017 – Maiduguri, Ngala, Nigeria

Boko Haram voert het aantal aanslagen in Nigeria, Mali, Niger en Kameroen verder op. Vandaag blazen twee vrouwen zichzelf op op de weg van Maiduguri naar Kameroen en verwonden daarbij acht burgers.⁵⁴⁰ Andere strijders van Boko Haram doden zeven mensen en verwonden een onbekend aantal anderen bij een aanval op een vluch-

Hazara kijken toe op de lichamen van medemensen
die vermoord werden door de Taliban.

telingenkamp in de stad Ngala in het noordoosten van Nigeria waar 80.000 mensen opgepakt zitten.⁵⁴¹

9 september 2017 – Anantnag, India

Radicale islamisten vallen in de stad Anantnag in de staat Jammu en Kashmir in India een politiepatrouille aan. Daarbij worden een politieagent gedood en twee anderen gewond. De daders zijn vermoedelijk leden van de terreurgroep Hizbul Mujahideen.⁵⁴²

10 september 2017 – Kuchlak, Pakistan

Strijders van de terreurgroep Lashkar-e-Jhangvi vermoorden in de stad Kuchlak in het westen van Pakistan, op de grens met Afghanistan, vier leden van de Hazara-bevolking waaronder een tweejarige jongen. Twee anderen raken gewond.⁵⁴³ De Hazara zijn sjiiitische moslims die vaak vervolgd worden door soennitische groepen zoals de Taliban en Lashkar-e-Jhangvi.

11 september 2017 – Beled Hawa, Somalië

In de stad Beled Hawa in het zuidwesten van Somali en grenzend aan Kenia, vallen strijders van Al-Shabaab een Somalische militaire basis en een politiepost aan, waarbij 10 mensen worden gedood en 23 anderen gewond. Het Somalische leger kan de aanvallers verdrijven en doodt bij het vuurgevecht zeven strijders van Al-Shabaab.⁵⁴⁴

12 september 2017 – Bagdad, Irak

De voorbije week ging er geen dag voorbij zonder bomaanslagen op politiemensen en burgers in Bagdad. Vandaag laat 15 een bom ontploffen in het zuiden van de Iraakse hoofdstad waarbij één persoon wordt gedood en twee anderen gewond. Wat later ontploft een autobom in het oosten van Bagdad waarbij één burger wordt gedood en een andere gewond.⁵⁴⁵

13 september 2017 – Sandawadjiri, Kameroen

Een jonge vrouw met een bommengordel om haar lichaam blaast zichzelf op vlak bij een moskee in het dorp Sandawadjiri in Kameroen, op 15 kilometer van de Nigeriaanse grens. Vier moskeegangers worden daarbij gedood en een andere ernstig gewond.⁵⁴⁶ De vrouw handelde waarschijnlijk onder druk van Boko Haram. Sinds april van dit jaar werden meer dan 400 mensen in Kameroen en Nigeria gedood door de terreurgroep. De voorbije acht jaar vielen er al meer dan 20.000 doden en sloegen 2,6 miljoen mensen op de vlucht voor het religieus gerelateerd geweld in het westen van Afrika.

14 september 2017 – Nasiriyah, Irak

15-strijders voeren in de stad Nasiriyah in het zuidoosten van Irak een aanval uit waarbij meer dan honderd doden vallen en nog meer anderen gewond raken.⁵⁴⁷ De strijders vallen een restaurant binnen en beginnen willekeurig mensen dood te schieten, onder wie heel wat Iraanse bezoekers. Nadien rijden de daders met hun wagens naar een controlepost van de politie waar ze zichzelf opblazen en nog meer slachtoffers maken. De meeste inwoners van de stad zijn sjiïeten en die worden door 15 gehaat.

15 september 2017 – Londen, Groot-Brittannië

Rond 8u20 ontploft een bom in het metrostation Parsons Green in het westen van Londen. Daarbij worden dertig mensen gewond. Het is onduidelijk wie de daders zijn maar de politie gaat uit van een terroristische daad.⁵⁴⁸ Het nieuwsagentschap Amaq van Islamitische Staat maakt in een mededeling duidelijk dat een Britse tak van IS de aanslag opeist. De politie pakt een dag later een 18-jarige Irakees op die voor de rechtbank zal verschijnen wegens moord.

16 september 2017 – Badhis, Ghazni, Afghanistan

De Taliban voeren bijna dagelijks aanvallen uit op de Afghaanse veiligheidstroepen. Vandaag vallen Talibanstrijders een controlepost van de politie aan in de provincie Badhis in het westen van Afghanistan. Daarbij worden vijf politieagenten gedood en vijf anderen gewond. Ze nemen op hun vlucht heel wat wapens mee.⁵⁴⁹ Bij een urenlang vuurgevecht in de provincie Ghazni in het zuiden van Afghanistan doden de Taliban acht politieagenten en verwonden er vier.⁵⁵⁰ De Taliban zelf verliezen zes strijders.

17 september 2017 – Kurmini, Nigeria

Strijders van Boko Haram slachten in Kurmiri in het noordoosten van Nigeria de dorpsoverste af die ook de hoofdimam is. Vier andere burgers worden afgemaakt met machetes.⁵⁵¹ De daders zeggen dat ze dat doen in naam van God. De woordvoerder van de politie zegt dat de veiligheid nu verzekerd is en roept op om te bidden tot Allah voor de overledenen.

17 september 2017 – Ah Nauk Puin, Birma

Duizenden Rohingya-moslims pleiten voor een veilige doorgang vanuit twee afgelegen Birmaanse dorpen die worden omsingeld en afgesloten door vijandige boeddhisten. De moslims lijden honger en nu dreigen de boeddhisten hun huizen in brand te steken en hen te vermoorden.⁵⁵² Er komt nauwelijks reactie van de overheid en van Aung San Suu Kyi. Intussen zijn al minstens 430.000 Rohingya door het religieus geweld op de vlucht geslagen naar het buurland Bangladesh.

18 september 2017 – Mashalari, Nigeria

Een dag na de slachtpartij in Kurmini heeft Boko Haram opnieuw toegeslagen. Twee vrouwen met een bommengordel om hun lichaam, blazen zichzelf op in het dorp Mashalari in het noordoosten van Nigeria. Een eerste vrouw mengt zich tussen dorpelingen die voedselhulp krijgen van een ngo en brengt zich tot ontploffing. Twaalf minuten later blaast de tweede vrouw zich op. In totaal worden 15 mensen, hoofdzakelijk vrouwen, gedood en 43 anderen gewond.⁵⁵³

19 september 2017 – Daquq, Irak

Islamitische Staat blijft de Irakese bevolking terroriseren. Op tal van plaatsen liggen landmijnen en bommen met ontstekingsmechanismen. Zo gaat vandaag een bom af in het dorp Daquq ten zuiden van Kirkuk in Irak. Een burger op een fiets wordt daarbij op slag gedood.⁵⁵⁴ Ondanks het feit dat is overal terrein verliest, blijft het een groot gevaar.

20 september 2017 – Mogadishu, Somalië

In de Somalische hoofdstad Mogadishu sterft een veiligheidsofficier nadat een bom, die in zijn wagen was geplaatst door leden van Al-Shabaab, ontploft.⁵⁵⁵ Twee andere burgers raken bij de ontploffing gewond.

21 september 2017 – Tral, India

Tijdens een optocht te paard in de stad Tral in de staat Jammu en Kashmir in India, doden militanten van de terreurgroep Hizbul Mujahideen met granaten en gewerschoten drie burgers en verwonden ze er dertig.⁵⁵⁶ Het doel van de aanval was de uitschakeling van de minister van Wegen en Gebouwen Naeem Akhtar die aanwezig was. De minister werd niet geraakt maar veel van de gewonden zijn ernstig gewond door granaatscherven.

22 september 2017 – Sai Buri, Thailand

Radicale islamisten laten een zware bom ontploffen in de provincie Sai Buri in het zuiden van Thailand waarbij vier politieagenten worden gedood.⁵⁵⁷

23 september 2017 – Helmand, Afghanistan

De Taliban pleegt weer diverse aanslagen in Afghanistan. In de zuidelijke provincie Helmand schieten ze een politiechef in zijn auto dood en verwonden ze een andere agent.⁵⁵⁸ Het is al de vierde hoge politieofficier die deze maand wordt vermoord door de Taliban. In de zuidelijke provincie Ghazni hebben ze dan weer vijf politieagenten doodgeschoten en acht anderen gewond.⁵⁵⁹ Het lijkt erop dat de Afghaanse veiligheidstroepen sinds de terugtrekking van de internationale troepenmacht in 2014 steeds meer terrein verliezen.

24 september 2017 – Deir ez-Zor, Syrië

Bij een mortieraanval van IS in de stad Deir ez-Zor worden een Russische luitenant-generaal en twee kolonels gedood. IS keert zich fel tegen de Russische troepen in Syrië omdat die de Syrische regering van de alawitische president Bashar al-Assad steunen.⁵⁶⁰ De Russen verwijten de Amerikanen verantwoordelijk te zijn voor de dood van de legerofficiers. De Amerikanen willen niet dat Bashar al-Assad nog langer aan het roer blijft en steunen daarom de Syrische Democratische Troepen in hun strijd tegen zowel de huidige president als tegen Islamitische Staat.

25 september 2017 – Salamiyah, Syrië

Islamitische Staat vuurt granaten af op de stad Salamiyah in het westen van Syrië. Daarbij worden vier burgers, onder wie twee kinderen, gedood en drie anderen gewond.⁵⁶¹ De stad Salamiyah heeft weinig strategisch belang. Er leven enkel gewone burgers. De aanval is dan ook een misdaad tegen de menselijkheid.

26 september 2017 – Har Adar, West Bank

Een Palestijn doodt met zijn vuurwapen drie Israëlische soldaten en verwondt een andere ernstig in de nederzetting Har Adar op de West Bank. De schutter wordt daarna op zijn beurt doodgeschoten door andere soldaten.⁵⁶² De voorbije twee jaar zijn er in en rond Israël meer dan 400 aanslagen gepleegd.

27 september 2017 – Raqqa, Syrië

Een is-strijder heeft de Britse filmmaker Mehmet Aksoy vermoord in de stad Raqqa in Syrië.⁵⁶³ Aksoy was bezig aan een documentaire over de situatie in Syrië en volgde het Koerdische bevrijdingsleger in haar strijd tegen is.

28 september 2017 – Hawija, Irak

is-strijders vermoorden tien burgers in de stad Hawija in het noorden van Irak.⁵⁶⁴ De stad kent een grote aanwezigheid van sjiitische burgers. Hawija staat op het punt om in handen te vallen van het Iraakse leger en is ontbindt al zijn duivels.

29 september 2017 – Kabul, Afghanistan

Een zelfmoordterrorist van is blaast zichzelf op aan de uitgang van een sjiitische moskee in de Afgaanse hoofdstad Kabul. Daarbij vallen 22 doden en 33 gewonden.⁵⁶⁵ De haat tussen soennieten en sjiïten is bijzonder groot en wordt steeds meer aangewakkerd door extremistische groeperingen.

30 september 2017 – Edmonton, Canada

Een radicale islamist in de Canadese stad Edmonton steekt met een mes een politieagent neer en verwondt ook vier andere burgers.⁵⁶⁶ De dader ramt met zijn wagen een politieagent, stapt uit en steekt hem verschillende keren met een mes. Toevallige voorbijgangers worden ook verwond. De dader sympathiseert met Islamitische Staat.

1 oktober 2017 – Marseille, Frankrijk

In het Saint-Charlesstation in de Franse stad Marseille vermoordt de Tunesiër Ahmed Hanachi twee jonge vrouwen met een slagersmes en roept daarbij "Allahu Akbar". De eerste vrouw snijdt hij de keel over, de tweede vrouw krijgt een dodelijke steek in de maag. Soldaten die de wacht houden bij het station schieten hem dood.⁵⁶⁷ Islamitische Staat eist de aanslag op en zegt dat de dader een van hun dappere strijders was.

Sjiitische moslims stappen op in de Ashuraprocessie in Bahrein. © Reuters

2 oktober 2017 – Manama, Bahrein

Sjiitische militanten laten een bom ontploffen tijdens de Ashura-processie in de stad Manama in Bahrein. Minstens vijf politieagenten worden daarbij verwond.⁵⁶⁸ Met deze processie herdenken de sjiieten hun martelaren, onder wie imam Hoessein die in 680 stierf in Karbala. De gelovigen kastijden zichzelf met rituele zweepslagen en door met messen en zwaarden op hun hoofd te slaan tot ze hevig bloeden. Veel deelnemers lopen ernstige verwondingen op en moeten opgenomen worden in het ziekenhuis. De soennieten herdenken met de Ashura dat Mozes zijn volk bevrijdde van de onderdrukking van de Egyptische farao. Deze verschillende interpretaties leiden vaak tot confrontaties tussen de twee grote moslimgemeenschappen in Bahrein waar 58% van de bevolking sjiitisch is en 24% soennitisch. De macht is evenwel in handen van de soennieten met aan het hoofd een soennitische koning. Dat leidt vaak tot protesten van de sjiieten die meer rechten eisen. In 2011 braken er hevige protesten uit van de sjiitische bevolking. Deze opstand werd op verzoek van de Bahreinse koning onderdrukt door soennitische soldaten uit Saoedi-Arabië en

de Verenigde Arabische Emiraten. Het soennitische Saoedi-Arabië heeft de sjiiitische terreuraanval van vandaag onmiddellijk veroordeeld.

3 oktober 2017 – Humhuma, India

Drie strijders van Jaish-e-Mohammed, het Leger van Mohammed, hebben vlak bij de internationale luchthaven van Srinagar in Humhuma in het district Budgam in het uiterste noorden van Kashmir in India, een veiligheidsagent gedood en vier anderen gewond. Na een vuurgevecht worden de drie daders doodgeschoten.⁵⁶⁹

4 oktober 2017 – Misurata, Libië

Een is-strijder blaast zich op in een rechtbank in de kuststad Misurata in Libië. Twee andere is-strijders beginnen daarop te vuren. Daarbij vallen vier doden en 39 gewonden.⁵⁷⁰

5 oktober 2017 – Jhal Magsi, Pakistan

Een man met een bommengordel om het lichaam blaast zichzelf op aan de ingang van het soefiheiligdom Fateh Pur in Jhal Magsi in het oosten van Pakistan. Het heiligdom zit vol gelovigen die er aan het bidden zijn. In totaal worden 24 mensen gedood en minstens 20 anderen gewond.⁵⁷¹ De aanslag wordt opgeëist door Islamitische Staat. Salafisten gebruiken steeds meer geweld tegen de soefimoslingelovigen die de mystieke traditie binnen de islam vertegenwoordigen en die zich afkeren van geweld.

6 oktober 2017 – Abyan, Jemen

In de provincie Abyan in Jemen rijdt een zelfmoordenaar van Al-Qaeda met zijn auto tot bij een militaire post. Daar brengt hij zijn voertuig tot ontploffing waarbij vier soldaten en zeven anderen worden verwond.⁵⁷²

7 oktober 2017 – Jeddah, Saoedi-Arabië

Een 28-jarige Saoedi opent het vuur op de Koninklijke Saoedische Wachters aan het koninklijk paleis in de stad Jeddah in het oosten

van Saoedi-Arabië. Twee wachters worden gedood en drie anderen gewond. De dader wordt uiteindelijk doodgeschoten.⁵⁷³ Het motief voor de aanslag blijft onduidelijk. Waarschijnlijk gaat het om een salafist die het niet eens is met het feit dat de Saoedische koninklijke familie goede relaties onderhoudt met de Verenigde Staten.

8 oktober 2017 – Chahsme Sher, Afghanistan

Talibanstrijders vermoorden twee politieagenten bij een controlepost in het dorp Chashme Sher in de provincie Baghlan in Afghanistan. Een derde agent wordt gewond. Na de moorden zijn ze met alle militaire wapens als buit gevlucht.⁵⁷⁴

9 oktober 2017 – Bosaso, Somalië

Strijders van Al-Shabaab vallen een controlepost net buiten de stad Bosaso in Somalië aan. Drie politieagenten en vier burgers verliezen daarbij het leven, dertien anderen raken gewond.⁵⁷⁵ Al-Shabaab is ook begonnen met een hele reeks aanslagen in de hoofdstad Mogadishu en andere gebieden die nog onder controle van de regering staan.

10 oktober 2017 – Mombasa, Kenia

Buiten Somalië plegen de strijders van Al-Shabaab ook steeds meer aanslagen in Kenia. Vandaag schiet een radicale islamist twee vrouwelijke medewerkers van de universiteit van Ukanda bij Mombasa dood. Ze zaten in de wagen op weg naar de universiteit en werden plots aangevallen. Ook de autobestuurder en twee politieagenten raken daarbij gewond.⁵⁷⁶ Al-Shabaab is tegen het onderwijs dat aan de universiteit gegeven wordt en al helemaal tegen onderwijs voor meisjes. Bestaande onderwijsinstellingen moeten volgens de radicale islamisten vervangen worden door madrassa's waar men uitsluitend de Koran leert.

11 oktober 2017 – Bandipora, India

Strijders van Lashkar-e-Taiba schieten twee leden van de Indiase luchtmacht dood en verwonden twee anderen in het Bandipora-district in Kashmir in India.⁵⁷⁷ In het vuurgevecht dat daarop volgt wor-

den twee van de daders gedood. Net voor de aanslag gingen de twee daders bidden in een moskee voor een 'goede afloop'.

12 oktober 2017 – Deir ez-Zor, Syrië

Drie zelfmoordenaars van is blazen zich elk met hun wagen op in een vluchtelingenkamp in de stad Deir ez-Zor in het noordoosten van Syrië. Daarbij worden meer dan vijftig mensen gedood en meer dan zeventig gewond. In het kamp zitten ruim 50.000 mensen die op de vlucht zijn voor het geweld van is in hun woonplaatsen. De bekende Syrisch-Koerdische journaliste Dilshan Ibish is een van de gedode slachtoffers.⁵⁷⁸

13 oktober 2017 – Damhal Hanji Pora, India

Radicale islamisten beschieten in Damhal Hanji Pora in Kashmir in India een politiewagen. De bestuurder wordt gedood en de tweede politieagent wordt zwaargewond.⁵⁷⁹

14 oktober 2017 – Mogadishu, Somalië

Radicale islamisten brengen in een drukke straat in de Somalische hoofdstad Mogadishu, een vrachtwagen vol explosieven tot ontplofing. Hun doelwit is een drukbezocht hotel, waar heel wat regerings-medewerkers vertoeven, op te blazen. Toen politiemensen de verdachte vrachtwagen probeerden weg te takelen, explodeerde het voertuig. Daarbij vielen 231 doden en bijna 300 gewonden, de meesten onder hen gewone burgers.⁵⁸⁰ De president riep de bevolking op bloed te geven want veel gewonden zijn er zwaar aan toe. Het is dan ook de dodelijkste aanslag in Somalië. Enkele uren nadien ontploft een tweede vrachtwagen in de oude wijk van Mogadishu. Alhoewel de aanslagen nog niet zijn opgeëist gaan de verdenkingen naar Al-Shabaab dat in het verleden al meerdere religieus geïnspireerde terreuraanslagen pleegde in de hoofdstad en de rest van het land.

15 oktober 2017 – Sinai, Egypte

Een groot aantal is-strijders vallen in het noorden van de Sinaiwoestijn een bataljon Egyptische soldaten aan met autobommen en vuur-

wapens. Daarbij komen zes Egyptische soldaten om het leven en worden twintig anderen gewond. Aan de kant van de terroristen vallen 24 doden.⁵⁸¹

16 oktober 2017 – El Arish, Egypte

Islamitische Staat heeft opnieuw een aanslag gepleegd in Egypte. In de stad El Arish, in het noorden van de Sinaïwoestijn plunderen een tiental IS-strijders een lokale bank en vallen daarna een kerk aan. Tijdens het vuurgevecht met de Egyptische bewakers van de kerk worden drie burgers, onder wie een kind, en vier soldaten gedood, en nog eens vijftien anderen, onder wie vrouwen en kinderen, gewond.⁵⁸²

17 oktober 2017 – Paktia, Afghanistan

De Taliban vallen in de provincie Paktia in het oosten van Afghanistan een politieopleidingscentrum aan. 21 politieagenten en 20 burgers komen om het leven en meer dan 150 anderen raken gewond. Bij het vuurgevecht worden zes aanvallers gedood en één Talibanstrijder blaast zichzelf op bij het begin van de aanval.⁵⁸³ De Taliban willen op die manier Afghaanse vrijwilligers die politieagent wensen te worden, ontmoedigen.

18 oktober 2017 – Kandahar, Afghanistan

De Taliban hebben opnieuw toegeslagen. Ditmaal voeren ze midden in de nacht een aanval uit op een militaire basis van het Afghaanse leger in het district Kandahar in Afghanistan. Enkele aanvallers met een bommengordel om het lichaam blazen zichzelf op en anderen beginnen te vuren. Ruim vijftig militairen worden gedood en negen anderen gewond.⁵⁸⁴

19 oktober 2017 – Kandahar, Afghanistan

Radicale islamisten bestoken met handgranaten in de havenstad Gwadar in het zuidwesten van Pakistan arbeiders die werken in een hotel.⁵⁸⁵ In totaal worden daarbij 26 mensen gewond van wie drie in kritieke toestand verkeren.

20 oktober 2017 – Kabul, Ghor, Afghanistan

Een soennitische zelfmoordenaar van vermoedelijk de Islamitische Staat kon met een bommengordel op zijn lichaam de sjiitische imam Zaman moskee binnendringen in de Afghaanse hoofdstad Kabul. Hij blaast zichzelf op en doodt daarbij 56 sjiitische gelovigen terwijl 55 anderen gewond raken.⁵⁸⁶ Op hetzelfde ogenblik blaast een vermoedelijke Talibanstrijder zichzelf op in een soennitische moskee in de provincie Ghor in Afghanistan. Daar vallen 33 doden. Zijn doelwit was waarschijnlijk een lokale commandant van het Afghaanse leger die daar aanwezig was en samen met zijn zeven bodyguards, te vermoorden.

21 oktober 2017 – Qaryatayn, Syrië

Het Syrische leger ontdekt bij de bevrijding van de stad Qaryatayn een massagraf met daarin de lijken van 67 burgers die door Islamitische Staat gedood werden. Omgekeerd hebben de regeringstroepen dan weer minstens twaalf mensen doodgeschoten wegens vermoedens van samenwerking met IS.⁵⁸⁷

22 oktober 2017 – Maiduguri Nigeria

Een zelfmoordterrorist van Boko Haram blaast zichzelf op in het noordoosten van Maiduguri en jaagt daarbij dertien mensen de dood in. Bij twee andere zelfmoordaanslagen raken nog eens dertien personen gewond.⁵⁸⁸

23 oktober 2017 – Mudia, Jemen

Radicale islamisten vallen een militaire observatiepost aan in de stad Mudia in het zuiden van Jemen. Een bestuurder van een vrachtwagen vol explosieven nadert de post en laat de wagen ontploffen. Vier anderen dragen bommengordels op het lichaam en dringen het gebouw binnen. Bij de gevechten en ontploffingen worden vier soldaten gedood en tien anderen gewond.⁵⁸⁹ De terreurgroep Al-Qaeda van het Arabische Schiereiland heeft de aanslag opgeëist. Duizenden Jemenitische burgers zijn op de vlucht geslagen voor de armoede en het geweld in het land.

24 oktober 2017 – Mosul, Irak

Het Iraakse leger ontdekt in het zuiden van Mosul en massagraf met 170 lijken van burgers die vermoord werden door Islamitische Staat.⁵⁹⁰ De meesten onder hen waren zogenaamd ongelovige mannen die in het hoofd geschoten zijn.

25 oktober 2017 – Soumpi, Mali

In het dorp Soumpi in Mali vermoorden strijders van Boko Haram twee politiemensen en verwonden een derde.⁵⁹¹ Overheden waarschuwen toeristen die naar Mali komen om op te letten voor kidnapping, om er publieke plaatsen zoals markten te vermijden en om voortdurend alert te zijn voor terreurdaden.

26 oktober 2017 – Mosul, Irak

Zeven IS-strijders vermoorden vijf regeringssoldaten in de Iraakse stad Mosul.⁵⁹² Alhoewel de stad bevrijd is door het Iraakse leger blijven IS-leden er aanslagen plegen.

27 oktober 2017 – Manama, Bahrein

Sjiitische strijders doden opnieuw een politieagent en verwonden acht anderen in de stad Manama in Bahrein.⁵⁹³ De agenten zaten in een politiebuis op de snelweg naar Manama toen de terroristen een bom lieten ontploffen. Het is de tweede aanslag op politieagenten deze maand in Bahrein.

28 oktober 2017 – Mogadishu, Somalië

Al-Shabaab brengt in de Somalische hoofdstad een autobom tot ontploffing aan de ingang van een hotel. Daarbij vallen 25 doden en 30 gewonden, onder wie een Somalische minister.⁵⁹⁴ Daarna bestormen de terroristen het gebouw en breekt er een vuurgevecht uit in het hotel waar heel wat regeringsfunctionarissen aanwezig zijn. Ze laten ook een tweede autobom ontploffen bij het vroegere parlamentsgebouw om de politie weg te houden bij het hotel. Pas tegen de volgende ochtend kunnen de ordetroepen het gebouw heroveren op Al-Shabaab.

29 oktober 2017 – Deir ez-Zor, Syrië

Het Syrische leger herovert de stad Deir ez-Zor op de strijders van IS. De stad was drie jaar lang in handen van de terreurgroep.⁵⁹⁵ Een groot deel van de olierijke provincie blijft evenwel in handen van IS dat van twee kanten belaagd wordt. Enerzijds het Syrische leger van Bashar al-Assad dat steun krijgt van de Russische luchtmacht. Anderzijds een door de Verenigde Staten geleide coalitie die steun verleent aan de Syrische Democratische Strijdkrachten die ook het Syrische leger bekampt. Veel heeft te maken met een machtsstrijd tussen alawieten, gematigde soennieten en de salafistische jihadisten van IS.

30 oktober 2017 – Kolofata, Kameroen

Boko Haram is opnieuw heel actief in West-Afrika. In de stad Kolofata in het noorden van Kameroen vermoorden ze elf burgers. In de stad Maiduguri in het noordoosten van Nigeria blaast een strijder van Boko Haram zichzelf op in een moskee, doodt daarbij vijf mensen en verwondt tientallen anderen. En in de stad Banki in Nigeria rijdt een voertuig op een landmijn. Daarbij worden vier burgers gedood, onder wie een moeder en haar twee kinderen, en negen anderen verwond.⁵⁹⁶

31 oktober 2017 – New York, Verenigde Staten

Een sympathisant van Islamitische Staat is met zijn lichte vrachtwagen ingereden op voetgangers en fietsers vlak bij het World Trade Center in het centrum van New York. Daarbij zijn acht burgers op slag dood en raken vijftien anderen (zwaar)gewond. De bestuurder komt tot stilstand tegen een schoolbus en wordt neergeschoten maar overleeft het. In zijn wagen vinden de speurders een IS-vlag en de boodschap "Islamitische Staat leeft voor altijd" in het Arabisch.⁵⁹⁷ De dader bekend dat hij via de sociale media leerde hoe hij zoveel mogelijk voetgangers en fietsers kon doodrijden en dat hij tevreden was over zijn daad.

1 november 2017 – Tunis, Tunesië

In de Tunesische hoofdstad steekt een radicale islamist twee politieagenten neer in het parlement. Een van de slachtoffers is de dag na dien overleden aan zijn verwondingen.⁵⁹⁸ Het land is een presiden-

tiële democratie en kent sinds 2011 democratische verkiezingen. Dat is niet naar de zin van de salafisten die via aanslagen het regime proberen te ondermijnen.

2 november 2017 – Charikar, Afghanistan

Talibanstrijders doen een bom ontploffen in het centrum van de Afghaanse stad Charikar. Door de bomexplosie ontploffen twee benzine-tanks waardoor op zijn beurt een autobus met passagiers aan boord in brand vliegt. In totaal worden meer dan vijftien burgers gedood en meer dan dertig gewond.⁵⁹⁹ Veel van de buspassagiers worden levend verbrand.

3 november 2017 – Hader, Syrië

De salafistische terreurgroep Tahrir al-Sham pleegt een zelfmoord-aanslag met een autobom in de stad Hader in het zuidwesten van Syrië. Daarbij komen negen mensen om het leven en raken 23 anderen gewond.⁶⁰⁰ De stad is in handen van de alawietische regering van Bashar al-Assad en wordt regelmatig bestookt door de soennieten van Tahrir al-Sham.

4 november 2017 – Anbar, Irak

Een Iraakse legercommandant wordt gedood en vier van zijn bewakers gewond bij een bomexplosie door Islamitische Staat in de stad Anbar vlak bij de Iraakse hoofdstad Bagdad.⁶⁰¹ Intussen herovert het Iraakse leger de stad Al Qa'im, op de grens met Syrië. Een is-strijder blaast zichzelf op met een autobom in een vluchtelingenkamp in de regio Deir ez-Zor in het zuidoosten van Syrië. Hij rijdt in op een menigte mensen die gevlucht zijn voor het geweld en doodt daarbij meer dan 100 burgers en verwondt 140 anderen.⁶⁰² Het merendeel van de slachtoffers zijn vrouwen en kinderen.

5 november 2017 – Aden, Jemen

In de kuststad Aden in het zuiden van Jemen brengen is-strijders een autobom tot ontploffing en beschieten voetgangers. Daarbij vallen vijftien doden en raken twintig anderen gewond.⁶⁰³

6 november 2017 – Deir ez-Zor, Syrië

Vier journalisten en vijf technici die werken voor de Russische televisie worden gewond bij een bomaanslag gepleegd door IS in de regio Deir ez-Zor in het zuidoosten van Syrië.⁶⁰⁴ Rusland vecht mee aan de kant van de Syrische regering die bestaat uit alawieten, tegen de soennieten van IS.

7 november 2017 – Kabul, Afghanistan

Drie IS-strijders vallen het Shamshad-televisiestation in de Afghaanse hoofdstad Kabul aan. Een tv-medewerker en een veiligheidsagent worden daarbij gedood en meer dan twintig anderen gewond. Een van de aanvallers blaast zichzelf op, de twee anderen worden doodgeschoten. Het televisiestation is opnieuw operationeel.⁶⁰⁵ Afghanistan is een van de meest gevaarlijke landen in de wereld voor journalisten. De voorbije zes maanden zijn er al 73 aanvallen tegen hen gericht.

8 november 2017 – Nabatieh, Libanon

Strijders van de sjiiitische terreurgroep Hezbollah brengen een laatste groet op de begrafenis van drie van hun kameraden die stierven in de strijd in Syrië. De Hezbollah of 'Partij van God' vecht mee aan de kant van president Bashar al-Assad tegen wat zij noemen 'de wahhabistisch-zionistische' samenzwering. Het doel van Hezbollah is het vernietigen van de staat Israël en het bestrijden van zowel de vs als Saoedi-Arabië.⁶⁰⁶

9 november 2017 – Quetta, Pakistan

Een strijder van de terreurgroep Tehrik-i-Taliban Pakistan blaast zichzelf op in de Pakistaanse stad Quetta en doodt daarbij drie politieagenten en verwondt zeven anderen.⁶⁰⁷ De Tehrik-i-Taliban Pakistan heeft banden met de Afghaanse Taliban, Al-Qaeda, Lashkar-e-Jhangvi en Harkat-ul-Jihad al-Islami. Het Pakistaanse leger probeert met steun van de Verenigde Staten de terreur in het land in te perken. Dat blijkt heel moeilijk in het bergachtige grensgebied met Afghanistan.

10 november 2017 – Alwar, India

Twee moslimmannen die koeien vervoeren van de stad Alwar naar Bharatpur in de staat Rajasthan in India, worden beschoten door hindoe-extremisten van de Bhartiya Gau Raksha Dal, een hindoe-nationalistische burgerbeweging.⁶⁰⁸ Die gelooft dat koeien heilig zijn en dat ze geen kwaad mogen worden gedaan en al zeker niet gedood. De god Krishna zou ooit op aarde verschenen zijn als een koeienherder die de dieren beschermde tegen de mens. Mensen die dieren transporteren, vaak moslims en dalits, moeten daarom vermoord worden. De chauffeur is op slag dood, de passagier raakt zwaargewond en wordt overgebracht naar een ziekenhuis. Ook in de maand april werd een moslimvrachtwagenchauffeur met koeien door hindoes aangevallen en vermoord.

11 november 2017 – Hawijah, Irak

Het Iraakse leger ontdekt in de omgeving van de stad Hawijah enkele massagraven met in totaal 400 lichamen van mensen die werden vermoord door Islamitische Staat.⁶⁰⁹ De stad ligt op 240 kilometer ten noorden van Bagdad en was drie jaar in handen van de islamitische terreurgroep. Onder de slachtoffers bevinden zich zowel gevangengenomen soldaten als lokale burgers, vrouwen en kinderen. Ze werden met vrachtwagens aangebracht, doodgeschoten en in de massagraven gedumpt.

12 november 2017 – Mosul, Irak

Een is-strijder blaast zichzelf op bij een politiepost in het zuiden van de Iraakse stad Mosul. Daarbij worden twaalf politieagenten gedood en zeven anderen gewond.⁶¹⁰

13 november 2017 – Wereng-Kum, Nigeria

Twee personen lopen in een hinderlaag van radicale islamisten in het dorp Wereng-Kum in Nigeria en worden daarna vermoord met een machete.⁶¹¹ Hun zwaar toegetakelde lichamen worden teruggevonden door mijnwerkers in de streek.

14 november 2017 – Aden, Jemen

Bij een bomaanslag op een overheidsgebouw in de stad Aden in het zuiden van Jemen worden zes mensen gedood en zeventien anderen gewond.⁶¹² De aanslag werd uitgevoerd door Huthi-rebellen die zich keren tegen de soennitische regering die gesteund wordt door Saoedi-Arabië en de Verenigde Arabische Emiraten. Nauwelijks negen dagen geleden werd in dezelfde stad een soortgelijke bomaanslag gepleegd.

15 november 2017 – Maiduguri, Nigeria

Vier strijders van Boko Haram, twee mannen en twee vrouwen met bommengordels op het lichaam, blazen zich op op een drukke markt in de stad Maiduguri in Nigeria. Daarbij vallen achttien doden en meer dan dertig gewonden.⁶¹³

16 november 2017 – Kabul, Afghanistan

Aan de ingang van een restaurant in de Afghaanse hoofdstad doen radicale islamisten een autobom ontploffen. Daarbij worden achttien personen gedood, onder wie acht politiemensen en tien burgers, en nog eens tien anderen gewond.⁶¹⁴ De aanslag is nog niet opgeëist maar alles wijst in de richting van de Taliban.

17 november 2017 – Deir ez-Zor, Syrië

Strijders van Islamitische Staat hebben een reeks bomauto's laten ontploffen onder een groep vluchtelingen in de regio Deir ez-Zor in het noordoosten van Syrië. Daarbij worden minstens 26 mensen gedood en dozijnen anderen worden gewond. Onder de slachtoffers van de aanval bevinden zich twaalf kinderen.⁶¹⁵

18 november 2017 – La Jonquera, Spanje

Een man in een wagen doet agressief en roept "Allahu Akbar" bij een politiecontrole in de stad La Jonquera in Catalonië dicht bij de grens met Frankrijk. De man, een Marokkaan, wordt neergeschoten in het been en gearresteerd.⁶¹⁶

19 november 2017 – Rawa, Irak

Bij een bomaanslag door strijders van de Islamitische Staat in de stad Rawa in de regio Anbar in Irak worden drie Iraakse paramilitairen gedood en vijf anderen gewond.⁶¹⁷ In de regio zijn harde gevechten aan de gang tussen IS en het Iraakse leger.

20 november 2017 – Mafa, Nigeria

Strijders van Boko Haram vermoorden in de buurt van Mafa in Nigeria zes boeren. Die waren aan het werk op het veld, werden naar de rand van het bos gebracht en daar ter plekke onthoofd.⁶¹⁸ Duizenden mensen zijn de streek al ontvlucht voor het interreligieus geweld. Boko Haram eist van iedereen dat men zich schikt naar de sharia en de strikte eisen van de zuivere islam. Zo worden vrouwen letterlijk tweederangsburgers en compleet ondergeschikt aan de mannen.

21 november 2017 – Mubi, Nigeria

Een dag na de bloedige aanslag in Mafa voert Boko Haram opnieuw een aanval uit op Nigeriaanse burgers in de stad Mubi. Bij een zelfmoordaanslag met een autobom worden meer dan vijftig gewone burgers gedood en duizenden anderen verwond.⁶¹⁹

22 november 2017 – Tbilisi, Georgië

Vier vermoedelijke strijders van Islamitische Staat plegen met vuurwapens en granaten een aanslag in Tbilisi. Eenheden van de terrorismebestrijding belegeren een flatgebouw waar de aanvallers zich hebben teruggetrokken. Tijdens het gevecht wordt een politiemans gedood, en twee andere politiemensen en twee burgers gewond. Drie van de daders worden doodgeschoten, een vierde aangehouden.⁶²⁰

23 november 2017 – Jalalabad, Afghanistan

Een strijder van Al-Qaeda blaast zich met een bommengordel om het lichaam op in de stad Jalalabad in het oosten van Afghanistan tijdens een demonstratie van burgers voor meer veiligheid in hun regio. Daarbij worden acht personen gedood en vijftien anderen gewond.⁶²¹

Familieleden gaan op zoek naar hun gedode verwanten in de al-Rawda-moskee.

© Belga/AFP

24 november 2017 – Bir al-Abed, Egypte

Radicale islamisten brengen in de Egyptische stad Bir al-Abed verschillende bommen tot ontploffing in en rond de soefistische al-Rawda-moskee. Daarna schieten ze doelgericht op de aanwezigen. Daarbij worden 320 gelovigen gedood, waaronder 27 kinderen, en meer dan honderd anderen gewond.⁶²² De moskee wordt vooral bezocht door aanhangers van het soefisme. Zij worden door de radicale soennieten van Islamitische Staat beschouwd als afvalligen die moeten gedood worden. In deze regio vinden ook regelmatig aanslagen plaats van strijders van IS tegen de sjiïeten en koptische christenen.

25 november 2017 – Quetta, Pakistan

In de stad Quetta in het noorden van Pakistan plegen strijders van de islamitische terreurgroep Jaish-e-Mohammed een zelfmoordactie. Daarbij worden minstens vijf veiligheidsmensen en burgers gedood en 26 anderen gewond.⁶²³

25/26 november 2017 – Islamabad, Pakistan

Aanhangers van de radicale islamitische partij Tehreek-i-Labaik in Pakistan komen in Islamabad op straat om te protesteren tegen de minister van Justitie die had voorgesteld dat parlementsleden bij hun eedaflegging niet langer moesten zweren dat Mohammed de laatste profeet is. Daarmee wilde de minister tegemoetkomen aan de Ahmadijyah-moslims, een kleinere moslimgroep die niet gelooft dat Mohammed de laatste profeet was maar wel Mirza Ghulam Ahmad. Zijn volgelingen worden door de andere moslims beschouwd als ketters en afvalligen die in naam van God daarom moeten gedood worden. De protesten beginnen in Islamabad maar verspreiden zich naar Lahore en Karachi. De betogers eisen de onmiddellijke afzetting van de minister wegens godslastering en zelfs de doodstraf voor de man. Bij die protesten sterven zes personen. Onder druk van het protest dat steeds gewelddadiger wordt, wordt het voorstel van de minister ingetrokken.

27 november 2017 – Bagdad, Irak

Twee strijders van Islamitische Staat openen het vuur op een drukke markt in het zuidwesten van de Iraakse hoofdstad Bagdad. Toen veiligheidstroepen aankwamen, bracht de ene dader zichzelf tot ontploffing, de andere werd doodgeschoten. In totaal worden bij de aanslag 17 burgers gedood en zowat dertig ernstig gewond.⁶²⁴ Het is duidelijk dat na de ineenstorting van het kalifaat tal van de overgebleven IS-militanten op diverse plaatsen terroristische aanslagen plegen in naam van God.

28 november 2017 – Ouagadougou, Burkina Faso

Strijders van Al-Qaeda in de Islamitische Maghreb voeren een granaataval uit in Ouagadougou in Burkina Faso tegen een Frans militair konvoi. Drie burgers raken daarbij gewond.⁶²⁵ De aanval vindt plaats twee uur voor het begin van het bezoek van de Franse president Emmanuel Macron aan het land.

29 november 2017 – Islamabad, Pakistan

Twee personen waaronder een veiligheidsofficier van het Pakistaanse leger worden aan de uitgang van een moskee in Islamabad in Paki-

stan doodgeschoten door radicale islamisten. Zij kwamen toe op een motor en schoten de ongelukkigen van nabij neer. Drie andere personen raakten daarbij gewond.⁶²⁶

30 november 2017 – Qusra, West Bank

Een groep joodse kolonisten uit Migadalin openen het vuur op Palestijnen die hun grond aan het bewerken zijn vlak bij de Palestijnse stad Qusra, op de West Bank die onder controle staat van Israël. Een Palestijnse boer wordt neergeschoten en sterft enkele minuten later.⁶²⁷ Volgens het Israëlische leger gaat het om een geval van zelfverdediging nadat Palestijnen 20 joodse schoolkinderen zouden hebben aangevallen. Dit laatste wordt door de Palestijnen ontkend. Zij spreken van een laffe moord. De voorbije jaren zijn er regelmatig incidenten tussen Palestijnen en de joodse kolonisten die op Palestijns grondgebied nieuwe nederzettingen bouwen. Zij claimen in naam van God de grond van het Beloofde Land. Deze benaming 'Beloofde Land' wordt afgeleid van de Bijbel waarin staat dat God aan Abraham beloofde dat zijn nakomelingen het land van Kanaän zouden krijgen. Dat staat in Genesis 12:6-7: "In die tijd woonden de Kanaänieten in dat land. Toen kwam de Heer bij Abraham en zei: 'Ik ga dit land later aan jouw familie geven'." Dat wordt nog eens bevestigd in Genesis 17:7-8: "Ik sluit een verbond met jou en met je nakomelingen, met alle komende generaties, een eeuwigdurend verbond: ik zal jouw God zijn en die van je nakomelingen. Heel Kanaän, het land waar je nu als vreemdeling woont, zal ik jou en je nakomelingen voor altijd in bezit geven, en ik zal hun God zijn." In Numeri 34:3-12 wordt het gebod duidelijker omschreven: het bevat het huidige Israël, de Golanhoogten, de Westelijke Jordaanoever, maar ook stukken grond in Jordanië, Syrië en Libanon. Het zijn deze 'heilige teksten' die aan de oorsprong liggen van het voortdurende geweld in het huidige Israël waarin orthodoxe joden nog meer gebied willen veroveren op de Palestijnen.

1 december 2017 – Peshawar, Pakistan

Drie strijders van de Tehrik-i-Taliban Pakistan die gehuld zijn in een boerka openen het vuur op de aanwezigen in de Landbouwwuniversiteit in de stad Peshawar. Daarbij worden negen personen gedood en 37 anderen gewond.⁶²⁸

Strijders van de christelijke terreurgroep Anti-Balaka die moslims doodhakken met machetes. © AFP

2 december 2017 – Borno State, Nigeria

In het noordoosten van Nigeria brengen twee strijders van Boko Haram zichzelf met bommengordels tot ontploffing. Daarbij worden vijftien burgers gedood en 53 anderen gewond.⁶²⁹ Vandaag zijn er ook zware aanslagen in de Iraakse stad Rawa waarbij 25 doden vallen, en in Jalalabad in Afghanistan waarbij drie mensen omkomen.

3 december 2017 – Jalalabad, Afghanistan

Een radicale islamist brengt zich met een bommengordel om het lichaam tot ontploffing in Jalalabad in Afghanistan. Daarbij doodt hij zes burgers, onder wie een vrouw en haar kind. Daarnaast worden dertien anderen gewond.⁶³⁰

4 december 2017 – Bria, Centraal-Afrikaanse Republiek

Strijders van de christelijke terreurgroep Anti-Balaka vermoorden een politieofficier van de Verenigde Naties uit Mauretanië en verwonden drie anderen tijdens een schietpartij in de stad Bria in de Centraal-

Afrikaanse Republiek.⁶³¹ Het woord Balaka betekent ‘machete’, een kapmes waarmee ze moslims op een beestachtige manier doodhakken. Sinds 2014 is er een vredesmacht van de Verenigde Naties in het land om de conflicten tussen moslims en christenen te temperen.

5 december 2017 – Homs, Syrië

De Syrische stad Homs is regelmatig het doelwit van beschietingen en bomaanslagen door Islamitische Staat. Grote delen van de stad liggen in puin. Vandaag laten IS-strijders een bom ontploffen in een bus bij de al-Baath University in het centrum van de stad. Daarbij worden acht burgers gedood en zestien anderen gewond.⁶³² De meeste slachtoffers zijn universiteitsstudenten.

6 december 2017 – Rajasthan, India

Een hindoe-extremist hakt met een bijl een moslim dood in de staat Rajasthan in het westen van India en verbrandt daarna het lichaam.⁶³³ De dader laat zijn gruwelijke daad opnemen op video waarin hij op de voorgrond fel tekeer gaat tegen de moslims in zijn land. Hij heeft het vooral gemunt op interreligieuze huwelijken tussen hindoevrouwen en moslimmannen. Sinds de hindoenationalistische partij Bharatiya Janata in 2014 aan de macht kwam, is het aantal aanslagen tegen de moslimminderheid in de staat fors toegenomen. In India leven 80 procent hindoes, 14 procent moslims en daarnaast nog boeddhisten, sikhs, christenen en joden. De hindoes hebben het naast de interreligieuze huwelijken ook gemunt op het kopen en verkopen door moslims van rundvlees van koeien. In de meeste delen van India is het slachten van koeien trouwens verboden.

7 december 2017 – Amsterdam, Nederland

Een jongeman met een Palestijnse vlag slaat rond 11 uur de ruiten van een Joods restaurant in Amsterdam in, dat op dat ogenblik nog gesloten is. Agenten kunnen de man in de boeien slaan. Volgens getuigen riep de aanvaller “Palestina” en “Allahu Akbar” en gebruikte hij een knuppel om het gebouw te beschadigen.⁶³⁴ De aanval gebeurt kort nadat de Amerikaanse president Trump Jeruzalem als de hoofdstad van Israël erkent, iets wat leidt tot rellen in het Midden-Oosten.

8 december 2017 – Nangarhar, Afghanistan

Vermoedelijke leden van de Turkistan Islamic Party brengen een bom tot ontploffing tijdens het vrijdaggebed in een moskee in de provincie Nangarhar in het oosten van Afghanistan. Daarbij wordt de imam gedood en acht gelovigen gewond.⁶³⁵ Dit is niet de eerste aanslag op een moskee dit jaar. Zo werden het voorbije jaar in de provincies Kabul, Herat en Ghar al verschillende moskeeën getroffen waarbij honderden burgers werden gedood of gewond.

9 december 2017 – Göteborg, Zweden

Een twintigtal gemaskerde mannen gooien brandende projectielen naar een synagoge in het centrum van Göteborg. Daarbij wordt niemand gewond en het gebouw raakt uiteindelijk niet in brand. De politie arresteert drie personen van Palestijnse afkomst.⁶³⁶ Volgens de politiecommissaris is het dreigingsniveau tegen joodse doelen in Zweden toegenomen na de aankondiging van president Trump om Jeruzalem officieel te erkennen als hoofdstad van Israël. Een dag voordien hadden zowat tweehonderd demonstranten die met Palestijnse vlaggen zwaaiden, in de Zweedse stad Malmö leuzen geroepen om joden neer te schieten en te doden.

10 december 2017 – Jerusalem, Israël

Aan de toegang van het centrale busstation in Jerusalem in Israël steekt een 24-jarige Palestijn een veiligheidsagent met een mes in de borst.⁶³⁷ De zwaargewonde agent wordt naar het ziekenhuis gebracht, de dader aangehouden. Op bewakingscamera's is te zien hoe de dader zijn jasje uittrekt voordat hij een mes trekt en het in de borst van de agent plant. Opnieuw linkt men de aanslag aan de uitspraak van Trump over de erkenning van Jeruzalem als hoofdstad van Israël.

11 december 2017 – Manhattan, New York, Verenigde Staten

In het busstation Port Authority in Manhattan in het hart van New York ontploft een bom waarbij vier personen gewond raken. Een van de vier is de 27-jarige Akayed Ullah uit Bangladesh, de vermoedelijke dader, die door de politie wordt opgepakt. Hij draagt op zijn lichaam

nog een geïmproviseerd explosief. Volgens politiediensten zou de dader via het internet geradicaliseerd zijn en was de aanslag een vergelding voor de Amerikaanse luchtaanvallen tegen Islamitische Staat.⁶³⁸ Verontrustend is wel dat iedereen op internet kan vinden hoe men een bom in elkaar knutselt. Dat de bom niet volledig tot ontploffing kwam, heeft alvast een enorm drama voorkomen. Het busstation is met 65 miljoen reizigers per jaar het drukste van de hele wereld.

12 december 2017 – Mosul, Irak

Islamitische Staat doet een bom ontploffen in het noordwesten van de Iraakse stad Mosul. Daarbij worden twee Iraakse politiemensen gewond.⁶³⁹ Het is een voorbeeld van een zoveelste, zogenaamd banaal voorval, maar dat helaas dagelijkse realiteit is in landen zoals Irak, Syrië, Pakistan en Afghanistan. Steeds opnieuw gaat het om aanslagen van radicale soennieten op sjiïeten en andere gelovigen en hun gebedsplaatsen. Op 9 december verklaarde de Iraakse regering dat het is definitief verslagen had. Volgens schattingen zijn er nog duizenden IS-strijders die wereldwijd actief zijn, vooral in de regio Irak en Syrië, maar ook een aantal in Europa.

13 december 2017 – Damboa, Nigeria

Boko Haram heeft vijf burgers vermoord in de stad Damboa in het noordoosten van Nigeria.⁶⁴⁰ Toen de vijf mannen hun dorp wilden verlaten, werden ze door de jihadisten onderschept en afgeslacht. In deze regio zijn er heel wat militanten van Boko Haram die regelmatig de Nigeriaanse soldaten maar ook gewone burgers aanvallen en vermoorden.

14 december 2017 – Mogadishu, Somalië

In de Somalische hoofdstad Mogadishu blaast een strijder van Al-Shabaab met explosieven op zijn lichaam en gekleed als een politieagent, zichzelf op in het opleidingscentrum van de politie. Daarbij worden achttien politieofficieren gedood en twintig anderen gewond.⁶⁴¹ Getuigen zeggen dat de dader zich aansloot bij een grote groep agenten om op die manier maximale schade te veroorzaken.

15 december 2017 – Sint-Petersburg, Rusland

De Russische geheime dienst arresteert zeven is-strijders die bomgordels op hun lichaam dragen en van plan zijn om zich op de meest bezochte plaatsen in Sint-Petersburg op te blazen.⁶⁴² De veiligheidsdiensten vinden in hun appartement explosieven, automatische wapens en heel wat salafistische literatuur.

16 december 2017 – Libreville, Gabon

Een Nigeriaanse salafist steekt twee Denen neer in Libreville, de hoofdstad van Gabon. De dader die "Allahu Akbar" riep, is opgepakt en verklaart dat hij de aanslag pleegde als "wraakneming op de Amerikaanse aanvallen op moslims" en "de beslissing van Trump om Jeruzalem uit te roepen tot hoofdstad van Israël". De twee slachtoffers die werken voor *National Geographic*, zijn opgenomen in het ziekenhuis. Een van hen is in levensgevaar.⁶⁴³

17 december 2017 – Quetta, Pakistan

Salafisten vallen in de stad Quetta in het noorden van Pakistan een methodistenkerk aan. Een van de daders blaast zichzelf op en twee anderen beginnen te vuren op de christelijke menigte. Daarbij vallen 8 doden en 42 gewonden. Gelukkig kunnen de veiligheidsagenten de twee schutters aan de ingang doodschieten, zo niet waren er honderden slachtoffers geweest.⁶⁴⁴ De salafisten keren zich als soennieten niet alleen tegen de sjiiitische moslims maar tegen de Pakistaanse christelijke minderheid in het land.

18 december 2017 – Kabul, Afghanistan

De Afghaanse regering probeert met buitenlandse hulp meer veiligheidstroepen en agenten op te leiden in de strijd tegen de radicale islamisten. De opleidingscentra zijn dan ook belangrijke doelwitten voor de terroristen die tegen een soort seculiere staat zijn, gebaseerd op burgerlijke wetten. Vandaag voeren drie is-strijders een aanval uit op het opleidingscentrum in de Afghaanse hoofdstad Kabul. Een van hen rijdt zijn auto vol explosieven tot vlak bij het centrum en brengt hem tot ontploffing.⁶⁴⁵ Twee politieagenten worden zwaargewond afgevoerd naar het ziekenhuis.

19 december 2017 – El Arish, Egypte

is voert een mortieraanval uit op de militaire luchthaven van de stad El Arish, in het noorden van de Sinaï in Egypte. Daarbij wordt een militaire officier gedood en twee anderen gewond.⁶⁴⁶ De aanval gebeurt op het ogenblik dat de ministers van Defensie en van Binnenlandse Zaken de stad El Arish bezoeken. Egypte probeert al wekenlang het terrein op is te heroveren en de terroristen terug te dringen. Deze aanslag toont aan dat de radicale islamisten nog niet verslagen zijn.

20 december 2017 – Bagdad, Irak

In Irak gebeuren er zowat dagelijks aanslagen waarbij de soennieten van is het gemunt hebben op de sjiïeten die in hun ogen afvalligen zijn en daarom gedood moeten worden. Sommige aanslagen zijn spectaculair maar andere worden nog nauwelijks vermeld in de media. Zo ontploft vandaag een bom vlak bij een drukke marktplaats in het noorden van Bagdad waarbij één burger wordt gedood en twee anderen gewond.⁶⁴⁷ Dit 'incident' vindt nauwelijks weerklank in de pers, het lijkt wel een *fait divers*.

21 december 2017 – Melbourne, Australië

Een Afghaanse vluchteling is met een auto opzettelijk en met hoge snelheid ingereden op een groep voetgangers in een drukke winkelstraat in het centrum van Melbourne in Australië. Daarbij worden negentien mensen gewond. Verschillende onder hen, onder wie een vierjarig kind, zijn er zwaar aan toe. De politie slaagt erin om de man te arresteren. Volgens de Australische eerste minister, heeft de dader de aanslag gepleegd omwille van de "mishandeling van moslims".⁶⁴⁸ Deze aanslag is wereldnieuws.

22 december 2017 – Kandahar, Afghanistan

Ook in Afghanistan gebeuren er zowat elke dag aanslagen tegen zogenaamde ongelovigen en afvalligen. Het voornaamste doelwit zijn de politiediensten die in naam van de regering moeten zorgen voor de veiligheid in het land. Vandaag blaast een zelfmoordterrorist van de Taliban zich met zijn auto op vlak bij een hoofdkwartier van de

politie in de provincie Kandahar. Daarbij worden zes agenten gedood en een zestal anderen gewond.⁶⁴⁹

22 december 2017 – Cairo, Egypte

Na het vrijdaggebed trekken honderden moslims op naar een koptische kerk in het zuiden van Cairo. De demonstranten zingen vijandige leuzen en roepen op om de kerk te slopen. Daarop bestormen en vernietigen tientallen moslims het gebouw. Drie christenen raken daarbij zwaargewond.⁶⁵⁰ Het voorbije jaar vielen al meer dan honderd doden en gewonden bij aanslagen door radicale islamisten op koptische kerken. Die aanslagen vinden vooral plaats tijdens christelijke feestperiodes zoals Kerstmis en Pasen.

23 december 2017 – Mosul, Irak

Voor het eerst hebben dokters en andere personeelsleden die werken in het mortuarium van de Iraakse stad Mosul, getuigenis afgelegd van hun ervaringen met de gruweldaden die door is werden begaan tijdens de bezetting van de stad. De terreurgroep leverde dagelijks 60 tot 100 lijken met pick-uptrucks aan het mortuarium waardoor de dokters konden zien welke mensonterende daden is in naam van God heeft begaan. "We zagen tientallen onthoofde lichamen, vrouwen met kapotte schedels van het stenigen en mannen met gebroken beenderen nadat ze van gebouwen gegooid werden omdat ze homoseksueel waren."⁶⁵¹

24 december 2017 – Kirkuk, Irak

Iraakse veiligheidstroepen geven uitleg bij hun plan om de burgers in Kirkuk en omgeving ervan te beschermen tijdens de vieringen van Kerstmis en Nieuwjaar. Enkele uren later breken schermutselingen uit als de legerstroepen in de buurt van het dorp Al-Rezba ten westen van Kirkuk strijders van is opmerken. Tijdens de gevechten worden zes soldaten van de *Tribal Mobilization Forces* door is gedood. Tegelijk worden het hoofd van de politie en zijn zoon, evenals een belangrijk stamlid en zijn vrouw op de weg van Hawija naar Kirkuk gedood. Deze gruweligheden tonen aan dat is nog niet verslagen is en dat de terreurgroep nog steeds in staat is om toe te slaan in Irak.⁶⁵²

25 december 2017 – Kabul, Afghanistan

Een is-zelfmoordterrorist blaast zichzelf op vlak bij een veiligheidsbureau in de Afghaanse hoofdstad Kabul. Daarbij worden tien personen gedood, waaronder een aantal vrouwen en vijf anderen gewond.⁶⁵³

26 december 2017 – Hawija, Irak

is-strijders brengen in de Iraakse stad Hawija een bom tot ontploffing op het ogenblik dat een legervoertuig langsrijdt. Daarbij worden twee soldaten gedood en een officier zwaargewond.⁶⁵⁴ Volgens het persagentschap van is zijn er echter veel meer slachtoffers gevallen, onder wie zes officieren en twee kolonels.

27 december 2017 – Kandel, Duitsland

Een 15-jarige Afghaanse vluchteling steekt een meisje van 15 jaar dood met een keukenmes in een supermarkt in de Duitse stad Kandel in Beieren.⁶⁵⁵ Beide teenagers hadden een relatie, maar het meisje had die begin december verbroken.

28 december 2017 – Kabul, Afghanistan

Radicale islamisten bestormen in de Afghaanse hoofdstad Kabul een sjiietisch cultureel centrum en blazen zichzelf op. Daarbij worden meer dan veertig bezoekers, onder wie een aantal vrouwen, kinderen en studenten gedood, en meer dan tachtig anderen gewond. is eist in een persbericht de aanslag op en stelt dat die werd uitgevoerd omdat het centrum steun zou krijgen van de aartsvijand Iran.⁶⁵⁶ Sjiieten worden als ketters beschouwd en die moeten volgens de soennieten gedood worden. Sinds het begin van 2016 werden al twaalf aanvallen uitgevoerd op sjiietische doelen waarbij ruim 700 mensen werden gedood of gewond.

29 december 2017 – Cairo, Egypte

De koptische christenen in Egypte vertegenwoordigen zowat 10 procent van de bevolking en komen steeds meer onder verdrukking van het radicale islamisme. Vandaag vallen twee vermoedelijke leden van

is een koptische kerk aan in het zuiden van de Egyptische hoofdstad Cairo. De aanvallers schieten op de aanwezigen en doden daarbij zes burgers en een politieagent, vijf anderen raken gewond. Net daarvoor hebben de daders een winkel van een koptische christen aangevallen waarbij ze twee broers doodden. De politie slaagt erin om één dader neer te schieten.⁶⁵⁷ Het voorbije jaar zijn meer dan honderd christenen vermoord bij interreligieus geweld. De koptische gemeenschap protesteert al langer bij de Egyptische regering dat ze te weinig beschermd wordt tegen aanvallen van radicale islamisten.

30 december 2017 – Doroud, Iran

Bij massale protesten van de bevolking tegen het Iraanse theocratische regime worden in de stad Doroud drie betogers door de Islamitische Revolutionaire Garde (IRG) doodgeschoten en tal van anderen gewond.⁶⁵⁸ De IRG werd in 1979 opgericht en staat onder leiding van de oerconservatieve geestelijke leider van Iran, ayatollah Ali Khamenei. Een paramilitair onderdeel van de IRG zijn de Basij, honderdduizenden vrijwilligers die onder meer optreden als een soort zedenpolitie en toezien op de naleving van de strenge islamitische tradities en regels. Op deze dag worden in Nigeria 25 houthakkers doodgeschoten door Boko Haram.⁶⁵⁹

31 december 2017 – Jalalabad, Afghanistan

Radicale islamisten, vermoedelijk leden van IS, laten een bom ontploffen tijdens de begrafenis van een voormalige gouverneur in de stad Jalalabad in het oosten van Afghanistan. Daarbij worden achttien rouwende burgers gedood en dertien anderen gewond.⁶⁶⁰ Het bloed, de kleding, schoenen en hoeden liggen verspreid in het zand op het kerkhof. Foto's op sociale media tonen hoe tal van lichamen onder het bloed zitten. Op deze laatste dag van het jaar vinden ook bloedige aanslagen plaats in Mogadishu in Somalië, in Pulwama in India, in Bia in Kameroen en in Ligar in Afghanistan.

In totaal werden het voorbije jaar alleen al 2.029 islamitische aanslagen gepleegd in 61 landen waarbij 15.641 mensen werden gedood en 14.219 anderen gewond.⁶⁶¹ Daarnaast zijn er nog de vele doden en gewonden die vielen door christelijk, joods, hindoeïstisch en boeddhistisch geweld. Zal 2018 beterschap brengen? We zijn sceptisch. Anderhalf uur na middernacht worden twee Egyptische christenen die in een winkel alcohol kochten om nieuwjaar te vieren, doodgeschoten door een radicale islamist.⁶⁶²

Wie het dagboek volledig heeft gelezen, zal zich afvragen: wat kunnen we hieruit afleiden? In ieder geval – en dat is onze belangrijkste conclusie – dat een groot deel van de aanslagen die tegenwoordig plaatsvinden worden gerechtvaardigd “in naam van God”. De religieuze dimensie van die aanslagen is onmiskenbaar. Men moet wel een heel hardnekkige apologeet van de religie zijn om dit aspect te missen. Het is belangrijk dit te benadrukken, omdat bijna al onze politici en terrorismeonderzoekers totaal geen oog hebben voor deze religieuze dimensie. Integendeel, vaak wordt ze glashard ontkend.

Een tweede observatie is dat een groot deel van de theoterroristische aanslagen wordt gepleegd door soennieten. Dat is begrijpelijk, omdat 90 procent van de moslims soennieten zijn. Niettemin lijkt het dat, met name onder de soennieten, zich veel fundamentalistische moslims bevinden die willen terugkeren naar de ‘zuivere’ islam (salafisme). De belangrijkste terreurgroep, die ook het grootste aantal terreurdaden op haar naam heeft, is Islamitische Staat. Andere salafistische groepen zijn Boko Haram, Al-Shabaab en de Taliban. Een minderheid van de terreurdaden door radicale islamisten wordt gepleegd door sjiiitische groepen. Een nog kleiner aantal wordt gepleegd door radicale hindoes, christenen, joden en boeddhisten. Belangrijke groepen slachtoffers zijn de soefi's, de Harazi's, de Jezedi's, de Rohingya en de christelijke kopten.

Een groot deel van de terreuraanslagen wordt gepleegd door uitsluitend soennitische zelfmoordenaars. Blijkbaar zijn zij het meest ontvankelijk voor de beloftes van imams, dat wie zich opoffert voor de ‘goede’ zaak, rechtstreeks naar het paradijs gaat en er 72 maagden ter beschikking krijgt.

Een ander fenomeen is het kidnappen, vooral van meisjes en vrouwen, die dan worden gedwongen om zichzelf op te blazen tussen diegenen die het ware geloof niet volgen. Verder blijken naast politie-

agenten vooral burgers het slachtoffer te zijn van dit religieus geïnspireerd geweld. Ook valt op hoe diep de haat zit tegenover de anders- en ongelovigen. Zo werden naast het doden van mensen ook tal van heiligdommen zoals moskeeën, kerken, synagogen en andere culturele artefacten beschadigd of vernield.

De derde vaststelling is dat het geweld zich vooral voordoet in de Arabische wereld en in West- en Oost-Afrika. De belangrijkste brandhaarden zijn Syrië, Irak, Egypte, Jemen, Afghanistan, Pakistan, Nigeria, Somalië en de omliggende landen. Bagdad en Kabul zijn duidelijk de gevaarlijkste steden. Ook in Kashmir in het noorden van India en in Israël en de Palestijnse gebieden vinden regelmatig terreurdaden plaats. Minder bekend bij ons is het religieus geïnspireerd geweld in Aziatische landen zoals de Filipijnen, Indonesië en Thailand. In Europa worden vooral aanslagen gepleegd door is en in de vs gaat het vaak om geweld en vernielingen door radicale christenen tegenover moslims.

De vierde vaststelling is het effect van al deze rampspoed. Naast economische, politieke en klimaatvluchtelingen, zijn er in 2017 steeds meer vluchtelingen die het religieus geïnspireerd geweld in hun steden en dorpen ontvluchten. Het aantal Syrische vluchtelingen liep in 2017 op tot 4 miljoen. Vanuit Irak sloegen de voorbije jaren 3 miljoen burgers op de vlucht. Vanuit Nigeria en de omliggende landen sloegen al 2,6 miljoen burgers op de vlucht. En vanuit Somalië alleen al meer dan 2,4 miljoen. Meestal kwamen die mensen terecht in vluchtelingenkampen zoals in de grensstreek van landen als Nigeria, Syrië en Libanon, maar ook die kampen worden door radicale islamisten aangevallen. Geen wonder dat steeds meer vluchtelingen op zoek gaan naar een veilige plek in Europa.

Ten slotte zal de lezer zich misschien verbazen over de enorme hoeveelheid wapens die in deze landen aanwezig is. Dat is natuurlijk het gevolg van de internationale wapenhandel, iets waar zowel Belgische als Nederlandse bedrijven aan meedoen. Vanuit ethisch standpunt is dit verwerpelijk, net zoals het verwerpelijk is om diplomatieke- en handelsrelaties te onderhouden met diegenen die de terreurorganisaties financieren – zoals Saoedi-Arabië en Iran.

5

De Verlichtingswaarden staan onder druk

*“De mens heeft God van het begin af gebruikt om het
onrechtvaardige te rechtvaardigen.”⁶⁶³*

SALMAN RUSHDIE

De opmars van de islamitische terreur vormt de grootste bedreiging voor de liberale democratie en voor de Verlichtingswaarden die we koesteren. Tal van rechten en vrijheden die door onze voorouders bevochten werden, staan vandaag opnieuw onder druk. Dat is in het bijzonder het geval met de vrijheid van meningsuiting, de scheiding van geloof en staat, de gelijkheid van man en vrouw en het recht op zelfbeschikking. Bijzonder erg is dat ook de vrijheid van geloof, het veranderen van geloof, geloofsafval, ongeloof en blasfemie steeds meer in vraag worden gesteld.

Heel wat westerlingen, vooral uit linkse hoek, beweren dat het allemaal niet zo'n vaart zal lopen, maar dat is een gevaarlijke houding. Door de manifeste misstanden in naam van religies te minimaliseren of te ontkennen, geeft men als het ware een vrijgeleide aan diegenen die hun achterlijke ideeën over de samenleving en het samenleven, willen doorduwen. In dit hoofdstuk willen we stilstaan bij de aanvallen door radicale islamisten (naast hun terreurdaden) maar ook door radicale gelovigen van andere religies op onze Verlichtingswaarden en hoe we die het best kunnen counteren.

Vrijheid van meningsuiting

De Indisch-Britse schrijver Salman Rushdie schreef in 1988 zijn wereldberoemde roman *De Duivelsverzen*. Zijn roman werd door de Iraanse ayatollah Khomeini als godslasterlijk beschouwd jegens de islam. Op 14 februari 1989 gaf de Iraanse leider de opdracht aan elke moslim op de wereld om de schrijver te vermoorden. De moordenaar zou een premie van drie miljoen dollar opstrijken. Rushdie dook onder en overleefde alsnog de fatwa maar anderen werden intussen het slachtoffer. De Italiaanse vertaler van zijn boek Ettore Capriolo en zijn Noorse uitgever William Nygaard werden zwaargewond bij een aanslag, de Japanse vertaler Hitoshi Igarashi werd vermoord. Tot op de dag van vandaag wordt Rushdie bedreigd met de dood. Veel westerlingen hebben deze doodsb bedreiging afgekeurd en toonden hun sympathie met de schrijver, maar anderen stellen dat Rushdie het zelf gezocht heeft. Zij vinden dat Rushdie het boek niet had mogen schrijven of dat hij geen negatieve zaken had mogen schrijven die de orthodoxe moslims tegen de borst stoten.

In de begintagen van de Rushdie-affaire somde de journalist W.J. Weatherby (1930-1992) in zijn boek *Salman Rushdie: Sentenced to death* (1990) een aantal scenario's op die een einde zouden kunnen maken aan de problemen rond Rushdies persoon, of tenminste de spanning konden doen afnemen. Weatherby noemde:

- (1) de paperback opgeven in ruil voor een eind aan het doodvonnis (*fatwa*);
- (2) een godslasteringsproces organiseren in Londen tegen de schrijver;
- (3) plastische chirurgie voor Rushdie, zodat hij met een nieuwe identiteit in een deel van de wereld zonder moslims een nieuw leven zou kunnen beginnen.⁶⁶⁴

Weatherby becommentarieerde: "Geen van de opties lijkt op dit moment erg waarschijnlijk."⁶⁶⁵

Nu, 28 jaar later (en na de moord op Theo van Gogh, de Deense Cartoonaffaire⁶⁶⁶ en *Charlie Hebdo*⁶⁶⁷), is het mogelijk om op deze drie voorstellen te reflecteren. Het eerste, het opgeven van de paperback, is niet gebeurd. Na een lange en slepende discussie tussen Rushdie en zijn uitgever besloot de uitgever uiteindelijk toe te geven

aan Rushdies eis: de paperback zou er komen. Een godslasteringsproces voor Rushdie heeft evenmin plaatsgevonden. Er werden wel voorstellen gedaan in die richting. De Britse overheid worstelde met de zaak, maar door een eigenaardigheid van de Britse godslasteringswet (nu afgeschaft overigens) zou vervolging van Rushdie kansloos zijn. Die eigenaardigheid was dat de Britse godslasteringswet alleen de *christelijke god* tegen laster beschermde. De andere goden hadden het nakijken of moesten maar voor zichzelf zorgen. Omdat de Britse godslasteringswet in 2008 is afgeschaft, is deze kwestie alleen nog van historisch belang.⁶⁶⁸

De derde suggestie bleek in de westerse wereld, hoewel niet in het geval van Salman Rushdie,⁶⁶⁹ de standaardstrategie om met theoterroristische dreiging om te gaan. Sommige mensen op wie de toorn van theoterroristen is neergedaald, hebben een *nieuwe identiteit* aangenomen, zijn ondergedoken, worden 24/7 beveiligd of voeren een *low profile* om aan de aandacht te ontsnappen van hen die hun dood hebben aangekondigd. Een van de meest spectaculaire gevallen is tevens een van de minst bekende: Molly Norris.

De kwestie Norris ontwikkelde zich uit de Deense cartoonaffaire (2005) en de Amerikaanse animatiesitcom *South Park* (2011). Als reactie op het door theoterroristen uitgeoefende geweld jegens de Deense cartoonisten stelde een Amerikaanse journaliste onder haar eigen naam Molly Norris op een facebookpagina voor een 'Everybody Draw Mohammed Day' te organiseren.

Norris werd hiertoe bewogen nadat cartoonisten Trey Parker (geb. 1969) en Matt Stone (geb. 1971) doodsbedreigingen hadden ontvangen. Parker en Stone hadden namelijk de profeet Mohammed in een berenkostuum afgebeeld in twee afleveringen van *South Park*, die in april 2011 op televisie waren uitgezonden.

De afleveringen ontketenden reacties op radicale websites waarin Parker en Stone werden vergeleken met Theo van Gogh. Er werd hen een gelijksoortig lot aangezegd.

In reactie op de bedreigingen die haar collega-cartoonisten ontvingen lanceerde Norris in mei 2010 het idee van een 'Everybody Draw Mohammed Day', ter verdediging van de vrijheid van meningsuiting en van het Eerste Amendement. Indien veel mensen tegelijkertijd een afbeelding maakten van Mohammed dan zou dit de capaciteit van zelfs de meest omvangrijke terroristische organisatie te boven gaan, zo was het idee.

Maar het pakte anders uit. Norris trok de aandacht van de radicale imam Anwar al-Awlaki (1971-2011). Deze sprak een fatwa uit waarin hij opriep om haar te vermoorden.⁶⁷⁰ Al-Awlaki verklaarde in de juni-aflevering van *Inspire* (een mededelingenblad van Al-Qaeda dat op internet wordt verspreid) dat Norris een "hoofd doelwit" was, wier "gepaste woonplaats het hellevuur is".⁶⁷¹ Volgens de *Seattle Weekly*, waar Norris had gewerkt, was zij op aanraden van de FBI ondergedoken. De *Seattle Weekly* liet ook weten dat bijdragen van Norris niet langer in de krant zouden mogen verschijnen.

Wat de FBI aanraadde: maak jezelf een minder groot doelwit

Interessant is het advies dat Norris kreeg van de FBI (U.S. Federal Bureau of Investigation). Dat advies was om "te verdwijnen" (*to go ghost*). De *Seattle Weekly* schrijft: "Op aandringen van beveiligings-specialisten bij de FBI zal Norris verhuizen, haar naam veranderen en in wezen haar identiteit uitwissen."⁶⁷²

David Gomez, *assistent special agent* bij de FBI, verantwoordelijk voor contraterrorisme, lichtte het advies van de FBI toe: "We erkennen de absolute ernst van een bedreiging in een door Al-Qaeda geïnspireerd tijdschrift en proberen alles wat in ons vermogen ligt om personen die op die lijst staan te assisteren bij het beschermen van zichzelf en het veranderen van hun gedrag om zichzelf tot een minder groot doelwit te maken."⁶⁷³

Het citaat werpt een aantal serieuze vragen op. We zien dat de *special agent* zijn zorgen over de situatie uit. Daarnaast verzekert hij dat de FBI alles zal doen wat men kan om de burgers die doelwit zijn van bedreiging te helpen. Maar dan vertelt hij wat de doelwitten *zelf kunnen doen*. Hij spreekt over het "veranderen van hun gedrag om zichzelf een minder groot doelwit te maken."

Betekent dat echt dat de FBI verwacht dat de *doelwitten* hun gedrag aanpassen? Dat zou betekenen dat voldoen aan de wensen van de terroristische organisatie de meest effectieve strategie is om jezelf te beschermen. Het betekent dat het stoppen met het maken van cartoons over de profeet de meest effectieve strategie is voor *Charlie Hebdo* om zichzelf een minder groot doelwit te maken. De meest effectieve manier waarop Salman Rushdie zichzelf een minder groot doelwit kan maken, is door te stoppen met het schrijven van boeken die mogelijk de islamisten misnoegen.

Voor Molly Norris moet deze situatie zeer precair geweest zijn. Niet alleen wordt ze aangevallen door een machtige vijand, tegelijkertijd ziet ze dat een van de krachtigste organisaties binnen haar eigen staat niet veel anders weet voor te stellen dan de overgave, zwaaien met de witte vlag. Het is Molly Norris die hulp krijgt bij het veranderen van haar gedrag, *niet de terroristen*.

Een ander belangrijk punt is het woord 'alles'. De FBI zal proberen *alles* wat in hun vermogen ligt "om personen die op die lijst staan te assisteren bij het beschermen van zichzelf en het veranderen van hun gedrag om zichzelf tot een minder groot doelwit te maken."⁶⁷⁴ Ineens krijgt het woord "alles" een sinistere ondertoon. Het betekent namelijk ook het uitwissen van de eigen identiteit, het simpelweg "verdwijnen", ophouden te bestaan. Het is alsof iemand die door de maffia wordt bedreigd van de politie het advies krijgt zelfmoord te plegen, want dan weet je tenminste zeker dat de maffia je niet te pakken zal krijgen. Met andere woorden, de staat adviseert zijn burgers zichzelf uit te wissen, omdat de staat hen niet kan beschermen (of claimt hen niet te kunnen beschermen) tegen terroristische aanvallen op het grondgebied waarover de staat controle claimt te hebben.⁶⁷⁵

Dit komt gevaarlijk dicht in de buurt bij het scenario van plastische chirurgie dat Weatherby in de jaren negentig van vorige eeuw met betrekking tot Salman Rushdie noemde.

Er dient nog een aspect benadrukt te worden. Zoals we net hebben gezien, wordt de beslissing om "te verdwijnen", in het citaat van Gomez, genomen door het individuele doelwit zelf (in dit geval: Norris). De FBI *assisteert* individuen slechts bij deze beslissing en "helpt" hen een nieuwe identiteit te creëren. De staat claimt het individu slechts te "assisteren" bij het nemen van de beslissing, maar in werkelijkheid zijn er geen realistische alternatieven. En die alternatieven zijn er niet omdat de staat in wezen tekortschiet in het vervullen van zijn primaire functie (in feite zijn *raison d'être*), namelijk het monopoliseren van het geweld op het grondgebied van de staat.⁶⁷⁶ Een staat die zijn basisfunctie niet kan vervullen, *is geen staat* of is wat we noemen een "mislukte staat" (*failed state*).

Een hedendaagse manifestatie van een mislukte staat, is een staat die zijn burgers in de steek laat om de reden dat de staat zichzelf niet bij machte acht om zijn burgers te beschermen of zich daartoe niet moreel verplicht houdt.⁶⁷⁷

Norris en Rushdie

Nu is de Norris-affaire wellicht het meest extreme voorbeeld van statelijk falen, maar zij is niet uniek. Ook Rushdies situatie lijkt op die van Norris. Ian Davidson schrijft in een commentaar op de Rushdie-affaire: "Huichelachtige uitdrukkingen van weerzin tegen *The Satanic Verses* dienden slechts om de regering onderdanig en krui-perig te maken."⁶⁷⁸ Rushdie had goede redenen om de situatie rond zijn boek te vrezen, gaat Davidson verder, omdat "hij door Britse regering in de steek dreigde te worden gelaten".⁶⁷⁹

"In de steek gelaten worden door je eigen regering." Dat is een realistisch vooruitzicht voor sommige burgers vandaag de dag, en een van de meest cynische hedendaagse manifestaties van een falende staat.

Het predicaat 'mislukte staat' wordt meestal toegekend wanneer er genoeg mensen zijn die dit 'mislukken' in hun dagelijkse leven ervaren. Dit is niet aan de orde in het geval van beperkingen van de vrijheid van meningsuiting. Een substantieel deel van de mensen denkt dat men niets met de kwestie te maken heeft. Het zijn Westergaard (de Deense cartoonist), Rushdie, Norris, de Franse cartoonisten en anderen die de mislukking uit eerste hand ervaren.

Dus "er is geen Molly meer," schrijft Mark D. Fefer in de *Seattle Weekly*.⁶⁸⁰ Molly Norris zelf vergeleek het feit dat zij een doelwit was van terroristen met kanker. Het kan niets zijn, het kan urgent en ernstig zijn, het kan weggaan en nooit meer terugkeren, of het kan tevoorschijn komen wanneer je dit het minst verwacht.⁶⁸¹

De neteligheid van de situatie werd ook voor het voetlicht gebracht door een commentator, die schreef: "Ja, dat is waar we nu zijn – de FBI is er om brutale burgers te adviseren moordlustige islamisten niet te beledigen."⁶⁸²

Een ander aspect dat benadrukt moet worden is het belang van de woorden van David Gomez, wanneer hij stelt dat de FBI individuen op de lijst van *Inspire* assisteert bij het "veranderen van hun gedrag om zichzelf een minder groot doelwit te maken." Het zijn kennelijk de burgers, tot doelwit gemaakt van terroristische organisaties, die "hun gedrag" moeten veranderen. De staat is er alleen voor assistentie bij dit proces.

Openbare veiligheid voor bedreigde politici

Eenzelfde vraagstuk vormt de openbare veiligheid van politici die door theoterroristen worden bedreigd: Anwar Sadat in Egypte, Yitzhak Rabin in Israël of Geert Wilders in Nederland. Op 29 februari 2008 stelde de Nederlandse journalist Henk Hofland (1927-2016) tijdens de bespreking van *Fitna*, een anti-islamfilm van Geert Wilders (geb. 1963), in de talkshow Pauw & Witteman voor om de persoonlijke beveiliging van Wilders af te schaffen.

Hofland had het volgende idee. Wilders verminderde de veiligheid van de Nederlandse bevolking (volgens Hofland was het kennelijk niet Al-Qaeda, maar Wilders die Nederland onveilig maakte). Waarom zouden we hem niet tot stilte manen? Veel mensen waren van mening dat er weinig verloren zou zijn gegaan als de film niet gepubliceerd zou zijn.⁶⁸³

In december van 2012 speelde ook een Nederlandse cabaretier met de gedachte Wilders' beveiliging weg te halen. Zonder beveiliging zouden mensen wat langer nadenken voordat ze iets zeggen, zo grapte hij. Het publiek applaudisseerde luid.

In een analyse van deze gebeurtenis vraagt columnist Nausicaa Marbe (geb. 1963) zich af waarom mensen zo'n voorstander zijn van het stopzetten van de beveiliging van Wilders.⁶⁸⁴ Begrijpen zij niet dat de politicus in dat geval een gewisse dood tegemoetgaat? En is dit iets om grapjes over te maken, zoals de cabaretier had gedaan? Kennelijk applaudisseerde het publiek voor iets wat onder de Nederlandse bevolking breed wordt gedragen, zo merkte Marbe op.

Marbe schat in wat de gevolgen zouden zijn als deze opvatting zou worden vertaald naar staatsbeleid. Waarom zouden we het Pakistaanse meisje Malala (geb. 1997), dat voor onderwijs voor vrouwen in Afghanistan pleitte en hiermee doelwit van de Taliban werd, dan nog beveiligen?⁶⁸⁵ Was de bedreiging niet *haar eigen fout*? Waarom dan nog Salman Rushdie en Kurt Westergaard in een safehouse beschermen? Hebben ze met hun boeken en cartoons niet de problemen met de radicale islamisten *zelf gezocht*?

De houding van de FBI-agent die Norris adviseerde en journalist Hofland die Wilders' beveiliging wilde laten stoppen, hebben een totaal gebrek aan reflectie op de *consequenties* van hun standpunten gemeen.

De positie die onze leiders innemen

Nu kan men zeggen dat we niet te veel gewicht moeten toekennen aan de woorden van een individuele FBI-agent in de zaak van Molly Norris. Maar dan vergeten we dat de woorden van Gomez weinig verschillen van het advies dat hooggeplaatste politici zoals Barack Obama, Hillary Clinton, Ban Ki-moon en Martin Schulz geven in gevallen waarin vrijheid van meningsuiting en theoterrorisme met elkaar in botsing komen.

Zo verscheen president Obama bij *Good Morning America* waar hij zijn mening gaf over de plannen van dominee Terry Jones (geb. 1951) die als publiciteitsstunt had bedacht dat hij Korans wilde gaan verbranden.⁶⁸⁶ De president noemde de stunt van Jones een "recruitment bonanza voor Al-Qaeda".⁶⁸⁷ Helaas stond de president niet stil bij het effect dat *zijn eigen* opmerkingen zouden hebben op het zelf-vertrouwen van de theoterroristen. Welk effect heeft het als een president van de vrije wereld openlijk aangeeft de constitutionele rechten van de burgers van zijn land te willen inperken om mensen tevreden te stellen die overtreders van de heilige wet met geweld willen bestraffen? Is dat niet een veel groter *recruitment bonanza* dan dat van die gekke dominee?

Hedendaagse politieke leiders lijken burgers in westerse staten telkens hetzelfde advies te geven: daag de terroristen niet uit. En door dat te doen laten ze de vrijheid van meningsuiting, godsdienstvrijheid, vrijheid van gedachte, kortom: de vrijheden die deze organisaties zouden moeten beschermen, in de steek.

Een andere kwestie die wereldwijd aandacht kreeg was het op het internet geüploade fragment van de film *Innocence of Muslims* (2012), gemaakt door een regisseur onder het pseudoniem Nakoula Basseley Nakoula. De voorzitter van het Europese Parlement Martin Schulz, de secretaris-generaal van de Verenigde Naties Ban Ki-moon, de minister van Buitenlandse Zaken van de Verenigde Staten Hillary Clinton, allemaal gaven ze commentaar op de slechte kwaliteit van het fragment en bekritiseerden ze de maker om zijn onverantwoordelijke gedrag. Is het onnodig provocerend te zeggen dat het erop lijkt dat de Verenigde Naties, het Europees Parlement en andere instituties gegijzeld zijn door mensen die geen enkel respect hebben voor de grondbeginselen van deze organisaties (die, paradoxaal genoeg, de hele tijd over "respect" spreken)?⁶⁸⁸

De vraag is natuurlijk hoever de terroristen zullen gaan in het op scherp zetten van deze situatie. Voor nu lijkt het: tamelijk ver. En heeft het dan wel zin ons te bezinnen op allerlei vernederende compromissen die het de terroristen naar de zin moeten maken? Wanneer bereiken we het punt waarop politieke leiders in het Westen zich op het standpunt stellen dat fundamentele principes van de democratische rechtsstaat *niet-onderhandelbaar* zijn? Het verbranden van heilige boeken was onderhandelbaar. Het maken van cartoons van religieuze iconen is, volgens veel mensen, onderhandelbaar. Het schrijven van satirische romans bleek ook onderhandelbaar – niet alleen voor veel politieke leiders, maar ook voor veel van Rushdies collega's, die hem niet steunden in zijn controverse met Khomeini.

In september 2012 werd een uitzending van Tom Hollands BBC-documentaire over de geschiedenis van de islam geannuleerd toen de presentator werd bedreigd.⁶⁸⁹ Zal het verrichten van *historisch onderzoek* naar de oorsprong van de islam aan een universiteit ook onderhandelbaar zijn binnenkort? Of is dit pas zo wanneer de resultaten op de televisie worden uitgezonden? Deze vragen zijn nog onbeantwoord.

Misschien zijn mensen zoals Rushdie, Westergaard, Wilders en Jones al overblijfselen uit het verleden, omdat slechts enkelen bereid zullen zijn in hun voetsporen te treden. Andrew Anthony schrijft: "Wie zou vandaag de dag een boek zoals *The Satanic Verses* durven te schrijven? En, als een moedige of roekeloze auteur dit zou aandurven, wie zou het publiceren?"⁶⁹⁰ Goed punt. De rechtsfilosoof Jeremy Waldron (geb. 1953) schreef in 1992 over Rushdie: "Zeker, de bedreiging van zijn leven zou serieus moeten worden genomen. Maar hoe serieus zouden we het 'chilling effect' moeten nemen dat uitgaat naar Rushdies toekomstige schrijven, naar zijn uitgevers en boekverkopers, en naar andere auteurs die mogelijk verleid worden tot het schrijven van gelijksoortig 'beledigend' proza?"⁶⁹¹ Dit waren interessante vragen in 1992, maar inmiddels lijken we het antwoord te kennen. Zou Peter Carey van Penguin, als het hem nu zou worden gevraagd, overwegen nog een boek uit te geven zoals zijn uitgeverij dat deed in 1988 (*The Satanic Verses*)? Die kans is nihil. De prijs is simpelweg te hoog, zo lijkt het. Misschien waren de hierboven genoemde mensen erop voorbereid om een dergelijke prijs te betalen, omdat er in hun geval geen alternatief was. Het was voor Rushdie niet mogelijk om net als Molly Norris 'te verdwijnen' (*go ghost*). Je kunt ten-

slotte niet overleven als een 'novelist ghost'. Maar veel gewone mensen die de autobiografieën van Wilders, Westergaard en Rushdie lezen, zullen concluderen dat 'verdwijnen' *vanuit persoonlijk oogpunt* de meest raadzame strategie is (hoewel dit vanuit het oogpunt *van de maatschappij als geheel* misschien anders is).

Het is nodig ook nog iets te zeggen over de sociale kosten van de door de FBI gesuggereerde strategie om 'te verdwijnen'. Wat zou er gebeuren als *iedereen* het advies van de FBI-agent zou opvolgen? Wat zou er gebeuren als, conform het advies van Hofland, alle regeringen hun financiële steun voor de beveiliging van mensen zoals Wilders en Rushdie zouden intrekken? Zou dat niet betekenen dat de theoterroristen in feite hebben gewonnen?

Ban Ki-moon en Obama denken misschien dat toegeven aan de eisen van de terroristen een prijzenswaardige ontwikkeling is in het kader van sociale harmonie, gemeenschappelijke cohesie en wereldvrede, maar dat is te optimistisch. Als er niemand overblijft die theoterroristen *bekritiseert* (omdat ze allemaal tot zwijgen zijn gebracht), worden deze misschien juist aangemoedigd. Ze zullen zover de grens opzoeken totdat zelfs Ban Ki-moon en Martin Schulz vinden dat het vernederend is om met hen mee te werken.

Het woord 'vernederend' lijkt enigszins overdreven, misschien zelfs misleidend. Wat kan 'vernederend' zijn aan het verzoek onze woorden voorzichtig te kiezen?

Maar dat is niet het punt. Wat 'vernederend' is, is dat we onze wereldleiders zien kruipen om de meest gewelddadige krachten in de wereld tevreden te houden. De theoterroristen slagen er niet alleen in wereldleiders te intimideren, maar laten hen zelfs totaal ongeloofwaardige excuses verzinnen voor hun handelen. Onze wereldleiders worden geleid door angst, zo lijkt het, niet door overwegingen van fatsoen, respect en de ambitie om de 'dialoog' aan te gaan.

Toekomstige critici van religieus terrorisme zullen waarschijnlijk zoveel mogelijk de anonimiteit opzoeken. Dit is in feite wat Nakoula Basseley Nakoula, de maker van een satirisch filmpje over de profeet Mohammed dat een storm veroorzaakte op het internet, probeerde te doen (en, in eerste instantie, in zijn naïviteit, dacht dat hij had gedaan) toen hij zijn film in de Verenigde Staten op het internet plaatste. Maar hij werd ontmaskerd. Niet door islamisten, maar door Amerikaanse *journalisten* die hun nieuwsgierigheid naar de maker van de film, die zoveel verwoesting had aangericht, niet konden bedwin-

gen.⁶⁹² De discussie verschuift daarmee naar de mogelijkheid om anoniem kritiek te leveren op het internet. Zal dit in de *Brave New World* van de toekomst veilig zijn?

In oktober 2012 wees het Jerusalem District Court een verzoekschrift af dat werd ingediend door M.K. Taleb el-Sana (United Arab List) en een groep Arabische klagers, die wilden dat Google de trailer van *Innocence of Muslims*, Nakoula's filmfragment, van YouTube Israël zou verwijderen.⁶⁹³ Google had de toegang tot deze video in een aantal islamitische landen, waaronder Libië, Egypte, Indonesië en India, al geblokkeerd. Maar de vraag is of dat voldoende is voor de islamitische radicalen.

Waarschijnlijk niet. Waarschijnlijk zullen ze eisen dat de film *volledig* van het internet wordt gehaald – ook in de Verenigde Staten. Dit alles is in lijn met het doel van de terroristen om een land, met gewelddadige middelen, te dwingen iets te doen of toe te laten wat het zonder dat geweld niet snel had gedaan. Politieke leiders in de westerse wereld zullen moeten beslissen of ze bereid zijn hun grondwetten te veranderen om deze in overeenstemming te brengen met de wensen en eisen van de terroristen.

De Rushdie-affaire was een vroege manifestatie van deze trend, maar niet de eerste. Op 23 februari 1987 vroeg de Nederlandse regering de Nederlandse televisie een satire over de Iraanse dictator ayatollah Khomeini niet uit te zenden, wat ook gebeurde.⁶⁹⁴ In september 2012 verzocht het Witte Huis Google Inc. zijn beslissing om de controversiële video die in het Midden-Oosten protest en moordpartijen aanwakkerde online te laten staan, te herzien.⁶⁹⁵ Het internetbedrijf weigerde dit verzoek van de Amerikaanse autoriteiten. Het was bereid om de video in India, Indonesië, Egypte en Libië te censureren, maar niet in de Verenigde Staten en andere landen waarin religieuze satire niet bij wet verboden is.

Net als in de Rushdie-affaire werd de politieke vrijheid niet primair door de overheid in stand gehouden, maar door het maatschappelijk middenveld: door uitgevers, internetbedrijven en particulieren.

De staat en het individu ruilen van functie. De staat, de organisatie wier primaire functie het is de basisvrijheden te garanderen, schiet tekort in het nemen van haar verantwoordelijkheid. Het is het individu, of een particuliere organisatie (Google), die de taken van de staat overneemt. En het is de particuliere organisatie die de staat moet herinneren aan zijn eigen wetten: "Sorry staat, ben je vergeten dat jij

zelf wetten uitgevaardigd hebt die de vrijheid van meningsuiting beschermen?"

*Een laatste woord over de vrijheid van meningsuiting:
de verantwoordelijkheidsthese*

Laten we dit hoofdstuk afsluiten met een poging tot een antwoord te komen op het tegenargument dat vaak wordt gegeven op het in de voorgaande paragrafen uiteengezette betoog. Er wordt vaak gezegd dat deze argumentatie gebaseerd is op een soort 'absolutistische opvatting' van vrijheid van meningsuiting. En deze 'absolutistische' opvatting zou onjuist zijn, omdat vrijheid samenhangt met verantwoordelijkheid, en omdat het roepen van beledigende taal weliswaar wettelijk mogelijk kan zijn, maar toch ook onverantwoordelijk is.

Het antwoord is dat de teneur van de in deze laatste paragrafen ontwikkelde argumentatie niet moet worden verward met een ongekwalificeerde of absolutistische rechtvaardiging van vrijheid van meningsuiting. Wat het beoogt te zijn, is een herformulering van de scope van vrijheid van meningsuiting, een andere manier van denken over vrijheid van meningsuiting.

Dit kan het best omschreven worden als een kritiek op de dominante opvatting van vrijheid van meningsuiting onder de westerse elite die zowel (i) te breed als (ii) te beperkt is.

Waarom te breed? De heersende opvatting is te breed in de zin dat er dingen worden toegelaten die uitermate gevaarlijk zijn voor bepaalde mensen. Iedereen die kennisneemt van hetgeen wordt geschreven over controversiële politieke leiders, zoals Geert Wilders, en publieke intellectuelen, zoals Salman Rushdie en Kurt Westergaard, moet begrijpen dat het effect hiervan zeer opruiend kan zijn. Om het meest controversiële voorbeeld te nemen: Geert Wilders is onder de politieke elite van Nederland zeer impopulair vanwege zijn kritiek op de islam. De manier waarop prominente politici deze islamkritiek veroordelen, is moeilijk te onderscheiden van aanzetten tot geweld.⁶⁹⁶

In het geval van Pim Fortuyn (1948-2002) is dit precies wat fataal bleek te zijn. In een wereld waarin misleide personen zoals de moordenaar van Pim Fortuyn of de moordenaar van Theo van Gogh, rondlopen is voorzichtigheid geboden als de levens van bepaalde mensen op het spel staan.

In dit opzicht is de heersende opvatting van vrijheid van meningsuiting te breed. Er is *te veel* vrijheid van meningsuiting.

Maar de keerzijde is ook waar. In een andere context is de vrijheid van meningsuiting *te beperkt*. Dit is het geval voor religiekritiek. Veel mensen houden er tegenwoordig een uiterst beperkte opvatting van vrijheid van meningsuiting op na wanneer deze betrekking heeft op religieuze doctrines en religieuze iconen. Het bespreken van eigenaardigheden van Mohammed is heden ten dage haast onmogelijk. Dit is vreemd. Mohammed is geen levend persoon. Hijzelf kan niet worden 'geschaad' door wat mensen over hem denken of schrijven, net zomin als Napoleon, Socrates, Jezus Christus en Boeddha. De mensen die stellen te worden geschaad door wat andere mensen schrijven over hun religieus icoon zijn gelovigen. Theoterroristen zeggen dat ze Mohammed of Allah beschermen, maar wat ze eigenlijk beschermen zijn *hun eigen ideeën over Mohammed en Allah*. De hele onderneming is veel zelfzuchtiger dan *prima facie* het geval lijkt.

De relevante vraag is dan ook hoe kan worden gerechtvaardigd dat een groep mensen, gelovigen, hun persoonlijke ideeën over een moreel en religieus icoon boven kritiek verheffen. Of eigenlijk moeten we nog preciezer zijn: hoe kan worden gerechtvaardigd dat gelovigen het speciale recht krijgen een bepaald ideaalbeeld van door hen vereerde figuren dat zij willen hooghouden door middel van wetgeving kunnen afdwingen?

Algemeen Besluit

Salman Rushdie is natuurlijk niet de enige persoon die in zijn vrijheid van meningsuiting werd aangetast. Tal van andere schrijvers, cartoonisten, politici, rechters en anderen worden in naam van God met de dood bedreigd omdat ze in de ogen van fundamentalistische gelovigen godslasterlijk schrijven, tekenen of spreken. Dat is onder meer het geval met Ayaan Hirsi Ali, Irshad Manji, Celal Altuntas, Michel Houellebecq, Kurt Westergaard, Ashraf Fayadh, Kim Kardashian, Geert Wilders, Matt Stone, Flemming Rose, Lars Vilks, de hele redactie van *Charlie Hebdo* en vele anderen. Om hun vrijheid van meningsuiting zoveel mogelijk te waarborgen is de overheid verplicht dergelijke mensen te beschermen. Tegelijk moet de overheid meer investeren om de bedreigers op te sporen, op te pakken en zwaar te bestraffen.

Het wordt hoog tijd om deze sluipende aantasting van de vrijheid van meningsuiting met meer kracht te bekampen. Iedereen in de samenleving moet aanvaarden dat er meningen bestaan die ingaan tegen de algemene gedachtegang, maar ook dat er op die afwijkende meningen kritiek wordt uitgeoefend. Niemand heeft de waarheid in pacht. Vandaar het probleem van gelovigen die vasthouden aan dogmatische ideeën. We moeten meer dan ooit duidelijk maken dat ideeën en kritiek – hoe ongewoon ook – een bijdrage leveren tot het publieke debat. Tegelijk moeten we erover waken dat deze verdraagzame houding ten aanzien van afwijkende ideeën niet wordt vernietigd door mensen die er een onverdraagzame houding op nahouden. Elke gedachte is waardevol voor zover ze geen gevaar betekent voor de aantasting van de vrijheid van een ander. De *Duivelsverzen* van Rushdie zijn fictieve hersenspinsels. Ze zijn het product van verbeelding en van een creatieve geest die een bepaalde visie op de wereld heeft. Niemand kan ze verbieden, want het zijn gedachten die oncontroleerbaar zijn en die publiek gemaakt mogen worden. Wie dat niet aanvaardt, moet alle romans verbieden. In zo'n wereld sterft de vrijheid. De vrijheid van meningsuiting is een belangrijke verwezenlijking die we niet te grabbel mogen gooien.

Scheiding van geloof en staat

Een van de meest cruciale verworvenheden van de Verlichting is de scheiding van kerk en staat. Dat principe werd dan ook opgenomen in alle liberale grondwetten in de negentiende eeuw. Hiermee wilde men een eind maken aan de vele voorrechten die de kerk had ten opzichte van gewone burgers. Zo verwierp men de vrijstelling van belastingen die de kerk genoot en het principe van de staatsgodsdienst. Daarmee werd de weg vrijgemaakt voor de vrijheid van godsdienst, maar ook en belangrijker nog, voor de scheiding der machten en een seculiere wetgeving waarin de overheid zich neutraal opstelt. De scheiding van geloof en staat betekende onder meer het einde van de macht van de paus en andere religieuze leiders om uitzonderingen te voorzien op de burgerlijke wetten die vanaf de negentiende eeuw steeds meer opgang maakten. De Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (UVRM) van 1948 beklemtoont dat iedereen gelijk is voor de wet, dat iedereen vrij is om zijn of haar geloof te kiezen, van

geloof te veranderen of ongelovig te worden. De liberale democratie vormt nu de basis van de staatsstructuur in de meeste westerse landen. Het zou duren tot het Tweede Vaticaans Concilie in de jaren zestig van de vorige eeuw, alvorens de katholieke kerk dit principe voluit aanvaardde. Met de toenemende secularisering dachten we dat deze vorm van ontkerkelijking definitief was doorgedrongen. De voorbije jaren zien we echter dat radicale gelovigen, hoofdzakelijk orthodoxe islamisten, het principe van de scheiding van geloof en staat opnieuw in vraag stellen of zelfs ronduit verwerpen.

De Caïro-verklaring

Veel moslimlanden hebben het steeds moeilijk gehad met de UVRM. Zo onthield Saoedi-Arabië zich in 1948 omdat het niet akkoord kon gaan met de vrijheid van geloof en de gelijkheid van man en vrouw. In 1981 besloten de meeste moslimlanden een eigen Universele Islamitische Verklaring van Mensenrechten op te stellen waarin de rechten en vrijheden van de mens ondergeschikt worden gemaakt aan de sharia. Zo bepaalt artikel 24: "Alle rechten en vrijheden genoemd in deze Verklaring zijn ondergeschikt aan de islamitische sharia." Artikel 25 bevestigt dit: "De islamitische sharia is de enige referentiebron ter uitleg en verduidelijking van alle artikelen van deze Verklaring." Deze verklaring werd door de Organisatie voor Islamitische Samenwerking in Caïro op 5 augustus 1990 bevestigd door 57 moslimlanden. Tal van artikelen gaan rechtstreeks in tegen het UVRM. Zo verbiedt artikel 10 expliciet dat men een andere godsdienst dan de islam beoefent of er zich toe bekeert. Het artikel 22 stelt dan weer dat de vrijheid van meningsuiting bestaat voor zover meningen in overeenstemming zijn met de sharia. Artikel 6 bepaalt dat vrouwen specifieke rechten en plichten hebben, verschillend van die van mannen.

De toepassing van deze en andere artikelen van de Caïro-verklaring leidde in de praktijk ertoe dat de burgerlijke wet ondergeschikt wordt aan de goddelijke wet, dat de rechterlijke macht niet onafhankelijk is, dat mensen niet gelijk behandeld worden (zo krijgen vrouwen maar de helft van een erfdeel in vergelijking met de man en is de getuigenis van de vrouw minder waard dan die van een man). Het belangrijkste effect van de acceptatie van de sharia als grondslag voor het recht en de rechtspraak is dat de overheid niet neutraal is, maar actief optreedt om na te gaan of het gedrag van de burgers in overeenstem-

ming is met de islamitische wet en in die zin te bestraffen. Van een scheiding van geloof en staat is dus geen sprake. In veel moslimlanden ligt de hoogste autoriteit niet bij een al dan niet democratisch verkozen parlement, maar bij een raad van geestelijken die het laatste woord heeft.

Blasfemie en atheïsme worden in veel moslimlanden zwaar bestraft. In soera De Kantelen worden mensen die afwijken van het rechte pad en daardoor god belasteren bezworen dat God hen zal vergelden. Elke kritiek op de heilige teksten is een belediging aan het adres van God en is strafbaar. In Pakistan, Iran en Afghanistan betekent dit de doodstraf die ook werkelijk wordt uitgevoerd. In die zin sprak Khomeini in 1989 een fatwa uit over het boek *De Duivelsverzen* van Salman Rushdie. Maar ook een gewone roep om vrijheid kan al beschouwd worden als blasfemie. Dat ondervond Raif Badawi (geb. 1984), een Saoedische blogger en oprichter van de *Vrije Saoedische Liberalen* die op zijn website kritiek uitte op de impact van religie op de Saoedische samenleving. "Als je de Arabische maatschappij bestudeert, zie je op spectaculaire wijze hoe deze onder de last van de theocratie gebukt gaat, kreunt, steunt en lijdt, omdat de geestelijken niets anders willen horen dan: 'Ik luister en gehoorzaam'." ⁶⁹⁷ In 2012 werd Badawi beschuldigd van ongeloof en in 2013 veroordeeld tot duizend zweepslagen en tien jaar cel wegens belediging van de islam. Ondanks die ronduit schandelijke houding van Saoedi-Arabië werd in juni 2015 de Saoediër Faisal bin Hassan Trad aangesteld als voorzitter van de Mensenrechtenraad van de Verenigde Naties. ⁶⁹⁸

Een opmerkelijke moord vond plaats in Pakistan in 2010. Een vooraanstaande imam had een beloning uitgelooft voor wie Asia Bibi, een christelijke vrouw die verdacht werd van godslastering, om zou brengen. Uiteindelijk werd de vrouw ter dood veroordeeld. Dat was niet naar de zin van Salmaan Taseer, de gouverneur van Punjab die zich keerde tegen de bestraffing wegens blasfemie. Enkele dagen later werd hij door een van zijn eigen gelovige lijfwachten vermoord. In november 2017 stelde de Pakistaanse minister van Justitie Zahid Hamid voor om de islamitische eed te vervangen door het meer neutrale "Ik geloof". Dit werd door radicale islamisten van de Tehreek-e-Labaik-partij beschouwd als godslastering. Duizenden gelovigen kwamen op straat en gebruikten geweld waarbij zes doden en meer dan 125 gewonden vielen. Uiteindelijk trad de minister op 27 november 2017 af. De regering verontschuldigde zich en sprak van

een 'clerikale fout'.⁶⁹⁹ Naast blasfemie wordt ook atheïsme in zowat alle moslimlanden verboden en bestraft. In Mauretanië, Soedan, Nigeria, Somalië, Jemen, Saoedi-Arabië, Verenigde Arabische Emiraten, Qatar, Iran, Pakistan, Afghanistan, de Maldiven en Maleisië staat zelfs de doodstraf op wie niet gelooft.⁷⁰⁰

Uw koninkrijk kome

Dat de vs zich virulent keert tegen de mondiale opmars van de orthodoxe islam is met de komst van Donald Trump meer dan ooit duidelijk. De vraag stelt zich of de Amerikanen zelf wel nog even krachtig achter de waarden van de Verlichting staan. Na de aanslagen sprak George W. Bush over een 'kruistocht' ter bescherming van 'onze waarden', in feite een oproep tot een christelijk reveil. In haar boek *Uw Koninkrijk kome* heeft de Amerikaanse onderzoeksjournaliste Michelle Goldberg – die zichzelf omschrijft als 'een seculiere jodin en een verstokte stedeling' – het over de opkomst in de vs van wat ze 'het christelijk nationalisme' noemt. De inhoud ervan is niet alleen onthullend en onthutsend, maar zelfs bangelijk. Natuurlijk wisten we al lang dat er in de vs een sterke traditioneel religieuze onderstroom bestond die zich afzet tegen het liberalisme, het materialisme en het secularisme, maar echte politieke macht hadden ze niet. Dat is de voorbije decennia veranderd.

Sinds de jaren negentig kregen christelijke conservatieven steeds meer invloed in de Republikeinse partij. Goldberg heeft het over een 'christendom als totalitaire ideologie' die wordt aangehangen door miljoenen Amerikanen. Zij beweren dat de Bijbel de absolute waarheid bevat en verwerpen in feite de idee van een neutrale staat. Velen onder hen, zoals de beroemde orthodox-protestantse televisiepredikant Jerry Falwell (1933-2007), zagen 9/11 als een straf van God en wezen met de vinger naar "de heidenen, de abortusbeweging, de feministen en de homoseksuelen" die Amerika proberen te seculariseren. Christelijke nationalist zijn het – net als orthodoxe moslims – niet eens met de scheiding van kerk en staat. Zij eisen een prominente plaats voor de godsdienst in het publieke domein. Zo had Roy Moore (geb. 1947), een opperrechter uit Alabama in zijn gerechtshofgebouw een monument in graniet opgericht met daarop de Bijbelse Tien Geboden.⁷⁰¹ Eind 2003 werd hij daarvoor uit zijn ambt ontzet – hij wordt sindsdien door christelijk rechts beschouwd als een mar-

telaar voor de goede zaak – maar Goldberg wijst erop dat president Bush intussen “het overheidsapparaat en de nationale bureaucratie (heeft) gevuld met rechters en ambtenaren à la Roy Moore”.

Intussen reist Moore het land af met de boodschap “dat Bijbelse geboden bindender zijn dan de seculiere wet”. Moore stelde zich in 2017 nog kandidaat voor de Republikeinen voor de senaatszetel van het oerconservatieve Alabama, en kreeg hiervoor de uitdrukkelijke steun van Trump, maar verloor verrassend tegen de Democratische kandidaat. Hij kwam op voor wapenbezit, tegen abortus, tegen het homohuwelijk, tegen de evolutietheorie en voor een grotere impact van religie in de samenleving, maar kreeg te maken met aanklachten van seksuele misdragingen tegen minderjarigen. Toch klinkt het pleidooi van Moore doorheen het hele midden van de vs. Goldberg verwijst daarbij naar de opkomst van de dominionisten, fundamentalistische christenen die pleiten voor een vervanging van de staatswetten door Bijbelse wetgeving, voor de afschaffing van openbare scholen, en de invoering van de doodstraf voor homoseksuelen, godslasteraars en onkuise vrouwen. Hun ultieme doel is om het Koninkrijk Gods hier op aarde tot stand te brengen. Ze verachten niet-gelovigen evenals aanhangers van andere godsdiensten en gaan ervan uit dat het christelijke Amerika de wereld moet veroveren. De gelijkenis met fundamentalistische moslims die overal de sharia willen invoeren, is opvallend.

Opvallend is ook hun strijd tegen de evolutieleer van Charles Darwin en hun pleidooi voor het creationisme. Ze geloven rotsvast in het feit dat de aarde en het hele universum, dus ook planten, dieren en mensen werden geschapen zoals dat beschreven staat in de Bijbel. Deze opvatting kende tot voor kort weinig succes, het eerste het beste fossiel toont al aan dat de aarde ouder is dan 4004 voor Christus zoals tal van creationisten geloven. Sinds enkele decennia gebruiken ze een nieuwe strategie en naam: het *Intelligent Design* dat ernaar streeft om de wetenschap in overeenstemming te brengen met Gods woord. Het *Center for Science and Culture* (what's in a name?) in Seattle probeert in een niet-aflatende vloed aan publicaties en audiovisueel materiaal, de “theologische bezwaren te verpakken in wetenschappelijke taal”. Het doel van de christelijke nationalisten is om de evolutieleer in het onderwijs te vervangen door, of minstens aan te vullen met het creationisme. Daarvoor gebruiken ze niet alleen hun politieke macht maar infiltreren ze in schoolraden. In een aantal

Donald Trump en zijn ministers bidden in Camp David op 8 september 2017.

scholen in Californië en Texas is de evolutieleer merendeels uit de schoolboeken geschrapt. Waar het hun niet lukt sturen fundamentalistische ouders hun kinderen naar particuliere scholen of geven ze thuisonderwijs (ongeveer twee miljoen kinderen). Volgens de laatste Gallup-enquête van mei 2017 blijkt dat de meeste Amerikanen geloven dat God een rol gespeeld heeft in het creëren van menselijke wezens, hetzij in hun huidige vorm (38%), hetzij als onderdeel van een evolutionair proces (38%). Slechts een minderheid denkt dat God daar geen rol in speelde (19%).⁷⁰² Toch blijkt er een dalende trend te zijn in het creationisme.

In elk geval blijft religie een belangrijke rol spelen in de Amerikaanse samenleving en in de politiek. De Amerikaanse president legt stevast zijn ambtseed op de Bijbel af en eindigt elke belangrijke toespraak met een *"so help me God"* of *"God bless America"*. Trump gaat nog een stap verder. Op 1 september 2017 ondertekende hij een presidentiële verklaring waarin hij een speciale dag van gebed aankondigde voor de slachtoffers van de orkaan Harvey.⁷⁰³ Hij deed die aankondiging in aanwezigheid van een predikant die op zijn beurt God bedankte "omdat hij de Amerikanen Trump heeft geschonken".⁷⁰⁴

Nog opvallender was dat Trump samen met de leden van zijn kabinet, onder leiding van vicepresident Mike Pence, baden voor die slachtoffers en om bescherming, wijsheid en hulp van God vroegen. Het beeld van een voltallige regering die met het hoofd gebogen samen bidt, was ongezien in de recente Amerikaanse geschiedenis.

Parallele wetgeving

Een van de meest verontrustende tendenzen is de opkomst van parallelle wetgevingen. Dat kenden we in Europa reeds met het canoniek recht van de rooms-katholieke kerk – een geheel van regels en straffen, die losstaan van het burgerlijk en correctioneel rechtssysteem van een land – en kwam volop onder de aandacht naar aanleiding van de vele gevallen van kindermisbruik door priesters en bisschoppen, die echter vakkundig verborgen werden gehouden voor de burgerlijke rechtbanken. Uit tal van rapporten weten we dat het seksueel misbruik van kinderen binnen de kerk op grote schaal gebeurde. Het zijn gruwelijke feiten die zich decennialang hebben afgespeeld in sacristieën, scholen, internaten, jeugdkampen, weeshuizen en zangkoren. Telkens hadden de daders een gezagsfunctie in de hoedanigheid van priester, koster, onderwijzer, proost, koorleider of kampbegeleider. Met de onthulling van de jarenlange verkrachtingen door de Vlaamse bisschop Roger Vangheluwe van twee van zijn neefjes weten we dat dit gebeurde tot op hoog niveau en dat de toenmalige kardinaal Godfried Danneels op de hoogte was van deze praktijken, maar niets ondernam.

Hoe stuitend en immoreel de praktijken van de betrokken geestelijken, de bisschop en de kardinaal ook mogen zijn, ze werden niet afgekeurd door het Vaticaan in het algemeen en de pausen in het bijzonder. Integendeel. Toen steeds meer misbruiken bekend raakten, liet paus Johannes XXIII op 16 maart 1962 de geheime pauselijke richtlijn *Crimen Sollicitationis* uitvaardigen. Daarbij moesten de daders, het slachtoffer en alle getuigen een absoluut stilzwijgen bewaren over de belastende feiten. Zij dienden zich te houden aan een 'eeuwige stilte'. Wie dit stilzwijgen toch doorbrak, werd bestraft met excommunicatie. In 2001 paste Ratzinger als hoofd van de Congregatie van de Geloofsleer, deze richtlijn aan en stuurde aan alle bisschoppen de instructie *Sacramentorum sanctitatis tutela*. Daarin staat dat seksueel misbruik van minderjarigen door priesters berecht

moet worden door de Congregatie en dat ze onderworpen zijn aan het 'pauselijk geheim'. Van een verplichte melding van die praktijken aan de gerechtelijke instanties is geen sprake. Tegelijk liet men het aan de lokale bisschoppen over om "zonder ruchtbaarheid te geven aan deze zaken", de betrokken priesters over te plaatsen naar andere parochies. Naar aanleiding van het vijfjarig pontificaat van Benedictus XVI in 2010 schreef de kerkgeleerde Hans Küng: "Het kan niet ontkend worden dat het wereldwijde systeem van toedekking van gevallen van seksuele misdrijven gepleegd door geestelijken gestuurd werd door de Congregatie van de Geloofsleer onder kardinaal Ratzinger".⁷⁰⁵

Wat vandaag over de seksuele misbruiken in de kerk bekend is, komt neer op de notie 'misdaden tegen de menselijkheid', aldus de Britse rechter en mensenrechtenactivist Geoffrey Robertson in zijn boek *The Case of the Pope*.⁷⁰⁶ Volgens hem moeten gevallen van seksueel misbruik van kinderen door geestelijken niet langer behandeld worden volgens het canoniek recht, maar door de burgerlijke rechtbanken. Zolang een dergelijke officiële richtlijn niet bestaat, wordt een normale rechtsgang verhinderd en zijn de kerkleiders medeverantwoordelijk wegens schuldig verzuim. Daders van deze schandelijke praktijken, met als verzwarende omstandigheid dat ze misbruik maken van hun gezagsfunctie, moeten net zoals andere burgers voor de rechter worden gebracht en gestraft. Dat was ook de conclusie van een rapport over het massale kindermisbruik in het katholieke Ierland uit 2009. Een jaar later volgde een nieuwe stortvloed schandalen in andere Europese landen zoals in Wales, Nederland, Noorwegen, Zweden, Polen, Oostenrijk en België. De Nederlandse kardinaal Ad Simonis (geb. 1931) pleitte zichzelf van alle schuld vrij en zei: "Wir haben es nicht gewusst." Intussen waren in Nederland al meer dan 1.300 klachten over misbruik binnengekomen. In elk van die landen bleek dat hooggeplaatste kerkleiders seksueel misbruik door geestelijken binnen hun dioceses of organisatie doelbewust in de doofpot stopten.

In december 2017 raakte bekend dat ook in Australië tienduizenden kinderen misbruikt werden door geestelijken en dat de kerkelijke instanties niet waren opgetreden. Een van de aanbevelingen van de onderzoekscommissie was dat priesters die tijdens de biecht bekentenissen horen over kindermisbruik, dit moeten melden aan het gerecht. De aartsbisschop van Sydney repliceerde onmiddellijk dat er geen sprake kon zijn van het afschaffen van het biechtgeheim. Dat

biechtgeheim is volgens de kerk heilig en mag niet onthuld worden, zelfs niet in geval van seksueel misbruik van kinderen.⁷⁰⁷ Ook de meeste andere aanbevelingen om kindermisbruik in de kerk een halt toe te roepen, werden door de aartsbisschop verworpen in naam van God.

Europa onder druk

Onder impuls van radicale gelovigen komt het principe van de scheiding van geloof en staat ook in verschillende Europese landen onder druk te staan. Vanuit Saoedi-Arabië en andere moslimlanden wordt al jarenlang het salafisme met veel financiële middelen in onze contreien gepromoot. Het salafisme is een vorm van islamisme. De aanhangers volgen de strikte interpretatie van de Koran en de Hadith zoals die zogenaamd werd gehanteerd door de profeet en zijn eerste volgelingen, de 'salafiyyah' (traditie) of volgelingen van de voorouders. Ze keren zich tegen andersgelovigen zoals christenen en joden, tegen ongelovigen zoals agnostici en atheïsten, tegen de 'kuffar' of moslims die er ketterse ideeën op nahouden. De kern van het salafisme is een absolute loyaliteit aan God en de islam enerzijds, en de afkeuring van alles wat niet-islamitisch is anderzijds.⁷⁰⁸ Om die reden verwerpen ze de democratie omdat die de burgerlijke wetten boven het woord van God of Allah plaatst.⁷⁰⁹ Om die reden keren ze zich tegen de scheiding van geloof en staat.

In essentie verwerpen salafisten het recht van het individu, in het bijzonder dat van de vrouw, om zelf te beslissen over de belangrijke zaken in zijn of haar leven, en eisen het recht op om binnen hun gemeenschap groepsrechten op te leggen in naam van God. Daarom willen salafisten bijvoorbeeld shariarechtbanken oprichten die oordelen over het familierecht maar uiteindelijk over alle takken van het recht. De werking van een parallelle wetgeving via shariarechtbanken is momenteel al het geval in verschillende Britse steden, zoals werd aangetoond door Machteld Zee.⁷¹⁰ Na lang aandringen kreeg ze toestemming om enkele zittingen van een shariaraad in Londen en in Birmingham bij te wonen. Daar stelde ze vast dat vrouwen niet op dezelfde manier behandeld worden als mannen. Het meest voorkomende probleem dat ze detecteerde was dat van de huwelijksgevangenschap. Dat betekent dat nogal wat moslimvrouwen die gehuwd zijn en willen scheiden problemen hebben om hun 'religieuze huwe-

lijk' te laten ontbinden. Ze zijn volgens de burgerlijke wet wel gescheiden, maar in de ogen van de islamitische gemeenschap waarin ze leven en in hun land van herkomst, worden ze nog steeds beschouwd als getrouwde vrouwen, en mogen daarom geen andere relatie aangaan. Hoe is het mogelijk dat in het land waar de suffragettes actief waren om gelijkheid voor de wet te verkrijgen, nu wordt toegestaan dat een religieus rechtssysteem wordt toegepast dat zich keert tegen de seculiere wetgeving?

Het onderzoek van Zee bevestigt wat al lang vermoed werd, namelijk dat shariaraden de bepalingen van de Koran boven de burgerlijke wetten plaatsen. *"You Cannot Go Against What Islam Says,"* zo klinkt het. Dat werd ook duidelijk in de BBC-reportage *Britain's Sharia Courts* waarbij undercover beelden werden gemaakt van wat zich in die shariaraden afspeelde. "Vrouwen krijgen te horen dat de kinderen aan hun gewelddadige vader worden toegewezen. Als blijkt dat een man getrouwd is met meer vrouwen wordt geadviseerd dat te aanvaarden. In geval van geweld wordt afgeraden om naar de politie te stappen en aangeraden om een betere echtgenote te zijn. Verkrachting binnen het huwelijk bestaat sowieso niet."⁷¹¹ Eind 2016 klaagden steeds meer moslimvrouwen tegen de onrechtvaardige behandeling die ze onder de parallelle wetgeving moesten ondergaan. De Britse premier Theresa May vroeg om een onderzoek om de shariarechtbanken te hervormen, maar in een open brief vroegen de betrokken vrouwen om de afschaffing ervan.⁷¹²

Volgens onderzoekers biedt de afschaffing van deze shariarechtbanken geen oplossing omdat ze dan ondergronds gaan. Dat is wat in de praktijk gebeurt in andere Europese landen. In Duitsland worden heel wat betwistingen tussen moslims beoordeeld door zogenaamde 'islamitische vrederechters', die los van het officiële justitieapparaat uitspraken doen.⁷¹³ "De Duitse justitie wordt buitenspel gezet en zelfs elke vorm van samenwerking met de Duitse politie kan in deze kringen op afkeuring rekenen, om het voorzichtig uit te drukken," aldus de Duitse agente Tania Kambouri, die duidelijk maakt dat deze vorm van parallelle justitie onaanvaardbaar is.⁷¹⁴ Een van de problemen is het feit dat vooral linkse politici zich daar nauwelijks tegen verzetten. Vooral de invloed en de financiering van het salafisme moet aan banden worden gelegd, aldus Zee. Zo wordt geschat dat "Saoedi-Arabië bijna 100 miljard dollar heeft uitgegeven om de wahhabistische doctrine in de wereld te verspreiden". Dat gebeurt door

ondersteuning van terreurgroepen, het financieren van moskeeën, islamitische scholen en centra, en het uitzenden van duizenden predikers die doelbewust aansturen op de invoering van de sharia binnen de eigen gemeenschap.

Deze evolutie gaat in tegen het principe *one law for all* maar bizar genoeg wordt die parallelle wetgeving mee ondersteund door toonaangevende Britten. Zo pleitte Rowan Williams, de voormalige aartsbisschop van de Anglicaanse kerk, in 2008 voor de mogelijkheid om de sharia toe te laten voor het oplossen van familiale kwesties. En ook Nicholas Phillips, de hoogste rechter van Engeland en Wales, vindt shariabeginselen een goede basis voor arbitrage. Williams en Phillips zijn multiculturalisten die vinden dat moslims recht hebben op hun eigen recht. Ze gaan daarbij voorbij aan het feit dat de sharia niet samengaat met democratie en mensenrechten, aldus Machteld Zee. Ook filosofen als Charles Taylor, Bhikhu Parekh en Will Kymlicka komen op voor minderheidsculturen die recht hebben op hun eigen regels. "Erkenning van de groep, en niet van het individu, is van het hoogste belang," zo luidt het motto van multiculturalisten. Voor islamisten zijn dit '*useful infidels*' (nuttige ongelovigen), maar voor verlichte moslims die niet onder de sharia willen leven, is dit een regelrechte ramp, schrijft Zee. Zo blijven zogenaamd progressieve westerlingen ook opmerkelijk stil over praktijken als huiselijk geweld, radicalisering, kindhuwelijken, genitale verminking, polygamie, antisemitisme en andere misstanden die in radicale islamitische kringen vaak voorkomen.

Toch komen er vanuit de juridische wereld verschillende, vaak tegengestelde signalen. Een belangrijke uitspraak van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens was die over de Refah Partisi in Turkije in 2003. Het Turkse Openbaar Ministerie had in 1997 aan het Turkse Constitutioneel Hof gevraagd die partij te verbieden omdat haar ideeën en praktijken in tegenspraak waren met het seculiere karakter van Turkije. De Refah Partisi werd op 16 januari 1998 door het Constitutioneel Hof ontbonden. Op 13 februari 2003 oordeelde de Grote Kamer van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens dat deze beslissing aanvaardbaar en gegrond was. Volgens het Hof streefden de partijleiders en partijleden naar een samenleving die niet in overeenstemming was met de democratische rechtsstaat. Zo keerde de partij zich tegen de vrijheid van meningsuiting, de vrijheid van vereniging en het recht op vrije verkiezingen. De Refah

Partisi nam zich ook voor om de sharia in te voeren en op langere termijn over te schakelen op een theocratisch regime. "Dit rechtssysteem contrasteert duidelijk met de waarden die zijn belichaamd in het Europees verdrag voor de mensenrechten," aldus het Europese Hof. "Een politieke partij waarvan de acties gericht zijn op de introductie van de sharia in een verdragstaat kan daarom moeilijk beschouwd worden als een vereniging die overeenstemt met het democratische ideaal dat aan de grondslag ligt van het geheel van het verdrag."⁷¹⁵ Het Hof oordeelde ook dat Refah Partisi geen geweld zou schuwen om de sharia in te voeren, en dat er dus een duidelijk en onmiddellijk gevaar bestond. Om die redenen had de Turkse staat het recht om de vrijheid van geloof in te perken teneinde de democratie weerbaar te houden.

In 2016 werd een Pakistaans-Nederlandse vrouw, die tevergeefs poogde haar islamitisch huwelijk ongedaan te maken, door een Rotterdamse rechter verwezen naar een shariarechtbank, alhoewel die in Nederland officieel niet bestaat. Hij wees de vrouw erop dat ze het zou kunnen voorleggen aan een Britse shariarechtbank.⁷¹⁶ Gelukkig sprong de ngo Femmes for Freedom van Shirin Musa voor haar in de bres door haar financieel te steunen en in hoger beroep te gaan, waar ze in het gelijk werd gesteld. Dit voorval toont echter aan hoezeer het denken in parallelle wetgevingen is doorgedrongen bij Europese intellectuelen.

Toenemende censuur

Het gebrek aan een effectieve scheiding van geloof en staat heeft ook een effect op principes zoals de vrijheid van meningsuiting en het recht op zelfbeschikking. Waar groepsrechten belangrijker worden geacht dan individuele rechten en de overheid zich niet langer neutraal opstelt, geeft zij vrij baan aan radicale gelovigen die anderen de mond willen snoeren. Zo werd in 2004 het toneelstuk *Behzti* van schrijfster Gurpreet Kaur Bhatti in Birmingham stopgezet na protest van sikhs die het als een belediging beschouwden voor hun godsdienst.⁷¹⁷ In Toulouse en Parijs verhinderden in 2011 extreme katholieken dan weer de opvoering van het theaterstuk *On the Concept of the Face, Regarding The Son of God*. Orthodoxe joden en het Vaticaan protesteerden in 2006 tegen een optreden van de popster Madonna omdat ze in haar show een kruisiging naspeelde. Het Vaticaan sprak

zich dat jaar trouwens ook uit tegen de Deense cartoons en sprak toen van een “onaanvaardbare provocatie”.

De voorbije jaren zien we trouwens hoe vertegenwoordigers van diverse godsdiensten opnieuw pleiten voor strafrechtelijke vervolging van godslastering. In 2009 nam de Mensenrechtenraad van de Verenigde Naties een resolutie aan tegen het “belasteren van godsdiensten”. In de finale versie werd het woord belastering wel nog vervangen door “negatieve stereotypering van religies”, maar dit komt op hetzelfde neer. In elk geval kadert deze resolutie in een algemene tendens om religieuze geboden opnieuw tot basis van de moraal te maken en ondermijnt daarmee in belangrijke mate de waarde en de kracht van de hooggestemde bepalingen van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. In vier Europese landen, Denemarken, Polen, Duitsland en Griekenland is blasfemie nog steeds strafbaar. Maar zoals in vorige hoofdstukken reeds duidelijk gemaakt, de censuur is vooral een vorm van zelfcensuur geworden. Veel schrijvers en cartoonisten willen geen problemen met radicale moslims – wat begrijpelijk is – en wagen zich niet (langer) aan het bekritisieren of bespotten van een al bij al achterlijke religie zoals de oorspronkelijke of zuivere islam die salafisten vereren.

Verontrustend is het feit dat die (zelf)censuur steeds dieper doordringt in onze westerse samenlevingen. In tal van christelijke scholen zijn sprookjesachtige boeken waarin magie voorkomt, zoals die van Harry Potter, verboden. Alleen God mag nog toveren. In kinderboeken van Oxford University Press mogen niet langer varkentjes voorkomen. In Polen is Winnie de Poeh verboden omdat hij homoseksueel gedrag zou vertonen.⁷¹⁸ Dat allemaal in naam van God. Uiteraard gaat deze censuur in streng religieuze landen nog veel verder, maar het is een teken aan de wand dat ook hier steeds meer angst bestaat om iets te zeggen of doen. In zijn boek *Berichten uit Brussel* beschrijft de journalist en historicus Luckas Vander Taelen (geb. 1958) hoezeer radicale moslims hun greep op Brusselse buurten hebben versterkt. Dat blijkt onder meer uit een voorval met de Marokkaanse kunstenaar Mehdi Lahlou die als kunstwerk enkele rode damesschoenen op een aantal gebedsmatjes had gezet. Het werk werd bespuwd, vernietigd en tenslotte verwijderd. Voor Vander Taelen is dat een onaanvaardbare overtreding van de vrijheid van meningsuiting, de vrijheid van de kunstenaar en de vrijheid om een godsdienst te mogen bekritisieren.⁷¹⁹

Het hele punt is dat de overheid, die nochtans actief zou moeten instaan voor de scheiding van geloof en staat, zich in deze kwesties compleet afzijdig houdt. Wat ze wel doet is oproepen tot respect, tolerantie en de acceptatie van het anders-zijn. De overheid schaart zich niet consequent achter diegenen die de vrijheid van meningsuiting gebruiken om vaak juiste kritiek te ventileren, maar spoort schrijvers en cartoonisten aan om zich in te houden, niet op zoek te gaan naar de confrontatie en al zeker niet om te beledigen, wat dat woord ook moge betekenen. Want wat is beledigen? Heeft Galilei niet talloze katholieke gelovigen beledigd toen hij aantoonde dat de aarde niet centraal stond en de aarde rond de zon draaide? En heeft Darwin niet miljoenen mensen beledigd toen hij beweerde dat we van dieren afstamden? Hadden Galilei en Darwin dan moeten zwijgen? Zoals John Stuart Mill schreef in zijn boek *On Liberty* (1859) moeten we afwijkende meningen toelaten, juist om vooruitgang te boeken.

Het is deze stelling die, door een gebrek aan scheiding tussen geloof en staat, weer actueel wordt. Het censureren van meningen is een van de gevaarlijkste trends in onze hedendaagse samenleving. Daarbij hebben we het niet alleen over extreme moslims die bijvoorbeeld een lezing van de Nederlandse schrijver en dichter Benno Barnard (geb. 1954) aan de Universiteit van Antwerpen onderbraken.⁷²⁰ In de VS worden publieke figuren, zoals Ayaan Hirsi Ali, regelmatig geweerd omwille van zogenaamde islamofobe uitspraken. In 2014 zou ze aan de universiteit van Brandeis een *doctor honoris causa* ontvangen voor haar strijd voor de vrouwenrechten. Onder impuls van politiek correcte studenten werd dit evenwel teruggedraaid.⁷²¹ Een schande op het blazoen van universiteiten die een kritische en onafhankelijke ingesteldheid zouden moeten hebben. De Britse ex-moslima en mensenrechtenactiviste Maryam Namazie die opkomt voor "one law for all" werd in 2015 uitgenodigd door de Warwick University om te spreken over haar activiteiten, maar de linkse studenten-vakbond slaagde erin haar te weigeren om te "vermijden dat ze andere religies of groepen beledigen".⁷²²

Neutraliteit van de overheid

Een laatste punt waarover de scheiding van geloof en staat zou moeten gaan, is de neutraliteit van de overheid. Volgens de Verlichtingswaarden moet de overheid zich neutraal opstellen tegenover elke

religie en mag ze geen positie kiezen. Ook dit principe staat onder druk, denk aan de discussies over kruisbeelden in Italiaanse scholen, het verbod op opvallende religieuze symbolen in Franse publieke diensten, en religieuze praktijken die haaks staan op het zelfbeschikingsrecht. Er bestaan vijf mogelijke opties in de relatie tussen staat en religie: (i) de atheïstische staat, (ii) de theocratische staat, (iii) de staat met een staatskerk, (iv) de multiculturele staat en (v) de agnostische staat. Een atheïstische staat, zoals destijds in de Sovjet-Unie en Albanië, probeert religie te vernietigen. Dit strookt niet met een democratische rechtsstaat waarin elke burger zijn geloof vrij mag belijden. De theocratische staat, zoals Saoedi-Arabië en Iran, dwingt elke burger tot een bepaald geloof. Ook dit staat haaks op een rechtsstaat want er bestaat geen onafhankelijke rechterlijke macht, geen vrijheid van meningsuiting, geen gelijkwaardigheid van man en vrouw, en dergelijke.

In landen met een staatsgodsdienst, zoals Engeland en Denemarken, worden andere religies wel toegestaan maar tegelijk ook gediscrimineerd. In Noorwegen worden religies dan weer bevoordeeld ten opzichte van niet-geloof. In de praktijk zien we dat steeds meer landen die een christelijke staatsgodsdienst hadden, dit in min of meerdere mate hebben afgebouwd omwille van het gelijkheidsprincipe. In de multiculturele staat worden alle religies in gelijke mate ondersteund maar gaat men er ook van uit dat culturele waarden en normen van de ene cultuur gelijk behandeld moeten worden als die van een andere cultuur. Dit leidt bijvoorbeeld tot het toelaten van speciale joodse en islamitische rechtbanken, zoals in Engeland het geval is. Maar ook het vergoelijken van culturele praktijken die haaks staan op de mensenrechten. Voorbeelden daarvan zijn gedwongen huwelijken, polygamie en verstotingen. Ook dit past niet in een democratische rechtsstaat omdat de belangen en tradities van de groep hier belangrijker worden geacht dan de belangen van het individu. Zo komen we bij het vijfde model, de agnostische staat. "De agnostische of seculiere staat bestrijdt de religieuze overtuigingen van zijn burgers niet, maar verdedigt zelf ook geen enkele religieuze positie."⁷²³ De staat is in dat geval zelf religieus neutraal. Een voorbeeld daarvan is Frankrijk waar staatsambtenaren hun eigen religieuze overtuiging op geen enkele manier zichtbaar mogen laten blijken. Hier wordt de scheiding van kerk (of geloof) en staat rigoureuus doorgetrokken. Gelovigen en ongelovigen staan op gelijke voet.

Een logisch gevolg van deze positie is dat de staat religies en levensbeschouwingen niet langer financiert, dus ook geen organisaties of instellingen die op basis van een religie of levensbeschouwing functioneren. Verder ook dat overheden, zowel nationaal, regionaal als lokaal geen initiatieven nemen of ondersteunen die een religieus of levenbeschouwelijk karakter hebben. En tenslotte is het in een seculiere staat uitgesloten dat er parallelle rechtssystemen zouden bestaan. De regel is hier: *'One law for all'*. Toch wordt onze positie voor een echte neutrale staat niet altijd gedeeld. Een rechter in Rotterdam vond het in november 2017 geen probleem dat een agente een hoofddoek draagt.⁷²⁴ Men relativeerde deze uitspraak door erop te wijzen dat de agente enkel meldingen van klachten opnam en niet optrad in het publieke domein. Deze redenering raakt kant noch wal. Politieagenten zijn de waarborgers van de neutrale overheid die trouwens beschikt over het geweldsmonopolie. Of die vrouw nu enkel achter het loket of voor het loket functioneert, is irrelevant. Zodra dat ze als gezagsdraagster optreedt mag ze geen enkele schijn van partijdigheid vertonen.

Wie aanvaardt dat politieagenten een opvallend religieus symbool mogen dragen, moeten dat ook aanvaarden van rechters. Maar wat dan met een billijke en neutrale rechtspraak? In plaats van religieuze symbolen, zoals het dragen van een hoofddoek, te faciliteren zou een neutrale overheid juist moeten aansturen op minder religieuze symbolen in het publieke domein. Dus geen kruisbeelden in openbare gebouwen zoals rechtbanken, ziekenhuizen en scholen. Geen opvallende religieuze symbolen gedragen door gezaghebbers van de overheid, zoals ook onderwijzers in het officieel onderwijs. De overheid heeft geen nood aan meer religie, maar aan minder religie. Willen we in onze multireligieuze samenleving tot meer harmonie komen dan gebeurt dat het best als iedereen een seculiere staat nastreeft. Een staat waarin geen religieuze maar humane waarden centraal staan en die door iedereen aanvaard en gerespecteerd worden.

Gelijkheid van man en vrouw

Alle mensen zijn gelijk voor de wet. Dit principe werd ruim 255 jaar geleden met kracht verdedigd door de Italiaanse Verlichtingsfilosoof Cesare Beccaria. In zijn werk *Dei delitti e delle pene* (Over misdaden

en straffen) stelde hij dat niemand, ook geen edelman of koning, meer rechten heeft dan een gewone burger. Hij bepleitte daarbij ook nadrukkelijk de gelijkwaardigheid van de vrouw in het strafrecht. Zo veroordeelde hij de gedachte dat de getuigenis van een vrouw in een onderzoek of rechtszaak minder waard zou zijn dan die van een man. Deze en andere stellingen van Beccaria werden later gemeengoed en opgenomen in de 19de-eeuwse grondwetten en in de Universele en de Europese Verklaring van de Rechten van de Mens. Artikel 1 van het UVRM luidt als volgt: "Alle mensen worden vrij en gelijk in waardigheid geboren." Artikel 2 benadrukt dat wat rechten en vrijheden betreft, er geen onderscheid mag worden gemaakt naar geslacht. En alle rechten die verder in de Verklaring staan opgesomd, beginnen met "Een ieder" of "Allen" waarmee men duidelijk maakte dat vrouwen dezelfde rechten hebben als mannen. Deze bepalingen werden niet snel dagelijkse praktijk. Vrouwen hebben lang moeten wachten om stemrecht te krijgen (in België pas in 1948) en er was een tweede feministische golf nodig om vrouwen meer baas te laten worden over hun eigen lichaam. Ook vandaag bestaan er nog steeds achterstanden voor vrouwen op het vlak van verloning, carrièremogelijkheden en inzake representatie in de top van het bedrijfsleven en de politiek. Dit zijn echter geen gevolgen van religieuze bepalingen.

Religieuze misogynie

Vrouwen worden in de geopenbaarde godsdiensten niet gelijkwaardig geacht aan mannen. Dat blijkt onder meer uit hun zogenaamde heilige teksten. "Vrouwen, schik u naar uw man als naar de Heer, want de man is het hoofd van de vrouw, zoals Christus het hoofd is van de kerk. Hijzelf is de verlosser van zijn lichaam. Welnu, zoals de kerk zich schikt naar Christus, zo moet ook de vrouw zich in alles naar haar man schikken," staat in Efeziërs (5:22-23). "Zoals in alle gemeenten van de heiligen moeten de vrouwen in uw bijeenkomsten hun mond houden. Het is hun niet toegestaan het woord te nemen; zij moeten ondergeschikt blijven, zoals trouwens de wet voorschrijft. Willen zij iets te weten komen, dan moeten zij er thuis hun man maar naar vragen; een vrouw hoort nu eenmaal niet in de gemeente het woord te voeren," aldus Korinthiërs 1 (14:3-35). Diezelfde minachtende houding tegenover de vrouw vinden we in de Koran. "De mannen zijn zaakwaarnemers voor de vrouwen, omdat God de een boven

de ander heeft bevoorrecht...," aldus soera De Vrouwen (4:34). "(Vrouwen), Blijft in uw huizen en stelt uw schoonheid niet tentoon als in de vroegere dagen der onwetendheid," staat in soera De Cofreres (33:33).

Was en is het de bedoeling van God dat vrouwen ondergeschikt zijn aan mannen? Waarom staat in alle 'heilige' teksten dat vrouwen moeten luisteren naar hun man? Er zijn maar twee mogelijke antwoorden. Ofwel heeft God dat inderdaad bevolen en dan ziet hij vrouwen als minderwaardige wezens. Ofwel hebben mannen een God uitgevonden om hun eigen superieure positie veilig te stellen. De Vlaamse filosoof Etienne Vermeersch wijst erop dat de geopenbaarde godsdiensten vrouwen niet alleen als minderwaardig zien, maar ook dat ze stevast worden voorgesteld als een kwaadaardige bron van verleiding, wellust en onreinheid. Dat laatste blijkt alvast uit de manier waarop de kerkvaders vrouwen voorstelden. Zo zou God vrouwen vervloeken omdat Eva een vrucht had gegeten van de boom van de kennis van goed en kwaad, en Adam daar ook toe had verleid. Vanaf dan zouden ze nog enkel in de hevigste pijnen kinderen baren. Volgens de 4de-eeuwse kerkvader Hiëronymus van Stridon is "de vrouw de poort van de duivel, de weg van het kwaad, de prikkel van de schorpioen, in één woord: een gevaarlijk ding..."⁷²⁵⁻⁷²⁶ Er werden op synodes, met uiteraard alleen mannelijke religieuze denkers en leiders, zelfs ernstige discussies gevoerd of vrouwen wel mensen waren.

Ook de islam beschouwt vrouwen als het privébezit van de man. Bovendien werd polygamie aanvaard en door de profeet Mohammed ook zelf beoefend met als pijnlijk gegeven dat hij huwde met de zesjarige Aisja en dat huwelijk ook consumeerde toen ze negen jaar was. Vandaag mogen moslims vier vrouwen hebben, een vrouw uiteraard maar één man. Er bestaan nog veel andere bepalingen waaruit blijkt dat de vrouw minder rechten heeft dan de man zoals in het erfrecht, het familierecht, het strafrecht en de kledingvoorschriften.

Kindbruiden en genitale verminkingen

Een van de meest gruwelijke praktijken die in naam van God gebeuren, zijn kindhuwelijken. Volgens ayatollah Khomeini waren meisjes van negen jaar geslachtsrijp en mochten ze huwen. Daarom verlaagde hij de huwelijksleeftijd voor meisjes van 18 naar 9 jaar. Voor elk huwelijk is evenwel de toestemming van de man en de vrouw nodig.

Kindbruid in Afghanistan. © EPA

In de praktijk zijn het echter de vaders, ooms en neven die al dan niet als voogd in de plaats van het meisje beslissen. Het gevolg is dat wereldwijd jaarlijks zo'n honderd miljoen meisjes slachtoffer zijn van een voortijdig huwelijk. Ook in Turkije, dat onder Erdogan steeds meer de richting inslaat van een islamitische dictatuur, woedt volop de discussie over de verlaging van de huwelijksleeftijd voor meisjes. De Diyanet, het Turkse Presidium voor Godsdienstzaken dat een grote invloed heeft, publiceerde begin 2018 een document waarin gesteld wordt dat meisjes op negen jaar en jongens op dertien jaar geslachtsrijp zouden zijn en dus mogen trouwen. Dat staat haaks op de Turkse seculiere wet die bepaalt dat mensen pas vanaf hun achttiende in het huwelijk mogen stappen. Het document van Diyanet werd nadien onder invloed van protest ingetrokken. Het zou enkel gaan om een interpretatie van de islamitische wetten.⁷²⁷ In elk geval zal dit zorgen voor nog meer illegale kindhuwelijken in Turkije, die nu reeds vaak voorkomen. Gevaarlijk is ook dat dergelijke letterlijke interpretaties van de Koran en de Hadith worden aangeleerd aan de imams die door Diyanet worden opgeleid en die onder meer naar de Nederlandse en Belgische Turkse moskeeën worden gestuurd.

In elk geval komen er steeds meer kindbruiden voor in de islamitische wereld en in moslimgemeenschappen in Europa. Het is een

praktijk die ook heel veel voorkomt onder hindoes in India. Daar huwt bijna de helft van de meisjes voor hun achttiende, maar vaak al voor hun tiende. Deze mensonterende, doorgaans religieuze praktijk staat haaks op artikel 16 van de UVRM: "Een huwelijk kan slechts gesloten worden met de vrije en volledige toestemming van de aanstaande echtgenoten." Zoals Assita Kanko (geb. 1980) zegt is de plaats van deze meisjes op school en niet in bed.⁷²⁸ Veel van hen worden zwanger en leven vanaf dan als feitelijke slaven voor de man, de vader, de grootvaders, de ooms en de zoons in het gezin. De positie van de vrouw in de islam is allesbehalve begerenswaardig. Jonge meisjes worden uitgehuwelijkt aan mannen die veel ouder zijn en die hen verkrachten. Dat alles volgens heilige teksten die zijn neergeschreven in naam van God.

Naast jonge, gedwongen huwelijken bestaat er ook de vreselijke praktijk van de genitale verminkingen. Volgens sommigen is dat geen religieuze maar een louter culturele praktijk. Toch valt op dat het vooral meisjes in islamlanden zijn die het slachtoffer worden van deze gruwelijke ingreep. In veel gevallen steunen plaatselijke imams dergelijke besnijdenis omdat dit ervoor zou zorgen dat de vrouw minder opwinding kent en haar seksuele driften zou temperen. Vrouwelijke genitale verminking komt ook voor in christelijke en animistische volkeren in Oost-Afrika. In het jodendom en de islam bestaat tevens de religieuze praktijk van de circumcisie, het verwijderen van de voorhuid van de penis. Volgens Genesis 17 moet elke mannelijke baby binnen de week besneden worden: "11. Jullie moeten je voorhuid laten verwijderen; dat zal het teken zijn van het verbond tussen mij en jullie. 12. In elke generatie opnieuw moet iedereen van het mannelijk geslacht besneden worden wanneer hij acht dagen oud is. 14. Een onbesnedene, een mannelijke persoon van wie de voorhuid niet verwijderd is, moet uit de gemeenschap gestoten worden." In het Nieuwe Testament wordt tweemaal verwezen naar de besnijdenis voor jongens. En in de Hadith van de Profeet worden de moslims opgeroepen om de profeet Ibrahim na te volgen die zich liet besnijden. Ook in de Hadith van Sahih Muslim wordt vermeld dat de besnijdenis "behoort tot de natuurlijke aanleg van de mens".

Er bestaat wereldwijd protest tegen de genitale verminkingen van meisjes en vrouwen en de besnijdenis van jongens. Deze praktijken druisen immers in tegen het recht op fysieke integriteit van elke mens, dus ook van pasgeborenen, omdat er een onherroepelijk licha-

melijk letsel wordt toegepast. "Over zichzelf, over zijn eigen lichaam en geest, is het individu soeverein," schreef John Stuart Mill in zijn befaamde boek *Over vrijheid* waarin hij de voorwaarden onderzocht waaronder mens en maatschappij het best tot hun recht konden komen.⁷²⁹ Wie een baby besnijdt in naam van God gaat in tegen het recht op zelfbeschikking van elk individu.

Maagdelijkheid, verkrachtingen en geweld

Een opvallende gelijkenis in alle religies is de fixatie op en zelfs obsessie met seksualiteit. Zo staat in de Bijbel in Thessalonicenzen 4:3-6: "Het is de wil van God dat u een heilig leven leidt: dat u zich onthoudt van ontucht, dat ieder van u zijn lichaam heiligt en in eerbearheid weet te beheersen en dat u niet zoals de ongelovigen, die God niet kennen, toegeeft aan uw hartstocht en begeerte." De Koran stelt het nog explicieter in soera 24: 30-31: "Zeg tegen gelovige mannen dat zij hun ogen neerslaan en dat zij hun passies beheersen. Dat is reiner voor hen. (...) En zeg tegen de gelovige vrouwen dat zij hun ogen neerslaan en dat zij hun passies beheersen." Waar het op neer komt is dat van gelovigen verwacht wordt dat zij geen seksuele betrekkingen hebben voor het huwelijk. In de praktijk wordt dit echter vooral verwacht van vrouwen en dat zij, en hun familieleden, er alles aan doen om voor het huwelijk hun maagdelijkheid te behouden.

In haar boek *De maagdenkooi* gaat Ayaan Hirsi Ali (geb. 1969) dieper in op de seksuele moraal van de islam die volgens haar een belangrijk probleem vormt.⁷³⁰ De obsessie voor het behoud van het maagdenvlies leidt ertoe dat moslimmeisjes tot huisarrest worden veroordeeld, soms in gescheiden ruimtes moeten leven of genitaal verminkt worden door het wegsnijden van de clitoris. Het leidt tot een sfeer van hypocrisie en leugens. Ouders zwijgen over seksuele opvoeding, jongeren hebben stiekem relaties, meisjes laten hun maagdenvlies operatief herstellen, roddels en achterklap zorgen voor wantrouwen, en de eer van de familie moet hoog gehouden worden, desnoods met geweld. Ayaan Hirsi Ali ziet de maagdenkooi als een dubbele kooi: "In de binnenste kooi zitten de vrouwen en meisjes opgesloten. Over de vrouwenkooi heen staat weer een grotere kooi waarin de hele islamitische cultuur zit opgesloten." De maagdenkooi moet doorbroken worden, zo benadrukt Ayaan Hirsi Ali, omdat het niet langer kan dat vrouwen die geen hoofddoek willen dragen, die

weigeren te trouwen met een hen onbekende man, die een voor-huwelijkse relatie hebben, die zich verzetten tegen hun seksuele verminking of die gewoon zichzelf willen zijn, nog langer vernederd, verkracht of vermoord worden.

Het zijn zware beschuldigingen, maar ze zijn juist. In het deel over *kindbruiden en genitale verminkingen* hebben we gezien hoezeer vrouwen lijden onder deze dubbele moraal. Meisjes worden vaak uitgehuwelijkt aan een ouder familielid of aan een compleet vreemde man. Dan wordt het huwelijk 'geconsumeerd' wat neerkomt op een regelrechte verkrachting van een kind. "Uithuwelijken is het ter beschikking stellen van een meisje of jonge vrouw aan een vreemde man die haar seksueel mag gebruiken. Hoe jonger de bruid, hoe groter de kans op een maagd. In wezen gaat het hierbij om een gearrangeerde verkrachting met goedkeuring van de hele familie," aldus Hirsi Ali die zelf werd uitgehuwelijkt maar kon ontsnappen.⁷³¹ Daarnaast worden vrouwen, al vanop jonge leeftijd, binnen het patriarchaat verplicht om zich te bedekken. Die hoofddoeken, hijabs, nikabs, chadors en boerka's dienen om de lust bij andere mannen niet op te wekken en zo als een eerbare vrouw door het leven te gaan. Die boodschap werd in de jaren negentig verspreid via cassettebandjes en nadien via de alomtegenwoordige satelliettelevisies, zowel in het Midden-Oosten als in het Westen, waarop steeds meer moslimvrouwen zich steeds vaker en vollediger gingen bedekken als een vorm van kuisheid en onderdanigheid ten aanzien van de mannen en hun geestelijke leiders.⁷³²

Net als elders in de zowel seculiere als religieuze wereld vinden in islamitische landen veel verkrachtingen plaats. Maar in tegenstelling tot westerse landen, waar de daders van verkrachtingen gestraft worden, blijft de vrouw in de islam de dupe. Veel vrouwen zijn verkracht en worden daar nadien nog eens voor gestraft omdat ze 'ontucht' pleegden. "Ons maagdenvlies is niet van ons. Het is eigendom van onze familie," schrijft de Egyptische journaliste Mona Eltahawy (geb. 1967).⁷³³ In veel moslimlanden (maar ook in het hindoeïstische India) wordt een verkrachte vrouw vaak door haar familie verstoten of zelfs geëremoord. In het 'beste' geval wordt de dader verplicht om met de verkrachte vrouw te huwen. De Turkse AKP-partij van Erdoğan had in 2016 een dergelijke richtlijn voorgesteld. Mannen die minderjarigen hadden misbruikt, zouden de kans krijgen om met hun slachtoffers te trouwen, waardoor ze vrijgesteld zouden worden van

vervolging. Zo'n wet zou alleen maar leiden tot nog meer kindermisbruik.⁷³⁴

Zoals gezegd komen verkrachtingen niet alleen voor in islamitische gemeenschappen. Ook binnen de katholieke kerk werden, zoals hiervoor besproken, tienduizenden jonge kinderen, meestal jongens, seksueel misbruikt en/of verkracht door geestelijken. Doorgaans werden de kinderen afgedreigd om daar niets van naar buiten te brengen en belandde de zaak in de doofpot. Volgens een Australisch onderzoek zou onder meer het celibaat bijdragen aan dergelijke vormen van pedofilie en zou dit dan ook best afgeschaft worden. Maar de kerk wil daar niet van weten en blijft vasthouden aan priesters die enkel gehuwd zijn met de kerk en hun seksuele verlangens derhalve moeten intomen.

Nog een gevolg van de door religies opgelegde rigide regels voor seksueel gedrag van gelovigen is het enorme geweld dat gepleegd wordt tegenover vrouwen. Ayaan Hirsi Ali maakte als tolk in de vrouwencentra, die slachtoffers van huiselijk geweld opvangen, vele wantoestanden mee. Daarbij wijst ze op een opmerkelijk verschil in behandeling tussen autochtone slachtoffers en allochtone. Nederlandse vrouwen wordt geleerd assertief te worden, maar bij moslimvrouwen staat 'bemiddeling' met de man en de familie centraal. Alsof het haar schuld is dat ze geslagen wordt. Huiselijk geweld bij allochtonen wordt al te vaak cultureel of religieus gelegitimeerd en zelfs goedgekeurd binnen die gemeenschap.⁷³⁵ Daarvoor verwijzen heel wat moslimgelovigen naar het Koranvers 4:34: "De mannen zijn zaakwaarnemers voor de vrouwen, omdat God de een boven de ander heeft bevoorrecht en omdat zij van hun bezittingen uitgegeven hebben. De deugdzame vrouwen zijn dus onderdanig en zij waken over wat verborgen is, omdat God erover waakt. Maar zij van wie jullie ongezeglijkheid vrezen, vermaant haar, laat haar alleen in de rustplaatsen en slaat haar. Als zij jullie dan gehoorzamen, dan moeten jullie niet proberen haar nog iets aan te doen. God is verheven en groot." Veel moslims relativeren deze tekst en hebben het over "lichtjes slaan" (althoewel dat niet in de oorspronkelijke Arabische tekst staat) of dat het slaan wel mag maar "geen verwondingen mag veroorzaken" in het bijzonder in het aangezicht.⁷³⁶

Op een ruimer vlak zijn religies mee verantwoordelijk voor een van de grootste problemen van onze tijd: de overbevolking. In de Bijbel staat in 1 Timotheus 2:14-15: "Niet Adam is misleid, maar de

vrouw, toen zij misleid werd, tot overtreding gekomen. Maar zij zal in de weg van het baren van kinderen zalig worden, als zij blijft in geloof, liefde en heiliging, gepaard met bezonnenheid." In de Hadith van Rawa Ibn Hibban Sahih staat de volgende uitspraak van de profeet: "Huw de goede vrouwen die vruchtbaar zijn, zodat de (moslim) gemeenschap groter is dan de andere op de Dag des Oordeels." Ook de katholieke kerk heeft stevast opgeroepen om meer kinderen te baren want dat betekende meer gelovigen. Hetzelfde geldt in de islam waar imams soortgelijke oproepen doen, zelfs Erdoğan doet dat. In die zin zijn religies lang en nog steeds tegen voorbehoedsmiddelen en abortus geweest. Dat alles zorgde mee voor de explosie van de wereldbevolking die steeds meer de draagkracht van de aarde aantast. Ook vandaag blijven extreemrechtse en religieus geïnspireerde politici in de westerse wereld vrouwen aanzetten om meer kinderen op de wereld te zetten. Zo riep het Poolse ministerie van Volksgezondheid vrouwen op om zich "te vermenigvuldigen als konijnen".⁷³⁷

Gelijkwaardigheid weer in vraag

Het principe van de gelijkwaardigheid van man en vrouw wordt door steeds meer religieuze leiders en gewone gelovigen weer in vraag gesteld. Het Vaticaan is bijzonder actief in de VN-vrouwenconferenties en drukt daar haar misogynie standpunten door. Zo slaagde het erin om op de VN-top Rio+20 in juli 2012 het principe van de 'seksuele en reproductieve rechten', dus het recht op gezinsplanning te schrappen met steun van sterk katholieke landen zoals de Dominicaanse Republiek, Chili, Honduras, Costa Rica, Polen en Malta en van moslimlanden zoals Iran, Egypte en Syrië en andere landen die niet uitblinken in respect voor mensenrechten zoals Rusland en Nicaragua. In de Verenigde Staten is er de opmars van de zogenaamde Promise Keepers, overwegend streng christelijke blanke mannen die de Bijbel letterlijk nemen en vinden dat vrouwen ondergeschikt zijn aan de man.

Nog erger zijn de Amish, een streng protestantse geloofsgemeenschap in de VS die zich bewust buiten de moderne samenleving houden en voor wie vrouwen zo goed als rechteloos zijn. In Israël zien we dan weer een toename van orthodoxe joden die de seksegelijkheid willen terugdraaien en opkomen voor gescheiden ruimtes voor mannen en vrouwen. Dat bleek nog eind 2011 toen leden van de ultra-orthodoxe Haredim weigerden om op een bus te stappen omdat een

vrouw, Tanya Rosenblit, weigerde om haar plaats af te staan en achteraan te gaan zitten.⁷³⁸ Binnen de islam is de positie van de vrouw nog erger en stuurt men bewust aan op de toepassing van de sharia. Zo zijn er in Engeland de shariarechtbanken voor uitspraken inzake familierecht die steeds in het nadeel vallen van de vrouwen.

Besluit

Religies en religieuze leiders proberen het doen en laten van elke gelovige van bij de geboorte tot aan de dood te controleren. Dat was vroeger het geval met het christendom vanaf haar erkenning als staats-godsdienst onder de Romeinse keizer Theodosius in 380. Het stelde via de kerk steeds meer regels op over hoe men moest leven, bidden, eten, seksueel verkeer hebben, zich kleden, naar de mis gaan, enzovoort. De impact van het christendom, zowel van het katholicisme als de diverse vormen van het protestantisme op het leven van elke dag duurde tot diep in de twintigste eeuw. Pas vanaf de jaren zestig kwam daar verandering in met de toenemende ontkerkelijkheid, ontzuiling en secularisering, en nam het individualisme toe.

Ook de islam controleert alle facetten van haar gelovigen, niet alleen in islamitische landen maar ook in orthodoxe moslimgemeenschappen in het Westen. Veel van de regels die door de mullahs en imams worden opgelegd, staan haaks op de menselijke waardigheid, in het bijzonder op die van de vrouwen. Vandaar de noodzaak van een militante seculiere tegenbeweging die niet plooit voor allerlei eisen van radicale leiders. Dat betekent dat er wereldwijd strijd moet geleverd worden tegen kindermisbruik, kindbruiden, genitale verminderingen, verplichte klederdracht, gedwongen huwelijken, verstotingen, polygamie, verkrachtingen, huiselijk geweld, huwelijkse gevangenschap en eremoorden. Ook op andere vlakken moeten we ons kanten tegen de opmars van religieuze regels zoals het onverdoofd slachten van dieren, het gescheiden zwemmen, de sociale druk om hoofddoeken te dragen, en dergelijke.

Waar de leiders van alle radicaal religieuze groepen op aansturen, is het herstel van de goddelijke basis van de moraal, dus net het omgekeerde van de door mensen bedachte morele regels. Hun ambities reiken immers veel verder dan louter het aan banden leggen van de vrijheid van meningsuiting en het terugdraaien van de rechten van

de vrouw. Ze willen de scheiding van kerk en staat die de ruggengraat vormt van elke democratische rechtsstaat, zonder meer afschaffen. De radicale gelovigen, zowel in het christendom, het jodendom als de islam, keren zich tegen de verworvenheden van de moderniteit, tegen het recht om zelf te denken, tegen zelfontplooiing en tegen het individualisme. Maar ook en vooral tegen atheïsten die zich verzetten tegen de hernieuwde impact van religies in het publieke domein. "Christenen en moslims zijn meer aan elkaar verwant dan aan de seculiere wereld. Op een dag zullen ze zich verenigen en de waardigheid van de mens uit hem knippen zoals je een tube tandpasta leeg knijpt", schrijft Guus Kuijer (geb. 1942) in zijn boek *Het doden van een mens*.⁷³⁹ Dat is het echte gevaar van de heropstanding van zowat alle vormen van orthodox geloof waarin de rede plaats heeft gemaakt voor obscurantisme. We moeten als atheïsten daar dringend tegen ageren. We moeten de grenzen stellen waarbinnen een geloof beleefd kan worden.

Er is derhalve nood aan een moreel Esperanto, een reeks van seculiere geboden die door iedereen zouden moeten worden opgevolgd. Het lijkt een moeilijke opgave maar dat was de strijd tegen de slavernij, de strijd voor vrouwenrechten en de strijd voor de rechten van homoseksuelen ook. Het is mogelijk om het nieuwe radicaal religieuze tijt te keren. Maar daarvoor moeten we met zijn allen weer op de bres gaan staan en de Verlichtingswaarden actief verdedigen en uitdragen. Er zijn trouwens verschillende lichtpunten die aantonen dat een verandering, in het bijzonder binnen de islam, mogelijk is. Die bespreken we in het volgende hoofdstuk.

6

Lichtpunten in tijden van duisternis

*“In naam van de barmhartige en genadige God,
die mensen in al hun verscheidenheid
heeft geschapen, moet de maatschappij ertoe
bijdragen het samenleven van mensen,
die de islamitische overtuiging zijn toegedaan,
in Duitsland volgens de regels van
de Universele Verklaring van de Rechten
van de Mens van de Verenigde Naties
en de grondwet van de Bondsrepubliek Duitsland
gestalte te geven.”⁷⁴⁰*

SEYRAN ATEŞ

Wie het boek tot hiertoe gelezen heeft, krijgt allicht de indruk dat het allemaal kommer en kwel is. Na decennia van ontkerkelijking en secularisering dachten we dat er eindelijk een einde was gekomen aan de twisten en gewelddaden in naam van God. Maar sinds de Iraanse revolutie en de aanslagen van 9/11 zijn de onderdrukkende en gewelddadige varianten binnen religies helemaal terug. Het dagboek is daar een treffend bewijs van. Het toont aan dat binnen en tussen alle godsdiensten onrechtvaardige en inhumane daden gepleegd worden, maar dan vooral binnen en tussen de islamitische gemeenschappen. Toch zijn er ook een aantal hoopgevende lichtpunten te vinden.

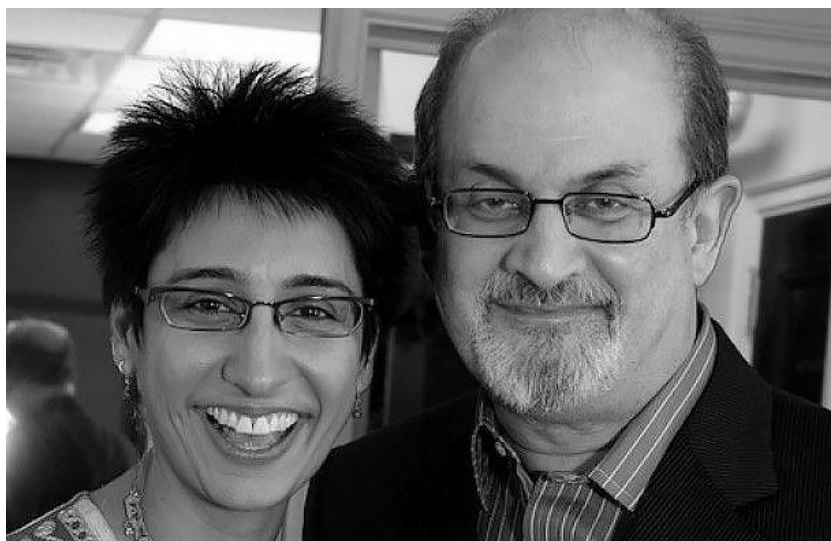
Irshad Manji

In het kielzog van 9/11 verschenen verschillende boeken die de maatschappelijke rol van godsdienst, in het bijzonder die van de islam, aan de orde stelden. Sam Harris deed dat in *The End of Faith: Religion, Terror, and the Future of Reason* (2004),⁷⁴¹ Richard Dawkins in *The God Delusion* (2006),⁷⁴² en Christopher Hitchens (1949-2011) in *God is not Great: How Religion Poisons Everything* (2007).⁷⁴³ Maar het wachten was op een boek dat vanuit het perspectief van een moslim geschreven werd. Hoe zou die reageren op de aanslagen? Zou men er afstand van nemen? En op welke manier? Een heikel onderwerp, maar *The Trouble with Islam: A Muslim's Call for Reform in Her Faith* (2003) van Irshad Manji ging deze uitdaging niet uit de weg.

Manji (geb. 1968) stamt uit een islamitisch gezin dat, toen zij vier jaar oud was, naar Canada emigreerde.⁷⁴⁴ De Manji's kwamen uit Oeganda waar de dictator Idi Amin tussen 1971 en 1973 aangaf dat Afrika voor de zwarten moest zijn. En zoals met dictators het geval is, hebben zij voor dat probleem voortvarende oplossingen: mensen met een bruine huid (en dus niet zwart) kregen een paar weken de tijd om Oeganda te verlaten. Wie bleef, werd vermoord. Zo kwam de vierjarige Irshad in Canada.

In de titel van haar boek ligt al veel besloten. Er is iets mis met de islam. Maar kennelijk is wat mis is niet zo onherstelbaar dat het Manji brengt tot het inwisselen van haar geloof voor een ander geloof. Dat laatste deed de Nederlands-Egyptische vertaalster en schrijfster Nahed Selim (geb. 1953) wel. In hetzelfde jaar waarin Manji met haar islamkritiek kwam, publiceerde Selim *De vrouwen van de profeet: Hoe vrouw(on)vriendelijk is de islam?* (2003).⁷⁴⁵ Het is een van de meest indringende analyses van de islam vanuit een feministisch perspectief.⁷⁴⁶ Maar Selim verbaasde velen toen zij na jarenlang zelf-onderzoek verklaarde niet vanuit de islam over te willen stappen op atheïsme, humanisme, vrijzinnigheid of secularisme, maar op het katholicisme.⁷⁴⁷ Dat is opvallend, omdat ook de katholieke kerk, en in het bijzonder de conservatieve variant waartoe Selim zich aangetrokken voelt, geen goede reputatie heeft als het op vrouwvriendelijkheid aankomt.⁷⁴⁸

Weer een andere weg koos de Nederlands-Amerikaanse politica en publieke intellectueel Ayaan Hirsi Ali. Zij debuteerde in 2001 met de verzuchting "Gun ons een Voltaire".⁷⁴⁹ Daarmee sprak zij de wens

Irshad Manji samen met Salman Rushdie in 2012.

uit dat ook de moslimwereld een Voltaire zou krijgen die de pre-moderne cultuur van de Arabische wereld zou openbreken voor een oriëntatie op individuele vrijheid, mensenrechten, scheiding van kerk en staat en gelijkheid tussen de geslachten. Ook Hirsi Ali viel, net als Selim, van haar islamitische overtuiging af, maar dat leidde niet tot enige toenadering tot het christendom. Zij werd atheïst.⁷⁵⁰

Manji bleef echter, in tegenstelling tot Selim en Hirsi Ali, loyaal aan haar islamitische overtuiging, hoewel zij ten aanzien van haar islamkritiek vergaande overeenkomsten vertoont met wat Selim en Hirsi Ali naar voren brengen. Manji's oplossing voor de problemen met de islam is echter *hervorming*. Hervorming van de islam.

Met dit standpunt neemt Manji stelling ten aanzien van een belangrijk probleem dat op de achtergrond een rol speelt in deze discussie. *Hoe benoem je het 'verkeerde' in een bepaalde godsdienst?* Als een onderdeel dat kan worden verbeterd? Of als iets dat vanwege de slechtheid *eo ipso* niet tot die religie gerekend kan worden?

Wij hopen niet dat de lezer deze vraag als 'vaag', 'theoretisch' of als 'metafysisch' ervaart, want dit punt komt steeds terug in de verwarrende discussie over de rol van de islam in onze tijd. Heeft die

islam verschillende ‘gezichten’ en kan men ertoe bijdragen dat één gezicht, het goede, de overhand zal krijgen boven de andere, kwade gezichten? Dat is het standpunt van de islamhervormers. Iedereen die een hervorming van de islam bepleit, zoals Abdenmour Bidar,⁷⁵¹ Mouhanad Khorchide,⁷⁵² Abdelwahhab Meddeb,⁷⁵³ Bassam Tibi, Malek Chebel,⁷⁵⁴ en dus ook Manji, moet op het standpunt van de ‘verschillende gezichten’ staan: de islam heeft enkele kanten die voor verbetering vatbaar zijn en daar kan men aan gaan werken. Manji duidt haar strategie aan als *‘Operation Ijtihad’*.⁷⁵⁵ Ijtihad betekent vorming van een onafhankelijk oordeel, leidend tot herinterpretatie van de Koran en Hadith. Het is waar de orthodoxen een hekel aan hebben, maar wat de hervormers juist willen bespoedigen.

Hoewel wenselijk, de obstakels op de weg naar verandering zijn groot. De allereerste zin van Manji's boek is: *“I have to be honest with you. Islam is on very thin ice with me. I'm hanging on by my fingernails, in anxiety over what's coming next from the self-appointed ambassadors of Allah.”*⁷⁵⁶ Kennelijk ziet Manji dat de zelfbenoemde ambassadeurs van Allah invloed hebben en dat het nog niet duidelijk is dat de strijd voor het behoud van de islam gaat lukken. Maar het is een noodzakelijke ontwikkeling en dat betekent dat de strijd moet worden gevoerd. Haar boek beoogt een bijdrage daaraan te vormen.

Feminisme en de ‘muslim refusenik’

Die zelfbenoemde ambassadeurs van de islam worden door Manji flink aangepakt. Zij spreekt ook van *‘imperialists within Islam’*.⁷⁵⁷ Het zijn de lui die de show dreigen te stelen, maar hun benadering is een dood pad. Het leidt alleen maar tot geweld, armoede en uitsluiting.⁷⁵⁸

Haar boek heeft een feministische inzet. Waarom verkwanselen we de talenten van vrouwen, de helft van Gods schepping? Hoe kunnen we zo zeker zijn dat homoseksuelen het verdienen te worden uitgesloten van de samenleving? Had niet God zelf gezegd in zijn boek dat de schepping ‘perfect’ was?

Manji geeft toe dat in de Koran passages staan over de perfectie van de schepping, maar zij verklaart ervan overtuigd te zijn dat *interpretatie* hier uitkomst biedt. “Wat hebben we voor excuus om de Koran zo letterlijk te lezen, vraagt zij? Zij verklaart dat de Koran

meerdere is, zelfs innerlijk tegenstrijdig, en dat noopt tot een interpretatie die ons kennelijk ruimte geeft: “*What’s our excuse for reading the Koran literally when it’s so contradictory and ambiguous?*”⁷⁵⁹

De aanduiding die zij voor haar eigen positie gekozen heeft, is die van een ‘Muslim Refusenik’. Dat wil niet zeggen dat zij weigert een moslim te zijn, maar dat zij weigert deel te gaan uitmaken van een leger van automaten in de naam van Allah. Zij ontleent de term ‘refusenik’ aan de joden in de Sovjet-Unie die religieuze en persoonlijke vrijheid bleven verdedigen, ook onder betrekkelijk hopeloze condities.⁷⁶⁰

Een andere term die zij niet schuwt, is ‘totalitarisme’. We moeten ‘*Islam’s totalitarianism*’ bestrijden.⁷⁶¹ Het zal duidelijk zijn dat zij daarmee niet bedoelt dat de gehele islam totalitair is en dus integraal verworpen dient te worden, maar dat *binnen* de islam wel degelijk een totalitaire richting bestaat, waarvan de islam zich dient te bevrijden. Zoals zij het zelf formuleert: “*Totalitarian impulses lurk in mainstream Islam.*”⁷⁶²

Manji heeft een verrassend boek geschreven dat een goed overzicht geeft van de recente discussie tot aan 2003, in 2011 aangevuld met *Allah, Liberty and Love: The Courage to Reconcile Faith and Freedom*.⁷⁶³ Haar werk is bijzonder kritisch over de islam, maar toch altijd vanuit de hoop en de verwachting dat deze goede kanten heeft en dat de verkeerde kanten kunnen worden hervormd. Zo wijst zij op de geschiedenis van de slavernij in de islam. Op basis hiervan toont zij zelfs begrip voor de maatregel van Amin waarvan haar hele familie het slachtoffer is geworden (en wat haar tot Canadees staatsburger zou maken). Wij, als moslims, maakten het voor Afrikanen moeilijk hun waardigheid te ervaren. Waarom? Omdat de moslims de Afrikanen schandelijk hebben uitgebuit. Dat was niet een uitbuiting die de moslims hebben geleerd of overgenomen van de Britten, want de Britten wisten ruimte te creëren voor zwarten met een zekere ondernemingsgeest. Waarom hebben wij, moslims, *dat* dan *niet* overgenomen van de Britten?⁷⁶⁴

Het behoeft nauwelijks betoog dat Manji hier hardhandig omgaat met een aantal zorgvuldig gekoesterde mythes binnen de wereld van ‘*neo-colonial studies*’, namelijk dat alleen de westerse Britten een koloniaal verleden hebben met het daarmee verbonden racisme. Dat gold natuurlijk ook voor de moslims, maar daar willen multicultu-

ralisten niet van weten.⁷⁶⁵ Slavernij moet exclusief een zonde blijven van westerlingen.

Rushdie en Saïd

Ook over de Rushdie-affaire zegt zij zaken die niet helemaal sporen met het beeld daarvan in progressieve kringen. Toen de fatwa werd uitgesproken, zegt Manji, ging zij naar de openbare bibliotheek om kennis te nemen van de reacties op Khomeini's doodsvonnis. Wat bleek? Vele commentaren waren gewijd aan een uitvoerige uitleg van de boosheid van de moslims (*'explaining the Muslim outrage'*).⁷⁶⁶ Wat was er gebeurd met het Westen?

"What happened to the religiously respectful yet intellectually messy West I'd fallen in love with? Was multiculturalism losing its mind?"

Intellectueel verward. Nu niet de islam dus, maar het Westen. Zij kwam uit een dictatuur, de dictatuur onder Idi Amin, en vond vrijheid in het Westen, in Canada. Maar toen bleek dat Westen 'verward' te zijn (*'messy'*) en als manifestatie van die verwarring verwijst zij ook naar het multiculturalisme.

Veel van het werk van de islamhervormers (we zullen dat hierna nog illustreren aan de hand van andere voorbeelden) gaat ook over dat 'verwarde' Westen. Ook dat zou moeten worden hervormd. Het zou zich moeten bevrijden van schadelijke intellectuele modes, zoals die van het postmodernisme, multiculturalisme en cultuurrelativisme.⁷⁶⁷

Haar studie bracht haar in contact met het werk van Edward Saïd. Deze Arabisch-Amerikaanse intellectueel muntte in 1979 de term *oriëntalisme* ter aanduiding van de tendens in het Westen om moslims te demoniseren door hen als exotische gekken uit het Oosten te typeren.⁷⁶⁸ Zij noemt de theorie van Saïd overtuigend (*'compelling'*), maar ondergraaft dat oordeel eigenlijk al onmiddellijk door de vraag op te werpen dat, *als* het zo is dat het Westen zo onderdrukkend is, hoe het dan kan dat de boeken van Saïd zo gretig aftrek vinden?⁷⁶⁹ De invloed van Saïd op het denken van academici, die tevens activisten werden, was kolossaal en niet onverdeeld gunstig. Het maakte elke meer kritische benadering van de islam in feite onmogelijk en

dat bemoeilijkt dan weer elk streven om daarin hervormingen door te voeren.⁷⁷⁰ Toen Rushdie *The Satanic Verses* publiceerde (1988)⁷⁷¹ was het gewoon geworden zowat elke kritische benadering van de islam als 'oriëntalistisch' en daarmee als 'racistisch' van de tafel te vegen.⁷⁷² Zij schrijft dat met de bezweringsformule "*we're not all terrorists*" moslims aan een belangrijke taak verzaakten, namelijk aan zelfkritiek. Haar eigen zin is te mooi om hier niet even te citeren:

*"The peer pressure to stay on message – the message being that we're not all terrorists – seduced us into avoiding the most crucial of jihads: self-criticism."*⁷⁷³

Ook over de sharia heeft Manji een afwijkend standpunt. Omdat de moslims verteld is dat de sharia 'islamitische idealen' vertolkt, denken zij dat zij tegenover dit rechtssysteem een welwillende houding dienen aan te nemen. Zij denken dat het 'heilig' is. Maar met een beroep op Ziauddin Sardar zegt Manji dat het niet nodig is de sharia als een onderdeel van de islam te beschouwen. Telkens als de sharia begint te overheersen in een moslimsamenleving, verkrijgt deze een '*medieval feel*'. We zien dat in Saoedi-Arabië, Iran, Soedan en in Afghanistan.⁷⁷⁴

De waardenkeuzes van Manji zijn steeds consistent ten gunste van democratie, rechtsstaat en mensenrechten. Zij wijst erop dat in Frankrijk enkele moslimorganisaties hebben geprobeerd de schrijver Michel Houellebecq te laten vervolgen vanwege zijn uitspraak dat de islam de 'domste religie' zou zijn.⁷⁷⁵ Gelukkig was de Franse justitie niet zo dom om Houellebecq te veroordelen, schrijft Manji.⁷⁷⁶ En ook Oriana Fallaci is gelukkig niet veroordeeld.⁷⁷⁷

Lesbisch en nontheïstisch

Manji verklaart openlijk lesbisch te zijn. Zij werd opgevoed door een vader die, zoals zij zegt, elke oriëntatie op plezier van de hand wees.⁷⁷⁸ Maar haar werk is ook expliciet feministisch in de zin dat volgens haar geen democratie de naam 'democratie' waardig is, wanneer de helft van de bevolking, het vrouwelijk deel, wordt achtergesteld. Het enige wat je hoeft te doen wanneer Saoedi's beweren dat ook *hun* systeem democratisch is, is vragen hoe het zit met de rechten van vrouwen en van religieuze minderheden. Als dan een vaag antwoord

komt dat men hier nog aan werkt, dan weet je dat het land geen democratie is. Er is veel geklaag over het feit dat ook in de westerse wereld vrouwen te maken hebben met vrouwonvriendelijke praktijken, maar Manji verklaart nog nooit een westerse vader te hebben ontmoet die zijn dochter heeft ontferd omdat zij geen botox wil gebruiken of siliconen in haar borsten laat aanbrengen. In de islamitische samenlevingen komt het echter voor dat ouders hun dochter verstoten omdat zij tegen vrouwenbesnijdenis is.⁷⁷⁹ Natuurlijk hebben we in het Westen ook vreemde praktijken. Zo moest in de staat Florida, die werd gerund door George W. Bushs broer Jeb, een autobezitter de bumpersticker 'atheïst' veranderen.⁷⁸⁰ Het verschil met landen in het Midden-Oosten is alleen dat men dit soort misverstanden in het Westen (i) aan de orde kan stellen, (ii) bekritisseren en (iii) ervoor ijveren dat zij veranderen. Men kan ook zeggen: het Westen is minder 'traditionalistisch'. En dat is mooi, want tradities verdienen te worden gerespecteerd als zij respectabel zijn, zoals Amin Maalouf (geb. 1949) ooit zei, maar nooit verdienen zij *blind respect*.⁷⁸¹

*"Europe, are you so smitten by the complexities of culture that you've lost sight of the certainties of civilization? There's a loaded word, civilization. But as I've shown, Muslims share in Western civilization."*⁷⁸²

De optie om de islam te verlaten, was voor Manji overigens een serieuze optie. "Ik worstelde met de belangrijke vraag: moet ik vaarwel zeggen tegen de islam?" schrijft zij.⁷⁸³ Om die vraag te beantwoorden moest zij zich bezinnen over een kardinale kwestie, namelijk of de kern van de islam niet meer rigide is en daarom moeilijker te hervormen dan het christendom en het jodendom.⁷⁸⁴ Zij schrijft ook dat zij de keuze respecteert die sommigen maken, namelijk de keuze voor *nontheïsme*.⁷⁸⁵ Maar wat zou zij persoonlijk winnen met die keuze, vraagt zij zich af?⁷⁸⁶ En dan geeft zij een mooi antwoord, wanneer zij zegt dat religie haar heeft geleerd dat men voor niemand behoeft te buigen behalve voor God. Wat die God vraagt, is voor haar een kwestie van *haar eigen geweten*. Autoritair gedrag dient men te onderscheiden van werkelijk gezag. Werkelijk gezag kan nooit worden afgedwongen. Met een dergelijk antwoord lijkt zij een beetje op Luther. Het is het 'protestantse antwoord' op de katholieke positie dat men God alleen kan leren kennen via het leergezag. De protestant ontkent

dat en beroept zich op de Bijbel, en die kan ook *tegenover* de kerk als een argument worden gebruikt.

Manji laat zich niet intimideren door het leergezag en hanteert daarbij haar eigen concept van God en religie. In die zin is zij protestant. Maar men heeft ook niet de indruk dat *teksten uit de Koran* voor haar erg belangrijk zijn. Zij heeft een eigen concept van God en religie en zij neemt uit de islamitische traditie over wat met haar eigen opvattingen spoort. In dat opzicht lijkt zij op een islamitische mysticus. Religie is wat je zelf aan binding met God ervaart. Men zou haar positie dan ook in zekere zin 'mystiek' kunnen noemen, want mystici beroepen zich op hun eigen geloofsbeleving en brengen die in het geding tegenover iedere instantie die aan anderen het geloof wil voorschrijven.

Bassam Tibi

Een tweede islamhervormer is de Duits-Syrische academicus Bassam Tibi (geb. 1944). Hij kwam in 1963 naar Duitsland en verwierf dertien jaar later het Duitse staatsburgerschap. In 1973 werd hij hoogleraar internationale betrekkingen aan de Georg-August-Universität in Göttingen, wat lange tijd zijn thuisbasis was. Later (2004-2010) kreeg hij ook een aanstelling aan Cornell University in Ithaca, New York, in de Verenigde Staten als A.D. White Professor-at-Large.⁷⁸⁷ Tibi's visie heeft hem in zijn vaderland, Syrië, bij de autoriteiten niet populair gemaakt. In Syrië geldt hij als *persona non grata* en staat zijn naam op een lijst van de Syrische geheime dienst. Hij kan sindsdien Syrië niet meer bezoeken. Maar ook uit Duitsland heeft hij zich teruggetrokken. Hij voelt zich er niet gewaardeerd. Michael Wolffsohn heeft zijn zorg uitgesproken over het feit dat, zoals hij het noemt, de slimste moslims Europa verlaten.⁷⁸⁸ "*Die wenigen wirklichen Euro-Muslime*" verlaten ons en gaan allemaal naar de Verenigde Staten. Daar worden zij, ondanks hun kritiek op het islamisme, meer geëerd en kunnen zij zich vrijer uitspreken. Wolffsohn noemt de namen van Ayaan Hirsi Ali, Salman Rushdie en Bassam Tibi.

Tibi publiceert in het Duits en Engels, maar ook in het Arabisch. Hij ontving verschillende prijzen, vervulde gasthoogleraarschappen, maar voor ons is relevant dat hij in 2003, samen met de joodse professor Michael Wolffsohn, de Jaarprijs van de *Stiftung für Abendlän-*

dische Besinnung (Zürich) kreeg voor zijn inzet voor Europese waarden.

Tibi heeft vele boeken geschreven waarin hij begrippen introduceerde als *Leitkultur*, parallelle samenleving, Sharia-Islam en Euro-Islam. Met name de begrippen *Leitkultur* en Euro-islam, zoals geïntroduceerd in *Europa ohne Identität* (1998), hebben school gemaakt.⁷⁸⁹

Enkele van zijn boeken zijn: *Die arabische Linke* (1969), *Der neue Totalitarismus: Heiliger Krieg und westliche Sicherheit* (2004), *Euro-Islam: Die Lösung eines Zivilisationskonfliktes* (2009), *Islamism and Islam* (2012) en *The Sharia State: Arab Spring and Democratization* (2013). Tibi heeft bijzonder veel geschreven, niet alleen boeken, maar ook artikelen in tijdschriften en bijdragen aan bundels.

Hervorming van de islam

Tibi is zich ervan bewust dat om de islam compatibel te maken met democratie en mensenrechten de religie wel zal moeten worden hervormd. Vele moslims zien de islam als een direct door Allah geïnspireerd gegeven en dat maakt hen weinig ontvankelijk voor hervormingen. Ten onrechte. Zonder ingrijpende cultureel-religieuze hervormingen in het islamitisch systeem zal het niet mogelijk zijn om het individu radicaal centraal te stellen. Als het orthodoxe wereldbeeld niet ingrijpend verandert, dan zal het niet mogelijk zijn individuele mensenrechten in de islam te realiseren.⁷⁹⁰

Tibi is niet naïef over de weerstand die bestaat tegen een hervorming van de islam. In zijn boek *Im Schatten Allahs: Der Islam und die Menschenrechte* (2003) gaat hij in op de spanning tussen islam en mensenrechten. Daarbij is zijn standpunt dat een autoritaire en fundamentalistische islam niet verenigbaar is met de seculiere Europese rechtsorde, waarvan de mensenrechten deel uit maken. Ook de sharia als onderdeel van die autoritaire islam staat op gespannen voet met Europese constituties en individuele mensenrechten. Hij pleit daarom voor een *Euro-islam* die de principes van de mensenrechten en de democratie erkent, maar die islam moet nog wel ontwikkeld worden. Traditioneel is de islam namelijk theocentrisch georiënteerd. Het geeft de voorrang aan de plichten tegenover de *umma* (geloofsgemeenschap van moslims) boven die aan individuele mensenrechten.⁷⁹¹ Het idee van individuele mensenrechten is vreemd

aan de islam. De orthodoxe of fundamentalistische islam verhoudt zich dus op gespannen voet met individuele mensenrechten als *entitlements*, rechten die tegenover de staat en ook de samenleving geldend gemaakt kunnen worden.

Tibi waarschuwt ook voor de import van een orthodoxe wahhabitische islam, zoals die vanuit Saoedi-Arabië aan Europa wordt opgedrongen en waarin de sharia als superieur aan de seculiere rechtsorde wordt geproclameerd. Wat Tibi noemt de 'Multi-kulti-Toleranz' staat weerloos tegenover deze ontwikkeling.⁷⁹²

Tibi maakt ook een onderscheid tussen de islam als geloof in God (*Gottesglaube*) en islam als politieke ideologie (*politische Ideologie*). Hij laat zich inspireren door de uitspraak 'geen dwang in religie' (*La ikraha fi al-din*) en geeft aan dat *dit* de richting moet zijn waarin de islam zich zal ontwikkelen, niet die van de fundamentalisten.⁷⁹³ De vraag of islam en mensenrechten dus verenigbaar zijn is "ja" en "nee". "Ja", voor zover zal blijken dat de islam openstaat voor bepaalde noodzakelijke hervormingen, "nee" voor zover ook een dreiging bestaat dat de Saoedische fundamentalistische islam meer aanhang krijgt in Europa en in de rest van de wereld.⁷⁹⁴

De orthodoxe islam dient zich te bevrijden van zijn anti-individualistische teneur. Hij is zelf een moslim, zegt Tibi, maar hij wil als individu leven zonder de dwang van het *umma*-collectief. Die wijst hij af.⁷⁹⁵

Hij noemt zichzelf ook een cultuurmoslim (*Kultur-Muslim*), waarbij hij zijn eigen positie vergelijkt met die van de beroemde Amerikaanse advocaat en hoogleraar Alan Dershowitz. Dershowitz wil jood zijn, zegt Tibi, zonder de minderwaardige positie van de vrouw in de *Halacha* te accepteren. Datzelfde geldt voor Tibi die ook moslim wil blijven, maar tegelijkertijd de minderwaardige positie van de vrouw binnen de islam afwijst.⁷⁹⁶

Mensenrechten

Tibi's werk is zeer consistent. Wat hij schrijft in *Im Schatten Allahs: Der Islam und die Menschenrechte* (2003) verschilt niet wezenlijk van wat hij schrijft in *Political Islam, World Politics and Europe* (2008),⁷⁹⁷ *Islamism and Islam* (2012),⁷⁹⁸ of *The Sharia State* (2013).⁷⁹⁹ Wel lijkt Tibi door de jaren heen verschillende gemoedsstemmingen door te maken. In sommige boeken is hij meer optimistisch gestemd,

in andere boeken meer pessimistisch. In 2016 publiceerde hij een *cri de coeur* waaruit blijkt dat hij alle hoop op een hervorming van de islam heeft laten varen.⁸⁰⁰ Maar hoewel zijn gemoedsstemmingen wisselen, zijn opvattingen over *hoe* de islam hervormd zou moeten worden veranderen niet. Hij komt telkens terug op dezelfde punten: de islam moet leren om democratie, mensenrechten, scheiding van kerk en staat en gelijke behandeling van de geslachten te accepteren. De mensenrechten ziet Tibi als een gemeenschappelijk erfgoed voor de gehele mensheid.⁸⁰¹ Maar dan wel in de betekenis, zoals de Verenigde Naties daaraan gegeven hebben in 1948, toen de *Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens* tot stand werd gebracht. Men moet altijd goed luisteren naar wat men onder mensenrechten verstaat. Ook de Saoedi's beroepen zich immers op mensenrechten, maar die laten van de ware kern van het begrip niets over, omdat ze mensenrechten afhankelijk maken van de sharia die met mensenrechten in werkelijkheid op gespannen voet staat.⁸⁰² Tibi citeert de Saoedische minister van Buitenlandse Zaken, prins Saud al-Faisal, die tijdens de VN-mensenrechtenconferentie in Wenen in 1993 zei dat mensenrechten universeel zijn (*so far, so good*) maar dat hun bron moet worden gezocht in de sharia die de plichten van alle mensen vastlegt (*not so good*). De bron van de mensenrechten is de *Khalīq* (Schepper), lichtte de minister toe, en deze goddelijke bron staat garant voor de universaliteit van mensenrechten.⁸⁰³

Men moet zich goed realiseren, stelt Tibi, dat moslims als gelovigen alleen maar plichten hebben (*Faraid*) tegenover de *umma* (de gemeenschap van gelovigen). Alleen Allah heeft rechten (*Haq Allah*, het goddelijk recht).⁸⁰⁴ Dit theocentrisme is vreemd aan de traditie van de mensenrechten. Het basisidee van de mensenrechten is eigenlijk dat de mens, los van zijn etnische afkomst, cultuur of religie, *natuurlijke* rechten heeft. Zonder het natuurrecht zou het niet denkbaar zijn geweest dat zich het idee individuele mensenrechten zou ontwikkelen.

Islam en mensenrechten moeten worden verzoend. Tibi is niet alleen optimistisch over de mogelijkheid een dergelijke islam te ontwikkelen, maar hij denkt ook dat de seculiere rechtsorde op zichzelf sterk genoeg is om als bron van sociale cohesie in Europese samenlevingen te functioneren. We moeten ons niet laten regeren door de 'schaduw van Allah', maar door democratie en seculiere mensenrechten als bindmiddel tussen de beschavingen (*Bindeglieder zwischen*

den *Zivilisationen*).⁸⁰⁵ De islamitische gemeenschap in Europa moet leren om als *burgers* te gaan leven, dat wil zeggen de democratische cultuur van de mens als een individueel wezen leren waarderen. Ieder mens kan los van huidskleur, etnische of religieuze identiteit democratie en mensenrechten onderschrijven.

Dit is inderdaad 'Europees' in de zin dat deze opvattingen op Europese bodem een belangrijke expressie hebben gevonden, maar ze zijn universeel in de zin dat ze voor *alle* mensen op deze wereld gelden (ook al is het verzet tegen die gedachte nog groot).⁸⁰⁶

Kenmerkend voor het werk van Tibi is dat hij de islam niet als fundamenteel anders ziet dan andere religies in de zin dat ook andere religies zich moeten aanpassen aan mensenrechten. Ondanks de verzekering van de woordvoerders van religies dat mensenrechten zich niet op gespannen voet verhouden met religie, *hebben ze in geen enkele religieuze traditie een duidelijke en ondubbelzinnige verankering*. Hij zegt het zo:

*"Trotz anders lautender Versicherungen irgendeiner religiösen Tradition; sie sind ein Produkt der kulturellen Moderne und der bürgerlichen Zivilgesellschaft und stehen in der Tradition von John Locke und des von ihm begründeten 'possessiven Individualismus'."*⁸⁰⁷

Klassieke filosofen

Tibi plaatst zichzelf in een traditie van prominente islamhervormers, zoals de belangrijke mysticus al-Halladj (857-922), die een dialoog voerde met God en op grond daarvan werd opgehangen. Of islamitische filosofen als Avicenna (980-1037), Averroës (1126-1198) en Al-Farabi (870-950). De *deugdzame staat* van Al-Farabi is een model voor de hervormingsislam, waarbij men religie van politiek scheidt.⁸⁰⁸ Zij allen beschouwden de mens als een denkend wezen en werden alleen al hierom op grond van *kufr* (ongeloof) aangeklaagd en hun boeken werden verbrand.⁸⁰⁹ Volgens de islamistische ideoloog Sayyid Qutb⁸¹⁰ betekent dit dat men in plaats van de heerschappij van God (*Hakimiyyat Allah*) de heerschappij van de mensen nastreeft, iets waarmee men mensen gelijkstelt aan God – een zwaar vergriep. De Algerijnse fundamentalist Ali Benhadj zegt, geheel in de lijn van Qutb, dat democratie gelijkstaat aan ongeloof (*al-Demoqratiyya kufr*). De

mensen kan zich als schepsel (*Makhluq*) eenvoudigweg niet gelijkstellen aan zijn schepper (*Khaliq*).⁸¹¹ De grote voorganger van de hedendaagse islamisten is Ibn Taimiyya (1263-1328) die de sultan wilde zien als *Zhul Allah*, dat wil zeggen de schaduw van Allah.⁸¹² Dat dit moeilijk tot iets anders dan dictatoriale toestanden kan leiden, blijkt daaruit dat Ibn Taimiyya elk verzet tegen de sultan als illegitiem beschouwt, als een expressie van ongelooft en daarmee verkeerd. De *Ulema* treden dan vaak op als de autoritaire interpreten van de islamitische doctrine.⁸¹³ Tibi wijst erop dat hoewel de Arabieren een minderheid vormen in de *umma* zij niettemin de religieuze en politieke hegemonie over de islam claimen, een punt dat zij onderbouwen met de stelling dat de islam als een Arabische religie is geopenbaard.

Morele interventie

Zoals men kan verwachten op basis van Tibi's pleidooi voor universele mensenrechten wijst hij het cultuurrelativisme nadrukkelijk af. Dat leert immers dat men niet het morele recht heeft mensen in andere culturen te kritiseren op grond van misstanden die in die andere culturen bestaan. Wanneer de vrouwen in Soedan worden besneden, schrijft Tibi, dan is dat niet alleen een zaak van de Soedanezen, zoals cultuurrelativisten leren, maar ook een zaak van de rest van de mensheid.⁸¹⁴ Hij spreekt van de noodzaak van een universele ethiek van de mensenrechten ('*universelle Ethik der Menschenrechte*').⁸¹⁵ Het was dan ook bijzonder vruchtbaar dat op de Weense Mensenrechtenconferentie van de Verenigde Naties in 1993 door vele non-gouvernementele organisaties werd benadrukt dat dictaturen zich niet kunnen verschuilen achter het argument dat mensenrechten een 'westerse' aangelegenheid zijn, waaraan niet-westerse dictaturen zich niets gelegen hoeven te laten liggen.⁸¹⁶ Een mooi voorbeeld van zo'n poging mensenrechten als westerse retoriek af te doen, vinden we bij ayatollah Khomeini die mensenrechten kwalificeerde als "corrupte regels, door zionisten uitgedacht, om de ware religie te vernietigen".⁸¹⁷ Ook citeert Tibi een uitspraak van Khomeini's opvolger Ali Khamenei die de VN-mensenrechtenverklaring van 1948 aanduidde als de '*hocus pocus van Satan*'.⁸¹⁸ Niet alle islamisten verwerpen expliciet mensenrechten, sommige omarmen ze, maar geven daaraan een zodanige interpretatie dat van mensenrechten weinig overblijft. Dat is bijvoorbeeld het geval wanneer mensenrechten worden geclaimd als

onderdeel van, of afhankelijk van, de sharia. Dan worden mensenrechten in feite omgeduid tot mensenplichten, want daarmee staat de sharia vol, zegt Tibi.⁸¹⁹ De mensenrechten worden ook gefundeerd in een 'islamitische openbaringscultuur', iets waar geen sprake van kan zijn.⁸²⁰

Premodern, modern en de Verlichting

De politieke cultuur van de islam typeert Tibi als premodern, omdat het ontbreekt aan een concept van (i) individualiteit en aan (ii) een concept van rationaliteit. Hij verwijst naar Jürgen Habermas die de vaststelling van het subjectiviteitsprincipe (*Subjektivitätsprinzip*) ziet als de belangrijkste prestatie van de moderniteit. Het houdt in dat de mens wordt gezien als een subject, en dus als vrij, als een wezen dat de wereld kan kennen en kan veranderen.⁸²¹

De moderniteit is weer nauw verbonden met de culturele stroming die bekendstaat als de Verlichting. Als komend uit de islamitische Oriënt, schrijft Tibi dat hij weet wat het betekent om geen Verlichting te hebben meegemaakt. Het is dan ook volslagen verkeerd dat in het hedendaagse Europa met dedain over die culturele periode gesproken wordt, als iets dat achterhaald zou zijn, achterhaald door de 'postmodernen'.⁸²²

Het is ook wrang, schrijft Tibi, dat hij in 1993 tegenover zijn studenten de mensenrechten als universeel moest verdedigen, terwijl zij van mening waren dat het hier slechts ging om uitdrukkingen van 'cultuurimperialisme' van de westerse mogendheden.⁸²³ Wie dat zegt, is verwend. Met een dergelijke vermoeide generatie kan men democratie en mensenrechten niet overeind houden. De zogenaamd multiculturele tolerantie is niets anders dan onverschilligheid tegenover democratie en een *laisser-faire* houding tegenover mensenrechtenschendingen wanneer deze voorkomen in premoderne culturen.⁸²⁴ Dit soort tolerantie noemt Tibi ook wel zelfverloochening.⁸²⁵

Islam en democratie

Voor de vraag of islam verenigbaar is met moderne waarden is natuurlijk niet alleen de verhouding tot mensenrechten van belang, maar ook die tegenover democratie. Het is waar, schrijft Tibi, dat de Koran in soera 3:159 spreekt van *raad* dat zou kunnen worden inge-

wonnen (*Wa schawirahum bi al-amr*), maar het is moeilijk om daarin een fingerwijzing naar democratie te herkennen. Niettemin wordt dit 'shuraconcept' wel opgevoerd door sommige moslimgeleerden om te betogen dat de democratie niet alleen met de islam *verenigbaar is*, maar dat de democratie zelfs door de islam *is uitgevonden*.⁸²⁶

Dit punt speelt bij alle islamhervormers een rol. Enerzijds moeten zij natuurlijk de mogelijkheid overeind houden dat de islam kan worden hervormd. Het vooronderstelt dus een geloof in de flexibiliteit van tradities. Maar anderzijds realiseert men zich dat wel iets hervormd *moet worden*. Daarom zullen islamhervormers, zowel Manji als Tibi, altijd benadrukken dat het gevaar van zelfgenoegzaamheid op de loer ligt. Diegenen die wijzen op het shuraconcept en die beweren dat de islam mensenrechten en democratie heeft *uitgevonden* lopen het gevaar van zelfgenoegzaamheid. Dan is alles al gerealiseerd. Er hoeft niets meer te worden hervormd, want de islam is al perfect.

Eén islam of verschillende islams?

Is het toelaatbaar van één islam te spreken, vraagt Tibi? Hij doet dat zelf wel, geeft hij toe, maar tegelijkertijd kan men toch niet anders dan een veelvoud aan opvattingen over de islam onderkennen. Er zijn vele soorten islam.⁸²⁷ Hij zegt het zo: De reël bestaande islam heeft vele varianten ("*Der real existierende Islam is sehr vielfältig*").⁸²⁸ We formuleren dat zo schijnbaar overvloedig, omdat het hier gaat om een ingewikkelde filosofische kwestie. De discussie over de aard van de islam, waaraan Manji en Tibi een bijdrage leveren, is bijzonder complex omdat het ons met vele methodologische vragen opzadelt. Eén daarvan is: zijn al die opvattingen nu op zoek naar de *ene ware islam*? Dit is wat de Britse filosoof Isaiah Berlin een 'monistisch' antwoord zou noemen.⁸²⁹ Of moeten we ons op het standpunt stellen dat men verschillende soorten islam kan onderkennen die allemaal op de naam 'islam' aanspraak kunnen maken: *islams* dus? Dat laatste is het pluralistisch antwoord. Over deze kwestie vliegen auteurs elkaar in de haren met een ongemene felheid, maar wij zullen deze kwestie in dit boek laten voor wat het is.⁸³⁰ De beantwoording van deze vraag is voor ons niet relevant. Waar het ons om gaat, is het omlijnen van de wereldbeschouwing, de ideologie, de religieus-politieke opvatting (ook hier mag men het noemen zoals men wil) die ten grondslag ligt aan het religieus terrorisme, of, 'theoterrorisme'.

Geloofsvrijheid, sharia en apostasie

Tibi neemt ook een standpunt in in een van de meest heikele onderwerpen uit het hedendaags islamdebat, namelijk de vraag of men de *sharia* moet zien als een onlosmakelijk onderdeel van de islam.⁸³¹ Dat is belangrijk, want de *sharia* is volgens Tibi absoluut onverenigbaar met mensenrechten. Het is een systeem met een inhumaan strafrecht dat in krasse tegenspraak staat met de individuele mensenrechten.⁸³² Een van de meest lastige onderdelen van de *sharia* is het gebrek aan geloofsvrijheid. De reden daarvoor ligt voor de hand. Geloof wordt niet gezien als een recht van het individu, maar als een plicht jegens God. Dat betekent ook dat in geen enkel islamitisch land men geloofsvrijheid kent. Artikel 18 van de *Universele Verklaring van de Rechten van de Mens* dat deze geloofsvrijheid als universeel grondrecht proclameert, is niet te verenigen met de gedachte dat geloof een plicht is jegens God. Een moslim die dan ook van zijn geloof afvalt, zou volgens de *sharia* ter dood gebracht moeten worden. Het Koranvers dat in dit verband door de islamisten wordt aangehaald, is soera 2:217: "Diejenigen unter Euch, die sich von ihrer Religion abwenden, sterben als Ungläubige."⁸³³

Islamisten leggen dat vers zeer ruim uit. Zo ruim zelfs, dat zij het zien als een individuele plicht om apostaten te doden.⁸³⁴ Dat is natuurlijk niet noodzakelijk. Men kan het geciteerde vers ook zo uitleggen dat wie van zijn geloof afvalt in het *hiernamaals* daarvoor zal worden gestraft. Maar zo doen de islamisten dat niet.

De nieuwe herleving van het geloof, in combinatie met de toenemende macht van de islamisten, is een dodelijke combinatie. Tibi is dan kritisch over de nieuwe herleving van religie die door zovelen geprezen wordt. Ook door tot voor kort seculiere intellectuelen als Jürgen Habermas. Bij de toekenning van de Vredesprijs van de Duitse boekhandel aan Jürgen Habermas maakte deze gewag van een "postseculier tijdperk" (*postsäkularen Zeitalter*). Habermas proclameerde dat niet alleen als een feitelijke aanduiding, maar ook als iets dat niet negatief is. Het zou tot een aanpassing van onze houding moeten leiden.⁸³⁵ Een jaar daarna bracht Habermas een bezoek aan Iran en gaf als resultaat daarvan een wat Tibi noemt "afschuwelijk interview" aan de *Frankfurter Allgemeine Zeitung*.⁸³⁶ Tibi commentarieert: Volgens mij heeft Habermas over het hoofd gezien dat hij een totalitaire staat bezocht.⁸³⁷ De zin waarin hij zijn ongenoegen de vrije loop laat is te aardig om niet even volledig te citeren:

“Ich hätte nie gedacht, dass Habermas, bei dem ich philosophisches Denken gelernt habe, über ein Thema – hier den Islam – sprechen würde, von dem er absolut nichts versteht, und dass er je zur Kategorie des deutschen Gutmenschen gehören würde.”⁸³⁸

Het treurige is – maar dit zijn niet de woorden van Tibi – dat ook Habermas zich voegt in de groep van fellowtravellers,⁸³⁹ de nuttige idioten die worden rondgeleid in een totalitaire staat en niet in staat zijn tot een zelfstandig en kritisch oordeel over wat hun wordt voorgespiegeld.

De Koran en de weerbare democratie

En dan is daar natuurlijk ook de positie tegenover de Koran. Over heilige geschriften kan men twee soorten naïviteiten onderkennen. De eerste is dat wat daarin staat altijd mooi, moreel verantwoord, spiritueel verheffend of op zijn minst inspirerend is. Deze mythe werd eigenlijk al doorgeprikt door de Verlichtingsfilosofen Voltaire of Thomas Paine⁸⁴⁰ maar ze leidt niettemin een hardnekkig voortbestaan. Deze mythe kan men ook eenvoudig in stand houden door alleen aandacht te besteden aan teksten als de Bergrede, het niet-stenigen van de overspelige vrouw en andere verhalen waarin behartigenswaardige morele adviezen worden gegeven die sporen met hedendaagse morele opvattingen. De ‘struikelteksten’ laat men gewoon weg. Een actief pleitbezorger van deze opvatting is Karen Armstrong.⁸⁴¹ Thomas Jefferson trok de uiterste consequentie uit deze benadering door de Evangelieën uit te brengen *minus* alle verhalen die aanstoot zouden kunnen geven. Aanstoot aan een verlichte moraal, wel te verstaan.⁸⁴² Een tweede mythe is zeker zo hardnekkig als de eerste en zelfs meer up-to-date. Ze sluit aan bij hedendaagse modieuze hermeneutische trends, zoals het postmodernisme. Die tweede mythe ontkent niet dat in heilige geschriften verhalen en passages voorkomen die hoogst twijfelachtig zijn vanuit moreel oogpunt, maar men denkt dat men via interpretatie altijd wel een weg kan vinden om van die teksten iets moois te maken. Deze tweede mythe vertrekt dus strikt genomen niet vanuit een opvatting over de Bijbel of over de Koran, maar vanuit een opvatting over taal en over teksten. Teksten kunnen alles betekenen, als je ze maar ‘interpreteert’.⁸⁴³ Tibi is niet in de ban van deze mythes.

Tibi is ook niet naïef over de Koran. Hij zegt dat de Koran de mens aanduidt als *Abd Allah* (slaaf in de zin van dienaar van God). Hij dient zich te onderwerpen aan de aanwijzingen van God. De mystici hebben zich daarentegen weer verzet tegen dit koranische wereldbeeld. De mens wordt bij de mystici opgewaardeerd, net als bij de soefi Ibn al-Arabi (1165-1241) die sprak over een vereniging van God en mens. Bij al-Arabi is de mens dus niet alleen maar het nietige schepsel (*Makhluq*) van de schepper (*Khaliq*).⁸⁴⁴ Tibi hoopt dat 'democratische moslims' een overtuigend alternatief zullen gaan ontwikkelen tegenover de islamistische utopie. In de 'tolerante islam' zou ook de ratio een belangrijke rol moeten spelen.⁸⁴⁵

Door het standpunt dat Tibi inneemt ten aanzien van democratie en mensenrechten komt hij soms ook dicht in de buurt van de weerbare democratie, zoals in de passage waarin hij zegt dat tolerantie tegenover fanatici neerkomt op onverschilligheid tegenover het concept en de praktijk van individuele vrijheid in de culturele moderniteit.⁸⁴⁶ De liefde voor vrijheid is universeel en kent geen cultuur-relativistische multiculturaliteit.

Vijandbeeld en de crisis van de moderniteit

Tibi waarschuwt voor de politieke correctheid die in Duitsland de vorm aanneemt van gefulmineer tegen het 'vijandbeeld islam'.⁸⁴⁷ Dat laatste wordt zo tot in het extreme doorgetrokken dat je in feite ook geen kritiek meer kunt hebben op het jihadterrorisme zonder van een 'vijandbeeld' te worden beschuldigd. Hij geeft aan geen supporter te zijn van Oswald Spengler, maar men kan toch niet helemaal ontkennen dat de westerse beschaving zich in een crisissituatie bevindt die tot haar ondergang kan leiden. Democratie en mensenrechten kan men tegenwoordig niet meer hooghouden in de westerse wereld zonder bekritiseerd te worden als 'eurocraat' of van 'westerse arrogantie' te worden beschuldigd.⁸⁴⁸ Hij verwijst ook naar Ibn Khaldun die met zijn concept van *asabiyya* (*esprit de corps*) waarschuwt voor een ondergang van de cultuur.⁸⁴⁹ Een cultuur moet een zeker vertrouwen hebben in zichzelf om te kunnen overleven.

Dit is wat Tibi tegenover het Europese cultuurrelativisme plaatst.

"Im Gegensatz zu 'müden' Europäern, die ihre Zivilisation und sich selbst bezichtigen und dafür von Islamisten, ortho-

doxen Muslimen und Konvertiten zum Islam Applaus erhalten, verteidige ich als Reform-Muslim die westlichen Menschenrechte.”⁸⁵⁰

De specifiek Europese traditie heeft wat Tibi betreft een universele gelding. De *feitelijke* gelding van mensenrechten is echter nog lang niet universeel. Daarvoor zal eerst cultuurarbeid moeten worden verricht.⁸⁵¹

Seyran Ateş en de Ibn Rushd-Goethe moskee in Berlijn

Manji en Tibi zijn intellectuelen. Maar zij zijn ook gewone gelovigen die zich op voet van gelijkheid met andere gelovigen uitlaten over de kern van de godsdienst. Als men een godsdienst wil hervormen, is dat echter niet alleen een kwestie van gelovigen, maar ook van de religieuze *gezagsdragers*. De identiteit van een godsdienst, in het bijzonder de monotheïstische godsdienst, wordt bepaald door de volgende factoren:

- (1) Wat staat in de Heilige Schrift?
- (2) Wat geloven de meeste gelovigen?
- (3) Wat zeggen de religieuze gezagsdragers?

In dit boek hebben we al verschillende teksten uit de heilige boeken de revue laten passeren. Sommige van die teksten zijn een behoorlijk struikelblok voor de ontwikkeling van een meer liberale of vrijzinnige geloofsbeleving. Teksten die draconische straffen voorschrijven voor relatief geringe vergrijpen. Teksten die gelijkheid tussen de geslachten niet erkennen. Teksten die ongelovigen of andersdenkenden hel en verdoemenis toewensen – dat soort teksten zijn een probleem. Als een godsdienst een overmaat van dergelijke teksten kent, dan gaat daarvan een slechte invloed uit op het gedrag van de gelovigen.

Dat brengt ons op de tweede dimensie om de identiteit van een geloof te bepalen: het gedrag van de gelovigen zelf. Door middel van enquêtes kan men vaststellen wat gelovigen geloven. Hoeveel procent van de katholieken acht seks voor het huwelijk verwerpelijk? Hoeveel procent van de moslims wil de sharia invoeren? Hoeveel procent van de joden vindt jongetjesbesnijdenis echt essentieel voor

het geloof? Dit soort cijfers bepaalt de identiteit van het geloof, net als de heilige teksten dat doen.

Dan is er nog een derde geloofsaspect: wat de gezagsdragers vinden. Het kan zijn dat een bepaald geloof een overmaat van immorele teksten kent in het heilig boek (eerste dimensie van geloofsidentiteit). Dat de gelovigen over het algemeen denken dat ze gehoor moeten geven aan dat soort teksten (tweede dimensie van geloofsidentiteit). Maar dat het betreffende geloof ook een tamelijk verlichte elite kent van gezagsdragers die het geloof de verlichte kant optrekken (derde dimensie van geloofsidentiteit). Dat is dan een 'lichtpuntje'.

In Berlijn is onlangs het initiatief genomen om een moskee op te richten die een tegenwicht moet bieden tegen de orthodox-conservatieve islam die vanuit de oliestaten wordt gestimuleerd. Dat is de Ibn Rushd-Goethe Moskee die bovendien ook nog eens geleid wordt door *een vrouw*. Deze vrouwelijke imam heet Seyran Ateş (geb. 1963) en in haar boek *Selam, Frau Imamin* legt zij uit wat haar ertoe bewoog deze moskee op te richten en welke vorm van islam zij daarmee hoopt te stimuleren.⁸⁵² De Ibn Rushd-Goethe Moskee is dus een poging om de hervorming van de islam te realiseren door op het niveau van het leergezag (derde dimensie van de geloofsidentiteit) iets te veranderen. In de preambule van de oprichtingsverklaring van de moskee zet Ateş uiteen wat de identiteit is van haar islam.

“In naam van de barmhartige en genadige God, die mensen in al hun verscheidenheid heeft geschapen, moet de maatschappij ertoe bijdragen het samenleven van mensen, die de islamitische overtuiging zijn toegedaan, in Duitsland volgens de regels van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens van de Verenigde Naties en de grondwet van de Bondsrepubliek Duitsland gestalte te geven.”⁸⁵³

Hierin ligt al veel besloten. Het eerste dat opvalt is dat als bron van het morele gezag van de leerstukken van het geloof niet wordt verwezen naar de Koran of de sharia maar naar (i) de Duitse grondwet en (ii) de mensenrechtenverklaring van de Verenigde Naties uit 1948. Dit lijkt sterk op wat Bassam Tibi al decennialang in zijn boeken naar voren brengt, maar het wordt nu gezegd door iemand die althans de pretentie heeft een islamitische gezagsdrager te zijn of te worden, een imam.

Een tweede opvallend punt, is dat Ateş weliswaar de traditionele aanhef hanteert dat God barmhartig en genadig is, maar dat zij ook denkt dat die god de mensen heeft geschapen in een 'veelvoudigheid'. Met andere woorden, hier ligt niet het accent op het traditionele onderscheid moslim en niet-moslim met de suggestie dat het eerste de norm is en het tweede minder goed, maar de geloven worden als principieel gelijkberechtigd naast elkaar gesteld. In het vervolg wordt dat verder verduidelijkt.

“Daarbij zouden niet alleen mannen en vrouwen volledige gelijke rechten moeten krijgen, maar ook alle verschillende richtingen in de islam, zoals soennieten, sjiieten, alevieten en andere richtingen in de islam, evenals mensen met verschillende seksuele oriëntaties.”

Hier worden dus drie soorten gelijkheid geïntroduceerd: de gelijkheid van mannen en vrouwen, de gelijkheid tussen de verschillende vormen van islamitische geloofsbeleving en de gelijkheid van seksuele geaardheid.

Hoewel de nieuwe moskee aangeeft dat alle vormen van geloofsbeleving welkom zijn, is deze toch streng voor een *bepaald* soort geloofsbeleving. Dat kan ook moeilijk anders. Men is streng – zonder deze expliciet te noemen – over de salafistische of wahhabitische variant van de islam. Ze formuleert dat als volgt:

“De religieuze grondslag van onze vereniging is een seculiere, liberale islam die wereldlijke en religieuze macht (din wa daula) van elkaar scheidt en die zich sterk maakt voor een moderne uitleg van de Koran en de Hadith die ook recht doet aan gerechtigheid tussen de geslachten.”

Wat men dus wil ontwikkelen in de Ibn Rushd-Goethe moskee, is een *liberale islam*. Als belangrijk kenmerk van die liberale islam kan gelden dat hierbij religieuze macht wordt gescheiden van wereldlijke macht. Dit streven heet secularisme. Een instituut dat het secularisme als uitgangspunt heeft, noemen we 'seculier'. Vanuit wahhabitisch of salafistisch perspectief is een seculiere islam natuurlijk een *contradictio in terminis*. De islam is per definitie politiek. Een apolitieke islam kan helemaal niet bestaan. Maar Ateş wil die islam gaan ontwikkelen in haar moskee.

Seyran Ateş als imam in de liberale Ibn Rushd-Goethe moskee in Berlijn. © Belga/AFP

Daarbij wil zij zich ook laten inspireren door illustere voorbeelden uit de geschiedenis van de islam. Zo noemt zij Rumi (Mevlana) en, hoe kan het anders, Ibn Rushd, de seculiere islamgeleerde die in het Westen bekend is als Averroës (1126-1198).

In relatie tot Rumi en Ibn Rushd noemt zij dan weer een paar belangrijke kenmerken van haar liberale islam: de liefde als een centrale kracht in het universum (*‘Liebe als der Hauptkraft des Universums’*), de rede (*‘Vernunft’*) en de eigen verantwoordelijkheid (*‘Eigenverantwortung’*). Verder prijst zij Goethe omdat deze dichter en denker in de islam de liefde voor de natuur en voor God onderkende. Is dat niet groots? En dat in het bijzonder omdat in de eenentwintigste eeuw de islam steeds meer met terreur in verband wordt gebracht. Juist daarom wil Ateş benadrukken dat de islam met democratie verenigbaar is.

Alsof nog niet voldoende heterodoxe ideeën waren geventileerd, eindigt Ateş haar presentatie van de liberale islam met de stelling dat haar moskee ook openstaat voor diegenen die zich tot andere

vormen van monotheïsme bekennen (jodendom en christendom dus), diegenen die in andere goden geloven, maar ook voor diegenen die helemaal niet in God geloven. Zij voegt toe: *“um mit uns in den Dialog zu treten”*.⁸⁵⁴

Dat laatste roept dan de vraag op wat voor soort moskee dit is. Is dit niet een debatcentrum, zullen sommigen zich afvragen? Hoe het ook zij, Ateş heeft met haar initiatief al veel bijval gekregen. Zij bedankt in haar boek de Duitse minister Wolfgang Schäuble die haar had gestimuleerd om een poging te wagen de liberale moslims te verenigen. Zij wordt ook gesteund door de Egyptisch-Jemenitisch-Zwitserse politieke wetenschapper Elham Manea (geb. 1966) die als mede-oprichter van de moskee wordt genoemd. Ook de liberale moslim Mouhanad Khorchide (geb. 1971), hoogleraar in de islamitische theologie, steunt het initiatief van Ateş.⁸⁵⁵ Hij kritiseert de overseksualisering van de geslachtsrelaties binnen de islamitische cultuur waardoor men denkt dat de man moet worden beschermd tegen de vrouw en de vrouw tegen de man. Dat draagt bij tot de “reproductie van de patriarchale structuren”. Het verhindert een respectvolle omgang tussen de geslachten.⁸⁵⁶

Het initiatief van Ateş is niet volstrekt uniek. Men kan denken aan de vrouwelijke imam Amina Wadud in New York. Maar ook aan het Inclusive Mosque Initiative in Londen. Verder aan de vrouwelijke imam in Denemarken, Sherin Khankan, maar ook aan soortgelijke initiatieven in Kaapstad.⁸⁵⁷

Waardering van het initiatief van Seyran Ateş

Hoe kansrijk is het initiatief van Ateş? Zal het slagen? Is het wenselijk dat het slaagt? Is dit de hervorming van de islam waarop velen wachten?

We mogen hopen dat zij succes heeft. Niettemin blijf je na lezing van haar boek toch enigszins onbevredigd achter met de vraag: “maar wat nu wanneer Ateş, na al haar Koranstudie, moet vaststellen dat de conservatieven een punt hebben en de Koran *inderdaad* in sommige passages oproept tot geweld?” Wat is dan haar positie? Zou zij dan ontgoocheld van haar liberale islam afvallen en constateren dat atheïstisch secularisme toch de beste optie is?

Ondanks alle bewondering die we voor haar en andere liberale moslims hebben (met name Khorchide die haar initiatief steunt en over

wie we hierna nog zullen spreken) moet ook worden geconstateerd dat zij een diep geloof hebben, net als de fundamentalisten, dat de Koran het antwoord moet geven op al hun morele vragen. Is dat wel realistisch? En lijkt dit niet te veel op de wahhabisten en salafisten? Een verschil is dat bij fundamentalisten het vertrouwen overheerst dat een *conservatieve* lezing van de schrift de beste is en bij liberalen dat een *vrijzinnige* lezing de beste is. Maar wat zij gemeenschappelijk hebben, is dat zij het morele antwoord verwachten van studie *van de schrift*.

Dat is, eerlijk gezegd, nogal optimistisch, wanneer men bedenkt dat heilige geschriften honderden of duizenden jaren oud zijn. Dat geldt niet alleen voor het Oude Testament, maar het geldt ook voor het Nieuwe Testament en voor de Koran. De Koran toont ons een wereldbeeld uit de zevende eeuw. De kans dat men in een dergelijk geschrift zeer verlichte opvattingen over man-vrouwverhoudingen, over homoseksualiteit, over geloofsafval en over godslastering zal aantreffen, is niet bijzonder groot. Men kan dat wel geloven en hopen, maar een dergelijk geloof grenst aan een wonder.

Natuurlijk kunnen Ateş en liberale moslims veel energie steken in een zo liberaal mogelijke interpretatie van allerlei op het eerste gezicht bezwaarlijke teksten, maar de kans dat daar beginselen uit naar voren gaan komen die significant zijn voor wat in de Nederlandse of Belgische grondwetten aan principes is geformuleerd, is bepaald niet gegarandeerd. De kans dat Mozes, Jezus Christus of Mohammed tot dezelfde opvattingen komen zoals we die aantreffen in het Nederlandse en Belgische parlement aan het eind van de negentiende eeuw of in de constituerende vergadering van de Verenigde Naties waarbij men de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (1948) aannam, is helaas nihil.

Zonder te pessimistisch te zijn, kan men de vraag stellen: zou het niet beter zijn de verwachtingen ten aanzien van de heilige geschriften enigszins te temperen? Misschien moet Ateş in haar moskee zeggen dat mensen zelf moeten nadenken. Misschien moet van de kansel worden geproclameerd dat wanneer in heilige geschriften, in de Koran en in de Hadith, opvattingen naar voren komen over man-vrouwverhoudingen die afwijken van de mensenrechten en hedendaagse morele opvattingen, de gelovigen moeten koersen op hun eigen autonome verstand en niet op de religieuze traditie. Dat is wat Immanuel Kant verstond onder *Aufklärung*.⁸⁵⁸

Wat betekent 'hervormen van de islam'?

Eerlijkheidshalve moeten we wel opmerken dat Ateş zeker niet grenzeloos naïef is. Zij werpt bijvoorbeeld de vraag op of de islam überhaupt te hervormen valt ('*ist der Islam überhaupt reformierbar?*').⁸⁵⁹ Maar zij verzuimt uit te leggen wat die vraag precies betekent. Als het mogelijk is alle teksten uit de Koran die strijdig zijn met hedendaagse mensenrechtenverklaringen te schrappen, dan is de islam natuurlijk te hervormen. 'Hervormen' wil gewoon zeggen: je verworpt wat moreel verwerpelijk is, waarbij we als moraal hanteren wat we tegenwoordig acceptabel achten. Maar als Ateş onder 'hervormen' verstaat het geven van een uitleg aan een tekst die *altijd* spoort met wat we tegenwoordig moreel aanvaardbaar achten, dan is het standpunt duidelijk anders.

Het is logisch onmogelijk aan het voorschrift dat van een dief de hand moet worden geamputeerd een interpretatie te geven die ons bevredigt. Je moet wel bijzondere hermeneutische capriolen uithalen wil je van het amputatievoorschrift iets maken dat aanvaardbaar is.⁸⁶⁰

Dit zou moeten gebeuren:

Allereerst: je constateert dat amputatie van een hand in de zevende eeuw, net als nu, iets ernstigs was.

Twee: vandaag kunnen we niet meer precies dezelfde straffen opleggen als in de zevende eeuw. We moeten echter wel een ernstige straf opleggen, want dat is de ware kern van het koranische voorschrift.

Drie: een ernstige vorm van straf is tegenwoordig een geldboete. We moeten het koranische voorschrift om een hand af te hakken dus nu omzetten in een geldboete zoals het hedendaagse Nederlandse en Belgische Wetboek van Strafrecht stelt. De Koran is kennelijk altijd in overeenstemming te brengen met hedendaags recht.

Natuurlijk kan men zo te werk gaan. De vraag is echter of met deze hermeneutiek niet alle remmen los zijn? Is dit wel hermeneutiek? Is het niet gewoon willekeur? Is dit niet gewoon het projecteren in een tekst wat we nu moreel aanvaardbaar achten?

En als we dat doen, is het dan niet zuiverder, meer integer, gewoon te accepteren dat we sommige teksten verwerpen? We verwerpen eenvoudig het amputatievoorschrift, niet omdat we een 'uitleg' hebben gevonden die ons bevredigt, maar omdat we het verwerpelijk achten. De term 'interpretatie' zou elke zin verliezen wanneer de

uitleg met zich meebrengt dat een tekst alles, maar dan ook *alles* kan betekenen.

Dat heeft niet alleen relevantie voor de uitleg van de Bijbel of van de Koran, maar ook voor de uitleg van een wet of van een grondwet.⁸⁶¹ Het idee dat men met een tekst *alle* kanten op kan is – hoewel zeer populair als een gevolg van postmodernisme – een vorm van ‘semantisch relativisme’ dat onhoudbaar is.⁸⁶²

Trouw blijven aan een religie waarin je geboren bent

De vraag die bij het lezen van het werk van Ateş, maar ook van dat van andere liberale moslims (Khorchide) regelmatig naar boven komt is, waarom maken zij het zichzelf zo moeilijk? Waarom verwerpen zij niet gewoon de onderdelen uit de schrift die immoreel zijn? Het antwoord is: omdat ze denken dat dit niet kan als moslim. Ateş wil trouw blijven aan haar religie, omdat zij daarin is geboren (*“Ich bleibe meiner Religion treu, weil ich nun mal in sie hineingeboren bin.”*)⁸⁶³ Maar kan men dat wel in alle ernst beschouwen als een goede reden? Iets doen omdat je ouders het deden? Iets doen, omdat het in jouw land nu eenmaal zo gebeurt? Het zou elke vorm van intellectuele verandering onmogelijk maken. Een katholiek zou nooit een protestant kunnen worden, een protestant nooit een katholiek. Een soeniet zou nooit een sjiïet kunnen worden, een sjiïet nooit een soeniet. Een katholiek zou nooit tot het boeddhisme kunnen overgaan, een boeddhist nooit tot het katholicisme. Is niet een van de mooie dingen van het leven dat we voortdurend kunnen kiezen, dat we het minder goede voor het betere kunnen inwisselen? Dat is inherent aan het proces dat ‘leren’ heet. Zoals Karl Popper heeft beschreven, men probeert iets, kijkt of het werkt en gaat bij succes verder op de ingeslagen weg.⁸⁶⁴ Het wonderlijke is dat Ateş, ondanks al haar kritiek op het conservatisme, hier een bij uitstek conservatief principe aanneemt: niet veranderen, alles bij het oude laten, een religie accepteren om geen andere reden dan dat men daar nu eenmaal in geboren is.

Haar andere redenen voor haar liberale islam zijn eerlijk gezegd niet veel beter. Zo beroept zij zich op een ‘bijna-doodervaring’ waarin zij een tweegesprek had met God, uiteraard met de barmhartige god van de moslims (*‘dem barmherzigen Gott der Muslime’*).⁸⁶⁵

Het verschijnsel is wijdverbreid, men kan wel zeggen universeel. Je komt in een levensgevaarlijke situatie terecht. In gedachten richt

je je tot 'God'. Je denkt "God help mij. Als u dat doet zal ik u eeuwig dankbaar zijn". Winston Churchill ging als jonge man met een roeibootje het meer op. Omdat het warm was, besloot hij midden in het meer een frisse duik in het water te nemen. Maar er stak een wind op en terwijl de jonge Churchill in het water lag, zag hij de roeiboot langzaam maar onvermijdelijk weg drijven. Hij zwemt achter de boot aan, maar hij ziet ook dat de afstand tussen hem en de boot steeds groter wordt. De oever is te ver weg om naar terug te zwemmen. Paniek slaat toe, maar gelukkig keert het tij. De wind gaat liggen en Churchill weet de boot weer te bereiken. Hij heeft het overleefd.⁸⁶⁶ Op zo'n moment voelt de mens *dankbaarheid*. Maar waarom eigenlijk? Dankbaarheid jegens wie of wat? De wind? Of een kracht die de wind aanstuurt? En als God de wind aanstuurt, welke god dan precies?

Ateş gaat, zoals zovelen, voor de kracht die de wind aanstuurt en zij bekeert zich na haar eigen ervaring tot de barmhartige god van de moslims. Maar dan komen we weer bij een nieuw probleem: hoe weet zij dat zij zich moet bekeren tot de god van de moslims? Nuchter beschouwd heeft zij natuurlijk geen enkele reden om zich tot deze specifieke god te richten in haar dankbaarheid. Waarom niet Poseidon? Bij redding van een verdrinkingsdood is dat misschien nog de meest realistische optie. Of tot de god van de christenen? Of die van de joden? Of tot de *reddingsploeg* in het bootje (dat laatste zou men de 'optie-Dawkins' kunnen noemen)?

Het probleem is dat mensen zich vaak richten *tot de eerste de beste god die hen te binnen schiet*. En dat is de god waarmee zij vertrouwd zijn: de god van hun ouders, eigenlijk. Zij nemen heel onkritisch de god van hun ouders over, de god van het land waarin zij zijn geboren, of de god die in hun gezin wordt vereerd. Dat die god geen betere papieren heeft dan elke willekeurige andere god (als men überhaupt een god wil gaan bedanken), daarvan geeft men zich geen rekenschap.

De typisch religieuze houding is natuurlijk dat het bootje is 'gestuurd'. Maar zeker is dat allerm minst. Er zijn volslagen natuurlijke redenen waardoor iemand wordt gered. Waarom wordt iemand gered? Omdat op dat moment het reddingsbootje langs komt. Er is geen goddelijke interventie. Er is gewoon dat bootje.

Liberale islam

De centrale vraag is: hoe kan men het best het vreedzaam samenleven van mensen met een verschillende religieuze en culturele achtergrond waarborgen? Ateş kiest, net als Irshad Manji⁸⁶⁷ en Bassam Tibi,⁸⁶⁸ voor een vrijzinnige of liberale islam. Dat is een islam die is gezuiverd van alle elementen die problemen opleveren met een modern wereldbeeld dat op de Verlichting is gebaseerd. De vraag zou dan kunnen zijn, waarom zij niet gewoon kiest voor de *verwerping* van het godsbeeld dat kennelijk voor zoveel problemen zorgt. Mina Ahadi verwerpt God wel, zoals we verder nog zullen zien.⁸⁶⁹ Dat wil niet zeggen dat men gespeend hoeft te zijn van elke vorm van religiositeit, maar men verwerpt in ieder geval het theïstisch godsbeeld dat in de monotheïstische godsdiensten heeft geleid tot problemen, en vooral het probleem van het geweld dat centraal staat in dit boek.

De Duitse filosoof Arthur Schopenhauer (1788-1860) schetst de dilemma's die we hier bespreken in zijn dialoog 'Over religie', opgenomen in zijn kleinere geschriften.⁸⁷⁰ Laten we iets dieper ingaan op het werk van Schopenhauer, want het is relevant voor deze kwesties.

Schopenhauer over religie

Hij voert een Demopheles op die discussieert met een Philalethes. Philalethes is de vrijdenker, de atheïst, de secularist. Philalethes denkt dat de mens beter af is zonder godsdienst. Maar Demopheles denkt dat de mens niet zonder godsdienst *kan*. Hij ontkent niet dat Philalethes gelijk heeft met zijn strenge kritiek op religie, maar hij constateert tevens dat religie noodzakelijk is om de gewone mensen een zeker houvast te geven in het leven.

Wat Ateş schrijft, lijkt erg op wat Demopheles denkt, maar dan zonder de cynisch-realistische ondertoon die Schopenhauers Demopheles kenmerkt. Philalethes trekt flink van leer tegen het monotheïsme. Wat hij zegt, lijkt op wat tegenwoordig Peter Sloterdijk schrijft.⁸⁷¹ Of Jan Assmann.⁸⁷² Of, onder mensen uit een islamitische cultuur, Hamed Abdel-Samad, Mina Ahadi⁸⁷³ en Ali Rizvi, die we verder nog zullen bespreken.⁸⁷⁴

Intolerantie vindt men vooral in het monotheïsme, zegt Philalethes. Een enkelvoudige god gunt vaak andere goden het licht in de ogen niet.⁸⁷⁵ Polytheïstische goden zijn uit de aard der zaak toleranter.

Zij gaan uit van leven en laten leven. Als voorbeeld van een dergelijk soort tolerantie verwijst Philalethes naar de goden van de Romeinen. Wanneer zij Egypte hadden veroverd (en nee, dat is niet goed), dan voegden zij gewoon wat Egyptische goden toe aan hun pantheon.

Ook wijst Philalethes op de eindeloze godsdienstoorlogen die zijn gevoerd in naam van de monotheïstische god: de mohammedanen tegen de christenen en de hindoe's, de christenen tegen de mohammedanen, de negers (een voor Schopenhauer nog onbelast woord), de joden en de ketters. De fanatieke gruwelikheden (*'fanatische Greuel'*) zijn ons voornamelijk bekend van de zijde van de monotheïstische godsdiensten, dat wil zeggen het jodendom en zijn twee vertakkingen in christendom en islam. Van de zijde van de hindoes en boeddhisten kennen we die verhalen niet, zegt Philalethes (daarmee overigens ook de opvattingen van Schopenhauer zelf vertolkend, zoals we weten op basis van de rest van zijn werk).⁸⁷⁶

Denk ook aan de kruistochten die onder het motto 'God wil het' werden uitgevochten. Denk aan de uitroeiing van de Moren in Spanje. Denk aan de inquisities en aan de kettervervolgingen, maar denk ook aan de bloedige veroveringen door de moslims van grote delen van de wereld in naam van hun religie.⁸⁷⁷

Zoals gezegd, Philalethes wordt tegengesproken door Demopheles die religie rechtvaardigt op grond van het praktisch nut dat deze kan hebben. Filosofie is er namelijk voor de weinigen, religie is er voor de velen. De religie ziet Demopheles als 'metafysica voor het volk'.⁸⁷⁸ De mensen hebben nu eenmaal een interpretatie van het leven nodig (*'Auslegung des Lebens'*) die aangepast is aan hun geringe intellectuele vermogens. Daarvoor is religie.⁸⁷⁹

Ateş is, net als andere liberale moslims en christenen, ook een soort Demopheles. Net als Demopheles denken velen dat religie *nodig is voor zingeving*. Men denkt ook dat religie *nodig is als steun voor de moraal*. Wat echter vanuit het perspectief van Philalethes of hedendaagse atheïsten afkomstig uit een islamitisch land (bijvoorbeeld Mina Ahadi, Ayaan Hirsi Ali of Hamed Abdel-Samad) enigszins onbegrijpelijk is, is waarom zij zich zo inspant moderne morele en politieke opvattingen in overeenstemming te krijgen met soera's. Waarom zou je dat doen? Die soera's hebben sowieso geen gezag over onze morele opvattingen. Je kunt wel enigszins verheugd zijn wanneer in de heilige geschriften staat dat ketters en afvalligen met liefde bejegend moeten worden in plaats van met draconische straffen,

maar liefdevolle bejegening van ketters daarvan *afhankelijk maken* is iets heel anders. Het is vreemd dat Ateş deze bezwaren niet bespreekt. Zij verzekert ons van haar vertrouwen dat lezing van de schrift resultaten gaat opleveren die met rechtsstaat, democratie en mensenrechten te verenigen zijn, maar zij verzuimt uit te leggen wat zou moeten gebeuren wanneer die interpretatie *niet* tot de resultaten voert die zij hoopt te realiseren.

Ateş over Mohammed

Men kan het ook zo zeggen: haar werk geeft geen antwoord aan Philaethes, geen antwoord aan Mina Ahadi of Hamed Abdel-Samad. In haar boek heeft zij ook maar één verwijzing opgenomen naar het werk van Abdel-Samad en geen enkele naar Ahadi. Zij verwijst naar Abdel-Samads boek *Der islamitische Faschismus* (2014).⁸⁸⁰ Dat is begrijpelijk, want dat boek past in het denkkader van Ateş. Ook Ateş is van mening dat er een fascistische vorm van islam bestaat. Maar het overige werk van Abdel-Samad is zeer kritisch over de islamitische cultuur in het algemeen en over wat men zou kunnen noemen de hoofdstroom in de islam.

Het boek van Abdel-Samad (geb. 1972) over de profeet Mohammed is bijvoorbeeld zeer kritisch, *Mohamed: Eine Abrechnung* (2015).⁸⁸¹ De titel spreekt voor zich. Het vijf bladzijden tellende hoofdstuk van Ateş over de profeet is daarbij vergeleken lieflijk en optimistisch, maar is het geen wensdenken?⁸⁸² Als Abdel-Samad gelijk heeft, dan is de Verlichting waarop Ateş inzet nog een hele lange weg. Het is de vraag of zij haar energie niet beter anders kan kanaliseren, namelijk in een betoog dat eeuwenoude heilige geschriften voor deze tijd eenvoudigweg geen gezag meer kunnen hebben. Dat betekent niet dat daarvan geen inspirerende werking kan uitgaan of dat men ze niet kan waarderen vanwege de poëtisch-literaire schoonheid, maar zij kunnen niet meer normerend zijn in moreel-politiek opzicht. Dat laatste erkent Ateş alleen maar impliciet. Want erkennen doet zij het natuurlijk wel. Telkens als in een soera een afschrikwekkende straf wordt voorgeschreven op een vergrijp dat tegenwoordig als een grondrecht wordt gezien (bijvoorbeeld godslastering of verandering van geloof), dan gaat Ateş voor een moderne lezing.

Men kan het ook zo zeggen: zij beperkt het gezag van de Koran voor zaken die haar bevallen vanuit feministisch-modernistisch oog-

punt. Gaat het om negatieve zaken, dan verklaart zij dat vanuit ‘*Zeitgebundenheit*’ van de tekst.⁸⁸³ Zij wil zich “kritisch verhouden” tot de Hadith (‘*kritisch mit den Hadithen befassen*’).⁸⁸⁴ Wat betekent: zij hanteert morele autonomie. Dan kan men de vraag stellen of het dan niet verstandiger is morele autonomie *als principe* sterker uit te werken? Dan werk je niet alleen impliciet op basis van morele autonomie, maar expliciet. Misschien acht zij dat strategisch niet verstandig, maar bekeken vanuit de integriteit van het optreden van de hervormer, zou het wellicht zuiverder zijn.

Ten aanzien van Mohammed heeft ze zich voorgenomen het negatieve beeld over hem te corrigeren (‘*dieses negative Bild zu korrigieren*’).⁸⁸⁵ Dat is op zichzelf uitstekend, maar het vooronderstelt dat eerst wordt bewezen dat het beeld *ten onrechte* negatief is, en dat kunnen we op basis van wat zelfs Ateş over hem schrijft niet helemaal met zekerheid vaststellen. Zij typeert Mohammed als de verkondiger en als de grondlegger van de religie van de islam. Zij wijst op zijn huwelijk met de succesvolle zakenvrouw Khadija die tevens zijn eerste aanhanger werd en met wie hij vijftientwintig jaar naar grote tevredenheid in een monogaam huwelijk was getrouwd. Zij hadden vijf dochters.

Maar na het overlijden van Khadija verlaat Mohammed het monogaame huwelijk en wordt hij polygaam. Ateş verzuimt daar een waardering en kritiek over te geven. Hoe moeten we vanuit feministisch perspectief polygamie waarderen? Kunnen we ons tevredenstellen met de constatering dat daarmee niets mis is zolang het maar gebaseerd is op een ‘eigen keuze’? Wafa Sultan (geb. 1958) beschrijft in *A God who Hates* (2009) op indringende wijze hoe van een vrije keuze voor een polygaam huwelijk in islamitische culturen helemaal geen sprake is.⁸⁸⁶ Vrouwen kunnen vaak niet anders dan zich schikken in het onvermijdelijke. Dit is ook het thema van de aangrijpende film *The Stoning of Soraya M.* (2008),⁸⁸⁷ gebaseerd op het boek van Sahebjam Freidoune, *La femme lapidée* (1990).⁸⁸⁸

Is dat niet altijd, op zijn zachtst gezegd, onbevredigend voor vrouwen? Alleen gericht op bevrediging van de man? Ateş gaat daar niet op in, maar verklaart Mohammeds polygamie als aanpassing aan de gewoontes van zijn tijd. Is dat werkelijk zo? Als dat de gewoontes van zijn tijd waren, waarom was hij dan eerst vijftientwintig jaar monogaam getrouwd? En nog belangrijker wellicht, past het een profeet niet zich kritisch te verhouden ten aanzien van de gewoonten van

zijn tijd? Als bepaalde praktijken slecht en discriminerend zijn voor de helft van de bevolking (de vrouwen), waarom zou de profeet zich daar dan aan aanpassen? Is dat niet een beetje een profeet onwaardig?

Aïsja

Deze onkritische houding ten aanzien van polygamie steekt des te meer wanneer we zien wat Ateş schrijft over een van die ‘meerdere vrouwen’⁸⁸⁹ van Mohammed in zijn latere fase, namelijk Aïsja. Het huwelijk van de profeet Mohammed met een meisje dat Ateş terecht als een ‘kind’ omschrijft, is een voorwerp van felle confrontaties geweest in de geschiedenis van de islam. Om aan te sluiten bij de discussie in dit boek: het is een soort Abraham-en-Izaakverhaal. Het is compromitterend voor de gelovige. Het is de vraag of men *vast kan houden* aan een geloof wanneer het een dergelijke daad rechtvaardigt of afdekt. Hoe kan een profeet van middelbare leeftijd in het huwelijk treden met een kind?

Ateş stelt dat het om een meisje zou gaan tussen de negen en vijftien jaar oud, een punt waarover binnen de rechtsscholen wordt gediscussieerd. Maar Ateş constateert wel, het was een *kind* en Mohammed was rond de vijftig jaar oud. Ateş geeft toe dat dit element uit het leven van Mohammed geen schoonheidsprijs verdient (*‘weder rühmlich’*) en ook dat men het niet moet bagatelliseren (*‘verharmlosen’*). Maar direct nadat zij deze voornemens heeft geventileerd, laat zij erop volgen dat we niet moeten vergeten in welke tijd dit geschiedde.⁸⁹⁰

Met andere woorden, Ateş trekt de cultuurrelativistische kaart. Bepaalde misdaden zijn minder misdadig in andere tijden en in andere culturen. In de huidige tijd een veroordelend oordeel uitspreken over iets dat plaatsvond in een voorbije historische fase is dan ‘anachronistisch’.

Dit is iets te gemakkelijk. Het is ook niet duidelijk waar we eindigen wanneer we eenmaal die weg inslaan. Als we kindbruiden vergoelijken met een beroep op ‘andere tijden, andere normen’, waarom zouden we ons dan druk maken over slavernij? Over de kruistochten? Over de concentratiekampen? Over de Goelag-archipel? Moeten we ons bij een morele beoordeling van slavernij óók realiseren dat men daar nu eenmaal anders over dacht in het oude Rome of in de zuidelijke staten in de vs van vóór de burgeroorlog?

Een tweede argument dat Ateş naar voren brengt, schijnbaar ter vergoelijking van het gedrag van de profeet, is dat ook in de Bijbel verhalen voorkomen waarin polygamie en kindhuwelijken niet kritisch bejegend worden. Met die mededeling heeft zij natuurlijk gelijk, maar als argument voor een vergoelijking van het gedrag van de profeet kan dat niet functioneren (denk aan de *tu quoque* drogreden in hoofdstuk 1 van dit boek). Het is waar, zodra de meisjes hadden gemeenstrueerd, werden zij als rijp voor het huwelijk beschouwd ('*heiratsfähig*').⁸⁹¹ En rijp voor het huwelijk betekende in die tijden en in die culturen, *klaar om te worden uitgehuwelijkt*, zoals ook gebeurde met Aïsja aan Mohammed. Het probleem met het huwelijk tussen Aïsja en de profeet Mohammed is dus niet alleen dat het leeftijdsverschil te groot was, maar ook dat het een *gedwongen* huwelijk was: om de wil van het meisje werd niet gevraagd (net als Abraham niet vroeg naar wat zijn vrouw Sarah ervan vond toen hij voornemens was hun zoon te gaan offeren).

Na deze spaarzame opmerkingen over Aïsja, waarbij we nu veel uitvoeriger stil zijn blijven staan dan dat bij Ateş het geval is, gaat zij uitgebreider in op haar feministische heldin Khadija. Aan Khadija zal men in haar moskee veel aandacht gaan besteden, verzekert Ateş ons, want er is zoveel dat we niet weten over deze indrukwekkende vrouw en dat zou moeten worden opgehelderd. Zij wil bijvoorbeeld te weten komen waarom Khadija niet een veel grotere rol speelt in de religie van de islam dan op het ogenblik het geval is. Ook wil zij weten waarom niet veel meer aandacht is voor het feit dat het Khadija was die Mohammed als eerste in zijn rol als profeet sterkte.⁸⁹²

Het zijn wonderlijke vragen want dit "te weten komen" zal waarschijnlijk neerkomen op een interpretatie van de islam. Dit is niet een 'te weten komen', zoals men een telefoonnummer opzoekt in een telefoonboek of een plaats opzoekt in de atlas. Abdel-Samad zou zeggen: "aan Khadija wordt geen aandacht besteed, omdat de islam een vrouwvijandige religie is", maar dat antwoord is waarschijnlijk voor Ateş niet aanvaardbaar.

Darya Safai

Een ander lichtpunt is de Iraanse activiste Darya Safai (geb. 1975). Zij studeerde tandheelkunde aan de universiteit van Teheran en was samen met haar echtgenoot Saeed betrokken bij de studentenprotesten in 1999. Ze vluchtte met haar man naar Turkije en in 2000 naar België waar ze samen een bloeiende tandartspraktijk uitbouwden. In 2014 stichtte ze de actiegroep 'Let Iranian women enter their stadiums' waarin ze opkomt voor het recht van Iraanse vrouwen om sportwedstrijden bij te wonen, iets wat door de Iraanse regering verboden wordt. In feite voert ze ogenschijnlijk kleine acties tijdens volleybal- en voetbalwedstrijden met banners en T-shirts, maar die via de sociale media een grote impact hebben op haar thuisland.

Safai, die in 1975 geboren werd in Teheran, beschrijft hoe haar land in de jaren zestig en zeventig op de goede weg was. Er kwam meer welvaart en meer vrijheid, ook voor vrouwen. De hoofddoeken verdwenen uit het straatbeeld, vrouwen kregen in 1962 stemrecht, de minimumleeftijd om te trouwen werd verhoogd tot 18 jaar, vrouwen konden uit de echt scheiden, polygamie werd verboden en erfessen werden gelijkgeschakeld voor mannen en vrouwen. De sjah verbood ook religieuze scholen wat hem in conflict bracht met de geestelijken in zijn land die juist aanstuurden op godsdienstig onderwijs. Maar het belangrijkste was dat hij vrouwen wilde laten deelnemen aan de verkiezingen en dat ze zich verkiesbaar mochten stellen. Het waren liberale hervormingen die vooral vrouwen ten goede kwamen, tot grote ergernis van de orthodox islamitische geestelijken, leiders en groeperingen. Vanaf de tweede helft van de jaren zeventig keerde het tij en kregen de islamisten opnieuw de overhand, met de Iraanse revolutie als historische ommekeer.

Na de revolutie in Iran in 1979 stortte de economie in elkaar en begonnen de religieuze leiders de vrijheid van vrouwen aan banden te leggen. De druk om de sluier te dragen nam snel toe en in 1981 werd de sharia ingevoerd. Nagellak en lippenstift werden verboden, vrouwen mochten niet meer fietsen, zwemmen mocht nog enkel met de kleren aan en nooit samen met mannen. Er kwamen aparte scholen voor jongens en meisjes en zelfs op de universiteit mochten meisjes niet langer met jongens praten en moesten apart zitten in de klaslokalen. Muziek spelen, zingen en dansen werd verboden en de beperkingen zetten zich verder. Toen het internet er kwam werd de

toegang ertoe zoveel mogelijk bemoeilijkt. Toen Safai zes jaar werd (in 1981) moest ze plots een uniform dragen dat haar gehele lichaam en haar hoofd bedekte. Toen ze zag dat jongens dat niet moesten dragen, begreep ze dat er iets ingrijpend veranderd was. Op haar negende werd ze eens kwaad aangepakt door de directrice omdat ze lachte op school, want dat was onbetamelijk. Op haar twaalfde mocht ze niet langer fietsen want dat zou vrouwen een seksueel genot kunnen geven en mannen opwinden.

Er kwam ook een religieuze politie die de kledingvoorschriften van vrouwen controleerde. Later was het voor vrouwen niet langer toegestaan om een stadion te betreden om een sportwedstrijd te zien. Toen de Iraanse ploeg zich in 1997 onverwacht kwalificeerde voor het WK-voetbal gingen mannen en vrouwen echter de straat op om dit te vieren. Het bezorgde de religieuze leiders angst. In 1998 werden er tal van opposanten opgepakt en vele anderen zelfs koelbloedig in hun eigen huis of op straat vermoord. Dit staat nu bekend als de 'kettingmoorden' van 1998. Desondanks organiseerden de studenten in 1999 een nieuwe grote protestdemonstratie. Duizenden betoogden tegen de dictatuur maar het regime sloeg opnieuw terug. Safai werd net als vele anderen opgepakt en moest voor een revolutionaire rechtbank verschijnen, zonder advocaat. In de gevangenis las ze de Koran waardoor haar angst nog toenam. "Er staat herhaaldelijk in dat je mensen mag doden in Gods naam. Dat is gevaarlijke waanzin," zo realiseerde ze zich.

Uiteindelijk kwam Safai voorwaardelijk vrij na betaling van een borgsom. Daarop vluchtte ze met haar man naar Turkije en kreeg ze na tussenkomst van de Belgische autoriteiten de nodige documenten om naar België te reizen waar ze aan de Vrije Universiteit Brussel tandheelkunde studeerde (wat ze ook al gedaan had in Teheran) en waarvoor ze in sneltempo Nederlands en Frans leerde. Samen met haar man zette ze later tandartsenpraktijken op die heel succesvol zijn. Safai is intussen perfect ingeburgerd in België, maar blijft zich inzetten voor vrouwenrechten in Iran en andere islamitische landen.

Samen met een vriendin begon ze naar internationale volleybalwedstrijden te gaan waar ze dan een banner met de tekst "Let Iranian women enter their stadiums" ontrolde en de Perzische vlag hees. Via live televisieuitzendingen en filmpjes op Facebook bereikte ze op die manier talloze mensen in en buiten Iran. Ze kreeg media-aandacht en werd geïnterviewd waarbij Safai de boodschap meegaf dat de on-

Darya Safai met haar spandoek in het Maracanazinho stadion in Rio de Janeiro in 2016. © AP

derdrukking van de vrouw de hoeksteen vormt van de islamitische dictatuur in haar land. Ze kreeg de steun van de Belgische volleybalbond en had verschillende keren contact met dr. Michel Dhooge, lid van het uitvoerend comité van FIFA, om via FIFA druk uit te oefenen om het stadionverbod voor vrouwen in Iran op te heffen. Dit resulteerde in een oproep aan Iran van Sepp Blatter op 6 maart 2015 om Iraanse vrouwen toe te laten in de voetbalstadions. Op 16 juni 2015 hield ze een lezing voor de commissie van de Verenigde Naties in Genève over *Gender apartheid in the sports in the Islamic Republic of Iran*. Toch maakt ze zich weinig illusies. "Zolang de Islamitische Republiek bestaat, zal geen enkele regering het voor onze rechten opnemen. De reden is eenvoudig: vrouwenrechten zijn in strijd met de essentie van het regime dat gebaseerd is op islamisme," zo laat ze optekenen.⁸⁹³

Op de Olympische Spelen van 2016 in Brazilië toonde ze haar spandoek *Let Iranian women enter their stadiums* tijdens de wedstrijden van de Iraanse volleybalploeg. Opnieuw probeerde men haar uit het stadion te verwijderen, maar dat weigerde ze. Ze kreeg hier-

voor de steun van de aanwezige supporters die ervoor zorgden dat de Olympische officials haar niet konden wegleiden. Het zorgde voor veel controverse en media-aandacht. In de Britse pers verscheen een artikel over "Darya Safai: A strong woman can change history. Iranian media are scared to show that."⁸⁹⁴ Het nieuws bereikte via de sociale media ook Iran. Volgens Safai zijn de Iraanse leiders bang van de macht van de vrouwen en proberen ze die dan ook aan banden te leggen.

In juni 2017 trok ze naar het Italiaanse Pesaro om er de internationale volleybalmatch tussen Italië en haar geboorteland Iran bij te wonen. Ze had tickets gekocht in het zicht van de televisiecamera's want de match ging live uitgezonden worden, ook in Iran. Ze had een spandoek bij zich met de tekst *Let Iranian women enter their stadiums*. Nauwelijks had ze die ontrold toen ze op een agressieve manier werd aangepakt door de Italiaanse politie die haar het stadium uitzette. Ze reageerde fel want blijkbaar had de politie eerder oor voor de discriminerende wetten van de Iraanse dictatuur dan voor de eigen Italiaanse en Europese regels en die van de Internationale Volleyballorganisatie die discriminatie op vlak van geslacht nadrukkelijk verbieden. Het voorval trok de aandacht van de Italiaanse pers en zorgde voor heel wat verontwaardiging. Safai vergelijkt dit voorval met de zwarte Rosa Parks die weigerde haar zitplaats af te staan voor een blanke. "Stel dat een land zegt: 'De voetbalcompetitie mag bij ons plaatsvinden, maar zwarten mogen niet binnen.' Daar zou de hele internationale gemeenschap toch tegen revolteren, de FIFA en het IOC op kop? Blijkbaar vinden we genderdiscriminatie toch net iets minder ernstig dan rassendiscriminatie," zegt Safai die met haar acties wel heel wat aandacht vestigt op dit probleem.⁸⁹⁵

De voorbije jaren werpt Safai zich steeds meer op als een geëngageerde opiniemaakster die zich zowel kant tegen radicale moslimmannen als tegen het cultuurrelativisme van links. Zo hebben vermeende progressieve vrouwenbewegingen nauwelijks oog voor de problematiek van de vrouwenonderdrukking om religieuze redenen. Het valt op dat die in België en Nederland wel steeds opkomen voor het recht om hier een hoofddoek te mogen dragen, ook in officiële functies, maar hun ogen sluiten voor de patriarchale ingesteldheid en de sociale druk binnen de islamitische gemeenschap. Safai schrijft daarover het volgende: "Ik heb in mijn leven met duizenden moslimvrouwen contact gehad. Ik heb gezien hoe vrouwen die geen hoofd-

doek hadden na hun huwelijk plots wel hun haren bedekten en toch beweerden dat het hun eigen keuze was. Een van mijn werkneemsters moest niet alleen een hoofddoek dragen nadat ze getrouwd was, maar ook ontslag nemen. Haar echtgenoot wilde niet dat ze nog buitenshuis ging werken. Pas na haar scheiding heeft ze me dat allemaal verteld. Zo ingrijpend is de druk die de familie en de omgeving kunnen uitoefenen bij de 'vrije keuze' om een hoofddoek te dragen. (...) We moeten vrouwen die zuchten onder de sociale druk van hun gemeenschap helpen in plaats van hen toe te juichen omdat ze een hoofddoek dragen en zo hun 'religieuze identiteit' zouden beleven."⁸⁹⁶ Hiermee verdedigt ze een puur liberaal standpunt, namelijk dat elke mens, man of vrouw, het recht heeft om zijn of haar levenslot te bepalen.

Een soortgelijk standpunt nam ze in bij de discussie rond de boerkini. Dat moet natuurlijk kunnen, aldus de westerse cultuurrelativistische feministen. Net als de hijab is de boerkini volgens Safai een symbool van de discriminatie en onderdrukking van de vrouw. "De boerkini is geen achterpoortje om meer moslima's naar de zee of het zwembad te krijgen maar een sterk signaal van de verspreiding van het extreme islamisme in onze maatschappij," aldus de vrouwen-activiste. En ze voegt eraan toe dat vrouwen met een moslimachtergrond en progressieve westerlingen, die zich vroeger zo sterk hebben ingezet voor gelijke rechten voor de vrouw en tegen de dogma's van de kerk, beter zouden opkomen voor de vele miljoenen vrouwen die nog echt geketend zijn aan hun kledij. "Vrouwen zijn de grootste slachtoffers van de strenge kledingcode in moslimlanden, en de extremistische, discriminerende religie die erachter schuilt," schrijft Safai.

Safai schreef ook een opmerkelijk opiniestuk over de impact van scholen met islamonderwijs op kinderen. In sommige scholen, waar ze ging spreken over de onderdrukking en ongelijkheid van vrouwen, kregen islamleraars het gedaan dat moslimkinderen niet mochten komen luisteren naar de voordracht. Kinderen worden op die manier rechten ontnomen omdat ze hen onwetend houden en hen geen enkele vorm van kritiek toestaan. Toen Safai zei dat het dragen van een hijab niet in de Koran stond, werd ze tegengesproken door de islamistische leerkrachten. Hun woorden werden op applaus onthaald al gaven diezelfde leerkrachten nadien toe dat het inderdaad niet in de 'heilige schrift' stond. "Kinderen worden op basis van het geloof van

hun ouders verdeeld over klassen moraal en godsdienst, waar dan nog alleen de positieve kanten van hun religie aan bod komen. Hoe kunnen ze zo ooit kritisch leren kijken naar die patriarchale, discriminerende tradities?", zo vroeg ze zich af. Om al deze redenen is Safai voorstander van scholen waarin godsdienst geen plaats heeft. Lessen moeten in overeenstemming zijn met de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Het onderwijs moet dus seculier zijn. De taak van onze scholen is kritische burgers te vormen, geen gelovigen.

In elk geval is Safai een lichtpunt zowel voor moslima's hier als voor de vrouwen in Iran die haar soms op televisie zien wanneer ze voor de Iraanse ploeg supportert maar dan wel met haar spandoek of vlag waarmee ze zich richt tot de 40 miljoen Iraanse vrouwen die nauwelijks rechten hebben, en daarmee een glimp van de vrijheid te zien krijgen.

De Iraanse revolutie

Na de val van de prowesterse sjah Mohammad Reza Pahlavi (1919-1980) en de terugkeer uit ballingschap van de geestelijke leider Ruhollah Khomeini in 1979, werd Iran een theocratie met een radicaal islamitische grondwet. "Iran wisselde de ene repressieve staatsvorm in voor de andere en voor het eerst in de geschiedenis werd een land gerund door sjiitische moellahs."⁸⁹⁷ Ondanks het feit dat het land een verkozen parlement behield, kwam de feitelijke macht in handen van de Raad der Hoeders die bestaat uit twaalf islamitische geestelijken en rechtsgeleerden. Die Raad heeft het gezag om na te gaan of wetten al dan niet in strijd zijn met de islam. Daarnaast werd in mei 1979 de Revolutionaire Garde opgericht, een soort militair elitekorps, dat rechtstreeks onder leiding staat van de geestelijke leider. Al snel werden tegenstanders van het sjiitische regime onderdrukt en opgepakt zoals liberalen, socialisten en marxisten. Ook religieuze tegenstanders werden gearresteerd zoals soennieten, christenen, joden en aanhangers van het Perzische zoroastrisme. Velen onder hen werden geëxecuteerd.

Onder impuls van Khomeini en zijn oerconservatieve medestanders werden tal van wetten van de sjah afgeschaft en vervangen door regels die gebaseerd zijn op de islamitische wet, de sharia. De vrijheid van geloof werd feitelijk afgeschaft.⁸⁹⁸ De persvrijheid werd compleet

aan banden gelegd. En vrouwen kregen het er hard te verduren. Een van de eerste maatregelen was de verlaging van de huwelijksleeftijd voor meisjes van 18 naar 9 jaar. Dit zorgde onmiddellijk voor een toename van kindbruiden, meisjes van pakweg tien die werden uitgehuwelijkt aan een neef of oom die drie tot vijfmaal ouder was. Verder werden meisjes en vrouwen zowat de feitelijke eigendom van de man, eerst van de vader, nadien van de echtgenoot en later zelfs van de zonen. Vrouwen werden verplicht een hijab of chador te dragen. Nagellak, maquillage, dansen en zingen mochten niet langer. Het werd vrouwen verboden om naar sportmanifestaties te gaan kijken, een verbod waartegen Darya Safai nu wereldwijd actievoert. En in 2013 heeft de Raad van Hoeders de kandidatuur van vrouwelijke kandidaten voor de presidentsverkiezingen verworpen.

In november 1979 richtte Khomeini ook de Basij op, een paramilitaire militie van vrijwilligers en onderdeel van de Revolutionaire Garde. Het bestaat vooral uit zowat drie miljoen, vaak jonge, vrijwilligers. Ze moeten loyaal zijn aan de Vali-e-faghih (de religieuze leider) en dit was ook zo in het begin, na de revolutie. Nu, 39 jaar later, treden jonge mannen vooral toe omdat ze dan van heel wat privileges kunnen genieten. Zij moeten zorgen voor de binnenlandse veiligheid. De Basij-vrijwilligers kunnen vergeleken worden met de leden van de Gestapo onder nazi-Duitsland. Een van hun belangrijkste taken is de onderdrukking van protesten. Het regime heeft ook agenten van de inlichtingen in dienst die als taak hebben om te infiltreren in dissidente bewegingen, maar ook in het leven van de gewone burger, en die kan je vergelijken met de leden van de Stasi die in Oost-Duitsland de gewone burgers in de gaten hielden en burgers met afwijkende meningen aangaven aan de autoriteiten. Er bestaat ook nog de zedenpolitie. Een bekende activiteit van de religieuze politie is het oppakken op straat van meisjes en vrouwen waarvan men vindt dat ze zich te weinig bedekken, te uitdagend gekleed of te veel gemaquilleerd zijn. De religieuze agenten rijden met wagens door de straten, houden dergelijke vrouwen tegen, sleuren hen met geweld in de wagens en voeren ze af naar een politiecel. Op het internet circuleren hierover tal van foto's en filmpjes.⁸⁹⁹ Ook vallen ze bars en huizen binnen waar men westerse muziek speelt, danst en alcohol serveert.

Opvallend was dat nogal wat Franse linkse intellectuelen openlijk hun steun uitspraken voor het nieuwe Iraanse regime. Onder hen Michel Foucault, nochtans homoseksueel, maar compleet blind voor

de gruwelijke praktijken die binnen deze religieuze dictatuur gebeurden. In Iran worden nog steeds mensen opgehangen omwille van *lavat* (sodomie) of *mosahegheh* (lesbisch gedrag), dus omwille van hun homoseksuele geaardheid.⁹⁰⁰ Nochtans had president Mahmoud Ahmadinejad in 2007 aan de Columbia Universiteit in 2007 nog gezegd dat er in Iran geen homoseksualiteit voorkwam zoals 'in uw land' (de Verenigde Staten). Ook blasfemie en atheïsme worden in Iran bestraft met de dood. Helemaal nieuw was zijn fatwa tegen Salman Rushdie in 1989 waarin hij moslims over de hele wereld de toestemming gaf om de Brits-Indiase schrijver te vermoorden. Khomeini was ook de eerste religieuze leider die via een fatwa de toestemming gaf aan gelovigen om zichzelf op te blazen, en de eerste beweging die dat ook daadwerkelijk deed was de sjiitisch Iraakse Da'wa-partij in 1981, een praktijk die nu gemeengoed is geworden onder islamitische zelfmoordterroristen.

Khomeini stierf in 1989 maar zijn radicaal islamitische politiek werd voortgezet onder ayatollah Ali Khamenei die zich keerde tegen elke hervorming voor meer vrijheid en democratie. Bij de presidentsverkiezingen van 2009 dreigde de uittredende ultraconservatieve en antisemitische president het pleit te verliezen tegen de hervormingsgezinde kandidaat Mir-Hossein Mousavi. Alle peilingen gaven die laatste gewonnen, maar grootschalige verkiezingsfraude besloot er anders over. Volgens de officiële uitslag haalde Mousavi slechts één derde van de stemmen. Het leidde tot de grootste protestbetogingen tegen het regime ooit. Honderdduizenden mensen kwamen op straat om te protesteren, bekend als de groene revolutie. De demonstranten werden hardhandig aangepakt door de leden van de Revolutionaire Garde. Bij een betoging op 20 juni 2009 werd de jonge vrouw Neda Soltan doodgeschoten, waarschijnlijk door scherpschutters van het regime. Na een zeer bloedige onderdrukking droogde het protest op en had de religieuze dictatuur de touwtjes weer in handen. Het land steunde intussen terroristische organisaties zoals Hezbollah en Hamas en andere sjiitische terreurgroepen.

Iran werd gedurende verschillende jaren internationaal geboycot omwille van haar omstreden atoomprogramma. Na een aantal belofes om het programma stop te zetten, werd het VN-embargo beëindigd en herstelde de Amerikaanse president Obama begin 2016 de dialoog met het land. Ook de Europese Unie schaarde zich bij monde van Federica Mogherini achter deze 'nucleaire deal'. Het gevolg was dat

het Iraanse regime weer olie kon uitvoeren (en daarmee veel petrodollars binnenreef) en dat de economie een enorme boost kreeg. Iran kreeg in één klap ook weer de beschikking over 100 miljard dollar die bevroren waren. Tal van Europese leiders deden opnieuw zaken met de religieuze dictatuur en plooiden zich naar haar wensen. Toen de Iraanse president Hassan Rohani eind januari 2016 ontvangen werd door de Italiaanse premier Matteo Renzi, werden bij het bezoek aan de Capitoolijnse Musea alle naakte standbeelden uit de oudheid bedekt of achter houten kasten geplaatst. Bij het officieel diner werd ook geen wijn geschonken. Ook in andere Europese landen legde men voor de president de rode loper uit. Blijkbaar zijn economische belangen belangrijker dan mensenrechten en ethische principes.

Ondanks het feit dat door het opheffen van de embargo's weer veel geld naar de Iraanse schatkist stroomde, kwam daar maar weinig of niets van terecht bij de gewone bevolking. Dat leidde tot steeds meer ongenoegen tot eind 2017 de bom barstte. Op 28 december 2017 kwamen opnieuw duizenden Iraniërs op straat om te protesteren tegen de slechte economische toestand in het land, de massale werkloosheid en het compleet gebrek aan perspectief voor henzelf en voor hun kinderen. Het protest groeide uit tot enorme massademonstraties tegen de Iraanse regering en zelfs tegen de hoogste religieuze leiders in het land. Ayatollah Ali Khamenei veroordeelde de protesten en omschreef de deelnemers als 'de vijanden van Iran' en beweerde dat de demonstraties gesteund werden door de Amerikanen en de joodse zionisten. Hij roept de Revolutionaire Garde en de Basij op om hard op te treden. De meer pragmatisch ingestelde wereldlijke president Rohani kondigde langs de ene kant aan dat de Iraniërs het recht hadden om te protesteren maar langs de andere kant leidde hij de onderdrukking van de manifestanten als president en hoofd van de nationale veiligheid.

De mensen waren woedend en vielen overheidsgebouwen aan. De protesten namen toe, niet alleen in de Iraanse steden maar ook op het, traditioneel conservatieve, platteland. Tienduizenden mensen kwamen op straat om hun afkeer te uiten over de religieuze wetten en over hun gebrek aan vrijheid. Aan de universiteit van Teheran (en elders in Iran) werden posters van Ali Khamenei afgebroken en weggegooid. Geestelijken durfden zich niet langer in het openbaar te vertonen of wierpen hun kleding af. Overheidsgebouwen werden in brand gestoken en veel lokale politieagenten lieten de betogers hun gang

gaan. Maar het leger, de Revolutionaire Garde en de Basij hielden de zaak onder controle door de betogingen in toom te houden en de leiders van de protestbetogingen systematisch aan te houden en te folteren. Bij confrontaties tussen de Revolutionaire Garde en betogers werden minstens negen mensen gedood. Op 3 januari 2018 riepen activisten slogans tegen de hoogste geestelijke leider, maar het aantal protestbetogingen in het land nam stilaan af. De overheidstelevisie had het nu over terroristen die de orde willen verstoren. Toch bleven er antiregeringsbetogingen volgen in de gebouwen in Teheran en in steden als Sanandaj, Bukan, Kamyaram, Dezful, Ahvaz en Rasht.

De regering riep intussen op om de geestelijke leiders te steunen. Duizenden aanhangers van het regime onder wie de Basij – maar nog meer mensen werden verplicht om mee te manifesteren zoals schoieren, mensen uit overheidsbedrijven en ambtenaren, niet meedoen was eigenlijk geen optie – hielden op 3 januari 2018 een demonstratie pro-Ali Khamenei. Ze zwaaiden met de Iraanse vlag en riepen verwensingen tegen de Verenigde Staten en andere westerse landen zoals Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk en Duitsland. Het protest doofde stilaan uit. President Trump verstuurde wel een bericht waarin hij zich schaarde achter de betogers. Dat was nieuw. De Amerikaanse regering onder president Obama stuurde juist aan op een goede verstandhouding met de Iraanse leiders. Trump wil daar komaf mee maken en werd daarin gevolgd door de Israëliische premier Benjamin Netanyahu. Ze bestempelen de acties van de betogers als ‘heroïsch’, maar veel impact had het alsnog niet. De Revolutionaire Garde kreeg de macht weer onder controle.

Tientallen demonstranten werden gedood en, volgens een verklaring van een Iraans parlamentslid, zijn er 3700 mensen opgepakt, waarvan er al minstens vijf gestorven zijn in de gevangenis. Op 7 januari 2018 verklaarden de Iraanse autoriteiten in een officiële mededeling dat de opstand was neergeslagen. “De revolutionaire bevolking van Iran heeft samen met de Basij-milities, politie en het ministerie van Inlichtingen de keten van onrust gebroken, die was gecreëerd door de Verenigde Staten, Groot-Brittannië, de zionisten, Saoedi-Arabië, de hypocrieten en aanhangers van de sjah,” aldus de Revolutionaire Garde.

Toch toonde deze opstand aan dat veel mensen de religieuze dictatuur beu zijn, van boeren die zich keren tegen de corruptie, van jongeren die hopeloos op zoek zijn naar een job, van vrouwen die hun-

keren om de hoofddoek af te leggen, van mensen die streven naar vrijheid. De opstand in Iran is dan ook een lichtpunt in de islamitische wereld waar religieuze leiders het voor het zeggen hebben en mensen onderdrukt worden in naam van God.

Mohammed bin Salman

De kroonprins van Saoedi-Arabië, Mohammed bin Salma al-Saoed (geb. 1985) vormt een mogelijk lichtpunt in de geschiedenis van het land dat de voorbije decennia het wahhabisme, het salafisme en zelfs het moordende jihadisme heeft aangemoedigd en gefinancierd. Een groot deel van de aanslagen die in naam van God de voorbije jaren werden gepleegd, gebeurden door salafistische soennieten die in het verleden, maar ook vandaag nog, geïnspireerd en gesteund worden door het Arabische schiereiland.

Saoedi-Arabië ontstond in het midden van de 18de eeuw toen de wereldlijke heerser Mohammed bin Saoed een verbond sloot met de fundamentalistische geestelijke Mohammed ibn Abd al-Wahhaad. Dat verbond hield decennialang stand en in 1932 werden de diverse gebieden op het schiereiland door Abdoel Aziz al-Saoed verenigd in het koninkrijk Saoedi-Arabië. De macht is steeds verdeeld geweest tussen de koning en de wahhabistische geestelijke leiders. Die laatste hebben de macht over het onderwijs, cultuur, justitie, de media en natuurlijk over religieuze zaken. Meer dan de helft van het niet-verkozen, maar door de koning aangeduide Saoedische parlement, bestaat uit wahhabistische geestelijken en ze controleren het Orgaan van de Opperste Rechtsgeleerden. De predikanten krijgen op die manier de ruimte en de middelen om het wahhabisme/salafisme te promoten zolang ze niet raken aan de legitimiteit van het Saoedische koningshuis.

In feite is Saoedi-Arabië dus een theocratie die overeenkomstig een strenge interpretatie van de islam weinig of geen rekening houdt met de universele mensenrechten. Bij de stemming over de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens in 1948 had het land zich al onthouden omdat het zich niet eens kon verklaren met het principe van de gelijkheid van man en vrouw. Vrouwen worden er nog steeds behandeld als tweederangsburgers. Ze mochten tot voor kort niet met de auto rijden, moeten volledig gehoorzaam zijn aan

hun echtgenoot, hebben de toestemming van de man nodig om zich in het publieke domein te begeven, kunnen daar enkel rondlopen voor zover ze quasi volledig bedekt zijn, en mogen niet in contact komen met andere mannen. Mannen mogen er meerdere vrouwen op nahouden, omgekeerd niet. De Saoedische man is eigenaar van de vrouw, die trouwens geen identiteitskaart heeft maar geregistreerd staat onder haar vader of echtgenoot.

Ook op andere vlakken worden de universele mensenrechten geschonden. Er bestaat geen grondwet die een aantal fundamentele rechten en vrijheden van de burgers beschermt. Zo is het in Saoedi-Arabië niet toegelaten om van zijn (moslim)geloof af te vallen op straffe van de dood. Kritiek op het geloof is er verboden. Vrijheid van meningsuiting is er onbestaande. Homoseksualiteit wordt bestraft met zweepslagen of met de doodstraf. Neem de zaak van Raif Badawi, een Saoedische blogger en oprichter van de Vrije Saoedische Liberalen, die op zijn website stevige kritiek uitte op de enorme impact van religie op de Saoedische samenleving.⁹⁰¹ Hij werd daarvoor in 2012 beschuldigd van ongelooft en in 2013 veroordeeld tot duizend zweepslagen en tien jaar cel wegens belediging van de islam. Het is duidelijk dat het koningshuis en de wahhabistische geestelijken een oerconservatieve koers blijven voeren en hun radicale visie op de islam wereldwijd exporteren.

Deze koers wordt nu ook gevoerd door de huidige bijna 83-jarige koning Salman bin Abdoel Aziz al-Saoed. In juni 2017 duidde hij nogal onverwacht zijn 32-jarige zoon Mohammed bin Salman al-Saoed aan als de plaatsvervangende kroonprins. En die lijkt snel een aantal belangrijke hervormingen te willen doorvoeren in zijn land. In de eerste plaats economisch door het land minder afhankelijk te maken van de olieproductie. Zo wil hij investeerders en bedrijven aantrekken in sectoren als de energie en biotechnologie. In de tweede plaats door de heersende corruptie hard aan te pakken. Begin november 2017 liet hij een hele reeks prinsen, ministers en bedrijfsleiders die zichzelf zouden verrijkt hebben, oppakken.⁹⁰² In de derde plaats kondigde hij aan dat hij in het land een meer gematigde islamitische koers wil volgen. Zo wil hij de macht van de religieuze politie inperken en vrouwen een aantal rechten geven.

“We keren terug naar de gematigde islam, die open is tegenover de wereld en alle religie,” zo verklaarde de kroonprins op 24 oktober 2017 in een publiek gesprek met een ongesluisde journaliste.⁹⁰³ “We

willen geen dertig jaar van onze levens verspillen met extremistische ideeën; we gaan ze vandaag vernietigen," zo vervolgde hij. Op 27 november 2017 zei de kroonprins op de eerste bijeenkomst van de Islamic Military Counter Terrorism Coalition, een coalitie van 41 islamitische landen (maar zonder Iran), dat ze het terrorisme volledig zouden uitroeien.⁹⁰⁴ Deze aankondiging kwam er een dag na de bloedige aanslag door strijders van Islamitische Staat op een soefistische moskee in Egypte waarbij meer dan 300 mensen om het leven kwamen. Het is alvast de eerste keer dat de moslimlanden in het algemeen en Saoedi-Arabië in het bijzonder, zich zo fel uitspraken tegen de terreuraanslagen in naam van de zuivere islam.

Uiteraard is in Saoedi-Arabië daarmee nog geen liberale democratie gevestigd en hebben vrouwen nog geen gelijke rechten, maar het geeft toch aan dat de jonge generatie Saoedi's een andere weg wil inslaan, weg van het oerconservatieve islamisme. Het blijft natuurlijk uitkijken naar concrete hervormingen, maar het optreden en de standpunten van de kroonprins kunnen toch worden beschouwd als een lichtpunt in het zo duistere Saoedi-Arabië.

Naar een liberale islam

De vraag die zich natuurlijk laat stellen naar aanleiding van de opvattingen van Manji, Tibi en Ateş is, hoe serieus kan men hun islam nemen? Is de liberale islam wel een islam? Het courante antwoord van de conservatieven, de salafisten, wahhabisten en andere vormen van islamistische geloofsbeleving is dat de liberale islam een weinig authentieke positie is, die niets met de echte islam te maken heeft. En wie de conservatieven daarin gelijk geeft, krijgt van de liberalen weer te horen dat hij of zij 'net zo denkt als de conservatieven'.⁹⁰⁵ Verwarring alom. Die verwarring kan eindeloos voortduren, omdat wat de essentie is van geloofssystemen, of ideologieën, voor een belangrijk deel gebaseerd is op betrekkelijk persoonlijke keuzes hoe men begrippen wil afgrenzen.

Om dit verhaal niet nodeloos abstract te maken, geven wij een paar voorbeelden. Is de theorie over rechtvaardigheid van John Rawls (1921-2002) een typisch liberale theorie of een sociaaldemocratische theorie?⁹⁰⁶ Ieder die het werk van Rawls kent, zal bevestigen dat voor beide standpunten iets te zeggen valt. Is Hayeks *The Constitution of*

Liberty (1960) een typisch liberaal boek of moeten we het als ‘conservatief’ typeren?⁹⁰⁷ Wie denkt dat deze vragen te beantwoorden zijn door louter de aandacht te vestigen op respectievelijk het werk van Rawls of van Hayek, zou een grote fout maken. De beantwoording van die vragen heeft voor een aanzienlijk deel te maken met de *begripsmatige afbakening van het liberalisme*. Het is afhankelijk van de definitie die men wil hanteren van de politieke ideologie in kwestie, en men is vrij de definities te kiezen die men wil.

Wat hier wordt gezegd over een politieke ideologie als het liberalisme, geldt onverminderd voor wat gezegd kan worden over een religie als het christendom of de islam. Bertrand Russell (1872-1970) laat in zijn lezing *Why I am not a Christian* (1927) zijn kritiek op het christendom voorafgaan door een duidelijke positiebepaling van wat hij onder ‘christen’ en ‘christelijk’ verstaat. Een christen moet geloven in (i) God, (ii) een leven na dit leven, (iii) de speciale betekenis van Jezus Christus.⁹⁰⁸ Maar iedereen die enigszins op de hoogte is van de moderne theologie weet dat posities als min of meer christelijk opgeld doen die nauwelijks een relatie onderhouden ten aanzien van de drie hier genoemde punten. Moeten we dit soort vrijzinnige posities dan beschouwen als ‘niet-christelijk’ of zelfs als ‘atheïstisch’?

Al naar gelang de context wordt zoiets door de betreffende persoon geaccepteerd of heftig van de hand gewezen: “wie ben jij om mij te vertellen of ik christelijk ben of niet?”.

Dit speelt natuurlijk ook bij de islam. Manji, Tibi en Ateş laten weinig over van de sharia. Volgens hen is de sharia niet een essentieel onderdeel van de islam. Men kan ook heel goed moslim zijn en tevens de sharia verwerpen. Maar anderen – gebaseerd op een ander concept van wat het wezen van de islam is – achten een dergelijke benadering innerlijk tegenstrijdig.

Wij denken dat Manji, Tibi en Ateş weinig overlaten van het traditioneel islamitisch gedachtegoed in religieuze zin. Het lijkt erop dat zij ‘hedonistische theologie’ bedrijven. Dat wil zeggen dat zij in hun benadering van islam alleen maar opnemen wat hen bevalt (‘hedonè’, Gr. genot). Hedonistische theologie is overigens niet iets dat men alleen aantreft bij schrijvers over de islam. Het is ook courant binnen het katholicisme. Vergelijken we hem met zijn voorganger Joseph Ratzinger, dan is de huidige paus Franciscus ook een hedonistische katholiek. Terwijl Ratzinger nog zijn best leek te doen aansluiting te vinden bij het traditioneel-katholiek leergezag.⁹⁰⁹ lijkt

dat streven geheel zoek bij Franciscus. Alle centrale elementen van de katholieke catechismus lijken door vele moderne katholieken op sterk water te zijn gezet.⁹¹⁰

De vraag is natuurlijk hoe we de benadering van de liberale islam moeten waarderen? Zoals we hiervoor al hebben aangegeven, denken wij daarover in het algemeen positief. Dus de wijze waarop Manji zich als feministische moslim opstelt, kan een positieve invloed hebben op de vrouwenemancipatie binnen de islamitische cultuur. In ieder geval is haar benadering verre te prefereren boven de identiteitspolitiek die tegenwoordig ook het feminisme is binnengedrongen en die met zich meebrengt dat omstreden praktijken als sluiering van vrouwen worden gezien als manifestaties van een nieuw islamitisch zelfbewustzijn. Ook voor het werk van Tibi geldt dat het een positieve invloed heeft gehad op de hedendaagse cultuur. Zijn benadering is bovendien volledig vrij van postmoderne ongerijmdheden die het werk van andere moslimhervormers kenmerkt.⁹¹¹ Ook voor het moskee-initiatief van Ateş geldt: we kunnen dat waarderen als poging de wahhabitisch-salafistische cultuur open te breken en de islam in een meer liberale richting te stuwten. Laten we hopen dat de hedonistische theologie ook binnen de islam een sterke plaats zal veroveren, zoals dat ook het geval is geweest binnen het katholicisme sinds het Tweede Vaticaans Concilie.

Niettemin hebben we ook wat aarzelingen bij hun opvattingen. Men kan zich de vraag stellen of zij wel ver genoeg gaan met hun 'hervormingen' van de islam. Met name Ateş houdt met haar moskee allerlei traditionele leerstukken in stand, zoals de overtuiging dat we voor moraal een religie nodig hebben. Is dat met alle liberaliteit niet een bevestiging van het standpunt dat we hiervoor hebben leren kennen als *morele heteronomie* (en dus niet autonomie)?

Sommige moslimhervormers gaan verder, zijn wellicht ook consistent, maar voordat we die introduceren eerst nog een korte reflectie op een van de belangrijkste mensenrechten, zoals te vinden in het internationale recht. We hopen daarmee duidelijk te maken dat een bepaald soort hervorming wel heel belangrijk is, belangrijker dan andere, en dat het juist deze verandering is die onvoldoende aan bod komt in het kader van de liberale islam.

Het recht op apostasie

Het is droevig om dat te constateren aan het begin van de eenentwintigste eeuw, maar artikel 18 van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens is nog steeds een *unvollendete*.⁹¹² De tekst van het artikel luidt als volgt:

“Eenieder heeft recht op vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst; dit recht omvat tevens de vrijheid om van godsdienst of overtuiging te veranderen, alsmede de vrijheid hetzij alleen, hetzij met anderen zowel in het openbaar als in zijn particuliere leven zijn godsdienst of overtuiging te belijden door het onderwijzen ervan, door de praktische toepassing, door eredienst en de inachtneming van de geboden en voorschriften.”

Wij denken dat een bepaald deel van dit artikel nog steeds onvoldoende aandacht heeft gekregen, namelijk *de vrijheid om van godsdienst of overtuiging te veranderen*. Men kan hier een parallel trekken met de ontwikkeling van de democratische gedachte. Het is natuurlijk belangrijk voor de democratie dat mensen hun regering kunnen kiezen. Maar, zoals Popper en Van den Bergh hebben duidelijk gemaakt, gaat het niet *alleen* om het kiezen van een regering. Stel je kiest een regering, maar die blijft voor (bijna) altijd aan (denk aan Fidel Castro of aan Robert Mugabe). Dan doet zoiets ernstig afbreuk aan de democratische gedachte. Essentieel voor democratie is niet alleen dat men een regering kan kiezen, maar ook dat een regering verdwijnt zodra men die niet meer wil. Niet alleen een regering *in het zadel helpen* is een expressie van de democratische idee, ook een regering *uit het zadel* helpen.

Voor godsdienst geldt iets soortgelijks. Wie de vrijheid heeft om een bepaalde religie te kiezen, maar niet de vrijheid om zich van die religie te ontdoen nadat men deze eenmaal heeft gekozen, heeft maar een zeer beperkte mate van godsdienstvrijheid. Het onderdeel van artikel 18 dat deze dimensie benadrukt, is dus zeer terecht.

Men kan het ook zo formuleren: de testcase voor een volledige verwerkelijking van de godsdienstvrijheid bestaat in de mogelijkheid om van geloof te veranderen, maar ook om van geloof af te vallen (*apostasie*) en dus *atheïst te worden*. Zoals bekend is dit in de wereld

van de islam een groot probleem⁹¹³ en met dat probleem worden we in de eenentwintigste eeuw geconfronteerd op een bijna dagelijkse basis. De fatwa over Rushdie is daarvan de eerste grote manifestatie, maar het was, zoals bekend, ook niet de laatste.

Wat dan ook zou moeten gebeuren, is dat een generatie moslimherformers naar voren komt die zich expliciet toelegt op het bevechten van de vrijheid tot *apostasie*. De vrijheid om met het geloof te breken. Dat brengt ons op een tweede categorie moslims die we naast de liberale moslims willen onderscheiden: de atheïstische moslims.

Dit concept ontleen we aan een recent boek, namelijk *The Atheist Muslim* (2016)⁹¹⁴ van de Canadese schrijver Ali Rizvi (geb. 1975). Rizvi twitterde onlangs: “*The left is wrong on Islam. The right is wrong on Muslims.*”

Rizvi is geboren in Pakistan in wat hij zelf omschrijft als een gematigd milieu. De levensbeschouwelijke overtuiging van zijn ouders was die van een liberale islam. Hij verbleef daarna jaren in Libië en nog later in Saoedi-Arabië, waar hij tien jaar ervaring opdeed met de conservatieve wahhabitische islam. Tegenwoordig werkt hij als natuurkundige en vrijgevestigd schrijver in Canada.⁹¹⁵

Het boek van Rizvi is een pleidooi voor secularisme, zoals we dat ook bij Tibi en Ateş aantreffen, maar hij oriënteert zich meer dan zij doen op atheïsten, agnosten en humanisten die zich in de islamistische cultuur bevinden. Ook moslims moeten atheïst kunnen worden zonder, als het ware, hun islamitische identiteit vaarwel te zeggen. Hij wil een onderscheid maken tussen de islamitische ideologie en de moslim identiteit. Hij vindt dat je een moslim identiteit kan handhaven, terwijl je toch afstand neemt van de islamitische ideologie. Bepaalde onderdelen van die moslim identiteit wil hij handhaven, zoals het beleven van de ramadan bijvoorbeeld. Ter illustratie geeft hij het voorbeeld van Richard Dawkins. Dawkins is atheïst. Maar cultureel gezien zou men hem als een christen kunnen beschouwen in de zin dat bepaalde gebruiken en riten zoals deze in de christelijke cultuur gestalte hebben gekregen door Dawkins worden gevolgd en ook gewaardeerd. Denk aan het zingen van kerstliedjes, zoals ‘Stille nacht, heilige nacht’, maar ook ‘Rudolph the Red-Nosed Reindeer’. Wat Rizvi nu wil, is dat men deze culturele erfenis kan accepteren zonder de last van het geloof.

Het is van belang dat we zijn positie goed onderscheiden van die van anderen. Rizvi ontkent bijvoorbeeld niet dat in de heilige ge-

schriften ondubbelzinnig tot geweld wordt opgeroepen. Hij bakent zijn eigen positie in dat opzicht af ten opzichte van de politiek correcte vorige president van de Verenigde Staten, Barack Obama. Obama zei naar aanleiding van de onthoofding van de Amerikaanse journalist James Foley door de Islamitische Staat in 2014 *"ISIL speaks for no religion (...) no faith teaches people to massacre innocents."*⁹¹⁶ Maar dat is onjuist, zegt Rizvi, en daarmee misleidend. In de versen 9:1-6 van de Koran is duidelijk voorgeschreven dat een polytheïst die onwillig is om zich te bekeren de dood waardig is. Niet alleen de Koran, ook de Bijbel bevat allerlei teksten die ondubbelzinnig oproepen tot geweld. Rizvi verwijst naar Deuteronomium 22:21-22, waar staat wat moet gebeuren met bruiden die geen maagd meer zijn. Actieve homoseksuelen (Leviticus 20:13) komen er al niet veel beter van af. En wat te denken over wie werkt op de sabbat (Exodus 35:2)? Deze mensen moeten allemaal worden gedood.⁹¹⁷ Zoals Rizvi: *"It is often religion itself – not the distortion, highjacking, misrepresentation, or politicization of it – that is the root cause."*⁹¹⁸

In deze kritiek op de opvattingen van Obama komt het verschil tussen de liberale islam van Ateş en de atheïstische islam van Rizvi duidelijk naar voren. Representanten van de liberale islam halen vaak enorme capriolen uit ten aanzien van de uitleg van dit soort teksten om staande te houden dat de Koran niet tot geweld aanspoort. De atheïstische islam erkent dat openlijk. Moeten we dan zeggen dat een atheïstische moslim en een atheïstische islam onmogelijk zijn? Nee, volgens Rizvi, want 'moslim-zijn' is niet alleen een religieus fenomeen maar ook een cultureel verschijnsel. Men kan vasthouden aan bepaalde rituelen en gebruiken van de islamitische cultuur en derhalve de islam als cultuur honoreren, maar deze als religie verwerpen.

Als een voorbeeld van deze positie verwijst hij ook naar de bekende Amerikaanse journalist Fareed Zakaria. Zakaria omarmt een islamitische identiteit, hoewel hij zichzelf ook "compleet seculier" noemt met opvattingen die ergens het midden houden tussen deïsme en agnosticisme.⁹¹⁹ Je kunt dus een feministische moslim zijn, een LGBT moslim (*'Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender'*), maar ook een *seculiere moslim* en zelfs een *atheïstische moslim*.⁹²⁰ We zullen dat punt hierna nog aan de orde stellen wanneer we de vraag opwerpen of iemand ook een 'atheïstische moslim' kan zijn. Kan dat? Atheïstisch én moslim? Ali Rizvi meent van wel, in zijn boek *The Atheist Muslim*.

Hamed Abdel-Samad

Hiervoor hebben we onder 'lichtpunten' de liberale islam opgevoerd met als belangrijke vertegenwoordigers Manji, Tibi en Ateş. En inderdaad dat zijn ook lichtpunten. Niettemin hebben we toch ook wel een lichte aarzeling bij wat wordt voorgesteld als de liberale islam, namelijk dat deze zoveel leerstukken overeenind houdt die eigenlijk kritiek verdienen. Is de liberale islam wel liberaal genoeg? De rationele islam wel rationeel genoeg? De verlichte islam wel verlicht genoeg? Is de liberale islam wel authentiek en integer in de zin dat men die kan verdedigen zonder allerlei concessies te moeten doen aan wat in alle eerlijkheid geloofwaardig is? Is het bijvoorbeeld wel geloofwaardig dat de teksten uit de Koran zo multi-interpretabel zijn dat men daarmee elk willekeurig resultaat kan bereiken? Wij denken van niet en daarom achten we de benadering van Rizvi meer consistent dan die van Ateş. Gelukkig staat Rizvi niet alleen met zijn beschouwingen. Verschillende andere auteurs verdedigen een soortgelijke opvatting, zowel in Duitsland als in Frankrijk. Twee Duitsers waarop we de aandacht willen vestigen zijn Hamed Abdel-Samad en Mina Ahadi.

Een auteur die dicht bij Rizvi staat, is de Duits-Egyptische Hamed Abdel-Samad. Abdel-Samad debuteerde in 2009 met *Mein Abschied vom Himmel: Aus dem Leben eines Muslims in Deutschland*, een titel die op zichzelf al veelzeggend is.⁹²¹ Abdel-Samad presenteert zich in de titel van zijn boek als een "moslim", maar hij heeft ook "afscheid van de hemel" genomen. Volgens allerlei traditionele opvattingen over wat het betekent om moslim te zijn zou dat onmogelijk zijn, maar niet wanneer men het perspectief van Rizvi aanneemt. Abdel-Samad is in zijn laatste boek in dialoog met de liberale moslim Mouhanad Khorchide wanneer zij de vraag bespreken *Ist der Islam noch zu retten?* (2017).⁹²² Daarbij stelt Abdel-Samad dat hij de islam als geloofssysteem niet te hervormen acht, maar wel het denken van moslims.⁹²³ Dat laatste, dat hervormen van het denken van moslims, is iets waarop Abdel-Samad zich toelegt met een enorme consistentie en denkkraft die men zelden tegenkomt bij mensen die zich met dit onderwerp bezighouden. Wanneer Khorchide, net als Ateş, zich vaak verliest in enigszins onwerkelijke opvattingen is Abdel-Samad *rücksichtslos* rationeel en realistisch. Zijn hervorming van het denken van de moslims gaat dan ook veel verder dan dat hij vraagt dat

Achille Zo (1826-1901) *Le Rêve d'un croyant* (1870).

de tekst van de Koran in overeenstemming gebracht wordt met modern ethisch denken. Abdel-Samad stelt het *gezag van de tekst zelf* ter discussie of de centrale positie van de profeet in de islamitische traditie. Khorchide probeert met interpretaties zoals we die ook bij Ateş tegenkomen de meest welwillende interpretatie van gewelddadige teksten ingang te doen vinden. Hij wijst telkens op allerlei vriendelijke teksten van de profeet. Abdel-Samad daarentegen wil dat met het sprookje dat God en de profeet alles al hebben geregeld helemaal wordt gebroken ('*Gott und der Prophet haben alles geregelt*').⁹²⁴ De islam heeft ook geen Luther nodig, maar een Franse Revolutie, die het huwelijk van heerschappij en religie breekt.⁹²⁵

Dat is een duidelijk ander perspectief dan zijn gesprekspartner hanteert. Khorchide wil met 'barmhartigheid' als het vermeend centraal uitgangspunt van de Koran alle teksten in dat licht lezen, waarop hij erop vertrouwt dat dan een aanvaardbaar geheel van morele aansporingen ontstaat.⁹²⁶ Abdel-Samad toont met talloze teksten uit de Koran aan dat zoiets veel te optimistisch is. Net als Rizvi laat hij

zien dat sommige teksten zich niet hermeneutisch laten apaiseren. Khorchide denkt dat de tekst van de Koran steun geeft aan de opvatting dat de god van de islam een barmhartige god is, maar Abdel-Samad laat zien: *“der islamische Gott ist der unbarmherzigste aller Götter”*.⁹²⁷ Als Khorchide stelt dat de voorstelling van het paradijs in de islamitische bronnen over vrouwen met grote borsten die op de martelaren zitten te wachten om ze te verwennen niet letterlijk moet worden genomen maar metaforisch, dan vraagt Abdel-Samad waarom God zich niet wat duidelijker kan uitdrukken? (*“Warum hat Gott es nötig, Frauen mit Großen Brüsten als Metapher für Glückseligkeit anzuwenden!”*).⁹²⁸

Het probleem met de liberale islam lijkt te zijn dat deze zich helemaal niet meer lijkt te bekommeren om een authentieke en integere interpretatie van de tekst van de Koran of welke andere bron ook. Khorchide zegt zelfs dat het helemaal niet belangrijk is of de Koran het woord van God is, maar alleen maar hoe we tegenwoordig met die Koran omgaan. We geven de tekst hier even integraal weer omdat het een belangrijke passage is en door de wijze waarop het hier verwoord wordt ook enigszins ontvullend. Khorchide zegt:

*“Meines Erachtens kommt es nicht darauf an, ob der Koran das letzte oder das vorletzte Wort Gottes ist. Ja, es kommt nicht einmal darauf an, ob der überhaupt das Wort Gottes ist oder nicht. Es kommt einzig und allein darauf an, wie wir heute mit dem Koran umgehen.”*⁹²⁹

De vraag die dit citaat oproept is, is dit niet totaal cynisme? De liberale islam presenteert zich als een authentiek en sympathieke visie op religie, maar is het niet volledig machiavellistisch? Khorchide lijkt hier dicht in de buurt te komen van het standpunt van Jefferson die uit het Nieuwe Testament eenvoudig wegliep wat niet in overeenstemming te krijgen was met zijn verlichtingsbeginselen,⁹³⁰ zij het dan dat Khorchide niet *openlijk* iets weglaat uit de Koran maar door een *laissez faire*-achtige benadering ten aanzien van uitlegkunde *alles* mogelijk maakt (of denkt te maken).

Wat voor de Koran geldt, geldt volgens Khorchide ook voor de sharia. Khorchide beweert zelfs dat er net zoveel sharia's bestaan als er geestelijken bestaan. (*“Es gibt so viele Scharias wie es Gelehrte gibt, und jeder versteht etwas anderes darunter.”*)⁹³¹ Naar ons oordeel is

dit gewoon postmodern waardenrelativisme. *Truth is in the eye of beholder*. De waarheid bestaat niet, er bestaan slechts interpretaties.

Nu sluit dit misschien aan bij een postmodern geestesklimaat, maar dat maakt het nog niet juist.

Met enig genoegen kan men constateren dat tegenwoordig steeds meer islamitische denkers, of denkers met wortels in de islamitische wereld, naar voren komen die opvattingen verdedigen, zoals die van Abdel-Samad of van Ali Rizvi.⁹³² Een voorbeeld is de voorzitter van het Duitse comité voor ex-moslims, Mina Ahadi.

Mina Ahadi: pleidooi voor Verlichting

Mina Ahadi is in 1956 in Iran geboren.⁹³³ Daar is zij opgegroeid en heeft zij vier jaar medicijnen gestudeerd vóór de Iraanse revolutie. Zij moest vluchten voor het nieuwe regime. Haar echtgenoot werd omgebracht. Gedurende 10 jaar maakte zij deel uit van het Partizanenverzet tegen het regime van de moellahs in de bergen tussen Iran en Irak. Tijdens het regime van Khomeini werd zij *in absentia* ter dood veroordeeld.

De bevrijding van vrouwen ziet zij als een essentieel onderdeel van een vrije maatschappij, waarbij zij zich in het bijzonder inzet voor vrouwen die door steniging om het leven dreigen te worden gebracht.

In haar boek *Ich habe abgeschworen* (2008) en waarin zij uitkomt voor haar status van ex-moslim geeft zij aan dat zij niets heeft tegen religie in een seculiere staat, waarvan de centrale leerstellingen niet ingaan tegen de Duitse rechtsorde of de gelijkberechtiging van man en vrouw (*"Gegen Religion, privat in einem säkularen Staat ausgeübt, deren Glaubenssätze nicht gegen die freiheitliche Grundordnung oder die allgemeinen Menschenrechten und die Gleichberechtigung der Frau verstoßen, habe ich nichts."*)⁹³⁴ Als je het een beetje populair uitdrukt kan je zeggen: zolang de religie zich een beetje gedraagt, heeft zij niets tegen religie. Maar religie die zich niet gedraagt, die zich misdraagt, ziedaar het probleem. En op dit moment misdraagt de islam zich.

Noopt dat tot een hervorming van de islam? Ja, misschien wel, maar zij acht de islam in zijn huidige vorm niet voor hervorming vatbaar. Dat is ook de reden waarom zij ex-moslim is geworden. En dan zegt zij: de islam moet van binnen uit een Verlichting gaan doormaken (*'eine Aufklärung durchlaufen'*). Dat is een pijnlijk proces dat

in het christendom honderden jaren heeft geduurd. Daarvoor is nodig dat deze religies ook twijfel en atheïsme toelaten. Zij wil haar medeburgers wakker schudden ('*wachrütteln*') tegenover wie men tolerantie zou moeten betrachten.⁹³⁵

Wat maakt de politieke islam een probleem, volgens Ahadi? Dat is dat deze zichzelf niet als een religieus verschijnsel kan zien. De politieke islam ziet de wereldlijke wetten niet als iets dat een gelijke betekenis kan hebben aan die van de wetten die van God gegeven zijn.⁹³⁶

De goddelijke wetten vat men samen met de term 'sharia'. En daarvan zegt Ahadi dit:

*“Die Scharia umfasst alle islamische Gesetze, wie sie im Koran stehen und wie sie in den ersten Jahrhunderten nach Mohammed von islamische Theologien in der sogenannten Überlieferung festgeschrieben werden.”*⁹³⁷

De sharia is enorm invloedrijk in de wereld van het Midden-Oosten. Alleen Turkije heeft sinds Atatürk een niet-religieus rechtssysteem.

Zij ziet met lede ogen aan dat vrouwen in Keulen steeds meer met hoofddoeken gaan lopen.⁹³⁸ Zij ziet de invloed van de politieke islam groeien en dat verontrust haar.

Chahdortt Djavann: Bas les voiles

Wie hoofddoek zegt, zegt Chahdortt Djavann. Djavann (geb. 1967) brak door met haar pamflet *Bas les voiles* (2003), een retorisch en ongemeen fel manifest tegen het dragen van de hoofddoek.⁹³⁹ Daarop volgden *Que pense Allah de l'Europe?* (2004)⁹⁴⁰ en een lange uiteenzetting over de politieke ontwikkelingen in haar geboorteland Iran, *A mon corps défendant l'Occident* (2007).⁹⁴¹ Haar laatste boek is een kritiek op de islamistische ideologie, verschenen als *Comment lutter efficacement contre l'idéologie islamique* (2016).

Een belangrijk moment in haar leven was dat na het uitbreken van de Iraanse revolutie in 1979 zij niet langer meer de grote Franse auteurs mocht lezen, omdat dit moest plaatsmaken voor het bestuderen van de Koran. Zij wordt dan ook gedwongen de sluier te dragen. In 1980, wanneer zij nog maar dertien jaar oud is, wordt zij ook voor drie maanden in een gevangenis vastgezet vanwege haar demonstraties tegen het regime.

Zij krijgt asiel in Frankrijk in 1993 en perfectioneert dan haar kennis van de Franse literatuur door het lezen van André Gide, Guy de Maupassant, Albert Camus, en Romain Gary.

Haar laatste boek is een post-*Charlie Hebdo*-boek en dat is te merken aan de toon. De vijand hebben we al in huis, schrijft Djavann, al herkennen we die nog niet.⁹⁴² Als we in oorlog zijn (zij herhaalt hiermee de woorden van de Franse president Hollande na de aanslag op *Charlie Hebdo*) dan zegt dat ook iets over ons falen op pedagogisch terrein.⁹⁴³ Zij vraagt zich ook af of het geen tijd is om de contrateroristische strategie te veranderen na 2015. Kennelijk heeft de islamistische ideologie zich vrij kunnen verspreiden in Frankrijk, jaar na jaar, en zonder dat we het gevoel hebben gehad daar iets tegen te moeten ondernemen. Integendeel, vaak wordt zelfs *ontkend* dat islamisme iets met de aanslagen te maken hebben. (*“N’avons-nous toujours pas compris que la nôtre, contrairement à celle des islamistes, manquait d’efficacité:”*).⁹⁴⁴ De islam heeft zich geïdeologiseerd. Het is de enige ideologie die zich tegenwoordig mag verheugen in een mondiale aantrekkingskracht, en deze verspreidt zich steeds verder en dieper.⁹⁴⁵

Djavann is meer expliciet atheïstisch dan de meeste andere schrijvers over de onderwerpen die zij bespreekt. Zij gaat ervan uit dat, zoals zij zegt, geen enkel boek door God is geschreven, maar dat alleen mensen dat doen. De Koran is op die regel geen uitzondering. Dus dat betekent: geen enkel boek is het woord van God.⁹⁴⁶

Wij kunnen in het kader van dit boek niet alle atheïstische moslims bespreken,⁹⁴⁷ maar wij denken wel dat het hier om een belangrijke trend gaat in het hedendaags denken over religieus radicalisme. De emancipatie van moslims en de hervorming van de islam is pas werkelijk geslaagd als ook het recht om van geloof te veranderen, en zelfs om elke vorm van geloof te verlaten, gerealiseerd is. Ware godsdienstvrijheid is ook een recht op apostasie.

Epiloog

“Wanneer gelovigen ergens, in welk land u zich ook bevindt, de macht krijgen, neem dan onmiddellijk de benen.”⁹⁴⁸

GUUS KUIJER

Religie wordt door veel mensen beschouwd als iets positief. De vroeg-christelijke schrijver Lactantius (250-320) leidde uit het woord religie het begrip ‘religare’ af, namelijk het verbinden van mensen, maar ook over het versterken van de band tussen God en de mens. Dat streven naar eenheid met de ene en ware God heeft in het verleden, maar ook vandaag, juist gezorgd voor grote verdeeldheid. Religie ging en gaat over een sterke band tussen mensen met eenzelfde geloof, maar tegelijkertijd leidt het tot onbegrip voor al wie iets anders geloofde of helemaal niet geloofde. Men kan het ook zo formuleren: religie verbindt de eigen groep, maar splijt de gemeenschap als geheel. In die zin was en is religie altijd een sterk middel tot eendracht binnen een lokale gemeenschap. Al die mensen hielden er eenzelfde geloof op na en niemand trok dat in twijfel. Maar dat is veranderd. Al sinds René Descartes (1596-1650) is twijfel een cruciaal onderdeel van het menselijk denken en handelen geworden. Sindsdien geloven we niet alles zomaar meer. Twijfel, of beter gezegd, het in vraag stellen van dogma’s is vanaf de zeventiende eeuw een cruciaal element in het denken geworden. Dat neemt niet weg dat er ook voordien al heel wat mensen twijfelden aan de juistheid van een geloof, maar die durfden dat niet te zeggen, toch niet zolang ze leef-

den.⁹⁴⁹ Ze vreesden immers de straf van God die in de praktijk neerkwam op vervolging en onderdrukking door de inquisitie of een andere religieuze of wereldlijke macht.

Religie is bijna altijd gekoppeld aan ethisch hoogstaand gedrag. Tot diep in de twintigste eeuw dacht men zelfs dat religie noodzakelijk was voor het handhaven van een hoogstaande moraal. Talloze auteurs verwezen en verwijzen daarbij naar de uitspraak van Iwan in *De gebroeders Karamazov* van Fjodor Dostojevski die zei dat als God niet bestaat alles toegestaan is. Laat ons hier even over doordenken. Mensen zouden pas in het 'morele gareel' lopen als ze ervan overtuigd zijn dat er een God bestaat die hen zou belonen als ze het goede doen en bestraffen als ze buiten de lijntjes kleuren. Een goede of kwade daad staat dus in functie van een beloning (in de hemel komen) of van een bestraffing (in het vagevuur of in de hel belanden). Het is die angst voor het oordeel van God die het moreel gedrag van mensen stuurt, aldus de vertegenwoordigers van God op aarde zoals de paus, bisschoppen, priesters, ayatollahs, moellahs, imams, rabbijnen, brahmanen en andere religieuze leidsmannen. Die angst wordt dan verder doorgegeven door ouders en religieuze leerkrachten naar kinderen. Ze worden thuis, op school of in een madrasa opgevoed met de gedachte dat hun doen en laten voortdurend bekend is en beoordeeld wordt door een alwetende, almachtige en rechtvaardige God. In die zin doen veel mensen het goede niet zozeer om het goede zelf maar voor de beloning of uit vrees voor de bestraffing door God.

Humanisten, en vooral atheïsten, vinden een dergelijke moraal gebaseerd op angst voor een bovennatuurlijke macht helemaal niet hoogstaand. Natuurlijk beseffen we dat er gelovigen zijn die uit hun religieuze overtuiging bijzonder goede zaken deden. Neem bijvoorbeeld Hans en Sophie Scholl van de verzetsgroep *Die weisse Rose*. Ze verspreidden pamfletten waarin ze zich keerden tegen het nazisme, tegen de Jodenvervolging en ze noemden Hitler een massamoordenaar. Op 18 februari 1943 werden ze betrapt toen ze pamfletten vanaf de tweede verdieping in de hal van de Münchense universiteitshal naar beneden gooiden. Na een kort proces werden ze geëxecuteerd. Deze twee jonge mensen deden dit omdat ze het als hun christelijke plicht beschouwden om de nazigruwel aan te klagen. Dat werd hen niet opgedragen door een kerkelijke leider, integendeel, de overgrote meerderheid van de kerkleiders steunde Hitler en ook de toenmalige paus Pius XII zweeg in alle talen. Hans en Sophie Scholl handelden

Hans en Sophie Scholl van de verzetsgroep *Die weisse Rose*.

overeenkomstig de categorische imperatief van Immanuel Kant: "Handel zo alsof de maxime van jouw handeling door jouw wil tot algemene natuurwet moet worden."⁹⁵⁰ Volgens Kant is een handeling dus alleen ethisch als ze universaliseerbaar is, dus als ze voor iedereen en in dezelfde omstandigheden geldt. Het is een ethiek gebaseerd op de rede. Dat is een fundamenteel verschil met een moraal gebaseerd op een religie die soms verwijst naar de Gulden Regel: "Doe een ander niet aan wat je niet aan jezelf toewenst." Dat lezen we bij Leviticus (19:34) in het jodendom: "Behandel vreemdelingen die bij jullie wonen als geboren Israëlieten. Heb hen lief als jezelf." Bij Mattheus (7:12) in het christendom: "Behandel anderen steeds zoals je zou willen dat ze jullie behandelen." In de Koran: "Niemand van jullie is een gelovige tenzij hij zijn naaste toewenst wat hij zichzelf toewenst." Dat joden, christenen en moslims tegen dit gebod in handelen, blijkt uit de eeuwenlange algemene acceptatie van de slavernij. Juist het bestaan van de slavernij en de goedkeuring ervan door de geopenbaarde godsdiensten via goddelijke openbaringen, is voor de Vlaamse filosoof Etienne Vermeersch het bewijs dat God niet kan bestaan.⁹⁵¹

Kant benadrukte dat zijn categorische imperatief van een andere orde is. Wie de Gulden Regel zoals bepleit in de geopenbaarde godsdiensten wel of niet navolgt, zal daarvoor beloond of bestraft worden in het hiernamaals. Goed handelen staat dus in relatie tot een uitwendige wet die bepaalt wat men moet doen. En wie zich daar al dan niet aan conformeert, gaat naar de hemel of naar de hel. De Gulden Regel, zoals vermeld in de Bijbel en de Koran, berust dus op berekening. Als men wil dat een eigen handeling tot algemene wet wordt dan vervalt die verwachting. Men doet iets goeds omwille van het goede zelf en niet omdat men daarvoor iets terugkrijgt. De categorische imperatief van Kant is in die zin moreel hoogstaander. Hij benadrukt immers het morele bewustzijn van de mens en stelt dat de wil bepalend is voor de morele kwaliteit van zijn handelen. De mens moet autonoom handelen en zich niet laten leiden door wetten die buiten hemzelf zijn opgelegd, maar door wetten die zijn eigen rede hem oplegt. Het goede doen overeenkomstig de categorische imperatief gebeurt dus niet omdat men daarvoor later beloond of bestraft wordt, maar vanuit een logisch en rationeel mens-zijn. Bij Kant komt er dus geen berekening aan te pas. "Hier zien we nu dat de filosofie op een werkelijk hachelijk standpunt is gesteld dat onwrikbaar hoort te zijn, hoewel er noch in de hemel, noch op aarde iets is waaraan dat standpunt kan worden opgehangen of waardoor het kan worden gestut," schreef Kant.⁹⁵² En hij voegde er de volgende veelzeggende voetnoot aan toe: "De moraal berust niet op de kennis van het bovennatuurlijke, dus ook niet op de kennis van God, en niet op gegevenheden in de ervaring, maar slechts op (een kritiek van) de rede."⁹⁵³

Even problematisch is het eerste gebod van elke abrahamitische godsdienst: 'Bovenal bemin één God'. Dit zorgde in het verleden, maar ook vandaag nog, zoals we in het dagboek 2017 hebben kunnen lezen, voor enorm veel verdeeldheid en gewelddadigheid. Want welke god zouden we moeten beminnen? Wie is de juiste en enige ware God? Die van het christendom, het jodendom of de islam? Of is het Shiva, Vishnoe of Brahma? Of is het Pangu, Budai of de Dalai Lama? Of is het Wodan, Freya of Thor? En waarom zouden we meer waarde moeten toekennen aan de liefde voor een bepaalde god dan aan de liefde voor een medemens? Sterven voor God gebeurt vaak. Tijdens de Eerste en Tweede Wereldoorlog zagen we hoe katholieke, protestantse en anglicaanse bisschoppen, pastoors en dominees hun gelovigen oproepen om te vechten voor God en vaderland. Ze moesten de

vijanden, de geallieerden of die van de As-mogendheden, verslaan terwijl die nochtans eveneens christenen waren. Of denk aan zelfmoordenaars die zich opblazen om zoveel mogelijk vijanden mee te sleuren in de dood. Kunnen we dat beschouwen als liefde? Misschien gehoorzaamt men dan wel aan de zogenaamde wil van God maar het gaat regelrecht in tegen elk rechtsgevoel omdat onschuldige mensen daar het slachtoffer van zijn. Stel dat een zelfmoordenaar in naam van God een bom laat ontploffen op een bus en daarbij het leven van een baby doodt die op de schoot van haar moeder of van haar vader zit. Een dergelijk gebod van God of zijn vermeende vertegenwoordiger op aarde (denk aan ayatollah Khomeini) betoont geen enkele liefde voor mensen, alleen afkeer. Juist het geloof in die zogenaamde ene en ware God, zet fundamentalisten aan om het vermoorden van medemensen te legitimeren.

Humanisten vertrekken van het principe: 'Bovenal bemin de mens'. Dit principe is moreel veel hoogstaander dan 'bovenal bemin één God'. Want wat zijn we met die gehoorzaamheid aan een God of zijn zogenaamde vertegenwoordigers op aarde die ronduit immorele zaken bevelen? De belofte om elke mens te beminnen is van een veel hogere orde. Het betekent dat men elke medemens respecteert als mens, ondanks zijn of haar maatschappelijke, politieke of religieuze overtuiging. Het betekent dat men het leven en het welzijn van elke mens veel belangrijker acht dan religieuze slogans als 'God is de weg' en 'Allahu Akbar'. Want elke mens heeft de potentie om het goede te doen. Wie die potentie vernietigt, vernietigt ook een stuk van de mensheid. Juist daarom is de liefde voor medemensen hoogstaander dan de liefde voor vermeende goden. Liefde voor de medemens is volgens veel ethici zelfs een plicht. Maar cruciaal is dat die liefde zich niet beperkt tot de naaste, zoals het omschreven staat in vermeende heilige teksten, maar tot iedereen, zonder enig onderscheid.

Iemand die dat goed inzag, was de Zwitserse bankier Henri Dunant (1828-1910), de oprichter van het Rode Kruis. Op 24 juni 1859 vond de vreselijke slag rond Solferino plaats tussen de Fransen en Italianen enerzijds en de Oostenrijkers anderzijds waarbij bijna 40.000 doden en gewonden vielen. Toen Dunant die avond naar het slagveld keek, zag hij talloze gewonden liggen die om hulp schreeuwden en waar de militaire leiders geen oor naar hadden. Hij riep de hulp in van plaatselijke vrouwen en begon steun te verlenen zonder een onderscheid te maken tussen 'vriend' en 'vijand'. "We zijn allen broe-

ders," sprak Dunant. In 1862 schreef hij zijn boek *Un Souvenir de Solferino* waarin hij voorstelde om een neutrale organisatie op te richten die de zieken en gekwetsten mocht helpen tijdens een conflict.⁹⁵⁴ Soldaten die weerloos of gewond zijn, horen niet langer tot een bepaalde natie of legergroep, maar moeten wegens hun mens-zijn geholpen worden. Ze helpen is een humanitaire daad. Dat was volgens Dunant enkel mogelijk als een mens in staat is om zich 'in de plaats van een ander te stellen', dus via empathie, een principe dat ook de Duitse filosoof Arthur Schopenhauer als uitgangspunt voor zijn ethiek had genomen. Een jaar later, in 1863, richtte Dunant het Rode Kruis op waarvoor hij in 1901 de Nobelprijs voor de Vrede kreeg. De basisprincipes van het Rode Kruis zijn doordrongen van het streven naar universele broederschap en staan in schril contrast met de particularistische trekjes van de diverse godsdiensten.

Het gebod 'Bovenal bemin één God' gekoppeld aan de angst om in geval van ongehoorzaamheid jegens die ene God, of beter gezegd jegens wat de vertegenwoordigers op aarde van die God beweren of bevelen, leidt tot zoveel ellende tussen mensen met een verschillend geloof (of ongeloof) en tot (onder meer) de onderdrukking van honderden miljoenen vrouwen in de wereld. We moeten ons bevrijden van de angst voor en het bijgeloof aan de macht van de goden, zoals Lucretius schreef in zijn *De Rerum Natura*.⁹⁵⁵ Ethische regels gebaseerd op vermeende heilige teksten hebben niet geleid tot vrede, verstandhouding en wederzijds respect. Integendeel, vanaf de erkenning van het christendom als staatsgodsdienst en de verspreiding van de islam zien we een spoor van geweld en moorden in naam van God, van de kruistochten en de inquisitie tot de terreuraanslagen van 9/11 en de gruwel van Islamitische Staat. Godsdienst is geen opium van het volk dat het volk verdooft, zoals Marx beweerde, het is eerder een agressief makende drug die de grendels van het persoonlijk geweten opzieschuift waardoor mensen tot alles in staat zijn. De Franse filosoof Michel Onfray draaide dan ook de stelling van Dostojevski om: als God bestaat is alles geoorloofd.⁹⁵⁶ Dat wordt bevestigd door onder andere de aanslagen van het theoterrorisme. Op basis van de talloze voorbeelden in dit boek kan je gerust poneren dat waar men regeert in naam van God de mens ten onder gaat. Desondanks blijven heel wat mensen, ook in onze contreien, geloven dat religie mensen dichterbij brengt en de kans geeft om zich ten volle te ontplooien. Dat is een gevaarlijke gedachte. "Wie religie omarmt als een

middel tot emancipatie moet beseffen dat dit als een paard van Troje ook alle negatieve aspecten ervan mee binnenbrengt. Flirten met religie is een *danse macabre*," aldus de Nederlandse filosoof Floris van den Berg, en hij heeft gelijk.⁹⁵⁷

Dankwoord

We beseffen dat we met deze opsomming van gruwelijke terreurdaden in naam van God, sommige gelovigen zullen kwetsen. Maar zoals het spreekwoord zegt: "De waarheid kwetst." Ook wij hebben de waarheid niet in pacht en zijn benieuwd naar uw vragen, opmerkingen en kritiek. Daarvoor kunt u steeds terecht op onze e-mailadressen *paulcliteur@gmail.com* en *verhofstadt.dirk@telenet.be*. We beloven u om uw reacties grondig te lezen en, indien nuttig, u op korte termijn een antwoord te sturen. We geloven immers dat een boek maar echt waarde heeft als er op een vrije manier over gedebatteerd kan worden, wars van vooroordelen en dogma's. De meest relevante reacties zullen we samen met onze reacties opnemen in een volgende uitgave van dit boek dat mee tot doel heeft het publieke debat aan te zwengelen.

We danken alvast Els Wouters van uitgeverij Houtekiet en haar hele ploeg voor het vertrouwen in en de realisatie van dit project, Etienne Vermeersch voor de vele gesprekken over dit thema, Leo de Haes voor zijn nuttige adviezen en het vele correctiewerk, Wendy De Poorter voor haar waardevol opzoekingswerk, Jacqueline Vossius voor het grondig nalezen van de tekst, Peter De Greef van Intertext voor de voortreffelijke opmaak van het boek, Anne en Valery voor het nalezen van de drukproef, en Carla en Elaine voor hun grenzeloze geduld. Natuurlijk zijn wij alleen verantwoordelijk voor de inhoud van dit boek. We dragen dit boek op aan Aitzaz Hasan (p. 120) en Katia Bengana (p. 98) die het slachtoffer werden van religieus fanatisme.

Noten

- ¹ Mandeville Bernard, *Free Thoughts on Religion, The Church, and National Happiness*. The Second Edition. Revised, corrected, and enlarged with many Additions by the Author, 1729.
- ² Ternisien, Xavier, A “Charlie Hebdo”, on n’a “pas l’impression d’égorger quelqu’un avec un feutre”, *Le Monde*, 20 septembre 2012.
- ³ Dershowitz, Alan, *The Genesis of Justice: Ten Stories of Biblical Injustice that Led to the Ten Commandments and Modern Law*, Warner Books, New York 2000, p. 117.
- ⁴ Wilkinson, Philip, *Religions*, Dorling Kindersley Limited, London 2008, p. 338.
- ⁵ Zie over dit verhaal: Delaney, Carol, *Abraham on Trial: the Social Legacy of Biblical Myth*, Princeton University Press, Princeton and Oxford 1998; Quinn, Philip L., “Agamemnon and Abraham: the Tragic Dilemma of Kierkegaard’s Knight of Faith”, in: *Journal of Literature & Theology*, Vol. 4, No. 2, July 1990, pp. 181-193; Kretzmann, Norman, “Abraham, Isaac, and Euthyphro: God and the Basis of Morality”, in: Eleonore Stump and Michael J. Murray, eds., *Philosophy of Religion: the Big Questions*, Blackwell Publishers, Malden/Oxford 1999, pp. 417-427.
- ⁶ De centrale positie van zonen in premoderne culturen bracht de feministische theoretica Ayaan Hirsi Ali ertoe de vrouw te typeren als “zoontjesfabriek”. De vrouw zou geen hogere roeping hebben in het leven dan het produceren van zonen (en niet dochters). Zie: Hirsi Ali, Ayaan, *De zoontjesfabriek: over vrouwen, islam en integratie*, Uitgeverij Augustus, Amsterdam/Antwerpen 2002.
- ⁷ Een “meesterwerk van beknoptheid, psychologisch inzicht en artistieke subtiliteit”, schrijft Miles, Jack, *God: A Biography*, Alfred A. Knopf, New York 1995, p. 59.

- ⁸ Mleynek, Sherryll, "Abraham, Aristotle, and God: The Poetics of Sacrifice", in: *Journal of the Americal Academy of Religion*, Vol. 62, No. 1 (Spring 1994), pp. 107-121; Moberly, R.W.L., "The Earliest Commentary on the Akedah", in: *Vetus Testamentum*, Vol. 28, (Jul., 1988), pp. 302-323.
- ⁹ Augustinus, Aurelius, *De stad van God*, vertaald en ingeleid door Gerard Wijdeveld, Ambo, Atheneum-Polak, Baarn, Amsterdam 1983, p. 777 (xvi, 32).
- ¹⁰ Augustinus, Ibid.
- ¹¹ Augustinus, Ibid.
- ¹² Veel uitvoeriger hierover: Cliteur, Paul, *The Secular Outlook: In Defense of Moral and Political Secularism*, Wiley-Blackwell, Chicester 2010.
- ¹³ Rachels, James, "God and Human Attitudes", in: *Religious Studies*, 7 (1971), pp. 325-37, ook in: James Rachels, *Can Ethics Provide Answers? And other Essays in Moral Philosophy*, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham Boulder New York London 1997, pp. 109-125. Dat zou men dus ook als een moreel argument kunnen zien voor atheïsme. Zie daarover: Berg, Floris van den, *Hoe komen we van religie af? Een ongemakkelijke liberale paradox*, Houtekiet/Atlas, Antwerpen/Amsterdam 2009; Berg, Floris van den, *De olijke atheïst*, Houtekiet, Antwerpen/Amsterdam 2018; Cliteur, Paul, en Verhofstadt, Dirk, *Het Atheïstisch Woordenboek*, Houtekiet, Antwerpen 2016 (2015); Verhofstadt, Dirk, *Atheïsme als basis voor de moraal*, Houtekiet, Antwerpen 2013.
- ¹⁴ Cliteur, Paul, *God houdt niet van vrijzinnigheid: Verzamelde columns en krantenartikelen 1993-2004*, Bert Bakker, Amsterdam 2004.
- ¹⁵ Het gaat om de apocriefen van het Oude Testament. Zie: Janse, Sam, *Inleiding op de deuterocanonieke boeken*, Uitgeverij Boekencentrum, Zoetermeer 2009, p. 17. Men spreekt ook wel van de "deuterocanonieke boeken". Dat wil zeggen: canoniek van de tweede orde. Wel gezaghebbend, maar toch met minder gezag dan de boeken die in de Hebreuws-Aramese canon staan. Zie Janse, Ibid., p. 22.
- ¹⁶ Janse, Sam, *Inleiding op de deuterocanonieke boeken*, Uitgeverij Boekencentrum, Zoetermeer 2009, p. 29: "Hellenisme is, wat simpel gezegd, de 'vergrieksing' van het Midden-Oosten".
- ¹⁷ Die typering is afkomstig uit het commentaar op 1 Makkabeeën in: *Bijbel*, met deuterocanonieke boeken, Uitgeverij NBG, Heerenveen, Katholieke Bijbelstichting, 's-Hertogenbosch 2004 (1994), p. 58.
- ¹⁸ Zie "Solomon", in: Joan Comay, *Who's Who in the Old Testament together with the Apocrypha*, Routledge, London 1995 (1971), pp. 319-327. Salomon, zoon en opvolger van koning David, regeerde van 970 tot 932 v.o.j. Salomon onderscheidde zich in het begin van zijn regeerperiode

door assertief optreden jegens troonpretendenten en ook door zijn wijsheid ("Salomos oordeel"). Zoals 1 Koningen 4:3-31 het formuleert: "Hij was de meest wijze man van allemaal". Maar aan het einde van zijn regeerperiode raakte Salomons koninkrijk in verval. De Bijbel schrijft dat toe aan een gebrek aan religieuze loyaliteit aan de God van Israël. Salomon liet zich verleiden door zijn vele heidense vrouwen tot afgodendienst (1 Koningen 11:4). Zo zou hij zich tot de godin van de Foeniciërs aangetrokken hebben gevoeld, maar ook tot de goden van de Ammonieten en de Moabieten, waarvoor hij ook altaren liet bouwen in de heuvels rond Jeruzalem.

- ¹⁹ Numeri 25 vertelt het verhaal van de mannen van Israël die zich lieten verleiden tot ontrouw aan de god van Israël door de vrouwen van een buurvolk. De zelloot Pinechas komt tegen deze ontrouw in opstand en hij vermoordt een Israëlitische man en een Moabitische vrouw die zich aan de eredienst van Baäl hadden overgegeven.
- ²⁰ Zo luidt Artikel 6, lid 1 van de Nederlandse grondwet: "Ieder heeft het recht zijn godsdienst of levensovertuiging, individueel of in gemeenschap met anderen, vrij te belijden, behoudens ieders verantwoordelijkheid volgens de wet". Artikel 18 van de *Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens* (1948) luidt: "Everyone has the right to freedom of thought, conscience and religion; this right includes freedom to change his religion or belief, and freedom, either alone or in community with others and in public or private, to manifest his religion or belief in teaching, practice, worship and observance". In de mogelijkheid "to change his religion or belief" ligt de erkenning besloten dat *apostasy* of geloofsafval een mensenrecht is.
- ²¹ Zoals in Deuteronomium 13:6-13 in een passage die we hierna uitvoerig zullen bespreken.
- ²² Zie Fourest, Caroline, *Éloge du blasphème*, Bernard Grasset, Paris 2015 over godslastering en de moord op de redactie van *Charlie Hebdo*. Over steniging, zie: Rejali, Darius, "Studying a Practice: An Inquiry into Lapidation", in: *Critique*, No. 18, Spring 2001, pp. 67-100.
- ²³ Wahedi, Sohail, "De wederrechtelijkheid van jongensbesnijdenis", in: *Nederlands Juristenblad*, Afl. 44/45, 14 december 2012, pp. 3097-3105; Berg, Floris van den, "De prioriteit van morele toetsing. Over onverdoofd slachten, jongensbesnijdenis en intensieve veehouderij", in: Bastiaan Rijpkema en Machteld Zee, red., *Bij de beesten af*, Bert Bakker, Amsterdam 2013, pp. 25-47.
- ²⁴ Janse, Sam, *Inleiding op de deuterocanonieke boeken*, Uitgeverij Boekencentrum, Zoetermeer 2009, p. 19.
- ²⁵ Ibid.

- ²⁶ Borst, Wim, "Ethiek tussen voluntarisme en Moreel Esperanto", in: *Radix*, Jg. 35, Nr. 2, 2009, pp. 78-90, p. 84. Zie ook Cliteurs: "Abraham, Jefta en Pinechas of de wortels van het monotheïstisch geweld: een reactie op Wim Borst en Rikko Voorberg", in: *Radix*, 36/1, 2010, pp. 68-71.
- ²⁷ Zie ook: Janse, Sam, *Is het de schuld van de ene? In gesprek met Paul Cliteur en anderen over monotheïsme en geweld*, Boekencentrum Boekscout 2016.
- ²⁸ Dershowitz, Alan M., *The Genesis of Justice: Ten Stories of Biblical Injustice that Led to the Ten Commandments and Modern Law*, Warner Books, New York 2000.
- ²⁹ Dershowitz, Ibid., p. 105.
- ³⁰ Als blurb opgenomen achter op het boek van Dershowitz. En inderdaad, het *is* ook ketterij in de zin dat het moeilijk is in het boek van Dershowitz ook maar één enkel element te onderkennen dat doet denken aan een authentiek joodse positie. Het zou door Richard Dawkins of Christopher Hitchens geschreven kunnen zijn. Dershowitz heeft ook een boek geschreven over blasfemie: Dershowitz, Alan, *Blasphemy: How the Religious Right is hijacking our Declaration of Independence*, John Wiley & Sons, Hoboken, New Jersey 2007.
- ³¹ Dershowitz, Ibid., p. 106.
- ³² Dershowitz, Ibid., p. 110.
- ³³ Dershowitz, Ibid., p. 117.
- ³⁴ Dershowitz, Ibid., p. 128.
- ³⁵ Soms wordt ook Grayling tot deze groep gerekend. Zie: Grayling, A.C., *The God Argument: The Case against Religion and for Humanism*, Bloomsbury, London 2013.
- ³⁶ McGrath, Alister, *The Twilight of Atheism: The Rise and Fall of Disbelief in the Modern World*, Doubleday, New York etc. 2004.
- ³⁷ Mackie, J.L., "Fallacies", in: *The Encyclopedia of Philosophy*, Paul Edwards, ed., Vol. III, Macmillan & The Free Press, New York, London 1967, pp. 169-179.
- ³⁸ Besten, Leen den, "Ontketende oermacht", in: Perry Pierik, red., *Keulen: Kalifaat Light en de Fallout van een conflict*, Uitgeverij Aspekt, Soesterberg 2016, pp. 171-221, p. 205.
- ³⁹ Opmerking: nu zeggen we al "lijken", want het probleem is dat zij vaak helemaal geen verantwoording afleggen over de methode die zij hantieren om tot hun vaststelling te komen. Niettemin, het "lijkt" zoals hier beschreven wordt.
- ⁴⁰ Dat wordt onder meer beweerd door: Nazir-Ali, *Triple Jeopardy for the West: Aggressive Secularism, Radical Islamism and Multiculturalism*, Bloomsbury, London 2012.

- ⁴¹ Zie daarover: White, A.D., *A History of the Warfare of Science with Theology in Christendom*, Two volumes, Dover Publications, New York 1960 (1896).
- ⁴² Uitvoeriger hierover: Cliteur, Paul, *The Secular Outlook: In Defense of Moral and Political Secularism*, Wiley-Blackwell, Chicester 2010, pp. 105-108, 115-116, 118-119; Cliteur, Paul, "Biblical Stories and Religion as the Root Cause of Terrorism", in: Mahmoud Masaeli and Rico Sneller, eds., *The Root Causes of Terrorism: A Religious Studies Perspective*, Cambridge Scholars Publishing, Cambridge 2017, pp. 1-27.
- ⁴³ Mill, J.S., *On Liberty*, 1859, in: J.S. Mill, *On Liberty and other writings*, ed., Stefan Collini, Cambridge University Press, Cambridge 2004 (1989), pp. 5-115. Zie ook: Verhofstadt, Dirk, "Mill en het individualisme", in: Dirk Verhofstadt, ed., *John Stuart Mill: 150 jaar over vrijheid*, Houtekiet/Atlas, Antwerpen/Amsterdam 2009, pp. 93-109.
- ⁴⁴ In de volgende paragrafen hebben we veel ontleend aan: Cliteur, Paul, "Morele en immorele religieus gelegitimeerde praktijken in het gezondheidsrecht", in: *Ethiek en gezondheidsrecht*, Preadvies uitgebracht voor de Vereniging voor Gezondheidsrecht, jaarvergadering 25 april 2014, Sdu Uitgevers, Den Haag 2014, pp. 91-186.
- ⁴⁵ Ateş, Seyran, *Selam, Frau Imamin: Wie ich in Berlin eine liberale Moschee gründete*, Ullstein 2017, p. 67.
- ⁴⁶ <https://koran.nl/soera-9-at-taubah-het-berouw/#/fwdmspPlayero?catid=0&trackid=9>
- ⁴⁷ Augustine, Saint, *City of God*, Foreword Etienne Gilson, Edited, with an Introduction by Vernon J. Bourke, Image, New York etc. 1958, p. 20.
- ⁴⁸ Tyerman, Christopher, ed., *Chronicles of the First Crusade 1096-1099*, Penguin Books, London 2012 (2004), p. 1.
- ⁴⁹ Ibid.
- ⁵⁰ Phillips, Jonathan, *Holy Warriors: A Modern History of the Crusades*, Random House, New York 2009, p. xvii.
- ⁵¹ Jamieson, Alan G., *Faith and Sword: A Short History of Christian-Muslim Conflict*, Reaktion Books, London 2006; Pagden, Anthony, *Worlds at War: the 2,500-Year Struggle between the East and the West*, Random House, New York 2008.
- ⁵² Zie hierover: Maalouf, Amin, *Les croisades vues par les Arabes*, Jean-Claude Lattès, Paris 1983.
- ⁵³ Phillips, Jonathan, *Holy Warriors: A Modern History of the Crusades*, Random House, New York 2009, p. xix.
- ⁵⁴ Phillips, Ibid., p. xix: "offered people a way to evade the torments of hell and this is one reason why crusading became a fundamental feature of medieval life."
- ⁵⁵ Phillips, Ibid., p. xix.

- ⁵⁶ See: Molier, G., *De (on)rechtmatigheid van humanitaire interventie: respect voor staatssoevereiniteit versus bescherming van mensenrechten*, Boom Juridische Uitgevers, Den Haag 2003; Pease, Kelly Kate, and Forsythe, David P., "Human Rights, Humanitarian Intervention, and World Politics", in: *Human Rights Quarterly*, 15 (1993), p. 290-314; Todorov, Tzvetan, "Right to Intervene or Duty to Assist?", in: Nicholas Owen, ed., *Human Rights and Wrongs*, The Oxford Amnesty Lectures 2001, Oxford University Press 2002, pp. 28-51; Blair, Tony, "A Battle for Global Values", in: *Foreign Affairs*, Volume 86, No. 1 (Jan./Febr.), 2007, pp. 79-90; Blair, Tony, *A Journey*, Hutchinson, London London 2010, p. 388.
- ⁵⁷ De volledige toespraak van Urbanus II zoals opgetekend door de croni-queur Fulcher van Chartres luidt als volgt: "Most beloved brethren: Urged by necessity, I, Urban, by the permission of God chief bishop and prelate over the whole world, have come into these parts as an ambas-sador with a divine admonition to you, the servants of God. I hoped to find you as faithful and as zealous in the service of God as I had supposed you to be. But if there is in you any deformity or crookedness contrary to God's law, with divine help I will do my best to remove it. For God has put you as stewards over his family to minister to it. Happy indeed will you be if he finds you faithful in your stewardship. You are called shepherds; see that you do not act as hirelings. But be true shepherds, with your crooks always in your hands. Do not go to sleep, but guard on all sides the flock committed to you. For if through your carelessness or negligence a wolf carries away one of your sheep, you will surely lose the reward laid up for you with God. And after you have been bitterly scourged with remorse for your faults-, you will be fiercely overwhelmed in hell, the abode of death. For according to the gospel you are the salt of the earth [Matt. 5:13]. But if you fall short in your duty, how, it may be asked, can it be salted? O how great the need of salting! It is indeed necessary for you to correct with the salt of wisdom this foolish people which is so devoted to the pleasures of this -world, lest the Lord, when He may wish to speak to them, find them putrefied by their sins unsalted and stinking. For if He, shall find worms, that is, sins, in them, be-cause you have been negligent in your duty, He will command them as worthless to be thrown into the abyss of unclean things. And because you cannot restore to Him His great loss, He will surely condemn you and drive you from His loving presence. But the man who applies this salt should be prudent, provident, modest, learned, peaceable, watchful, pious, just, equitable, and pure. For how can the ignorant teach others? How can the licentious make others modest? And how can the impure make others pure? If anyone hates peace, how can he make others peace-

able ? Or if anyone has soiled his hands with baseness, how can he cleanse the impurities of another? We read also that if the blind lead the blind, both will fall into the ditch [Matt. 15:14]. But first correct yourselves, in order that, free from blame, you may be able to correct those who are subject to you. If you wish to be the friends of God, gladly do the things which you know will please Him. You must especially let all matters that pertain to the church be controlled by the law of the church. And be careful that simony does not take root among you, lest both those who buy and those who sell [church offices] be beaten with the scourges of the Lord through narrow streets and driven into the place of destruction and confusion. Keep the church and the clergy in all its grades entirely free from the secular power. See that the tithes that belong to God are faithfully paid from all the produce of the land; let them not be sold or withheld. If anyone seizes a bishop let him be treated as an outlaw. If anyone seizes or robs monks, or clergymen, or nuns, or their servants, or pilgrims, or merchants, let him be anathema [that is, cursed]. Let robbers and incendiaries and all their accomplices be expelled from the church and anathematized. If a man who does not give a part of his goods as alms is punished with the damnation of hell, how should he be punished who robs another of his goods? For thus it happened to the rich man in the gospel [Luke 16:19]; he was not punished because he had stolen the goods of another, but because he had not used well the things which were his. You have seen for a long time the great disorder in the world caused by these crimes. It is so bad in some of your provinces, I am told, and you are so weak in the administration of justice, that one can hardly go along the road by day or night without being attacked by robbers; and whether at home or abroad one is in danger of being despoiled either by force or fraud. Therefore it is necessary to reenact the truce, as it is commonly called, which was proclaimed a long time ago by our holy fathers. I exhort and demand that you, each, try hard to have the truce kept in your diocese. And if anyone shall be led by his cupidity or arrogance to break this truce, by the authority of God and with the sanction of this council he shall be anathematized. (...) After these and various other matters had been attended to, all who were present, clergy and people, gave thanks to God and agreed to the pope's proposition. They all faithfully promised to keep the decrees. Then the pope said that in another part of the world Christianity was suffering from a state of affairs that was worse than the one just mentioned. He continued: "Although, O sons of God, you have promised more firmly than ever to keep the peace among yourselves and to preserve the rights of the church, there remains still an important work for you to do. Freshly quickened by the divine correction, you must apply the strength of

your righteousness to another matter which concerns you as well as God. For your brethren who live in the east are in urgent need of your help, and you must hasten to give them the aid which has often been promised them. For, as the most of you have heard, the Turks and Arabs have attacked them and have conquered the territory of Romania [the Greek empire] as far west as the shore of the Mediterranean and the Hellespont, which is called the Arm of St. George. They have occupied more and more of the lands of those Christians, and have overcome them in seven battles. They have killed and captured many, and have destroyed the churches and devastated the empire. If you permit them to continue thus for awhile with impurity, the faithful of God will be much more widely attacked by them. On this account I, or rather the Lord, beseech you as Christ's heralds to publish this everywhere and to persuade all people of whatever rank, foot-soldiers and knights, poor and rich, to carry aid promptly to those Christians and to destroy that vile race from the lands of our friends. I say this to those who are present, it meant also for those who are absent. Moreover, Christ commands it. All who die by the way, whether by land or by sea, or in battle against the pagans, shall have immediate remission of sins. This I grant them through the power of God with which I am invested. O what a disgrace if such a despised and base race, which worships demons, should conquer a people which has the faith of omnipotent God and is made glorious with the name of Christ! With what reproaches will the Lord overwhelm us if you do not aid those who, with us, profess the Christian religion! Let those who have been accustomed unjustly to wage private warfare against the faithful now go against the infidels and end with victory this war which should have been begun long ago. Let those who for a long time, have been robbers, now become knights. Let those who have been fighting against their brothers and relatives now fight in a proper way against the barbarians. Let those who have been serving as mercenaries for small pay now obtain the eternal reward. Let those who have been wearing themselves out in both body and soul now work for a double honor. Behold! on this side will be the sorrowful and poor, on that, the rich; on this side, the enemies of the Lord, on that, his friends. Let those who go not put off the journey, but rent their lands and collect money for their expenses; and as soon as winter is over and spring comes, let hem eagerly set out on the way with God as their guide." – Source: Bongars, *Gesta Dei per Francos*, I, pp. 382 f., trans in Oliver J. Thatcher, and Edgar Holmes McNeal, eds., *A Source Book for Medieval History*, (New York: Scribners, 1905), 513-17.

⁵⁸ *Chronicles*, p. 2.

⁵⁹ *Chronicles*, p. 2.

- ⁶⁰ *Chronicles*, p. 3.
- ⁶¹ *Chronicles*, p. 3. See on the teachings of Christ with regard to family values also: Westermarck, Edward, *Christianity and Morals*, Kegan Paul, Trench, Trubner & Co., London 1939, pp. 326-343; McCabe, Joseph, *Sources of the Morality of the Gospels*, Watts & Co., London 1914, pp. 11-24; Wells, Samuel, ed., *Christian Ethics: An Introductory Reader*, Wiley-Blackwell, Chicester 2010, pp. 239-268.
- ⁶² *Chronicles*, p. 10.
- ⁶³ Jansen, Hans, *Op, op, Ten strijde, Jeruzalem bevrijden!: Het ware verhaal van de kruisvaarders*, Uitgeverij Van Praag, Amsterdam 2011, p. 68. See on Bernard Clairvaux: O'Donovan, Oliver, O'Donovan, Joan Lockwood, *From Irnaeus to Grotius: A Sourcebook in Christian Political Thought 100-1625*, William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan/Cambridge, UK 1999, pp. 268-276.
- ⁶⁴ Jansen, *Ibid.*, p. 75. See on attitudes of the early Christians towards war and violence also: Reichberg, Gregory M., Syse, Henrik, Begby, Endre, eds., *The Ethics of War: Classic and Contemporary Readings*, Blackwell Publishing, Malden 2006, pp. 91-231.
- ⁶⁵ Jansen, *Ibid.*, p. 76.
- ⁶⁶ Dit klinkt wellicht cynisch, maar wie *The stoning of Soraya M.* heeft gezien of gelezen zal beamen hoe reëel het hier beschrevene is. Zie: Sahebjam, Freidoune, *La Femme Lapidée*, Bernard Grasset, Paris 1990; Sahebjam, Freidoune, *The Stoning of Soraya M.: A Story of Injustice in Iran*, Translated from the French by Richard Seaver, Arcade Publishing, New York 2011 (1994).
- ⁶⁷ Bekend geworden met Armstrong, Karen, *A History of God: From Abraham to the Present: the 4000-Year Quest for God*, Heinemann, London 1993 waarin zij een benadering van religie presenteert die ook in haar meest recente boek dezelfde is gebleven en die neerkomt op de ontkenning van een gewelddadige kant aan religie. Zie: Armstrong, Karen, *Fields of Blood: Religion and the History of Violence*, The Bodley Head, London 2014.
- ⁶⁸ <http://www.debezigebij.nl/boeken/in-naam-van-god/>
- ⁶⁹ Zie zijn boek: Harris, Sam, *Letter to a Christian Nation*, Alfred A. Knopf, New York 2006.
- ⁷⁰ Dawkins, Richard, *The God Delusion*, Paperback edition, Black Swan, Transworld Publishers, London 2006.
- ⁷¹ Russell, Bertrand, "Why I am Not a Christian", 1927, in: Bertrand Russell, *Why I am not a Christian and other essays on religion and related subjects*, Unwin Paperbacks, London 1957, pp. 13-27.
- ⁷² In Duitsland is deze discussie gevoerd rond het werk van de Duitse Egyptoloog Jan Assmann. Zie: Schieder, Rolf, hrsg., *Die Gewalt des*

- einen Gottes. *Die Monotheismus-Debatte zwischen Jan Assmann, Micha Brumlik, Rolf Schieder, Peter Sloterdijk und anderen*, Berlin University Press, Berlin 2014.
- ⁷³ <http://www.debezigebij.nl/boeken/in-naam-van-god/>
- ⁷⁴ Zie bijvoorbeeld: King, Martin Luther, "Speech at Mason Temple", Memphis, 3 April 1968, in: *American Speeches: Political Oratory from Abraham Lincoln to Bill Clinton*, The Library of America, New York 2006, pp. 681-692.
- ⁷⁵ Den Besten, *Ibid.*, p. 205.
- ⁷⁶ Zie: Chamberlain, Houston Stewart, *Die Grundlagen des neunzehnten Jahrhunderts*, Zwei Teile, Verlagsanstalt F. Bruckmann, München 1912 en over hem: Verstraete, Pieter Jan, *Houston Stewart Chamberlain: ras-senideoloog en wegbereider van het nationaalsocialisme*, Uitgeverij Aspekt, Soesterberg 2016.
- ⁷⁷ Weaver, Richard M., *Ideas have Consequences*, The University of Chicago Press, Chicago and London 1948.
- ⁷⁸ Reve, Karel van het, *De ondergang van het morgenland*, G.A. van Oorschot, Amsterdam 1990, pp. 199-200.
- ⁷⁹ Feuerbach, Ludwig, *Das Wesen des Christentums*, Nachwort von Karl Löwith, Philipp Reclam Jun., Stuttgart 1978 (1841).
- ⁸⁰ Russell, Bertrand, "Has Religion Made Useful Contributions to Civilization?", in: *Russell on Religion*. Selections from the Writings of Bertrand Russell, Edited by Louis Greenspan and Stefan Andersson, Routledge, London and New York 1999, pp. 169-186.
- ⁸¹ Zijn wereldbeeld wordt mooi verwoord in: Waugh, Evelyn, *Conservative Manifesto*, in: *Robbery Under Law*, ook in: Evelyn Waugh, *The Essays, Articles and Reviews of Evelyn Waugh*, edited by Donat Gallagher, Penguin Books, Harmondsworth 1986, pp. 161-162.
- ⁸² Voltaire, "Théiste", in: *Dictionnaire Philosophique*, avec introduction, variantes et notes par Julien Benda, texte établi par Raymond Naves, Éditions Garnier Frères, Paris z.j. (1764), pp. 399-400.
- ⁸³ Zie: Alston, William P., "What Euthyphro Should Have Said", in: William Lane Craig, *Philosophy of Religion: A Reader and Guide*, Edinburgh University Press, Edinburgh 2002, pp. 283-300; Goldstick, D., "Monotheism's Euthyphro Problem", in: *Canadian Journal of Philosophy*, Volume IV, Number 2, December 1974, pp. 585-589; Kretzmann, Norman, "Abraham, Isaac, and Euthyphro: God and the Basis of Morality", in: Eleonore Stump and Michael J. Murray, eds., *Philosophy of Religion. The Big Questions*, Blackwell, Malden / Oxford 2001 (1999), pp. 417-429.
- ⁸⁴ Sterkenburg, Nikki, "Draait Saadia a.T. op voor geheim project Van der Laan?", in: *Elsevier*, 29 oktober 2017.

- ⁸⁵ Verhofstadt, Dirk, *Salafisme versus democratie*, Houtekiet, Antwerpen/Utrecht 2016.
- ⁸⁶ <https://www.nrc.nl/nieuws/2004/12/27/extremisme-in-woord-en-daad-splijt-de-gemeenschap-7716409-a849281>
- ⁸⁷ Voltaire, *Candide*, in: *Romans, Contes et Mélanges*, Tome 1, Introduction et commentaires de J. van den Heuvel, Le Livre de Poche, Librairie Générale Française, Paris 1972, pp. 259-369, p. 263: "Pangloss enseignait la métaphysico-théologo-cosmolonigologie". Pangloss ging ervan uit dat "tout étant fait pour une fin, tout est nécessairement pout la meilleure fin".
- ⁸⁸ Een van de zwaarste grieven aan het adres van de zwarte dame was dat zij asiel had gevonden bij een "rechtse denktank" (American Enterprise Institute). Toen viel zij pas echt van haar voetstuk. Dat er geen aanbiedingen waren van fatsoenlijke progressieve denktanks was niet een druk bediscussieerde verklaringshypothese.
- ⁸⁹ Hoewel in Groot-Brittannië ook wel enkele meer realistische analyses werden gegeven: Gove, Michael, *Celsius 7/7*, Weidenfeld & Nicolson, London 2006; Phillips, Melanie, *Londonistan: How Britain is Creating a Terror State Within*, Gibson Square, London 2006; McRoy, Anthony, *From Rushdie to 7/7: The Radicalisation of Islam in Britain*, The Social Affairs Unit, London 2006; Murray, Douglas, *Islamophilia*, first edition 30 May 2013, Amazon Digital Services 2013; Murray, Douglas, & Verwey, Johan Pieter, *Victims of Intimidation: Freedom of Speech within Europe's Muslim Communities*, The Centre for Social Cohesion, London 2008. Maar overheersend was (en nog steeds is) het Prins Charles Perspectief: veel multiculturalistische retoriek over dialoog en respect.
- ⁹⁰ Zie ook de ondertitel van: Cliteur, Paul, *Het monotheïstisch dilemma: of de theologie van het terrorisme*, De Arbeiderspers, Amsterdam 2010.
- ⁹¹ Zie ook: Boudry, Maarten, "Zinvol geweld", in: Lode Lauwaert, red., *Filosofie van geweld*, Polis, Kalmthout 2017, pp. 19-50.
- ⁹² Cliteur, Paul, & Herrenberg, Tom, "Rushdie's Critics", in: Paul Cliteur and Tom Herrenberg, eds., *The Fall and Rise of Blasphemy Law*, Leiden University Press, Leiden 2016, pp. 137-157; Hasan, Rumi, "We need a 21st century Voltaire to fight the growing power of censorship around the world", in: *The Independent*, 23 October 2012.
- ⁹³ Zie hierover: Pipes, Daniel, *The Rushdie Affair: The Novel, the Ayatollah, and the West*, Second edition, with a postscript by Koenraad Elst, Transaction Publishers, New Brunswick and London 2003; Elst, Koenraad, *Moordwapens en dooddoeners: een handleiding voor het islam-debat*, Uitgeverij Aspekt, Soesterberg 2016.
- ⁹⁴ Catherine Nixey, *Eeuwen van duisternis. De christelijke vernietiging van de klassieke cultuur*, Overamstel, 2017, p. 105.

- ⁹⁵ Lucretius, *De natuur van de dingen*, Historische Uitgeverij, 2008.
- ⁹⁶ Socrates (ca. 470-399 v.o.t.) was een Griekse filosoof die in 399 werd veroordeeld op basis van de volgende aanklacht van Meletus: 'Socrates handelt misdadig door de goden die de stad vereert niet te vereren en door andere nieuwe goddelijke wezens te introduceren, hij is ook misdadig door zijn slechte invloed op de jongelieden
- ⁹⁷ Tim Whitmarsh, *Hemelbestormers*, Ambo/Anthos, 2016, p. 134.
- ⁹⁸ Vergilius (70 v.o.t.-19 v.o.t.) was een Romeinse dichter en auteur van onder meer *Bucolica*, *Georgica*, *Culex*, *Ciris* en zijn meest bekende werk *Aeneis*, een epos over het ontstaan en de grootsheid van Rome. Ovidius (43 v.o.t.-17 o.t.) was een Romeinse dichter en auteur van onder meer *Metamorfosen*. Cicero (106-43 v.o.t.) was een Romeinse filosoof en redenaar, en auteur van onder meer *De re publica*. Seneca (1 v.o.t.-65 o.t.) 'de jongere' was een Romeinse filosoof en schrijver van onder meer *De vita beata*.
- ⁹⁹ Catherine Nixey, *Eeuwen van duisternis. De christelijke vernietiging van de klassieke cultuur*, Hollands Diep, 2017, p. 26.
- ¹⁰⁰ Socrates Scholasticus, *Ecclesiastical History, Comprising a History of the Church*, Forgotten Books, 2012.
- ¹⁰¹ Herman Zotenberg, *Chronique de Jean, Eveque de Nikiou*, 1883, p. 346.
- ¹⁰² Thomas Asbridge, *De eerste kruistocht. De oorspong van het conflict tussen islam en christendom*, Athenaeum – Polak & Van Gennepe, 2006, p. 33.
- ¹⁰³ Catherine Nixey, *Eeuwen van duisternis. De christelijke vernietiging van de klassieke cultuur*, Hollands Diep, 2017, p. 312.
- ¹⁰⁴ Thomas Asbridge, *De eerste kruistocht. De oorspong van het conflict tussen islam en christendom*, Athenaeum – Polak & Van Gennepe, 2006, p. 45.
- ¹⁰⁵ Robert de Monnik, *Robert the Monk's history of the First Crusade, Historia Iherosolimitana*, Aldershot, 2006, I. 1, p. 79-80.
- ¹⁰⁶ Foucher van Chartres, *A history of the expedition to Jeruzalem 1095-1127*, Knoxville, 1969.
- ¹⁰⁷ Raymond of Aguilers, *Historia Francorum qui ceperunt Iherusalem*, Aldershot, 2005, p. 127.
- ¹⁰⁸ Dr. W. F. Dankbaar, *Calvijn. Zijn weg en werk*, Callenbach, 1982, p. 113.
- ¹⁰⁹ Guus Kuijer, *Het doden van een mens*, Athenaeum-Polak & Van Gennepe, 2007, p. 22-23.
- ¹¹⁰ Guus Kuijer, *Het doden van een mens*, Athenaeum-Polak & Van Gennepe, 2007, p. 148-149.
- ¹¹¹ Dr. W. F. Dankbaar, *Calvijn. Zijn weg en werk*, Callenbach, 1982, p. 124.
- ¹¹² Pope Benedict XVI's words on Native Americans to CELAM, A Catholic Life, May 15, 2007.

- ¹¹³ Diego de Landa, *Relacion de las Cosas de Nueva Espana* (1566), Alfred Tozzer, *Papers of the Peabody Museum*, Cambridge, 1941, p. 78.
- ¹¹⁴ Geert Lernout, *Jezus in Amerika*, De Bezige Bij, 2011, p. 60.
- ¹¹⁵ Vermeende heksen werden soms in het water gegoooid. Als ze verdronken, werden ze als onschuldig beschouwd. Maar vrouwen die het overleefden werden ervan verdacht hulp te hebben gekregen van de Duivel en werden alsnog verbrand.
- ¹¹⁶ Over hekserij schreef Johannes Calvijn het volgende: 'God zou alle vogelwichelaars, goochelaars, raadplegers van beschermgeesten, dodenbezweerders, aanhangers van magie en tovenaars veroordelen tot de doodstraf'.
- ¹¹⁷ Balthasar Bekker (1634-1698) was een Nederlandse filosoof die zich in zijn boek *De betoverde wereld* (1691) keerde tegen elke vorm van tovenarij. Anthon van Dale (1638-1708) was een Nederlandse predikant die elke vorm van heksenvervolgung verwierp. Girolamo Tartarotti (1706-1761) was een Italiaanse schrijver van onder meer *Congresso notturno delle lammie* (1749) waarin hij komaf maakte met die onzin over hekserij.
- ¹¹⁸ In Engeland werd de doodstraf wegens hekserij afgeschaft in 1737, maar de wet tegen hekserij zelf bleef bestaan tot 1951. Jane Rebecca Yorke (1872-1944) was een Britse vrouw die beweerde dat ze in contact stond met overleden geesten. Ze werd veroordeeld tot de betaling van 5 pond en het verbod om nog scéances te organiseren.
- ¹¹⁹ Hans Küng, *Het christendom. Wezen, geschiedenis en toekomst*, Ten Have, 2009, p. 456 en p. 691.
- ¹²⁰ Hesemann Michael, *Hitlers religie*, Aspekt, 2007, p. 430-431.
- ¹²¹ *Romania: Prison for Priest and Nuns in Exorcism Death*, The New York Times, February 20, 2007.
- ¹²² Eichmann zei: men moet "die Hacken zusammenschlagen und 'Jawohl' sagen und eben dienen (...). Ich habe gehorcht. Egal, was man mir befohlen hätte, ich hätte gehorcht. Sicherlich, ich hätte gehorcht. Ich habe gehorcht. Ich habe gehorcht – ich kann aus meiner Haut nicht heraus." Aangehaald bij: Mulisch, Harry, *De zaak 40/61*. Een reportage, De Bezige Bij, Amsterdam 1962, p. 124.
- ¹²³ Fruin, Robert, "De oude verhalen van den moord van prins Willem 1", Naar aanleiding van Oorspronkelijke Verhalen en Gelijktijdige Berichten van den Moord gepleegd aan Prins Willem van Oranje, met eenige bijlagen en aantekeningen, uitgegeven door J.G. Frederiks, 's-Gravenhage, Mart. Nijhoff 1884, in: *Verspreide Geschriften*, Martinus Nijhoff, 's-Gravenhage 1901, pp. 65-117, p. 66.
- ¹²⁴ Jardine, Lisa, *The awful End of Prince William the Silent. The First Assassination of a Head of State with a Handgun*, HarperCollins, London 2005, p. 51.

- ¹²⁵ Jardine, Ibid, p. 51: "This act of assassination was, it appeared, the deed of a solitary fanatic, a loner with an intense commitment to the Catholic Church and a faithful upholder of the legitimacy of the rule of Philip II in the Netherlands, and so it was reported in the many broadsheets and pamphlets which circulated the news rapidly across Europe."
- ¹²⁶ Fruin, Robert, "De oude verhalen van den moord van prins Willem I", Naar aanleiding van Oorspronkelijke Verhalen en Gelijktijdige Berichten van den Moord gepleegd aan Prins Willem van Oranje, met eenige bijlagen en aantekeningen, uitgegeven door J.G. Frederiks, 's-Gravenhage, Mart. Nijhoff 1884, in: *Verspreide Geschriften*, Martinus Nijhoff, 's-Gravenhage 1901, pp. 65-117, p. 96.
- ¹²⁷ Ramachandra Guha, *India. De geschiedenis van de grootste democratie ter wereld*, Nieuw Amsterdam, 2007, p. 42.
- ¹²⁸ Koenraad Elst, *Mahatma Gandhi*, Aspekt Biografie, 2009, p. 46.
- ¹²⁹ Ramachandra Guha, *India. De geschiedenis van de grootste democratie ter wereld*, Nieuw Amsterdam, 2007, p. 55.
- ¹³⁰ Koenraad Elst, *Mahatma Gandhi*, Aspekt Biografie, 2009, p. 130.
- ¹³¹ Leen den Besten, *De Moslimbroederschap en de utopie van de islamisten*, Aspekt, 2015, p. 111.
- ¹³² Derek Hopwood, *Egypt. Politics and Society 1945-90*, Routledge, 1993, p. 117.
- ¹³³ Idem, p. 183.
- ¹³⁴ Idem, p. 183.
- ¹³⁵ Tarek Osman, *Egypt on the brink. From Nasser to Mubarak*, Yale University Press, 2010, p. 90.
- ¹³⁶ Dit stukje over de Rushdie Affaire ontleent veel aan: Cliteur, Paul, "Van Rushdie tot Jones: over geweld en uitingsvrijheid", in: Afshin Ellian, Gelijn Molier en Tom Zwart, eds., *Mag ik dit zeggen? Beschouwingen over de vrijheid van meningsuiting*, Boom Juridische Uitgevers, Den Haag 2011, pp. 67-89.
- ¹³⁷ Ruhollah al-Musavi al-Khomeini, 14 februari 1989, geciteerd in: Pipes, Daniel, "Two Decades of the Rushdie Rules", in: *Commentary*, oktober 2010, pp. 30-35; Pipes, Daniel, *The Rushdie Affair: The Novel, the Ayatollah, and the West*, Second Edition met een nawoord van Koenraad Elst, Transaction Publishers, New Brunswick (USA) en Londen (VK) 2003, p. 27.
- ¹³⁸ Zie hierover Jespersen, Karen, & Pittelkow, Ralf, *Islamisten en naïvisten: een aanklacht*. Met een inleiding door Afshin Ellian, Nieuw Amsterdam, Amsterdam 2007. Een indrukwekkend recent boek is: Marshall, Paul, & Shea, Nina, *Silenced: How Apostasy and Blasphemy Codes are Choking Freedom Worldwide*, Oxford University Press, Oxford 2011.
- ¹³⁹ Russell, Bertrand, *The Scientific Outlook*, Routledge, Londen en New York 2001 (1931), p. 12.

- ¹⁴⁰ Galileo had uiteraard nog vers in het geheugen zitten wat met Giordano Bruno was gebeurd: Bruno werd in 1600 opgepakt en op de Campo dei Fiori in Rome op de brandstapel gezet.
- ¹⁴¹ Hoewel ze mogelijk in de verleiding geweest is. In een gesprek met Rushdie vertelde de Franse filosoof Bernard-Henri Lévy dat hij Margaret Thatcher had horen zeggen dat Rushdie het verdiende, en dat prins Charles in Parijs had gegrapt dat de Rushdie Affaire de Britse kroon veel geld kostte. Zie: Lévy, Bernard-Henri, *Avec Salman Rushdie: Questions de principe six*, Le Livre de Poche, Librairie Générale Française, Paris 1999, pp. 78 en 96. Dat prins Charles de kroon zelf ook aardig wat kost zonder dat hij ergens enig bijzonder talent voor heeft, kwam waarschijnlijk niet in hem op.
- ¹⁴² Arshad Ahmedi, Mohamed, *Rushdie: Haunted by His Unholy Ghosts*, Islam International Publications Limited, Tilford UK 2007 (1997), p. 39.
- ¹⁴³ Weisman, Steven R., "Japanese Translator of Rushdie Book Found Slain", in: *The New York Times*, 13 July 1991.
- ¹⁴⁴ Hitchens, Christopher, *God is not Great: How Religion Poisons Everything*, Twelve, New York, Boston 2007, p. 28.
- ¹⁴⁵ Kamrane, Ramine, *La Fatwa contre Rushdie: une interprétation stratégique*, Éditions Kimé, Paris 1997, p. 30.
- ¹⁴⁶ "Risqué spoof on Khomeini sparks Iranian uproar", in: Associated Press, 17 februari 1987.
- ¹⁴⁷ "Rudi Carrell", in: *Britannica Online Encyclopedia*.
- ¹⁴⁸ "Tehran expels two W. Germans", in: *The Washington Post*, 18 februari 1987.
- ¹⁴⁹ Zie voor een analyse van Carrells humor: Lixfeld, Hannjost, "Witz und soziale Wirklichkeit: Bemerkungen zur interdisziplinären Witzforschung", in: *Fabula*, Vol. 25, nr. 3-4, September 2009, pp. 183-213.
- ¹⁵⁰ "Carrell-Affäre: nicht klug", in: *Der Spiegel*, Nr. 9, 23 februari 1987, pp. 25-27, p. 25.
- ¹⁵¹ Ibid., p. 25.
- ¹⁵² Ibid., p. 26.
- ¹⁵³ "West German spoof of Khomeini sparks Iranian protests", in: Associated Press, 17 februari 1987.
- ¹⁵⁴ "Tehran expels two W. Germans", in: *The Washington Post*, 18 februari 1987; "Iran expels two German diplomats in retaliation for TV spoof", in: Associated Press, 17 februari 1987.
- ¹⁵⁵ "West German spoof of Khomeini sparks Iranian protests", in: Associated Press, 17 februari 1987.
- ¹⁵⁶ "Iran miffed over Khomeini spoof on German TV", in: *Tampa Bay Times*, 19 februari 1987.
- ¹⁵⁷ "Iran angered by ayatollah under undies", in: *The Globe and Mail*, 21 februari 1987.

- ¹⁵⁸ Religieuze fanatici dreigden met aanvallen ("Religiöse Fanatiker drohten mit anschlagen"). Zie: "Grösstes Witz-Archiv Deutschlands – Aufgewärmte Slips", in: *Der Spiegel*, 27 oktober 1997.
- ¹⁵⁹ Voor een grote commissie waarin alle Nederlandse politieke partijen aanwezig waren: de "vaste Commissie voor Buitenlandse Zaken". Zie voor een verslag van de vergadering: "Verslag van een mondeling overleg", in: Tweede Kamer, 1986-1987, 19 700, hfdst. v, nr. 79, pp. 1-3.
- ¹⁶⁰ TK 1986-1987, p. 1.
- ¹⁶¹ TK 1986-1987, p. 2.
- ¹⁶² Ter Beek (PvdA), in: TK 1986-1987, p. 2.
- ¹⁶³ Gualthérie van Weezel (CDA), in: TK 1986-1987, p. 2.
- ¹⁶⁴ Bolkestein (VVD), in: TK 1986-1987, p. 2.
- ¹⁶⁵ In 2008, ruim twintig jaar later, riep Hans van den Broek, nu een Minister van Staat (een eretitel die in uitzonderlijke gevallen wordt toegekend aan ex-politici), de regering op om Geert Wilders te vervolgen voor het maken van de anti-islamfilm *Fitna*. Opnieuw vreesde de voormalig minister van Buitenlandse Zaken dat Nederlanders die in het buitenland woonden als gevolg van de film zouden worden geschaad. Zie: Koelé, Theo, "Kabinet moet *Fitna* verbieden", in: *De Volkskrant*, 26 maart 2008. De houding van Van den Broek ten aanzien van dit soort kwesties is over de jaren dus consistent gebleven.
- ¹⁶⁶ Van Es (PSP), in: TK 1986-1987, p. 3.
- ¹⁶⁷ Zie het eerste hoofdstuk van: Guiora, Amos N., *Freedom From Religion, Terrorism and Global Justice Series*, Oxford University Press, Oxford 2009.
- ¹⁶⁸ Zohar, Zion, "Pulsa De-nura: the Innovation of Modern Magic and Ritual", in: *Modern Judaism*, Vol. 27, No. 1, 2007, pp. 72-99: "one of the most devastating tragedies to take place in the history of the State of Israël".
- ¹⁶⁹ "The violent sentiment was palpable and the primary agitators were rabbis".
- ¹⁷⁰ Guiora, Ibid. "I deliver to you, angel of wrath and ire, Yitzhak, the son of Rosa Rabin, that you may smother him and the specter of him, and cast him into bed, and dry up his wealth, and plague his thoughts, and scatter his mind that he may steadily diminish until he reaches his death."
- ¹⁷¹ Zohar, Ibid., p. 74.
- ¹⁷² Zohar, Ibid., p. 92.
- ¹⁷³ Zohar, Ibid., p. 79.
- ¹⁷⁴ Ha'aretz, "Yigal Amir Says He Doesn't Regret Murdering Rabin", in: *Israël Faxx*, 19 May 2004.
- ¹⁷⁵ Marcus, Raine, en Tsur, Batsheva, "Extremists celebrate Amir's birthday", in: *The Jerusalem Post*, 23 May 1997.

- ¹⁷⁶ Izenberg, Dan, "'Yigal Amir' Law okayed by Knesset", in: *The Jerusalem Post*, 20 December 2001.
- ¹⁷⁷ Jerozolinski, Ariel, "Yigal Amir permitted to father child from afar", in: *The Jerusalem Post*, 8 March 2006.
- ¹⁷⁸ Thea M. Sinclair, *Working Women: International Perspectives on Labour and Gender Ideology*, Routledge, 1991, p. 107.
- ¹⁷⁹ 28 Février 1994: Katia Bengana a été assassinée pour avoir refusé de porter le hijab, ChoufChouf, 28 February 2017.
- ¹⁸⁰ Suspect confesses to killing abortion doctor, McClatchy-Tribune News Service, November 10, 2009.
- ¹⁸¹ Doctor's killer sentenced to life in prison, CNN News, April 2, 2010. Op de opmerking van de aanklager dat dr. Tiller toch een gelovig man was die lid was van de Reformation Lutheran Church, repliceerde Roeder als volgt: "Dat is geen ware kerk... het is een synagoge van Satan, zoals de Bijbel ons duidelijk maakt."
- ¹⁸² Zie voor deze en enkele andere reacties: Luyendijk, Wubby, & Oostveen, Margriet, "De tragiek van het vrije woord", in: *NRC Handelsblad*, 3 november 2004.
- ¹⁸³ Een goede introductie is Guido Sternberg, *Kalifat des Schreckens: IS und die Bedrohung durch den islamischen Terror* (Knaur 2015), of Boualem Sansal, *Allahs Narren: Wie der Islamismus die Welt erobert, Ein Essay zur Sache* (Merlin Verlag 2014).
- ¹⁸⁴ Frank Poorthuis en Hans Wansink, 'De islam is een achterlijke cultuur,' interview met Pim Fortuyn in *De Volkskrant* 9 februari 2002. Fortuyn licht zijn ideeën over de islam toe in Pim Fortuyn, *Tegen de islamisering van onze cultuur. Nederlandse identiteit als fundament* (A.W. Bruna Uitgevers B.V. 1997). Fortuyn werd beïnvloed door Jan Goodwin, *Price of Honor: Muslim Women Lift the Veil of Silence on the Islamic World* (Penguin 2003 (1995)). Zie over Fortuyns leven en ideeën in het algemeen Bert Snel, *Pim 1. De politieke biografie van Pim Fortuyn als socioloog en als politicus 1990-2002* (Uitgeverij Van Praag 2012); Bert Snel, *Pim 2. Pim Fortuyn en zijn partijen Leefbaar Nederland, Leefbaar Rotterdam, Lijst Pim Fortuyn* (Uitgeverij Van Praag 2013).
- ¹⁸⁵ Ze vertelt haar levensverhaal in twee autobiografische boeken: *Infidel: My Life* (The Free Press 2007), en *Nomad: From Islam to America: A personal Journey through the Clash of Civilizations* (The Free Press 2010).
- ¹⁸⁶ Ze maakt haar debuut in Nederlandse intellectuele kringen in 2001 met de uitspraak "Gun ons een Voltaire." Hiermee bedoelt ze: gun ons, moslims, een kritische geest zoals Voltaire. Veroordeel ons, moslims, niet tot het duister door verlichtingsdenkers te bekritisieren die kritiek leveren op religie. Zie Ayaan Hirsi Ali, 'Gun ons een Voltaire', *Trouw*, 24 no-

vember 2001; Jaffe Vink en Chris Rutenfrans, *De terugkeer van de geschiedenis* (Uitgeverij Augustus 2005), p. 79-85. Haar kritiek werkte ze uit in boeken zoals, *The Caged Virgin: An Emancipation Proclamation for women and Islam* (The Free Press 2006). Haar werk vertoont enige gelijkenissen met dat van Taslima Nasrin (Frankrijk), Necla Kelek (Griekenland) en Maryam Namazi (vk). Zie Paul Cliteur, 'Female Critics of Islamism', *Feminist Theology*, 2001, 19(2), p. 154-167). In haar meest recente boek *Heretic: Why Islam needs a Reformation Now* (Harper Collins 2015), pleit ze voor een hervorming van de islam.

¹⁸⁷ Ayaan Hirsi Ali, *Submission: De tekst, de reacties en de achtergronden, met een bijdrage van Betsy Udink* (Uitgeverij Augustus, 2004). De film werd uitgezonden in het programma "Zomergasten" op 29 augustus 2004.

¹⁸⁸ Dit gold in ieder geval voor de islam. Fortuyn sympathiseerde met het katholicisme. Hirsi Ali en Van Gogh waren atheïst en hingen geen enkele religie aan. Hirsi Ali werd beïnvloed door de Nederlandse atheïst Herman Philipse. Zie Herman Philipse, *Verlichtingsfundamentalisme? Open brief over Verlichting en fundamentalisme aan Ayaan Hirsi Ali, Mede bestemd voor Piet Hein Donner, minister van Justitie en minister in de strijd tegen terreur* (Uitgeverij Bert Bakker 2005). Fortuyn, die zijn sympathie voor het katholicisme en vrijheid van meningsuiting combineerde met kritiek op de islam zou wellicht vergeleken kunnen worden met de schrijver Robert Spencer, die ook het katholicisme met islamkritiek combineert. Zie Daniel Ali en Robert Spencer, *Inside Islam: A Guide for Catholics* (Ascension Press 2003); Robert Spencer, *Religion of Peace? Why Christianity Is and Islam Isn't* (Regnery Publishing 2007); Robert Spencer, *The Politically Incorrect Guide to Islam and the Crusades* (Regnery Publishing 2005).

¹⁸⁹ See e.g. Ayaan Hirsi Ali, "Why Islam Needs a Reformation" (*The Wall Street Journal*, 20 March 2015). Whether this is, indeed, a change of her position is open for debate. From a more orthodox perspective the demands she formulates for a reformation of Islam de facto come down to an abolition of Islam. What is "further development" and "annihilation" is an element of controversy and depends on the perspective one takes. From an orthodox perspective, there can be no further development of a once-revealed truth. God does not develop and so His Word does not develop. Pleas for further development are basically veiled attempts to abolish the religion.

¹⁹⁰ Of als ontrouwe. Zie Ayaan Hirsi Ali, *Infidel: My Life* (The Free Press 2007).

¹⁹¹ Ayaan irsi Ali, *Heretic: Why Islam needs a Reformation Now* (Harper Collins 2015), p. 24.

- ¹⁹² Theo van Gogh, *Allah weet het beter* (Xtra Producties 2003).
- ¹⁹³ Een portret van Theo van Gogh wordt geschetst door twee van zijn goede vrienden: Theodor Holman, *Theo is dood: met een voorwoord van Gijs van de Westelaken* (Schilt 2006); Max Pam, *Het bijenspook: over dier, mens en god* (Prometheus 2009).
- ¹⁹⁴ Ian Buruma, *Murder in Amsterdam: The Death of Theo van Gogh and the Limits of Tolerance* (Penguin 2006); Ron Eyerman, *The Assassination of Theo van Gogh: from Social Drama to Cultural Trauma* (Duke U Press 2008); Mario Vargas Llosa, 'Schießen, schneiden, stoßen: Theo van Goghs schrecklicher Tod,' *Die Welt*, 4 november 2006; Jutta Chorus en Ahmet Olgun, *In Godsnaam: Het jaar van Theo van Gogh* (Uitgeverij Contact 2005).
- ¹⁹⁵ Zie over afvalligheid: Ibn Warraq (red.), *Leaving Islam: Apostates Speak Out* (Prometheus Books 2003); Paul Marshall en Nina Shea, *Silenced: How Apostasy and Blasphemy Codes are Choking Freedom Worldwide* (Oxford University Press 2011); Paul Marshall (red.), *Radical Islam's Rules: The Worldwide Spread of Extreme Shari'a Law*, (Rowman & Littlefield Publishers 2005); Patrick Sookhdeo, *Freedom to Believe: Challenging Islam's Apostasy Law* (Isaac Publishing 2009). Jacques Attali et al., *Nous sommes Charlie: 60 Écrivains unis pour la liberté d'expression* (Les Livre de Poche 2015), p. 9.
- ¹⁹⁶ Zie voor een biografie van Geert Wilders: Meindert Fennema, *Geert Wilders: Tvenaarsleerling* (Uitgeverij Bert Bakker 2010). Wilders publiceerde een autobiografie: *Marked for Death: Islam's War Against the West and Me* (Regnery Publishing 2012).
- ¹⁹⁷ Rechtbank Amsterdam, 26 Juli 2005, ECLI:NL:RBAMS:2005:AU0025 (Moord op Theo van Gogh).
- ¹⁹⁸ *Mohammed B.: ik zou het weer doen*, De Volkskrant, 12 juli 2005.
- ¹⁹⁹ Dit gezichtspunt is duidelijk te vinden in Ian Buruma, *Murder in Amsterdam: The Death of Theo van Gogh and the Limits of Tolerance* (Penguin 2006); Ian Buruma, 'Der Dogmatismus der Aufklärung', in: Thierry Chervel en Anja Seeliger Hrsg, *Islam in Europa: Eine internationale Debatte* (Suhrkamp Verlag 2007), p. 126–128. Precies tien jaar later, na de aanslag op de hoofdredactie van *Charlie Hebdo* verdedigde Buruma dezelfde positie in 'Charlie and Theo', *Project Syndicate: The World's Opinion Page*, 15 januari 2015. In 2004 schilderde Buruma Van Gogh af als de "provocateur"; in 2015 deed hij hetzelfde met de Franse cartoonisten die werden afgeslacht.
- ²⁰⁰ Jacques Attali et al., *Nous sommes Charlie: 60 Écrivains unis pour la liberté d'expression* (Les Livre de Poche 2015), p. 9.
- ²⁰¹ Le Monde, 2012.
- ²⁰² Laes, Willy, *Een jaar na Charlie Hebdo*, Houtekiet, Antwerpen/Amsterdam, 2016.

- ²⁰³ Kurt Westergaard (°1935) is een Deense cartoonist die in 2006 de wereldpers haalde met een cartoon over de profeet Mohammed. Op 1 januari 2010 drong een Somalische radicale moslim met een bijl zijn huis binnen om hem te vermoorden. Westergaard kon op het nippertje de politie verwittigen en bleef ongedeerd. Lars Vilks (°1946) is een Zweedse kunstenaar die voor een tentoonstelling tekeningen maakte van de profeet Mohammed. Op 14 februari 2015 schoot een terrorist op een bijeenkomst in Kopenhagen die in het teken stond van de vrijheid van meningsuiting en waar Vils aanwezig was. Daarbij werd één persoon gedood. Vils was zijn vermoedelijke doelwit. Hij overleefde al diverse aanslagen op zijn persoon.
- ²⁰⁴ Varghese, Johnlee, "Who is Bosch Fawstin? Former Muslim who Won the Texas 'Draw Prophet Mohammad' Event", in: *International Business Times*, May 5, 2015.
- ²⁰⁵ Geller, Pamela, *Fatwa: Hunted in America*, Dangerous Books, Miami 2017.
- ²⁰⁶ Spencer is een Amerikaanse katholiek die zich profileert als islamcriticus. Zie: Ali, Daniel, & Spencer, Robert, *Inside Islam : A Guide for Catholics*, Ascension Press, West Chester, Pennsylvania 2003. Hij heeft een enorm oeuvre op zijn naam staan en schrijft ongeveer 1 boek per jaar. Enkele voorbeelden zijn: Spencer, Robert, *The Complete Infidel's Guide to ISIS*, Regnery Publishing, Washington 2015; Spencer, Robert, *The Politically Incorrect Guide to Islam and the Crusades*, Regnery Publishing, Inc., Washington 2005; Spencer, Robert, *The Truth about Mohammed: Founder of the World's Most Intolerant Religion*, Regnery Publishing, Inc., Washington 2006.
- ²⁰⁷ Postuum zou van hem nog gepubliceerd worden: Charb, *Lettre aux escrocs de l'islamophobie qui font le jeu des racistes*, Les Échappés, Paris 2015, een bewogen pleidooi voor de vrijheid van expressie. Een soortgelijk boek werd gepubliceerd door een andere oud-medewerker van *Charlie Hebdo*, Zineb, die de aanslag heeft overleefd omdat zij op de bewuste datum niet bij de redactievergadering aanwezig was. Zie: Zineb, *Détruire le fascisme islamique*, Éditions Ring, Paris 2016.
- ²⁰⁸ "Drie jaar geleden waren we allemaal Charlie, maar nu niet meer", NOS, 7 januari 2018.
- ²⁰⁹ Onfray, Michel, *Atheologie*, Mets & Schilt, 2005, p. 59.
- ²¹⁰ *Double suicide bombing in Baghdad market kills 27*, The Telegraph, 31 December 2016.
- ²¹¹ *Istanbul new year Reina nightclub attack 'leaves 39 dead'*, BBC, 1 January 2017.
- ²¹² *Isis claims responsibility for Istanbul nightclub attack*, The Guardian, 2 January 2017.

- ²¹³ *Islamic State attacks Iraqi police near Najaf, kills 7*, Reuters, 1 January 2017.
- ²¹⁴ *Iraq attack: Baghdad suicide car bomb blast kills 35*, BBC News, 2 January 2017.
- ²¹⁵ *Suicide bombers attack preacekeepers' Somali HQ, at least three dead*, Reuters, 2 January 2017.
- ²¹⁶ *ISIS Gunmen Attack Police Station In Iraq's Samarra*, NDTV, 3 January 2017.
- ²¹⁷ *Egypt: Islamist Murders Christian for Selling Alcohol in Alexandria*, PJ News, 3 January 2017.
- ²¹⁸ Michael Cook, *Commanding right and forbidding wrong in Islamic thought*, Cambridge University Press, 2000.
- ²¹⁹ *2 soldiers killed in Al-Qaeda ambush in S. Yemen*, The Peninsula, 3 January 2017.
- ²²⁰ *Terrorists shouted they were from al-Qaeda in the Yemen before Charlie Hebdo attack*, The Telegraph, 7 January 2015.
- ²²¹ *Conflict In Africa: United Nations Peacekeepers Killed In Central African Republic*, International Business Times, 5 January 2017.
- ²²² *Tens of thousands of Muslims flee Christian militias in Central African Republic*, The Washington Post, 7 February 2014.
- ²²³ *Unknown gunmen kill two people in Quetta*, Dunya News, 4 January 2017
- ²²⁴ *Pakistan teen dies stopping suicide bomber*, Aljazeera, 10 January 2014
- ²²⁵ *158 inmates freed as suspected Muslim rebels storm prison*, CBS News, 4 January 2017
- ²²⁶ *3 girl suicide bombers gunned down in Nigeria*, CBC News, 5 January 2017
- ²²⁷ *As many as 200 girls abducted by Boko Haram, Nigerian officials say*, CNN, 16 April 2014
- ²²⁸ *Multiple attacks in Baghdad kill at least 27*, CBC News, 5 January 2017
- ²²⁹ *Gunmen Attack Hazara Miners in Afghanistan, Killing at Least 9*, The New York Times, 6 January 2017
- ²³⁰ http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/1657368.stm
- ²³¹ *Car bomb kills at least 60 in Syria's Azaz*, Al Arabiya English, 7 January 2017
- ²³² *Northeast Nigeria bombers kill three in weekend violence upsurge*, Reuters, 9 January 2017
- ²³³ *4 Die in Jerusalem Attack as Palestinian Rams Truck Into Soldiers*, The New York Times, 8 January 2017
- ²³⁴ *Deadly truck-bomb attack hits Sinai's El-Arish*, Aljazeera, 9 January 2017
- ²³⁵ *Taliban attack near Afghan parliament kills more than 30*, Reuters, 10 January 2017

- ²³⁶ *Isis claims responsibility for Kabul bomb attack on Hazara protesters*, The Guardian, 24 July 2016
- ²³⁷ *Al-Shabab militants in Somalia announce public execution of homosexuals*, CBS News, 10 January 2017
- ²³⁸ *Imam speaking in Orlando said gays should be killed 'out of compassion'*, The Washington Post, 13 June 2016
- ²³⁹ *Car bomb blast hits south of Baghdad, 4 casualties*, Iraqi News, 11 January 2017
- ²⁴⁰ *Deadly suicide blast hits Kafr Sousa in Damascus*, Aljazeera, 12 January 2017
- ²⁴¹ *ISIS militants execute, crucify two Syrian men for supporting Kurdish forces and US-led coalition*, Ara News, 13 January 2017
- ²⁴² *Suicide bombers kill at least six in northeast Nigeria -emergency agency*, Reuters, 13 January 2017
- ²⁴³ *Belfast couple shot in legs while protecting son from paramilitaries*, The Guardian, 13 January 2017
- ²⁴⁴ *Islamic State burns mother and 4 children in Hawija*, Iraqi News, 14 January, 2017
- ²⁴⁵ *Family including three children are burned alive as punishment for trying to flee from ISIS held territory*, Daily Mail, 12 May 2016
- ²⁴⁶ *Explosion kills 7 civilians in East of Afghanistan*, Khaama Press, 15 January 2017
- ²⁴⁷ *Afghan government says IS militants kidnap 14 clerics*, Associated Press, 16 January 2017
- ²⁴⁸ *Suicide attack hits Nigeria's University of Maiduguri*, Aljazeera, 16 January, 2017
- ²⁴⁹ *Police officers die in attack in Egypt's Western Desert*, Aljazeera, 16 Januari 2017
- ²⁵⁰ *Al-Shabab Video Shows Purported Execution of Ugandan Soldier*, Voice of America, 17 January 2017
- ²⁵¹ *60 killed, over 100 injured in suicide attack on army base in Mali*, RT News, 19 January 2017
- ²⁵² *IS-strijders vernielen eeuwenoude kunstwerken in Irak*, NOS, 26 februari 2015
- ²⁵³ *Blast kills four in Syrian camp near Jordan: monitor*, Reuters, 21 January, 2017
- ²⁵⁴ *Suicide bombers blow themselves up in Saudi Arabia*, Al Jazeera, 21 January 2017
- ²⁵⁵ *Israel announces hundreds of new settlement homes as new US administration begins discussions to move embassy to Jerusalem*, The Telegraph, 23 January, 2017
- ²⁵⁶ *Egypt: Attackers kill five soldiers in Sinai Peninsula*, Al Jazeera, 23 January 2017

- ²⁵⁷ *Boko Haram terrorists invade Borno village, kills 8, abduct women, children, Vanguard, 25 January 2017.*
- ²⁵⁸ *At Least 4 Killed in Trio of Suicide Attacks in Nigeria, The New York Times, 25 January 2017*
- ²⁵⁹ *Syrian rebel alliances shatter as former al-Qaeda group attacks FSA, Middle East Eye, 24 January, 2017*
- ²⁶⁰ *Somali militants ram car bomb into hotel, killing at least 15, Reuters, 25 January, 2017*
- ²⁶¹ *Islamic State's drone drops explosives on house in central Mosul, Iraqi News, January 26, 2017.*
- ²⁶² *Somalia's al Shabaab says kills dozens of Kenyan troops in raid on base, Reuters, 27 January 2017*
- ²⁶³ *Islamic Savages Al-Shabaab bomb base in Somalia, At least 9 dead, Iran Aware, 26 January 2017*
- ²⁶⁴ *Two police killed, two wounded in Fallujah blast, Iraqi News, 28 January 2017*
- ²⁶⁵ *Civilian killed, 4 wounded in bomb blast north of Baghdad, Iraqi News, 28 January 2017*
- ²⁶⁶ *US mosque is destroyed by fire just hours after Donald Trump's 'Muslim ban' comes into force, The Sun, 29 January 2017.*
- ²⁶⁷ *Mosque burns to the ground near Lake Travis, Dallas News, 7 January 2017.*
- ²⁶⁸ *Quebec City mosque shooting: Six killed, eight wounded, BBC News, 30 January 2017*
- ²⁶⁹ *Ex-Muslim preacher and 'superpolygamist' with 97 wives dies aged 93, The Independent, 30 January 2017*
- ²⁷⁰ *Channel 4 documentary gains access to The Men With Many Wives, Channel 4, 12 May 2014*
- ²⁷¹ *Streep door verbod polygamie, NOS, 14 december 2013*
- ²⁷² *Assita Kanko, De Tweede Helft, Lannoo, 2015, p. 126.*
- ²⁷³ *Two Police Officers, Three Alleged Militants Killed In Chechnya, Radio Free Europe, 30 January 2017.*
- ²⁷⁴ *Two Die As Suicide Bomber Detonates Device In Dalori, Maiduguri, Afrika Channels Television, 31 January 2017.*
- ²⁷⁵ *Survivor claims Boko Haram burned kids alive in attack that kills 86, USA Today, 31 January 2016.*
- ²⁷⁶ *Ku Klux Klan members explain why they love Donald Trump: Recruitment Grows with President's Message, Business Times, 1 February 2017.*
- ²⁷⁷ *Indonesia's Religious Minorities Under Threat, Human Rights Watch, 2 February 2017.*
- ²⁷⁸ *Gulf of Aden Security Review, American Enterprise Institute, 2 February 2017.*

- ²⁷⁹ *Policeman killed, 3 more wounded in bomb blast near Bagdad*, Iraqi News, 2 February 2017.
- ²⁸⁰ *UN: 5 Killed in Attack Along Cameroon – Nigeria Border*, The Associated Press, 2 February 2017.
- ²⁸¹ *Attaque au Louvre: “Les gens criaient ‘c’est un attentat, plaquez vous’”*, Libération, 3 février 2017.
- ²⁸² *Ménaka: 4 militaires tués et 8 blessés lors d’une attaque ce matin*, Studio Tamani, 4 février 2017.
- ²⁸³ *Rebels burn Timbuktu tomb listed as UN World Heritage site*, CNN, 7 May 2012.
- ²⁸⁴ *Mali: 4 Casques bleus blessés dans l’explosion d’une mine*, Anadolu Agency, 5 février 2017.
- ²⁸⁵ *Al-Shabaab executes four spies*, SA Breaking News, 6 January 2017.
- ²⁸⁶ *“Female Genital Mutilation/Cutting: A Global Concern”*, New York: United Nations Children’s Fund, February 2017.
- ²⁸⁷ *Female Genital Mutilation/Cutting: A statistical overview and exploration of the dynamics of change*, UNICEF-report 22 July 2013.
- ²⁸⁸ Hadith – Sunan Abu Dawood, 41:5251. Hadith – Sahih Muslim, 3:684. Hadith – Al-Muwatta, 2:19.75.
- ²⁸⁹ Assita Kanko, *De tweede helft. Tijd voor een nieuw feminisme*, Lannoo, 2015, p. 54.
- ²⁹⁰ *Suicide blast near Kabul Supreme Court kills dozens*, Al Jazeera, 7 February 2017.
- ²⁹¹ *Six Red Cross workers in Afghanistan are shot dead in ambush*, The Guardian, 8 February 2017.
- ²⁹² *Islamic State burn 10 civilians dead for treason, kill 7 members for fleeing*, Iraqi News, 8 February 2017.
- ²⁹³ *IS drone attacks on liberated areas of Mosul leave 20 casualties*, Iraqi News, 8 February 2017.
- ²⁹⁴ *Rockets fired towards Eilat*, Arutz Sheva, 9 February 2017.
- ²⁹⁵ *Six people wounded in Petah Tikva shooting and stabbing attack*, The Jerusalem Post, 10 February 2017.
- ²⁹⁶ *Suicide bombings kill 10, wound 33 in Mosul, Baghdad*, Today, 11 February 2017.
- ²⁹⁷ *Islamic State executes 5 Egyptians suspected of aiding army*, Business Standard, 11 February 2017.
- ²⁹⁸ *Deadly suicide blast strikes Lashkar Gah in Helmand*, Al Jazeera, 11 February 2017.
- ²⁹⁹ Dit staat onder meer vermeld in de Hadith-compilatie *Jami’ Tirmidhi* van imam Al-Tirmidhi (824-892), in het boek *Musnad* van de imam en theoloog Ahmad ibn Hanbal (780-855) die aan de grondslag lag van de Hanbali-school, en in de Hadith-collectie *Soenan Ibn Majah* van de imam en tafsirgeleerde Ibn Majah (824-889).

- ³⁰⁰ *Suicide bomber outside bank kills Afghan troops, civilians*, The Washington Post, 12 February 2017.
- ³⁰¹ *Islamic State burn dead 15, including children, for fleeing Kirkuk*, Iraqi News, 12 February 2017.
- ³⁰² *3 FC personnel killed in IED explosion in South Waziristan*, Pakistan Today, 13 February 2017.
- ³⁰³ *IS shells 5 schools near Mosul, kills and wounds 28 students and teachers*, Iraqi News, 13 February 2017.
- ³⁰⁴ *Education in Mosul under the Islamic State (ISIS) 2015-2016*, Iraqi Institution for Development, Iraq-Nineveh Governate
- ³⁰⁵ *Suicide bombings kill 6 in Northwestern Pakistan*, ABC News, 15 February 2017.
- ³⁰⁶ *ISIS bombings kill dozens in Iraq and Pakistan*, Fox News World, 16 February 2017.
- ³⁰⁷ *At least 100 killed, dozens more injured in blast at Pakistan shrine*, RT News, 16 February 2017.
- ³⁰⁸ *Militants kill Christian in Egypt's Sinai, second in a week*, Crux, 16 February 2017.
- ³⁰⁹ *2 dead as al-Shabab claims mortar attack near Somalia palace*, News 24, 17 February 2017.
- ³¹⁰ *Somalia: A man was killed in assassination attack in Mogadishu, Mareeg*, 19 February 2017.
- ³¹¹ *Suicide bomb in market in Somalia capital kills 39*, Reuters, 19 February 2017.
- ³¹² *7 civilians dead, wounded as Islamic State drones fall down in western Mosul*, Iraqi News, 20 February 2017.
- ³¹³ *IED blast kills civilian, wounds 4 in western Baghdad*, Iraqi News, 20 February 2017.
- ³¹⁴ *Seven killed, 21 injured as sessions court in Charsadda comes under attack* The Express Tribune, 21 February 2017.
- ³¹⁵ *Militants kill 2 Christians in Egypt's Sinai*, ABC News, 22 Februari 2017.
- ³¹⁶ *Benghazi security chief in assassination attempt*, Libya Herald, 22 February 2017.
- ³¹⁷ *Militants kill 15 Niger soldiers in patrol ambush*, Reuters, 23 February 2017.
- ³¹⁸ *A Kansas Man Allegedly Shot Three People After Yelling "Get Out Of My Country"*, BuzzFeed News, 24 February 2017.
- ³¹⁹ *Isis targets civilians returning to liberated al-Bab in deadly Syrian car bomb attack*, International Business Times, 24 February 2017.
- ³²⁰ *Syria demands that peace talks rivals, UN condemn Homs suicide attacks*, Middle East Eye, 25 February 2017.
- ³²¹ *Mosque ambush kills 10 police in northern Afghanistan*, Al Jazeera, 25 February 2017.

- 322 *Kurdish journalist Shifa Gardi died chasing a lead on an ISIS mass Grave*, Rudaw, 26 February 2017.
- 323 *Jihadists attack north Burkina Faso towns amid film festival*, ABC News, 28 February 2017.
- 324 *Baghdad Security-related incidents reported*, Daesh Daily, February 28, 2017.
- 325 *Islamic State claims suicide bombing on football stadium in Iraq that killed 29*, News.com.au, March 25, 2016.
- 326 *ISIS-leider geeft in afscheidsspeech nederlaag in Irak toe en beveelt militanten om naar thuisland terug te keren*, Het Nieuwsblad, 1 maart 2017.
- 327 *Simultaneous Taliban attacks kill at least 16 in Kabul*, BBC News, 1 March 2017.
- 328 *Aleppo's Twitter girl to Trump: Syrian kids not terrorists*, The Muslim Times, 2 February 2017.
- 329 *Trump says his travel ban needed to ensure U.S. religious freedom*, The Muslim Times, 2 February 2007.
- 330 *Two dead in Burkina Faso 'jihadist' attack*, The Guardian, 5 March 2017.
- 331 *Somalie: Une bombe tue quatre soldats*, Conflits-FR, 5 mars 2017.
- 332 *Philippines recovers body of Germany kidnap victim Jurgen Kantner*, The Guardian, 5 March 2017.
- 333 *Sikh community asks for hate-crime probe after man is told 'go back to your own country' and shot*, The Washington Post, 5 March 2015.
- 334 *IS chemical missiles kill 4 civilians and wounds 25 others near Mosul*, Iraqi News, 6 March 2017.
- 335 *Ujjain train blast Marks first IS attack in India; 10 injured*, The Times of India, 8 March 2017.
- 336 *Blasts, gunfire hit Kabul military hospital*, Al Jazeera, 8 March 2017.
- 337 *Saudi police shoots dead IS suspect; officer killed*, AFP, 9 March 2017.
- 338 *Scores killed in twin suicide attack on Traq wedding*, Iraqi News, 9 March 2017.
- 339 *Gunmen attack military airport in eastern Afghanistan*, The Daily Star, 11 March 2017.
- 340 *Twin bombings kill dozens in Damascus' Old City*, Al Jazeera, 12 March 2017.
- 341 *Tunesie: Attasue terroriste à Kebili*, African Manager, 12 Mars 2017.
- 342 *Large explosion hits Somali capital Mogadishu*, Al Jazeera, 13 March 2017.
- 343 *Sufi leader shot, hacked to death in Bangladesh*, The Washington Post, 14 March 2017.
- 344 *Syria war: Twin suicide attacks kill dozens in Damascus*, Al Jazeera, 15 March 2017.

- ³⁴⁵ *Herstal: Une jeune femme victime d'attouchements «parce qu'elle ne portait pas de voile»*, La Libre Belgique, 17 Mars 2017.
- ³⁴⁶ *Deux hommes retrouvés égorgé à Paris, un proche interpellé*, Sudinfo.be, 17 Mars 2017.
- ³⁴⁷ *Twenty two people killed in mosque attack in Yemen's Marib*, The Star Online, 17 Mars, 2017.
- ³⁴⁸ *Orly airport: Man killed after seizing soldier's gun*, BBC News, 18 March 2017.
- ³⁴⁹ *3 Suicide bombers kill 4 in northeastern Nigeria*, The Washington Post, 19 March 2017.
- ³⁵⁰ *Baghdad car bomb kills at least 21*, Al Jazeera, 20 Marsch 2017.
- ³⁵¹ *Taliban attack Afghan checkpoint, kill 6 intelligence forces*, The Washington Post, 21 March 2017.
- ³⁵² *Houses of Parliament attack: four dead including police officer*, The Guardian, 22 March 2017.
- ³⁵³ *A dozen Egyptian security personnel killed in Sinai fighting*, Reuters, 23 March 2017.
- ³⁵⁴ *ISIS claims Chechnya attack site*, The Daily Star Newspaper, Lebanon, 24 March 2017.
- ³⁵⁵ *Bangladesh bomb blasts kill six, scores injured*, Reuters, March 25, 2017.
- ³⁵⁶ *4 dead, 23 wounded in grenade attack in southern Philippines*, Fox News, March 26, 2017.
- ³⁵⁷ *Al-Qaeda claims suicide bombing in south Yemen*, April 1, 2017.
- ³⁵⁸ *Isis in Egypt's Sinai beheads two elderly men for 'witchcraft' and 'apostasy' in execution video*, International Business Times, March 29, 2017.
- ³⁵⁹ *Suicide truck bomber kills 17 in Baghdad*, Aljazeera, 30 March 2017.
- ³⁶⁰ *12 Borno villagers, drivers feared killed in fresh Boko Haram attacks*, The Guardian, 1 April 2017.
- ³⁶¹ *Pakistan blast: Parachinar bomb leaves at least 24 dead*, BBC News, 31 March 2017.
- ³⁶² *Three wounded in stabbing attack in Old City of Jerusalem*, i24News, 4 April 2017.
- ³⁶³ *Kashmir: Police jawan killed, 11 security personnel injured in Nowhatta grenade attack*, India Today, April 2, 2017.
- ³⁶⁴ *Attackers fire grenades at police in south Thailand*, The Associated Press, April 3, 2017.
- ³⁶⁵ *St. Petersburg metro explosion: At least 11 dead in Russia blast*, CNN, April 4, 2017.
- ³⁶⁶ *Islamic State kills 31 in Iraq's Tikrit: security sources, medics*, Reuters, April 5, 2017.
- ³⁶⁷ *5 armed forces personnel slain in Lahore blast targeting census team*, DAWN, April 5, 2017.

- 368 *Israeli soldier killed, second injured in suspected West Bank ramming attack*, i24 International, April 6, 2017.
- 369 *Truck drives into crowd in Stockholm, killing four people*, The Guardian, 8 April 2017.
- 370 *I'am pleased with what Ive done*, Mail Online, 9 April 2017.
- 371 *Two policeman killed in Russia's volatile North Caucasus*, Radio Free Europe, April 8, 2017.
- 372 *Palm Sunday bombings of Egyptian Coptic churches kill 44*, Reuters, April 2017.
- 373 *Two ACJC's Employees Shot Dead in Kabul*, ToloNews, 10 April 2017.
- 374 *Philippine troops kill 4 Abu Sayyaf militants in Bohol*, The Streets Times, April 24, 2017.
- 375 *A suicide bomb attack in heart of Kabul kills five*, Al Jazeera, 12 April 2017.
- 376 *Two policemen shot dead by gunmen in Diyala as tribal feuds flare*, Iraqi News, April 13, 2017.
- 377 *Two killed, 4 wounded in southern Baghdad blast*, Iraqi News, April 13, 2017.
- 378 *Attaque au couteau à Jérusalem: une victime succombe à ses blessures*, i24 Israël, 14 Avril 2017.
- 379 *Death toll from Aleppo bus convoy bomb attack at least 126*, Reuters, April 15, 2017.
- 380 *Abu Sayyaf beheads another kidnap victim*, ABS-CBN News, April 6, 2017.
- 381 *Suicide Bombing in Israel Kills 9; Hamas Approves*, The New York Times, April 18, 2017.
- 382 *IS attack kills 16 civilians in westen Mosul*, Iraqi News, April 18, 2017.
- 383 *Syria chemical 'attack': What we know*, BBC News, 26 April 2017.
- 384 *'IS-strijder' doodt agent op Champs-Élysées*, NRC.nl, 20 april 2017.
- 385 *Mazar-e Sharif attack: Afghanistan mourns deadly Taliban assault*, BBC News, 22 April 2017.
- 386 *Credible sources have disclosed the death toll in Friday's deadly attack on the Balkh military base was over 250*, Tolo News, April 26, 2017.
- 387 *Three Yezidi girls freed from Mosul*, Rudaw, 22 April 2017.
- 388 *Roadside bomb in Somalia kills 8 soldiers*, Herald Sun, April 23, 2017.
- 389 *4 Afghan commandos killed in Khost suicide attack*, Pajhwok Afghan News, April 24, 2017.
- 390 *4 killed, 13 injured as Female Suicide Bombers Attack Borno Village*, Sahel Standard, April 26, 2017.
- 391 *Pakistan condemns terrorist attack against Iranian border guards*, IRNA, April 27, 2017.
- 392 *Suicide bomber kills 4 Bedouin in Egypt's Sinai*, The Times of Israël, April 27, 2017.

- ³⁹³ *Suicide bomber kills five troops in NE Nigeria*, The Daily Star, April 28, 2017.
- ³⁹⁴ *Afghan asylum seeker 'stabbed woman to death outside German Lidl in front of her young children because she converted to Christianity'*, Mail Online, 3 May 2017.
- ³⁹⁵ *Srinagar: One killed in grenade attack outside police station*, The Indian Express, April 30, 2017.
- ³⁹⁶ *Egypt violence: Three police killed in Cairo attack*, BBC News, 2 May 2017.
- ³⁹⁷ *IS Affiliated Militants Slaughter Woman, Kidnap Her Family In Rafah*, Marsad Info, 2 May 2017.
- ³⁹⁸ *IS attack kills at least 37 in Syria*, Associated Press, May 2, 2017.
- ³⁹⁹ *Liberian Peace-keeping Officer Killed in Mali*, FrontPageAfrica, 4 May 2017.
- ⁴⁰⁰ *Boko Haram attacks Konduga in Borno, kills 7*, NAIJ.com, May 5, 2017.
- ⁴⁰¹ *Nine Chadian soldiers killed in Boko Haram attack on camp*, Reuters, May 6, 2017.
- ⁴⁰² *Narathiwat blast wounds border patrol officer*, Bangkok Post, 6 May 2017.
- ⁴⁰³ *Suspected ISIS militants kill Christian man in northern Sinai*, ABC News, 7 May 2017.
- ⁴⁰⁴ *Somalia explosion: Car bomb rocks Mogadishu, at least 8 killed outside cafe*, Fox News, May 8, 2017.
- ⁴⁰⁵ *Islamic State execute 47 multinationals in Hawija, including members*, Iraqi News, May 9, 2017.
- ⁴⁰⁶ *Suspected al-Qaeda suicide bombing kills Yemeni soldier*, TheNewArabic, 10 May 2017.
- ⁴⁰⁷ *7 of family killed in Afghanistan bomb blast*, The Tribune, May 11, 2017.
- ⁴⁰⁸ *28 die as Senate deputy leader survives bomb attack in Mustang*, Dawn, May 13, 2017.
- ⁴⁰⁹ *2 Sudanese soldiers killed in Yemen*, Middle East Monitor, May 14, 2017.
- ⁴¹⁰ *4 Red Cross employees abducted in central Mali*, PressTV, May 15, 2017.
- ⁴¹¹ *Boko Haram terrorists kill 11 in Maiduguri*, Nigerian Tribune, May 15, 2017.
- ⁴¹² *ISIS targets rebel heartland in east Damascus near Jordanian borders*, AMN, May 15, 2017.
- ⁴¹³ *Saudi soldier killed, five wounded in restive Qatif province*, The Jerusalem Post, May 16, 2017.
- ⁴¹⁴ *Female bombers attack Borno village, kill two, injures seven*, Vanguard, May 16, 2017.

- 415 *ISIS assault on Afghan national TV and radio broadcaster leaves 6 dead, 17 injured*, The Straits Times, May 17, 2017.
- 416 *Car bomb blast kills 3 Somali soldiers*, The Gulf Today, May 18, 2017.
- 417 *Syria war: IS attack in Hama on government forces*, BBC World News, 18 May 2017.
- 418 *Italy Investigates Milan Station Attacker for Alleged Terrorism*, Reuters, May 19, 2017.
- 419 *Civilian killed, others injured in southern Baghdad blast*, Iraqi News, May 19, 2017.
- 420 *Libya: Mass Executions Alleged at Military Base*, Human Rights Watch, May 21, 2017.
- 421 *15 civilians killed in ISIL terrorist attack in Deir Ezzor*, MEHR News Agency, 21 May 2017.
- 422 *At least 22 dead, dozens injured in suicide bombing at Ariana Grande concert in England*, Los Angeles Times, May 23, 2017.
- 423 *Car bomb explodes, kill four in Syria's Homs*, Reuters, May 23, 2017.
- 424 *Islamic State-linked militant Group behind Jakarta Blast*, Channel New Asia, 25 May 2012.
- 425 *Kenya: 5 police officers feared dead in IED attack*, Anadolu Agency, 25 May 2017.
- 426 *3 Kenyan police killed in suspected al-Shabab bombing*, Anadolu Agency, 25 May 2017.
- 427 *Egypt Coptic Christians killed in bus attack*, BBC News, 26 May, 2017.
- 428 *Afghanistan war: At least 13 dead in Khost bombing*, BBC News, 27 May 2017.
- 429 *IS set fire to Mosul hospital, execute 12 inside as troops encircle facility*, Iraqi News, May 28, 2017.
- 430 *Boko Haram Suicide Bomber, Five IDP's Killed in Borno Village*, Premium Times, May 19, 2017.
- 431 *Baghdad attack: At least 27 killed in Isis bombings as blast hits ice cream shop during Ramadan*, Independent, 30 May 2017.
- 432 *Kabul bomb: Diplomatic zone attack kills dozens*, BBC News, 31 May 2017.
- 433 *16 casualties in separate Diyala attacks, including soldiers, militants and civilians*, Iraqi News, June 1, 2017.
- 434 *Twin suicide bombing kills 11 in Cameroon*, IOL News, 2 June 2017.
- 435 *At Least 87 Wounded In Cemetery Blast, Up To 20 Dead*, Tolo News, 3 June 2017.
- 436 *Another Terrorist Attack Strikes the Heart of London*, The New York Times, June 3, 2017.
- 437 *Two Hazara community members gunned down in Quetta*, The Express Tribune, June 4, 2017.

- 438 *Isis claims responsibility for Melbourne siege that left two people dead*, The Guardian, 5 June 2017.
- 439 *Paris's Notre-Dame: Attacker shot outside cathedral*, BBC News, 6 June 2017.
- 440 *Iran attacks: Is hits parliament and Khomeini mausoleum*, BBC News, 7 June 2017.
- 441 *Many killed as Boko Haram execute coordinated attacks on Maiduguri*, Premium Times, June 8, 2017.
- 442 *Woman detonates bomb in crowded Friday market in Iraq, killing at least 30*, Iraqi News, June 9, 2017.
- 443 *4 personnes égorgées après l'arrestation d'un commandant de Boko Haram*, MaliActu.net, 10 juin 2017.
- 444 *Saudi Arabia soldier killed in Qatif bomb blast*, Al Jazeera, 12 June 2017.
- 445 *Al-Qaeda claims Yemen army camp attack that killed 12*, Reuters, June 12, 2017.
- 446 *Multiple grenade attacks being carried out by Jaish-e-Mohammed*, Outlook The News Scroll, 13 June 2017.
- 447 *At Least 6 Killed In Kabul Mosque Explosion*, Tolo News, 15 June 2017.
- 448 *Kashmir: 6 policemen killed as militants ambush police party*, Live Mint, June 16, 2017.
- 449 *Mali: 5 morts et 8 blessés dans une attaque contre un poste de l'armée malienne dans le nord*, Nord Sud Journal, 17 juin 2017.
- 450 *17 Killed in Multiple Suicide Attacks on Borno Village*, This Day, June 19, 2017.
- 451 *Finsbury Park attack: Theresa May condemns 'sickening' terror attack*, BBC News, 19 June 2017.
- 452 *Champs-Élysées attack car 'had guns and gas'*, BBC News, 19 June 2017.
- 453 *Suspected suicide bomber shot at Brussels railway station*, BBC News, 21 June 2017.
- 454 *Mindestens 15 Menschen sterben bei Anschlag auf eine Bank in Süd-afghanistan*, RTDeutsch, 22 June 2017.
- 455 *Six killed in Cameroon suicide attack*, The New Indian Express, 22 June 2017.
- 456 *Death toll good up to 91 in Pakistan bombings*, Anadolu Agency, June 23, 2017.
- 457 *Kashmir: 2 terrorists killed in DPS Srinagar encounter after 14-hour gun battle*, Indian Day, June 25, 2017.
- 458 *Suicide Bombers Kill 9 in Nigerian City of Maiduguri*, Reuters, June 26, 2017.
- 459 *Landmine kills eight in northeast Kenya*, Reuters, June 27, 2017.
- 460 *Taliban Kill 2 Female Police Officers in Northern Afghanistan*, XinhuaNet, June 29, 2017.

- ⁴⁶¹ *Deux civils tués dans un attentat suicide contre un camp de réfugiés au Niger*, MailiActu.net, 29 juin 2017.
- ⁴⁶² *Five suicide bombers attack Lebanese army during raids*, Reuters, June 30, 2017.
- ⁴⁶³ *Attentat kamikaze: Cinq morts dont un civil à Mora ce 1er juillet*, Cameroun Info.Net, 1 juillet 2017.
- ⁴⁶⁴ *Father joins Taliban after killing his teen daughter for eloping in Badghis*, Khaama Press, July 2, 2017.
- ⁴⁶⁵ *Suspected Boko Haram militants kill nine, abduct dozens in Niger*, Reuters, July 3, 2017.
- ⁴⁶⁶ *2 soldiers killed in mortar attack near Somalia's presidential place*, XinhuaNet, 4 June 2017.
- ⁴⁶⁷ *Philippine militants behead 2 Vietnamese hostages*, ChannelNewAsia.com, 7 July 2017.
- ⁴⁶⁸ *Saudi policeman killed, 6 wounded in Qatif bomb attack*, Arb News, 7 July 2017.
- ⁴⁶⁹ *Egypt: 26 soldiers killed in Sinai suicide attack*, Al Jazeera, 8 July 2017.
- ⁴⁷⁰ *Tensions rise between jihadists in Idlib as Ahrar Al-Sham base is blown up*, AMN, 9 July 2017.
- ⁴⁷¹ *Confrontation between Turkey, Saudi Arabia Root Cause of Tensions among Terrorist Groups in Syria*, FARS News Agency, February 9, 2017.
- ⁴⁷² *Somalia: Militants launches attack on army checkpoint in Hiran*, Garowe Online, 9 July 2017.
- ⁴⁷³ *Islamic State execute 7 children to punish fleeing families west of Mosul*, Iraqi News, July 10, 2017.
- ⁴⁷⁴ *Let masterminded Amarnath terror attack that killed 7, hurt 19*, Decan Chronicle, 11 July 2017.
- ⁴⁷⁵ *19 killed in Boko Haram attacks in northern Nigeria city*, Associated Press, July 12, 2017.
- ⁴⁷⁶ *Gunman kidnap Afghan bus passengers, killing 7*, Saoudi Gazette, 13 July 2017.
- ⁴⁷⁷ *Iraqi armi personnel, tribal fighters killed, others injured in suicide attack in Anbar*, Iraqi News, July 13, 2017.
- ⁴⁷⁸ *2 Israeli police officers confirmed dead following Temple Mount shooting*, RT, 14 July 2017.
- ⁴⁷⁹ *2 tourists slain in Egypt were Germans*, Associated Press, July 14, 2017.
- ⁴⁸⁰ *Civilian killed, seven others wounded in blast in eastern Baghdad*, Iraqi News, July 15, 2017.
- ⁴⁸¹ *Yemen troops killend in suspected Qaeda attack*, Mail Online, 16 July 2017.
- ⁴⁸² *ISIS strikes in Kirkuk province killing 5, capturing 5*, Rudaw, 18 July 2017.

- 483 *Minor Afghan girl loses both legs in roadside bombing by militants*, Khaama Press, July 20, 2017.
- 484 *Militants' attack kill 16 security personnel in southern Afghanistan*, XinhuaNet, 20 July 2017.
- 485 *Three Israelis dead, one wounded in West Bank stabbing attack*, The Jerusalem Post, July 22, 2017.
- 486 *Taliban kills seven Afghan civilian hostages in Kandahar*, ITV News, 22 July 2017.
- 487 *Taliban kill civilians and doctors after collapse of Taywara*, Tolo News, 23 July 2017.
- 488 *At least 26 killed in Lahore Taliban suicide blast targeted police*, The Telegraph, 24 July, 2017.
- 489 *Spanish policeman hurt, man with knife arrested on Morocco border*, Reuters, July 25, 2017.
- 490 *Two Moroccan UN peacekeepers killed in C Africa attack*, Enca.com, 26 July 2017.
- 491 *Soum: Trois personnes tuées*, Burkina 24, 28 juillet 2017.
- 492 *Hamburg knife attacker had 'Islamist motive'*, The Telegraph, 31 July 2017.
- 493 *Suicide bombers kill 14 in Nigeria's northeast*, AA, 29 July 2017.
- 494 *Boko Haram attack on oil exploitation team in Nigeria kills over 50*, PressTV, July 28, 2017.
- 495 *African Union troops ambushed in Somalia, al Shabaab says 39 dead*, July 30, 2017.
- 496 *2 guards killed in attack on Iraq embassy in Afghanistan*, News.am, 31 July 2017.
- 497 *Attack on Shi'ite mosque in Afghan city kills at least 29*, Reuters, August 1, 2017.
- 498 *Man critically hurt in terror stabbing in Yavneh*, The Times of Israël, 1 August 2017.
- 499 *At least six Buddhists killed as ethnic tensions rise in Rakhine*, South China Morning Post, 4 August 2017.
- 500 *Gunman kill governor, his brother in Somalia capital*, 5 August 2017.
- 501 *Minnesota mosque bombing 'act of terror'*, BBC News, 7 August 2017.
- 502 *Eiffel Tower knifeman held by police amid terror fears*, BBC News, 6 August 2017.
- 503 *Suicide bomber kills seven in northern Cameroon*, Reuters, August 6, 2007.
- 504 *ISIS carries out its deadliest raid, 68 Iraqi soldiers killed in one go*, AMN, 8 August 2017.
- 505 *Two policemen killed in attack north of Cairo*, Reuters, August 8, 2017.
- 506 *Man who 'deliberately' ploughed BMW into French soldiers arrested*, Sky News, 9 August 2017.

- 507 *IS kill, wound 5 civilians at Mosul bridge, IS month deads declared,*
Iraqi News, August 10, 2017.
- 508 *At least 2 killed in suicide bomb attack in Mogadishu,* XinhuaNet,
11 August 2017.
- 509 *What we know about James Alex Fields, driver charged in Charlottesville killing,* The New York Times, August 13, 2017.
- 510 *Terror attack in Turkey – at least one dead in Istanbul,* Express, August
14, 2017.
- 511 *Suspected jihadists kill 18 in attack on Burkina Faso restaurant,* Reu-
ters, August 14, 2017.
- 512 *Suicide bombers kill 27, wound 83 in northeast Nigeria,* Reuters, Au-
gust 15, 2017.
- 513 *Suspected Thai militants turn stolen cars into bombs,* Reuters, August
17, 2017.
- 514 *Cambrils: five terror suspects killed as second attack follows Las Ram-
blas,* The Guardian, 18 August 2017.
- 515 *Finland killings: Knifeman ‘targeted women in Turku terror attack’,*
BBC News, 19 August 2017.
- 516 *Russia knife attacker wounds seven in Surgut,* BBC News, 19 August
2017.
- 517 *Surgut attacker reportedly pledges allegiance to IS in suicide video,*
The Moscow Times, October 14, 2017.
- 518 *Six people killed in mortar attack at Damascus fair,* Reuters, August
20, 2017.
- 519 *9 dead, several others wounded in Basilan attack,* Sun Star Zambo-
anga, August 21, 2017.
- 520 *Philippine Abu Sayyaf jihadists behead German hostage in video,* BBC
News, 27 February 2017.
- 521 *Suicide Bomber Kill 4 in Northern Cameroon,* Almanar English, August
23, 2017.
- 522 *27 killed in Boko Haram attacks on Nigerian villages,* Trend News
Agency, 27 August 2017.
- 523 *Israeli citizen stabs Warsaw police officer outside concert,* The Jerusa-
lem Post, August 25, 2017.
- 524 *Gunmen stormed Kabul mosque; over 20 killed,* Tolo News, 25 August
2017.
- 525 *Machete-wielding man shouting ‘Allahu Akbar’ gunned down after at-
tacking soldiers on patrol in Brussels,* Mirror, 26 August 2017.
- 526 *Pulwama: 8 security personnel, 2 terrorists killed in attack,* India Today,
August 27, 2017.
- 527 *Death toll in Helmand suicide bombing rises to 13,* Tolo News, 27 Au-
gust 2017.

- ⁵²⁸ *12 dead after car bomb explodes in Baghdad market*, Rudaw, 28 August 2017.
- ⁵²⁹ *7 killed in fighting between Muslim clan and Abu Sayyaf*, AA, 30 August 2017.
- ⁵³⁰ *A child killed, 6 citizens injured in terrorist attack with rocket shells in northern Hama*, ABNA, August 29, 2017.
- ⁵³¹ *Police officer is injured in knife attack in Stockholm*, The New York Times, August 31, 2017.
- ⁵³² *Al-Shabaab bomb kills 12 in Smalia's Puntland*, Reuters, September 1, 2017.
- ⁵³³ *Gunmen kill 2 in attack on Pakistan opposition politician*, Rappler, September 2, 2017.
- ⁵³⁴ *Somalia confirms 20 militants killed in military base attack*, ANA, 3 September 2017.
- ⁵³⁵ *Four CRPF troopers injured in grenade attack in Qazigund*, Greater Kashmir, 4 September 2017.
- ⁵³⁶ *Muslim cleric survives assassination attempt in Najaf*, Iraqi News, September 5, 2017.
- ⁵³⁷ *Protests as four people beheaded in Lamu*, Daily Nation, September 6, 2017.
- ⁵³⁸ *Two people wounded in blast southeast of Baghdad*, Iraqi News, September 7, 2017.
- ⁵³⁹ *Civilian killed, 4 wounded in bomb blast south of Baghdad*, Iraqi News, September 7, 2017.
- ⁵⁴⁰ *Two female suicide bombers kill selves and injured eight in Maiduguri*, Nigerian Tribune, September 9, 2017.
- ⁵⁴¹ *Boko Haram kills seven in attack on displaced camp in Nigeria*, NDTV, September 10, 2017.
- ⁵⁴² *Jammu and Kashmir: one policeman killed, two injured after militants open fire at a bus stand in Anantnag*, Firstpost, September 9, 2017.
- ⁵⁴³ *Highway attack: Four Hazaras gunned down in Kuchlak*, The Express Tribune, September 10, 2017.
- ⁵⁴⁴ *Somali army repels al Shabaab after attack, at least 17 killed*, Reuters, September 11, 2017.
- ⁵⁴⁵ *Civilian killed, another wounded in eastern Baghdad blast*, Iraqi News, September 12, 2017.
- ⁵⁴⁶ *Four killed in suicide attack in Cameroon's restive north*, Vanguard, September 13, 2017.
- ⁵⁴⁷ *Over 100 persons killed, injured in Islamic State attack in Dhi Qar*, Iraqi News, September 14, 2017.
- ⁵⁴⁸ *Parsons Green bombing: Police get more time to question suspects*, BBC News, 18 September 2017.

- 549 *Taliban attack kills 5 in Afghanistan*, Odishatv.in, September 17, 2017
 550 *8 police, 6 Taliban killed in Ghazni clash*, Pajhwok Afghan News, September 17, 2017.
- 551 *Boko Haram kills village chief imam, four others in Borno*, Punch, September 18, 2017.
- 552 *Buddhists tell Rohingya Muslims 'leave or we will kill you for all', refugees pleading for safe passage say*, Independent, 18 September, 2017.
- 553 *Double suicide attack kills 15 people in Nigeria*, Al Jazeera, 18 September 2017.
- 554 *Civilian killed in bomb blast, south of Kirkuk*, Iraqi News, September 19, 2017.
- 555 *Somalia: Car bomb kills an Intelligence Official in Mogadishu*, Garowe Online, 20 September 2017.
- 556 *Terrorists continue to kill innocent civilians in Kashmir. 2 killed, 30 hurt in fresh attack*, IT News, September 22, 2017.
- 557 *Four rangers killed, another, one civilian injured in Pattani bomb attack*, The Nation, September 22, 2017.
- 558 *Afghan police chief in Helmand province killed in Taliban attack*, Radio Free Europe, September 24, 2017.
- 559 *5 police killed, 8 wounded in Taliban attack on checkpoint*, Pajhwok Afghan News, September 24, 2017.
- 560 *Russian general killed in Syria and you'll never believe who gets the blame*, RedState, September 26, 2017.
- 561 *4 killed including 2 children in ISIS rocket attack on Syria's Salamiyeh*, ABNA, September 25, 2017.
- 562 *Deadly terror attack challenges Israeli's army aversion to collective punishment*, Haaretz, September 27, 2017.
- 563 *British film-maker killed by IS fighters in Syria*, BBC News, 27 September 2017.
- 564 *ISIS executes 10 civilians in Kirkuk's Hawija*, The Baghdad Post, September 28, 2017.
- 565 *Suicide blast outside Shiite mosque left 22 dead*, Afternoon Voice, September 29, 2017.
- 566 *Edmonton police stabbing, truck rampage being investigated as acts of terrorism*, Global News, September 30, 2017.
- 567 *Marseille attack: Two Young women stabbed to death*, BBC News, 2 October 2017.
- 568 *Bahrain: 5 cops injured in terror blast; Saudi condemns act*, Khaleej Times, October 3, 2017.
- 569 *BSF attack: All three militants killed; Kashmir police chief blames Jaish-e-Muhammad*, Greater Kashmir, October 3, 2017.
- 570 *Islamic State claims deadly attack on court in Libya's Misrata*, Reuters, October 4, 2017.

- 571 *Deadly blast hits shrine in Pakistan's Balochistan*, Al Jazeera, 5 October 2017.
- 572 *4 Yemeni soldiers killed in 'Qaeda' attack*, ENCA.com, 6 October 2017.
- 573 *Gunman killed after deadly attack at Jeddah palace gate*, Al Jazeera, 7 October 2017.
- 574 *Two policemen killed in Taliban attack on Baghlan check post*, Tolo News, 8 October 2017.
- 575 *Militants attack checkpoint in Somalia's Puntland, five dead*, Reuters, October 9, 2017.
- 576 *Gunmen kill two in attack on university convoy in Kenya*, Reuters, October 10, 2017.
- 577 *2 IAF commandos, 2 LeT militants killed in encounter*, Press Trust of India, October 11, 2017.
- 578 *IS kills dozens fleeing from Deir ez-Zor in east Syria*, Kurdistan24, October 13, 2017.
- 579 *Policeman killed in Jammu and Kashmir's Kulgam as terrorists attack police vehicle*, NDTV, October 14, 2017.
- 580 *Death toll from Mogadishu truck bomb rises to 231 in deadliest single attack ever in Somalia's capital*, The Telegraph, 14 October 2017.
- 581 *Muertos 24 milicianos y seis soldados en ataques contra las fuergas de seguridad en la region egipcia del Sinai*, Europa Press, 15 Octubre, 2017.
- 582 *Militants Rob bank, attack Church in Egypt's Sinai: 7 dead*, Associated Press, October 16, 2017.
- 583 *Paktia death toll rises to 41*, Tolo News, 18 October 2017.
- 584 *Dozens killed as Taliban launch fresh assaults on Afghan bases*, Reuters, October 19, 2017.
- 585 *Granade attack injure 47 in Balochistan*, The Nation, October 20, 2017.
- 586 *Afghanistan mosque blasts: Dozens dead in suicide bomb attacks*, DW, 21 October 2017.
- 587 *ISIS massacre of civilians discovered in recaptured Syrian town of Qaryatayn*, International Business Times, October 23, 2017.
- 588 *Suicide bomber kills 13 others in northeast Nigerian city*, Reuters, October 23, 2017.
- 589 *Four Yemeni soldiers killed by suspected al-Qaeda truck bombing*, Reuters, October 23, 2017.
- 590 *Relics of 170 civilians found in mass Grave, south of Mosul*, Iraqi News, October 24, 2017.
- 591 *Military forces attacked in Soumpi*, Garda World, 25 October 2017.
- 592 *Five federal police personnel killed in Islamic State attack in Mosul*, Iraqi News, October 26, 2017.
- 593 *Policeman killed in Bahrein terror attack*, GulfNews Bahrein, October 29, 2017.

- ⁵⁹⁴ *Bombs kill at least 17 people in Somali capital Mogadishu*, Reuters, October 28, 2017.
- ⁵⁹⁵ *Syria's army retakes Deir Az Zor city from ISIL*, Al Jazeera, October 29, 2017.
- ⁵⁹⁶ *Far North: At least 11 die in B/H attack*, 31 October 2017.
- ⁵⁹⁷ *NY Police: Terror suspect carried out rampage 'In name of ISIS'*, VAO News, November 1, 2017.
- ⁵⁹⁸ *Un djihadiste présumé arrêté à Tunis*, Le Figaro, 1 Novembre 2017.
- ⁵⁹⁹ *At least 15 killed in Afghanistan tanker explosion*, Today, 3 November 2017.
- ⁶⁰⁰ *Nine killed by Nusra Front car bomb in southewest Syria*, Reuters, November 3, 2017.
- ⁶⁰¹ *Army commander killed, four personnel wounded in bomb blast in Anbar*, Iraqi News, November 4, 2017.
- ⁶⁰² *At least 100 people killed in explosion in Deir Ez-Zor*, Trend News Agency, 5 November 2017.
- ⁶⁰³ *Car bomber kills at least 15 in Yemeni port Aden*, LBC Europe, November 5, 2017.
- ⁶⁰⁴ *4 Russian journalists, 5 servicemen injured in blast in Syria*, RT, 6 November 2017.
- ⁶⁰⁵ *Afghan television channel Shamshad TV back on air after attack*, BBC News, 7 November 2017.
- ⁶⁰⁶ *Israel will be 'eradicated' in next war with Heboallah*, November 11, 2017.
- ⁶⁰⁷ *AIG Hamid Shakeel among three martyred in Quetta suicide blast*, PT, November 9, 2017.
- ⁶⁰⁸ *Muslim Man Transporting Cowc Shot Dead Allegedly By 'Gau Rakshaks'*, Outlook, 12 November 2017.
- ⁶⁰⁹ *Mass graves containing bodies of 400 ISIS execution victims discovered in Iraq*, Mirror, 11 November 2017.
- ⁶¹⁰ *Twelve police personnel killed, injured in suicide attack, south of Mosul*, Iraqi News, November 12, 2017.
- ⁶¹¹ *Gunmen kill 2 persons in Plateau village*, Daily Post, November 13, 2017.
- ⁶¹² *Blast hits security post in Yemen govt bastion*, Egypt Today, November 14, 2017.
- ⁶¹³ *18 killed, 29 injures as suicide bombers attack Maiduguri*, Premium Times Nigeria, November 15, 2017.
- ⁶¹⁴ *18 Killed in Kabul City Explosion*, Tolo News, 16 November 2017.
- ⁶¹⁵ *Syrie: 26 morts dans un attentat de l'EI*, Le Figaro, 17 Novembre 2017.
- ⁶¹⁶ *Terror cops shoot attacker shouting 'Allahu Akbar' at Spanish border*, Daily Star, 18 November 2017.

- ⁶¹⁷ *Three paramilitary personnel killed, five others wounded in western Anbar blast*, Iraqi News, November 19, 2017.
- ⁶¹⁸ *Boko Haram insurgents behead six farmers in Borno*, Premium Times, November 20, 2017.
- ⁶¹⁹ *Nigeria: au moins 50 morts dans in attentat-suicide*, Le Figaro, 21 Novembre 2017.
- ⁶²⁰ *Wounded Counter Terrorism Officer Dies in Hospital Following Injures*, Georgia Today, 22 November 2017.
- ⁶²¹ *Death Toll Rises to Eight in Jalalabad explosion*, Tolo News, 23 November 2017.
- ⁶²² *184 killed in ISIS attack on Egyptian mosque; Update: 235; Update: Horrible and cowardly*, Hot Air, November 24, 2017.
- ⁶²³ *Five Killed, 20 Injured in Pakistan Suicide Attack*, NDTV, November 25, 2017.
- ⁶²⁴ *Suicide attack targets area southeast of Baghdad*, Reuters, November 27, 2017.
- ⁶²⁵ *Ouagadougou : des militaires français visés par une grenade avant l'arrivée d'Emmanuel Macron*, Le Figaro, 28 Novembre 2017.
- ⁶²⁶ *Intelligence official among two gunned down in Islamabad*, The News, November 30, 2017.
- ⁶²⁷ *Palestinian Shot and Killed by Jewish Settler in West Bank*, Haaretz, November 30, 2017.
- ⁶²⁸ *Scores injured as armed men open fire at Agriculture Directorate in Peshawar*, Dunya News, 2 November 2017.
- ⁶²⁹ *15 Killed, 53 Injured in Suicide Attacks on Borno Market*, This Day, December 3, 2017.
- ⁶³⁰ *Five civilians killed in Jalalabad blast*, Tolo News, 3 December 2017.
- ⁶³¹ *Muere un 'casco azul' mauritano por un ataque de milicianos en el centro de RCA*, Europa Press International, 4 December 2017.
- ⁶³² *Bus bomb kills eight in Syria's Homs city*, Reuters, December 5, 2017.
- ⁶³³ *India Police: Murder of Muslim was apparent religious attack*, The Associated Press, December 8, 2017.
- ⁶³⁴ *Man met Palestijnse vlag slaat ruiten joods restaurant in*, AT5, 7 december 2017.
- ⁶³⁵ *Explosion In Nangarhar Mosque Leaves One Dead*, Tolo News, 8 December 2017.
- ⁶³⁶ *Three Arrested After Firebomb Attack on Swedisch Synagogue*, The New York Times, December 10, 2017.
- ⁶³⁷ *Israeli security guard critically injured in Jerusalem terror stabbing*, i24 News, December 10, 2017.
- ⁶³⁸ *Manhattan subway explosion 'was attempted terrorist attack', says mayor*, The Guardian, 12 December 2017.

- ⁶³⁹ *Two Iraqi police agents wounded in western Mosul blast*, Iraqi News, December 12, 2017.
- ⁶⁴⁰ *Cinq hommes abbatués dans le nord-est du Nigeria*, voa Afrique, 13 décembre 2017.
- ⁶⁴¹ *Suicide bomber kills 18 at Somalia police academy*, Boston Herald, December 14, 2017.
- ⁶⁴² *Russian security agency busts Islamic State Group cell*, The Associated Press, December 15, 2017.
- ⁶⁴³ *Gabon: deux Danois agressés dans une attaque au couteau*, Le Figaro.fr, 17 décembre 2017.
- ⁶⁴⁴ *Suicide bombers strike Christians prayers at church*, New York Post, December 17, 2017.
- ⁶⁴⁵ *Two policemen wounded in Daesh attack on NDS Center*, Tolo News, 18 December 2017.
- ⁶⁴⁶ *Egypt airport Horror: Onde killed and two wounded in shelling attack*, Express, December 19, 2017.
- ⁶⁴⁷ *Three people killed, injured in bomb blast near Baghdad market*, Iraqi News, December 20, 2017.
- ⁶⁴⁸ *Australian police: Melbourne driver says attack motivated by mistreatment of Muslims*, The Washington Post, December 22, 2017.
- ⁶⁴⁹ *Humvee bombing in Kandahar leaves six policemen dead*, Tolo News, 22 December 2017.
- ⁶⁵⁰ *Coptic diocese says hundreds attack church in Egypt*, USA Today, December 23, 2017.
- ⁶⁵¹ *Dokters uit ISIS-mortuarium doen hun gruwelverhaal: 'Hoofd van slachtoffer opnieuw aangenaaid'*, Het Nieuwsblad, 24 december 2017.
- ⁶⁵² *Six tribal fighters killed in confrontations with Islamic State, west of Kirkuk*, Iraqi News, December 24, 2017.
- ⁶⁵³ *Kabul blast: Suicide attack near Afghan intelligence HQ*, BBC News, 25 December 2017.
- ⁶⁵⁴ *Three army personnel killed, injured in bomb attack in Hawija*, Iraqi News, December 26, 2017.
- ⁶⁵⁵ *Another migrant murder: German teen girl stabbed to death by Afghan in Kandel*, Voice of Europe, 28 December 2017.
- ⁶⁵⁶ *Suicide bombers kill dozens at Shi'ite center in Afghan capital*, Reuters, December 28, 2017.
- ⁶⁵⁷ *Gunman targets Coptic Christians in church and shop*, BBC News, 29 December 2017.
- ⁶⁵⁸ *Three killed in shooting by Revolutionary Guards during protests in central Iran*, English Alarabiya Net, 30 December 2017.
- ⁶⁵⁹ *Nigeria: death toll in Boko Haram attack on loggers rises to 25*, The Guardian, 1 January 2018.

- ⁶⁶⁰ 18 dead in attack on Afghan funeral, Mail Online, 31 December 2017.
- ⁶⁶¹ List of Killings in the Name of Islam, TheReligionofPeace.com, 1 January 2018.
- ⁶⁶² Gunman kills two Egyptian Christians at liquor store, The New Arab, 1 January 2018.
- ⁶⁶³ <https://citaten.net/zoeken/citaten-rechtvaardigen.html>
- ⁶⁶⁴ Weatherby, W.J., *Salman Rushdie: Sentenced to Death*, Carrol & Graf, New York 1990, p. 242.
- ⁶⁶⁵ Weatherby, Ibid., p. 242.
- ⁶⁶⁶ De Deense Cartoonaffaire was een rechtstreeks resultaat van de moord op Van Gogh. In 2005 wilde de Deense krant *Jyllands Posten* nagaan of mensen nog steeds een cartoon durfde te maken over de profeet Mohammed. Zie hierover: Khader, Naser & Rose, Flemming, "Reflections on the Danish Cartoon Controversy", in: *Middle East Quarterly*, najaar 2007, pp. 59-66; Rose, Flemming, "Why I Published Those Cartoons", in: *Washingtonpost.com*, zondag 19 februari 2006; Rose, Flemming, *The Tyranny of Silence: How one Cartoon ignited a Global Debate on the Future of Free Speech*, Cato Institute, Washington D.C. 2014.
- ⁶⁶⁷ Zie hierover: Charb, *Lettre aux escrocs de l'islamophobie qui font le jeu des racistes*, Les Échappés, Parijs 2015; Fourest, Caroline, Éloge du blasphème, Bernard Grasset, Parijs 2015; Laes, Willy, *Een jaar na Charlie Hebdo: een pamflet*, met een voorwoord van Paul Cliteur, Houtekiet, Antwerpen en Utrecht 2016 (2015).
- ⁶⁶⁸ Zie hierover: Cliteur, Paul, & Herrenberg, Tom, "On the Life and Times of Dutch Blasphemy Law (1932-2014)", in: Paul Cliteur and Tom Herrenberg, eds., *The Fall and Rise of Blasphemy Law*, Leiden University Press, Leiden 2016, pp. 71-111.
- ⁶⁶⁹ Of, om preciezer te zijn, niet op de beschreven wijze. Rushdie veranderde zijn identiteit niet.
- ⁶⁷⁰ "Female cartoonist forced into hiding after doodling 'Everybody Draw Mohammed Day' picture", in: *The Daily Mail*, 17 september 2010. Zie over Anwar al-Awlaki: Bennoune, Karima, *Your Fatwa does not Apply Here: Untold Stories from the Fight against Muslim Fundamentalism*, W.W. Norton & Company, New York/Londen
- ⁶⁷¹ Ibid.
- ⁶⁷² Ibid.
- ⁶⁷³ Ibid.
- ⁶⁷⁴ Ibid.
- ⁶⁷⁵ Dit is een essentiële functie van de staat. Zie: Weber, Max, *Staatssoziologie. Soziologie der rationalen Staatsanstaalt und der modernen politischen Parteien und Parlamente*, Mit einer Einführung und Erläuterungen herausgegeben von Johannes Winckelmann, tweede, herziene en uitgebreide editie, Berlijn 1966, p. 27.

- ⁶⁷⁶ Alleen een staat die hierin slaagt kan soeverein genoemd worden. Zie: Bryce, James, "The Nature of Sovereignty", in: *Studies in history and jurisprudence*, Volume II, herdruk van de Oxford editie van 1901, Scientia Verlag, Aalen 1980, pp. 49-111. "Um zu gewährleisten, dass die rechtlichen Normen sich widerspruchsfrei zu einer funktionsfähigen Gemeinschaftsordnung zusammenfügen, muss ein Organ in der Gemeinschaft die zentrale und oberste Regelungsgewalt (die 'Kompetenzenhoheit') haben. Unter ihrer Verfügungsmacht müssen alle anderen rechtlichen Regelungsbefugnissen ('Kompetenzen') in dieser Rechtsgemeinschaft stehen," volgens de Duitse rechtswetenschapper Zippe-lius, Reinhold, *Rechtsphilosophie*, Verlag C.H. Beck, München 1982, p. 191.
- ⁶⁷⁷ Bijvoorbeeld omdat de staat boeken van mensen zoals Salman Rushdie net als de terroristen beschouwt als "provocaties". Dit was, in feite, de positie van Charles Taylor. Zie: Taylor, Charles, "The Rushdie Controversy", in: *Public Culture*, vol. 2, nr. 1 (najaar 1989), pp. 118-122 en het laatste gedeelte van Maclure, Jocelyn & Taylor, Charles, *Secularism and Freedom of Conscience*, Harvard University Press, Cambridge, Mass 2011. Wellicht nog verrassender is de positie van Karl Popper in: Popper, Karl, "Popper to the Society of Authors, 24 February 1989, and to Isaiah Berlin, 5 March 1989", in: Popper, Karl, *After the Open Society*, Selected Social and Political Writings, edited by Jeremy Shearmur and Piers Norris Turner, Routledge, Londen/New York 2008, pp. 202-204.
- ⁶⁷⁸ Ian Davidson, *The Financial Times*, 9 maart 1989.
- ⁶⁷⁹ Davidson, Ibid.
- ⁶⁸⁰ Fefer, Mark D., "On the Advice of the FBI, Cartoonist Molly Norris Disappears From View", in: *Seattle Weekly*, 15 september 2010.
- ⁶⁸¹ Molly Norris geciteerd in Fefer, Ibid.
- ⁶⁸² Yoffe, Emily, "Molly Norris Disappears", in: *Slate*, 23 september 2010.
- ⁶⁸³ Een soortgelijke discussie ontstond rondom Rushdies boek, aangewakkerd door onder meer de Prins van Wales, die, zo schrijft Rushdie, klaagde over de kosten van Rushdies beveiliging. Zie: Rushdie, Salman, *Joseph Anton: A Memoir*, Jonathan Cape, Londen 2012, p. 370. Zijn vriend Ian McEwan reageerde in de media: "De beveiliging van Prins Charles kost een stuk meer dan die van Rushdie en hij heeft nog nooit iets van belang geschreven."
- ⁶⁸⁴ Marbe, Nausicaa, "Lynchcabaret", in: *De Volkskrant*, 4 januari 2013. De naam van de cabaretier is Theo Maassen (geb. 1966).
- ⁶⁸⁵ Het vijftien jaar oude meisje Malala Yousafzai werd door radicale islamieten in het hoofd geschoten. Ze herstelde in het Queen Elizabeth Hospital in Birmingham, Engeland, maar zelfs daar spraken radicale Islamieten een fatwa uit over Malala omdat ze onderwijs voor meisjes

- promootte. Zie: Crilly, Rob, "Islamic hardliners announce fatwa on Malala Yousafzai", in: *The Telegraph*, 19 november 2012.
- ⁶⁸⁶ Terry Jones was de pastoor van het Dove World Outreach Center, een kleine onafhankelijke Christelijke kerk, die tot juli 2013 gevestigd was in Gainesville, Florida, vs. Hij is een anti-islamactivist. Een van zijn meest controversiële acties betrof de verbranding van een Koran.
- ⁶⁸⁷ Voor een transcript van het interview, zie "Opinion Roundup: Burning the Quran", *National Public Radio*, 9 september 2010.
- ⁶⁸⁸ Zie: Cliteur, Paul, Herrenberg, Tom & Rijpkema, Bastiaan, "The New Censorship: A Case Study of Extrajudicial Restraints on Free Speech", in: Afshin Ellian en Bastiaan Rijpkema (red.), *Freedom of Speech under Attack*, Eleven, International Publishing, Den Haag 2015, pp. 291-318; Herrenberg, Tom, "Denouncing Divinity: Blasphemy, Human Rights, and the Struggle of Political Leaders to defend Freedom of Speech in the Case of *Innocence of Muslims*", in: *Ancilla Iuris*, 1, 2015, pp. 1-19.
- ⁶⁸⁹ De documentaire is gebaseerd op Holland, Tom, *In the Shadow of the Sword: The Battle for Global Empire and the End of the Ancient World*, Little, Brown, Londen 2012. Zie over de annulering: "Channel4 cancels Islam documentary screening on security advice after its presenter was threatened", in: *The Telegraph*, 11 september 2012.
- ⁶⁹⁰ Antony, Andrew, "How one book ignited a culture war", in: *The Observer*, 11 januari 2009. Zie ook: Winston, Brian, *A Right to Offend*, Bloomsbury, Londen 2012, p. 10.
- ⁶⁹¹ Waldron, Jeremy, "Minority Cultures and the Cosmopolitan Alternative", in: *University of Michigan Journal of Law Reform*, Vol. 25, 1992, pp. 751-793, op p. 765. Waldron verdedigde op onverholen wijze de vrijheid van meningsuiting in Waldron, Jeremy, "Rushdie and Religion", voor het eerst gepubliceerd onder de titel "Too important for Tact", in: *The Times Literary Supplement*, 10 maart 1989, pp. 248-260 en herdrukt in: Jeremy Waldron, *Liberal Rights: Collected Papers 1981-1991*, Cambridge University Press, Cambridge/New York 1993, pp. 134-143. In zijn meer recente werk lijkt hij van deze positie te zijn teruggekomen. Zie Waldron, Jeremy, *The Harm in Hate Speech*, Harvard University Press, Cambridge (Mass.), Londen 2012.
- ⁶⁹² Zie hierover: Stewart-Halevy, Jacob, "Innocence of Muslims and the Value of Low Production", in: *Third Text*, Vol. 27, No. 5, 2013, pp. 650-658; Herrenberg, Tom, "Politici, de vrijheid van meningsuiting en Innocence of Muslims", in: *Nederlands Juristenblad*, 24 september 2013, pp. 2255-2259; Coll, Steve, "Innocence of Muslims", in: *The New Yorker*, 10 januari 2012, pp. 21-22.
- ⁶⁹³ Podolsky, Philip, "Court rejects petition to block anti-Islam film trailer in Israel", in: *The Times of Israel*, 15 oktober 2012.

- ⁶⁹⁴ Cliteur, Paul, "The Rudi Carrell Affair and its significance for the Tension between Theoterrorism and Religious Satire", in: *Ancilla Iuris*, 2013, 15, pp. 15-41.
- ⁶⁹⁵ Shih, Gerry, "White House 'Innocence of Muslims' request denied: Google will not remove film from YouTube", in: *Huff Post World*, 25 oktober 2012.
- ⁶⁹⁶ De Nederlandse advocaten Gerard Spong en Oscar Hammerstein dienden een klacht in over aanzetten tot haat en geweld tegen Pim Fortuyn door de politieke elite van Nederland. Zie: Spong, Gerard & Hammerstein, Oscar, "Vervolg ze tot in de hel." *De haat-zaai aangifte van Fortuyn*, Uitgeverij Balans, Amsterdam 2003.
- ⁶⁹⁷ Raif Badawi, *1000 stokslagen voor de vrijheid*, Spectrum, 2015
- ⁶⁹⁸ *Saudi appointment to UN human rights panes is a farce*, New Internationalist, 28 September 2015.
- ⁶⁹⁹ *Pakistan law minister resigns; blasphemy protests disperse*, CNN, November 27, 2017.
- ⁷⁰⁰ <http://iheu.org/you-can-be-put-death-atheism-13-countries-around-world/>
- ⁷⁰¹ Roy Moore (°1947) is een Amerikaanse jurist en Republikeinse politicus.
- ⁷⁰² <http://news.gallup.com/poll/210956/belief-creationist-view-humans-new-low.aspx>
- ⁷⁰³ De volledige inhoud van de tekst van de verklaring staat op de officiële website van het Witte Huis. Zie: <https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/president-donald-j-trump-proclaims-friday-september-8-2017-sunday-september-10-2017-national-days-prayer-remembrance/>
- ⁷⁰⁴ "Heer, U heeft ons een president geschonken, Donald Trump, die ons land wil genezen", VRT Nieuws, 1 september 2017.
- ⁷⁰⁵ *Dissident theologian Hans Kung calls on Pope to issue 'mea culpa' for sex abuse*, The Times, 18 maart 2010.
- ⁷⁰⁶ Geoffrey Robertson, *The Case of the Pope*, Penguin, 2010, p. 137.
- ⁷⁰⁷ *Catholic church dismisses key recommendations from landmark inquiry into child abuse*, The Guardian, 15 December 2017.
- ⁷⁰⁸ De Koning, Martijn, Wagemakers, Joas en Becker, Carmen, *Salafisme*, Parthenon, 2014, p. 34.
- ⁷⁰⁹ *Pour nous, salafistes, la démocratie est un concept impie*, France 24, 1 octobre 2012.
- ⁷¹⁰ Zee, Machteld, *Choosing Sharia: multiculturalism, Islamic fundamentalism & British Sharia Councils*, Eleven, The Hague 2015.
- ⁷¹¹ *Growing use of Sharia by UK Muslims*, BBC News, 16 January 2012.
- ⁷¹² *Muslim women complain about Sharia inquiries*, BBC News, 1 November 2016.
- ⁷¹³ Kambouri, Tania, *Vrouw in het blauw, noodkreet van een politieagente*, Just Publishers, 2016, p. 100-111.

- ⁷¹⁴ Ibidem, p. 105.
- ⁷¹⁵ EHRM, 13 februari 2003, Refah Partisi v. Turkey, § 123.
- ⁷¹⁶ *Proefproces voor rechten moslima's*, NOS, 16 februari 2017.
- ⁷¹⁷ Gurpreet Kaur Bhatti is een Britse sikh en toneelschrijfster. Haar stuk *Behtzi* ('Oneer') ging over een verkrachting en moord in een sikhtempel, waarop ze met de dood bedreigd werd.
- ⁷¹⁸ *Stop de religieuze zelfcensuur in kinderboeken*, Christiaan Weijs, NRC, 22 januari 2015.
- ⁷¹⁹ Lukas Vander Taelen, *Berichten uit Brussel. Leven in de hoofdstad*, Houtekiet, 2010.
- ⁷²⁰ Barnard wou in 2010 een lezing geven aan de Universiteit van Amsterdam, maar werd onmiddellijk het woord gesnoerd door salafisten van Sharia4Belgium.
- ⁷²¹ *Brandeis withdraws honorary degree for Islam critic Ayaan Hirsi Ali*, The Guardian, 9 April 2014.
- ⁷²² *Politieke correctheid. Gevoelige studenten* De Groene Amsterdammer, 7 oktober 2015.
- ⁷²³ Paul Cliteur en Afshin Ellian, *Legaliteit en legitimiteit*, Leiden University Press, 2016.
- ⁷²⁴ *Rotterdamse agente mag hoofddoek dragen*, AD Nieuws, 20 november 2017.
- ⁷²⁵ Joachim Kahl, *Het onheil van het christendom of pleidooi voor een humaniteit zonder God*, Zwarte Beertjes, 1970, p. 58.
- ⁷²⁶ Dirk Verhofstadt, *Dirk Verhofstadt in gesprek met Etienne Vermeersch. Een zoektocht naar waarheid*, Houtekiet, 2011, p. 211.
- ⁷²⁷ *Turkish child marriage religious document sparks anger*, BBC News, 3 januari 2018.
- ⁷²⁸ Assita Kanko, *De tweede helft*, Lannoo, 2015, p. 93.
- ⁷²⁹ John Stuart Mill, *Over vrijheid*, Boom Klassiek, 2002, p. 46.
- ⁷³⁰ Ayaan Hirsi Ali, *De maagdenkooi*, Augustus, 2004.
- ⁷³¹ Ayaan Hirsi Ali, *De zoontjesfabriek. Over vrouwen, islam en integratie*, Augustus, 2002.
- ⁷³² Mona Eltahawy, *Hoofddoek en maagdenvlies*, De Bezige Bij, 2015.
- ⁷³³ Ibid.
- ⁷³⁴ *Turkish child marriage religious document sparks anger*, BBC News, 3 januari 2018.
- ⁷³⁵ Ayaan Hirsi Ali, *De maagdenkooi*, Augustus, 2004.
- ⁷³⁶ <http://www.exmoslim.org/vrouwen%20slaan.html>
- ⁷³⁷ *Poland tells couples to multiply like rabbits with video encouraging people to be more like bunnies to reverse shrinking population*, Mail Online, 8 November 2017.
- ⁷³⁸ Tanya Rosenblit, *I won't sit at the back of the bus*, Ynetnews, 27 December 2011.

- 739 Guus Kuijer, *Het doden van een mens*, Athenaeum-Polak & Van Genneep, 2006.
- 740 Ateş Seyran, *Selam, Frau Imamin: Wie ich in Berlin eine liberale Moschee gründete*, Ullstein 2017, p. 297.
- 741 Harris, Sam, *The End of Faith: Religion, Terror, and the Future of Reason*, The Free Press, London 2005 (2004).
- 742 Dawkins, Richard, *The God Delusion*, Paperback edition, Black Swan, Transworld Publishers, London 2006.
- 743 Hitchens, Christopher, *God is not Great: How Religion Poisons Everything*, Twelve, New York, Boston 2007.
- 744 Manji, Ibid., p. 5.
- 745 Selim, Nahed, *De vrouwen van de profeet: Hoe vrouw(on)vriendelijk is de islam?*, Van Genneep, Amsterdam 2003.
- 746 Zij wordt ook geportretteerd in: Verhofstadt, Dirk, *De derde feministische golf*, Houtekiet, Antwerpen 2006.
- 747 Laurensse, Marijke, "Na je bekering naar een behoudende kerk: 'Wij passen niet goed meer in de seculiere cultuur'", Interview met Amanda Kluveland en Nahed Selim, in: *Trouw*, 24 december 2017.
- 748 Zie: Cliteur, Paul, en Verhofstadt, Dirk, *Het Atheïstisch Woordenboek*, Houtekiet, Antwerpen 2016 (2015).
- 749 Hirsi Ali, Ayaan, "Gun ons een Voltaire", in: *Trouw*, 24 november 2001, ook in: Jaffe Vink en Chris Rutenfrans, *De terugkeer van de geschiedenis*, Uitgeverij Augustus, Amsterdam 2005, pp. 79-85.
- 750 Het proces van haar geloofsafval wordt beschreven in: Hirsi Ali, Ayaan, *Infidel: My Life*, The Free Press, London 2007; Hirsi Ali, Ayaan, *Nomad: From Islam to America, A Personal Journey through the Clash of Civilizations*, The Free Press, London 2010.
- 751 Bidar, Abdennour, *Histoire de l'humanisme en Occident*, Armand Colin, Paris 2014; Bidar, Abdennour, *Plaidoyer pour la fraternité*, Albin Michel, Paris 2015; Bidar, Abdennour, *L'islam sans soumission: pour un existentialisme musulman*, Espaces libres, Paris 2012 (2008).
- 752 Abdel-Samad, Hamed, & Khorchide, Mouhanad, *Ist der Islam noch zu retten? Eine Streitschrift in 95 Thesen*, Droemer, München 2017; Orth, Stefan, hg., Hamad Abdel-Samad, Mouhanad Khorchide, *Zur Freiheit gehört, den Koran zu kritisieren: Ein Streitgespräch*, Herder, Freiburg, Basel, Wien 2016.
- 753 Meddeb, Abdel Wahab, *La Maladie de l'Islam*, Editions du Seuil, Paris 2002.
- 754 Chebel, Malek, *Manifeste pour un islam des lumières. 27 propositions pour réformer l'islam*, Hachette, Paris 2004.
- 755 Manji, Ibid., p. 181.
- 756 Manji, Ibid., p. 1.

- 757 Manji, Ibid., p. 2.
- 758 Manji, Ibid., p. 2.
- 759 Manji, Ibid., p. 2.
- 760 Manji, Ibid., p. 3.
- 761 Manji, Ibid., p. 3.
- 762 Manji, Ibid., p. 3.
- 763 Manji, Irshad, *Allah, Liberty and Love: The Courage to Reconcile Faith and Freedom*, Free Press, New York 2011.
- 764 Manji, *The Trouble with Islam*, p. 6.
- 765 Zie daarover: Davis, Robert C., *Christian Slaves, Muslim Masters: White Slavery in the Mediterranean, the Barbary Coast, and Italy, 1500-1800*, Palgrave MacMillan, Houndmills, Basingstoke, Hampshire 2003.
- 766 Manji, Ibid., p. 20.
- 767 Cliteur, Paul, "The Postmodern Interpretation of Religious Terrorism", in: *Free Inquiry*, February / March 2007 (Volume 27, Number 2), pp. 38-41; Gellner, Ernest, *Postmodernism, Reason, and Religion*, Routledge, London and New York 1992; Rooy, Wim van, *Waarover men niet spreekt: bezonken gedachten over postmodernisme, Europa, islam*, Uitgeverij De Blauwe Tijger, Groningen 2015; Wolin, Richard, *The Seduction of Unreason: The intellectual Romance with Fascism: from Nietzsche to Postmodernism*, Princeton University Press, Princeton and Oxford 2004.
- 768 Manji, Ibid., p. 20: "to describe the West's supposed tendency to colonize Muslims by demonizing them as exotic freaks of the East".
- 769 En als het allemaal waar is wat gezegd wordt over Israël, schrijft Manji, hoe kan het dan zijn dat Saïds boek wel in het Hebreeuws vertaald is? Manji, Ibid., p. 109.
- 770 Manji, Ibid., p. 20.
- 771 Rushdie, Salman, *The Satanic Verses*, Vintage, London 2006 (1988).
- 772 Manji, Ibid., p. 20. Zie hierover ook: Cliteur, Paul, & Herrenberg, Tom, "Rushdie's Critics", in: Paul Cliteur and Tom Herrenberg, eds., *The Fall and Rise of Blasphemy Law*, Leiden University Press, Leiden 2016, pp. 137-157. Overigens werd Rushdie wel door Saïd gesteund na de fatwa. Maar het was een hele vlakke steun. Rushdie en Saïd kenden elkaar persoonlijk en dat verklaart naar mijn idee de "steun" van Saïd. Wie zijn brief echter doorleest ziet dat het maar een hele vlakke brief is, niets vergeleken bij de steviger commentaren die bijvoorbeeld Christopher Hitchens leverde ter ondersteuning van Rushdie. Zie: Said, Edward, "Contre les orthodoxies", in: Anouar Abdallah, e.a., *Pour Rushdie: Cent intellectuels arabes et musulmans pour la liberté d'expression*, La Découverte, Carréfour des littératures, Colibri, Paris 1993, pp. 257-259.
- 773 Manji, Ibid., p. 49.
- 774 Manji, Ibid., p. 60.

- 775 Naar aanleiding van een interview dat Houellebecq had gegeven over zijn boek *Plateforme*, Flammarion, Paris 2001. Zie hierover: Cliteur, Paul, *Bardot, Fallaci, Houellebecq en Wilders*, De Blauwe Tijger, Groningen 2016, pp. 149-183.
- 776 Manji, *Ibid.*, p. 183.
- 777 Zie over deze gevallen ook: Cliteur, Paul, *Bardot, Fallaci, Houellebecq en Wilders*, De Blauwe Tijger, Groningen 2016.
- 778 Manji, *Ibid.*, p. 23.
- 779 Manji, *Ibid.*, p. 192.
- 780 Manji, *Ibid.*, p. 197.
- 781 Manji, *Ibid.*, p. 199.
- 782 Manji, *Ibid.*, p. 203.
- 783 Manji, *Ibid.*, p. 28.
- 784 Manji, *Ibid.*, p. 28.
- 785 Zij gebruikt niet het woord "atheïsme". Waarom is niet duidelijk.
- 786 Manji, *Ibid.*, p. 210.
- 787 A.B. White was een van de helden van het Amerikaans secularisme, bekend door zijn *A History of the Warfare of Science with Theology in Christendom*, Two volumes, Dover Publications, New York 1960 (1896), waarin hij de geschiedenis beschrijft van de tegenwerking die wetenschap heeft ondervonden van de zijde van orthodox christelijke theologie.
- 788 Wolffsohn, Michael, "Warum die klügsten Muslime Europa verlassen", in: *Die Welt*, 26 oktober 2006.
- 789 Tibi, Bassam, *Europa ohne Identität? Leitkultur oder Wertebeliebigkeit*, 2e Auflage, Siedler, München 2001 (1998).
- 790 Tibi, Bassam, *Im Schatten Allahs: Der Islam und die Menschenrechte*, Ullstein, Düsseldorf 2003, p. 159.
- 791 Tibi, *Ibid.*, p. 10, 44 en 159.
- 792 Tibi, *Ibid.*, p. 11 en 26.
- 793 Tibi, *Ibid.*, p. 17 en 23.
- 794 Tibi, *Ibid.*, p. 26.
- 795 Tibi, *Ibid.*, p. 19 en 38. "Ich beispielsweise bin ein Muslim, möchte aber als ein Individuum leben und lehne es deshalb ab, in die Zwangsjacke eines *Umma*-Kollektivs gesteckt zu werden."
- 796 Tibi, *Ibid.*, p. 83.
- 797 Tibi, Bassam, *Political Islam, World Politics and Europe: Democratic Peace and Euro-Islam versus Global Jihad*, Routledge, London and New York 2008.
- 798 Tibi, Bassam, *Islamism and Islam*, Yale University Press, New Haven and London 2012. Dit laatste boek wordt in het Nederlands vertaald en uitgegeven bij De Blauwe Tijger in Groningen.

- 799 Tibi, Bassam, *The Sharia State: Arab Spring and Democratization*, Routledge, London and New York 2013.
- 800 Tibi, Bassam, "Warum ich kapituliere", in: *Cicero*, 25-05-2016.
- 801 Tibi, *Im Schatten Allahs*, p. 45.
- 802 Zie daarover: "Cairo Declaration on Human Rights in Islam", 1990, in: Ann Elizabeth Mayer, *Islam and Human Rights: Tradition and Politics*, Fourth Edition, Westview Press, Boulder and Oxford 2007, pp. 217-223; Storme, Matthias, "Moslimlanden en internationale instrumenten inzake mensenrechten", in: Sam van Rooy en Wim van Rooy, red., *De Islam: Historische Essays over een Politieke Religie*, ASP Academic and Scientific Publishers NV, Brussel 2010, pp. 643-661.
- 803 Tibi, *Ibid.*, p. 81.
- 804 Tibi, *Ibid.*, p. 159.
- 805 Tibi, *Ibid.*, p. 13.
- 806 Tibi, *Ibid.*, p. 19.
- 807 Tibi, *Ibid.*, p. 26.
- 808 Tibi, *Ibid.*, p. 93.
- 809 Tibi, *Ibid.*, p. 27.
- 810 Zie: Qutb, Sayyid, *The Sayyid Qutb Reader: Selected Writings on Politics, Religion, and Society*, ed. Albert J. Bergesen, Routledge, New York and London 2008 en over hem: Moussalli, Ahmad S., *Radical Islamic Fundamentalism: The Ideological and Political Discourse of Sayyid Qutb*, American University of Beirut, Lebanon 1992.
- 811 Tibi, *Ibid.*, p. 28.
- 812 Ibn Taymiyya, *The Goodly Word*, Translated and abridged, Ezzedin Ibrahim and Denys Johnson-Davies, Islamic Texts Society, Cambridge 2003.
- 813 Tibi, *Ibid.*, p. 73.
- 814 Tibi, *Ibid.*, p. 49.
- 815 Tibi, *Ibid.*, p. 49.
- 816 Tibi, *Ibid.*, p. 50.
- 817 Tibi, *Ibid.*, p. 57.
- 818 Tibi, *Ibid.*, p. 57.
- 819 Tibi, *Ibid.*, p. 85.
- 820 Tibi, *Ibid.*, p. 89.
- 821 Tibi, *Ibid.*, p. 68.
- 822 Tibi, *Ibid.*, p. 71.
- 823 Tibi, *Ibid.*, p. 79.
- 824 Tibi, *Ibid.*, p. 79.
- 825 Tibi, *Ibid.*, p. 161.
- 826 Tibi, *Ibid.*, p. 40.
- 827 Tibi, *Ibid.*, p. 91.
- 828 Tibi, *Ibid.*, p. 108.

- ⁸²⁹ Berlin, Isaiah, *Four Essays on Liberty*, Oxford University Press, Oxford etc. 1975 (1969).
- ⁸³⁰ Zeer interessant zijn bijvoorbeeld de discussies die in Duitsland worden aangezwengeld door de Duits-Egyptische politieke theoreticus Hamed Abel-Samad: Abdel-Samad, Hamed, & Khorchide, Mouhanad, *Ist der Islam noch zu retten? Eine Streitschrift in 95 Thesen*, Droemer, München 2017; Orth, Stefan, hg., Hamad Abdel-Samad, Mouhanad Khorchide, *Zur Freiheit gehört, den Koran zu kritisieren: Ein Streitgespräch*, Herder, Freiburg, Basel, Wien 2016.
- ⁸³¹ Zie daarover: Zee, Machteld, *Choosing Sharia: multiculturalism, Islamic fundamentalism & British Sharia Councils*, Eleven, The Hague 2015; Zee, Machteld, *Heilige identiteiten: Op weg naar een shariastaat?*, Querido, Amsterdam 2016; Zee, Machteld, "Five Options for the Relationship between the State and Sharia Councils", in: *Journal of Religion and Society*, Volume 16 (2014), pp. 1-18.
- ⁸³² Tibi, Ibid., p. 95.
- ⁸³³ Tibi, Ibid., p. 95.
- ⁸³⁴ Tibi, Ibid., p. 95.
- ⁸³⁵ Habermas, Jürgen, *Zwischen Naturalismus und Religion: Philosophische Aufsätze*, Suhrkamp, Frankfurt am Main 2005 en daarover: Loobuyck, Patrick en Rummens, Stefan, "De uitdaging van het post-seculiere perspectief; Jürgen Habermas over religie en de publieke rede", in: *Tijdschrift voor Filosofie*, 71 (2009), pp. 331-360.
- ⁸³⁶ Habermas, Jürgen, "Das Bild von einer verstümmelten Gesellschaft passt nicht: Reise nach Iran", in: *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 13. Juni 2002, Feuilleton, S. 47. Zie ook: Habermas, Jürgen, Ratzinger, Joseph, *Dialektik der Säkularisierung: Über Vernunft und Religion*, Vierte Auflage, Mit einem Vorwort herausgegeben von Florian Schuller, Herder, Freiburg, Basel, Berlin 2006 (2005).
- ⁸³⁷ Tibi, Ibid., p. 540.
- ⁸³⁸ Tibi, Ibid., p. 97.
- ⁸³⁹ Glazov, Jamie, *United in Hate: The Left's Romance with Tyranny and Terror*, WND Books, Los Angeles 2009.
- ⁸⁴⁰ Paine, Thomas, *The Age of Reason*, 1794, in: Thomas Paine, *Collected Writings*, The Library of America, New York 1995, pp. 665-885.
- ⁸⁴¹ Armstrong, Karen, *The Bible: The Biography*, Atlantic Books, London 2007.
- ⁸⁴² Jefferson, Thomas, *Jefferson's 'Bible'*. The Life and Morals of Jesus of Nazareth, Foreword by William Murchison and Introduction by Judd W. Patton, American Book Distributors, Grove City 1966.
- ⁸⁴³ Zie hierover: Searle, John R., "Rationality and Realism, What is at stake?", in: *Daedalus*, Journal of the American Academy of Arts and Sciences, Fall 1993, Vol. 122, nr. 4, pp. 55-83.

- ⁸⁴⁴ Tibi, *Ibid.*, p. 111.
- ⁸⁴⁵ Tibi, *Ibid.*, p. 119.
- ⁸⁴⁶ Tibi, *Ibid.*, p. 120.
- ⁸⁴⁷ Zie voor een voorbeeld daarvan: Bahners, Patrick, *Die Panikmacher: Die deutsche Angst vor dem Islam*, C.H. Beck, München 2011.
- ⁸⁴⁸ Tibi, *Im Schatten Allahs*, p. 149.
- ⁸⁴⁹ Tibi, *Ibid.*, p. 149.
- ⁸⁵⁰ Tibi, *Ibid.*, p. 171.
- ⁸⁵¹ Tibi, *Ibid.*, p. 175.
- ⁸⁵² Ateş, Seyran, *Selam, Frau Imamin: Wie ich in Berlin eine liberale Moschee gründete*, Ullstein 2017.
- ⁸⁵³ De hier geciteerde passages uit de preambule van de moskee zijn te vinden in: Ateş, *Ibid.*, pp. 297-299.
- ⁸⁵⁴ Ateş, *Ibid.*, p. 299.
- ⁸⁵⁵ Ateş, *Ibid.*, p. 287.
- ⁸⁵⁶ Ateş, *Ibid.*, p. 287.
- ⁸⁵⁷ Ateş, *Ibid.*, p. 290.
- ⁸⁵⁸ Kant, Immanuel, *Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung?* (1784), in: *Schriften zur Anthropologie, Geschichtsphilosophie, Politik und Pädagogik*, 1, Hrsg. W. Weischedel, Suhrkamp, Frankfurt am Main 1981, pp. 53-61; Kant, Erhard, Hamann, Herder, Lessing, Mendelssohn, Riem, Schiller, Wieland, *Was ist Aufklärung?* Thesen und Definitionen, Herausgegeben von Ehrhard Bahr, Philipp Reclam jun., Stuttgart 1974.
- ⁸⁵⁹ Ateş, *Ibid.*, p. 215.
- ⁸⁶⁰ Zoals Ali Rizvi schrijft in *The Atheist Muslim*, p. 39: "The verse prescribing hand amputation for theft, for example, couldn't be more unambiguous".
- ⁸⁶¹ Zie daarover: Scalia, Antonin, & Garner, Bryan A., *Reading the Law: The Interpretation of Legal Texts*, West, Eagan 2016.
- ⁸⁶² Cliteur, Paul, *The Secular Outlook: In Defense of Moral and Political Secularism*, Wiley-Blackwell, Chicester 2010, pp. 92-94, 184, 251, 253.
- ⁸⁶³ Ateş, *Ibid.*, p. 191.
- ⁸⁶⁴ Popper, Karl R., "Science: Conjectures and Refutations", A Lecture given at Peterhouse, Cambridge, in Summer 1953, in: *Conjectures and Refutations*, Harper Torchbooks, Harper & Row, New York Hagerstown San Francisco London 1968 (1962).
- ⁸⁶⁵ Ateş, *Ibid.*, p. 191.
- ⁸⁶⁶ Zie: Churchill, Winston, *Churchill: The Power of Words: His remarkable life recounted through his writings and speeches*, 200 readings selected, edited and introduced by Martin Gilbert, Bantam Press, London 2012.
- ⁸⁶⁷ Manji, Irshad, *Allah, Liberty and Love: The Courage to Reconcile Faith and Freedom*, Free Press, New York 2011; Manji, Irshad, *The Trouble*

- with Islam: A Muslim's Call for Reform in Her Faith*, St. Martin's Press, New York 2003.
- 868 Tibi, Bassam, *Euro-Islam: Die Lösung eines Zivilisationskonfliktes*, Primus Verlag, Darmstadt 2009; Tibi, Bassam, *The Sharia State: Arab Spring and Democratization*, Routledge, London and New York 2013.
- 869 Ahadi, Mina, (mit Sina Vogt), *Ich habe abgeschworen: warum ich für die Freiheit und gegen den Islam kämpfe*, Heyne, München 2008.
- 870 Schopenhauer, Arthur, "Über Religion", in: *Parerga und Paralipomena*, Kleine Philosophische Schriften II, in: *Sämtliche Werke*, Band V, Cotta-Verlag/Insel-Verlag, Frankfurt am Main 1965 (1851), pp. 382-466.
- 871 Sloterdijk, Peter, *Im Schatten des Sinai*, Suhrkamp Verlag, Berlin 2013.
- 872 Schieder, Rolf, hrsg., *Die Gewalt des einen Gottes. Die Monotheismus-Debatte zwischen Jan Assmann, Micha Brumlik, Rolf Schieder, Peter Sloterdijk und anderen*, Berlin University Press, Berlin 2014.
- 873 Ahadi, Mina, (mit Sina Vogt), *Ich habe abgeschworen: warum ich für die Freiheit und gegen den Islam kämpfe*, Heyne, München 2008.
- 874 Rizvi, Ali A., *The Atheist Muslim: A Journey from Religion to Reason*, St. Martin's Press, New York 2016.
- 875 Schopenhauer, Ibid., p. 423.
- 876 Schopenhauer, Ibid., p. 423.
- 877 Schopenhauer, Ibid., p. 420.
- 878 Schopenhauer, Ibid., p. 383.
- 879 Schopenhauer, Ibid., p. 383.
- 880 Abdel-Samad, Hamed, *Der Islamische Fascismus: Eine Analyse*, Droemer Verlag, München 2014.
- 881 Abdel-Samad, Hamed, *Mohamed: Eine Abrechnung*, Droemer Verlag, München 2015.
- 882 Ateş, Ibid., pp. 246-251.
- 883 Ateş, Ibid., p. 246.
- 884 Ateş, Ibid., p. 246.
- 885 Ateş, Ibid., p. 246.
- 886 Sultan, Wafa, *A God who Hates: The Courageous Woman Who Inflamed the Muslim World Speaks Out Against the Evils of Islam*, St. Martin's Press, New York 2009.
- 887 Nowrasteh, Cyrus, *The Stoning of Soraya M.*, film met Shohreh Aghdashloo, Mozhan Marnò en James Caviezel, 2008.
- 888 Freidoune, Sahebjam, *La femme lapidée*, Éditions Grasset & Fasquelle, Paris 1990; Freidoune, Sahebjam, *The Stoning of Soraya M. A Story of Injustice in Iran*, translated from the French by Richard Seaver, Arcade Publishing, New York 1994.
- 889 Ateş, Ibid., p. 248.
- 890 Ateş, Ibid., p. 248.

- ⁸⁹¹ Ateş, Ibid., p. 249.
- ⁸⁹² Ateş, Ibid., p. 250.
- ⁸⁹³ Darya Safai, *Lopen tegen de wind*, Uitgeverij De Vliegende Keeper, 2015.
- ⁸⁹⁴ Darya Safai: *A strong Woman can change history. Iranian media are scared to show that*, iNews, August 24, 2016.
- ⁸⁹⁵ Darya Safai, *Jullie zouden gerust banger mogen zijn*, De Tijd, 10 juni 2017.
- ⁸⁹⁶ Darya Safai, *Vrouwen die een hoofddoek dragen maken de kloof in de samenleving ongewild nog groter*, De Morgen, 17 maart 2017.
- ⁸⁹⁷ Christopher de Bellaigue, *De islamitische Verlichting*, Nieuw Amsterdam, 2017, p. 349.
- ⁸⁹⁸ De Iraanse staat, geleid door sjiieten, erkent wel de soennieten, joden, christenen en zelfs het Zoroastrisme als andersgelovigen, maar die hebben niet dezelfde burgerrechten, en de Bahai worden al helemaal niet erkend door de wet.
- ⁸⁹⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=nGLXGV4sz44>
- ⁹⁰⁰ *Iran's persecution of gay community revealed*, The Guardian, May 17, 2012.
- ⁹⁰¹ Badawi, Raif, *1000 stokslagen voor de vrijheid*, Spectrum, 2015.
- ⁹⁰² Of de kroonprins zelf volledig vrij is van corruptie en zelfverrijking lijkt heel onzeker. Zo blijkt hij twee jaar geleden de duurste villa ooit in Frankrijk te hebben gekocht voor een bedrag van 300 miljoen dollar, het château Louis XIV vlakbij Parijs. Een maand daarvoor had hij ook het meesterwerk *Salvator Mundi* van Leonardo Da Vinci gekocht voor 400 miljoen dollar en hij beschikt over een jacht van 500 miljoen dollar.
- ⁹⁰³ *Saudi Arabia's crown prince promises country will return to 'moderate, open Islam'*, Independent, October 24, 2017.
- ⁹⁰⁴ *Saudi Crown Prince: Coalition will fight terrorism until it is 'eradicated'*, CNN, November 28, 2017.
- ⁹⁰⁵ Dit speelt ook weer een belangrijke rol in de discussie tussen de liberale moslim Khorchide en de scepticus Abdel-Samad: Abdel-Samad, Hamed, & Khorchide, Mouhanad, *Ist der Islam noch zu retten? Eine Streitschrift in 95 Thesen*, Droemer, München 2017.
- ⁹⁰⁶ Rawls, John, *A Theory of Justice*, Revised Edition, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1999 (1971).
- ⁹⁰⁷ Hayek zelfs distantieert zich van conservatisme in het nawoord. Hayek, F.A., *The Constitution of Liberty*, Routledge and Kegan Paul, London and Henley 1976 (1960).
- ⁹⁰⁸ Russell, Bertrand, "Why I am Not a Christian", 1927, in: Bertrand Russell, *Why I am not a Christian and other essays on religion and related subjects*, Unwin Paperbacks, London 1957, pp. 13-27.

- ⁹⁰⁹ Zie: Habermas, Jürgen, Ratzinger, Joseph, *Dialektik der Säkularisierung: Über Vernunft und Religion*, Vierte Auflage, Mit einem Vorwort herausgegeben von Florian Schuller, Herder, Freiburg, Basel, Berlin 2006 (2005).
- ⁹¹⁰ Zie bijvoorbeeld: "Apostle's Creed (The)", in: *Catechism of the Catholic Church*, Second edition (1994), Revised in accordance with the official Latin text promulgated by Pope John II, Doubleday, New York, London, Toronto, Sydney, Auckland 1995, pp. 56-57.
- ⁹¹¹ Zoals Abu Zayd, Nasr, *The Qur'an: God and Man in Communication*, Cleveringa-rede, Leiden 2000, maar ook: Arkoun, Mohammed, *Islam: To Reform or to Subvert?*, Saqi books, London 2006.
- ⁹¹² Zie hierover: Laes, Willy, *Mensenrechten in de Verenigde Naties: een verhaal over manipulatie, censuur en hypocrisie*, Garant, Antwerpen-Apeldoorn 2011; Schaik, Mirjam van, "Religious Freedom and Blasphemy Law in a Global Context", in: Paul Cliteur & Tom Herrenberg, *The Fall and Rise of Blasphemy Law*, with a foreword by Flemming Rose, Leiden University Press, Leiden 2016, pp. 177-209.
- ⁹¹³ Ibn Warraq, ed., *Leaving Islam: Apostates Speak Out*, Prometheus Books, Amherst, New York, 2003.
- ⁹¹⁴ Rizvi, Ali A., *The Atheist Muslim: A Journey from Religion to Reason*, St. Martin's Press, New York 2016.
- ⁹¹⁵ Rizvi, Ibid., p. 5.
- ⁹¹⁶ Rizvi, Ibid., p. 55.
- ⁹¹⁷ Rizvi, Ibid., p. 56.
- ⁹¹⁸ Rizvi, Ibid., p. 57.
- ⁹¹⁹ Rizvi, Ibid., p. 87.
- ⁹²⁰ Rizvi, Ibid., p. 94.
- ⁹²¹ Abdel-Samad, Hamed, *Mein Abschied vom Himmel: Aus dem Leben eines Muslims in Deutschland*, Knaur Taschenbuch Verlag, München 2009.
- ⁹²² Abdel-Samad, Hamed, & Khorchide, Mouhanad, *Ist der Islam noch zu retten? Eine Streitschrift in 95 Thesen*, Droemer, München 2017.
- ⁹²³ Abdel-Samad & Khorchide, Ibid., p. 12.
- ⁹²⁴ Abdel-Samad & Khorchide, Ibid., p. 48.
- ⁹²⁵ Abdel-Samad & Khorchide, Ibid., p. 60.
- ⁹²⁶ Abdel-Samad & Khorchide, Ibid., p. 71.
- ⁹²⁷ Abdel-Samad & Khorchide, Ibid., p. 103.
- ⁹²⁸ Abdel-Samad & Khorchide, Ibid., p. 121.
- ⁹²⁹ Abdel-Samad & Khorchide, Ibid., p. 179.
- ⁹³⁰ Jefferson, Thomas, *Jefferson's 'Bible'*. The Life and Morals of Jesus of Nazareth, Foreworth by William Murchison and Introduction by Judd W. Patton, American Book Distributors, Grove City 1966.

- ⁹³¹ Abdel-Samad & Khorchide, *Ibid.*, p. 195.
- ⁹³² Zie ook: Whitaker, Brian, *Arabs without God: Atheism and Freedom of belief in the Middle East*, Charleston, USA 2014.
- ⁹³³ Ahadi, Mina, (mit Sina Vogt), *Ich habe abgeschworen: warum ich für die Freiheit und gegen den Islam kämpfe*, Heyne, München 2008.
- ⁹³⁴ Ahadi, *Ich habe abgeschworen*, p. 7.
- ⁹³⁵ Ahadi, *Ibid.*, p. 9.
- ⁹³⁶ Ahadi, *Ibid.*, p. 19.
- ⁹³⁷ Ahadi, *Ibid.*, p. 19.
- ⁹³⁸ Ahadi, *Ibid.*, p. 19.
- ⁹³⁹ Djavann, Chahdortt, *Bas les voiles!*, Gallimard, Paris 2003.
- ⁹⁴⁰ Djavann, Chahdortt, *Que pense Allah de l'Europe*, Gallimard, Paris 2004.
- ⁹⁴¹ Djavann, Chahdortt, *À mon corps défendant l'occident*, Flammarion, Paris 2007.
- ⁹⁴² Djavann, *Comment lutter*, p. 7.
- ⁹⁴³ Djavann, *Ibid.*, p. 8.
- ⁹⁴⁴ Djavann, *Ibid.*, p. 10.
- ⁹⁴⁵ Djavann, *Ibid.*, p. 13.
- ⁹⁴⁶ Djavann, *Ibid.*, p. 21.
- ⁹⁴⁷ Andere denkers in lijn met Hamed Abdel-Samad en Ali Rizvi zijn: Girous, Lydia, *#Je suis Marianne*, Grasset, Paris 2016; Girous, Lydia, *Allah est grand la République aussi*, J.C. Lattès, Paris 2014; Bougrab, Jeanette, *Ma république se meurt*, Éditions Grasset & Faquelle, Paris 2013; Bougrab, Jeanette, *Maudites*, Albin Michel, Paris 2015; Bougrab, Jeanette, *Lettre d'exil: La barbarie et nous*, Le Éditions du Cerf, Paris 2017; James, Sabatina, *Sharia in Deutschland: Wenn die Gesetze des Islam das Recht brechen*, Knaur, München 2015; James, Sabatina, *Sterben sollst du für dein Glück: Gefangen zwischen zwei Welten*, Droemer Knaur, München 2003; Ramadani, Zana, *Die verschleierte Gefahr: die Macht der muslimischen Mütter und der Toleranzwahn der Deutschen*, Europa Verlag, München 2017; Benhabib, Djemila, *Après Charlie: laïques de tous les pays, mobilisez-vous!*, H&O éditions, Paris 2016; Colosimo, Anastasia, *Les bûchers de la liberté*, Éditions Stock, Paris 2016; Gozlan, Martine, *Les rebelles d'Allah: ils ont défié l'ordre islamiste*, l'Archipel, Paris 2014; Kelek, Necla, *Die fremde Braut: Ein Bericht aus dem inneren des türkischen Lebens in Deutschland*, Kiepenheuer & Witsch 2005; Kelek, Necla, *Die verlorene Söhne: Plädoyer für die Befreiung des türkisch-muslimischen Mannes*, Goldmann, München 2007 (2006).
- ⁹⁴⁸ Guus Kuijer, *Het doden van een mens*, Athenaeum-Polak & Van Genep, 2006, p. 91.

- ⁹⁴⁹ Een sprekend voorbeeld hiervan was de Franse dorpspastoor Jean Meslier (1664-1729) die na zijn dood een manuscript van meer dan duizend bladzijden achterliet waarin hij meedogenloze kritiek op de leerstellingen van de kerk neerschreef. Dit manuscript werd later bekend als het "Testament". Daaruit bleek dat Meslier een overtuigde atheïst was, maar dat uit angst voor de inquisitie niet bekend maakte tijdens zijn leven.
- ⁹⁵⁰ Immanuel Kant, *Fundering voor de metafysica van de zeden*, Boom, 1997, p. 74.
- ⁹⁵¹ Etienne Vermeersch, *Over God*, Vrijdag, 2016, p. 50.
- ⁹⁵² Immanuel Kant, *Fundering voor de metafysica van de zeden* (1785), Boom, 1997, p. 80.
- ⁹⁵³ Idem, p. 80, voetnoot 66.
- ⁹⁵⁴ Henri Dunant, *Un Souvenir de Solferino* (1882), Elibron Classics, 1999.
- ⁹⁵⁵ Lucretius, *De natuur van de dingen*, Historische Uitgeverij, 2008.
- ⁹⁵⁶ Michel Onfray, *Atheologie*, Mets & Schilt, 2005.
- ⁹⁵⁷ Floris van den Berg, *Hoe komen we van religies af?*, Houtekiet/Atlas, 2009.

Register

A

- Abdel-Samad Hamed 319, 320, 321,
 324, 343, 344, 345, 346
 Abedi Salman 185
 Ahadi Mina 319, 320, 321, 343,
 346, 347
 Ahmadi Qari Yusuf 145
 Ahmadinejad Mahmoud 332
 Ahmedi Arsgad 88
 Aisha Lalla 98
 Akhtar Naeem 221
 Akilov Rakhmat 170
 Aksoy Mehmet 223
 Al Surghuti Masa'ud 212
 Al-Assadd Bashar 123, 127, 231,
 232, 233
 Al-Awlaki Anwar 254
 Al-Baghdadi Abu Bakr 129, 155,
 164, 185
 Alexander de Grote 17
 Al-Faisal Saud 302
 Al-Hadrami Abu Amer 166
 Al-Halladj 303
 Al-Malaki Nouri 119
 Al-Saoed Abdoel Aziz 335
 Al-Saoed Mohammed bin Salman
 335, 336
 Al-Saoed Salman bin Abdoel Aziz
 336
 Altuntas Celal 263
 Al-Wahhaad Abd 335
 Amaru Túpac 72
 Amin Idi 292, 295
 Amir Yigal 48, 94, 96, 97
 Anderson Steven 127
 Anthony Andrew 259
 Antiochus Epifanes 17
 Arafat Yasser 95
 Armstrong Karen 39, 40, 41, 47,
 308
 Assad Khaled 132
 Assmann Jan 319
 Astell Mary 74
 Atatürk Mustafa Kemal 98
 Ateş Seyran 34, 291, 310, 311, 312,
 313, 314, 315, 316, 317, 318,
 319, 321, 322, 323, 324, 337,
 339, 341, 343
 Augustinus 13, 14, 16, 21, 35, 62,
 71
 Aurangzeb 81
 Averroës (Ibn Rushd) 303, 313
 Avicenna 303

B

- Badawi Raif 266, 336
 Bahlavi Muhammed Reza 99

Bahlavi Reza 99
 Bakr Abu 118
 Balkenende Peter Jan 50
 Barnard Benno 277
 Beatrix 49, 77, 103, 113
 Beccaria Cesare 279
 Begin Menachem 83
 Bekker Balthasar 73
 Belalcázar Sebastián de 71
 Belkacem Fouad 54
 Bello Abubakar Mohammed 138
 Ben Belgacem Ziyad 163
 Benedictus xvi 71, 271
 Bengana Katia 4, 98, 99, 100
 Benhadj Ali 303
 Ben-Zvi Yosef 97
 Bernard van Clairvaux 37
 Besconde Noel 173
 Biard Gérard 111
 Bidar Abdenmour 294
 Bissonette Alexandre 137
 Bladon Hannah 172
 Blair Tony 52
 Blatter Sepp 327
 Bolkestein Frits 93
 Bourguiba Habib 99
 Bousseau Frédéric 109
 Bouyeri Mohammed 49, 51, 52, 78,
 102, 106, 107, 108
 Brinsolaro Frack 109
 Buhari Muhammadu 125
 Bush George W. 52, 267
 Bush Jeb 298

C

Cabu (Cabut) Jean Maurice 109
 Calvin Johannes 68, 69, 70, 71, 73
 Cameron David 52
 Campert Remco 103, 108
 Camus Albert 348
 Capriollo Ettore 89, 107, 252
 Caravaggio 22, 23

Carey Peter 259
 Carrell Rudi 87, 90, 91, 94
 Carter Jimmy 83
 Castellio Sebastian 70
 Castro Fidel 340
 Cayat Esia 109
 Chamberlain Houson Stewart 43
 Charbonnier Stéphane 7, 109, 110,
 113
 Chebel Malek 294
 Cheufri Karim 174
 Chivington John 72
 Christian Jeremy Joseph 186
 Churchill Winston 318
 Cicero 62
 Clinton Bill 95
 Clinton Hilary 52, 258
 Cohen Ran 97
 Columbus Christoffel 73
 Condorcet 74
 Cortés Hernán 71
 Cuauhtemoc 72
 Cyrillus van Alexandrië 63, 64

D

Danneels Godfried 270
 Darius III 17
 Darwin Charles 268, 277
 Davidson Ian 256
 Dawkins Richard 27, 40, 42, 292,
 341
 De Winter Leon 108
 Den Besten Leen 28, 29, 42
 Dennett Daniël 27
 Descartes René 349
 Dershowitz Alan 11, 24, 25, 26,
 301
 Dhooge Michel 327
 Djavann Chadortt 347, 348
 Donner Piet Hein 50
 Doré Paul Gustave 55
 Dostojevski Fjodor 350, 354

Dunant Henri 353
Dvir Shmuel 95

E

Einstein Albert 40
Ellian Afshin 108
El-Sana Taleb M.K. 261
Elst Koenraad 81
Eltahawy Mona 285
Ephimenco Sylvain 108
Erdoğan Recep Tayyip 285, 287
Eskin Avigdor 95, 97

F

Fallaci Oriana 297
Falwell Jerry 24, 267
Farel Guillaume 69
Farmajo Mohamed Abdullahi 150
Fayadh Ashraf 263
Fefer Mark D. 256
Feuerbach Ludwig 44
Fields Alex 210
Filips II 78, 88
Fortuyn Pim 49, 104, 106, 262
Fotouh Ahmed Aboul 177
Foucault Michel 331
Foucher van Chartres 66
Franciscus 120, 338
Frederik de Grote 49
Freidoune Sahebjam 322
Fruin Robert 79

G

Galilei Galileo 30, 88, 277
Gandhi Mahatma 79, 80, 81
Gardi Shifa 154
Gary Romain 348
Geller Pamela 111, 112
Gerards Balthasar 77, 79, 96, 97
Ghandi Mahatma 9, 48
Ghazi Abdul Rashid 152
Ghulam Ahmad Mirza 238

Gide André 348
Gobineau Arthur de 43
Godse Nathuram 79, 81
Goethe Johann Wolfgang von 313
Goldberg Michelle 267, 267, 268
Gomez David 254, 255, 256, 258
Gooma Ali 177
Gouges Olympe de 74
Grabmair Maria Konrada 75
Grande Ariana 184
Gregorius XXI 76
Guiora Amos 95

H

Habermas Jürgen 305, 307, 308
Haftar Khalifa 183
Haideri Abdul Ghafoor 180
Hall Robert 173
Hamed Malek 169
Hamid Zahid 266
Hammad Sami 173
Hana Medhat 152
Hana Saad 152
Hanachi Ahmed 223
Harris Sam 27, 40, 292
Hasan Aitzaz 4, 120
Hassan Khawaja Izharul 216
Hassan Trad Faisal bin 266
Hayek Friedrich von 337, 338
Hedge Candice 189
Hirsi Ali Ayaan 103, 104, 105, 106, 107, 263, 277, 284, 285, 286, 292, 293, 299, 320
Hitchens Christopher 27, 89, 292
Hitler Adolf 28
Hofland Henk 257, 260
Hollande François 348
Hollands Tom 259
Honoré Philippe 109
Houellebecq Michel 263, 297
Houssein Saddam 118
Hypatia van Alexandrië 63, 64

I

Ibish Dilshan 227
 Igarashi Hitoshi 107, 252
 Iharashi Hitoshi 89
 Imam Houssein 224
 Innocentius VIII 73
 Institoris Heinrich 73
 Ireneüs van Lyon 62
 Islam Bouli Khalid 82, 85, 86

J

Janse Sam 20
 Jansen Hans 108
 Jardine Lisa 78
 Jefferson Thomas 20, 345
 Johannes van Nikiu 64
 Johannes XXIII 270
 Jones Terry 258, 259

K

Kahn Mohammed Sidique 51
 Kambouri Tania 273
 Kamrane Ramine 89
 Kamyak Saeed 91
 Kanko Assita 138, 283
 Kant Immanuel 315, 351, 352
 Kantner Jurgen 173, 212, 213
 Kardashian Kim 263
 Karel IX 76
 Karzaï Hamid 175
 Kaur Bhatti Gurpreet
 Khaldun Ibn 309
 Khamenei Ali 248, 304, 332, 333, 334
 Khan Muhammed Daoed 98
 Khankan Sherin 314
 Khayre Yacqub 189
 Khomeini Ruhollah 57, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 93, 94, 252, 259, 261, 281, 296, 304, 330, 331, 332, 346
 Khorchide Mouhanad 294, 314, 317, 343, 345

Ki-Moon Ban 258, 260
 King Martin Luther 41
 Kouachi Chêrif 51, 52, 109, 120
 Kouachi Saïd 51, 52
 Kouachi Said 51, 52, 109, 120
 Kuijer Guus 69, 71, 289, 349
 Küng Hans 74, 271
 Kymlicka Will 274

L

Laan Ebenhard van der 47
 Laes Willy 109, 110
 Landa Diego de 71, 72
 Le Pen Marine 137
 Lehnert Pascalina 75
 Lel H. Abdallah 141
 Locke John 20
 Lodewijk VII 38
 Lubbers Ruud 93
 Lucretius 61, 62, 354
 Luther Maarten 73, 76, 344

M

Madonna 275
 Mak Geert 103, 108
 Malala Yousafzai 257
 Mandeville Bernard 6
 Manea Elham 314
 Manji Irshad 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 306, 310, 319, 337, 339, 343
 Marbe Nausicaa 257
 Margaretha 76
 Maris Bernard 109
 Marx Karl 31, 35, 354
 Masood Khalid 165
 Mateen Omar 127
 Maupassant Guy de 348
 May Theresa 273
 Mazen Sadeq Abu 144
 McGorvey Norma 101
 McGrath Alistair 27, 28

Mead Margaret 49
 Meddeb Abdelwahhab 294
 Mengele Jozef 101
 Merabet Ahmed 109
 Merz Sabine 212
 Mia Kader 82
 Mill John Stuart 31, 35, 74, 277, 284
 Mogherini Frederica 332
 Moore Roy 267, 268
 Morsi Mohamed 135, 145, 149, 177, 209
 Mousavi Mir-Hosseini 332
 Mugabe Robert 340
 Musa Shirin 275
 Mustafa Younis 154
 Muttawakil Wakil Ahmad 124

N

Nabrawi Saiza 98
 Nakoula Basseley Nakoula 258, 260, 261
 Namazie Maryam 277
 Napoleon Bonaparte 263
 Nasser Gamal Abdel 82, 83, 85
 Navarra Hendrik van 76
 Netanyahu Benjamin 97, 134, 334
 Nimir Mustafa 168
 Nimir Rateb 168
 Norris Molly 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259
 Nygaard William 89, 107, 252

O

Obama Barack 52, 134, 258, 260, 332, 334, 342
 Onfray Michel 115, 354
 Orestes 64
 Ovidius 62

P

Pahlavi Reza Mohammad 99, 330

Pahlavi Reza 99
 Paine Thomas 74, 308
 Palladas 63
 Parekh Bhikhu 274
 Parker Trey 253
 Parks Rosa 328
 Pence Mike 270
 Peter de Kluizenaar 67
 Pius XII 75, 350
 Pizarro Franciscus 71
 Plato 46, 63
 Plotinus 63
 Popper Karl 317, 340
 Purinton Adam 153

Q

Qayoum Zakir Mullah Abdul 171
 Qurrad Mustapha 109
 Qutb Sayyid 84, 85, 303

R

Rabin Yitzhak 9, 26, 48, 94, 95, 257
 Rachels James 16
 Rahman Omar Abdel 86
 Ramadan Tariq 109, 341
 Ratzinger Joseph 270, 271, 338
 Rawls John 337, 338
 Register
 Renaud Michel 109
 Renzi Matteo 333
 Reve Karel van het 43
 Ridsde John 173
 Rigby Lee 51
 Rizvi Ali 319, 341, 342, 344, 346
 Robertson Geoffrey 271
 Roeder Scott 101, 102
 Rohani Hassan 333
 Rose Flemming 263
 Rosenblit Tanya 288
 Rushdie Salman 57, 86, 87, 88, 89, 91, 94, 107, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 259, 260, 261,

262, 263, 264, 293, 296, 297,
299, 332, 341
Russell Bertrand 88, 338

S

Sadat Anwar 9, 82, 83, 84, 85, 86,
257
Safai Darya 325, 326, 327, 328, 329,
330, 331
Saïd Edward 296
Salari Mohammad Javad 90, 91
Salomon Yosef 203
San Suu Kyi Aung 207, 220
Saoed Mohammed bin 335
Sardar Ziauddin 297
Schäuble Wolfgang 314
Scholl Hans 350, 351
Scholl Sophie 350, 351
Schopenhauer Arthur 319, 320
Schulz Martin 258, 260
Sekaleshfar Farrokh 127
Selim Nahed 263, 292, 293
Sen Amartya 82
Seneca 62
Servet Michael 68, 69, 70
Shaarawi Huda 98
Shannon Shelley 101
Sheikh Ahmed Sharif 185
Shekau Abubaker 130
Simonis Ad 271
Simpson Elton 112, 113
Singh Jolly Rajdeep 158
Sloterdijk Peter 319
Smith Joseph 138, 160
Socrates 61, 263
Sokrates Scholasticus 63, 64
Soofie Nadir 112, 113
Spencer Robert 112
Spengler Oswald 309
Spinoza 20, 40
Sprenger Jacob 73
Stalin Jozef 27, 28

Stone Matt 253, 263
Sultan Wafa 322
Synesios van Kyrene 63

T

Taimiyya Ibn 304
Tamime Jami 172
Tartarotti Girolamo 73
Taseer Salmaan 266
Tawiq Gamal 149
Taylor Charles 274
Thatcher Margaret 88
Theodosius 62, 288
Tibi Bassam 294, 299, 300, 301,
302, 305, 306, 307, 308, 309,
310, 311, 319, 337, 339, 341, 343
Tignous (Verlhac Bernard) 109
Tiller George 101
Tiller George 9, 48
Trimbovler Larissa 97
Trump Donald 101, 137, 139, 153,
156, 210, 242, 244, 267, 268,
269, 270, 334
Turjeman Meir 134

U

Ullah Akayed 242
Urbanus II 35, 37, 65, 66

V

Van Dale Anton 73
Van den Berg Floris 355
Van den Berg George 340
Van den Broek Hans 92, 93
Van der Graaf Volkert 104
Van Doorn J.A.A. 108
Van Gogh Johan 102
Van Gogh Theo 9, 49, 51, 52, 78,
89, 102, 252, 253, 262, 103, 104,
105, 106, 107, 108
Van Ses Andrée 93
Vander Taelen Luckas 276

Vangheluwe Roger 270
Vasari Giorgio 76
Velázquez Diego 71
Vergilius 62
Vermeersch Etienne 281, 351
Vilks Lars 110, 263
Voltaire 46, 292, 293, 308
Vosmeer Sasbout 79

W

Wadud Amina 314
Waldron Jeremy 259
Waugh Evelyn 45
Weatherby W.J. 252, 255
Weinberg Steven 43, 44, 45, 46
Westergaard Kurt 51, 110, 256, 257,
259, 260, 262, 263

Wilders Geert 107, 257, 259, 260,
262, 263
Willem van Oranje 77, 78, 79, 88
Williams Rowan 274
Witteman Paul 92
Wolffsohn Michael 299
Wolinski Georges 109
Wollstonecraft Mary 74

Y

Yorke Jane Rebecca 74

Z

Zakaria Fareed 342
Zee Machteld 272, 274
Zumárraga Juan de 72
Zwingli Huldrych 73

‘Paul Cliteur en Dirk Verhofstadt zeggen het klink en klaar: religies houden mensen dom. Dit geweldige boek – een must-read voor ongelovigen maar zeker ook voor gelovigen – toont feilloos hoe dat “dom houden” in zijn werk gaat. Het geeft bijvoorbeeld een antwoord op de vraag waarom de zogenaamde hoogstaande moraal van gelovigen misschien niet zo hoogstaand is. Deze studie zal mettertijd zeer invloedrijk blijken te zijn.’

Theodor Holman, auteur van
onder andere *Voorbijgewaaid geluk*

‘Dit boek vertelt een lastige waarheid, maar wel één die we onder ogen moeten zien. Cliteur en Verhofstadt doorbreken het wijdverspreide “ongeloof over geloof”: het onvermogen van vele seculiere intellectuelen om religieuze fanatici ernstig te nemen en naar hen te luisteren. De opvatting dat religie goedaardig is, of zelfs nodig voor moraliteit, heeft velen verblind voor een verschijnsel dat we de laatste jaren steeds meer zagen: terreur in naam van een opperwezen. Het valt niet langer te ontkennen, religie heeft een donkere kant.’

Maarten Boudry, auteur van
onder andere *Illusies voor gevorderden*

© Paul Cliteur & Dirk Verhofstadt / Uitgeverij Houtekiet nv
Houtekiet, Katwilgweg 2, B-2050 Antwerpen
info@houtekiet.be
www.houtekiet.be

Omslag Jan Hendrickx
Opmaak www.intertext.be

ISBN 978 90 8924 636 3
D 2018 4765 4
NUR 740

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of
openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie of op welke
andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming
van de uitgever.

No part of this book may be reproduced in any form, by print,
photoprint, microfilm or any other means, without written
permission of the publisher.

Bij de samenstelling van deze biografie werden illustraties ontleend
waarvan wij de bron niet hebben kunnen achterhalen. Mogelijke
rechthebbenden kunnen zich tot de uitgever wenden.